CODICIS THEODOSIANI LIBRI XVI.

QVIBVS SVNT IPSORVM PRINCIPVM AVTORITATE ADIECTAE NOVELLAE.

Theodoſij.
Valentiniani.
Martiani.
Maioriani.
Seueri.
Caij Inſtitutionum lib. II.
Iulij Pauli Receptarum ſententiarum lib. V.
Gregoriani Codicis lib. V.
Hermogeniani lib. I.
Papiniani Tit. I.

HIIS NOS ADIECIMVS EX VEtuſtiſſimis Bibliothecis, eò quod ad ius ciuile pertinerent, & alterius etiam reſponſa paſſim in Pandectis legerentur,

L. Voluſij Metiani lib. de Aſſe.
Iulij Frontini lib. de Controuerſijs limitum, cum Aggeni Vrbici Commentarijs.

EXCVDEBAT BASILEAE HENRICVS PETRVS, MENSE MARTIO, ANNO M. D. XXVIII.

Cum gratia & priuilegio Cæſareo.

SERENISSIMO

FERDINANDO, HVNGARIAE, BOHEMIAE, DALMATIAE, CROATIAE, &c. Regi, huius nominis primo, Infanti Hiſpaniæ, Archiduci Auſtriæ, Duci Burgundiæ, Styriæ. Principi optimo, atque potentiſſimo, Io. Sichardus.

BENE mihi ac ſapienter feciſſe uidetur M. Tullius, Sereniſſime Rex, qui de legibus dicturus, ne id illotis manibus facere uideretur, à dijs immortalibus tanquam iuſto exordio auſpiciũ ſumit. Hoc, opinor, conſilio, ut quarum inuentionem ſine controuerſia dijs ipſis deberemus, eas etiã hijs ipſis curæ eſſe ſignificaret.

Leges deorũ inuentum.

Nec enim aliud quicquam ſpectare aut debuit, aut potuit uir eloquentiſſimus, idemq́ legum conſultiſſimus, niſi ut uel hoc lenocinio leges nobis commendaret. Quod per ſeipſum, ut nihil aliunde accedat, cum omnino magnũ ſit, tamen non ita multum momenti habiturũ erat, niſi alia ſint quæ prolixius etiam admirari nos conueniat: nempe cõmoda quæ inde ad nos tam benigne demanant. Si enim laudem meretur, eamq́ non poſtremã, qui rebus afflictis atq; exulceratis uiam circunſpicit, qua conſulatur reip. incolumitati, nec quidem longe duraturæ, quæ ferè cura tui ſimilibus, Maxime Rex, incumbit, quantum nos demum debere ipſis fatebimur legibus? quarum perpetuum eſt beneficiũ, quod in ocio, atq; rerum publicarũ tranquillitate uiuitur.

Reges legum uindices.

Legum beneficia.

Hæ enim tanquam uincula quædam & reſp. continent, ſcopas alioqui futuras diſſolutas, & ut in ſpem profectus, adeoq́ immortalitatis uenire poſſint, efficiunt. Hæ rudes homines etiamdum, atq; ab omni ciuilitate alienos, in amicitiam primũ redegerunt: coniuncti, ut bene beateq́ uiuerent pepererũt. Poſtremo, uſq; adeo eſt neceſſarius earum uſus, ut è cœlo ſolem ſuſtulerit, qui eas è medio tollat, ſine quibus ne quidẽ momentũ durare uita hominũ queat. Etenim dum hoc nobis perſuaſum eſt, quod eſſe neceſſe eſt, Magiſtratũ plebeis, legem autẽ Magiſtratui præeſſe atq; dominari, fit ut officium ſuũ omnes faciant: æqua uidelicet omnibus parendi conditione propoſita. Nec enim eiuſmodi tragœdiarum, tumultuũ, deniq; bellorum, quibus nunc omnia perſtrepunt, ne dicam capitaliter laborant, aliam cauſam unquã in animum induxi, quàm quod fatali quodam huius ſeculi uitio legum nullus amplius, ueluti Megarenſium reſpectus haberetur: per quas omnino ſtat, ne temere omnia permiſceantur.

Contemptus legum bella parit.

Cuius rei argumenta, ne longe exempla petantur, non ita obſcure uidere licet, quoties uel leuis belli ſuſpicio increbeſcit. Tum protinus, tanquam legibus obliteratis, palamq́; nuncio remiſſo, audendi patrandiq́; ut quidq; in mentẽ uenerit, magna homines libido inuadit. Vt documentis iam utinã non tam multis conſtet, nec ſine legibus publicũ ocium, nec in bellis ullo pacto leges autoritatem ſuã tueri poſſe. Cum enim lex ſit ratio ſumma, inſita in natura, quæ iubeat ea quæ facienda ſunt, prohibeatq́; cõtraria, neceſſe eſt male agi de rebus humanis, ſurſumq́ ac deorſum omnia ferri, eo iuſſo ualere, cuius eſt muneris, ut innocenter uitã tranſigamus, atq; in uita quæ amplectenda ſint cognoſcamus.

Lex quid ſit.

Exulantibus uero ab uſu hominũ legibus, quid prohibet ius faſq́ omne ſemel abijci? quod à legibus tanq́ capite quodam originẽ ducit. Contempto uero iure, quid eſt quæſo ſceleris, quod deſignare quenq́ tandẽ pudeat? An non ſatius ſic fuerat, omnino ne quidem nos in lucẽ editos, quàm in has hominũ intemperies proſtitui uerius quàm naſci? Vbi nec ſi uelis temperare tibi à uitijs poſſis: nec ſi poſſis impune auſis, præſertim tam recepto delinquendi more, ac tanta ad quamlibet impetendorũ hominum libidinẽ

aperta feneſtra. At habent etiã belli homines quod dicant: Quid, inquiunt, Chri/ ſtianis cum legibus? Quaſi uero eiuſmodi ſit eorũ uita, qui hoc ſibi nomine præ/ cipue placent, in quorũ moribus nihil ſit relictum legibus, quod emendent. Cum ex magna parte tales ſint, qui hoc titulo ueluti triumphant, qui cum intercutibus uitijs madeant, ne deprehenſi pœnas legibus dare cogantur, Chriſtianiſmi neſcio cuius prærogatiua freti, rem non minus quàm aquã ignemq́ neceſſariam uocife/ rationibus ſuis apud uulgũ reddunt exoſam. Quod tamen ipſum erã moderate la/ turus, ſi eam libertatẽ hijs cogendis in ordinẽ ſumerent, quos nullo linguarũ præſi/ dio, nullis literis, nulla antiquitatis cognitione huc ferè operã uidemus ponere, ut quamplurimæ ferantur lites: Quæ hominũ ſunt, nõ rei ipſius uitia. Quod ſi ea quã ex legibus ſperamus, neſcio enim an aliunde, concordia paulo propius cõmende/ tur orbi, eſurirent planè miſeris modis, cogitarentq́ de ſtiua, quos nunc & in pur/ pura nepotari, et in aulis Principũ, abſit inuidia uerbo, ferè primas tenere uidemus. Nec dubito nunc futuros, Sereniſſime Rex, qui flagitium me facere clamẽt, ferro igneq́ piandũ, ꝙ ueluti alter Gn. Flauius, cornicũ oculos cõfigere coner. Quibus ſanè aulœdis ſuas ego tricas, atq́ præſtigioſam iuris profeſſionẽ nõ inuideo, quã ſi/ ne riuali & amplectantur, & manibus ferant. Hoc uiciſſim donẽt, ut leges ab iniuria, qua perpaucorũ culpa laborant, liceat mihi aſſerere, eamq́ quã falſo legibus impin gunt, ipſi eos iure ſuo transferre, q tum demũ maiorũ ſibi gentiũ Iuriſconſulti uiden tur, cum meliorũ literarũ inopes, ad neſcio quos Accurſios, ueluti ſcopulos cõſene/ ſcunt. Non quod in uniuerſum damnẽ id genus ſcriptorũ, quorum autoritatẽ ſine graui piaculo cõuelli poſſe non exiſtimãt. Sed qs feret præ illis legũ germanarũ ſtu dia & male uulgo audire, & palàm etiã ſordere, abijciq́. Non enim poſſum nõ inge miſcere, ſiquando in mentẽ ſubit, ad iuſtitiã nos eſſe natos, quæ cum ſit inſita natu ræ, naturæ autẽ ductũ ſequi ſit bene beateq́ uiuere, Stoicorũ ſentẽtia, pergere tamẽ porrò male feriatos quoſdã, optimas q́ horas, quas nõ paulo conſultius aliò loca/ rent, in eo conſumere, ut non naturæ ipſi, ſed malitiæ ac fucis, nõ æquitati, ſed quæ/ ſtui ſeruiſſe uideãtur: Tum ſe digitis cœlũ exiſtimantes attingere, ſi aliorũ ineptias per ſe ſatis ac ſuper orbi graues, aliqua adiectione locupletẽt. Vt eò iam planè uen tum ſit, ut quo quiſq; deſipiat miſerius, legesq́ prodat impudẽtius, quæ nõ ita mul to negocio à quouis felicius erudito intelligi poterãt, hoc fiat maioris apud eius fa rinæ hominibus pretij, quibus uoluptas eſt non intellecta alijs atq́ alijs tenebris in uoluere. Vt rectiſſime mihi Cicero dixiſſe uideat: Permulta præclare legibus cõſti tuta fuiſſe, quæ Iureconſultorũ ingenijs corrupta ac deprauata tandẽ ſint. Quos & æquitatẽ reliqſſe, uerba uero retinuiſſe dolet. Quod & nobis dolendũ, ſi unq́ aliàs, qs nõ uidet, Sereniſſime Rex? Cum optimas leges, adeoq́ naturæ cõuenientes huc loci quorundã, neſcio dicam ne arrogantia, an extrema ſtultitia delapſas uidemus, ut uel oculatiſſimis, emunctæq́ naris hominibus uix liceat per altiſſimas tenebras uoluntatẽ legum, hoc eſt, medullam animãq́ introſpicere. Id qd' fieri neceſſe fuit, dum hic omnia tribuit Principi, putatq́ licere quod libeat. Alter hijs ad quæſtũ abu titur, putatq́ tum ſe deũ, ſi plauſtra legum integra uno ſpiritu euomat, eaq́ in re to/ tius cognitionis ponit ſummã. Alter operã dat, lucello forte adductus, ut miſeris im ponat, tanq́ nebulis quibuſdã ob oculos ſparſis, oppugnatis interim, atq; non raro cõſtupratis etiã iudicũ animis. Cum interim optimo cuiq́ occurrat, natura nimirũ magiſtra, in quã partẽ id totũ accipere cõueniat, de quo controuertũt, diſſentiũt, ac tandẽ apte in pugnã prouocant, nõ ſecus ac ſi res ſit pro aris, aut magnopere digna, in qua ſic neruos extendant. Si enim fundamentum iuris eſt DILIGERE HOMINES, id quod M. Tullio uiſum eſt, qd non hac ceu regula leges metimur? Callidis interpretationibus, quibus funditus euerſa ſunt omnia, quid per deũ relinqtur loci? Quibus rimas uenamur, ſi quo modo elabi poſſimus, ſi ſtringimur, uel urgemus, ſi.

Leges igne aquaq; magis neceſſariæ.

Gn. Flauius.

Bene uiuere ſecundum Stoicos.

Aequitatẽ re= linquere, uer= ba retinere.

Legum per= nicies.

Fundamentũ iuris eſt dili gere homi= nes.

causa

cauſa caſuros nos uereamur. Etenim ſi ueritatis ſermo ſimplex nihil offuciatū requi-
rit, quo nō mendacij impoſturæq́; nomine rei agentur, qui in literarū minutijs, uerbo *Callidæ inter-*
rūq́; interpunctionibus occupati, anxie odorātur, ecquid præſenti occaſioni momēto *pretationes le-*
eſſe queat? Inde uſuueniſſe, prò deûm atq; hominū fidē, uidemus, Sereniſſime Rex, *ges peßundc-*
ut in locū Iuriſperitorū, quos eſſe integerrimos, rectiq́; tenaciſſimos oportebat, irre- *derunt.*
pſerint uafri quidā pecuniarū aucupes, opinionibus, non ipſa natura ducentes ius cō
ſtitutum. Quo ſanè neſcio an quicq; poſſit dici capitalius. Quod ſi quis aliqua dei be
nignitate queat è medio tollere quæſtus gloriæq́; ſtudiū, atq; id genus alias faces pub
licorū morum, non dubiū eſt quin optime conſuleretur iuri, cuius ferè nihil ex tantis
rerū humanarū cladibus præter ipſum tenemus nomen. Sed cum non deſint paſſim, *Iuris uix no-*
qui plus peruerſorū iudicijs, quid autē iudicijs? imò affectibus, ac legū nundinatio- *men nudum*
nibus, quàm genuinæ æquitati tribuant, nō eſt cauſa cur ad meliorē nos ſpem eriga- *retinemus.*
mus. Natura enim recti cognitionem nobis inſeuit, adeo ut quod non legerimus, *Recti cognitio*
non didicerimus, id aliquando multo rectiſſime ipſo naturæ ductu aſſequamur. Vn- *nobis inſita.*
de nō temere hanc eſſe natā ex ipſis humanæ naturæ penetralibus uocē mihi perſuaſe
rim: QVOD TIBI NON VIS FIERI, ALTERI NE FECERIS. *Prima lex*
Qua nō ſolum unica, ſed & abſolutiſſima uſos antiquitus uidemus, qui Chriſtiano *Chriſtianorū.*
nomine cenſerentur. Quā ſi tenuerimus, quid ſupererit, niſi ut Cōmentarijs illis pro-
lixis laqueū mandemus? Quæ non raro cū ius ipſum obſcurāt, tum in eiuſmodi uer-
ſantur ineptijs, quas ſit deploratas ſatius abijcere, quàm uel leuiter, ac per tranſennā
attigiſſe. At non deſinunt tandē odioſe in ore habere, Grammaticis, ſic enim uocant
recte eruditos, nihil cum legibus, ueluti profanis, rei eſſe oportere. Cum interim ſin-
gulas ipſi uoces, addo etiā ſyllabas ſic proſequūtur, ac ſi rem habeāt cū pueris, uixdū
primis literis initiatis: id tamen totū tam pueriliter, ut à riſu uix tibi temperes. Cuiuſ
modi enim ſunt, cedo, uoces à Decumanis illis, ſi dijs placet, Doctoribus prolatæ? *Decumani*
Hæ ſunt literæ quæ legi non poſſunt: cum uidelicet in Græca incidunt. Aut, dic ego *Doctores.*
neſcio. Vt reliqua taceā quæ ſunt ſanè plurima, an non inſcitiæ pleniſſimæ? Attamen
ne nihil dicāt, in hūc ſe modū ridēdos ultro propinant. Dū enim dictionis elegantiā,
quæ legibus peculiaris eſt, aſſecuturos ſe deſperant, inceptant, fingunt, atq; caſus po
nunt in terminis, hæc eſt enim eorū oratio, ut auditorē inuitabili decipiendorū homi
num arte imbuant. Vt hactenus, dicā ingenue, uere tamen, ſub prætextu iuris nō ni-
ſi corruptelæ morū, ſubterfugiendi, cauſandiq́; technæ ſint à pleriſq; eius ordinis Iu-
reconſultis inuectæ. Atque ut quiſq; magis hijs ſutelis præſtitit, ita uulgo habitus eſt
maioris loci, legumq́; doctior. Quā publicā noſtri ſeculi labem, Sereniſſime Rex, ne-
ſcio an nō iure in IVSTINIANVM referas, cuius quidē animū in abolendis ue *Iuſtinianus ma-*
terū ſcriptis ut non ſumo exagitandū, ita melius iudico de rebus humanis meriturum *le de legibus*
fuiſſe, ſi ne has quidē, quas nunc manibus terimus reliquias ueteris ruinæ, in tantam *meritus.*
ſtudiorū & æquitatis perniciē reliquas eſſe uoluiſſet. Extinctū autē properaſſet haud
dubie, ſi diuinare potuiſſet paulo poſt exorituros, qui contra ſententiæ ſuæ, atq; adeo
edicti autoritatē, quo tot præclaros ueterū labores, tanq; iniquus orbi iugulauit, pro-
lixitatē illam ueterē & eruditam, eſſent nænijs quibuſdā non modo indoctis, ſed etiā
tranquillitati publicæ obfuturis ſuperaturi. Sed dixerit aliquis occurrendū fuiſſe opi
nionū fluctibus, qui tum in ius ipſum exundabāt. Occurreret ſanè, fungereturq́; Im
peratoris officio in legibus purgādis, ſed noſtro cōmodo: alioqui quid intererit quo
animo incōmodes? Et quantulo exagitabit̄ magis C. Caligula, quē autores de abo *Caligula fex*
lendis Homeri, Vergilij, & T. Liuij ſcriptis cogitaſſe cōmemorant, quàm hic Iuſti- *eruditorum.*
nianus, ꝙ dum prodeſſe cupit, ſtudetq́; præpoſtere breuitati, in has nos anguſtias re-
degit, ut male conſutū nobis obtruderet centonē, in quo nec ſatis pes, nec caput appa
reat. Quid autē aliud faceret Princeps ἀναλφάβητος; Ne quid interim de Triboniano
dicā. THEODOSII ergo exemplū, eius dico cuius nunc nos Codicē ſub tui no

minis auſpicio ꝓferimus ueluti ex orco, Sereniſſ. Rex, non poſſum nõ probare, qui
Theodoſij con alia uia ingreſſus gregarios quoſdã iuris ciuilis autores in ordinẽ coẽgit, nonnullorũ
ſilium in codi= autẽ dignitatẽ pretiũq́; ſuſpiciendũ in ſublimi conſtituit: omniũ tamen ſcriptis nihilo
ce compilãdo. minus in medio relictis. Ne tamen pleraq; in incerto poſita huc illuc pro ingeniorũ
uarietate torquerẽtur, Conſtitutiones iſtas, ut in quaq; re quod intuerentur Iudices
paratũ haberet, ob oculos poſitas, uelut oraculũ quoddã eſſe uoluit, quod publice re-
ſponſa ederet. Cuius quidẽ benemerẽdi de nobis ſtudiũ ut iure extollimus, ita culpæ
eximere Iuſtinianũ non poſſumus, ſi uel obnixe ſtudeamus. Atq; hoc minus, quo fa-
ctum ipſius ex Theodoſij collatione magis magisq́; nunc eſt in apto. Quẽ cum ſupe
riore anno ſacris tuis diplomatis fretus, ẽ ſitu, ut pleraq; alia, primũ eruiſſem Argẽto
rati, eũq́; beneficio amicorũ facile obtinuiſſem, lectus per ociũ tantũ ededi ſui deſide
riũ incuſſit, ut nulla re interim maiorẽ me apud noſtræ ætatis eruditos gratiã initurum
confiderẽ, niſi ut editionẽ toto, ut ſic dixerim, pectore urgerẽ. Sed uoluntati huic ſic
publicis ſtudijs gratificari æſtuanti, repugnabat liber ita ſcriptus, ut præter mendas,
qbus planè ſcatebat, id tamẽ qđ eſt in uetuſtis ſolenne, maximã iuſto libro deprehen
deremus deeſſe partẽ, atq; id nec obſcure ex Datis, quæ cum titulorũ eſſent uice ſatis
accurate appoſita, legibus omiſſis ſcriptor in Interpretationes ſolas incubuerat, qppe
clariores aliquãto. Quas nõ poſſumus equidẽ alias nobis in animũ inducere, quàm
Paratitla. Principũ autoritate loco paratitlorũ adiectas fuiſſe, quorũ in edicto ſuo Iuſtinianus
quoq; meminit. Effecit hæc incõmoditas, ut de ablegãdo rurſum libro cogitarẽ: Cõ-
Ioannes Co= modũ uero dum ſic animi pendeo, ẽ Mogontia ad me exẽplar aliud Io. Cochlæus, ne
chlæus. quidẽ præmonitus miſit, uir eruditus apprime, & humanitate incredibili præditus. Vt
nõ poſſim aliud dicere, quàm deos mihi hoc agẽti adfuiſſe. Paulo poſt facta eſt & co
Bonifacius pia Morpacenſis, beneficio Bonifacij Amorbachij, uiri ad omnia ſumma nati, amici
Amorbachius. noſtri, diligẽtiſſimi quidẽ illius, & qđ uel ſolũ poterat ad hoc quod agerẽ ſatis uideri,
niſi duobus primis libris mutilũ, fine quoq; caruiſſet. Quæ uero Caij, Pauli, Grego-
riani, Hermogeniani adiecimus, ea coniunctim quoq; in omnibus, quos in hunc diẽ
uidimus codicib. legebant̃, quæ ſunt haud dubie à Theodoſio in unũ cumulũ cõge-
ſta hoc animo, ut eſſet quaſi promptuariũ, unde Præfecti iudiciorũ, ſi res poſtularet
haurirẽt, quæ in quauis cauſa ad dirimẽdas lites adferrent momentũ. Maluit eñ pu-
dentiſſimus Princeps aliena legi, quàm hijs loco motis ſua ſubſtitui. Cuius quidem
exemplũ ſi Iuſtinianus eſſet ſecutus, non foret, cur tot clariſſ. autorũ uicẽ doleremus,
quos decreto ſuo tanq̃ fulmine ꝑpetuæ adiudicauit abolitioni. Vt præter ea quæ nũc
nos, Sereniſſ. Rex, tibi inſcribimus, ac per hoc poſtliminio in uſum uendicamus, uix
putẽ q̃cq; in hoc genere extare, quod ſaltẽ ſine faſtidio recte eruditi legere ſuſtineãt.
Voluſius Me= Hæc quoq; fuit cauſa, cur L. Voluſiũ Metianũ de Aſſe, cuius paſſim in Pandectis re-
tianus. ſpõſa uiſunt̃, & quo Hadrianus multũ fertur in cõſilijs uſus, & quem M. Antoninũ
Philoſophum Iulius Capitolinus ſollicite audiſſe ſcribat, ẽ bibliotheca Lauriſſenſi:
Et Iulium Frontinũ de qualitate agrorũ, & limitũ cõtrouerſijs, cum Aggeno Vrbico
adnexuerimus, ut ſimul haberẽtur, quæ reliqui nobis tot clades, atq; rediuiui quidam
Siculus Flac= Gothæ fecere, nõ tam hominibus, quàm ipſis ſtudijs exitiales. Præterea Siculũ Flac-
cus. cum, & Innocentiũ de Notis iuris, quẽ Ammianus Agrimẽſorẽ ſub Conſtantio fu
Innocentius. iſſe cõmemorat, fueramus adiecturi, niſi tẽpore ocioq; excluſis aliud in manus nõ mi
nus ẽ re ſtudioſorũ ueniſſet. Hos tibi, Sereniſſ. Rex, magna à me ſumptuum & uigi
liarum impenſa erutos, deinde excuſos, nominatim inſcripſimus, maximos & elegã
tiſſimos autores, maximo ætatis noſtræ Regi, atq; literarũ amãtiſſimo. Cum eñ unus
ſis inter noſtræ tempeſtatis Heroẽs, quem dij magnæ orbis parti præeſſe uoluerint,
cum ob mitiſſimũ ingeniũ illud tuũ, atq; tale quod agnoſcas ꝓfectũ ex AVSTRIAE
familia, tum ob adminiſtrandarũ rerum diuinã quandam dexteritatẽ, eamq́; planè di
Caroli felicitas gnã hijs maioribus, eoq; fratre germano, CAROLVM dico, Cæſarẽ Rom. tot nunc
uictorijs inclytũ, dignus es, ut optimi quiq; apud te ſtudia uolũtatesq́; ſuas declarẽt,
editisq́;

editisq́ libris fateantur, quantũ tibi debeat. Nec enim uacat nunc dicere, quàm ſoleas libenter poſt ſtatas illas tot regnorũ curas, in erudita quædã, tanq́ per ociũ animũ recepturus, diuertere. Et præter uoluptatẽ, quæ uel maxima et honeſtiſſima ex literis petitur, etiã rationẽ circunſpicere, qua Auguſtos illos, Veſpaſianos, Traianos, Pios, Seueros ſi non uincas, ſaltẽ adæques. Quorũ ut es iam præcipuas dotes conſecutus, eas maxime quæ à naturæ bonitate pendent, ſic ſtudio publicæ trãquillitatis, clemẽtiæ, liberalitatis in doctos, literarũ, cum optimis etiã q̃buſq́ certas. Quis enim Seuerus Alexander ſic ingenijs fauit, allexit, liberaliter aluit, benigne tractauit, adulatoribus non patuit, ac tu Maxime Rex, in hoc humanæ ſortis faſtigio nõ ſine omniũ uotis collocatus? Frugi ſine cõtumacia, uerecundũ ſine ignauia, graue ſine triſtitia. Sed inter uere regias dotes cum ſit longe maxima BENE IMPERARE, cõfidimus nos iſta editione, tot annis deſiderata, ad eã rem non modo allaturos operæpretiũ apud Clementiam tuã, uerumetiã dũ hic nomẽ profitemur, ut ſitu ſqualoreq́ obſiti tot ueteres autores per nos in lucẽ aſſerant, aſſecuturos tandem, quia tuæ Celſitudinis auſpicijs id ſumus ingreſſi facere, ut nos inter clientes ſaltem tuos numeres. Id ut facias etiã atq́ etiã rogo, Maxime Rex. Et munus nunc recens editum, quo Hungariæ Bohemiæq́ regnorũ acceſſionẽ tibi gratulamur, amplectere. Tot regnis, atq́ Chriſtiano orbi ſuperſtitem dij te perpetuent. Baſileæ, Menſe Martio, An. M. D. XXVIII.

Ferdinandus iure confertur ueteribus Principibus.

Bene imperare regium eſt.

TITVLORVM INDEX.

CODICIS THEODOSIANI LIBER I.

De cõſtitutionibus Principũ, & edictis. 2
De diuerſis reſcriptis. 2
De mandatis Principũ. 3
De reſponſis prudentum. 3
De officio Præfectorũ prætorij. 3
De officio Rectoris prouinciæ. 4
De officio Iudicum ciuilium. 4
De officio Iudicum militarium. 5
De defenſoribus ciuitatum. 5
De aſſeſſorib. domeſticis, & Cãcellarijs. (6

LIB. II.

De iuriſdictione, & ubi quis conueniri debeat. 7
Ne in ſua cauſa q̃s iudicet, neq́ teſtimoniũ dicat. 9
De omiſſa actionis impetratiõe. 9.
De denũtiatione uel edictiõe reſcripti. 9
De dñio rei quæ poſcit, uel cõſortib. ab eo cui denũtiatũ fuerit nominãdis. 10
De tẽporũ curſu, & reparationib. denũtiationũ. 10
De dilationibus. 11.
De ferijs. 11 De poſtulando. 32
De pactis & tranſactionibus. 12
De erroribus aduocatorum. 13
De Cognitoribus & Procuratorib. 13
De cautionib. ad potẽtes translatis. 14
De hijs q̃ potentiorũ nõia illicite prætẽdunt, uel titulos prædijs affigunt. 14
De dolo malo. 15 De iudicijs. 17
De integra reſtitutione. 16
De hijs q̃ ueniã ætatis impetrauerũt. 16
De inofficioſo teſtamento. 17
De inofficioſis donationibus. 19
De inofficioſis dotibus. 18
De hæreditatũ petitione. 19
De rei uendicatione. 19
De familia herciſcunda. 20
De communi diuidundo. 20
De finium regundorum. 21
Si certum petatur Chirographis. 21
De pecuniæ ſequeſtratione ꝓhibita. 22
Si certũ petatur de ſuffragijs. 22
De pignoribus. 22 Quod iuſſu. 23
De peculio. 23 De uſuris. 23

LIB. III.

De contrahenda emptione. 24
De commiſſoria reſcindenda. 25
De patribus qui filios diſtraxerint. 25
De edilitijs actionibus. 26
De ſpõſalib. et ante nuptias donatiõib. (27
Si prouinciæ Rectores, uel ad eũ pertinentes ſponſalia dederint. 28
De nuptijs. 29 De ſecũs nuptijs. 30
Si ſecundo nupſerit mulier, cui maritus uſumfructum reliquerit. 30
Si nuptiæ ex reſcripto petantur. 31

Si quacunq; poteſtate præditus nuptias petat inuitæ. 31
De inceſtis nuptijs. 32. De dotib. 33
De nuptijs Gentilium. 33
De fideiuſſoribus dotium. 33
De repudijs. 33
De Tutorib. & Curatoribus creãdis. 34
Qui petant. 35
De adminiſtratiõe & periculo Tutorũ, & Curatorũ. 35

LIB. IIII.

De cretione uel bonorũ poſſeſſione. 36
Vnde liberi. 37
De Carboniano edicto. 37
De teſtamentis & Codicillis. 37
De naturalib. filijs, & matribus eorũ. 39
De manumiſſionibus in eccleſia. 39
De liberali cauſa. 39 De litigioſis. 39
De hijs q̃ nõ à dño manumiſſi ſunt. 41
De libertis & eorum liberis. 42
De uectigalibus & commiſſis. 42
De actionib. certo tp̃e finiendis. 42
De quinquennij præſcriptione. 43
De re iudicata. 43
De ſententijs ex periculo recitatis. 43
De fructibus & litis expenſis. 43
De uſuris rei iudicatæ. 44
Qui bonis ex lege Iulia cedere poſſint. 44
Quorum bonorũ. 45
Vnde ui. 45 Vtrum ui. 46

LIB. V.

De legitimis hæredibus. 47
De bonis Decurionum. 49
De bonis Clericorũ & Monachorũ. 49
De bonis militum. 50
De poſtliminio. id eſt poſt captiuitatem regreſſis. 50
De ingenuis qui tp̃e tyranni ſeruierũt. 51
De expoſitis. 51
De hijs qui ſanguinolẽtos emptos, uel nutriendos acceperint. 51
De fugitiuis colonis. 51
De inquilinis & colonis. 51
Ne colonus inſcio dño ſuo alienet peculiũ, uel litem inferat ei ciuilem. 52
De longa conſuetudine. 52

LIB. VI.

Vt dignitatum ordo ſeruetur. 52

LIB. VII.

De re militari. 53
De tabularijs holographis, id eſt, cẽſualibus ſcribis. 53
De curſu publico, & angarijs & parangarijs. 53
De executoribus & exactionibus. 53
Ne quid publicæ lætitiæ nuntij ex deſcriptione uel ab inuitis accipiant. 54
De donationibus. 54
De reuocandis donationibus. 54
De ingratis libertis. 55
De hijs quæ adminiſtrantib. uel publicũ officiũ gerentibus diſtracta ſunt. 55
De maternis bonis, & materni generis excretione ſublata. 55
De bonis quæ filijs familiàs ex matrimonio contrahuntur. 58

LIB. IX.

De accuſationibus & inſcriptionib. 58
De cuſtodia reorum. 60
Ne præter crimẽ maieſtatis ſeruus dñm, uel patronũ libertus, ſeu familiaris accuſet. 50
Ad legẽ Iuliã de adulteris. 51
Si quis eã cuius Tutor fuerit corrupit. 62
De mulierib. quæ ſe ſeruis proprijs iunxerunt. 62
Ad legẽ Iuliã de ui publica & priuata. 63
De priuati carceris cuſtodia. 63
De emendatione ſeruorum. 63
De emendatione propinquorũ. 64
Ad legem Corneliã de Sicarijs. 54
De paricidio. 64
De maleficis, mathematicis, &c. 64
Ad legẽ Fabiam, hoc eſt qui filios inuolant alienos. 55
Ad legem Corneliam de falſo. 65
Victũ ciuiliter agere poſſe criminaliter. 66
De falſa moneta. 66
Si quis ſolidi circulũ exteriorẽ inciderit, uel adulteratũ in uendẽdo ſubiecerit. 66
De raptu uirginum uel uiduarum. 66
De raptu uel matrimonio ſanctimonialium uirginũ & uiduarum. 67
Ad legẽ Iuliam repetundarũ. 67
De hijs qui latrones, uel alijs criminibus reos occultauerint. 67
De hijs qui plebẽ audent contra publicã colligere diſciplinam. 67
De famoſis libellis. 68
De quæſtionibus. 68
Vt intra annũ criminalis quæſtio terminetur. 68
De abolitionibus. 68
De

De indulgentijs criminũ. 69
De calumniatoribus. 69
De pœnis. 70
Ne ſine iuſſu Principis certis Iudicibus liceat confiſcare. 70
De bonis ꝓſcriptorũ ſeu damnatorũ. 70
De ſententiam paſſis & reſtitutis, & liberis eorum. 71
De hijs qui ad eccleſiam confugiũt. 72
LIB. X.
De iure fiſci. 72
De locatione fundorũ iuris emphiteutici, & reip. 73
De Actoribus, Procuratoribus, & Conductoribus reip. 73
De bonis uacantibus 73
De petitionibus, & ultro datis, & delatoribus. 73
Si petitionis ſocius ſine hærede deceſſerit. 74
De aduocato fiſci. 74
De fiſci debitoribus. 74
De fide & iure haſtæ. 74
De theſauris. 75
De metallis & metallarijs. 75
LIB. XI.
De annona & tributis. 75
Sine cenſu uel reliquis fundum comparari non poſſe. 76
De ſuperindicto. 76
De exactionibus. 76
Ne damna Prouincialib. infligãtur. 76
De extraordinarijs, ſiue ſordidis muneribus. 77
De diſcuſſoribus. 77
De appellatione & pœnis earum, & collationibus. 77
De reparationibus appellationũ. 77
Si pendente appellatione mors interuenerit. 78
Quorũ appellationes nõ recipiant̃. 78
Si de momento fuerit appellatum. 79
De poſſeſſione, ab eo qui bis prouocauerit transferenda. 79
De fide teſtium, & inſtrumentorũ. 79
LIB. XII.
De decurionibus. 80
De Suſceptoribus, Præpoſitis, & Arcarijs. 81
LIB. XIII.
De luſtrali collatione. 81
De cenſu ſiue adſcriptione. 82
LIB. XIIII.
De collegiatis. 82
LIB. XV.
De operibus publicis. 82
De aquæductu. 82
De infirmandis hijs, quæ ſub Tyrannis aut Barbaris geſta ſunt. 83
LIB. XVI.
De Epiſcopis, Eccleſijs, & Clericis. 83
De Apoſtatis. 84
Ne Chriſtianũ mancipium Iudæus habeat. 84
De religione. 84
LEGVM NOVELLARVM. D. THEODOSII A. LIBER.
De confirmatione Legum Nouellarũ Theodoſij Auguſti. 85
De Iudæis, Samaritanis, Hæreticis, & Paganis. 85
Ne Curialis prædiũ alterius cõducat, aut fideiuſſor cõductoris exiſtat. 86
De Tutoribus. 87
Contra ſententias Præfecti prætorij iniuſtas poſt ſucceſſionẽ intra biennium ſupplicandum. 87
De paternis ſeu maternis bonis. 88
Ne Decurio ad Senatoriam dignitatẽ, uel ad aliquẽ honorẽ adſpiret. 89
De teſtamentis. 89
De alluuionibus & paludibus. 90
De bonis Decurionũ, & de naturalibus filijs eorũ in Curiam mittendis, hæredibusq́; ſcribendis. 91
LEGVM NOVELLARVM D. VALENTINIANI A. LIB.
De fructibus inter maritum & uxorem expenſis, filijs uel hæredibus minime imputandis. 94
De Manichæis. 95
De homicidio caſu & uolũtate facto. 95
De teſtamentis. 96
De ſepulchris. 97

De li-

De libertis & ſucceſſionibus eorũ. 98
De indulgentijs reliquorum. 99
De XXX. annorũ præſcriptione omnibus cauſis opponenda. 100
De colonis uagis, uel agnatione, & de aduenis. 101
De confirmandis hijs quæ adminiſtrantibus, uel publicum officiũ gerẽtibus diſtracta ſunt uel donata, & de aduocatis, & de cæteris negocijs. 102
De parentibus, qui filios ſuos per neceſſitatẽ diſtraxerunt, & ne ingenui Barbaris uenundentur, neq; ad tranſmarina ducantur: Et qui eos comparant, quale debeant recipere pretiũ. 104
De Epiſcopali iudicio, & diuerſis negocijs Clericorum. 104

LEGVM NOVEL. D. MARTIANI A. LIB.

Neminem exhiberi de prouincia ad comitatũ, niſi ad relationẽ Iudicis, à quo fuerit appellatum. 110
De indulgentijs reliquorum. 111
De prædijs ciuitatum omniũ. 113
De matrimonijs Senatorum. 114
De teſtamentis Clericorum. 114

NOVEL. D. MAIORIANI A. LIBER.

De Curialibus, & de agnatione, uel diſtractione prædiorũ, & de diueſis negocijs. 115
De Epiſcopali iudicio, & de cæteris negocijs, & ne quis inuitus Clericus ordinetur. 119

NOVEL. D. SEVERI A.

De abrogatis capitibus iniuſtis legis Diui Maioriani A. 120

CAII INSTITVTIONVM LIB. I.

De ſtatu hominum. 121
De numero ſeruorũ teſtamento manumittendorum. 121
De iure perſonarum. 122
De matrimonijs 122
De adoptionibus. 122
Quibus modis filij exeant è poteſtate patris. 122
De tutelis. 123
De curatione. 123

LIB. II.

De rerum diuiſione. 123
De teſtamentis. 124
De exhæredatione liberorum. 124
De ſubſtitutionibus, & faciendis ſecundis tabulis. 125
De legatis. 125
De lege Falcidia. 126.
De fideicommiſſis. 126
De inteſtatorum hæredibus. 127
De obligationibus. 127
Quibus modis obligatio tollatur. 129

IVLII PAVLI SENTENTIARVM RECEPTARVM LIB. I.

De pactis & conuentionibus. 129
De Curatoribus & Cognitoribus. 129
De negocijs geſtis. 130
De reis inſtitutis. 130
De dolo malo. 131
De plus petendo. 131
De iudicijs omnibus. 131
De uia publica. 132
De finium regundorum. 132
De familia herciſcunda. 132
De fideiuſſore & ſponſore. 133
De Procuratoribus. 130
De calumniatoribus. 130
De integri reſtitutione. 130
De minoribus XXV. annorum. 131
De ſatiſdando 131
De iudicato. 132
Si quadrupes damnum intulerit. 132
De ſeruitutibus. 132
Quemadmodũ actiones per inficiationem duplentur. 133.
De ſepulchris & lugendis. 133

LIB. II.

De rebus creditis & iureiurando. 133
De pecunia conſtituta. 134
De contractibus. 134
De commodato & depoſito pignore, fiduciáue. 134
De pignoribus. 134
De exercitoribus & inſtitoribus. 134

Ad legẽ

Ad legem Rhodiam. 134
De inſtitutoribus. 134
De in rem uerſo. 135
De ſenatuſconſulto Macedoniano. 135
Ad ſenatuſconſultum Velleianum. 135
De depoſito. 135
De lege commiſſoria. 135
De uſuris. 136
De mandatis. 136
Pro ſocio. 136
Ex empto & uendito. 136
De modo, id eſt, de ſpatio, 137
De locato & conducto. 137
De nuptijs. 137
De concubinis. 138
De dotibus. 138
De pactis inter uirum & uxorem. 131
De donationib. inter uirũ & uxorẽ. 138
De liberis agnoſcendis. 138
Quemadmodum filij ſui iuris efficiantur. 139
De adulterijs. 139
De excuſationibus Tutorum. 139
De potioribus nominandis. 139
Qui potior nominari non poſſit. 139
De oratione Diui Seueri. 139
De furtis. 139
De operis libertorum. 140

LIB. III.

De Carboniano edicto. 140
De bonis liberti. 140
De lege Fabia. 141
De teſtamentis. 141
De eo cui moribus interdicitur. 141
Item de teſtamentis. 141
Ad ſenatuſconſultum Syllanianũ. 142
De legatis. 143
De uſufruct. 143
De mortis cauſa donationibus. 146
Ad legem Falcidiam. 146

LIB. IIII.

De fideicommiſſis. 147
De ſenatuſconſulto Trebelliano. 148
De ſenatuſconſulto Pegaſiano. 148
De repudianda hæreditate. 148
De inofficioſi querela. 148
De uiceſima. 149
De lege Cornelia. 149
De inteſtatorum ſucceſſione. 149
Ad ſenatuſconſultum Tertullianũ. 150
De gradibus. 160
De manumiſſionibus. 151
De fideicommiſſis libertatibus. 151
Ad legem Fuſiam Caniniam. 152

LIB. V.

De liberali cauſa. 152
De uſucapione. 153
De hijs quæ per turbam fiunt. 153
De iniurijs. 153
De effectu ſententiarũ & fine litiũ. 154
De interdictis. 155
De interdicto utrum ui. 155
De obligationibus. 155
De nouationibus. 156
De ſtipulationibus. 156
De contrahenda autoritate. 157
De donationibus. 157
De iure fiſci & populi. 157
De fiſci aduocato. 158
De delatoribus. 158
De quæſtionibus habendis. 158
De teſtibus. 158
De ſeruorum quæſtionibus. 159
De abolitionibus. 159
De Abactoribus. 159
De ſacrilegis. 159
De incendiarijs. 159
De uaticinationibus, & uaticinatoribus & mathematicis. 160
De ſeditioſis. 160
Ad legem Pompeiam de paricidis. 161
Ad legem Corneliam de ſicarijs & ueneficis. 160
Ad legem Corneliã teſtamentariã. 161
Ad legẽ Iuliã de ui publica & priuata. 161
Ad legem Iuliam repetundarum. 162
Ad legem Iuliam peculatus. 162
Ad legem Iuliam maieſtatis. 162
Ad legem Iuliam ambitus. 162
De pœnis militum. 162
Quando appellandum ſit. 152
De cautionibus & pœnis appellationum. 162
Poſt prouocationem quid obſeruandum ſit. 163
De literis dimiſſorijs. 163.
De reddendis cauſis appellationũ. 163
De meritis appellationum. 163

CODICIS

CODICIS GREGORIANI LIB. I.

De tranſactionibus. 164.

LIB. II.

Si aduerſus donationes ſponſis factas in integrum reſtitui uelit. 164
Si maior fuerit prouocatus. 164
De inofficioſo teſtamento. 164

LIB. III.

De petitione hæreditatis. 165
De rei uindicatione. 165
Si ſub alterius nomine res empta fuerit. 165
De familia herciſcunda, & communi diuidundo. 165
Quod cũ eo qui in aliena poteſtate eſt, negocium geſtum eſſe dicitur. 166

LIB. IIII.

Si debito perſoluto inſtrumẽtum apud creditorem remanſerit. 166
Si amiſſis uel debitori redditis inſtrumẽtis, creditum petatur. 166
Quibus res iudicata non noceat. 167

LIB. XIII.

De patria poteſtate. 167

HERMOGENIANI CORPORIS LIB.

De cauta & nõ numerata pecunia 167
Ex delictis defunctorum quemadmodum conueniantur ſucceſſores 167.

TIT. FINIS.

CODICIS THEODOSIANI LIB. PRIMI TITVLI.

De conſtitutionibus Principum & edictis.
De diuerſis reſcriptis.
De mandatis Principum.
De reſponſis prudentum.
De officio Præfectorum prætorij.
De officio Rectoris prouinciæ
De officio Iudicum ciuilium.
De officio Iudicum militarium.
De officio Iudicum omnium.
De defenſoribus ciuitatum.
De aſſeſſoribus domeſticis & Cancellarijs.

CODICIS

IMPP. THEODOSIVS

ET VALENTINIANVS AA. FLORENTIO PRAEFECTO PRAETORIO DE AVTORITATE CODICIS THEODOSIANI.

SAepe noſtra clementia dubitauit, quæ cauſa
faceret, ut tantis propoſitis præmijs, quibus
artes & ſtudia nutriuntur, tam pauci, raroqꝫ
extiterint, qui plene iuris ciuilis ſcientia dita/
rentur. Et in tanto lucubrationum triſti pallo/
re, uix unus aut alter receperit ſoliditatē per/
fectæ doctrinæ: Quia nequaquam ulterius
ſedula ambiguitate tractetur, ſi copia immen
ſa librorum, ſi actionū diuerſitas, difficultasqꝫ
cauſarum animis noſtris occurrat, ſi deniqꝫ moles conſtitutionum Diua/
liū, quæ uelut ſub craſſo demerſæ caliginis & obſcuritatis uallo ſui notitiā
humanis ingenijs intercluſit. Verum egimus negocium temporis noſtri,
& diſcuſſis tenebris compēdio breuitatis lumen legibus dedimus, electis
uiris nobilibus, exploratæ fidei, famoſæ doctrinæ, quibus delegata cau
ſa ciuilis officij, purgata interpretatione retro Principum ſcientiam uulga
uimus, ne Iuriſperitorum ulterius ſeueritate mentita, diſſimulata ſcientia,
uelut ab ipſis adytis expectarentur formidāda reſponſa: Cum liquidò † pa † *appareat*
teat, quo pondere donatio differatur, qua actione petatur hæreditas, qui/
bus uerbis ſtipulatio colligatur, ut certum uel incertum debitū ſit exigen/
dum. Quæ ſingula prudentium detecta uigilijs, in apertum, lucemqꝫ de/
ducta ſunt, ſplendore † numinis noſtri radiante. Nec paruum precium ſibi † *nominis*
hoc ſuſpicentur eſſe delatum, quibus diuina ſenſa pectoris noſtri manda/
uimus. Etenim ſi recte mentis acie futura proſpicimus, ad poſteros uſque
† deuenient laboris noſtri conſortio. Quamobrē deterſa nube uoluminū, † *prouenient*
in quibus multorum nihil explicantium ætates attritæ ſunt, compendio/
ſam Diualium conſtitutionū ſcientiam ex Diui Conſtantini temporibus
roboramus: nulla poſt Cal. Ianuarias conceſſa licētia, ad forum † & quo/ † *uel*
tidianas aduocationes ius principale deferre, uel litis inſtrumenta compo
nere, niſi ex his uidelicet libris, qui in noſtri nominis uocabulum tranſie/
runt, & ſacris habentur in ſcrinijs. Quanquam nulli retrò Principum æter
nitas ſua detracta eſt, nullius Latoris occidit nomen, imò lucis † gratia mu † *gratiam*
tuati, claritudine cōſultorum auguſta nobiſcum ſocietate iunguntur. Ma/

net igitur, manebitq́ perpetuò clímata gloria conditorum: Nec in noſtrũ titulum demigrabit, niſi lux ſola breuitatis. Et quamuis noſtris auſpicijs totius operis inſtauratio deberetur, attamen magis imperatorium, magisq́ credidimus glorioſum, ſi fugata inuidia, perennitatis iure memoria remaneret autorum, nobis ad fructum bonæ conſcientiæ: Abundeq́ ſufficeret, reuelatis legibus, inuenta maiorum obſcuritatis iniuria uindicaſſe. His adijcimus, nullam conſtitutionum in poſterum, uelut latam in partibus Occidẽtis, alióue in loco ab inuictiſſimo Principe, filio noſtræ clementiæ, perpetuo Auguſto Valentiniano poſſe proferri, uel uim legis aliquam obtinere, niſi hoc idem diuina pragmatica noſtris mentibus intimetur. Quod obſeruare neceſſe eſt in his etiam, quæ per Orientem nobis autoribus promulgãtur: falſitatis nota damnãdis, quæ ex tempore definito Theodoſiano non referuntur in Codice. Exceptis his quæ habentur apud militum ſancta Principia, uel de titulis publicis expenſarum, aliarumq́ rerum gratia, quæ in regeſtis diuerſorum officiorũ relata ſunt. Longum eſt memorare, quid in huius conſummationem negocij † cogitauerit uigilijs ſuis Antiochus, cuncta Sublimis ex Præfecto & Conſule: Quid † Maximinus, uir illuſtris ex Quæſtore noſtri Palatij, eminens omni genere literarum: Quid Martyrius, uir illuſtris, Comes & Quæſtor noſtræ clementiæ, fidus interpres: Quid etiã Sperantius, Apollodorus, uiri † expectabiles, Comites ſacri noſtri Conſiſtorij: Quid † Ephigenes uir † illuſtris, Comes & magiſter memoriæ: Quid Procopius uir † illuſtris, Comes ex magiſtro libellorum, iure omnibus ueteribus comparandi. Quod reſtat Florenti † P. AA. Il. magnifica autoritas tua, cui amicum, cui familiare eſt placere Principibus, Edictis propoſitis in omnium populorum, in omnium prouinciarum notitiã ſcita maieſtatis Auguſtæ noſtræ faciat peruenire. Data † XV. Cal Martij, Conſtantinopoli, Theodoſio Aug. XV. COS.

† contulerit
† Maximus.
† ſpectabiles forte.
† Epigenes.
† ſpectabilis
† PR AA.
† Lego Præfecte Auguſtorũ illuſtriſsime
† XVI.

Interpretatio.

Hæc lex dicit, ut Theodoſiani Codicis autoritas omni firmitate ſubſiſtat.

CODICIS

CODICIS THEODO SIANI LIBER PRIMVS.

DE CONSTITVTIONIBVS PRINCIPVM ET EDICTIS. TITVLVS I.

Imp. Conſtantinus A. Ad † Luſianum. *† Luſitanos*

SI qua poſt hæc Edicta, ſiue Conſtitutiones, ſine die & Conſule fuerint deprehenſa, autoritate careant, Dat. VII. Calendas Aug. Sabariæ, † Robiano & Iuliano VV CC. COSS. *† Problatio* Interpretatio.

Quæcunque leges ſine die & Conſule fuerint prolatæ, non ualeant.

Imppp. Valentinianus, & Theodoſius, & Arcadius AAA. Flauiano PF. Illyricæ & Italiæ.

Perpenſa ſerenitatis noſtræ longa deliberatione, Cõſtitutiones nec ignorare quenquam, nec diſſimulare permittimus. Dat. VI. † Cal. Iunij, † Vincentio Aſiano, & Symmacho COSS. *† Idus* *† Vinceutio et Aniano.* Interpretatio.

Leges neſcire nulli liceat, aut quæ ſunt ſtatuta contemnere.

Iidem AAA. Aureliano PF. P.

Omnia conſtituta non præteritis calumniam faciunt, ſed futuris regulam imponũt. Dat. † IIII. Cal. Mar. Conſtantinopoli, Domino Theodoſio Aug. III. & Abundantio VC. COSS. *† III.* Interp.

Omnes leges, non ea quæ anteriore tempore acta ſunt damnant, ſed in futurũ obſeruanda conſtituunt.

Iidem AAA. Victorio Proconſuli Aſiæ.

Generale præceptum beneficio ſpeciali anteferendum eſt. Dat. XI. Cal. Septemb. Conſtantinopoli, Theodoſio Aug. & Abundantio VC. COSS.

DE DIVERSIS RESCRIPTIS. TIT. II.

Imp. Conſtantinus A. ad populum.

COntra ius Reſcrpita non ualeãt, quocunq; modo fuerint impetrata. Quod enim publica iura præſcribunt, magis ſequi iudices debent. PP. Dat. IIII. Cal. † Septemb. Romæ, Conſtantino Aug. IIII. & Licinio IIII. COSS. *† Martias* Interpretatio.

Quæcunque contra leges à † Principe fuerint obtenta, non ualeant. *† Principibus*

Idem A. Crepereo Donatiano.

Reſcripta, quibus uſi non fuerint qui in fata concedũt, hæredes poſſunt allegare, ut congrue impetrata ſucceſſoribus eorũ exequi liceat. Dat. Id. Decemb. Conſtantino Aug. V. & Licinio V C. COSS.

Interpretatio.

Beneficia Principum, quæ illi qui meruerunt, interueniente morte, non fuerint conſecuti, ſucceſſoribus eorum exequi liceat, ut beneficia hæredes ab autoribus ſuis impetrata percipiant.

Idem A. Seuero PF. P.

Quoties reſcripto noſtro poſt iudicium uel moratoria perſcriptio remittetur, aditus ſupplicandi pandatur. Quod autem ius negocij cognitionem tollit, & uires principales negocij ex autoritate ſine graui partis alterius diſpendio conuelli non poteſt, peremptoria relaxatio petatur. Nec contra reſcriptiones igitur, nec contra edictum ſublimium ſupplicetur. Dat. X. Cal. Iun. Niceæ, Paulino & Iuliano VV CC. COSS.

Interpretatio.

Moratoria perſcriptio dicitur, quæ cauſam prolongat, id eſt, quando induciæ à litigatore petuntur à Principe. Peremptoria, quæ cauſam principalẽ tollit, id eſt, ſi litigator beneficio Principis ſine iudicio cauſam uelit extingui. Et ideo moratoria perſcriptio per reſcriptum Principis ſupplicantibus cõcedi poteſt, peremptoria concedi non poteſt, & ſi conceſſa fuerit à Principe, non ualebit.

Idem A. ad Barbarum Pompeianum, Conſularẽ Campaniæ.

Etſi non cognitio ſed executio mandatur, de ueritate precum inquiri oportet, ut ſi fraus interuenit, de omni negocio cognoſcatur. Dat. III. Id. Nouemb. Aquis, Dalmatio & Signophilo VV CC. COSS.

Interpretatio.

Quicquid non uera, ſed falſa petitio à Principe obtinuerit, quia fraus interuenit, non ualebit.

Idẽ A. & † Iulianus Cæſar, ad Taurũ PF. P.

† Forte Licinius, niſi Aug. ſit Cõſtantius, non Conſtantinus.

Multabũtur iudices, qui reſcripta contẽpſerint aut diſtulerint. Dat. III. Non. Iul. Mediolani, Conſtantino VI. & Iuliano COSS.

Interpretatio.

Feriantur iudices damno, qui data ſecundum leges Principis præcepta contempſerint, aut colludio quocunque diſtulerint.

Imppp. Gratianus, Valentinianus, & Theodoſius AAA. Floro PF. P.

Vniuerſa reſcripta, quæ in debitorum cauſis ſuper præſtãdis dilationibus impetrata ſunt, reſcindantur: cum ſint acerbius perurgẽdi, qui Manſuetudinis noſtræ † pondere fatigato, non quod utilitatibus publicis, ſed quod ſuis fraudibus conuenerit, aſpexerint. Data VII. † Cal. Martias, Conſtantinopoli, Anthemio & Syagrio COSS.

† Nonas.

Interpretatio

Interpretatio.

Si cuiuslibet rei debitor conuictus, propter differendam ſolutionem à Princi-pe inducias impetrauerit, beneficium quod obtinuerit non ualebit, ſed cautionem ſuam implere cogatur.

Iidem AAA. Remigio PF. P.

Dubium non eſt, cõteſtationem intelligi, etiamſi noſtræ fuerint Tranquillitati preces oblatæ, easq́ aduerſus hæredem quoque eius, in quem porrectæ ſunt, uel ad hæredem eius qui meruerit, exerceri. Nam ſicut ex cauſis numeroſis etiam hæc actio tranſmittitur ad hæredem, qua teſtatori competiſſe monſtratur: Sic & è diuerſo iuris definitione Conſultorum omnium conſona reſponſione † extimatur, ab hærede actionem non incipere, quæ non competierit Teſtatori. Data III. Cal. April. Conſtantinopoli, Gratiano IIII. & Theodoſio II. AA. COSS. †æſtimatur.

Interpretatio.

Si quis Principi de negocio ſuo preces obtulerit, litem conteſtatus eſſe cognoſcitur. Et ſi defunctus fuerit is qui preces obtulerit, uel is contra quem obtulit, actio hæredibus defuncti contra hæredes pulſati ſalua permaneat: Quia cauſa actione conteſtata, ea quæ competebat defuncto, competit & hæredi. Si uero au-tor quolibet ordine repetitionem ſuam † præſens non publicauerit, hæres unde autor actionem non propoſuerit, agere prohibetur. † ad præſens

DE MANDATIS PRINCIPVM. TIT. III.

Iidem † AAA. ad Tuſcium, Proconſulem Aphricæ. † Imp. Valetinianus.

SI quis aſſerat, cũ mandatis noſtris ſe uenire ſecretis, omnes ſciant, nemini quicquã, niſi quod † præſcriptis probauerit, eſſe credendũ: nec ullius dignitate terreri, ſiue ille Tribuni, ſiue Notarij, ſiue Comitis præferat poteſtatẽ: Sed ſacris noſtris literis eſſe credendum. Data † XV. Cal. Iul. Romæ: Accepta III. Cal. Aug. Merobaude iterũ & Saturnino COSS. † ſcriptis † XVI.

Interpretatio.

Si quis adſerat cum mandatis noſtris ueniſſe ſecretis, omnes ſciãt, nemini quicquam niſi quod ſcriptis probauerit, eſſe credendum: nec ullius dignitate terreri, ſed in omnibus ſcriptis Principum eſſe credendum.

DE RESPONSIS PRVDENTVM. TIT. IIII.

Impp. Theodoſius & Valentinianus AA. ad Senatum urbis Romæ. Poſt alia

PApiniani, Pauli, Caij, Vlpiani, atque Modeſtini ſcripta uniuerſa firmamus. Ita ut Caiũ, atque Paulum, Vlpianũ, & cæteros

 comitetur

comitetur autoritas lectionis, quæ ex omni eius corpore recitetur. Eorum quoque ſcientiam, quorũ tractatus atque ſententias prædicti omnes ſuis operibus miſcuerunt, ratam eſſe cenſuimus, ut Scæuolæ, Sabini, Iuliani, atque Marcelli. omniumq́ quos illi celebrarunt: Si tamen eorum libri, propter antiquitatis incertum, codicum collatione firmentur. Vbi autem diuerſæ ſententiæ proferuntur, potius numerus uincat autorum: Vel ſi numerus æqualis ſit, eius parti † ſecedat autoritas, in qua excellentis ingenij uir Papinianus emineat: qui ut ſingulos uincit, ita cedit duobus. Notas etiam Pauli atq; Vlpiani, in Papiniani corpus factas, ſicut dudum ſtatutum eſt, præcipimus infirmari. Vbi autem pares eorum ſententiæ recitantur, quorum par cenſetur autoritas, quod ſequi debeat eligat moderatio iudicantis. Pauli quoque Sentẽtias ſemper ualere præcipimus, & cætera. Dat. VI. Id. Nouemb. Rauennæ, Theodoſio Auguſto VII. & Valentiniano II. COSS.

† accedat

Notæ Pauli et Vlp. in Papinianum.

Interpretatio.

Hæc lex oſtendit, quorum Iuris conditorum ſententiæ ualeant. Hoc eſt, Papiniani, Pauli, Caij, Vlpiani, Modeſtini, Scæuolæ, Sabini, Iuliani atq; Marcelli: quorum ſi fuerint diuerſæ prolatæ ſententiæ, ubi maior numerus unũ ſenſerit, uincat. Quod ſi forſitan æqualis numerus in utraq; parte eſt, ad eius partes præcedet autoritas, in qua Papinianus cum æquali numero ſenſerit: Quia ut ſingulos Papinianus uincit, ita & cedit duobus. Scæuola, Sabinus, Iulianus, atque Marcellus in ſuis corporibus non inueniuntur, ſed in præfatorum opere tenẽtur inſerti. Gregorianum uero & Hermogenianum ideo lex iſta præterijt, quia ſuis autoritatibus confirmantur. † ex lege priore, ſub titulo, De Conſtitutionibus Principũ & Edictis. Sed ex his omnibus Iuris conſultoribus, ex Gregoriano, Hermogeniano, Caio, Papiniano, & Paulo, quæ neceſſaria cauſis præſentium temporum uidebantur elegimus.

† Et lege priora

DE OFFICIO PRAEFECTORVM PRAETORII. TIT. IIII.

Imp. Conſtantinus A. ad Baſſum PF. P.

SVper his qui à Præſide, uel à quolibet alio iudice ſententiam dictam infirmari depoſcunt, ſub eo fine Sublimitatis tuæ ſuccedat examen, † ut ſi inter negocia uſquequaq; decurſa ex euidenti claruerit ſententia, à iure iuſtutiáque diſcedere † ea penitus exploſa controuerſia, de æquitate terminum capiat. Quod ſi conſentanea ſit legibus prouida uel iam prompta ſententia, eius pronuntiationis improbus oppugnator, ſi patrimonio circunfluat, biennio in inſulam relegatione plectatur: eiúsque bonorum una portio fiſcalibus compendijs addicta cedat. Quod ſi agreſtis uitæ ſit, aut etiam egentis, ad biennij tempus in metallum detrahendus eſt. Quam legem in annotationibus quoque noſtris * dexterando, poſt ſententiam iudicio cuſtodire debebis.

† inanis negocijs decursis.

† &

* de ...

debebis. Dat. VI. Cal. † Nouemb. Baſſo & † Albino COSS. † *Decemb.* † *Ablauio*

Interpretatio.

Quicunq; cauſa dicta, diſcuſſoq; negocio à quocunq; fuerit ſuperatus, & hanc ipſam litem poſtea reparare tentauerit: ſi pro ipſo, qui antea dictus eſt, fuerit legibus lata ſententia, prius iudicium non ualebit. Nam etſi apud alium iudicem fuerit ſuperatus, ſi digna idoneaq; perſona ſit, biennio in exilium deputetur, & medietatem facultatum ſuarum fiſcus acquirat. Si uero indigna & pauperior perſona eſt, in metallum biennio deputetur.

DE OFFICIO RECTORIS PROVINCIAE.

Imp. Conſtantinus A. ad Prouinciales.

Ceſſent iam nunc rapaces Officilium manus, ceſſent inquam: nam ſi moniti non ceſſauerint, gladijs præcidentur. Non ſit uenale iudicis uerbum, non ingreſſus redempti, non infamet litigationibus Secretarium, non uiſio ipſa Præſidis cum precio: æque aures iudicantis pauperrimis ac diuitibus referentur. Abſit ab inducendo eius qui Officij princeps dicitur prædatio † ulla litigatoribus. Adiutores eorundẽ Officij Principum concuſſiones adhibeant Centurionum, aliorumq; Officialium, parua magnaq; poſcentium †, dum impetus obligandus eſt eorum, qui iurgantibus acta reſtituunt, inexpleta auiditas tẽperetur: Semper inuigilet induſtria præſidalis, ne quicquam à prædictis generibus hominũ de litigatore ſumatur. Qui ſi de ciuilibus cauſis quicquam putauerint eſſe poſcendum, aderit armata cenſura, quæ nefariorum capita ceruicesq; detruncet, data copia uniuerſis qui concuſſi fuerint, ut Præſidum inſtruant notionem. Qui ſi diſſimulauerint, ſuper eandem conquerendi uocem omnibus aperimus apud Comites cunctos prouinciarum, aut apud Præfectum Prætorium, ſi magis fuerit in uicino: ut his referentibus edocti, ſuper talibus latrocinijs ſupplicia referamus. Data Cal. Nouemb. Conſtantinopoli, Baſſo & † Albino VV CC. COSS. † *Albio*

Interpretatio.

Officiales omnium iudicum uenales eſſe non audeant, nec precium de introitu occurrentium, aut litigantium, uel egreſſu requirant. Sed interpellantes tam diuites quàm pauperes ſine ullo præmio audiantur. Quod ſi rapaces eſſe uoluerint, gladio puniantur, aut certe de eorum rapacitate Dominicis auribus referatur.

Impp. Valentinianus & Valens A A. Anthemio chariſſimo nobis.

Sibi iudex hanc præcipuã curã in audiendis aut diſcernendis litibus impoſitã eſſe non ambigat, ita ut non in ſeceſſu domus de ſtatu hominũ, uel patrimoniorũ ſentẽtiã referat, ſed apertis Secretarij foribus, intrò uocatis oĩbus, aut pro tribunali locatus, & ciuiles & criminales cõtrouerſias audiat, ne cõgruæ ultionis animaduerſio cohibeatur. Abſit aũt, ut iudex popu

laritate

laritate, ſpectaculorum editionibus mancipatus, plus lucris curæ tribuat quàm ſeueris actibus. Dat. Cal. Octob. Aquilegiæ, Diuo † Iuliano & Vrſino COSS. Interpretatio.

† Iouiniano et Barbariano

Iudex hanc ſibi præcipuā curam in audiendis litibus impendendam eſſe cognoſcat, ut litigantium cauſas iugiter, adhibita æquitate, diſcutiat. Sciturus, non ſe in ſecreto domus, aut in quibuſcunque angulis definitiuam ſententiam prolaturum: ſed apertis domus ſuæ ianuis, intromiſſiſq; turbis, ut neminem lateat, quicquid ſecundum † legum, uel ueritatis ordinem fuerit iudicatum.

† legem

Iidem AA. ad Valerianum V C. Hiſpaniarum.

Libellos iudicibus, poſtquam ſe receperint, uetamus offerri, ne ſuper alienis cauſis uel ſtatu pronuntient, quando ab officij conſpectu, atq; ab oculis publicis receſſerint. Dat. VII. Id. Nouemb. Veronæ, Valentiniano & Valente COSS. Interpretatio.

Iudices, poſtq; ſe de cōſeſſu publico in domos ſuas receperint, libellos à litigatoribus nō accipiāt, nec ſine officio ſuo de cauſis alienis uel ſtatu aliquid cognoſcāt.

Imppp. Valentinianus, & Valens, & Gratianus AAA. ad Probum PF. P.

Prouincijs præſidentes, per omnium uillas ſenſim atq; uſitatim, uicoſq; cunctos diſcurrant, & ultro rimentur à ſingulis, quid unuſquiſq; † cōpulſus inſolēter egiſſet aut cupide. Is enim de quo aliqua ad nos querela peruenerit, ad ultimam pœnam rapietur. Dat. Cal. Aprilis, Treueris, Valentiniano VII. * V C. COSS. Interpretatio.

† cōpu[...]

Iudices Prouinciarum operam dare debebūt, ut per ſingulos agros & loca ſollicita inquiſitione diſcurrant, † ut per ſe, qualiter in ſolutione publici debiti cū poſſeſſoribus agatur, agnoſcant. Cuius rei curam ſi implere neglexerint, querelā ciuium non dubitent in ſe ſeueriſſime uindicandam.

† &

Impp. Honorius & Theodoſius AA. Theodoto PF. P.

Moderatores Prouinciæ curam gerere iubemus, ne quid potentium procuratores perperam illicité ue committant. Dat. IX. Cal. Decemb. Rauennæ, Baſſo & Philippo VV CC. COSS. Interpretatio.

Iudices Prouinciarum ſummā ſollicitudinem habere debent, ne Actores † potentum aliquid circa inferiores perſonas illicite iniuſteq; committant.

† Prouinciarū potentum

DE OFFICIO IVDICVM CIVILIVM.

Imppp. Arcadius, Honorius, & Theodoſius AAA. Curtio PF. P.

HOnorati, qui lites habere noſcuntur, his temporibus quibus cauſarum merita uel facta penduntur, reſidendi cum iudice non habeant facultatem: Nec meridianis horis à litigatoribus iudi-

dices uideantur. Quinque itaque pondera auri, tam iudici quàm eius officio, & Honoratis parem multam adſcribendam eſſe cognoſcat, ſi quis contra præceptum huiuſmodi uenire tentauerit. Data † IIII. Non. Febr. Baſſo, & Philippo VV CC. COSS. † III. Non. Nouemb.

Interpretatio.

Honorati prouinciarum, id eſt, ex Curiæ corpore, ſi & ipſi in lite ſint conſtituti, eo tẽpore quo cauſæ illorum à iudicibus uentilantur, cum udice non reſideant: & litigatores meridianis horis iudicem non ſalutent. Si † aliter præſumpſerint, multam ſupraſcriptæ legis exoluant. † aliud

DE OFFICIO IVDICVM MILITARIVM. TIT. VIII.

Imppp. Theodoſius, Arcadius, & Honorius AAA. Comitibus, & Magiſtratibus utriuſque militiæ.

NVnquã omnino negocijs priuatorũ, uel tuitio militaris, uel executio tribuatur. Dat. pridie † Cal. Febr. Conſtantinopoli, Theodoſio A. IIII. & Abundantio V C. COSS. † Idus

Interp.

Nulli penitus in ciuilibus cauſis militaris uel tuitio, uel executio deputetur.

DE OFFICIO IVDICVM OMNIVM. TIT. IX.

Imp. Conſtantinus A. ad Domitium Celſum Vicariũ.

NEmo iudex, ex Officialibus ad eam domũ, in qua Materfamiliâs agit, cum aliquo præcepto exiſtimet ſibi mittendũ, ut eandẽ in publicũ protrahat: cũ certũ † debita eius quæ intra domũ, conſiderato ſexu, ſemet cõtineat, domus eius, uel cuiuſcunque rei habita diſtractione publicis neceſſitatibus poſſe ſeruari. Quod ſi quis in publicu matremfamiliâs poſthac crediderit protrahendam, inter maximos reos ullam citra indulgentiã capitali pœna, uel exquiſitis potius exitijs, ſupplicijsque plectatur. Dat. † IIII. Id. Ian. Treueris, Sabino & † Rufo COSS. † Deeſt forsitaſsis hic uerbum quale eſt, ſit. † III. † Craſſo

Interpretatio.

Nullus iudicũ matronam in domo ſua reſidentẽ, per quencunque apparitorẽ in publicũ exiſtimet protrahendã: ſed circa eam, pro ſexus reuerentia, conuentio honeſta ſeruetur. † Quod ſi quid eam debere conſtiterit, conſtrictis eius autoribus poſſe exolui: Nam ſi quis contra fecerit, ſummo ſupplicio ſe afficiendum eſſe cognoſcat. † Cum

Idem A. Andronico.

Si contra pupillos, uiduas, uel morbo fatigatas, & debiles impetratum fuerit, Lenitatis noſtræ iudicio, memorati à nullo noſtrorũ Iudicũ compellantur comitatui noſtro ſui copiam facere. Quinimo intra prouinciã, in qua litigatur, & teſtes uel inſtrumẽta ſunt, experiantur iurgandi fortunã: Atque omni cautela ſeruentur, ne terminos prouinciarũ ſuarũ

cogantur excedere. Quod ſi pupilli, uel uiduæ, aliæq́ fortunæ iniuria miſerabiles, iudicium noſtræ Serenitatis orauerint, præſertim cum alicuius potentiam perhorreſcant, cogantur eorum aduerſarij examini noſtro ſui † Probato copiam facere. Dat. XV. Cal. Iul. Conſtantinopoli, † Optato & Paulino COSS.

Interpretatio.

† uel ægrotos Quicunq́ aduerſum pupillos, uiduas, † & infirmos, noſtra præcepta meruerit, qui eos de locis ſuis cōmouendi, uel extra prouinciã ſuã uſquam penitus protrahendi licentiam ſubmouemus, ſed ibi cauſam ſuam dicant, ubi inſtructores eſſe & teſtimonia poſſint facilius inuenire. Sanè ſi ipſi, quorũ fatigationi conſulimus, nos crediderint expetendos, huic uoluntati eorum ueniendi aditum non negamus: ita ut aduerſarij eorũ ſub præſentia Principis adeſſe per Rectorẽ prouinciæ cōpellantur.

Imppp. Gratianus, Valentinianus, & Theodoſius AAA.
Pars actorum, habitorũ in Conſiſtorio Gratiani Aug.
Gratianus Auguſtus.

Det operam Iudex, ut Prætorium ſuum ipſe componat. Cæterũ nullus Comiti, neq́ Rectori prouinciæ plus aliquid præſtabit, quàm nos cōceſſimus in annonis, ſiue cellarijs, &c. Actum in Conſiſtorio, Merobaude II. & Saturnino COSS.

Interpretatio.

Iudicem Prætorium ſuum de proprio debere componere, & nihil à Prouincialibus aliquid amplius petere, quàm ei in annonis uel cellarijs à Principe fuerit deputatum.

DE DEFENSORIBVS CIVITATVM. TIT. X.

Imppp. Valentinianus, Theodoſius, & Arcadius
AAA. Euxinio PF. P.

SI potiſſimum conſtituantur defenſores, quos Decretis elegerint ciuitates. Quod ſi quis ad locũ Defenſionis ambitione peruenerit, confeſtim Synceritas tua quinque libras auri fiſci utili† Septemb. tatibus cogat inferre. Dat. VIII. Cal. † Febr. Honorio Aug. & Euodio VC. COSS.

Interpretatio.

Hi inſtituantur ciuitatum Defenſores, quos conſenſus ciuiũ, & ſubſcriptio uniuerſorum elegiſſe cognoſcitur. Quod ſi quis defenſorum ad hanc rem cupiditate propria, non interueniente Decreto, peruenisſe probabitur, pro hac præſumptione quinque libras auri fiſco inferre cogatur.

Iidem AAA. Potumio Præfecto Auguſtali.

Defenſores nihil ſibi inſolenter, nihil indebitum uindicantes, nominis ſui tantũ fungantur officio, nullas infligant multas, nullas exerceãt quæſtiones: Plebem tantũ uel Decuriones, ab omni improborũ inſolentia & † tandem temeritate tueantur: ut id † tantũ, quod eſſe dicuntur, eſſe non deſinant. Dat. IIII. Non. Mar. Conſtantinopoli, Arcadio A. II. & Rufino VC. COSS.

Interpretatio.

Defenſores ſecundũ ſuũ nomen, Curiã, uel plebẽ ſibi cōmiſſam cũ omni iuſtitia & æquitate defendãt: nullũ de innocẽtibus aut cōdẽnare aut uerberare præſumat.

Iidem

Iidem AAA. Taciano PF. P.

Per omnes regiones, in quibus fera & periculi ſui neſcia latronũ fer/uet inſania, probatiſſimi quiq; atq; diſtrictiſſimi Defenſores adſint diſciplinæ, & quotidianis actibus præſint: Qui non ſinant crimina impunitate coadoleſcere ſeu conualeſcere. Remoueantur patrocinia, quæ fauorem reis, & auxilium ſcelere ſis impertiendo, maturari ſcelera fecerunt. Dat. VI. Id. April. Conſtantinopoli, Arcadio A. II. & Rufino COSS,

Interpretatio.

Per omnes ꝓuincias tales pro ſtudio diſciplinæ Iudices ordinẽtur, ut cũ omni ſollicitudine in reos & latrones, remotis potentũ patrociniꝭs, diſtrictionẽ debitã exercere non differãt: ne per negligentiã ſuam aut † uenalitatẽ, crimina quæ debent puniri proficiant. † *utilitatem*

DE ASSESSORIBVS DOMESTICIS, ET CANCELLARIIS. TIT. XI.

Impp. Honorius, & Theodoſius AA. † Euſtaſio PF. † *Aſclepiodoto.*

Velut caſtrenſe peculiũ filiꝭfamiliãs Aſſeſſores poſt patris obitum uindicent, qui cõſiliꝭs propriꝭs Adminiſtratores adiuuare conſueuerunt, ſi quid licitis honeſtisq; lucris condonare potuerint. Data † Cal. April. Conſtantinopoli, Domno Honorio IIII. & Theodoſio COSS. † *condonare.* † *Id. Aug.*

Interpretatio.

Si quis uiuo patre, cuiuſcunq; Iudicis conſilio † adhæſerit, quicquid ex iuſtis & bonis cauſis acquiſierit, hoc ſibi ſic uindicat, ſicut & ille filius, qui aliquid uiuo patre in armis conſtitutus † acquiſierit. † *aſſenſerit* † *acceperit*

Iidem AA. † Aſclepiodoto PF. P. † *Aſclepio*

Nullus Iudicũ ad patrocinia, uel prouinciã ſibi cõmiſſam, quenquam ſecũ ducere audeat, cui Domeſtici uel Cancellariꝭ nomen imponat, nec profectũ ad ſe undecunq; ſuſcipiat, ne famæ nota cum bonorũ publicatione plectatur. Periculũ enim † primatũ officiꝭ Cancellarios ſub fide geſtorum electis Iudicibus applicare iubemus: ita ut poſt depoſitam adminiſtrationẽ per continuũ trienniũ nec militiã deſerãt, & Prouincialibus præſentiã ſui exhibeant, quo uolẽtibus ſit accuſandi eos facultas: Si eñ idonea cauſa exegerit ad detegenda Iudicis flagitia, & quæſtioni eos ſubdi oportet. &c. Dat. pridie Cal. Iun. Conſtantinopoli, Aſclepiodoto & Mariniano VV CC. COSS. † *Priuatum forte.*

Interpretatio.

Omnes Iudices euidenter agnoſcant, nullum in prouinciam ſibi cõmiſſam, de eadem de qua uenit prouincia, uel alia regione, ſibi Cancellariũ, aut Domeſticum fortaſſe coniungere, niſi qui ei publica fuerit ciuiũ electione deputatus. Ita ut ſi poſtea fuerit Iudex ille remotus, is qui Cõſiliariꝭ uel Domeſtici geſſit officiũ, triennio ſub alio iudice de prouincia non diſcedat, ut ſi quis accuſator fortaſſe extiterit, reddat accuſantibus rationem. Et ſi forte facta Iudicis celare uſquequaq; uoluerit, ſubdatur publicæ quæſtioni.

De iuriſdictione, & ubi quis conueniri debeat.
Ne in ſua cauſa quis iudicet, neq; teſtimonium dicat.
De omiſſa actionis ipetratione.
De denuntiatione uel editione reſcripti.
†.petitur De dominio rei quæ † poſcitur, uel conſortibus ab eo cui denuntiatum fuerit nominandis.
De temporum curſu, & reparationibus denuntiationum.
De dilationibus.
De ferijs.
De pactis & tranſactionibus.
De poſtulando.
De erroribus Aduocatorum.
De Cognitoribus & Procuratoribus.
De cautionibus ad potentes tranſlatis.
De hijs qui potentiorum nomina illicite prætendunt, uel titulos prædijs affigunt.
De dolo malo.
De integra reſtitutione.
De hijs qui ueniam ætatis impetrauerunt.
De iudicijs.
De inofficioſo teſtamento.
De inofficioſis donationibus.
De inofficioſis dotibus.
De hæreditatum petitione.
De rei uendicatione.
De familia herciſcunda.
De communi diuidundo.
De finium regundorum.
† de Chirographis. Si certũ petatur † Chirographis.
De pecuniæ ſequeſtratione prohibita.
Si certum petatur de ſuffragijs.
De pignoribus.
Quod iuſſu.
De peculio.
De uſuris.

CODICIS

CODICIS THEODOSIANI LIBER SECVNDVS.

DE IVRISDICTIONE, ET VBI QVIS CONVENIRI DEBEAT. TIT. I.

Imp. Conſtantinus A. ad Euſtaſium PF. P.

IVdices prouinciarum uolumus uim debitæ autoritatis
aſſumere, ut una autoritas quæ cæteros rei priuatæ, no
ſtro quoq; Prouinciales teneat. Tormēta diſciplinæ ſce
leratos cōuictosq́; carcere teneant, tormenta dilacerēt,
gladius ultor interimat. Eo enim modo licētia inuetera/
tæ deſperationis inhibetur: ſicq; intelligent uno ſibi ac
pari ſtudio uiuendū eſſe cum cæteris. &c. Dat. VIII. Id Mar. Liminio
& Catulino COSS.

Interpretatio.

Quicunq; in prouincijs Iudices ordinati ſunt, hoc ſibi ſcient eſſe permiſſum, ut
ſi aliquis rei dominicæ ſeruos uel colonos reatus † inuoluerit, ſicuti & priuatos cō/ † oppreſſerit
prehendi eos & puniendi, ut culpa exegerit, nullo contradicente patrimoniorum
noſtrorum ordinatore habeant liberam poteſtatem.

Idem A. ad Taurum PF. P.

Definitum eſt, prouinciarum Rectores in ciuilibus cauſis litigia ter/
minare, et ſi militantes exceperint iurgia uel mouerint. Ne igitur uſurpa
tio iudicia legesq́; confundat, aut Iudicibus ordinarijs adimat propriam
ordinationem; ad prouinciarum Rectores transferantur iurgia ciuilium
quæſtionum. In criminalibus etiā cauſis, ſi militaris popoſcerit res, pro/
uinciæ Rector inquirat: Si militās aliquid admiſiſſe firmetur, is cognoſcat
cui militaris rei cura mandata eſt. Data VIII. Cal. Aug. Mediolani, Ar
bitione, & Tulliano COSS.

Interpretatio.

Etſi ciuilia negocia ad prouinciarum Rectores iuſſimus pertinere, tamen quo/
ties criminalis accuſatio interceſſerit inter illos qui armis noſtris militāt, atque pri/
uatos, ſi militans priuatum in iudicium uocauerit, Rector prouinciæ audiendi & iu
dicandi habeat poteſtatem. Si uero priuatus ſeruientem † nobis in armis uel militan † nouis
tē forte pulſauerit: ille cauſam audiat, ad cuius ordinationē is reſpicit qui militat,
uel qui arma tenuerit.

† Idem A. & Iulianus Conſul, ad Taurum PF. P. † Forte legendum: Conſtantius & Iulianus Cæſar.

Non ſolū Agētes in rebus, ſed in alijs etiā cuiuſlibet hominibus cōdi
tiōis cōpetētes uigoris aculei exerātur, ſi modo fuerit declaratū, delicto
eos obnoxios detineri. Quicūq; igitur aliquid improbe turpiterq́; cō/
miſerit, aut libidinis macula forte polluerit pudicitiā, debet ad eum ultio
ſeueritatis congruæ propagari: cum tamen direptionem uideantur eſſe

conqueſti, qui grauia teſtantur admiſſa, quæ obnoxios claruerit inua-ſiſſe, in duplum reſtituere compellantur. Data & accepta VIII. Cal. Octob. Conſtantino A. IX. & Iuliano Cæſ. II. COSS. Interp.

In omnibus perſonis, quas etiam præſentiæ noſtræ dignitas comitatur, hanc uolumus obſeruari ſententiam: Vt ſi quis cuiuſcunq; pudicitiam uiolauerit, pœnam ſtatutam iure ſuſcipiat. Et quicunq; direptionem admiſerit, in duplum uiolenter

† præſumpta † admiſſam reſtituat.

Impp. Valentinianus & Valens AA. ad Terentium Correctorem Tuſciæ.

Actor rei forum ſequatur: Ita ut ſi Senatores aliquid à Prouincialibus poſcunt, apud eũ qui prouinciam regit, cognitorem confligant. Si uero Prouincialis non ſuſcipiat, ſed inferat actiones, Præfecto urbis diſceptante decertet. Dat. Id. Iun. Diuo Iouiano, & Varroniano COSS.

Interpretatio.

Si quis alium crediderit lite pulſandum, apud prouinciæ illius Iudicem, ubi is habitat quem pulſat, negocium ſuum nouerit proponendum.

Iidem AA. ad Felicem Vicarium Macedoniæ.

Si quis rem noſtram cœperit lite pulſare, Rationali præſente cõfligat, quo defenſante & controuerſia agitetur, & Iudex eam ſententiam decernat, quã iuris æquitas poſtulauerit. Dat. Cal. Decemb. Valentiniano & Valente AA. COSS. Interpretatio.

Quoties à fiſco noſtro aliqua repetuntur, res apud prouinciæ Iudicẽ, ſub præſentia noſtri Ordinatoris agatur: Vt illo præſente, quicquid iuſtitiæ ordo ſuaſerit, iudicetur.

Imppp. Gratianus, Valentinianus, & Theodoſius AAA. Neoterio PF. P.

Exceptis his, quibus extra ordinẽ ſubuenitur, omnes iacturã litis incurrant, qui non ante in proprio foro ſuo iurgauerint: Siquidẽ poſſint uenire ad altioris Iudicis notionẽ, cum † iudicantũ, quod diſplicet, appellatione excluſerint. Ita ut ſi quis litigator † ſemel faſtidio uel gratia cognitoris, aut non auditum, aut dilatum docuerit, & eius litis quæ protracta eſt, æſtimationẽ fiſco noſtro Iudex præſtet, & in † primoris officij pœnã deputatio exilij deprometur. Dat. pridie Cal. † Maij. Mediolani, Arcadio

† Ian. † Varroniano VC.

Auguſto ipſo I. & † Bautone COSS. Interpretatio.

† alium

Quicũq; apud † aliquẽ, & nõ apud ſuũ Iudicẽ negociũ quod habuerit initio litis crediderit proponendũ, exceptis ætate minoribus, quibus lege conſultũ eſt, litis ipſius de qua agitur actione damnetur: niſi forſitan cõtra ſententiã, quæ aduerſus eũ † dicta fuerit crediderit appellãdũ, ut apud maioris dignitatis Iudices audiat. Sanè ſi quis cauſam habẽs, à iudice ſuo, ſi uel † ſuperbia, uel propter amicitiã aduerſarij ſui ſe probauerit non auditũ, Iudicẽ tantũ, quantũ res de qua agit ualuerit, fiſco noſtro iubemus exoluere, & qui cõſilijs ſuis † adharẽt, exilij pœnã, pro diſtrictione ſuſtineãt.

† data

† aderint

Imppp.

Imppp. Valentinianus, Theodoſius, & Arcadius AAA. Martiano Comiti Orientis.

Mulieres honore maritorum erigimus, genere nobilitamus, iiſdem forum ex eorum perſona ſtatuimus, & domicilia mutamus. Dat. IIII. Cal. Febr. Conſtantinopoli, Arcadio II. & Rufino COSS. † Id. Noueb.

Interpretatio.

Fœminas, ſecundum honorem quem uiri earum meruerunt, uolumus appellari, ut ad cuius domum nupta tranſierit, eius proficiat dignitate, & pro negocijs ſuis in eodem foro ubi eſt † maritus, ſecuta reſpondeat. † maritum ſecutura

Impp. Arcadius, & Honorius AA. Paſſibo filio ſuo ſalutẽ.

Cauſas plurimi de fugaci ſeruo, aut manifeſto furto, aut non manifeſto, direpti etiam animalis, ſerui, uel rei mobilis inſtituentes, ueluti raptorum bonorum, parum etiam terræ, fimi, & paruulæ cauſæ ſub ſpecie criminis tuum pulſant iudicium. Momentariæ etiam poſſeſſiones, interdictum, quod non ſemper ad uim publicam pertineat uel priuatam, mox audiri, interdum etiã ſi inſcriptionem nõ mereantur, abiecti etiã animalis cauſa proponitur. Cum igitur de his rebus paruis ac minimis, tuæ ſit iniuria poteſtatis iudicare, Decretum eſt, eas tantum cauſas criminales à Syncerítate tua audiri, quas dignitas & meritus earum † horror inſcriptiones impleuerit: Quæ magnitudinẽ uidelicet criminis, tempusq; deſignat, ut alterutram partem digna legũ tenere poſſit autoritas. Quod ſtatutum ſi fuerit forte contemptum, hi qui ex officio ingrediuntur Secretarij, quinq; librarum auri condemnatione feriantur. Data VIII. Id. Ianuarij, Mediolani, Olibrio & Probino COSS. * † honor

Interpretatio.

Quoties de paruis criminibus, id eſt, unius ſerui fuga, aut ſublati iumenti, aut modicæ terræ, ſeu domus inuaſæ, uel certi furti, id eſt, detenti aut † peruenti, ſub criminis nomine actio fortaſſe proceſſerit, ad mediocres iudices, qui publicam diſciplinam obſeruant, id eſt aut defenſores aut aſſertores pacis, uindictã † huius rei decernimus pertinere. Ad Rectorem uero prouinciæ illud negocium criminale perueniet, ubi de perſonarũ ſcriptione agitur. Vel † ſi maior cauſa eſt, quæ non niſi ab ordinario iudice, recitata legis ſententia, debeat terminari. Quod præceptum ſi fuerit prætermiſſum, Officiales, qui negocia intromittunt, quinq; librarum auri ſe nouerint eſſe damnandos. † Superuenti † eius † Exemplar Argentoratenſe non habebat, ſi.

Iidem AA. Arcelao Præf. Aug.

Si quis neglectis iudicibus ordinarijs, ſine cœleſti oraculo cauſam ciuilem ad militare iudicium crediderit deferendum, præter pœnas ante promulgatas, intelligat ſe deportationis ſortem excepturum. Nihilominus & Aduocatum eius decem libris auri condemnatione feriendum. Data VIII. Cal. Decemb. Cæſareæ, Datiano & Attico COSS.

Interp.

Interpretatio.

† Quiſquis † Si quis contempto prouinciæ iudice, ad illos qui armatis præeſſe noſcuntur, cauſam ſuam crediderit transferendam, exilio ſe deputandum eſſe cognoſcat, & eum qui cauſam illius ſuſceperit proponendam, x. lib. auri eſſe damnandum.

Iidem AA. ad Eutichianum PF. P.

Iudæi, Romano & cõmuni iure uiuentes, in his cauſis quæ non tam ad ſuperſtitionem eorũ, quàm ad forum & legis iura pertinent, habeant ſolenni iure iudicia, omnesq́ Romanis legibus inferant & excipiant actiones: poſtremo ſub legibus noſtris ſint. Sanè ſi qui per commiſſum ad ſimilitudinẽ arbitrorũ apud Iudæos uel Patriarchas, ex cõſenſu partium, in ciuili duntaxat negocio, putauerint litigandũm, ſorti eorũ iudicium iure publico non uetentur. Earum etiam ſententias prouinciarum iudices exequantur, tanquã ex ſentẽtia Cognitoris arbitri fuerint attri-

†III. buti. Data † IIII. Non. Febr. Conſtantinopoli, Honorio Aug. IIII. & Eutichiano VC. COSS.

Interpretatio.

Iudæi omnes, qui Romani eſſe noſcuntur, hoc ſolum apud religionis ſuæ maiores agant, quod ad religionis eorum pertinet diſciplinam: ita ut inter ſe, quæ ſunt Hebræis legibus ſtatuta, cuſtodiant. Alia uero negocia, quæ noſtris legibus continentur, & ad forum reſpiciunt, apud iudicem prouinciæ, eo quo omnes iure confligant. Sanè ſi apud maiores legis ſuæ conſentientes ambæ partes elegerint, de ſolo tamen ciuili negocio audiri uoluerint, quod interueniente compromiſſo, arbitrali iudicio terminatur, tale ſit quaſi ex præcepto iudicis fuerit definitum.

Iidem AA. Theodoro PF. P. Poſt alia.

Neminem prouinciæ Rector expectet in reos criminoſos actorẽ dominicũ, ſed habeat exhibendi noxios poteſtatem, utatur legibus nullo

† Rationali interpoſito † rationabili. Latebris reus poteſtate ordinarij iudicis pro-

†VIII. Non. Iun. trahatur, ne per conludium actorum iudicij fiat dilatio. Dat. † Cal. Ianuarijs, Mediolani, Honorio Aug. IIII. & Eutichiano COSS.

Interpretatio.

Si quis in domibus dominicis criminoſus potuerit inueniri, prouinciæ iudex

† cum præſentiam non expectet actoris, ſed mox † reum comprehẽſum, ne aliquo conlu-

† ſubdi iubeat dio effugiat, † ſubijciat publicæ diſciplinæ.

Impp. Honorius, & Theodoſius AA. Conſulibus, Prætoribus plebis, Senatui ſuo, Salutẽ dicunt. Poſt alia.

In criminalibus cauſis Senatus ſtatuta iamdudũ & Quinqueũiralis iudicij forma ſeruabuntur. In qua cum perfacile eſſe credamus, optimos

† ſortito legere de ſummis, † ſortiti tamen ad iudicium uocabuntur, ne de capite atq́ innocentia alterius iudicium electi iudicent, &c. Dat. VIII. Id. Aug. Rauennæ, Aſclepiodoto, & Mariniano COSS.

Interpretatio.

Cum pro obiecto crimine aliquis audiendus eſt, Quinq́ nobiliſſimi uiri iudices

de reliquis

de reliquis ſibi ſimilibus miſſis ſortibus eligantur. Ne aliquo ſtudio uideantur electi, & de capitali reatu innocentia alterius uideatur facile iudicare.

NE IN SVA CAVSA QVIS IVDICET, AVT TESTIMONIVM DICAT. TIT. II.

Imppp. Valens, Gratianus, & Valentinianus A A A. ad Græcum Præf.

PRomiſcua generalitate decernimus, neminem ſibi eſſe iudicem debere. Cum enim omnibus in ſe propriam dicendi teſtimonij iura facultatem ſubmouerint, iniquum admodum eſt, licẽtiam tribuere ſententiæ electæ. Dat. Cal. Decemb. Valente v. & Valentiniano coss.

Interpretatio.

Omnes † præcepta noſtra conſtringant, ut nullus in ſua cauſa Iudex ſit: quia ſicut teſtimonium unuſquiſq; pro ſe dicere nõ poteſt, ita nec pro ſe poterit iudicare. † præceptio

DE OMISSA ACTIONIS IMPETRATIONE. TIT. III.

Impp. Theodoſius & Valentinianus A A. Hiero PF. P. Poſt alia.

* NVlli prorſus noſtris impetratæ actionis in maiore uel in minore iudicio agendi opponatur. Excepto, ſi apta re & propoſito negocio competentem eam eſſe conſtiterit, &c. Dat. x. Calend. Mar. Conſtantinopoli. Felice & Tauro coss.

Interpretatio.

Nullus per hoc præiudicium negocij uideatur incurrere, quod in cuiuſcunq; audientia cauſæ ſuæ actio non peruenerit ad effectum. Solum eſt, ut uox ſua rationabilis cum propoſuerit approbetur.

DE DENVNTIATIONE, VEL EDICTIONE RESCRIPTI. TIT. IIII.

Imp. Conſtantinus Aug. ad Symmachum Barroniatum.

SI quando minoribus uel † adultis inferẽda lis erit, uel ab ipſis minoribus uel adultis cuidam quæſtio mouenda ſit, non alius curſus temporis inchoetur, niſi ab uniuerſis quos officij ſollicitudo conſtringit. Hoc eſt, Tutoribus, ſiue Teſtamento, ſiue Decreto dati ſint, uel Curatoribus, per quos minores defenduntur, uel ijſdẽ omnibus ſolenni more lis fuerit intimata. Quod ſi diuiſum adminiſtrationis periculum per prouincias ſit, his tamen omnibus inſinuari conuenit, & ab ipſis inferre litem, qui in ea prouincia tutelæ uel curæ officium ſuſtinent,

ſtinent,ne alijs de prouincijs defenſores minorum ad iudicia producan tur. Dat. Pridie Non. Feb. Firmio. Accepta VII. Id. Mar. Corintho. Conſtantino Aug. V. & Licinio COSS. Interpretatio.

Si quis contra eos,qui in annis minoribus conſtituti ſunt,litem forte commoue rit,aut ſi à parte ipſorum reus aliquis arguatur,ex eo tempore computandi ſunt,ex quo tutor † ſiue curator minoris per Iudicem,aut per Curiam intulerit, ſeu excepe rit actionem;ita tamen ut ſi in diuerſis prouincijs † iſtiuſmodi homines ſunt,id eſt, Curatores uel Tutores,qui minorum cauſas tueātur, qui in eadem prouincia fue rit,ubi intentio nata probatur,ipſi aut ingerant, aut excipiant actiones: quia nolu mus,ut ad aliam prouinciam defenſores minorū pro audientiæ neceſſitate ducant.

† uel

† iſtius officij

Idem Aug. ad Maximum PF.

Denuntiari uel apud Prouinciarum Rectores, uel apud eos,quibus Actorū conficiendorū ius eſt,decernimus,ne priuata cōteſtatione mor tuorum, aut in diuerſis terris abſentium, aut eorū qui nuſquam gentiū ſint,ſcripta nominibus falſam fidem rebus non geſtis † affigant. Dat. X. Calend. Iul. Sirmio,Probiano & Iuliano COSS.

† affingant

Interpretatio.

Conteſtaturi apud Rectores Prouinciæ,uel Defenſores,aut omnes apud quos geſta conficiuntur litem,iubemus,ne ullus nomen abſentis,aut mortui,uel qui nō potuerit inueniri,in litis conteſtatione recipiat, ne falſitatis inueniatur occaſio.

Imppp. Valentinianus, Valens, & Gratianus ad Empelium PF. P.

Exigendæ denuntiationis locus non eſt,cum quis ad luendum debi tum euidenti chirographo conuenitur. Dat. IIII. Cal. Aug. Cancio nati. Gratiano Aug. II. & Probo COSS.

Interpretatio.

Conteſtatio locum habere non poteſt, quando aliquis ad ſoluendum debitum certa † cautione conuincitur.

† ratione

Imppp. Valentinianus, Theodoſius, & Arcadius A A A. ad Romulum Conſularem Armeniæ & Liguriæ.

Poſt celebratam denuntiationem, ſiue edicta, ſiue editionē reſcri pti,quo tamen iure ſit impetratum,† bis exordiū auſpicatur: inter iuſtas uidelicet,legitimaſq; perſonas. Et ſiquis Perennitatis noſtræ,pendenti bus temporibus reſponſa protulerit, non modum temporum quærant, curricula non dilatentur, ſed & quicquid elicitum fuerit, friuolum iudi cetur. Dat. † XIII. Calēd. Iul. Mediolano. Arcadio Aug. I. & † Bauto ne VC. COSS. Interpretatio.

† [illegible] *

† XIIII.

† Votone

Poſteaquàm per ſcripturam lis fuerit conteſtata, & per publicam conuentionē, quiſquis ille eſt qui pulſatur,agnouerit,quia tunc lis inchoata dicitur,ſi tamen liti gātium perfectæ probantur ætates. Nam ſiquis Principis beneficio contra rationē

legis

legis cauſæ ſuæ tẽpora ſperauerit ꝓlongare, quicqd ꝑ hac re meruerit, non ualebit.

Iidem A A A. ad Claudium Tuſciæ Conſularem.

Vniuerſa quidem negocia, quæ ex reſcriptorum autoritate ſortiuntur exordium, ad curſum temporum pertinere decretum eſt. Ante omnia uero procurandum eſt, ne perſuaſionibus improborum protelandæ cognitionis præbeatur occaſio: Idcirco ſiquis poſſeſſione deiectus, auxilium noſtri poſcat oraculi, nullis eum temporum, quæ ex reſcriptorum editione defluunt, motibus eſſe claudendum hac lege decernimus: nec iuris ſuffragium, quod in celeri reformatione conſiſtet, beneficiorum Imperialium decreta ſuſpendant. Data † V. Non. † Maij. Mediolano, † VI. Crinatio & † Promoto COSS. † Mart. † Timaſiano

Interpretatio.

Licet in negocijs, quæ per actionem † elicitam inchoari uidẽtur, legitimus ad reſpondendum temporum ſemper curſus obſeruandus ſit, ſpecialiter eos, qui aliqua peruaſerint, non patimur per quamcunq; occaſionem differre negociũ. Ideoq; cũ ille qui fuerit de poſſeſſione deiectus, audiẽtiam impetrauerit, iuxta iuris ordinem intra annum ad recipienda quæ perdidit nullatenus differatur. Nec aliqua peruaſori dilatio concedatur. Etiam ſi pro hac re differenda beneficium Principis potuerit obtinere, non ualeat. † electam

Imppp. Arcadius, Honorius, & Theodoſius A A A. Aemiliano PF. Vrbis.

† Siquis debiti, quod ex fœnore, uel mutuo data pecunia ſumpſit exordium, uel ex alio quolibet titulo in literarum obligationem facta cautione tranſlatum eſt, ſeu fideicommiſſi dirigat actionem, aut momentariam poſſeſſionem perſuaſione peruaſam, ſiue uiolatam, uel quolibet Interdicto efflagitat, ſeu inofficioſum arguat teſtamentum, uel tutelæ, ſeu negociorum actionem intendat, ruptis denuntiationũ ambagibus, inter ipſa cognitionum auſpicia rationem exprimere, ac ſuas allegationes iubeantur proponere, denuntiatione & temporum obſeruatione remota. Quã rem etiam in cæteris ciuilibus cauſis præcipimus obſeruari. Quarum tamen æſtimatio centum ſolidorum ſummam excedat, † nolumus cuſtodiri. Dat. † XIII. Calend. Aug. Conſtantinopoli. Arcadio A. IX. & † XIIII. Probo VC. COSS. † Siquid † uolumus

Interpretatio.

Pro reparando uel repetendo debito, unde certa ſcriptura profertur, ſeu de eo quod alicui fidei commiſſum eſt, ut daretur aliquis agat, aut † aliquid ſibi alleget fuiſſe peruaſum, aut quolibet intra annũ beneficio momenti requirat, aut teſtamentũ dicat non eſſe legitimum, uel de tutela aliquid † requiratur: nõ expectetur, ut prius quod repetit apud acta proponat, aut ordo ipſius cauſæ petatur ſcriptus, ſed † mox apud Iudicem, ſine ulla temporum mora, quæ per hoc uidetur afferri, cauſam ſuam proponat, & omnes partes ſuæ probationis exhibeat. Quam rem etiã in ciuilibus negocijs præcipimus obſeruari. † Quæ tamen minus quàm centum ſolidorum ſummam ualere conſtiterit. † aliquis † proponat † magis † Quæ tamen non minus

Impp. Honorius, & Theodoſius A A. Iabio PF. P. Poſt alia.

Quæcunque forte eccleſiæ uenerabili negocia ſunt, uel eſſe poterunt actiones, celeri legum ordine ſeruato, iudicantum diſceptatione finiantur. Nec enim decet defenſione loci nominiſque uenerabilis ſuſcepta, publica diu ſecretaria præſtolari. Dat. VI. Calen. Iul. Rauennæ. Honorio IX. & Theodoſio A A. COSS. Interpretatio.

Eccleſiarum negocia, pro reuerentia ſanctitatis ac fidei, oportet cum ad publicũ prolata fuerint, ſine aliqua dilatione finiri. Nec debent defenſores loci uenerabilis ulla tarditate ſuſpendi.

† POSCITVR

DE DOMINIO REI QVAE † PETITVR, VEL CONſortibus ab eo cui denuntiatũ fuerit nominandis. TIT. V.

Imp. Iulianus Aug. Secundo PF. P.

† obiectiõibus

EXpulſis atque reiectis † perſcriptionibus, quas litigatores ſub obtentu conſortium, ſtudio protrahendæ deſcriptionis excogitare conſueuerunt, ſiue unius fori omnes ſint, ſiue in diuerſis prouincijs uerſentur, ne adiuncta præſentia conſortis uel conſortium, agendi uel reſpondẽdi iurgantibus licentia pro parte pandatur. Et poſtpoſita conſtitutione Conſtantini Patrui mei, quæ ſuper cõſortibus promulgata eſt, antiquum ius, quantum pertinet ad huiuſmodi diſceptationes, cum omni firmitate ſeruetur, ut interruptis artificioſis obſtaculis, poſſidentum aſtutia comprimatur. Dat. III. Non. Septemb. Antiochiæ. Mamertino, & † Neuitiano COSS.

† Neuita

Interpretatio.

Remotis obiectionibus, quibus ſe conſortes ad reſpondendum inuicem excuſabant, ut ſi non in una prouincia, uel ſub uno Iudice omnes eſſent, dum præſentiam ſuam non ſimul eſſe cauſantur, repetenti uidebantur inludere. Vnde dilationem hanc remouentes, quam Patruus noſter Conſtantinus cõſortibus in hac parte præſtiterat, iubemus ſecũdum antiqui iuris ordinem, quicunque pulſatus fuerit, pro ſua parte, uel perſona reſpondeat. Nec diutius ſub hac occaſione repetentem differat ille qui poſſidet.

DE TEMPORVM CVRSV ET REPARATIONIBVS DENVNTIATIONVM. TIT. VI.

Imp. Conſtantinus Aug. Iuliano VC. Præſidi Tarraconæ.

SI cum ſemel negocium uel neceſſitate, uel caſu tẽporibus fuerit exceptũ, ac poſtea per indulgentiã Clementiæ noſtræ redintegratio præſtetur, intra quatuor menſes iudicantis arbitriũ nõ ulterius litigatoribus pateat oportet, etiamſi per obreptionem aliquid à nobis iterata ſupplicatione meruerit. Dat. Pridie Non. Maij. Viennæ,

næ. † Ambroſio & Rufo COSS. Interpretatio. † *Sabino & Rufino*

Quando aliqua cauſa, neceſſitate intercedente uel caſu, permiſſum tempus exceſſerit, & principali beneficio eam litigator meruerit reparare, non amplius ad finiendum negocium Iudices, quàm quatuor menſes litigatoribus præſtent. Quibus exactis, etiam ſi aliud dominorum † beneficio obtinuerit, nullatenus audiatur. † *beneficium*

Idem A. ad Felicem Præſidem Corſicæ. Poſt alia.

Si petitores probauerint, interpellato ſe ſæpius eſſe dilatos, atq̃ue ita lapſum temporis incurriſſe per negligentiam atq; deſidiam Grauitatis tuæ, audientiam differentis, indemnitas petitorũ pro modo litis, quæ in altercationẽ fuerit adducta, de tuis facultatibus ſarciatur. Dat. IIII. † Cal. Nouemb. Sirmio. Conſtantino Aug. V. & Licinio COSS. † *Non. Iul. Firmio*

Interpretatio.

Si repetentem Iudex per negligentiam uſq; eo diſtulerit, ut cauſam ſuam tranſactis legitimis temporibus perdat, omnia quæcunq; in illius iudicio iuſte ſibi potuit uindicare, ei de ipſius Iudicis facultatibus, habita æſtimatione, reddatur.

Idem A. ad Baſſum PF. P.

Altero ex litigatoribus in lite defuncto, curſum temporis reparandum eſſe, latis iamdudum legibus continetur. Dat. † XIII. Cal. Iunij. † *XII.* † Sirmio. Criſpo II. & Conſtantino II. COSS. Interpretatio. † *Firmio*

Si unus ex litigatoribus, ſiue pulſatus, ſiue † petitor intra conſtitutum tẽpus præſcriptumq; de hac luce fortaſſe diſceſſerit, tempora quæ fuerant ſtatuta à ſucceſſoribus renouentur. † *repetitor*

Impp. Conſtantinus & Conſtans A A. ad Aquindinum PF. P.

Siquis iurgantium ante litis terminum ultimo die obierit, non ut ante ſtatuimus, à decedentium primo die curſus temporis obſeruari oportet, ſi ſucceſſor legitimæ ætatis ſit, ſed ex die petitæ bonorũ poſſeſſionis, uel aditæ hæreditatis ei tẽpora renouabit, ita tamen, ut ea res non lateat poſſidentem, nec damnum aut fraudem tempori faciat, † pertentetur. † *præcaueatur forte* Quod ſi ſucceſſor minoris ætatis ſit, poſtquam datus tutor ſiue curator ſolennia ſuſceptæ definitionis impleuerit, tẽpus dinumerari conueniet. Dat. VI. Calend. Ianua. Antiochiæ. Vrſo & † Palemio COSS. † *Paulino*

Interpretatio.

Siquis de litigatoribus ab hac luce diſceſſerit, hæredes eius nõ ex die qua ille defunctus eſt, ſed ex quo hæreditatẽ acceperat, actionis tẽpora, quæ autori ad litẽ cõſtituta fuerãt, renouentur: ita tamen, ut fraus tẽporis ex quo res eſt poſſeſſa, nõ fiat, ſed ſciat ſe rẽ tenere, qui petit. Quod ſi hæres in annis ſit minoribus conſtitutus, tutori uel curatori ex eo tempora ſupputentur, ex quo pro minore firmam perſonam defenſionis accepit, & rem tenuit.

Iidem A A. ad Petronianum VC. Aphricæ.

Inter priuatos & fiſcũ, ſi priuatus actionẽ intẽdat, quatuor mẽſiũ tẽpora cuſtodiẽda ſunt. Si uero fiſcus priuato inferat aliquã queſtionẽ, ſex mẽſiũ curricula ſeruẽtur, † utriuſq; parati petẽdæ dilatiõis p defenſores † *Forte ita legendum: Vtrique enim parti*

c 3 ſuos

ſuos copia non neganda, ſi hoc commoditatis ratio poſtulauerit. Da†v ta †VI. Id. April. Aquilegiæ. Acindino & Proculo COSS.

Interpretatio.

Quando inter fiſcum & priuatum poſſeſſorem de repetitione aliqua fuerit orta contentio, ſi priuatus fiſcum repetat, quatuor menſes ad reſpondendum actor fiſcalis habebit inducias. Si uero fiſcus aliquid à poſſeſſore crediderit repetendum, ſex menſium ad reſpondendum dilatio non negetur, dummodo ad præſtandas inducias iuſta ratio cognoſcatur.

DE DILATIONIBVS. TIT. VII.

Interpretatio.

In Codice Moguntinenſi deerant duæ Leges, quãtũ colligere poteramus ex Codice Argẽtoratẽſi, unde Interpretationes huc trãſcripſimus ſolas.

Quãdo ab aliquo Principe præceptio fuerit ſperata, ut ad alium Iudicem, quàm cui commiſſus eſt, aduerſarium ſuum pertrahat audiendum, ſicut ille qui petitor eſt, inducias ſi petierit, accipere non debet: ita illi, qui ad iudicium adducitur, dilatio petita non negetur, ut facilius aut per ſcripturam, aut per teſtes probare ualeat, illum à quo pulſatus eſt falſa ſupplicatione meruiſſe quod petijt.

Interpretatio.

Licet quatuor menſibus conſtitutum ſit, ut petentibus pro requirenda omni inſtructione induciæ concedantur. Vnde ſi illud ſpatium requiratur quod indultum eſt, id eſt quod quatuor menſes non poſſit excedere, præſtari conuenit. Si uero tales petantur induciæ, quæ tempus lege conſtitutum excedant, petitori debet dilatio negari, quia ſcire debuit actionem ſuam conſtituto tempore finiendam. Quod ſi ille ſpatium, qui rem poſſidet, fortaſſe petierit, dari ſine mora temporis quod petentibus datum eſt omnino debet: quia ſcire non potuit quando poſſeſſor ſpatium ut reſpondere poſſit accipiat. Petitor etiam ſuis partibus neceſſaria poterit prouidere.

Impp. Arcadius, & Honorius AA. Meſſalæ PF. P. Poſt alia.

Ingenuitatis de ſtatu atq; patrimonio litigantibus, in Tranſmarina etiam dilatione menſium IX. ſpatium creditur poſſe ſufficere. &c. Dat. XII, Calend. Decemb. Theodoro VC. COS.

Interpretatio.

Quoties de ſtatu ingenuitatis, uel de patrimonijs cauſa uertitur, ſi neceſſaria negocia in Tranſmarinis partibus litigatores habere ſe dixerint, nouem menſium ſpatium indubitanter accipiant.

DE FERIIS. TIT. VIII.

Imp. Conſtantinus Aug. Heluidio.

SIcut indigniſſimum uidebatur, ut diem Solis uenerationis ſuæ celebrent altercantibus iurgijs in noxijs partium contentionibus occupati, ita gratum ac iocundum eſt, eo die quæ ſunt maxime uotiua cõpleri. Atq; ideo emãcipandi & manumittẽdi die feſto cuncti licentiã habeãt, & ſuper his rebus actus nõ prohibeatur. Dat. †Iulij V. Non. †Iunij. Caralis, Criſpo II. & Conſtantino II. COSS.

Interp.

Interpretatio.

Quamuis ſancta die Dominica omnes lites ac repetitiones quieſcere iuſſeri-mus, emancipare tamen, ac manumittere minime prohibemus, & de his rebus geſta confici pari ordinatione permittimus.

Imppp. Valentinianus, Theodoſius, & Arcadius AAA. Albino PF. P.

Omnes dies iubemus eſſe iuridicos, illos tantum manere feriarum dies, quos uel phas iuſſerit, uel quos geminis menſibus ad requiem laboris indulgentius animus uel annus accepit, æſtiuis feruoribus mitigandis, & autumni fœtibus decerpendis. Calendarũ quoq; Ianuariarum cõſuetos dies octo ſancimus. His adijcimus natalitios dies urbium maximarum, Romæ, atq; Conſtantinopolis, quibus debent iura deferri, quia & ab his quoq; nata ſunt. Sanctos quoq; Paſchæ dies, qui ſepteno uel præcedunt numero, uel ſequuntur, in eadem obſeruatione numeramus. Necnon & dies Solis, qui repetito in ſe calculo reuoluuntur, parem neceſſe eſt habere reuerentiam. Noſtris etiam diebus, qui uel lucis auſpicia, uel ortus Imperij protulerunt. Dat. † VII. Id. Aug. Romæ. † Ermano & Promoto COSS. † VIII. † Timotheo

Interpretatio.

Cauſas per anni ſpacium omnibus diebus ſecundum leges audiri præcipimus. Et licet lex quatuor menſes ad fructus colligendos indulſerit, ſed ita pro prouinciarum qualitate, & præſentia dominorum credidimus faciendum, ut à die VIII. Calendarum Iuliarum uſq; in Calendas Auguſti meſſiuæ feriæ concedantur, & de Calendis Auguſti uſq; in † XI. Calend. Septembris agendarum cauſarum licentia tribuatur. A X. autem Calend. Septemb. uſq; in Idus Octob. uindemiales feriæ cõcedantur. Dies† autem Dominicarum, qui feriati ſunt, ab audiendis negocijs, uel exigẽdis debitis ſequeſtramus. Sanctos etiam Paſchæ dies, id eſt ſeptem qui antecedunt, & ſeptem qui ſequuntur. Necnon & dies natalis domini noſtri, uel Epiphaniæ ſine forenſi ſtrepitu uolumus celebrari. Natalem etiam principis, uel initiũ regni pari reuerentia conuenit obſeruari. † X † etiam

Impp. Honorius, & Theodoſius Iouiano PF. P.
Poſt alia.

Die Sabbati ac reliquis, ſub tempore quo Iudæi cultus ſui reuerentiam ſeruant, neminem aut facere aliquid, aut ulla ex parte conueniri debere præcipimus, cum Fiſcalibus commodis, & litigijs priuatorum conſtat reliquos dies poſſe ſufficere, &c. Dat. † VII. Calend. Aug. Rauennæ. Domno noſtro Honorio VII. & Theodoſio Aug. IIII. COSS. † VIII.

Interpretatio.

Die Sabbati nullum Iudæorum, aut pro Fiſcali utilitate, aut pro quolibet negocio uolumus cõueniri. † Quæ religionis eorũ dies nõ debet actione aliqua pturbari. † Quia

DE

DE PACTIS ET TRANSACTIONIBVS. TIT. IX.

Impp. Arcadius & Honorius A A. Rufino PF. P.

SIquis maior annis aduerſus pacta uel tranſactiones, nullo cogentis imperio, ſed libero arbitrio & uoluntate confecta putauerit eſſe ueniendum, uel interpellando Iudicem, uel ſupplicando Principibus, uel nõ implẽdo promiſſa. Et quæ, inuocato nomine Dei omnipotentis, eo autore ſolidauerit, non ſolum minoratur infamia, uerum etiam actione priuatus, reſtituta pœna, quæ pactis probatur inſerta, earum rerum & proprietate careat, & emolumento, quod ex pacto uel tranſactione illa fuerat conſecutus. Quæ omnia eorum morum commodo deputabuntur, qui intemerate pacti iura ſeruauerint. Eos etiam huius litis uel iactura dignos iubemus eſſe, uel munere, qui nomina noſtra placitis inſerentes, ſalutem Principum confirmationem initarum eſſe iurauerint pactionum. Dat. v, Id. Octob. Conſtantinopoli. Oli-
† Prouintio brio & † Priminio COSS.

Interpretatio.

Si quis poſt XXV. ætatis ſuæ annum aduerſus pactionem uel definitionem ſuam, quam nulla poteſtate conſtrictus emiſit, ſed uoluntate propria feciſſe dignoſcitur, aut interpellare Iudices, aut Poteſtatum animos, contra hoc quod fecit, precibus adire præſumpſerit, aut implere neglexerit ea, quæ ſub ſacramenti interpoſitione definitionis ſuæ ſcriptura teſtatur. Non ſolum ex hoc facto pronuntietur infamis, ſed nec cauſam ipſam agere permittatur, & pœnam quam in pacto conſtituit, cogatur exoluere. Et quicquid partibus ſuis per eandem ſcripturam fuerit deputatum, illis continuo conferatur, qui emiſſæ pactionis definitionem ſine aliqua contrarietate ſeruauerint. Illos quoq; præcipimus ſimilis pœnæ conditione conſtringi, qui Dominorũ nomina cõiurant, placitis inſerentes, & definita implere neglexerint, quod illis pro munere conſeruatæ pactionis accreſcat, qui ſacramenta definita ſeruauerint.

DE POSTVLANDO. TIT. X.

Imp. Conſtantinus Aug. ad Baſſum PF. P.

ADuocatus, qui cum ſceleratis depactionibus ſuæ opis egentes expoliat atq; denudat, non iuratæ cauſæ, ſed fundorum, pecorum, & mancipiorum qualitate rationeq; tractata, dum eorum præcipua poſcit, in quo acta ſibi pactione tranſcripſit, ex honeſtorũ
† VII. cœtu, iudiciorumq; conſpectu ſegregari præcipimus. Dat. † VI. Id. Mar. Conſtantinopoli, Conſtantino Aug. VII. & Conſtantio COSS.

Interpretatio.

† dicentes Aduocati, id eſt cauſas † agentes, qui per iniquam cupiditatem ſuſceptorũ cauſam acturi ſunt, prius cogantur de rebus ſuis taliter ſcriptura intercedente paciſci, ut omnia quæ meliora ſunt in agris, aut mãcipijs, aut in pecoribus, ad eos ſub pro-

miſſa † defenſione perueniāt. Et ideo qui tam ſcelerati in eos, quibus patrocinium promittunt, fuerint deprehenſi, & à cōuentu honeſtorū uirorum, & iudiciorū communione præcipimus ſegregari. † *defenſione*

Impp. Valent. & Valens AA. Olibrio PF. P.

† Si quis uult eſſe cauſidicus, ipſam ſolam ſumat in cauſis agendis perſonam, nec idem in eodem negocio defenſor ſit & quæſitor. Quoniam aliquem inter arbitros & patronos oportet eſſe delectum. Accepta XII. Cal. Septemb. Ipſis AA. COSS. † *Quiſquis*

Interpretatio.

Quicunque cauſas ſuſcipere uel agere uoluerit alienas, hoc ſibi nouerit uindicandum, ne uelit in eo negocio, quod ſuſceperit, & Iudicis, & Aſſertoris habere perſonam.

Impp. Honorius & Theodoſius AA. Euſtaſio PF. P.

De re neceſſaria ad locum alterius beneficio non ſolum per forum tuæ Magnitudinis, ſed in uniuerſis iudicijs ualituro, ut filijfamiliâs, quicquid ex huiuſmodi profeſſione, uel ipſius occaſione conquiſierint, id poſt patris obitum præcipuum, ueluti peculium caſtrenſe, proprio dominio ualeant uindicare. Sub tali forma, qua militantibus ex iure præcinctis cinguli prærogatiua detulit. Dat. X. Cal. April. Conſtannopoli, DD. NN. Honorio XIII. & Theodoſio X. AA. COSS.

Interpretatio.

Quicquid uiuo patre filius aduocatus de cauſarum ſuſceptione acquiſierit, ſibi nouerit uindicandum, ſicut caſtrenſe peculium, quod in armis conſtituti filij probantur acquirere. Vel illi qui iudiciariā uiuis parentibus meruerint poteſtatē.

DE ERRORIBVS ADVOCATORVM. TIT. XI.

Imp. Conſtantinus A. Furio Felici.

ADuocatorum errores in competenti iudicio litigatoribus nō præiudicant. Dat. V. Cal. Aug. Conſtantinopoli, † A. Conſtantino COSS. † *A. V. & Conſtantio COSS.*

Interpretatio.

Aduocatus, ſi in ſuſcepta cauſa aliquid in præiudicium per errorem dixerit, præiudicare ei, à quo adhibitus eſt, nullatenus debet; ſi continuo de ipſo errore fuerit reclamatum.

DE COGNITORIBVS ET PROCVRATORIBVS. TIT. XII.

Imp. Iulianus A. † Secundino. PF. P. † *Secundo*

NVlla dubitatio eſt, poſt cauſam in iudicio publicatam, ut potè dominū litis Procuratorem effectum, etiam poſt exceſſum

D cius

eius qui defenſionem mandauerat, poſſe inchoatam litem iurgiumq́; finire. Quippe cum & Procuratorem poſſe eum inſtituere, & ad hæredes ſuos inchoata tranſmittere, ueteris iuris uoluerunt conditores. Lecta

† III. apud acta. Data pridie Non. Febr. Iuliano A. † IIII. & Salluſtio COSS.

Interpretatio.

Qui dominus & Procurator de cuiuslibet rei petitione fuerit inſtitutus, & ſuſceptam litem uiuo mandatore per actionem repetendo fuerit conteſtatus, etiam ſi ille qui ei mandatum tale fecerat, de hac luce diſcedat, liceat ei rem, quam repe-

† *uindicare* tendam ſuſceperat, ſibimetipſi † defenſare, & alium Procuratorem in hac cauſa, ſi uoluerit, qui repetat ut dominus ordinari, atque actionem ad hæredes ſuos ſucceſſoresq́; tranſmittere: Quia ſicut in rebus quæ poſſidentur, Procuratores tantum

† *nam non* aduerſus pulſatos † manent, non domini poſſunt firmiter ordinari: Ita in rebus quæ repetuntur, dominos Procuratorésque facere is qui pulſat ac repetit iure permittitur. Solum eſt, ut mandatum ad uicem donationis factum, actis habeatur inſertum.

Impp. Valentinianus & Valens AA.

Commune negocium & quibuſdam abſentibus agi poteſt, ſi præſentes rem ratam dominum habituru͂ cauere parati ſunt. Vel ſi quod ab hijs

† PP. VI. petitur, iudicatum ſolui ſatisdatione firmauerint. † Dat. V. Id. Decemb. Diuo Iouiano & Varroniano COSS.

Interpretatio.

Communes cauſas abſentibus conſortibus alij conſortes agere poſſunt, ſi illi qui præſentes fuerint, caueant acceptum eſſe illis qui abſentes ſunt, quicquid fuerit iudicatum. Aut in præſenti fideiuſſorem dederint: Aut omnia quæ definita fuerint, implere non differant.

Imppp. Gratianus, Valentinianus, & Theodoſius AAA.

† *Pancratio* † Prancatio PF. P.

In principio quæſtionis perſona debet inquiri, & utrum ad agendu͂ negocium mandato utatur accepto. Quibus rite & ſolenniter conſtitutis, poteſt eſſe ſententia. Præteritis autem hijs, nec dici controuerſiæ ſolent, nec poteſt eſſe iudicium earum. &c. Dat. pridie Non. April. Conſtantinopoli, Antonio & Syagrio COSS.

Interpretatio.

Cum primum ad Iudicem cauſa fuerit intromiſſa, perſonarum firmitas requiratur, ut is qui cauſam alterius proſequitur, mandatum eius, cuius cauſam agendam ſuſceperat proferre procuret.

Imppp. Theodoſius, Arcadius, & Honorius AAA. Victorio Proconſuli Aſiæ.

Procurator, licet maritus ſit, hoc ſolum exequi debet, quod procuratio emiſſa præſcripſerit. Dat. XV. Cal. Iul. Theodoſio A. III. & Abundantio COSS.

Interpretatio

Interpretatio.

Qui uxoris ſuæ negocium fuerit proſecutus, quamuis maritus ſit, nihil aliud agat, niſi quod ei agendum per mandatum illa commiſerit.

Iidem AAA. Rufino PF. P.

Nullo pacto fœminæ aut amplius quàm ſibi competit agere, aut pro alijs poſſunt interuenire perſonis. Dat. IIII. Cal. Octob. Conſtantinopoli, Theodoſio A. & Abundantio COSS. Interpretatio.

Nulla ratione fœminæ † amplius quàm ſuas agendi cauſas habeant poteſtatē. Nec alicuius cauſam à ſe nouerint proſequendam. † plus

Impp. Arcadius & Honorius AA. Andronico PF. P. Poſt alia.

Nemo militantum fiat ſuſceptor defenſorũ cauſarum. Nec ad † conditionem alieni † iuris ſuffragator accedat. &c. Dat. pridie Non. Iul. Mediolani, Olybrio & Probino COSS. Interpretatio. † cognitionem † iurgij

Militantes non permittuntur legibus lites ſuſcipere alienas, nec Procuratores fieri poſſunt.

Imp. Theodoſius A. & Valentinianus Cæſar Aſclepiodoto PF. P.

Si lite conteſtata Procuratorem uel Cognitorem, qui litis miniſter eſt ordinatus, mori contigerit, minime eius requirantur hæredes: neue ſuperuacuum domino cauſæ laboris occaſio † prætēdatur, ſed ſtatim ad eum migrēt omnes, qui dominus cauſæ fuerat, actiones. Et ſucceſſoribus Procuratoris nulla ſuper eo petitio relinquatur, niſi tantum expenſarum nomine, uel factorum litis cauſa ſumptuum. Nec ſanè uidetur incongruũ Cognitori, cum manifeſtum ſit ſi cognitor, uel præſentis Procurator uſus fuerit in iudicio proſperiore fortuna, uel eadem reclamante deuictus, iudicati actionē ſine ulla † cunctatione in dominum dari, uel domino. Et hæc quidem in Actoris perſona † delictis miniſtro edixiſſe ſufficiat. Cæterum iure quoque idem licere non dubium eſt: Quamuis abunde legũm ueterum uel noſtrarum obſeruatione munita ſit. Quod ſi in rem quoque ſuam Cognitor uel Procurator quis fuerit ordinatus, ſimili modo nihil noui requirere patiuntur. &c. Dat. XVIII. Cal. Decemb. Conſtantinopoli, Victore V. C. COS. † protendatur † cauſatione † & litis

Interpretatio.

Procurator eſt, cui per mandatum cauſa permittitur. Cognitor eſt, cui ſine mandato cauſam ſuã agendam præſens præſente iudice litigator iniungit. Si Procurator aut Cognitor tantummodo, non dominus & Procurator effectus, poſt litem con- Procurator. Cognitor.

tem conteſtatam quolibet caſu de hac luce diſceſſerit, demandato ſibi negocio ad ſuum nihil tranſmittit hæredem: niſi tantum ſumptuum uel expenſarum repetitionem, quam autorem ſuum in ſuſcepta cauſa feciſſe probauerit. Lis uero ad mandatorem redit. Si præſentis Procurator uincatur, aut uincat, in dominum uel domino, non in Procuratorem uel Procuratori actio tribuetur iudicati. Idem eſt & in pulſati uel poſſeſſoris Procuratore ſeruandum, ſi aut uincatur aut uincat. Et ſi in rem ſuam quis factus fuerit dominus & Procurator, & Procuratorem ipſe pro ſua utilitate iam fecerit, ſimiliter exitus rei iudicatæ dominum reſpiciet, non actorem.

DE ACTIONIBVS AD POTENTES TRANSLATIS. TIT. XIII.

Impp. Honorius & Theodoſius AA. Ioanni PF. P. Poſt alia.

CViuſcunq; modi cautiones ad cuiuſcunq; potentum fuerint delatæ perſonas, debiti creditores iactura multentur. Aperta enim credentium uidetur eſſe uoracitas, qui alios actionū ſuarum redimant exactores. &c. Dat. VI. †Id. Iul. Rauennæ, Domino noſtro Honorio XIII. & Theod. XI. AA. coſs. [†Cal.]

Interpretatio.

Qui cautiones exigendas potentibus dederint, omne debitū perdant: Quia ubi poteſt eſſe repetitio, poteſtas ad exigendum non debet à creditoribus inuitari.

DE HIIS QVI POTENTIORVM NOMINA †ILLICITE PRAETENDVNT, AVT TITVLOS PRAEDIIS ADFIGVNT. TIT. XIIII.

[†in lite]

Impp. Arcadius & Honorius AA. Meſſalæ PF. P.

ANimaduertimus plurimos iniuſtarum deſperatione cauſarū, potentium titulos, & clariſſimæ priuilegia dignitatis hijs, à quibus iniuſte uocātur, apponere, actione hac ne in fraudem legū aduerſariorumq; terrorē hijs nominibus abutātur & titulis, qui in huiuſmodi dolo ſcientes cōniuent, adficiendi ſunt publicæ ſententiæ †nota. [†næuo] Quod ſi nullum in hac parte conſenſum præbuerint, ut libelli aut tituli eorum nominibus ædibus adfigantur alienis, eatenus in eos qui fecerint uindicetur, ut affecti plumbo perpetuis metallorum ſupplicijs deputentur. Quiſquis igitur lite pulſatus, cum ipſe & rei ſit poſſeſſor & iuris, & titulum introlatæ ſolenniter pulſationis exceperit, contradictorijs libellis aut titulis alterius nomen crediderit inſerendū, eius poſſeſſionis aut cauſæ, quam ſibi ſub hac fraude aut retinere, aut euitare uel hæreditare tentauerit, amiſſione multetur: nec repetendæ actionis, etiamſi ei probabilis negocij merita ſuffragentur, habeat poteſtatē. Eos ſanè, qui ſe ſponte alienis

te alienis litibus inſeri patiuntur, cum hijs neq; proprietas, neq; poſſeſſio competat, ueluti famæ ſuæ prodigos, & calumniarum redemptores notari oportebit. Dat. V. Cal. Decemb. Mediolani, Stillicone v.c. cos.

Interpretatio.

Cognouimus multos cauſas ſuas per potentium perſonas excuſare uel proſequi, ita ut libellos uel titulos eorum nominibus, qui dignitate præclari ſunt, quo facilius terreant poſſeſſores, in hijs domibus quæ ab eis repetuntur, affigant. Aut certe ſi aliquid repetantur, nomine magnorum & clariſſimorum uirorum prolatis libellis contradictorijs ſe ſpecialiter excuſare uel proſequi. Quod ſi ex eorum uoluntate factum fuerit, quorum nomina libelli teſtantur, publice debet dignitas eorum pro omni uilitate notari. Illi uero qui cauſas ſuas tali fraude agere præſumpſerint, plumbatis cæſi, in metallo damnati perdurent. Vnde † quacunq; de re conuictus, in qua dominus eſſe dinoſcitur, ſi alterius nomine ſe uoluerit defenſare, aut alium alterius nomine inquietare præſumpſerit, cauſam perdat. Et rem, de qua agitur, ſeu poſſeſſionem, ſeu repetitionem amittat: quamuis boni meriti negocium poſſit habere. † *quicunq; de re conuentus*

DE DOLO MALO. TIT. XV.

Imp. Conſtantinus A. ad Symmachum † Vicarium. † *v.clariſſ.*

OPtimū duximus, non ex eo die, quo ſe quiſq; admiſſum dolum didiciſſe memorauerit, neque intra anni utile tempus, ſed potius ex eo die, quo adſeritur commiſſus dolus, intra continuū tempus anni, reis quibus eſt decertandi ius, inuenitur huiuſmodi actionem cauſa cognita † differri. Ita ut ſi forte is, contra quem res agitur, † longe ullo genere diſceſſerit, nec denuntiandi neceſſitate petitor oneretur, nec eius qui abierit præſentia poſtuletur. Nec tamen aſſiſtere, ſi uelit, quiſquam prohibeatur examini, contra quem decernenda intentio huiuſmodi fuerit. † Appetita aut impetrata doli actione, lis ad ſuum Iudicem tranſlata, intra biennij ſpatium decidatur. Ratione temporis cuſtodita, cum legitime fuerit apud ſuum iudicem cœpta, exemplo litium cæterarū, † perpetuum uero ſilentio conquieſcat: Niſi ex die quo impetrata fuerit actio, † quotidiano biennio, quod ſequitur, omnis litis fuerit deciſa. Omnes igitur ſciant, neq; incipiendam poſt biennium quod ſequitur, neq; ante completum biennium finiendæ doli actionis conceſſam licentiā. Data VIII. Cal. Aug. Narſo, Conſtantino A. V. & Licinio Cæs. COSS. Interp.

† *deferri* † *longius* † *Expetita* † *perpetuo* † *continuato forte legendum eſt.*

Dolus malus eſt, quoties per aliquā ſcripturā uel fraudem ea quæ definita ſunt, per ſcripturæ argumenta mutantur. Vel ſi quis per chartarum ſuppoſitionem, aut ſubreptionem aliquam id quod contra ſe futurū ſit, ut conſentire uideatur, uel inducitur, uel quæ cum hijs ſimilia diſcutiente Iudice probantur admiſſa. Et ideo ille qui queritur doloſe ſe fuiſſe grauatum, intra biennium ſuas & incipiat, & definiat actiones: ultra ſibi nec ad inchoandum, nec ad † definiendum tempus nouerit eſſe conceſſum. Nam ſi aut illum, qui dolum malum admiſiſſe dicitur, aut illum † *diffindendū*

qui pertulit, abſentem eſſe contigerit, à tempore quo apud iudicem agere cœperit, biennium ad definiendam actionem ſciat ſibi eſſe permiſſum.

DE INTEGRIS RESTITVTIONIBVS. TIT. XVI.

Imp. Conſtantinus A. ad populum.

INtegram reſtitutionem minoribus aduerſus commentitias uenditiones, & aduerſus Tutorum inſidias, ſanctionum præſidio cautam eſſe non dubium eſt, ac ſi quid forte eidem de ſuo in fraudem tutelæ alienaſſe docentur, fraudatorio interdicto proſpectum eſſe minoribus declaratur. Dat. Id. Mart. Sirmio. Ipſo Auguſto VII. & Cæſare COSS. Interpretatio.

In annis minoribus conſtitutis multum legibus conſtat eſſe proſpectum. Et ideo aduerſus Tutorum fraudes, uel uenditiones, quas minoribus aliquibus commentis extorſerint, aut † quicquam ſub tutelæ nomine iniuſte egerint, nouerint legis beneficio reuocandum.

† quicquid

Idem A. ad Baſſum.

Placuit poſt XX. & V. annos expletos, ex eo quo uiceſimi & ſexti anni dies illuxerit, ad interponendam conteſtationem in urbe Roma uſque ad anni triceſimi extremum diem ſpatia prorogari, & intra † triceſimum urbis Romæ miliarium, ſi tamen ab hijs iudicibus, qui Romæ ſunt, fuerit iudicandum. Per omnem uero Italiam uſque ad finem anni uiceſimi & noni. In cæteris omnibus prouincijs uſque ad completum annum uiceſimum & octauũ. Quo tranſacto tempore, manifeſte omnes ſciant, legum ſibi deinceps præſidia denegari. Quandoquidem conteſtationis neceſſitate depulſa, finiendæ ſint in integrum reſtitutiones, decidendasq́; cauſas certo genere clauſerimus. Eandem autẽ cuſtodire temporum conuenit rationem, ſi forte quis beneficio noſtro ætatis ueniam fuerit conſecutus, ex eo die, quo indulgentiæ noſtræ in iudicio cõpetenti fuerit intimata, eiq́; adminiſtratio rei propriæ reſeruata, ut ad perſequendas in integrum reſtitutiones, finiendasq́; cauſas iuge tempus habeat præſtitutum. † Si quis ſane in minoris iura ſucceſſerit minor, minime prohibeatur, cum † quartum & uiceſimum annum ætatis ſuæ † tranſierit, integræ reſtitutionis beneficio uti tempore illibato: Quod ſi maioris fuerit minor iura nactus, quantum ad eas pertinet actiones, quas ex perſona maioris fuerit conſecutus, tantum temporis ad exponẽdas in integrum reſtitutiones, † decidendasq́; cauſas accipere debebit, quantum defuncto, cuius hæres aut bonorum poſſeſſor docebitur, extitiſſe † reliquum fuerat. Cum uero maior ſucceſſionem fuerit adeptus minoris,

† centeſimum · *† Siquando* · *† quintum* · *† tranſegerit* · *† dicendasq́;* · *† relictum*

ſiquidem

ſiquidem ciuili iure ab inteſtato uel ex teſtamento ſucceſſerit,† mox cõcreta accepta fuerit, examinando in integris reſtitutionibus negocio, ſolida ſine ulla diminutione tempora ſupputẽtur, quæ non pro †locis & religionibus atque prouincijs, in quibus morantur qui hæredes aut bonorum poſſeſſores ſunt, obſeruari iubemus, ſed in quibus defuncti domicilia collocauerant. Dat.† VII. Cal. Aug. Miſſa PF. P.† Accepta Non. Octob. Conſtantino A. V. C. VIII. & Conſtante A. COSS.

† Auguſtenſe exemp. ita habet: mox concreta fuerit, uel adita hereditas: Si uero honorario iure, ex quo bonorum poſſeſſio fuerit accepta. &c.

† alijs regionibus.

† VIII.

† Romæ

Interpretatio.

Iuſtum uidetur, ut poſt XXV. annum, ubi XXVI. annus fuerit ingreſſus, depoſita apud iudicem conteſtatione petat quæ ſibi uoluerit. Et quæ in annis minoribus aut per ſe, aut per Tutoris uel Curatoris uitium male acta ſunt, ſalua & integra pro ætatis infirmitate reſtitui. In hijs duntaxat prouincijs, uſque ad XXVIII. annum, ſi conteſtatus fuerit, integra ei, ſaluo principali negocio, quæ male amiſerat reformentur. † Hic etiã qui Serenitati noſtræ pro uenia ætatis crediderit ſupplicandũ, hoc ſibi nouerit eſſe conceſſum, ut ſine præiudicio indulgẽtiæ noſtræ, quod in cõſequenti lege comprehenſum eſt, uſque ad conſtitutum ſuperius tempus liberum habeat in rerum, quas male geſſerat, proprietatẽ reſtitui. Quod ſi forſitan minor annis in illius hæreditate ſucceſſerit, qui & ipſe in annis minoribus ab hac luce diſceſſit, non prohibendus eſt, cum ad XXVI. annum peruenerit, ut ſibi unde illi competebat, reparatione agendarum rerum interpoſita, conteſtationem recipiat uel requirat. Sin uero minor hæreditatem illius, qui plena & integra ætate defecit, acceperit, mox in integrum fuerit reſtitutus, ea tempora in negocijs proſequatur, quæ defuncto maiori legibus competebant. Cum autem maior minori, ſeu ex teſtamento, ſeu ex quocunque iure ſucceſſerit, cum primum ad eum hæreditas defuncti peruenerit, quicquid pupillo potuit pro integri reſtitutione competere, in illius tranſeat actionem: Ita ut illius prouinciæ forum ſequatur, in qua defunctus minor habitaſſe dignoſcitur.

† Nam &

Impp. Honorius & Theodoſius AA. Iuliano Proconſuli Africæ.

Et mulieribus, & minoribus in hijs quæ uel prætermiſerint uel ignorauerint, innumeris autoritatibus conſtat eſſe conſultum. Dat. IIII. Non. Mar. Rauennæ, Conſtantio A. V. C. COS.

Interpretatio.

Minoribus mulieribus, ſicut & uiris, ita in cauſis omnibus ſubuenitur. Maioribus uero mulieribus pro fragilitate ſexus in multis reliqs rebus, quas per ignorantiam prætermiſerint, ſicut lex ipſa loquitur, iubet eſſe conſultum. Id eſt, ut ſi fideiuſſores pro quibuſcunq; acceſſerint, pro ipſa fideiuſſione non teneantur obnoxij. Et ſi in difficilioribus cauſis ius uel leges neſcientes, mandati chartulam pro negocijs ſuis forte ſubſcripſerint, ut earum cui mandauerint negocium exequantur, & ille in charta non ſolum procuratorem, ſed & dominum ſi ſe eſſe ſcripſerit, deceptis per hanc fraudem mulieribus ſubuenitur. Reliqui autẽ contractus, quos firma ætate publice & ſolennibus ſcripturis geſſerint, in ſua firmitate perdurent.

DE HIIS

DE HIIS QVI VENIAM AETATIS IMPETRARVNT. TIT. XVII.

Imperator Conſtantinus A. ad Verinum.

OMnes adoleſcentes, qui honeſtate morum præditi, paternam frugem, uel maiorum patrimonia, urbana uel ruſtica conuerſatione rectius gubernare cupiunt, & imperiali auxilio indigere cœperint, ita demum ætatis ueniam impetrare audeant, cum uiceſimi anni clauſa ætas adoleſcentiæ, patefacere ſibi ianuam cœperit ad firmiſſimæ iuuentutis ingreſſum: Ita ut poſt impetratam ætatis ueniam, ijdem ipſi principale beneficium allegantes, non ſolum præſcriptorum annorum numerum probent, ſed etiam teſtibus aduocatis, honeſta aut ſimili, aut potiore dignitate præditis, morum ſuorum inſtituta, probitatemque animi, teſtimonio uitæ honeſtioris edoceant. Quod cum ea conditione effecerint, in alienatione prædiorum ius tantum legitimæ ætatis obtinebunt, quantum per annorum dimenſiones ac temporum, legis natura ſingulis quibuſque deferre conſueuit. Fœminas quoque, quarum ætas biennio uiros non ſera pubertate præcedit, ſeruato etiam in hoc temporis interuallo, decem & o-
† *si* cto annos egreſſas, ius ætatis legitimæ mereri poſſe ſanximus. † Sed eas quas morum honeſtas, mentiſq́ſolertia, quaſi certa fama commendat, has uero propter pudorem & uerecundiam, in cœtu publico demonſtrare teſtibus non cogemus. Sed percepta ætatis uenia, annos tantum probare tabulis, uel ab illis, uel teſtibus miſſo Procuratore cõcedimus. Vt etiam ipſæ in omnibus contractibus tale ius habeant, quale uiros habere præſcripſimus. Ita ut Senatores apud Grauitatis tuæ officium, de ſuis moribus, & de honeſtate perdoceãt. Perfectiſſimi, apud uicariam præfecturam. Equites Romani, & cæteri apud Præfectum uigilum Nauicularij, apud Præfectum annonæ. Cui ætati, quẽniã inter plenam perfectamq́ adoleſcentiam, & robuſtiſſimam iuuentutẽ media eſt firmitate
†*ſecunda* ætatis, appellationẽ imponimus: Vt prima ætas pueritia ſit, † ſequens a-
†*firmata* doleſcentia, † firma hæc tertia, quarta legitima, quinta ſenectus habeatur. In ipſis etiam contractibus hac appellatione conſignanda, ut non nudum nomen uenditoris inſeratur tabulis emptionum: Sed ab illo, qui firmatæ ætatis, & honeſtus uir habeatur, emiſſe illum ſignificetur, &
† *firmatæ* uenditorem eſſe † firmitate ætatis. Ita tamen, ut quia ſpes adempta per-
† *&* fidiæ eſt, † quod in uendẽdis prædijs diligentiores eſſe perſiſtant, qui beneficium

neficium meruerunt principale, nec prædia ſine decreto alienent. Dat. VI. Id. April. Theſſal. PP. IIII. Cal. Iun. Romæ, Criſpo II. & Conſtantio. II. COSS.

Interpretatio.

Adoleſcentes, qui honeſtis moribus eſſe probantur, & ad gubernandas facultates ſuas idoneam cupiunt habere perſonam, oportet eos primum, antequam ad legitimam ætatem perueniant, id eſt, ubi uir XX. annorum eſſe cœperit, auxilium principis implorare, & accepto huius rei beneficio, eo ordine apud teſtificationem publicam allegare, ut probent ſe XX. annorum impleſſe curricula, & honeſtam conuerſationem tranſigere, & ſic prædia ſua in aliena iura cum decreti tamen interpoſitione, transferre liberam habeant poteſtatem. Fœminæ uero, ſicut biennio in pubertate minores ſunt, ita & tranſacto biennio, ubi ad XVIII. annum peruenerint, eas tamen, quas morum & honeſtatis commendat opinio, non in publico annos probare ſuos cogendæ ſunt: ſed miſſo Procuratore per ſcripturam annos eos, quos ſuperius diximus, ſe habere demonſtrent, & ſimilem, quam uiri in contractibus habeant facultatem. Ita ut qualis, uel quàm digna perſona ſit, apud talem Iudicem hæc quæ dicta ſunt debeat approbare. Ergo cum fuerint poſt adoleſcentiam hac ætate firmati, in ipſis quoque ſcripturis, uel uenditionum inſtrumentis honeſtos ſe eſſe & firmatos ætate conſcribant. Hoc tamen illis liceat, qui beneficium, ut diximus, Principis pro confirmanda ætate meruerint, ne prædia ſua ſine iuſſu Iudicis, uel decreto, quod ex præcepto Iudicum, uel conſenſu Curialium datur, alienare præſumant.

DE IVDICIIS. TIT. XVIII.

Imperator Conſtantinus A. ad Maximum.

IVdicantem oportet cuncta rimari, & ordinem rerum plena inquiſitione diſcutere, interrogandi ac proponendi, adijciendiq́ patientia præbita ab eo, ut ubi actio partium †limitata ſit, contentiones, non occurſu Iudicis, ſed ſatietate altercantium metas compreſſerint †uel contempſerint, ſæpius requiratur, & crebra interrogatione Iudicis frequentetur, ne quid noui reſideat, quod annecti allegationibus in iudiciaria contentione uel diſcuſſione cōueniat, cum ad alterutrū hoc proficiat, ſiue definienda ſit cauſa per Iudicem, ſiue ad noſtram ſcientiā referenda. Nec ad nos mittatur àliquid, quod plena inſtructione indigeat. Dat.† IIII. Id. Ian. Syrmio, Criſpo II. & Conſtantino II. COSS.

† *limata*

† *Arrepſit in contextum aliunde.*

† *II. Prid.*

Interpretatio.

Iudex cum cauſam audire cœperit, litigatorum aſſertiones uel reſponſiones pariter accipiat, & omnia plena diſcuſſione perquirat. Nec prius litigantibus ſua ſententia uelit obuiare, niſi quando ipſi peractis omnibus, ſi iam in contentione non habuerint quod proponāt, quouſq́ rei ueritas perueniatur. Frequenter interrogari oportet, ne aliquid prætermiſſum fortaſſe remaneat: Quia ſi apud ipſum finienda cauſa eſt, totum debet agnoſcere. Sin uero ita res exigit, ut ad Principis notitiā deferatur, plena diſcuſſis omnibus data relatione debet eſſe ſuggeſſio. &c.

c Idem

Idem A. ad Seuerum PF. P.

Nulli prorſus audientia præbeatur, qui cauſæ continentiã diuidit, & ex beneficij prærogatiua id quod in uno eodemq́ iudicio poterat terminari, apud diuerſos Iudices uoluerit uentilare, pœna propoſita. Si quis contra hanc ſupplicauerit ſanctionem, atq; alium ſuper poſſeſſione, alium ſuper principali quæſtione iudicem poſtulauerit, ut rei quæ petebatur integra æſtimatione ſubducta, quintam portionem reip. eius ciuitatis inferat, in cuius finibus res, de qua agitur, conſtituta eſt. Dat. III. Cal. Aug. Paulino & Iuliano COSS. Interpretatio.

Nullus penitus audiatur, qui unius cauſæ propoſitionẽ apud duos Iudices partiri uoluerit, ut apud unum de negocio principali proponat, & ab alio ſibi momenti beneficio rem poſtulet conſignari. Quod ſi quis hoc facere fortaſſe præſumpſerit, eiuſmodi pœna ſe nouerit condemnandum, ut nec illud quod repetit ulla ratione recipiat, & quintam portionem facultatum ſuarum, quantum ibi poſſidere poterit, reip. ciuitatis illius cedat, in cuius finibus res, de qua agitur, fuerit conſtituta.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO. TIT. XIX.

† Lucium

Imp. Conſtantinus A. ad † Lucrium Verinum.

† iniuſtas conſtiterit

FRatres uterini ab inofficioſis actionibus arceantur, & germanis tantummodo fratribus, aduerſus eos duntaxat inſtitutos hæredes, quibus † iniuſtas conſtituerit eſſe notas deteſtabilis turpitudinis. Hac notatione durante, ſine auxilio Prætoris petitionis aditus reſeretur. Dat. Id. April. Syrmio, Conſtantino A. & Licinio Cæs. COSS. Interpretatio.

Fratribus uterinis, id eſt de diuerſis patribus & una matre natis, non liceat de inofficioſo contra teſtamentum fratris agere. Sed germanis fratribus prætermiſſis, id eſt uno patre natis: ſi turpibus perſonis, id eſt infamibus fuerit hæreditas derelicta, hoc eſt aut pro libidine meretricibus, aut pro inhoneſto affectu naturalibus aut certe remelicis, uel libertis ſuis, agẽdi cõtra teſtamentũ licentia reſeruatur. Si tamen is ipſe germanus non pro crimine ſuo exilio fuerit deputatus, aut per captiuitatem fuerit ſeruus effectus, aut per emancipationem ſucceſſionis uel actionis iura perdiderit.

Idem A. ad Claudium Præſidem Daciæ.

Licet legum autoritas, filiorum potius quàm matrum perſonis uoluit laborem incumbere, ut de inofficioſo agentes, intra præfinita tempora doceant nullo ſuo uitio factum, nec offenſionem ſe parentibus præſtitiſſe, ſed iugiter obſecutos, ut naturæ ipſius religio flagitabat, diſciplinam illæſam, inoffenſamq́ ſeruaſſe, ut hijs probatis remoueri parentum

uałeant

ualeant teſtamenta. Tamen ſi mater contra filij teſtamentum inofficioſi actionem inſtituat, inquiri diligenter iubemus, utrum filius nulla ex iuſta cauſa læſus, matrem nouiſſima læſerit uoluntate, nec luctuoſam ei, nec legitimam reliquerit portionem, ut teſtamento remoto matri ſucceſſio deferatur. Si tamen defuncto conſanguinei ac nati non ſunt ſuperſtites, an mater inhoneſtis factis atq; indigentibus uotis filium forte obſedit, inſidijsq; eum uel clandeſtinis uel manifeſtis adpetijt, uel inimicis eius ſuas amicitias copulauit, atq; in alijs ſic uerſata eſt, ut inimica potius quàm mater crederetur, ut hoc probato, inuita etiam adquieſcat læſi filij uoluntati. Dat. VIII. Id. Febr. Sirdice, Criſpo Cæs. II. & Conſtantio II. COSS.

Interpretatio.

Quamuis leges filijs, ſi prætermiſſi teſtamento fuerint, maiorem quàm matribus agendi dederint poteſtatem, ut de inofficioſo matris teſtamento proponant, id eſt, ſi quarta debitæ portionis ſuæ filio dimiſſa non fuerit, ita tamen, ſi probare potuerint, quod matris in nullo læſerint pietatem, ſed ſe obſequium, ut decuit, præſtitiſſe: ſic teſtamentum matris, in quo prætermiſſi fuerint, non ualebit. Nam ſi mater contra teſtamentum filij, quod inofficioſum dixerit, agat, debet diligenter inquiri, ſi contra filium mater nihil egiſſe probatur, aut ſi nullis inſidijs uel publice, uel ſecrete eum lædere fortaſſe tentauerit. Ne forſitan conſiliū aduerſus filium inimicis ſuis, & quod impium eſt, auxilium quoque præſtiterit. Quod ſi factum non fuerit, poteſt remouere prætermiſſa mater, quia ei quartam de rebus ſuis portionem filius non dimiſit, quod filius fecerat teſtamentum. Si tamen filio fratres conſanguinei agnati, id eſt uno patre nati, aut eorum filij per uirilem ſexum non eſſe probantur. Nam ſi mater, ut ſuperius dictum eſt, pro manifeſtis inimicicijs ſuis prætermiſſa docebitur, inuita adquieſcat læſi filij uoluntati.

Idem A. ad concilium †Baianorum. †Bizantinorū

Seruus neceſſarius hæres inſtituendus eſt, qui non magis patrimonium quàm infamiam conſequi uidetur: Vt declaret actionem inofficioſi fratribus relaxatam, cum infamiæ reſpergitur uitijs is qui hæres extitit, omniaq; fratribus tradi, quæ per turpitudinem, aut aliquam leuem notam capere non poteſt inſtitutus. In hac quoque parte ſi quando libertis hæredibus inſtitutis fratres fuerint alieni, inofficioſi actione propoſita præualeant in omnibus occupandis facultatibus defuncti, quas ille perperam ad libertos uoluit pertinere. Dat. VII. Cal. Aug. Coloniæ Agrippinæ, Pacatiano & Hilariano COSS.

Interpretatio.

Si ſeruo per neceſſitatem debiti à domino cum libertate hæreditas fuerit dimiſſa, quia huiuſmodi perſona uidetur infamis, germanis fratribus, qui prætermiſſi ſunt, agendi contra teſtamentum datur facultas: ut remota infami perſona, ſalua tamen quam meruit libertate, hæreditatem germani fratres ad ſe debeant reuocare.

Nam et ſi prætermiſſis fratribus liberti per teſtamentum hæredes fuerint inſtituti, ſimili modo germani defuncti eos à bonis fraternæ hæreditatis excludant, ſibiq; omnia quæ reliquerit uindicabunt.

Imp. Conſtantinus A. & Cæſar Olybrio.

Cum ſcribit moriens, ut arbitratu boni uiri, ſiquidem minus filijs ſit relictum, quàm modus quartæ portionis, quæ per ſucceſſionem bonis tantum liberis debetur, efflagitat id ipſum ad hæredem de eiſdem in pecunia impleatur, manifeſtũ eſt, nullam iam prorſus nec ſuper teſtamento, nec ſuper donationibus querelam remanere, præſertim cum uniuerſa eadem repellat & reprimat, quæ ad pecuniam redigat † actio iuſta. *† taxatio*

† XIIII. Cal. Iun. Dat. † XII. Cal. Iul. Tauro & Florentio COSS.

Interpretatio.

Quoties pater filijs familiàs per teſtamentum de facultatibus à ſe dimiſſis quartam dari præceperit portionem, & hoc in † nummum fieri bonorum uirorum arbitrio crediderit committendum, ſeu hoc teſtamento ſiue donatione conſcripſerit, nullam contra uoluntatem patris filius habeat actionem, dummodo quartam portionis ſuæ, quam erat habiturus de omnibus, quæ tempore mortis ſuæ pater reliquerit, conſequatur in nummo. *† numero.*

Imppp. Gratianus, & Valentinianus, & Theodoſius AAA. Hypatio PF. P.

Intra quinquennium, quod inofficioſis actionibus conſtitutum eſt, liberis quoque parentum iudicia inofficioſa cauſantibus, eadem temporis curricula præſtituta ſunt. Dat. V. Cal. Iun. Patauí, Merobaude II. & Saturnino COSS.

Interpretatio.

Intra quinque annos à die mortis defuncti, quicunque inofficioſum dicere uoluerit teſtamentum, inchoandæ actionis licentiam ſe nouerit habiturum. Quod temporis ſpatium etiam filij ſibi, ſi contra parentum teſtamẽta ac uoluntatem agere uoluerint, agnoſcant eſſe conceſſum. Quo tranſacto, ſi repetitio inchoata non fuerit, omnium perſonarum de inofficioſo intentio conquieſcat. Cæterum intra quinquennium inchoata, uſq; ad tricennium obtineat actionem.

Impp. Honorius & Theodoſius AA. Ioanni PF. P.

Aduerſus iudicium omnibus integris atq; ſeruatis, quibus inofficioſi actio, aut de immodicis donationibus cœperit forte competere, uel qui ſe præteritum eſſe teſtatur. Nos enim ita huiuſmodi inſtitutiones firmandas eſſe cenſemus, ut competentibus actionibus uiam minime clauſerimus. Dat. † XII. Cal. Mart. Rauennæ. Poſt conſulatum Honorij VIII. & Theod. V. AA. *† XV.*

Interpretatio.

Contra uoluntatem defuncti ita omnia quæ ſuperiori lege ſunt ſtatuta ſeruentur, ut & de inofficioſo agere liceat, etſi quis ſe præteritũ dixerit, audiatur. Sed ita hæc omnia obſeruari præcipimus, ut ſi qua alia propoſitio fuerit de teſtamento uel

donatione

donatione, quæ poſſit opponi, in omnibus audiatur.

Imp. Theodoſius A. ad Aſclepiodotum PF. P.

Siquis defuncti agnouerit uoluntatem, de inofficioſo agere prohibe- tur. Dat. VII. † Id. Mart. Conſtantinopoli, Victore COS. † *Cal. Mar.*

Interpretatio.

Qui per teſtamentum ſibi aliquid derelictum acceperit aut uendicauerit, & uo luerit contra uoluntatem defuncti agere, licentiam penitus non habebit.

DE INOFFICIOSIS DONATIONIBUS. TIT. XX.

Imp. Conſtantinus A. & Cæſar Olybrio.

ILlud omnino dubitare non conuenit, quod immodicarum do nationum omnis querela ad ſimilitudinem inofficioſi teſtamē- ti legibus fuerit inducta, & ſit in hoc actionis utriuſque uel u- na cauſa, uel ſimilis æſtimanda, uel idem tempore & moribus. Dat. XIIII. Cal. † Iul. Tauro & Florentio COSS. † *Ian.*

Interpretatio.

Certum eſt, quod donatio facta de inofficioſi querela ad ſimilitudinem inoffici- oſi teſtamenti iudicatur, contra quam ſimiliter prætermiſſus, et ſi ei minus cui hæc actio cōpetit, quàm quartæ portionis ſuæ modus eſt, dimittatur, intra quinquenniū ſuperius conſtitutum agere permittitur. Et ſicut inofficioſum teſtamentum, ita po teſt agere ut donatio euacuetur.

DE INOFFICIOSIS DOTIBVS. TIT. XXI.

Imp. Conſtantinus A. ad Maximum Præſidem Ciliciæ.

CVm omnis hæreditas dote dicatur † explicata, expleta, & euacu- ata, exhauſta, concordare legibus promptum eſt, ut ad exem- plum inofficioſi teſtamenti aduerſus dotem immodicam exer- cendæ actionis copia tribuatur, & filijs conquirentibus emolumenta ⁂ (emolumentū dicitur fructuum lucrum, præmium, uel merces laboris, ſiue fructus laboris) debita conferantur. Dat. † IIII. Cal. Iun. Syrmio, † Datiano & Cereali II. COSS.

† *Auguſtenſe exemplar exhauſta habet.*

⁂ *Parentheſis illa arrepſiſſe uidetur aliunde.*

† XIIII.

† *Donatiano*

Interpretatio.

Quoties per dotem ita omnis hæreditas euacuata probatur, ut ſi quarta hæredita tis ipſius non fuerit reſeruata, liceat filijs ad ſimilitudinē inofficioſi teſtamenti cōtra dotem agere, & debitam ſibi portionem ex lege recipere.

Idem A. & Iulianus Cæſar Pomponiano.

Dote ab uxore marito data, filijs ex priori matrimonio, ſi ne- que ultra dodrantem nullus in fraudem legis Papiæ conſtituatur, de

hac repetenda nullam conſtat habere actionem. Dat. XV. Cal. Ian. Syrmio, Ipſo Auguſto X. & Iuliano Cæs. IIII. COSS.

Interpretatio.

Si mulier marito ſecundo dotem dederit, & ex priore marito filios habuerit, & non eis tres uncias, id eſt, quartam portionem de rebus ſuis reſeruauerit, dos quæ contra legem Papiam ſecundo marito data eſt, non ualebit.

DE HAEREDITATIS PETITIONE. TIT. XXII.

Imp. Conſtantinus A. & Cæſar, ad Maximum PF.

† Si is qui SI† quis dignitate Romanæ ciuitatis amiſſa Latinus fuerit effectus, in eodem ſtatu munere lucis exceſſerit, omne peculium eius à patrono, uel patroni filijs, ſiue nepotibus eius, qui nequaquam ius agnationis amiſerint, uindicetur. Nec ad diſceptationē litis, uel ut hæreditariæ controuerſiæ filijs liceat accedere, cū eius potiſſimum ſtatus ratio tractanda ſit, non quem beneficio libertatis indultæ ſortitus acceperit, ſed is uindicetur, in quo munere lucis exceſſerit. Dat. III. Cal. Febr. Serdice, Ipſo Auguſto & Cæs. COSS.

Interpretatio.

Si quis ciuis Romanus libertus, intercedente culpa, Latinus libertus fuerit effectus, ſi in eadem latinitate ſine reparatione primi ſtatus ab hac luce diſceſſerit, facultates illius patronus, uel patroni filij, uel nepotes, qui tamen per uirilem lineā deſcendunt, & emancipati non fuerint, ſibimet uindicabunt. Nec ſibi † filios, quos ciuis Romanus generauit, fortaſſe dimiſerit, aliquid de eius hæreditate præſumant: *† filij* Quia non requirendū eſt, in qua libertate nati fuerint, ſed in qua pater eorum poſitus conditione defecerit.

DE REI VENDICATIONE. TIT. XXIII.

Impp. Honorius & Theodoſius AA. Criſpino Comiti & magiſtro Equitum.

QViſquis armatæ militiæ ſtipendijs communitus in ſolo publico uel ædificium aliquod conſtruxerit, uel ſeptis quibuſlibet ſpatia certa concluſerit, perpetuo iure, & firmo dominio eadem ex noſtra generali autoritate poſſideat: nec per ſubreptionē aliqs poſtea eadē loca à noſtra Clementia audeat poſtulare. Illud quoq; ſancimus, ſi quiſquam militum ſimili conditione ante hoc tempus loca publica poſſidenda detinuit, ac poſtea eadem per alias competitionum nebulas detectus fuerit amiſiſſe, reformari eadem. Ita tamen, ſi probatum fuerit, à nullo

nullo antea poſſeſſum ſolum hac qua oſtendimus † ſimili ratione detentum. Vel ſi in alios forte eorũ militum uoluntate translatum fuiſſe, quod tenuerat, potuerit perdoceri. † Si quis tamen poſt hanc definitionem noſtri numinis ſurripiẽdo poſtulare audeat, hæc ſpatia, de quibus præſens oraculi noſtri forma comprehendit, pœnã xx. librarum auri iubemus adſcribi. Dat. v. Cal. Mart. Rauennæ, Aſclepiodoto & Mariniano coss. † à milite † Ne quis ſané

Interpretatio.

Quicunque militans in ſolo publico ædificium fortaſſe extruxerit, aut aliquid pro utilitate ſua crediderit faciendum, per nullius calumniam penitus repellatur, ſed hoc perpetuo in eius iure permaneat, † id eſt, ſi miles noſtris utilitatibus ſeruiẽs ſi locum publicum conſtruxerit, uel ad excolendum fortaſſe tenuerit: ſi hoc tamen nullus antea tenuit, cui miles ipſe peruaſor extiterit, ſimili ratione poſſideat. Contra quam rem etiam ſi ibi ſubreptũ Principi fuerit, non ſolum impetrata non ualeant, uerum etiam improbus petitor xx. libras auri fiſco cogatur exoluere. † Idem

DE FAMILIA HERCISCVNDA. TIT. XXIIII.

Imp. Conſtantinus A. ad Verinum.

CVm diuidendæ res erunt, dubitari non poteſt, ab hæredibus ſuis conceſſum ſine ulla controuerſia cõmodandum. Quod uero ad huiuſmodi expectat ſcripturas, in quibus talis defunctorum mens fuiſſe inuenitur, ut de teſtamento intelligatur tantũmodo cogitatum, etſi repugnare ius uideatur, huiuſmodi quoque inſcriptiones, inter ſuos duntaxat hæredes, ualere oportet, quemadmodum ualent ſcripturæ ſimpliciter inchoatæ: quas nulla ſolennitatis adminicula defendunt, ſolis nixæ radicibus uoluntatis. Licet enim ſub teſtamenti uocabulo cœptæ, cum perfectæ non ſint, neque appellari aliter ullo modo poſſint, eu anuiſſe uidentur: tamen diſpoſitiones ultimæ coloratam iuris imaginem referentes, iuſtius in ſe legum procliuem fauorem debent prouocare. Quamobrem cum filijs ac nepotibus, ciuili iure, uel auxilio Prætoris, ut ſuis hæredibus defuncti ſucceſſio deferatur, etiamſi inceptum, neq; impletum teſtamentum eſſe memoretur: Vel ſi ab utilitate uerborum, uel ſolennitate iuris inanis ſcriptura eſſe dicatur, conſiderari ſpecialiter uoluntatem placet, & obſecundari protinus cum res diuidentur, nec retineri amplius, quàm quod ſingulorum perſonis detegatur adſcriptum: Vt & memoria defuncti non uiolentur parentes, & occaſiones litium dirimantur. Dat. † IIII. Cal. Septemb. Criſpo II. & Conſtantino coss. † III.

Interpretatio.

Quãdo facultas patris inter filios uel nepotes diuiditur, ſpecialiter uolũtas patris uel aui paterni debet in omnibus cuſtodiri, cuius teſtamentũ etiamſi nõ fuerit perfectum,

fectum, aut ſi non legitimo numero teſtium ſubſcribatur, nec geſtis allegetur. Tamen ſi agnoſcitur defunctus, de quo ſupradictum eſt, de facultate ſua aliquid ordinaſſe, quicquid unumquenq; de filijs ac nepotibus cuiuſcunq; ſexus habere uoluerit, hoc ſibi ſine conſortis repetitione defendat: Nec præſumat aliquis, quod alterius conſorti autor ille dimiſerit. Sed hoc inter filios ac nepotes ex filijs maſculis obſeruetur, quod uoluntate autoris per quancũq; ſcripturã probabitur ordinatũ.

Idem A. ad Conſtantinum PF. P.

† *uſurpandis* Nulli quidem de bonis † obſeruandis uiuorũ, nec diuidendi contra bonos mores conceſſa licentia eſt. Sed ſi præcipiente matre bona eius in-
† *omni forma* ter ſe liberi diuiſerint, placuit † omnifariam nobis huiuſmodi diuiſionem durare. Si modo uſque ad extremum eius uiuendi ſpatium uoluntas ea-
† III. dem perſeueraſſe doceatur. Dat. † IIII. Cal. Iun. Conſtantinopoli, Conſtantio & Maximo COSS. Interpretatio.

Licet uiuorum bona ut diuidantur iniuſtum ſit, tamen ſi mater uiuens facultates ſuas filijs præceperit & permiſerit diuidendas, & uſque ad exitum uitæ ſuæ in eadem uoluntate perſtiterit, diuiſio inter filios facta perduret.

DE COMMVNI DIVIDVNDO.

TIT. XXV.

† *Cærulo* Imp. Conſtantinus A. † Ierulæ Rationali trium Prouinciarum.

IN Sardinia fundis patrimonialibus, uel Emphiteuticarijs per diuerſos nunc dominos diſtributis, oportuit ſic poſſeſſionum fieri diuiſiones, ut integra apud poſſeſſorem unumquenque ſeruorum agnatio permaneret. Quis enim ferat liberos à parentibus, à fratribus ſorores, à uiris coniuges ſegregari? Igitur qui diſſociata in ius diuerſum mancipia attraxerunt, in unum redigere eadem cogantur. Ac ſi cui propter redintegrationem neceſſitudinum ſerui ceſſerunt, uicaria per eum qui eoſdem ſuſceperit mancipia reddantur. Et inuigilandum, ne per prouinciam aliquam poſt hac que-
† *III. Cal. Maij.* rela ſuper diuiſis mancipiorum affectibus perſeueret. Dat. † VII. Cal. Iul. Proculo & Paulino COSS. Interpretatio.

† *diuiſione* In † definitione patrimoniorum, ſeu fiſcalium dominorum, ſiue priuatorum, obſeruari ſpecialiter debet, ut quia iniuſtum eſt filios à parentibus, uel uxores à maritis, cum ad quemcunq; poſſeſſio peruenerit, ſequeſtrari, ut mancipia, quæ permixta fuerint, id eſt uxor cum marito ſuo & filijs, datis uicarijs, ad unum debeant pertinere, cui neceſſe fuerit commutare, quod ſollicitudo ordinantium debet ſpecialiter cuſtodire, ut ſeparatio fieri omnino non poſſit.

DE FINIVM

DE FINIVM REGVNDORVM. TIT. XXVI.

Imp. Conſtantinus A. ad Baſſum PF. V.

SI cōſtiterit eum, qui finalem retulerit quæſtionem, priuſquam aliquid ſententia determinetur, rem ſibi alienam uſurpare uoluiſſe, non ſolum id quod male petebat, amittat, ſed & ut unuſquiſq; contentus ſuo, rem non expetat iuris alieni, is qui inreptor agrorum fuerit in lite ſuperatus, tantum agri modum quantum diripere tentauit amittat. Lecta apud acta XII. Calend. Iul. Gallicano & Symmacho COSS.

Interpretatio.

Si quis peruaſor finium fuerit approbatus, eò quod priuſquam aliquid iudicio finiretur, id quod alter tenuerat inuaſiſſe, nō ſolū illud quod male præſumpſit amittat, ſed ut non unuſquiſq; rem alienam occupet, cum fuerit in cauſa deuictus peruaſor iuris alieni, tantum ſpatij reſtituat, quantum præſumpſit inuadere.

SI CERTVM PETATVR CHIROGRAPHIS. TIT. XXVII.

Imppp. Honorius, Theodoſius, & Conſtantius AAA. Palladio PF. P.

SVper chirographis mortuorum hanc ſeruari uolumus perpetua obſeruatione ſententiam, ut † [qui] quod inter abſentes intra hoc iuge quinquennium, inter præſentes uero biennium, iudicijs competentibus non publicauerit cautionem, nec coueneri t debitoris hæredes, actione priuetur. Hic tamen ſi intra tēpora cōſtituta proceſſerit, abſq; ullo ſequeſtrationis obiectu prius manum defuncti probare cogatur, hoc enim toto iure cantatum eſt, ut ſcripturam prolator affirmet, quam tamen aſtrui non ſola manus collatione conueniet: quid enim aliud falſarius agit, quàm ut ſimilitudinem ueritatis imitetur: ſed alijs multiplicibus documentis, ut probet magnæ ſecuritatis fuiſſe quod ſiluit. Nam ſi publicam iudiciorum aditionem amicitiarum forſitan impediuit affectio, priuatam ſaltem conuentionem teſtes audierint, libertus aut ſeruus agnouerit. Admonere etiā potuit ſub mortis uicinitate languentem. Quod ſi ſe forſitan cauſetur abſentē, maioribus aſtrui poteſt conuentio longinqua documentis promiſſæ ſolutionis epiſtolare reſcriptum. Ac ne idipſum qui cautionem fingit imitetur, producat in medium portitores, qui alternæ partis ſcripta confirment, à quibus tamen uerum uel ſacra dignitas, uel ſupplicijs terror exploret. Et quamuis ad illuminandam hæreditarij debiti fidem, & cauſas oporteat fœnoris approbari, & pecuniæ baiulos hinc inde produci. His haſtalibus ſi deſtituetur taciturnitas longinqua documētis, in euidenti eſt, ueteratorum calumnias non ſolum repetitione priuandas, uerum etiam ſeueritate cohibēdas.

f Sed

Sed ſi uiuentis ante hanc legem facta cautio proferatur, quam ſuam neget ille qui petitur, ſequeſtret pecuniam litigaturus ex falſo: Cauendum eſt enim, ne inficiandi fomitem miniſtremus obnoxijs. Quod tamen tūc conueniet cuſtodiri, ſi inter præſentes utroſque uiuentes necdum X X. anni, inter abſentes necdum X X X. doceantur emenſi. Alioqui ſi chirographi fides ſub ſilentio iudiciariæ conuentionis ſtatutum tempus exceſſerit, probari prius debitum conueniet, tunc repoſci, ſequeſtrationis neceſſitate ſubmota. Sin uero ſuam quidem manum fateatur obnoxius, ſed nihil ſibi numeratum pro hac obligatione cauſetur, tūc chirographi diſcuti oportebit ætatem, ut ſi iure delata conteſtationibus tempora debitor taciturnus exegit, cauillationis iſtius perdat obſtaculum. De cætero uero ſancimus, ut omnes deinceps cautiones intra duodecennium uim conteſtationis accipiant, quam debitor facta nouatione promittat. Sed ſi medijs temporibus peregrinetur obnoxius, quo nouationi longior obſit abſentia, uolumus creditorem ante duodecennium præſtitum aditi Iudicis edictum mereri, autoritatemq́ poſtibus debitoris affigere, domeſticas etiam conuenire perſonas: nullus enim per tanta conteſtationum poterit documenta mentiri. Quod ideo ante duodecennium iubemus agitari, ut per interualla temporis lōgioris inclamatus, aduertat confutari debere, ſi fides non agnoſcitur petitorum, nec obeſſe iā poſt aſſcripta tempora creditori, ſi poſt has conſtitutionum uoces longa debitoris abſentia uel redhibitio protelėtur, uel nouatio iuſta ludatur. Et quamuis neſcire promulgata non liceat, per omnem hunc annum pendere iubemus edictum. Dat. V. Calend. Aug. Rauennæ. Euſtaſio & Agricola COSS.

Interpretatio.

De cautionibus mortuorū hoc præcipimus obſeruari, ut ſi debitor abſens defunctus fuerit, & mortuū eū creditor eſſe cognouerit, cautionē ſuā intra quinquenniū Iudici non differat publicare. Si uero præſente creditore defecerit, intra bienniū defuncti publicet cautionem. Ita tamen, ut manus mortui conferatur, & agnoſci poſſit illius eſſe ſubſcriptio, aut cōueniſſe ſe illū dū uiueret aliquibus ſcientibus ualeat approbare: & cauſas† ipſius debiti unde pecuniā contraxit, exponat. Quod ſi ſupra perſonā mortui detegitur fortaſſe mentiri, nō ſolū pecuniā non recipiat, ſed etiā ſeueritatē legis incurrat. Nā de reliquo inter uiuorū perſonas hæc obſeruanda decernimus, ut oēs cautiones debitorū intra duodecim annos debeāt cōteſtari: ita ut à debitoribus renouentur. Quod ſi forſitan ante duodecim annos debitorē peregrinari cōtigerit, Iudicis mereaī edictū, quod in poſtibus debitoris ſui pro cōteſtatione debiti affigere, & hoīes illius cōuenire nō deſinat, ut cū fuerit aliter debitū conteſtatū, excuſationē qui peregrinaī lōgi tēporis habere nō poſſit. Nec ideo ſe excuſet, qđ non renouauerit cautionem. Sanè ſi debitor ſuā eſſe dixerit cautionē, ſed nihil ſe de ipſa cautione adſerat accepiſſe, tēpus debet inſpici cautionis, ut ſi intra quinquennium cautio cōſcripta cognoſcat, & probatū fuerit, quod in cautione cōtinetur acceptum, debitor ſuā impleat cautionē. Si uero quæ in cautione ſcripta ſunt intra quinquenniū tradita nō ꝓbanī, is cuius cautio eſt nō teneaī obnoxius. Nam tranſacto

† ipſas

quin-

quinquēnio,ſi de cauta et nō cōſignata pecunia debitor dixerit,nullatenus audiat.

DE PECVNIAE SEQVESTRATIONE PROHIBITA. TIT. XXVIII.

Impp.Honorius,& Theodoſius AA. Ioanni PF. P. Poſt alia.

QVoties ex quolibet cōtractu pecunia poſtulatur,ſequeſtrationis neceſſitas conquieſcat:oportet enim debitorem primo cōuinci, & ſic ſolutioni ſuccumbere. Quam rem cum iuris ratio, tum ipſa æquitas perſuadet, ut probationes ſecum afferat, debitoremq́ȝ conuincat pecuniam petiturus.&c. Dat. †VIII.Id.Iul.Rauennæ.Honorio †XIII. & Theodoſio X. AA. COSS. †VII.

Interpretatio.

Quoties ab aliquo pecunia repetitur,non prius cogatur ſequeſtrare pecuniā ille qui petitur,quàm ille qui repetit debitorē ſuū certa prius probatione conuincat, & ſic pecuniā, quam ſe dediſſe conuicerit,adhibita probatione recipiat.

SI CERTVM PETATVR DE SVFFRAGIIS. TIT. XXIX.

Iulianus A. ad Populum.

FOedis commentis,quæ bonorum merito deferūtur,quā occupare meruerunt, & cum meruiſſent in Rep. quolibet pacto uerſari, repetendam ſibi pecuniam,quam inhoneſte ſoluerāt, imprudentius atq́ȝ inhoneſtius arbitrantur: Alij etiam quæ tunc donauerant, uel potius proiecerant ob immeritas cauſas inuadēda denuo crediderint. Sed quia leges Romanæ huiuſmodi contractus penitus ignorant,omnem repetēdi eorum,quæ prodige nepharieq́ȝ proiecerint, copiam prohibemus. Qui itaq́ȝ repetere nititur, uel repetiſſe conuincitur, & quod dedit apud ſuffragatorē eius manebit,uel extortum reſtituet,& alterum tantum fiſci uiſceribus inferre cogetur. Dat.Calend.Feb.Cōſtantinopoli.Mamertino,& Neuita COSS. *

Interpretatio.

Aliquanti pro ſua uoluntate ſuffragia dediſſe probantur,& poſtea cum ad militiam peruenerint, ea quæ dederāt, repetere uel auferre contra rationē inhoneſte & illicite præſumpſerunt.Ideoq́ȝ prohibemus,ut quicunq́ȝ aliquid pro præſtandis ſibi quæ petijt dediſſe dinoſcitur, nō habeat licentiam repetendi: qui uero repetere fuerit conatus,hoc ille habeat qui accepit,aut certe ſi ſublatum ei fuerit,reformetur,& aliud tantum ille qui abſtulit fiſco cogatur inferre.

Imppp.Theodoſius,Arcadius,& Honorius AAA. Rufino PF. P.

Si qui deſideria ſua explicare cupientes,ferri ſibi à quoquam ſuffragiūm poſtularint,& ob referendā uicem ſe ſponſione conſtrinxerint, promiſſa reſtituant,cū ea quæ optauerint cōſequantur. Si artibus moras nectent,ad ſolutionē debiti coartandi ſunt. Sed ſi quid eo nomine in auro, uel argento, uel in cæteris mobilibus datū fuerit, traditio ſola ſufficiet,

& contractus habebit perpetem firmitatem: Quoniam collatio rei mobilis, inita integra fide, hac ratione cumulatur. Quod ſi prædia ruſtica uel urbana placitum continebit, ſcriptura quæ ea in alium transferat emittatur, ſequetur traditio corporalis, & rem fuiſſe completam geſta teſtentur: aliter enim ad nouum dominum tranſire non poſſunt, neq; de ueteri iure diſcedere. Quod ſi quis, dum ſolo commonitorio de ſuffragio nititur, bona duxerit occupāda, reus temeritatis ac uiolentiæ retinebitur, atq; in ſtatum priſtinum poſſeſſio reducatur, eo à petitione excluſo, qui nō dubitauit inuadere quod petere debuiſſet. Dat. IIII. Non. Martij Conſtantinop. Arcadio III. & Honor. II. AA. COSS.

Interpretatio.

Si quis, dum neceſſitates ſuas expedire deſiderat, aliquid ſe commodi daturum eſſe promiſerit, perceptis quæ uoluit, conſtrictus hoc ſine ulla dilatione implere cogatur. Quod ſi aliquid in auro, uel in argento, uel in cæteris rebus mobilibus obtulerit, firmum ſine ulla ſcriptura permaneat: quia res mobiles in ſuffragijs ſcripturam penitus non requirunt, ſed ſola traditione firmātur. Quod ſi loca urbana uel ruſtica dare placuerit, ſcriptura ſequatur, atque traditio, & de completis omnibus, uel re tradita geſta confecta proferantur: nā aliter poſſeſſio ad alterū dn̄m tranſire nō poterit. Sanè ſi quis ſine tali ſcriptura poſſeſſionē alterius crediderit occupādā, † *damnata.* reus uiolētiæ teneat, & integrū q̄d inuaſit reddat, omni ſua repetitione †calcata.

DE PIGNORIBVS. TIT. XXX.

Imp. Conſtantinus A. ad uniuerſos Prouinciales.

INterceſſores à Rectoribus Prouinciarū dati ad exigenda debita, ea quæ ciuiliter poſcūtur nō ſeruos aratorios, † uetera- † *Vercarios* nos pignoris cauſa de poſſeſſiōibus abſtrahāt, ex quo tributorum illatio retardatur. Si quis igitur interceſſor aut creditor, aūt Præfectus pacis, uel Decurio, in hac re fuerit detectus, à Rectoribus Prouinciaru m capitali ſententiæ ſubiugetur. Dat. IIII. Non. Iunias. Firmio, Conſtantino A. IIII. & Licinio IIII. COSS. Interpretatio.

Multi pro fiſcali debito ſeruos cultores, aut boues aratorios de poſſeſſionibus cauſa pignoris auferre præſumūt, de q̄rū laboribus tributa reddūtur, & ideo ſi quis creditor uel curator pacis, uel Curialis, aut quicunq; exactor hoc facere præſumpſerit, à Prouinciæ iudice puniatur.

Impp. Honorius & Theod. AA. Ioanni PF. P. Poſt alia.

Nexum non faciat prædiorum, niſi perſona, quæ iure potuit obligari: Per ſeruum autem procuratorem, colonumúe, actorem ſeu conductorem præiudicium poſſeſſioni, inuito uel inſcio domino imponi nō poſſe, & iuris & legum autoritatibus decantatur. Dat. Id. Iul. Rauen. Honor. XIII. & Theod. X. AA. COSS. Interpretatio.

Non obliget poſſeſſionem, niſi ille, qui proprius dn̄s eſſe dinoſcitur: nam neque per ſeruum, neq; per procuratorem, ſiue colonum, aut actorē, aut conductorem, ſi res fuerit obligata, præiudicium domino poterit exhiberi.

QVOD

QVOD IVSSV. TIT. XXXI.

Impp. Honor. & Theod. AA. Ioanni. PF. P. Poſt alia.

DOminos ita conſtringi manifeſtum eſt actione prætoria, quæ appellatur: Quo iuſſu. Si certam numerari præceperint ſeruo actoriue pecuniam. Igitur in perpetuũ edictali lege ſancimus, ut qui ſeruo, colono, conductori, procuratoriue poſſeſſionis pecuniam commodat, ſciat dominos poſſeſſionum cultoresue terrarũ obligari nõ poſſe: neq; familiares epiſtolas, quibus homines plerunq; commendantur abſentium, in id trahere conuenit, ut pecuniam quoq;, quam non rogatus fuerat, impendiſſe ſe pro prædijs mentiatur, cum niſi ſpecialiter ut pecuniam commodaret domino fuerit poſtulatus, idem dominus teneri non poſſit, creditaq; quantitate multari uolumus creditores, ſi huiuſmodi perſonis, non iubente domino nec fideiuſſoribus ſpecialiter acceptis, fuerit commodata pecunia. Dat. V. Id. Iul. Rauennæ, Honorio XIII. & Theod. X. AA. COSS. Interpretatio.

Nullus dominum ad reddẽdum debitum, ſicut hucuſque fiebat, adſtringat, niſi ſeruo ſuo, uel actori pecuniã rogante domino præſtitiſſe conuicerit. Et ideo ſi quis ſeruo colono, cultori, procuratori, uel actori, pecuniam non rogante domino dederit, ſciat dominos terrarum propter hoc debitum nullatenus poſſe teneri. Sed qui non rogante domino pecuniam talibus perſonis crediderint, aut fideiuſſores non acceperint, ea quæ commodata ſunt ſe nouerint perdituros, nec à domino poſſe repoſci.

DE PECVLIO. TIT. XXXII.

Impp. Honor. & Theodoſ. AA. Ioanni PF. P. Poſt alia.

HOc quoque creditoribus non negamus, ut ſi libera rationibus fuerit, quas inuentas actor regebat, ſeruo, Procuratori ue prædiorum utilis actio pateat de peculio &c. Dat. V. Id. Iul. Honor. XIII. & Theod. X. AA. COSS. Interpretatio.

Hoc ſanè creditoribus uolumus eſſe præſtandum, ut actor uel ſeruus, ſiue Procurator poſſeſſionis, qui pecuniam à creditore ſuſceperit, ſi nihil de rationibus ſuis domino debuerit, pro pecunia, quam accepit de peculio quod habet creditoribus reddat.

DE VSVRIS. TIT. XXXIII.

Imp. Conſtantinus A. ad Dracilianum, agentem Vicariæ Præfectum.

QVicunque fruges humidas uel arentes indigentibus mutuas dederint, uſuræ nomine tertiã partem conſequãtur, id eſt, ut ſi ſumma crediti in duobus modijs fuerit, tertium modium amplius conſequantur. Quod ſi conuentus creditor, propter commodum uſurarum debitum recuperare noluerit, non ſolum uſuris, ſed etiam

debiti quantitate priuandus eſt, quæ lex ad ſolas pertinet fruges, nã pro pecunia ultra ſingulas centeſimas creditor uetatur accipere. Cæſareæ xv. Calend. Maias. Paulino, & Iuliano COSS. Interpretatio.

Quicũq; fruges humidas, id eſt uinũ & oleũ, uel quodcũq; annonæ genus alteri cõmodauerit, nõ amplius ab eo propter uſurã quàm tertiam partẽ accipiat, id eſt, ut ſupra duos modios qui accepit tertiũ reddat. Quod ſi cõuentus fuerit ille qui cõmo dat, et pro maiore uſura noluerit debitũ ſuũ, adiecto tertio modio, à debitore recipe re, etiã debitũ perdat. Quã rẽ ad ſolas fruges præcipimus pertinere: nã quando pe- † ſummam cunia fuerit cõmodata † niſi unã tantũ cẽteſimã à creditoribus exigi nõ iubemus.

Imppp. Valentinianus, Theodoſius, & Arcadius AAA. Cynegio PF. P.

† quicquam Quicũnq; ultra centeſimã iure permiſſam † aliquid ſub occaſione neceſſitatis eruerit, quadrupli pœna & obligatione cõſtrictus, ſine ceſſatione, ſiue requie protinus ablata redhibebit. Hi uero, qui antea pari furore graſſati uſpiam detegentur, in duplum extorta reſtituant. Data VII. Cal. Noueb. Cõſtãtinopoli. Honorio IX. & Euodio VC. COSS.

Interpretatio.

Si quis plus quàm legitima centeſima continet, id eſt tres ſiliquas in anno per ſolidũ amplius debitori ſub occaſione neceſſitatis accipere uel auferre præſumpſerit, poſt datã legẽ ſine ulla dilatiõe ea quæ amplius accepit cõſtrictus, quadrupli pœna reſtituet. Ea uero quæ ante legẽ tali ratione data ſunt, in duplũ uolumus reformari.

Impp. Arcadius, & Honorius AA. Eutychiano PF. P.

Fruſtra debitores in annis minoribus conſtituti uſuras ſe reſtituere non debere contendent, quia ſenatoria eos dignitate præditos eſſe teſtantur, unde ſortem cum uſuris in ſtipulationẽ deductis reſtituant. Dat. VIII. Cal. Deceb. Cõſtãtinopoli. Cæſario, & Attico COSS.

Interpretatio.

Sine cauſa Senatoribus in annis minoribus cõſtitutis, debitũ cum uſuris reddere diſſimulant debitores, propter hoc quod ſenatorio genere nati debitũ cũ uſuris integris recipere nõ iubent, & ideo q̃d cautiõe ꝑ ſtipulationẽ ꝓmiſſum eſt, reformet.

Imppp. Arcadius, Honorius, & Theodoſius AAA. Optato PF. V.

Senatores ſub medietate centeſimæ uſuræ ad contractum creditæ pecuniæ cenſemus admitti. Itaq; omnes intelligant, nullum florẽtiſſimo cœtui ſociatum fœnus exercentem, ultra medietatem centeſimæ uel iure ſtipulari, uel poſcere poſſe uſuram. Quinetiam ſi quid præter moderatã noſtri numinis definitionem fuerit flagitatũ imminuendæ ſortis, pro huius legis autoritate ceſſurum. Dat. Pridie Id. Iun. Niceæ Stillicone II. & Anthemio VC. COSS. Interpretatio.

Senatores, qui pecuniã ad cẽteſimã dare uoluerint, nõ amplius uſuræ nomine q̃ medietatẽ legitimæ cẽteſimæ à debitore accipiant, nec amplius ut caueant, etiãſi ſe cautiõe cõſtringere, q cõmodatã ſuſcipiũt pecuniã, forte cogant. Nã ſi amplius ab eis fuerit requiſitũ, ſciant ſe Senatores hoc quod cõmodauerint perdituros.

TITVLI

De contrahenda emptione.
De commiſſoria reſcindenda.
De patribus, qui filios diſtraxerint.
De ędilicijs actionibus.
De ſponſalibus, & ante nuptias donationibus.
Si prouinciæ Rectores, uel ad eũ pertinentes ſponſalia dederint.
De nuptijs.
De ſecundis nuptijs.
Si ſecũdo nupſerit mulier cui maritus uſumfructum reliquerit.
Si nuptiæ ex reſcripto petantur.
Si quacunq; poteſtate præditus nuptias petat inuitæ.
De incæſtis nuptijs.
De dotibus.
De nuptijs Gentilium.
De fideiuſſoribus dotium.
De repudijs.
De Tutoribus & Curatoribus creandis.
Qui petant.
De adminiſtratione, & periculo Tutorum, & Curatorum.

CODICIS THEODOSIANI LIBER TERTIVS.

DE CONTRAHENDA EMPTIONE. TIT. I.

Imperator Conſtantinus ad Profuturum PF. Annonæ.

VEnditiones atque emptiones, id eſt nulla circumſcriptionis uiolentia factas rumpi minime decet. Nec enim ſola precij uilioris querela, contractus ſine ulla culpa celebratus litigioſo ſtrepitu turbandus eſt. Pridie Idus Aug. Conſtantino A. V. & Licinio COSS.

Interpretatio.

Cum inter † emptorem & uenditorem res fuerit definito precio comparata, quamuis plus ualeat quàm ad præſens uenditur, hoc tantummodo requirendum eſt, ſi nihil fraudis uel uiolentiæ egit ille qui comparaſſe probatur. Et ſi uoluerit reuocare ille qui uendidit, nullatenus permittatur.

† *ementem & uendentem*

Idem Aug. ad Gregorium.

Qui comparat, cenſum rei comparatæ cognoſcat, neque liceat alicui

rem

rem ſine cenſu uel comparare, uel uendere. Inſpectio autem publica uel fiſcalis eſſe debebit hac lege, ut ſi aliquid ſine cenſu uẽdiderit, & id ab alio defertur, uenditor quidem poſſeſſionem amittat: comparator uero id quod dedit precium fiſco uindicante perdat. Id etiam placuit, neminem ad uenditionem rei cuiuſlibet accedere, niſi eo tempore, quo inter uenditorem & emptorem cõtractus ſolenniter explicatur, ut certa & uera proprietas à uicinis demonſtretur, uſq; eò legis iſtius cautione currente, ut etiãſi ſubſellia, uelut uulgo aiunt, ſcamna uendãtur, oſtendendæ proprietatis probatio compleatur. Nec inter emptorem & uenditorem ſolẽnia in exquiſitis cuniculis celebrentur, ſed fraudulenta uenditio penitus ſepulta depereat. Dat. Prid. Non. Feb. Conſtãtinopoli. Feliciano & Titiano COSS. Interpretatio.

Quicunq; uillam comparat, tributum rei ipſius, ſicuti & ius poſſeſſionis ſe cõparaſſe cognoſcat, quia non licet ulli agrum ſine tributo uel ſolutione fiſcali aut comparare, aut uẽdere. Quod ſi ſuppreſſa fiſcali ſolutione aliquis uendere auſus fuerit uel cõparare, ille preciũ perdat qui emptor acceſſerit, & uenditor poſſeſſionẽ amittat,† ut uicini rei quæ uenditur teſtes eſſe debeant & præſentes, intantum ut etiam de mediocribus rebus ſiquid in uſum uenditur, oſtendi uicinis placeat, & ſic cõparari ne aliena uendantur.

† Quia iubet

Imp. Iulianus Aug. ad Iulianum Com. Orientis.

Patrui mei Conſtantini conſtitutionem iubemus aboleri, qua præcepit, minores fœminas conſortio uirorum copulatas, ſine decreti interpoſitione uenditiones poſſe celebrare, ſi uiri earum conſenſum pariter atq; ſubſcriptionem inſtrumentis putauerint eſſe præbẽdam. Quoniam abſurdum eſt, maritos eis interdum inopes obligari, cum poſſint, uenditionis iure ipſo non ualente, proprias res recipere ab ijs, qui ſe illicitis contractibus miſcuerũt. Vetus igitur ius reuocamus, ut omnis uẽditio, quæcũq; fuerit à minore uiro ſiue fœmina, ſine decreti interpoſitione celebrata, nulla ratione ſubſiſtat. Dat. VIII. Id. Decemb. Antiochiæ, Mamertino & † Neuita COSS. Interpretatio.

† Nemita

Conſtantini Imperatoris fuerat lege præceptum, ut minores ætate fœminæ ſi maritos haberent, cum illorum conſenſu poſſent aliqua de facultatibus ſuis uendere. Sed hoc præſenti lege remotum eſt, atq; id obſeruãdum erit, ut in annis minoribus conſtituti ſeu uiri, ſeu fœminæ, ſi ita neceſſitas exegerit, ut aliquid uendere uelint, qui comparare uoluerit, autoritate Iudicis aut conſenſu Curiæ muniatur: nam aliter à minoribus uenditio facta non ualebit.

Imppp. Gratianus, Valens, & Theodoſius AAA. ad Hypatiũ PF. P.

Quiſquis ut maior ætate, atque adminiſtrandis familiarum ſuarum curis idoneus comprobatur, prædia etiam procul ſita diſtraxerit, etiam ſi prædij forte totius quolibet caſu minime facta diſtractio eſt, repetitionis in reliqua precij nomine uilioris copiam minime conſequatur, neque

inani-

inanibus immorari ſinatur obiectis, ut uires ſibimet cauſetur locorum incognitas, qui familiaris rei ſcire uires, uel merita atq; emolumenta debuerit. Dat. VI. Non. Mai, Merobaude II. & Saturnino COSS.

Interpretatio.

Quæcunq; perſona iam perfecta ætate domũ ſuam regere poteſt, ſi uillam, domum, uel quodlibet aliud, habita precij definititione uẽdiderit, & forſitan poſtea opponere uelit, quod minus precij acceperit, quàm res ualebat, quia forte agrum, quem uendidit longe poſitus, ignoraſſe ſe dicat, nullo modo uenditio poterit reuocari: quia ætas perfecta poterat ſcire quid uenderet, aut quo precio res uendẽda ualere potuiſſet.

Iidem AAA. Cynegio PF. P.

Ne quis omnino Iudæorũ Chriſtianũ comparet ſeruũm, néue Chriſtianũ Iudaicis ſacramentis adtaminet: Quod ſi factum publica indago compererit, & ſerui abſtrahi debẽt, & tales domini congruæ atque aptæ facinori pœnæ ſubiaceant, addito eo: ut ſi qui apud Iudæos, uel adhuc Chriſtiani ſerui, uel Chriſtianos Iudæi reperti fuerint, ſoluto per Chriſtianos competenti precio ab indigna ſeruitute redimãtur. Accepta X. Cal. Octob. Regio, † Rigomere & Clearco COSS. † Ricimere.

Interpretatio.

Conuenit ante omnia obſeruari, ut nulli Iudæo ſeruum Chriſtianum habere liceat, certe nullatenus audeat, ut Chriſtianum ſi habuerit, ad ſuam legem transferre præſumat. Quod ſi fecerit, nouerit ſe ſublatis ſeruis dignam pœnam tanto crimine ſubiturum: Nam ante legem datam id fuerat ſtatutum, ut pro Chriſtiano ſeruo, ſi inquinatus fuiſſet pollutione Iudaica, ſciret ſibi precium quod dederat Chriſtianis eſſe reddendum, ut ſeruus in Chriſtiana lege permaneret.

Iidem AAA. † Flauiano PF. Illyrici & Italiæ. † Fabiano.

Dudum proximis conſortibusq; conceſſum erat, ut extraneos ab emptione remouerent, neq; homines ſuo arbitratu uendenda diſtraherent: Sed quia grauis hæc uidetur iniuria, quæ inani honeſtatis colore uelatur, ut homines de rebus ſuis facere aliquid cogantur inuiti, ſuperiore lege, caſſata unuſquiſque ſuo arbitratu quærere uel probare poſſit emptorẽ. Dat. VI. Cal. Iun. Vincentiæ, Taciano & Symmacho COSS.

Interpretatio.

Prior ordinatio legis fuerat, ut ſi unus ex cõſortibus, ex qualibet neceſſitate rem uendere uoluiſſet, extraneus emendi licentiam non haberet. Sed hoc melius probatur indultum, ut quicunq; de rebus ſuis libero utatur arbitrio, & prætermiſſis cõſortibus uel propinquis, cui uoluerit uendendi liberam habeat facultatem.

Iidem AAA. Remigio PF. Auguſtali.

Semel inter perſonas legitimas initus empti contractus & uenditi, ob minorem adnumeratam precij quantitatẽ nequeat infirmari. Dat. III. Cal. April. Conſtantinop. Arcadio A. † IIII. & Honorio A. III. COSS. † II.

g Interpretatio.

Interpretatio.

Cum inter duas quaſcunque perſonas de precio cuiuſcunque rei conuenerit, quamuis uilius quàm ualebat res fuerit comparata, nullatenus reuocetur.

Iidem AAA. Meſſalæ PF. P. Poſt alia.

Hij qui impoſita fuga munera ciuitatis prouinciarumq; deſtituunt, & ineundos furtim exiſtimant eſſe contractos, intelligant ſibi nihil hæc profutura eſſe commenta: Et precio emptorem multandum eſſe quod dederit. Dat. XII. Cal. Septemb. Theodoro VC. COS. Interp.

Quicunque debita Curiæ ſeruitia, aut patriæ ſuæ fugientes, res ſuas occulte uendere uoluerint, ſciant non poſſe ualere quod fecerint, et ſeipſos ad debita ſeruitia reuocandos, & illos qui emerint precium perdituros.

Impp. Honorius & Theodoſius AA. ad populum.

Venditiones, donationes, tranſactiones, quæ per potentiam extortæ ſunt, præcipimus infirmari. Dat. X. Calend. Mart. Conſtantinopoli, Theod. VI. A. COS. Interpretatio.

Sciant omnes, quicunque potentioribus perſonis oppreſſi, aut donauerint, aut uendiderint, poſſe reuocari.

DE COMMISSORIA RESCINDENDA. TIT. II.

Imp. Conſtantinus A. ad populum.

QVoniam inter alias captiones præcipue commiſſoriæ legis creſcit aſperitas, placet infirmari eam, & in poſterum omnem eius memoriam aboleri. Si quis igitur tali contractu laborat, hac ſanctione reſpiret, quæ cum præteritis præſentia quoque depellit, &
† *Septemb.* futura prohibet: Creditores enim re amiſſa iubemus recipere quod de-
† VII. derunt. Data pridie Calend. † Febr. Sardice, Conſtantino A. † VI. & Conſtantio Cæſare COSS. Interpretaio.

Commiſſoriæ cautiones dicuntur, in quibus debitor creditori ſuo rem ipſi oppignoratam ad tempus uendere per neceſſitatem conſcripta cautione † permittit,
† *promittit* quod factum lex iſta reuocat, & penitus fieri prohibet: Ita ut ſi quis creditor rem debitoris ſub tali occaſione uiſus fuerit comparare, non ſibi de inſtrumentis blandiatur, ſed cum primũ uoluerit ille, qui oppreſſus debito uendendi, pecuniam reuocet, & poſſeſſionem ſuam recipiat.

DE PATRIBVS QVI FILIOS DISTRAXERINT. TIT. III.

Imppp. Valentinianus, Theodoſius, & Arcadius AAA. Tatiano PF. P.

OMnes quos parentum miſeranda fortuna in ſeruitium, dum uictum acquirant, addixit, ingenuitati priſtinæ reformentur, nec

ſane

ſanè remunerationem precij debet expoſcere, cui etiã minimi temporis ſpatio ſeruitium ſatisfecit ingenui. Dat. Id. Mart. Mediolani, Tatiano & Symmacho COSS. Interpretatio.

Si quenquam ingenuum pater, faciente neceſſitate, uendiderit, non poterit in perpetua ſeruitute durare, ſed ad ingenuitatem ſuam, ſi ſeruitio ſuo ſatisfecerit, nõ reddito etiam precio reuertatur.

DE AEDILITIIS ACTIONIBVS TIT. IIII.

Imppp. Valentinianus, Theodoſius, & Arcadius AAA. Nibridio PF. V.

HAbito ſemel bonæ fidei contractu, mancipioq; ſuſcepto, & precio diſſoluto, ita demum repetẽdi precij poteſtas eſt ei qui mancipium comparauerit largienda, ſi illud quod dixerit fugitiuum potuerit exhibere. Hoc enim non ſolum in Barbaris, ſed etiam in Prouincialibus ſeruis iure præſcriptum eſt. Dat. III. Cal Iul. Conſtantinopoli, Honorio IX. & Euodio VC. COSS. Interpretatio.

Cum inter emptorem & uenditorem de mancipij precio conuenerit, & fuerit conſcripta uenditio, nullatenus poterit reuocari, niſi forte ille qui emit mancipium, probauerit fugitiuum, aut furioſum, & tunc habebit licentiam precium recipere, ſi mancipium reddiderit uenditori.

DE SPONSALIBVS ET ANTE NVPTIAS DONATIONIBVS. TIT. V.

Imp. Conſtantinus A. ad Rufinum PF. P.

PAter noſter nullam uoluit liberalitatem ualere, ſi actis inſerta nõ eſſet. Nos etiam inter ſponſos ac ſponſas, omnesq; perſonas eam ſolam donationem ex promulgatæ legis tempore ualere ſancimus, quam teſtificatio actorum ſecuta eſt. Datum IIII. Calend. Maij. Sirmio, Conſtantino A. & Licinio VC. COSS.

Interpretatio.

Ante tempus legis iſtius, donationes etiam ſine geſtorum teſtificatione ualebant. Nunc uero poſt hanc legem, nec nuptialis, nec quælibet alia inter quaſcunque perſonas donatio, de quibuſcunque rebus ualere poteſt, ſi geſtis non fuerit † allegata. † *alligata.*

Idem A. ad Maximum Præfectum V.

Cum ueterum ſententia diſpliceat, quæ donationes in ſponſam, nuptijs quoque non ſecutis, decreuit ualere. Ea quæ largiendi animo inter ſponſos & ſponſas iure celebrantur, redigi ad huiuſmodi conditiones iubemus: ut ſiue in poteſtate patris degere, ſiue ullo modo proprij uideantur eſſe iuris, & tanquam futuri cauſa matrimonij aliquid ſibi

ipſi uel conſenſu parentum mutuo largiantur, ſiquidem ſponte uir ſortiri noluerit uxorem, id quod ab eo datum fuerit, nec repetatur traditum, & ſi quid apud donatorem reſedit, ad ſponſam ſubmotis ambagibus transferatur. Quod ſi matrimonij non contrahendi cauſa ab ſponſa, uel in cuius agit poteſtate detegatur extitiſſe, tunc ſponſo, eiusque hæredibus ſine aliqua diminutione redhibeantur. Quæ ſimiliter obſeruari oportet, & ſi ex parte ſponſæ in ſponſum donatio facta ſit, nullis cauſis ulterius requirendis, ne forte mores, aut origo dicatur, uel quicquam aliud opponatur, quo ſibi ea non conuenire extimat, cum longe ante quàm ſponſalia contrahantur hæc cuncta perſpici debuerint. Sola igitur indagetur uoluntas, & mutata animi ſententia, ad reſtitutionem, ſeu repetitionem rerum donatarum ſufficiat: cum uniuerſis cauſationibus pulſis, nihil amplius conſtare debeat, niſi ut appareat, qui ſibi contrahendum matrimonium dixerit diſplicere. Et quoniam fieri poteſt, ut moriatur alter adhuc incolumi uoluntate priusquam nuptiæ contrahantur, congruum duximus, eo in quem fuerat facta donatio, ante matrimonij diem functo, quæ ſponſaliorum titulo, uel data, uel uno genere donata ſunt, ad eum qui donauerat reuocari: Eo etiam qui donauerat ante nuptias mortuo mox infirmari donationem, & ad eius hæredes ſine aliqua difficultate retrahi res donatas. Quod beneficium uſque ad perſonam patris ac matris, filiorum etiam, ſi quidem è priore matrimonio fuerint, ſtare decernimus, ſi quocunque modo ex his perſona aliqua defuncto ſucceſſerit. Quod ſi ex his nulla perſona defuncti hæres erit, ſed ex reliquis gradibus quiſquam ſuccedat, donationes conuenit etiam non inſecutis ex cauſa mortis nuptijs conualeſcere: quoniam illis tantum perſonis credimus
† PP. conſulendum. Dat. XVII. Calendas Nouembres. † Prop. VI. Calendas Septembres. Romæ, Conſtantino Auguſto V. & Licinio V C. COSS.

Interpretatio.

Quoties inter ſponſos & ſponſas de futuris nuptijs ſpecialiter fuerit definitum, & donationem ſponſalitiæ largitatis uir in ſponſam ſuam aut ex conſenſu parentum, aut ipſe ſi ſui iuris eſt, propria uoluntate conſcripſerit, & omni eam ſcripturarum ſolennitate firmauerit, ita ut & geſta legitime facta doceantur, & introductio locorum, uel rerum traditio ſubſequatur: Quicquid tali, & tam ſolenni donatione ad ius dominiumq; ſponſæ tranſierit, ſi uir poſtea ſponte eam quàm depactus eſt, factis † ſubſcriptis, ſolēnibus chartis accipere noluerit uxorem, omnia quæ ſunt tradita non repoſcat. Et ſi quid de nominatis tam ſolenniter rebus & traditis, apud ſe habere dinoſcitur, ad ſponſæ dominium, quam accipere noluit, ſine dilatione

† ſupra ſcriptis.

tione aliqua conferatur. Reliquum Legis iſtius neceſſarium non fuit explanare, quia ſequentibus legibus uacuatur.

Idem A. Valeriano, agenti Vicariam Præfecturam.

Quamuis in lucro nec fœminis ius ignorantibus ſubueniri ſoleat, contra ætatem adhuc imperfectam locum hoc non habere retro Principum ſtatuta declarant. Ne igitur ſoluta matrimonij charitate inhumanum aliquid ſtatuatur, cenſemus: Si futuris coniugibus, tempore nuptiarum intra ætatem conſtitutis, res fuerint donatæ & traditæ, non ideo poſſe eas reuocari, quia actis conſignare donationem quondam maritus noluit. Data IIII. Calend. Maij, Gallicano & Symmacho COSS.

Interpretatio.

Quanquam & fœminis, quæ per fragilitatem interdum excuſari poſſunt, in aliquibus cauſis, ſi negligentes fuerint, lex ſubuenire uoluerit, hic tamen ſpecialiter uoluit eſſe conſultum, ut ſi qua in † pupillaribus annis marito fuerit copulata, & ſponſalitiam largitatem pro negligentia actis non alligauerit, huius legis beneficio, etſi geſta deſint, inuiolabilem in ſuo dominio donationem nouerit permanere. † puellaribus

Idem A. ad Pacatianum Præfectum V.

Patri, aut puellæ, aut tutori, uel curatori, aut cuilibet eius affini non liceat, cum prius militi puellam deſponderit, eandem alij in matrimonium tradere. Quod ſi intra biennium, ut perfidiæ reus in inſulam relegetur. Quod ſi pactis nuptijs tranſcurſo biennio, qui puellam deſponderit, alteri eandem ſociauerit, in culpam ſponſi potius quàm puellæ referatur, nec quicquam noceat ei, qui poſt biennium puellam marito alteri tradiderit. Dat. pridie Id. April. Martiano & Hilariano COSS.

Interpretatio.

Si quis aut priuatus, aut militans, poſtquam ſponderit, & cum patre, tutore, uel curatore puellæ, uel propinquis de puellæ coniunctione definierit, debet poſt definitionem intra biennium nuptias celebrare. Quod ſi tarditate aut negligentia ſponſi biennij tempus exceſſerit, & alio uiro ſe puella coniunxerit, abſoluta erit à calumnia, uel ipſa, uel quicunque ſuorum eam tradiderit: quia culpa eſt illius, qui differendo coniunctionem ſuam alteri nubendi locum patefecit. Nam ſi intra biennium data fuerit, quid obſeruetur, euidentius ſequente lege cognoſcetur.

Idem A. ad Tiberianum Vicarium Hiſpaniarum.

Si ab ſponſo rebus ſponſæ donatis, interueniente oſculo, ante nuptias huncuel illam mori contigerit, dimidiam partem rerum donatarum ad ſuperſtitem pertinere præcipimus, dimidiam ad defuncti, uel defunctæ hæredes, cuiuſlibet gradus ſint, & quocunque iure ſucceſſerint: ut donatio ſtare pro parte media, & ſolui pro parte media uideatur. Oſculo uero non interueniente, ſiue ſponſus, ſiue ſponſa obierit, totam infirmari donationem, & donatori ſponſo, ſiue hæredibus eius reſtitui. Quod ſi ſponſa, interueniente uel non interueniente oſculo, ſponſaliorum titulo, quod raro accidit, fuerit aliquid ſponſo largita, & ante nuptias huncuel illam mori contigerit, omni donatione infirmata, ad donatricem ſponſam, ſiue eius ſucceſſores donatarum rerum dominium transferatur. Dat. Id.

† XIII. Iul. Conſtantinopoli. Accepta † XIIII. Cal. Maij. † Spalis, Nepotiano

† Hiſpali. & Facundo COSS. Interpretatio.

Si quando ſponſalibus celebratis, interueniente oſculo, ſponſus aliqua ſponſæ donauerit, & ante nuptias forſitan ſponſus moriatur, tunc puella quæ ſupereſt, mediam donatarum ſolenniter rerum portionem poterit uendicare, & dimidiam mortui hæredes acquirant, quocunque per gradum ſucceſſionis ordine uenientes. Si uero oſculum non interuenerit, ſponſo mortuo nihil ſibi puella de rebus donatis uel traditis poterit uendicare. Si uero à puella aliquid ſponſo donatum eſt, & mortua fuerit, quamuis aut interceſſerit, aut non interceſſerit oſculum, totum parentes puellæ, ſiue propinqui, quod puella donauerat reuocabunt.

Imppp. Gratianus, Valentinianus, & Theodoſius AAA. Eutropio PF. P.

Patri, matri, tutori, uel cuicunque, ante decimum puellæ annum datis ſponſalibus, quadrupli pœnam remittimus, etſi nuptiæ non ſequātur. Et ſi interea puella deceſſerit, ſponſalia iubemus ſponſo reſtitui. Quod ſi decimo anno uel ultra, pater quiſue alius, ad quem puellæ ratio pertinet, ante duodecim annos, id eſt uſque ad undecimum annum, ætas ſuſcepta crediderit pignora eſſe retinenda, deinceps aduentante tempore nuptiarum à fide abſiſtens, quadrupli fiat obnoxius. Viduæ autem ratio diuerſa eſt, cui auxilium non ſuffragatur ætatis, ſcilicet ut ea matrimonium non implens, ad quadruplum ex ueteri conſtitutione teneatur. Duodecimo autem anno impleto, quiſquis de nuptijs paciſcitur: Siquidem pater ſemetipſum obliget, ſi mater, curator ue, aut alij parentes, puella fiat obnoxia. Cui quidem contra matrem, tutorem, curatorem, cúmue parentem actio ex bono & ex æquo integra reſeruatur eorum pignorum, quæ ex proprijs, iuxta pœnam iuris, reddiderit facultatibus, ſi ad cōſenſum accipiendarum arrarum ab hijs ſe oſtenderit fuiſſe compulſam.

† XII. Dat. † XV. Cal. Iul. Theſſalonicæ, Gratiano & Theodoſio AA. COSS.

Interpretatio.

Interpretatio.

Pater aut mater puellæ, aut ſi defuerit pater, tutor, curator, uel alius quis ex propinquis ſi antequam decimum annum puella contingat, de nuptijs pacti fuerint, & ſponſalia ſuſceperint, ſi poſtea mutata uoluntate renuere uoluerint, quam prius ſuſceperant, non addicuntur ad quadruplum, ſed ea tantum, quæ ſunt ſuſcepta, reſtituant: Nam ſi puella mortua fuerit, hoc tantum quod acceperant reddunt. Sin uero iam puella decimum agens annum uſque ad undecimum plenũ, ſuſceptas arras uel ipſa, uel parẽtes, tutores, curatores ue tenuerint, id obſeruandũ eſt, ut ſi fidẽ placiti mutare uoluerint, & illum renuant cuius ſpõſalia ſuſcepit, ad quadrupli pœnam ſine dubio teneatur perſona, quæcũque de puellæ nuptijs placitũ fecit. Quod ſi antequam annus undecimus impleatur, pignora ſuſcepta reddiderint, nullã de ſuſceptis arris calumniam pertimeſcant: Nam ſi uidua fuerit nihil per ætatem poterit excuſare, ſi animum alibi diuerterit, & priorẽ ſponſum renuere uoluerit. Nunc quæcunque ſuſcepit ſponſaorum titulo, in quadruplum reddat. Puella uero poſt duodecimũ ætatis ſuæ annum, ſi pater de nuptijs illius aliud facere uoluerit, quàm promiſit, ad quadrupli pœnam & ipſe tenendus eſt. Si pater mortuus eſt, & de nuptijs puellæ mater, tutor, aut curator, aut propinquus aliquis definierit, & puella alteri nubere maluerit, ipſa ſponſo priori de proprijs facultatibus ſatisfaciat in quadruplum quod accepit: hac tamen conditione ſeruata, ut poſtmodum contra prædictas perſonas agere poſſit, ſi illius arras quem renuit, illis cogentibus inuite ſuſcepit.

Impp. Honorius, & Theodoſius AA. ad Marinianum PF. P. Poſt alia.

Si pater pactum de nuptijs filiæ inierit, & hũmana ſorte conſumptus, ad uota non potuerit peruenire, id inter ſponſos firmum ratumq́ permaneat, quod à patre docebitur definitum, nihilq́ permittatur habere momenti, quod cum defenſore, ad quẽ minora commoda pertinebunt, docebitur fuiſſe tranſactum: Periniquum eſt enim, ut contra patriam uoluntatem redempti forſitan tutoris aut curatoris admittatur arbitrium, cum plerunque etiam ipſius fœminæ aduerſus commoda propria inueniatur laborare conſilium. &c. Dat. III. Non. Nouemb. Rauennæ. DD. NN. Honorio † XIII. & Theodoſio X. AA. COSS. † XIIII.

Interpretatio.

Vbi de coniunctione filiæ patris ſententia fuerit definitum, ſi humano caſu, antequam puella iungatur, mortuus fuerit pater, mutari placitũ nulla poterit ratione, nec habebit puella licentiam aliud faciendi, etiãſi mater, aut tutor, aut curator, uel propinqui aliũ fortaſſe uoluerint ſuſcipere quàm pater elegit: Sed patris promiſſio circa ſponſum, quem ipſe ſuſcepit, firma permaneat: Nec ipſi puellæ ſuo cõſilio contra uoluntatem patris aliud uelle ulla ratione permittitur.

Impp. Theodoſius & Valentinianus AA. Hierio Præfecto. Poſt alia.

Si donationis inſtrumentum ante nuptias actorũ ſolennitate firmatũ ſit, de traditione utrũ nuptias anteceſſerit, an ſecuta ſit, uel penitus præter

miſſa

miſſa minime perquiratur in illa donatione, quæ in omnibus intra ducentorũ ſolidorũ eſt quantitatem, nec actorum confectione quærenda. Hæc enim commoda nec mariti fraude, nec ſucceſſorum eius improbitate, nec ſcrupuloſitate iuris, ſi & imperite uel callide rerum offerendarum in dotẽ habeat donatio mentionẽ, denegari uxoribus deceptis patimur, uel hijs qui in earum iura ſuccedunt: Sed à marito, uel ab hæredibus eius exacta reſtitui, illa manente lege, quæ minoribus ætate fœminis, etiam actorum teſtificatione omiſſa, ſi patris auxilio deſtitutæ ſint, iuſte cõſuluit. Dat. x. Calendas Mart. Conſtantinopoli, Tauro & Felice coss.

Interpretatio.

Si donatio ſponſalitia ante nuptias geſtis inſeritur, etiamſi res donata non traditur, non poteſt infirmari. In illa uero donatione, cuius ſumma infra ducentorum ſolidorum precium inuenitur, etiamſi geſta defuerint, nulla fœminis poterit ſub quacunq; calliditate aut obiectione calumnia cõmoueri, ſed qualiſcunq; cum die & tempore ſcriptura ſufficiet. Et ideo ſeu illa donatio, quæ ſine traditione geſtis habetur inſerta, ſeu illa, quæ infra ducentorum ſolidorum ſummã conſiſtit, nullis calumniarum argumentis in aliquo uacuentur, ſed à marito, uel ab hæredibus eius fœminis iubentur exacta reſtitui. Illo tamẽ beneficio legis circa eas fœminas, quæ in minoribus annis defuncto patre nuptæ ſunt, permanẽte, ut de quantalibet ſumma fuerit conſcripta donatio, etiamſi geſtis alligata non fuerit, omni firmitate ſubſiſtat.

SI PROVINCIAE RECTOR, VEL AD EVM PERTINENTES SPONSALIA DEDERINT. TIT. VI.

Imppp. Gratianus, Valent. & Theodoſius AAA. Eutropio Præfecto. Poſt alia.

Si quis in poteſtate publica poſitus, atque honore prouinciarum adminiſtrandarũ, qui parentibus, aut tutoribus, aut curatoribus, aut ipſis quæ matrimonium contracturæ ſunt poteſt eſſe terribilis, ſponſalia dederit, iubemus ut deinceps ſiue parentes, ſiue hæc eadem demutauerit uoluntatem, non modo iuris laqueis liberentur, pœnæq; expertes ſint, quæ quadruplũ ſtatuit, ſed extrinſecus data pignora lucratiua habeant, ſi ea non putent eſſe reddenda. Quod ita late patere uolumus, ut non ſolum circa adminiſtrantes, ſed & nepotes, propinquos, participes, domeſticosq; cenſeamus: quibus tamen adminiſtrator operam dederit. Impleri autem id poſtea matrimoniũ non uetamus, quod tempore poteſtatis, ob eas perſonas de quibus locuti ſumus, arris fuerat obligatum, ſi ſponſarũ conſenſus accedat. Dat. xv. Cal. Iul. Theſſalonicæ. DD. NN. Gratiano A. V. & Theodoſio A. I. coss.

Interpretatio.

Iudex prouinciæ cuiuslibet, uel quicunque in adminiſtratione conſtitutus, ſi habeant aliqui adultos filios ſecũ, in prædicto honore poſiti, aut propinquos, uel qui ipſis in conſortio adminiſtrationis uidentur adiuncti, ſi per poteſtatem, aut comminando parentibus, aut terrendo forte tutores, ſiue curatores, uel ipſas quoque

puellas ſponſaliorum nomine aut arrarũ, ad obligandam cuiuslibet domum aliqua dederint, ſi contra hanc uoluntatem aut parentes, aut ipſæ puellæ reſultare uoluerint, habeant liberam facultatem renuere, quod ita ſuſcepiſſe uidentur. Nec pœnam ſibi nouerint quadrupli exigendam, ſed etiam hæ quæ ſub terrore uiſæ ſunt accepiſſe, in lucrum ſuum ſi uoluerint retinebũt, nec conſtringi poſſunt, niſi forte ex ſuo arbitrio reddere uoluerint. Nam ſi poſt adminiſtrationem, aut parentum, aut puellarum, circa eos qui ſponſalia dederint, uoluntas nubendi permanſerit, ſequatur electa coniunctio.

DE NVPTIIS. TIT. VII.

Imppp. Valen. Valens, & Gratia. AAA. ad Senatum.

VIduæ intra XXV. annũ degẽtes, etiãſi emãcipationis libertate gaudẽt, tamẽ in ſecũdas nuptias nõ ſine patris ſentẽtia conueniant. In oppugnationem ceſſent itaque ſequeſtres, atque interpretes, taciti nuntij, renuntijq́; corrupti. Nuptias nobiles nemo redimat, nemo ſollicitet, ſed publice conſulatur affinitas, adhibeatur frequẽtia † Procerũ. Quod ſi in conditionis delectu mulieris uoluntas certat † ſententiæ propinquorum, placet admodum, ut in pupillarum coniunctionibus ſanctum eſt habendũ examen, autoritatem quoq; iudiciariæ cognitionis adiũgi, ut ſi pares ſunt genere ac moribus petitores, is potior æſtimetur, quem ſibi conſulens mulier adprobarit. Sed ne forte hij, qui gradu proximo ad uiduarum ſucceſſiones uocantur, etiam honeſtas nuptias impediant, ſi huius rei ſuſpitio proceſſerit, eorum uolumus autoritatem iudiciumq́; ſuccedere, ad quos etiã ſi fatalis ſors interceſſerit, tamen hæreditatis commodum peruenire non poſſit. Dat. † XVII. Cal. Aug. Grat. A. II. & Probo COSS.

† procorũ

† VI.

Interpretatio.

Viduæ intra uiceſimum & quintum annum ſi fuerint conſtitutæ adhuc uiuis parentibus, tametſi emancipatione adquiſierint libertatem, ſi ad ſecundas nuptias uenire uoluerint, nouerint cõiunctionem ſuam in patrum poteſtate, non in propria uoluntate conſiſtere. Et eorum electione, non quorumcunq; amicorum, aut familiarium ſequendum eſſe conſenſum. Si uero patres mortui ſint, nec ſic quoq; ex ſuo ſingulari arbitrio nubendi habeant poteſtatem, ſed pro honeſtate coniunctionis, pro ætate iudicium ſequendum eſt propinquorum. Quod ſi duo petitores extiterint, conſulendi ſunt quidem parentes, nec prætermittendus eſt etiam iudex, qui uoluntatem fœminæ pro honeſtiore duntaxat parte proſpiciat. Nec illis tantum propinquis præſtet adſenſum, qui ſuſpitione hæreditatis utuntur, qui forte dum nuptias differunt, pro ſucceſſione hæreditatis mulieris mortem expectare uidẽtur, ſed illorum magis, ſi talis conditio intercedit, electio ſequenda eſt, qui nihil poſſunt de ipſius hæreditate conquirere.

Imppp. Valent. Theod. & Arcad. AAA. Cynegio Præfecto.

Ne quis Chriſtianam mulierem in matrimoniũ Iudæus accipiat, neque Iudææ Chriſtianus coniugium ſortiatur: nam ſi quis aliquid huiuſmodi admiſerit, adulterij uicem commiſſi huius crimẽ obtinebit, liber-

tate in accuſandũ publicis quoque uocibus relaxata. Dat. Prid. Id. Mart. Theſſal. Theod. XII. & Cynegio V C. COSS.

Interpretatio.

Legis huius ſeueritate prohibetur, ut nec Iudæus Chriſtianæ matrimonio utat, nec Chriſtianus homo Iudæam uxorem accipiat. Quod ſi aliqui contra uetitum ſe tali coniunctioni miſcuerint, nouerint ſe ea pœna, qua adulteri damnantur, per ſequendos, & accuſationem huius criminis non ſolum propinquis, ſed etiam ad perſequendum omnibus eſſe permiſſam.

Impp. Theod. & Valent. AA. Hierio PF. P.

Si donationum ante nuptias, uel dotis inſtrumenta defuerint, pompa etiam, aliaq; nuptiarum celebritas omittatur. Nullus æſtimet ob id deeſſe, recte alias inito matrimonio, firmitatẽ, uel ex eo natis liberis iura poſſe legitimorum auferri, ſi inter pares honeſtate perſonas, nulla lege impediente fiat conſortiũ, quod ipſorũ conſenſu, atq; amicorum fide firmatur. Dat. X. Cal. Mart. Conſtantinop. Felice & Tauro COSS.

Interpretatio.

Si occaſio talis emerſerit, ut nuptiæ ſolennitate debita careant, aut etiam donationes ſponſalitiæ fieri, aut dos celebrari non poſſit, ſed cõuenientibus animis ſe matrimonio copulauerint, ſufficiet æqualibus perſonis conueniens electio atque
† res ceſſerit conſenſus, ſic tamẽ, ut conſcientia intercedat amicorum, & tunc ſi ita † receſſerit, & coniunctio ſtabilis, & filij legitimi probabuntur.

DE SECVNDIS NVPTIIS TIT. VIII.

Imppp. Grat. Valent. & Theod. AAA. Eutropio PF. P.

SI qua ex fœminis perdito marito, intra anni ſpatium alteri feſtinarit nubere: parum enim temporis poſt X menſes ſeruandũ adijcimus, tãetſi idipſum exiguũ putemus, ꝓbroſis, inuſta notis honeſtioris nobiliſq; perſonæ & decore & iure priuetur, atque omniũ, quæ de prioris mariti bonis, uel iure ſponſaliorum, uel iudicio defuncti coniugis conſecuta fuerat, amittat. Et ſciat, nec de noſtro benefi-
† IIII. cio, uel adnotatione ſperandum ſibi eſſe ſubſidium. Dat. † III. Calen.
† Iul. † Iun. Conſtantinop. † Eucherio & Syagrio COSS.
† Eutropio

Interpretatio.

Mulier, quæ poſt mortem mariti, intra annum alteri uiro nupſerit, ſciat ſe infamiæ ſubiacere, & notabilem uſq; adeo reddi, ut quæcunque ſponſalitia largitate percepit, uel ſi per teſtamentum ipſi aliquid prior maritus donauit, amittat, & totũ illius filijs cedat. Si filij non fuerint, illis profuturũ perſonis, qui priori marito gradu proximiori iunguntur, & hoc ſibi per ſucceſſionem poterunt uindicare.

Iidem AAA. Floro PF. P.

Fœminæ, quæ ſuſceptis ex priore matrimonio filijs, ad ſecũdas tranſierint nuptias, quicquid ex facultatibus priorum maritorum ſponſaliorum iure, quicquid etiã nuptiarum ſolennitate perceperint, quicquid aut mortis cauſa donationibus factis, aut teſtamenti iure directo, aut fi

dei

dei cõmiſſi: uel legati titulo, uel cuiuſlibet munificæ liberalitatis præmio ex bonis maritorũ fuerint adſecutæ, id totum, ita ut perceperint, integrum ad filios, quos ex præcedenti coniugio habuerint, tranſmittant, uel ad quẽlibet ex filijs: dummodo ex hijs tantum, quos tali ſucceſſione dignisſimos iudicamus, in quos contemplatione meritorum liberalitatis ſuæ iudiciũ mater crediderit dirigendum. Nec quicquam eædem fœminæ ex ijſdem facultatibus abalienandi in quamlibet extraneam perſonam, uel ſucceſſionem ex alterius matrimonij coniunctione ſuſceptam, præſumant. Atq; habeant poteſtatẽ poſſidendi tantum in diem uitæ, non etiã abalienãdi facultate cõceſſa. Nã ſi quid ex ijſdẽ rebus ꝑ fraudẽ ſæui oris animi in alium quemlibet fuerit à poſſidente tranſlatum, maternatum redintegrabitur compenſationibus facultatum: quo inlibata ad hos quos ſtatuimus hæredes bona, & incorrupta perueniant. Illud etiã addimus legi, ut ſi aliquis ex ijſdẽ filijs, quos ex priore matrimonio ſuſceptos eſſe conſtabit, forte deceſſet, qui ſorores uel ſororem, non etiã fratrem relinquens, Senatusconſulti beneficiũ matri ſimul ac ſororibus ſucceſſionis locum feciſſe uideatur. Seu etiam filia, quæ nullo exiſtente fratre, & ſuperſtitibus matre ac ſororibus, tantum adeundæ hæreditatis locum matri pro dimidia portione ſeruabit. Quod ſucceſſionis beneficiũ mater uidebitur conſecuta, in diem uitæ pro ſibi debita portione ſola tantum poſſeſſione delata, omne hijs qui ſupererunt ex priore ſuſcepti matrimonio filijs relinquat, nec ſuper iſtiuſmodi facultatibus teſtãdi in quamlibet aliam extraneam perſonam, uel quicquam abalienandi habeat poteſtatem. Quod ſi nullã ex priore matrimonio habuerint ſucceſſionem, uel natus natiúe deceſſerint, omne quod quoquomodo percepit, pleni proprietate iuris obtineat, atq; ex hijs nãciſcendi dominos, & teſtandi circa quem uoluerit liberam habeat poteſtatẽ. Similiter etiã admoneri maritos uolumus & pietatis et legis exẽplo, quos etſi uinculo nõ aſtringimus, uelut impoſitæ ſeuerius ſanctionis, religionis tamẽ iure cohibemus, ut ſciant id à ſe prõptius ſperari contẽplatione iuſtitiæ, quod neceſſitati propoſitæ obſeruationis matribus imperatur, ne ſi ita neceſſitas erit, circa eorum perſonã ſubſidio ſanctionis exigi ab eis oporteat, quod optari interim ſperariq; condeceat. Dat. VI. Cal. † Ian. Conſtantinop. Antonio & Syagrio COSS. † Iun.

Interpretatio.

Mulieres, quæ amiſſis maritis ad alias poſtea nuptias legitimo tempore, id eſt, expleto anno, uenerint, ſi ex priori marito filios habuerint, quicquid per ſponſalitiam largitatem, uel nuptiarum tempore conſecutæ ſunt, totum filijs conſeruabunt, nec in alias uel extraneas perſonas nouerint transferendum. Quicquid uero prior maritus per teſtamentum, ſeu fidei commiſſum, ſeu legati titulo, uel mortis cauſa uxori donauerit, de his rebus quas talis mulier donatione percepit, ſeu omnibus filijs, ſeu in unum pro merito ſeruitij, ſi cõferre uoluerit, liberam habebit

facultatem, ita ut ei de bonis prioris mariti à filijs ipſius quicquam alienare non liceat. Quod ſi præſumpſerit, de proprijs facultatibus nouerit compẽſandum. Hoc † credidit ſpecialius huic legi † credimus inſerendum, ut mulieri, cum ad alias nuptias uenerit, ſi de filijs quos ex matrimonio priore ſuſceperat, maſculus moriatur, eo caſu † aut ut matrẽ † & ſorores, aut certe ſororem ſuperſtitem dimittat, & fratrem non dimittat, qui matrem poſſit excludere, tunc beneficio legis, mater cum filiabus, uel filia, æquali ſorte ſuccedat. Si uero filia moriatur, & matrem & ſorores tantum dimittat, dimidiam defunctæ filiæ hæreditatem mater adquirat, & media ſororibus, ſeu una, ſeu plures ſint proficiat: Ea tamen ratione, ut dum ad uixerit mater, adquiſitam ex hac filij aut filiæ medietatem tantummodo in uſufructu poſſideat. Et reliquis, ſi ſupererunt ex priore matrimonio, filijs, poſt obitum derelinquat, ad alias perſonas in transferendo nec per teſtamentum, nec per donationem habitura licentiam. Cui mulieri ſi de priore marito filij non ſuperſint, tunc quæcunque, quæ ſub hac occaſione percepit, ſibi uelut propriam uindicet facultatem, & in quemcunque uoluerit iure tranſmittat. In hac etiam lege ſimilem & patribus mortuis uxoribus conditionem, ſi ad alias nuptias uenerint, uoluit obſeruari, ut ſi de priore uxore filij uel filiæ fuerint, ex quibus aliqui moriantur, & in ſuam portionem locum patri faciant, poſt illius obitum fratribus uel ſororibus, qui ſupererunt de ipſo coniugio, portio relicta proficiat, nec poterit per patriam poteſtatem ad alias tranſire perſonas.

Impp. Honor. & Theod. AA. Ioanni PF. P.

Nulli uideatur ambiguum, earum quæ nuptiarum tempore mulieres accipiunt, etiamſi ad ſecundas nuptias, extantibus ex priore matrimonio liberis, emenſo tempore forte migrauerint, in diem uitæ uſum fructum circa eas debere durare, ſalua hijs proprietate, quibus ius integrum poſt earum obitum leges ſacratiſſimæ reſeruarunt, ut manifeſtum eſt, quod delatum ex priori coniugio liberis conſtat. Dat. x. Cal. Iul. Rau. DD. NN. Honor. VIII. & Theod. V. AA. COSS.

Interpretatio.

Notiſſimũ ualde eſt, has facultates quas tempore nuptiarũ mulieres à maritis accipiunt, ſuo dominio uindicare. Et ſi maritum mori contigerit, qui tamen filios derelinquat, & poſt tranſacta luctus tempora legitime ad alias nuptias uenerint, in diem uitæ ſuæ donatarum rerum teneant uſum fructum. Poſt obitum uero earum, ad prioris mariti filios omnia reuertantur, nec exinde aliquid matribus uiuis † aliarum filijs in † alia iura transferre permiſſum eſt.

SI SECVNDO NVPSERIT MVLIER, CVI MARITVS VSVMFRVCTVM RELIQVERIT. TIT. IX.

Impp. Arcad. & Honor. AA. Aſterio Com. Orientis.

APerta definitione ſignamus, longe aliud eſſe quod de rebus ante nuptias à noſtra Mãſuetudine conſtitutum eſt, aliud quod de hijs quæ ex patrimonio proprio uir ſuo arbitrio ad uſum fructum uxori de ſe relinquit: nam in eo uſufructu, quem uir extrema conſtituens uoluntate, de rebus proprijs uxori dimiſerit, ſta-

tim poſt

tim poſt ſecundas nuptias mulieri imminere uolumus iacturam, ſecundum eam legem, quæ de hoc articulo nō dubitatur emiſſa. De uſu fructu uero rerum ante nuptias donatarum, ea ſeruari, quæ lex ſaluberrima anterior plena definitione decreuit. Dat. XVI. Cal. Mar. Conſtantinop. Honorio A. IIII. & Eutichiano COSS. Interpretatio.

Clara interpretatione has duas ſententias explanauit, ut præter ſponſalitiam † largitatem, ſi maritus moriens de patrimonio ſuo uſum fructum reliquit uxori, iuxta uoluntatem eius relicta poſſideat, ita ut ſi mulier poſtea alio uiro nupſerit, mox uſum fructū ex teſtamēto adquiſitum filijs eius refundat, à quo uſum fructū fuerat conſecuta: uſum fructum uero de ſponſalitia largitate uſq; ad obitum ſuū, ſicuti ſuperius alia lex locuta eſt, merito retinebit. Vnde hæc ipſa poſt obitum matris, ad illius mariti filios, qui donauit, proprietas reditura eſt. † *donationem*

SI NVPTIAE EX RESCRIPTO PETANTVR. TIT. X.

Impp. Honor. & Theod. AA. Theodoro PF. P.

QVidam uetuſti iuris ordine prætermiſſo, obreptione precum nuptias quas ſe intelligunt nō mereri, de nobis extimant poſtulandas, ſe habere puellæ conſenſum confingentes: quapropter tale ſponſaliorū genus præſentis legis definitione prohibemus. Si quis igitur contra hanc definitionem nuptias precum ſubreptione meruerit, amiſſionem bonorum, & pœnam deportationis ſubiturum ſe eſſe non ambigat. Et amiſſo iure matrimonij, quod prohibita uſurpatione meruerit, filios ſe iuſte hac ratione ſuſceptos non habiturum, nec unquam poſtulatæ indulgentiæ adnotationisúe, principis indulto efficacem ſe ueniæ effectum meruiſſe. Exceptis hijs, quos conſobrinorum, hoc eſt quarti gradus coniunctione, lex triumphalis memoriæ patris noſtri exemplo indultorum ſupplicar, non uetau it: exceptisq; his, qui parentum ſponſione de nuptijs filiarum impleri deſiderant, uel ſpōſalia, hoc eſt arrarum data nomine, reddi ſibi præcepto legum cū quadrupli pœna depoſcunt. Nos enim peti de nobis nuptias ſupplicatione prohibemus, quas deceat de uoluntate parentum, uel de ipſis adultis puellis, aut mulieribus impetrari: Nam ſi negato coniugio, quod fuerat ante promiſſum, lis aliqua legū præcepto naſcatur, de iure nos cōſuli nō uetamus. Dat. † Cal. † Feb. DD. NN. Honorio VIII. & Theod. III. A. COSS. † *x Cal.* † *Iul.*

Interpretatio.

Fit aliquoties à quibuſdam, ut obliti ſeueritatem legum, obrepere principis audeant maieſtati, & cōiugia ſibi expetāt ex præcepto, quæ cōſequi nō merent, ut de conſenſu parentū, uel puellæ mentiantur: qua de cauſa huiuſmodi audaciā interdicit. Quicūq; ergo ſub tali obreptiōe matrimoniū ſe obtinere putauerit, & amiſſiōe

bonorum,& exilij relegatione ſe nouerit eſſe damnandum: nec matrimoniū quod taliter quæſierit, habiturū, nec filios tali ordine & ambitione ſuſceptos, legitimos appellādos: nec etiā per ſupplicationem huius præſumptionis ueniam promereri. His † ergo quos in tertium & quartum gradum originis coniunctio præſumptiua copulauerit, quia notabile eſt, tamen ſi ſupplicauerint, uenia relaxabit. Nec his interdici, ut præceptum expetant maieſtatis, qui parentum placito copulantur. Illi uero qui pactas ſibi uiuis parentibus puellas, ab ipſis puellis poſt parentum obitum contemnuntur, præcepti tenore, in quadruplum arrarum nomine data uel donata recipiant: nam de reliquo ſi ante definita non fuerint, per ſupplicationē coniugia poſtulari omni ſecuritate prohibuit. Cæterum ſi cum parētibus puellæ, † aut cum ipſa puella quis de nuptijs pactus fuerit, & unus ex his uoluerit de placito eius reſilire, nos ab eo qui † diſplicet conſuli nō uetamus. Reliqua pars legis iſtius alibi iam habetur expoſita.

† *uero*

† *uel*

† *diſpicitur*

SI QVACVMQVE PRAEDITVS POTESTATE, NVPTIAS PETAT INVITAE. TIT. XI.

Imppp. Grat. Valent. & Theod. AAA. Neoterio PF. P.

SI quis ordinaria, uel qualibet præditus poteſtate, circa nuptias inuitis ipſis uel parentibus contrahendas, ſiue pupillæ, ſiue apud patres, uirgines ſiue uiduæ erunt, ſiue & ſui iuris uiduæ, denicꝫ cuiuſcuncꝫ ſortis, occaſione poteſtatis utatur, & minacem fauorē ſuū inuitis hijs quorū utilitas agitur, exhibere, aut exhibuiſſe detegitur, hūc & multæ librarū auri decē obnoxiū ſtatuimus, & cum honore abiret, peractam dignitatem uſurpare prohibemus. Tali ſcilicet pœna, ut ſi circa honorē † in eū, quo male uſus eſt, uindicādum ſtatuti noſtri ſanctioni parere noluerit, ſemper eam prouinciam, in qua ſibi hoc uſurpauerit, habitare per iuge bienniū non ſinatur. Qui tamen cōtra latentē malitiā parū quaſdā domos, uel quoſdā parētes intelligimus muniēdos, iubemus, ut quicūcꝫ hijs, & quæcuncꝫ erit latentibus per iudicem promiſſis, minis ue tentata ad eius matrimonium, cui aſpernatur præſtare conſenſum, confeſtim conteſtatione propoſita, cum ſua ſuorumcꝫ domo ad iuriſdictionem eius deſinat pertinere. Curatores hoc uniuſcuiuſque ciuitatis uindicibus, & eiuſdem iudicis Apparitoribus. Equidē ſi hæc prauitas ordinarij iudicis erit, uniuerſa eius domus, ratio, atcꝫ omnia uel ciuilia, uel criminalia negocia, quàm diu † ibidem, in adminiſtratione fuerit, Vicario cōpetant. Sin autem Vicarius, uel ſimilis poteſtatis, uim eiuſmodi contrahendo matrimonio molietur, uiciſſim ordinarius iudex interceſſor exiſtat: Si erunt uterque ſuſpecti, ad inluſ. præfecturam ſpecialiter talium domorum, quam diu idem adminiſtrauerit, tutela pertineat. Dat. XV. Calend. Theſſalonicæ, Gratiano A. V. & Theod. A. I. COSS.

† *in eo quod*

*

† *idem*

Interpretatio.

Interpretatio.

Si aliquis de hijs iudicibus, qui prouincias adminiſtrant, uel etiam hijs quibus ciuitates, uel loca commiſſa ſunt, per potentiam inuitis parentibus uirgines, aut etiam uiduas, ſi ſui iuris ſint, per poteſtatem ad nuptias ſuas addixerint: aut ſi pupillæ ſint, & earum utilitatibus obuiantes per errorem, aut per quorumcunq; colludiũ addicantur, his perſonis, de quibus loquitur, inuite iungantur, quicunque hoc præſumpſerint, decem † libras auri ſe nouerint cōdemnandos, & in ea Prouincia, in qua iudex fuerit, dignitate amiſſa biennio prohibeat̃ accedere † beneficiũ. Tamen lex iſta aduerſus eiuſmodi homines parentibus, uel ipſis mulieribus, quæ in ſuo iure ſunt, uel qui minores ætates tuẽtur induſit, ut conteſtationes ad alios iudices, uel ciuitates proximas deferant, & eorum patrocinijs defendãtur. Vt ſi in eadẽ prouincia ſit alia poteſtas, utpote ſi ſint duo iudices, unus priuata, & alius dominica iura gubernãs, ſi ab altero ſub hac cõditione quæcũq; perſona prematur, alterius tutela debeat defenſari, aut certe ad magnificam poteſtatem, quæ principis auribus hoc poſſit intimare, recurrat.

† pandã
† officium

DE INCESTIS NVPTIIS. TIT. XII.

Quicunque hominum cum fratris filia, uel ſororis inceſtam coniunctionem ſe habere crediderit, capitalem ſententiam ſe nouerit ſubiturum.

Deerat in oĩbus exemplaribus una lex, ut conijcitur ex interpretatione, quã ſumus ex Argẽtoratenſi codice mutuati.

Impp. Conſtantius & Conſtans AA. & Iulianus Cæſar, ad Voluſianum Vicarium Vrbis.

ETſi licitum ueteres crediderunt, nuptijs fratris ſolutis ducere fratris uxorem: Licitũ etiam, poſt mortem mulieris, aut diuortium, contrahere cum eiuſdem ſorore cõiugium. Abſtineant huiuſmodi nuptijs uniuerſi, nec æſtimẽt, poſſe legitimos liberos ex hoc conſortio procreari: nam Spurios eſſe conuenit, qui naſcentur. Dat. Prid. Cal. Mai. Romæ, Arbitione & Lolliano COSS.

Interpretatio.

Fratris uxorem ducendi, uel duobus fratribus unam mulierem nubendi penitus licentia denegatur: nam ex tali coniugio procreati filij, legitimi non habentur.

Impp. Arcad. & Honor. AA. Eutichiano PF. P.

Manẽte circa eos ſententia, poſthac qui conſobrinæ ſuæ uel ſororis, aut fratris filiæ, uxoris ue eius, poſtremo cuius uetitum damnatumq; coniugium eſt, ſeſe nuptijs funeſtarit, deſignato quidem lege ſupplicio, hoc eſt ignium, & præſcriptione careat, proprias etiam quamdiu uixerit teneat facultates. Sed neque uxorem, neque filios ex ea editos habere credatur, ut nihil prorſus prædictis, ne per interpoſitam quidem perſonam, uel donet ſuperſtes, uel mortuus derelinquat. Dos ſi qua forte ſolenniter aut data, aut dicta, aut promiſſa fuerit, iuxta ius antiquum fiſci noſtri commodis cedat: teſtamento ſuo extraneis nihil derelinquat, ſiue teſtato, ſiue inteſtato legibus ei, & iure ſuccedent. Qui ſi forte ex iuſto & legitimo matrimonio editi fuerint, hoc eſt de deſcendentibus, filius, filia, nepos, neptis, pronepos, proneptis: de aſcendentibus, pater, mater, auus, auia: de latere, frater, ſoror, patruus, amita,

Apparet legẽ eſſe alicunde obiter, ita ut ſit, & mutilã citatam.

teſtandi

Teſtandi ſanè ita demum habeat facultatem, ut hijs tãtum perſonis pro iuris ac legum, quod uoluerit, arbitrio relinquat, quas ſuccedere impe-rialis præcepti tenore mandauimus: ita tamen, ut hæreditate diem functi penitus arceatur, ſi quis ex ijs quos memorauimus, in cõtrahẽdis ince-ſtis nuptijs participatum, atq; conſilium iniſſe monſtrabitur: ſucceſſuro in locum illius, qui poſt eum gradum proximus inuenitur. Id ſanè quod de uiris cauimus, etiam de fœminis, quæ proditorum ſe conſortio com-maculauerint cuſtodiatur: memoratis uero perſonis non extantibus, fiſco locus pateat. Ad cuius legis nexum & conditionem pertinere iube-mus, ſi qui forte iamdudum, hoc eſt ante promulgationẽ huiuſce legis, illicitis memoratarum nuptiarum ſceleribus commaculati, quoquo mo-do latere potuerunt. Dat. VI. Id. Decemb. Conſtantinop. Arcad. IIII. & Honor. III. AA. COSS. Interpretatio.

† *hic* Poſt prioris legis ſententiã, quæ de talibus perſonis lata eſt,† id præcepit obſer-uari, ut diſtrictione legis ſupplicio & proſcriptione liberi quiſq; ille aut ſororis aut fratris filiam, aut certi gradus conſobrinam, aut certe fratris uxorem ſcelera-tis ſibi nuptijs iunxerit, huic pœnæ ſubiaceat, ut de tali conſortio ſeparetur. Atque etiam ſi filios habuerint, non habeantur hæredes legitimi, nec hæredes, ſed infa-mia ſint notatæ utræq; perſonæ, ita ut poſſidere tantum proprias facultates princi-pis beneficio uideantur. Cæterũ nullum negocium præſumant ſubire contractuũ donandi atq; teſtandi facultate ſubmota: ſed nec ipſis fœminis, quas taliter ſortiti ſunt, aliquid conferant ei. Si etiam aliquid tempore nuptiarum ſibi dederint, reuo-cetur ad fiſcum: aut etiam ſi filios habuerint, non per ſuppoſitã, aut per aliam per-ſonam, aut per commentitiam donationem ad illos quicquam ex eorum faculta-te perueniat, ſed ipſis mortuis ad legitimos hæredes quoſcunq; gradus admittit, uſq; ad certum originis locum ab inteſtato ipſi ſuccedũt. Teſtandi etiã eis in his tã-tum perſonis, quibus lege conceſſum eſt permiſſa poteſtas, ita ut ex his quos ele-gerit ſcribat hæredes, ita tamen, ut ſi qui in tali conſortio conſenſum cum his ha-buiſſe docentur, hæreditate excluſi, in proximo gradu uenientibus locũ faciant: Nã ſi deſunt perſonæ propinquorum, quos ad ſucceſſionem uocat lex, tũc in eo-rum facultatibus fiſcus accedat.

Impp. Honor. & Theod. AA. Aureliano PF. P.

Tanquam inceſtum commiſerit habeatur, qui poſt prioris coniu-gis amiſſionem, ſororis eius matrimonium proprium crediderit ſorti-endum. Pari ac ſimili ratione etiam ſi qua poſt interitũ mariti in germa ni eius nuptias crediderit aſpirandum, illo ſine dubio inſecuturo, quod ex hoc cõtubernio nec filij legitimi habebũtur, nec in ſacris patris erũt,
†XVI. nec paternam ut ſui ſuſcipiant hæreditatem. Dat. † XVII. Cal. Iun. Conſtantinop. Honor. X. & Theod. VI. AA. COSS. Interpretatio.

Quæcunque mulier ſororis ſuæ maritum poſt illius mortẽ acceperit, uel ſi quis ex uiris mortua uxore, ſororem eius alijs nuptijs ſibi coniunxerit, nouerint tali cõ ſortio ſe eſſe notabiles, & filij qui exinde fuerint ꝓcreati, ex ſucceſſione excludan-tur, ſed & nec inter filios habebuntur.

Impp.

Impp. Conſtant. & Conſtans AA. Ad Philippum PF. P.

De moribus actio ultra perſonam extendi non poteſt, nec in hæredem habetur, nec tribuetur hæredi. Dat. XII. Cal. Octob. Liminio & Catulino COSS. Interpretatio.

Si de moribus maritus uxorem accuſat, hoc eſt in maleficio, in adulterio, ſimilibus alijſq; criminibus, ſi mortua uxor fuerit, hæredes eius accuſari non poſſunt: quia crimina cum autore deficiunt, tamen & ſi maritus mortuus fuerit qui accuſabat uxorem, ab hærede mariti mulier non poteſt accuſari.

DE DOTIBVS. TIT. XIII.

Hic titulus nõ erat in codice Murbacenſi, emendatiſsime alioqui ſcripto.

Imp. Iulianus † A. ad Mamertinum PF. P.

† & Cæſar

IN dote reddenda, & retentiones ex iure uenientes, & pacta quæ legibus conſentanea eſſe monſtrantur, placet etiam ex huius ſanctionis autoritate intemerata inuiolataq; ſeruari. Dat. † IIII. Cal. † Mar. Iuliano. A. IIII. & Salluſtio COSS. Interpretatio.

† III. *† Maij.*

Pacta inter maritum & uxorem, quæ de dote inita ſunt, & cum lege concordãt, hæc lex ſicut reliquas pactiones ualere præcepit. De retẽtationibus uero, quia hoc lex iſta non euidenter oſtendit, in iure, hoc eſt, in Pauli Sentẽtijs, ſub titulo, De dotibus requirendum, aut certe in Pauli reſponſis ſub titulo, De re uxoria.

Iulius Paulus.

Impp. Honor. & Theod. AA. Mariniano PF. P Poſt alia.

Si cõſtante matrimonio maritus fatali fuerit ſorte conſumptus, dos quæ data dicitur uel promiſſa, ex eius uxoris facultatibus ad fœminã reuertatur, nihilq; ſibi ex hoc defuncti hæres audeat uindicare, quod ad mulierem recurrere fecit obitus maritalis. Et ſi fortaſſe conſtante matrimonio à marito uxori dos refuſa eſt, quod legibus ſtare nõ poteſt, quia donationis inſtar perſpicitur obtinere, eadem uxore defuncta, marito ab eius hæredibus cum fructibus, ex die refuſæ dotis reſtituatur, ita ut proprietas eiuſdem à liberis ex eadem ſuſceptis alienari à marito nõ poſſit. Dat. III. Non. Nouemb. Rau. Honor. † XIII. & Theod. † XII. A. COSS. Interpretatio.

† XII. *† X*

Si † contigerit, ut maritus uxore ſuperſtite moriatur, quæcunq; à muliere marito in dotem data fuerant, ad ſuum dominium fœminæ reuocabunt, nec hæredes defuncti mariti hoc uindicare præſumant: Nam ſi maritus dũ ad uiueret, hoc ipſum quod à muliere in dote perceperat, fortaſſe refuderit, quia ſimilitudo donationis eſt refuſio, nullam obtinet firmitatem. Si mortua fuerit mulier, non poterunt eius hæredes hoc ſibimet uindicare, ſed marito etiam cum fructibus hoc iubetur debere reſtitui, ſic tamen, ut ſi erunt filij, non ſibi hoc dum ad uixerit pater eorum, quaſi ex bonis maternis uindicẽt, nec pater aliqd aliud, niſi uſumfructũ exinde habere debebit, nec transferendi in aliam perſonam habebit nec transferendi liberam poteſtatem, ſed omnia poſt obitum eius, ad communes filios reuertantur.

† Conſtiterit

Impp. Theod. & Valent. AA. Hierio PF. P. Poſt alia.

Ad exactionem dotis, quam ſemel præſtari placuit, qualiacunque ſufficere uerba cenſemus, etiamſi dictio uel ſtipulatio in pollicitatione rerum dotalium minime fuerit ſubſecuta. Dat. x. Cal. Mar. Conſtantinop. Felice & Tauro COSS. Interpretatio.

Ad implendam uel exigendam dotem, hoc eſt, quæ à muliere tempore nuptiarum uiro datur, etiam ſi deſit ſtipulatio promittentis, & uerba iuridica, dos ualere iubetur.

DE NVPTIIS GENTILIVM. TIT. XIIII.

Impp. Valent. & Valens AA. ad Theod. Magiſtrum equitum.

NVlli prouincialium, cuiuſcunque ordinis aut loci fuerit, cum barbara ſit uxore coniugium: nec ulli gentilium prouincialis fœmina copuletur, † quo ſi quæ inter prouinciales atque gẽtiles affinitates ex huiuſmodi nuptijs extiterint, quod in hijs ſuſceptum uel noxium detegitur, capitaliter expietur. Dat. v. Cal. Iun. Valent. & Valente AA. COSS. Interpretatio.

† quod

Nullus Romanorum barbaram cuiuslibet gẽtis habere præſumat uxorem, neque Barbarorum coniugijs mulieres Romanæ in matrimonio coniungantur, quod ſi fecerint, ſe capitali ſententiæ nouerint ſubiacere.

DE FIDEIVSSORIBVS DOTIVM. TIT. XV.

Imppp. Valent. Theod. & Arcad. AAA. † Martiniano Com. Orientis.

† Mariniano

OMnium ſponſorum uel fideiuſſorum, deinceps in cauenda dotis ſponſione promiſſionis abſoluimus. Dat. III. Id. Nouem. Conſtantinop. Arcad. A. II. & Rufino COSS. Interpretatio.

Si quis implendæ dotis cauſa pro muliere fideiuſſor acceſſerit, pro hac fideiuſſione non tenebitur obnoxius.

DE REPVDIIS. TIT. XVI.

Imp. Conſtant. A. ad Ablauium PF. P.

PLacet, mulieri non licere propter ſuas malas cupiditates marito repudium mittere exquiſita cauſa, uelut ebrioſo, aut aleatori, aut mulierculario: nec uero maritis per quaſcunque occaſiones uxores ſuas dimittere. Sed in repudio mittendo à fœmina hæc ſola crimina inquiri, ſi homicidam, uel medicamentarium, uel ſepulchrorum diſſolutorem maritum ſuum eſſe probauerit, ut ita demum laudata omnem ſuam dotem recipiat. Nam ſi præter hæc tria crimina repudiũ marito miſerit, oportet eam uſque ad aciculam capitis in domo mariti deponere, & pro tam magna ſui confidentia in inſulam deportari. In maſculis etiam ſi repudium mittant, hæc tria crimina inquiri conueniet, ſi

mœcham,

mœcham, uel medicamentariam, uel cōciliatricem repudiare uoluerit. Nam ſi ab hijs criminibus liberam eiecerit, omnem dotem reſtituere debet, & aliam nō ducere. Quod ſi fecerit, priori coniugi facultas dabitur eius domum inuadere, & omnem dotem poſterioris uxoris ad ſemet ipſam transferre pro iniuria ſibi inlata. Dat.† III. Non: Maij. Baſſo & Ablauio COSS. † Cal. Iul.

Interpretatio.

Certis rebus & probatis cauſis, inter uxorem & maritum repudiandi locus patet, nam leui obiectione matrimonium ſolui prohibetur: quod ſi forte mulier dicat maritum ſuum aut ebrioſum, aut luxuriæ deditū, non propterea repudiandus eſt, niſi forte eum aut homicidam, aut maleficum, aut ſepulchri uiolatorem eſſe docuerit, quibus criminibus cōuictus ſine culpa mulieris merito uidetur excludi, & mulier recepta dote diſcedit: Nam ſi hæc crimina mulier non potuerit adprobare, hac pœna multatur, ut & dotem quam dederat, uel † pro ipſa data fuerat, & donationem quam percepit amittat, atq; etiam exilij relegatione teneatur. Quod ſi à uiro mulier repellatur, nec ipſe niſi certis criminibus eam docuerit, pro leui, ut adſolet, iurgio repudiare non permittitur, niſi fortaſſe adulteram, aut maleficam, aut conciliatricem eam probare ſufficiat: Quod ſi hoc docere non potuerit, dotem mulieri reſtituat, & aliam ducere non præſumat uxorem. Quod ſi forte tentauerit, habebit mulier liberā facultatē, quæ innocens eiecta eſt, domū mariti ſui, atque omnem eius ſubſtātiam ſibimet uindicare. Quod dinoſcitur ordinatum, ut etiam ſecundæ uxoris dotem repudiatam iniūſte mulier iubeatur adquirere. † ad

Imppp. Honor. & Theod. & Conſtant. AAA. Palladio PF. P.

Mulier quæ repudij à ſe dati oblatione diſceſſerit, ſi nullas probauerit diuortij ſui cauſas, abolitis donationibus, quas ſponſa perceperat, etiā dote priuetur, deportatiōis addicēda ſupplicijs: cui nō ſolū ſecūdi uiri copulā, uerumetiā poſtliminij ius negamus. Sin uero morum uitia, ac mediocres culpas mulier matrimonio reluctata conuicerit, perditura dotem donationem uero refundat, nullius unquam penitus ſocianda coniugio, quæ ne uiduitatem ſtupri procacitate commaculet, accuſationem repudiato marito iure deferimus. Præſtat ut ſi graues cauſas, atque inuolutam criminibus magnis conſcientiam probauerit, quæ recedit dotis ſuæ compos, ſponſalem quoq; obtineat largitatem, atque à repudij die poſt quinquennium nubendi recipiat poteſtatem: tunc enim uidebitur, ſui magis uiri id execratione, quàm alieni appetitione feciſſe. Sanè ſi diuortium prior maritus obiecerit, ac mulieri graue crimen intulerit, perſequatur legibus accuſatā, impetratáque uindicta & dote potiatur, & ſuā recipiat largitatē, & ducendi mox alterā, liberūm ſortiatur arbitriū. Si uero morū eſt culpa nō criminū, donationē recipiat, dotē relinquat, aliā poſt biēniū ducturus uxorē. Qđ ſi matrimoniū ſolo maluerit ſeparare diſſenſu, nullisq; uitijs peccatisq; grauetur, excluſa eſt, & donationē uir pdat & dotē, ac perpetuo cœlibatu inſolentis diuortij pœnā de ſolitudinis mœrore ſuſtineat, mulieri poſt anni metas nuptiarū

poteſtate conceſſa. Super retentionibus aut dotium propter liberos iuris antiqui præcepimus cauta ſeruari. Dat. VI. Id. Mart. Rau. Euſtaſio & Agricola COSS. Interpretatio.

Si mulier prior marito repudium intulerit,& ſtatutas lege non docuerit cauſas, amittat ſponſalitiam largitatem,nec repetat quod marito in dotem dedit,atq; inſu per exilio relegata,nec nubendi locum habeat,nec ad propria reuertendi: Nā ſi leues culpas edocuerit,qbus diuortiū uideat̃ adpetere, & dote careat, & donationē refundat, neq; alteri uiro nubēdi habeat poteſtatē. Si uero poſtea maritū dimittēs, adulterio ſe forte miſcuerit, maritus etiā poſt repudiū habeat poteſtatē perſequendi. Quod ſi mulier quæ diſcedit,in uirū grauia crimina & certa probauerit, & dotē reuocabit,& quod ei maritus in ſponſalitiā largitatē contulerat,uindicabit,& poſt quinquenniū nubendi habeat liberā facultatē: Nam ſi maritus repudiū prior intulerit,probatis cauſis,uindicta percepta expulſæ uxoris dotem uindicet donationēque recipiat,& continuo ſi uoluerit aliam ducat uxorē: nam ſi crimina certa non fuerint,ſed ut ſolet fieri,fœmina morū leuitate diſpliceat,maritus donationē ſuam reuocet,& illi quicquid ab ea præceperat refundat ſtatim,& poſt bienniū aliam ducat uxorem. Quod ſi nec morum culpa docebitur,& ſola eſt diſſenſio animorum, mulier quæ innocens expulſa eſt à marito,& donationem à uiro factam ſibi uindicet,& ſuam dotem reuocet. Ille uero in perpetuum ſolitarius permanebit,nec præſumat alterius mulieris coniugio ſociari: mulier uero poſt annū ad aliud uiri cōiugium ſi uoluerit tranſire permittitur. Propter cōmunes uero liberos,ſi fuerint,ea præcepit obſeruari, quæ in iure de retentionibus ſtatuta ſunt pro numero filiorū, quod Paulus in libro Reſponſorum dicet,ſub titulo, De re uxoria. *Reſponſa Pauli.*

DE TVTORIBVS ET CVRATORIBVS CREANDIS. TIT. XVII.

Imp. Conſtant. A. & Cæs. Ad Baſſum PF. P.

IN uniuerſis litib. placet,nō prius puberē iuſtā habere pſonā, niſi interpoſito decreto, aut adminiſtrādi patrimonij gratia, aut ad litē fuerit curator datus. Iuxta præcedētia noſtræ puiſionis ſtatuta legitime initiatæ litis agitatæ in iudicijs controuerſiæ finiantur. Dat. † IIII. Id. Octob. Aquileiæ. Conſtantino A. V. & Licinio COSS. Interpretatio. *† III.*

Si pupillis actio inferatur, quamuis adulti uideantur, ad litem uenire non poſſunt, niſi forte ætas eorum curiæ teſtificatione firmetur, aut certe prouiſus curator patrimonium pupilli, uel negocium tueatur.

Idem A. & † Cæs. ad Populum. *† Valens*

In fœminis tutelā legitimā conſanguineus patruus non recuſet. Dat. † I. Cal. Ian. ipſo A. VII. & Cæs. COSS. Iſta lex expoſitione non indiget. *† Pridie*

Imppp. Valen. Theod. & Arcad. AAA. Proculo PF. P.

Illuſtris Præfectus urbis, adhibitis X uiris ē numero Senatus Ampliſſimi, & Prætore clariſſimo uiro, qui tutelarib. cognitionibus præſidet, tutores curatoresúe ex quolibet ordine idoneos faciat retentari: & ſanè id libero iudicio, expertesq; damni conſtituent iudicantes, & ſi regendis pupillaribus cenſibus ſinguli creādorū pares eſſe nō poſſunt, plures ad hoc ſecundū leges ueteres cōueniet aduocari, ut quē cœtus ille

adminiſtrãdis negocijs pupillorũ digniſſimũ iudicarit,ſola ſentẽtia obtineat præfecturæ. Itaq; hoc modo remotiã metu,q conſilio adfuerit, pmanebunt,& paruulis adultisq; iuſta defenſio ſub hac prudentiũ deliberatiõe ꝓueniet. Qđ tamẽ circa eorũ perſonas cẽſuiſſe nos palam eſt, quibus neq; teſtamẽtarij defenſores,neq; legitimi uia, ætate,facultatib. ſuppetunt: Nã ubi forte huiuſcemodi hoĩes offerentur,ſi nihil ad defenſionẽ ſui priuilegijs cõparabũt, teneri poſſint iure præſcribimus. Cæterũ alia quæ in cauſis minorũ antiqs legibus cauta ſunt, manere intemerata decernimus. Dat. VI. Cal. Ian. Mediolani, Timaſio & Promoto COSS.

Interpretatio.

Quoties de pupillorũ tutela tractatur,debent primi patriæ cum iudice, ſecundũ ætates minorũ,aut tutorẽ aut curatorem eligere, ut ille qui ſuſceperit tutelam,tali electione poſſit eſſe ſecurus. Quæ tamẽ electio circa eas perſonas obſeruabit,quæ nec teſtamento decretæ ſunt,nec propinquitate ad id officium adducũtur. De alijs ſanè minorum commodis legum priorum ſtatuta præcepit obſeruari.

Idem AAA. Tatiano PF. P.

Matres,quæ amiſſis uiris tutelã adminiſtrandorũ negociorũ in liberos poſtulant,priuſq; confirmatio officij talis in eas iure ueniat, fateãtur actis ad alias ſe nuptias nõ uenire. Sanè in optione huiuſcemodi nulla cogitur,ſed libera in cõditiones quas præſtituimus uolũtate deſcẽdat: nã ſi malunt alia optare matrimonia,tutelas filiorũ adminiſtrare nõ debẽt. Sed ne ſit facilis in eas,poſt tutelã iure ſuſceptã,irruptio, bona eius primitus,qui tutelã gerentis affectauerit nuptias, in obligationẽ uenire,& tenere obnoxia rationibus paruulorũ præcepimus: ne quid incuria,ne qd fraude depereat. Hijs illud adiũgimus,ut mulier,ſi ætate maior eſt, tum demũ petẽdæ tutelæ ius habeat,cũ tutor legitimus defuerit,uel priuilegio à tutela excuſetur,uel ſuſpecti genere ſubmoueatur,uel ne ſuis q, dẽ per animi aut corporis ualetudinẽ adminiſtrãdis facultatib idoneus inueniatur. Qđ ſi fœminæ tutelas refugerit,& ꝑoptauerit nuptias, neq; quiſq; legitimus ad pares poſſit cauſas uocari, tum demum uir illuſtris Præfectus urbi adſcito Prætore,q impertiẽdis tutoribus ꝑſidet,ſiue Iudices,q in ꝓuincijs iura reſtituũt,de alio ordine per inqſitionẽ dari minoribus defenſores iubebunt. Dat. XII. Cal. Feb. Mediolan. Valentiniano. A. † IIII. & Neoterio COSS. † IX.

Interpretatio.

Mulieres mortuis maritis ſi ipſæ uoluerint tutelam ſuſcipere filiorũ, priuſquã hoc adſumant,actis profiteantur ſe non eſſe nupturas. Sed hoc ipſum non extorquendum eſt,ſed ſi maluerint hoc uoluntate propria fateantur: nam ſi ad alias nuptias migrare uoluerint, tutelam filiorum adminiſtrare non poſſunt. Sciant hoc etiam uiri,qui ſibi iungendas matres poſtulant paruulorum,quod ſi mulieres tutelam adminiſtrare cœperint filiorum,& poſtea nupſerint,ille qui in conſortio recipitur,maritalia bona ſua nouerit obligata,& ſe ad rationem reddẽdam minoribus obnoxium eſſe futurũ. Additur etiam illud,quod mulier niſi maiore ætate fuerit, tutelam ſuſcipere prohibetur. De his † quoq;,qui cum lege ueniunt ad tutelam,ſi † *uero*

i 3 quis ex

quis ex his uidebitur aut deceptus facultatibus,aut moribus uilis admitti nō po te rit,ne minorum bona depereant:ſed illi accedant in tutelam, qui integritate mentis & certa propinquitate iunguntur. Nam ſi defuerint perſonæ quas diximus, & mater tutelam ſuſcipere uoluerit, tunc ſicut prius conſtitutum eſt, electione iudicis uel prouincialium tutores minoribus deputabunt.

QVI PETANT. TIT. XVIII

Imp. Conſtant. A. & Iulianus Cæs. Haucorphito chariſſimo nobis.

AVos quoq; & auias tutoris neceſſitas poſtulandi teneat obligatos, ſi nepotibus pupillaris ætatis teſtamentaria uel legitima tutela defuerit: nam ſi tutor forte petitus non fuerit ſecundum ea, quæ priſcis legibus inſtituta ſunt, emolumentum ſucceſſionis amittat, ad quē poterat hæreditas peruenire. Dat. Id. Iul. Conſtant. A. VIII. & Iuliano Cæs. II. COSS. Interpretatio.

Si auus paternus defuerit, auus maternos etiam, atq; auias, tam paternas quàm maternas iubet ad tutores paruulorum petendos legis præceptione conſtringi, ſi tamen teſtamentarij uel legitimi deeſſe probantur. Quod ſi nepotibus paruulis tutores prouidere deſpexerint, iubet eos huiuſmodi diſpendio ſubiacere, ut ſi forte ceſſerit luctuoſa hæreditas, de ſucceſſione minorum, quibus tutores, aut non petierint aut noluerint prouidere, habeantur extranei.

DE ADMINISTRATIONE ET PERICVLO TVTORVM ET CVRATORVM. TIT. XIX.

Imp. Conſtant. & Iulianus Cæs.

PRo officio adminiſtrationis tutoris uel curatoris bona, ſi debitores exiſtāt, tanquā pignoris titulo obligata, minores ſibi-
† V. met uindicare minime prohibentur. Dat. † VII. Cal. April. Treueris, Voluſiano & Aniano COSS. Interpretatio.

Quicunq; tutor ſiue curator negligentia adminiſtrationis ſuæ, debitor minoribus comprobatur, nouerit facultates ſuas ita obligatas, ut ſi non ſatisfecerit, ratione deducta bona ſua à minoribus loco pignoris teneantur.

† *& Iulianus Cæſar* Idem A. † ad Maximum PF. P. Poſt alia.

Minorū defenſores, ſi per eos donationū conditio neglecta eſt, rei a-
† III. miſſæ periculum præſtēt. Dat. † IIII. Cal. Nouemb. Romæ, Sabino & Rufino COSS. Interpretatio.

Si in his, quæ minoribus donari poſſunt, per tutoris negligētiā ſiue cōludiū, donationis ſolennitas uel conditio impleta non fuerit, id quod minori deperierit, de proprio cogatur exoluere.

Idem. A. Felici.

Quoniam per negligentiam ſeu proditionem tutorum & curatorū, poſſeſſiones iuris enphiteutici uitio intercedente commiſſi, è minorum fortunis auelluntur, placet ut tutor curatórue, cuius officio manente

poſſeſſio

poſſeſſio minoris iuris enphiteutici prærogatiuam commiſſi offenſa perdiderit, tantum de facultatibus proprijs cenſura imminente minoribus reſtituat, quantum rem ualere potuiſſe conſtabit. Dat. † XIIII. Cal. Maij. Conſtantinop. Dalmatio & † Zenophilo COSS. Interpretatio. † XIII. † Azemopilo

Si forte ceſſerit, ut minores poſſeſſione iuris enphiteutici, hoc eſt, quod ex fiſci bonis parentes eorum habere meruerant, ſub qualibet præſtatione tenuerint, & hoc per negligentiam, ſiue proditionem tutoris, aut imminutum fuerit, aut certe ſublatum, quicquid perierit, à tutore uel curatore eſſe reddendum.

Impp. Arcad. & Honor. AA. Eutichiano PF. P.

Tutores eodem momento quo fuerint ordinati, mox audiant cognitores, ut præſentibus primatibus, defenſore, officijs etiam publicis inuentario ſolenniter facto, omne aurum argentumq́; & quicquid uetuſtate temporis non mutatur, ſi in pupilli ſubſtantia reperiatur, iudicum & ſenatorum, officiorum etiam publicorum inuſtum ſignaculis, in tutiſſima, publicæ autoritatis ſentẽtia, ſine ſpe aliqua uſurarũ, cuſtodia collocetur: non prius qualibet occaſione mutilandum, quàm adultus legitimam ingreſſus ætatem, non tam litibus uacare incipiat, quàm integro mox gaudeat ſe patrimonio reſtitutum. Et quoniã etiã mediocris pẽſanda fortuna eſt, ſi cui forte in hæreditate mobilia tantum relinquantur, nec aliqui fundorum reditus ſupputentur, ex quibus uel familia pupilli ſuſtẽtari ualeat, uel pupillus, ex mobilibus aut prædia idonea cõparentur, aut ſi forte, ut adſolet, nõ poterit iuueniri, iuxta antiqui iuris formã uſurarũ acceſſio † ut & hic unde fundorũ reditus non ſperantur, ex incrementis rei mobilis minoris neceſſitas adiuuetur, & ibi ſine periculo tutoris uſuræ penitus nõ petantur. Dat. VI. Cal. Mart. Conſtãtinop. Arcad. IIII. & Honor. III. AA. COSS. Interpretatio. † Deeſt uerbum quale eſt capietur.

Mox ad tutelam quis acceſſerit, adhibitis continuo primatibus ciuitatis, uel defenſore cum officio ſuo, ſuſcepta pupilli bona facto rerum conſcribat inuentario: & ſi quid erit in pecunia uel argento, uel quæ non poſſunt uetuſtate perire, prædictorum anulis obſignata reponat, & nulla occaſione minuatur, † ne quid pupillo, dum in annis minoribus fuerit, pro litibus aut alijs cauſis nouerint committendum, ſed uſq; ad perfectam ætatem omni integritate ſeruetur. In reliquis rebus proficiente diligentia: nam ſi minoris eius ſunt facultates, ut non ſit patrimonium illis, † & tantũmodo ſubſtantia in rebus mobilibus inuenitur, ſciant tutores ſibi eſt ſe permiſſum, ut uendere præſumant mobilia, & agros comparare, ut minoribus in ea parte proficiant. Si uero nõ eſt eiuſmodi ſubſtantia, unde prædium comparetur, hanc iubẽtur habere diligentiam, ut pecunia colligatur, & compendijs uſurarum, aut quibuslibet alijs rebus commodum pupillis adquirant, aut ſi forte tenuitas ſubſtantiæ erit, exinde ſalua re pupillis ſubſtantia miniſtretur, & ſi ita egerint, à tutore pupillus † nouerit quæſiturus uſuram. † neq; id † ſed † non erit

TITVLI

De cretione, uel bonorum poſſeſſione.
Vnde liberi.
De Carboniano edicto.
De teſtamentis & Codicillis.
De litigioſis.
De naturalibus filijs, & matribus eorum.
De manumiſſionibus in eccleſia.
De liberali cauſa.
De hijs, qui non à domino manumiſſi ſunt.
De Libertis & eorum liberis.
De uectigalibus & commiſſis.
De actionibus certo tempore finiendis.
De quinquennij præſcriptione.
De re iudicata.
De ſententijs ex periculo recitatis.
De fructibus & litis expenſis.
De uſuris rei iudicatæ.
Qui bonis ex lege Iulia cedere poſſint.
Quorum bonorum.
Vnde ui.
Vtrum ui.

CODICIS THEODOSIANI LIBER QVARTVS.

DE CRETIONE, VEL BONORVM POSSESSIONE. TIT. I.

Impp. Theod. & Valent. AA. ad Senatum. Poſt alia.

PAtrem aliqua ex parte minorem eſſe matribus non ſinemus: nam cum etiam infantis filij morientis mater bonorum ſolatia conſequatur, cur de eius ætate pater graues patiatur tendiculas non uidemus. Et cum legitima ſucceſſio non modo in matre, uerum etiam in ſucceſſoribus longius conſtitutis, non bonorum poſſeſſionis petitionem, non cretionis ſolennitatem cogitur cuſtodire, qualicunque contenta aditæ uel adeundæ hæreditatis indicio, quãto magis pater talibus eſt uinculis exuendus? Atq; ideo hac ratione ſancimus, ut pater etiam infantis filij ſucceſſionem, ſi de illo, matre eius moriente, ade-

undæ

undæ hæreditatis, uel petēdæ bonoru m poſſeſſionis fuerit executus of/ficium, ſiue iſta neglexerit, morienti filio infanti in qualibet ætate ſuie am biguitate ſuccedat. Dat. VII. Id. Nouemb. Rauennæ, DD. NN. Theodoſio XII. & Valent. II. AA. COSS. Interpretatio.

Cretio, & bonorum poſſeſſio antiquo iure à Prætoribus petebatur, quod explanari opus non eſt, quia legibus utrunq; ſublatum eſt. Et ideo infans, licet loqui non poſſit, tamen hæreditatem ſibi debitam capit, cui morienti pater, aut is qui proximus fuerit, ex lege ſuccedat.

VNDE LIBERI. TIT. II.

Impp. Arcad. & Honor. AA. Aureliano PF. P.

FIlia quæ dote à patre ſuſcepta, matrimonio ſociata eſt, inteſtato patre mortuo, ſi hæreditatem uelit adire cum fratribus, dotē quam ſuſceperat miſcere cogatur paternæ ſubſtantiæ: atq; ita in ſubeunda hæreditate ſociari cū fratribus. Dat. pridie Non. Octob. Conſtantinop. Arcad. IIII. & Honor. III. AA. COSS. Interp.

Filia ſi tempore nuptiarum à patre fuerit dotata, & poſtea pater inteſtatus moriatur, ſi in reliqua patris ſubſtantia uult cum alijs fratribus æqualis accedere, dotem, uel quicquid accepit tempore nuptiarum, hæreditati paternæ cum fratribus diuidendū confundat, quod ſi noluerit, ſit his quæ percepit pro ſua portione contenta.

DE CARBONIANO EDICTO. TIT. III.

Imppp. Valent. Theod. & Arcad. AAA. Rufino PF. P.

CArbonianum edictum ſub perſonis legitimis, indubitato matrimonio, cuſtodito partu, & probata legitima ſucceſſione defertur, ſcilicet ut in poſſeſſione nouus hæres locatus, uſq; ad pubertatis annos, ſine inquietudine rebus utatur interdum alienis. Dat. IIII. Cal. Octob. Conſtantinop. Theod. A. III. & Abundantio COSS.

Interpretatio.

Si quis moriens, ex legitimo matrimonio pregnantem reliquerit uxorem, iubet lex mulierem à propinquis, quouſque ad partum ueniat, cuſtodiri, quæ cum legitimo tempore adiderit, is qui natus fuerit, pro ſua portione in patris hæreditate ſuccedat, & uſq; ad quintum & decimum ætatis ſuæ annū, quæ a patre derelicta ſunt, ſine ullius inquietudine ſeu repetitione poſſideat, futurum, ut ſuas poſtmodū per curatorem aut excipiat, aut exerat actiones.

DE TESTAMENTIS ET CODICILLIS. TIT. IIII.

Impp. Conſtantinus A. & Conſtans Cæſ. PF. V.

IN codicillis, quos teſtamentum non præcedit, ſicut in uoluntatibus teſtamenti, ſeptem teſtium uel quinq; interuētum nō deeſſe oportet: ſic enim fiet, ut teſtantium ſucceſſiones ſine aliqua captione ſeruentur. Si quando igitur teſtium numerus defecerit, inſtru

mentum codicilli habeatur infirmum, quod & in cæteris uoluntatibus placuit obſeruari. Dat. XI. Cal. Ian. Conſtantino A. VII. & Conſtan te Cæſ. COSS. Interpretatio.

Si quis non fecerit teſtamentum, ſed uice teſtamenti fecerit codicillum, in quo codicillo legitima hæredis inſtitutio teneatur, et huncipſum eodem numero teſtiū, hoc eſt, ſeptem aut quinque ſubſcriptionibus faciat cõfirmari, ſi minus quàm quinque, ualere non poterit, ſicuti & cæteræ uoluntates: nam ſecundum legem ſuperiorem, ſi condito teſtamento poſtea factus fuerit codicillus, & in eo alium quàm in teſtamento fecerat, hæredem uoluerit nominare, in eo codicillo hæredis inſtitutio non ualebit.

Imppp. Valent. Theod. & Arcad. AAA. Proculo P. P.

Quæ codicillis aut epiſtolis nobis, neceſſitudinibúſque noſtris relinquuntur, non admittimus, ſi tille uſus inter priuatos ratus. Et ſanè hoc loco præbemus licentiam, ut ciuiliter, ſiue criminaliter, ut actor elegerit, ſuper prolata epiſtola requiratur, & incumbat probatio ei primitus, qui ſcripturam obtulerit. Cæterum quod ad noſtros attinet codicillos & epiſtolas, adeo refutamūs, ut ex illis, etiamſi ueras eas eſſe quæſtionū regulas approbarit, quicquid nobis relictum, noſtris ue conſtiterit, ad liberos defuncti, uel ſi hij non ſint, ad proximū quenque iudicij noſtri humanitate pertineat: teſtamenti uero ſcripturā legitimā, uel nuncupationē, quæ in nomē noſtrum forte proceſſerit, iure capiemus, nec in ea re diſtare ius noſtrū à priuatis hæredibus profitemur. PP. Mediolan. X. Cal. Feb. Timaſio & Promoto COSS. Interpretatio.

Si quis moriēs, Principi uel propinquis, uel amicis eius aliquid per codicillum, aut per epiſtolam crediderit relinquendum, pietatis intuitu, id præcepit non ualere: Sed ſi quid tali modo priuatis fuerit derelictum, & de talibus chartulis orta fuerit fortaſſe contentio, in Iudicis diſcuſſione conſiſtat, utrum poſſit ſcriptura prolata iure ſubſiſtere. Cæterū Principi, uel † ei proximis, quicquid teſtamento aut nuncupatione dimittitur, hoc ſibi legibus ualere permittitur.

† eius

Impp. Arcad. & Honor. AA. Aeternali Proc. Aſiæ.

Teſtamentum non ideo infirmari debebit, quod diuerſis hoc deficiens nominibus appellauit, cū ſuperflua non noceant prætermiſſa: nanque neceſſaria non abundans cautela, uel contractus imminuit, uel teſtatoris officit uoluntati. Nec patimur fidem conditi arbitrij ob hoc debere conuelli, ſi aut maiorem in principio ſignatorum, aut minorē, aut nullum numerum conditor ſuæ † prædixerit uoluntati, cum V. huic non ignari ſubſcripſerint teſtamento: licet non eiſdem ſeries fuerit recenſita, ſed his qui extremum diſponit arbitrium, obſignandum porrexerit teſtamētū. Nec enim nouū promulgamus, ſed diui Conſtantini ſanctionem, & inclytæ recordationis ſententiā patris Serenitatis noſtræ, noſtraque ſuper huiuſmodi cauſa, quæ ſunt ex antiquioribus propagata, ſecuti decreta, ſtatuimus hijs qui extremas ordinant uoluntates, hæc eſſe ſeruanda, ut & præ

† præfixerit

ſentes

ſentes uideãt ſubſcriptores,& hij cur uenerint non ignorẽt, etiãſi ijſdẽ ſcripturæ continentia non fuerit intimata, nec ſi quid ex munificentia morientis fuerint conſecuti, infructuoſum ſubſcribentes facient teſtamentũ, cum hoc autorẽ prudentiſſimũ iuris conſultorũ nõ ſit ambiguũ Scæuolam cõprobaſſe. Dat. XII. Cal. April. Arcad. IIII. & Hon. III. AA. COSS.

Interpretatio.

Si moriens cum ſcribit aut dictat chartulam teſtamenti, prætermiſerit forſitan, ut uocabulum poneret, aut ciuilis, id eſt quod V. teſtium aut prætorij iuris, quod eſt VII. teſtium numerũ erit ſubſcriptione firmandum, unde ſi maiorem, uel minorem teſtiũ numerum ſe teſtator in principio dixerit euocaſſe, uſq; ad quinq; ſubſcriptorum numerũ, etiamſi non relegant teſtamentũ, ualere permiſſum eſt, ita ut ſicut numerus minor impedit uoluntatẽ, ſic † ſi quid ſuperfuerit, nõ noceat teſtamento: † quicquid quia & lex ipſa conſtituit, quod ſuperflua iuris non impedire debeant. Hoc etiam obſeruandum, ut teſtator ſignandum teſtibus offerat teſtamentum, nec ideo habeatur infirmũ, ſi alicui de ſubſcriptoribus teſtator aliquid legati nomine derelinquit.

Idem A. Africano PF. V.

Teſtamẽta omniũ, cæteraq; quæ apud officiũ cenſuale publicari ſolẽt, in eodẽ †reſerẽtur, nec uſquã permittatur fieri ulla translatio: mos nanq; † reſeruentur retinendus eſt fideliſſimæ uetuſtatis, quem ſi quis in hac urbe uoluerit immutare, irritã mortuorum uideri facit uoluntatem. Dat. VI. Octob. Conſtantinopoli, Cæſario, & Attico COSS.

Interpretatio.

Teſtamenta omnia, uel reliquas ſcripturas, apud Cenſuales in urbem Romam uoluit publicari, hoc eſt, ut & in reliquis regionibus apud Curiæ uiros teſtamẽta, uel quæcunque ſcriptura actis firmari ſolent, geſtorum allegatione muniantur. Si uero mortuorum uoluntates actis reſeratæ non fuerint, non ualebunt.

Impp. Honor. & Theod. AA. Edictum, ad populum urbis Conſtantinopolitanæ, & omnes Prouinciales.

Nolumus conuelli deficientiũ ſcriptas iure ac ſolenniter uoluntates, dum quoddã morientis ſupremũ, et nõ adſcriptũ proceſſiſſe cõfirmatur arbitriũ, tãquã patrimoniũ ſuũ ad nos deficiẽs maluerit ptinere. Omnibus eñ priuatis & militãtibus interdicimus, ne huiuſmodi perhibeãt teſtimonia, & falſi criminis reos teneri præcipimus, ſi cum ſcriptæ iure ac ſolenniter deficientiũ extiterint uolũtates, non ſcriptũ aliquid ſub noſtrorũ nominũ mẽtione falſõ aſtruere moliãtur. Nemo itaq; relictus hæres, uel legibus ad ſucceſſionẽ uocatus noſtrũ uel potentiũ nomẽ horreſcat, nemo ferre teſtimonia in hũc modũ, uel ſuſcipere geſtis huiuſmodi uoces audeat, noſtrorũ uel etiã priuatorũ potẽtiũ nomine. Maneat arbitriũ quod uera & ſolennis ſcriptura cõmendat: excludatur ſi quid aduerſus eã uel deficientis animũ, ſub deferẽda hæreditate noſtræ perennitatis per teſtimonia nõ ſcripta, & falſõ cõteſtata adſeuerãtur. Nemo ſcriptis propriũ auferat robur, & nõ ſcriptis ſub prætextu noſtri uel potentiũ nõis ingerat firmamentũ. Dat. † III. Id. Mar. Cõſtantinop. † Theod. VI. et Palladio COSS. † IIII. † Arcadio

 Interpretatio

Interpretatio.

Placuit uoluntatẽ defunctorũ ea ratione ſeruari, ut ſi deficiens quis non perfe/cerit teſtamentũ, non poteſt qcunq; pro perfecto uti quod imperfectũ reſedit, nec admittit hanc teſtificationẽ Principis clemẽtia, ſi forte dicat aliqs: audiui morientẽ uelle, hoc principi, uel etiã his perſonis quæ poteſtati adiũctæ ſunt, uel cuiuſcũq; potentis taliter deputatũ, hanc uocẽ admitti non patitur. Et ſicuti legitimas ſcripturas uel in ſuam perſonã, uel in quaſcunq; alias poteſtates, ſiue in priuatos ualere man/dauit, ita imperfectã, & ſub tali teſtificatione prolatã penitus ualere non uoluit.

Iidem AA. Palladio PF. V.

Ne quis poſt diẽ mortis, ſcriptis ante decenniũ teſtamẽtis, præſtetur aſſenſus, nulliſq; penitus uiribus ſcriptura huiuſmodi tempore antiqua/ta taxetur: præſertim ſi cum uoluntas cõtinuata præſtiterit, breuis mora ſit recentibus uetuſtatẽ innouare tẽporibus: uix enim fieri poteſt, ut per hæc tẽpora, quæ fidei amore contraximus, omnẽ teſtiũ conſcientiã mors coniurata ſurripiat: & reuera nefas eſt, ut antiquæ deliberationis ordinatio uoluntas poſtrema dicatur. Dat. x. Cal. Iul. Rau. DD. NN. Hono/

† x. rio & Theod. XII. & Theo. † VIII. AA. COSS.

Interpretatio.

Si quis condito teſtamento decennio ſuperſtes fuerit, & ſuam non mutauerit uoluntatem, quod ante decennium factum eſt, uacuum remanebit.

Imp. Theodoſius A. Aſclepiodoto PF. P.

Si quis agere ex teſtamẽto, quolibet modo ſiue ſcripto, ſiue ſine ſcriptũra confecto, de hæreditate uoluerit, ad fidei cõmiſſi perſecutionẽ aſpirare cupiẽs, minime permittatur: tantũ enim abeſt ut aditũ cuiquã pro ſuo migrandi deſiderio cõcedamus, ut etiã illud ſanciamus, ut ſi teſtator faciens teſtamentũ, in eodẽ pro codicillis etiã id ualere non cõplexus ſit, qui hæ/reditatẽ petit, ab ipſis intentionis exordijs utrũ uelit eligẽdi habeat po/teſtatẽ: ſciẽs ſe unius electione alterius ſibi aditũ præcluſiſſe, ita ut ſiue bonorũ poſſeſſionẽ, ſecundũ tabulas, uel ſecundũ nuncupationẽ, cæteraſq; ſimiles poſtularet, aut certe ex edicto diui Hadriani ſe mitti ad poſſeſſio/nẽ ex more petierit, ſtatim inter ipſa huius iuris auſpicia, ꝓpoſitũ † ſeu in/tentionẽ explanet. Sicut enĩ ſi quis defuncti agnouerit uoluntatẽ, de inofficioſo agere prohibetur, et patronus liberti muneribus electis & operis, cõtra tabulas bonorũ poſſeſſione pellitur: ſic mulier in edicto quod de alterutũ eſt, cum ſuã explanauerit optionẽ, ne pœnitẽtia poſſit ad aliud trãſire, etiã ſatisdatione cogetur præcauere, niſi ſi ætatis iuuetur auxilio. Il/lud quoq; pari ratione ſeruandũ eſt, ut teſtator qui decreuerit facere te/ſtamẽtũ, ſi id implere nequiuerit, inteſtatus uideatur eſſe defunctus. Nec traducere licet ad fidei commiſſæ interpretationẽ, uelut ex codicillis ultimam uoluntatẽ, niſi ſi id ille cõplexus ſit, ut uim etiã codicillorũ ſcriptura debeat obtinere, illo iure electionis uidelicet perdurante, ut qui ex teſta/mento agere uoluerit, ad fidei cõmiſſum migrare non poſſit. Si quis uero ex parentibus utriuſq; ſexus ac liberis uſq; ad gradũ quartũ agnitionis

† *ſuæ intentionis.*

uinculis

uinculis alligatus, uel cognationis nexu cõſtrictus, ad tertiũ uſq; ſcriptus hæres fuerit uel nuncupatus, in eo uidelicet teſtamẽto, quod teſtator ui-cẽ quoq; codicillorũ uoluit obtinere, licebit ei ſi de hæreditate ex teſtamẽto ſecundũ mortui uoluntatẽ agẽs fuerit forſitan ſuperatus, uel certe ipſe ſponte uoluerit ad fidei cõmiſſi ſubſidiũ conuolare: non enim par eadẽq; ratio uidetur admittere debita, & lucra non capere. Dat. x. Cal. Mar. Conſtantinop. Victore Vic. COS. Interpretatio.

Si quis per ſcripturã condiderit teſtamentũ, & poſtmodũ ſine ſcriptura, hoc eſt, per nuncupationẽ ſuam iterandã crediderit uoluntatẽ, uel ſi codicillis, quod eſt fi-dei cõmiſſum, poteſtatẽ hæredi ſuo cõmiſerit, ut ex † qua uoluerit teſtatoris ordina-tione ſuccedat, tunc in primordio adeundæ hæreditatis ſuã publicare nõ deſinat uo-luntatẽ, utrũ ex teſtamento, an per nuncupationẽ, an per fidei cõmiſſum hæredita-tem ſibi eligat uindicandã. Quod ſi prima electio eius fuerit ſuperata, ad alteram ei tranſire non liceat: Quia unius petitione conceſſa, de reliquis ſe nouerit excluden-dum, quia una petitio alias aperte & euidenter excludit. Extrema pars legis iſtius ideo non habetur expoſita, quia Nouella lege calcatur. † ea

DE LITIGIOSIS. TIT. V.

Imp. Conſtantinus A. ad Prouinciales. Poſt alia.

LIte pẽdẽte, illud qđ in cõtrouerſiã deuocatur, in cõiunctã pſonã uel extraneã donatiõibus, uel emptiõibus, uel quibuslibet alijs cõtractibus minime transferri oportet, tanquã nihil factũ ſit li-te nihilominus peragẽda: qđ ſi tutelæ cauſa uertitur poſt examẽ iudicis in ſupplementũ pnuntiationis dentur arbitri, qui nõ iam arbitri, ſed executo-res putandi ſunt. Dat. x. Cal. Aug. Baſſo & Ablauio COSS. Interp.

Res quæ propoſita actione repetitur, transferri à poſſidente ad alterũ nullis con-tractibus poteſt, neq; inde aliqua fieri ſcriptura permittitur, niſi prius lis de qua agi-tur fuerit iudicio definita.

DE NATVRALIBVS FILIIS, ET MA-TRIBVS EORVM TIT. VI.

Impp. Valent. Valens, & Gratian. AAA. ad Ampiliũ PF. P.

PLacuit, manẽtibus cæteris quæ de naturalibus liberis Conſtanti-nianis legibus cauta ſunt, hæc tantũmodo tẽperare, ut is qui hære-dẽ, hæredis ue filios ex legitimo matrimonio, uel nepotes qui fi-liorũ loco habiti ſunt, patrẽ quoq; matrẽm ue dimittit, ſi ex cõſortio cuiuſ-libet mulieris naturales ſuſceperit, unã tantũ bonorũ ſuorũ & hæreditatis unciã naturalibus uel mulieri donãdi, aut relinquẽdi habeat facultatẽ. Si quis uero nullo, ex his quos excepimus, ſupſtite moriatur, atq; ex muliere cũ ſibi adiunxerat, naturalẽ, plurẽs ue dimittat uſq; ad tres tantum ſi nolu-erit uncias tam in mulierẽ q̃ in naturales quo maluerit iure tranſcribat. Dat. † VII. Cal. Sept. Cõcionati, Grat. A. † II. & Probo COSS. Interp. † XVI.

Obſeruãdũ de naturalibus filijs lex iſta cõſtituit, ut ſi qs habẽs ex legitimo matrimo-nio filios aut filias, ſiue maſculos nepotes ex filijs, uel patrẽ aut matrẽ ex q̃cũq; muli-ere, id eſt igenua, nata uel facta ſuſcepit naturaliter, nõ ãplius q̃ unciã de facultatib. † III.

ſuis nouerit naturalibus conferendam: Nam ſi defuerint ex omni parte perſonæ ſuperius nominatæ, tunc naturalibus filijs, uel mulieri de qua naſcuntur, tres uncias tantum non amplius nouerit, quiſquis ille eſt, ſe poſſe conferre.

Impp. Theod. & Valent. AA. Hierio PF. P. Poſt alia.

Naturales liberi, eorumq́ matres, nec parentum arbitrio in ſucceſſionibus, cæteriſq́ modis, quibus rei mobilis uel immobilis dominium confirmatur, paſſim & ſine legis diſtinctione congrua permittantur, nec tamen legis quæ nuper lata eſt aſperitate premantur, cum ſatis ſit eos ſecundum priorem conſtitutionem, aut extantibus iuſtis liberis, aut etiam non extantibus, id tantum conſequi, ſi patris deferatur arbitrio, quod per eam iuſta moderatione decretum eſt: cæteris quæ de eorũ matribus libertis, libertiniſq́ per nouam conſtitutionẽ decreta ſunt, in ſua manentibus firmitate. Dat. x. Cal. Mar. Cõſtantinop. Tauro & Felice COSS.

Hæc lex interpretatione non eget, quia ad hoc ſolum intromiſſa eſt, quia poſterior omnibus eſt, & priorem, quæ à poſteriore damnata fuerat, confirmauit.

DE MANVMISSIONIBVS IN ECCLESIA. TIT. VII.

Imp. Conſtantinus A. Oſio Epiſcopo.

QVi religioſa mente in eccleſiæ gremio ſeruulis ſuis meritam conceſſerint libertatem, eandẽ eodem iure donaſſe uideantur, quo ciuitas Rom. ſolennitatibus decurſis dari conſueuit. Sed hoc duntaxat hijs, qui ſub aſpectu Antiſtitum dederint, placuit relaxari. Clericis autem amplius concedimus, ut cum ſuis famulis tribuunt libertatem, non ſolum in cõſpectu eccleſiæ, ac religioſi populi plenum fructum libertatis conceſſiſſe dicantur, uerumetiam cum poſtremo iudicio libertates dederint, ſed quibuſcunque uerbis dari præceperint, aut ex die publicæ uoluntatis ſine aliquo iuris teſte uel interprete competat directa libertas. Dat. XIIII. Cal. Maij. Criſpo II. & Conſtantino II. COSS. Interp.

Qui manumittendi in ſacroſancta eccleſia habuerit uoluntatem, tantum eſt ut ſub præſentia ſacerdotũ ſeruos ſuos uelit abſoluere, nouerit eos ſuſcepta libertatẽ ciues eſſe Romanos: nam ſi Clerici ſuis mancipijs dare uoluerint libertatẽ, etiamſi non ante conſpectum fuerit ſacerdotum, uel ſine ſcriptura uerbis fuerint abſoluti, manebit, ſicut ciuibus Romanis, integra & plena libertas.

DE LIBERALI CAVSA. TIT. VIII.

Imp. Conſtant. A ad Maximũ PF. V.

SI quis libertate utentem, eiuſq́ cõpotes inopinatus in diſcrimen ingenuitatis adducat, ſi eos forte aſſertio defecerit, circunductio præbeatur, aſſertoreq́ titulo ꝑ literas indicãte, ne cauſa ꝑ ſilentiũ ignoretur, uel abſurde etiã ꝓclametur, ut qui cõperiſſent, uelint aſſerere, uel cunctãtes etiã cogerẽtur, ne ſi aſſertor defuerit, uincti multis eos ſciẽti

bus liberos ad oẽs ducantur, ideoq; ſancimus: Si quis aſſertori inops
atq; ignotus, circunluſtratis prouinciæ populis aſſertus tradatur ei qui
ſeruũ dixerit, non infracta ſed dilata libertate, aſſertore inuento uires re/
colligat, & ſuis renouatis defenſionibus reſiſtat in iudicio, poſſeſſoris
iure priuilegijsq; ſubnixus quanquam è domo illius proceſſerit: neq; eñ
illa poſſeſſio eſt in tempus accepti, ſed expectatio aſſertoris in tempore
non reperti, ita ut ſi inſtaurata lite, reſtitutisq; in ſua iura partibus, pro li
bertate fuerit lata ſententia, iniuriæ, impudentiæq; cauſa aduerſarius pa/
ri numero ſeruorum multetur, quot habuerint qui in ſeruitutem peti/
ti ſunt: hij uero non condemnantur, qui in ipſa fuerint lite progeniti.
Quod ſi quis ante aſſertorem repertum, uel ante ſentẽtia fuerit mortuus
hæredibus cauſam ſtatus probãtibus multa ĩtus ſeruus traditur: & hære
des eius qui libertatẽ temerabat, ſi implacabilẽ animũ indicant, eadem ma
neat mancipiorũ lex atq; conditio: Sin liberos ſinent, quos clauſos repe/
rerint occidant, cum perſonis delecta minorũ defenſoris eadem manebit
mancipiorum multa, ac iudicio his quos defenderant repoſcentibus, rei
male geſtæ dabitur æſtimatio, cum id proprio periculo fecerit aſſertor,
ut rem ſaluam fore promittat, ita ſatis accipiat de multæ redhibitione: Li/
bertatẽ uictis hoſtibus uictorũ dominatio abſtulit. Leges uero iniurio/
ſos pœna afficiunt, & fama ſpoliant, dictumq; iurgio in aduerſarium im/
modeſtius iactatũ, petulantiusq; fuſum, pœnam ſubire cogent, atq; non
erit impunita labefactatio, atq; oppugnatio libertatis, quæ in conuictis
quoq; punitur, iniuſtum eſt autem alienum ad ſeruũ recepiſſe, & alterius
ſerui abductione cõdemnatur. Dat. XIII. Cal. Aug. Sirmio, †Pro/ † *Probino*
biano & Iuliano COSS.

Interpretatio.

Si aliquis in libertate† poſitus, ad ſeruitiũ †cogitur adijci, iubet pulſatũ ex ordina † *poſitum*
tione Iudicis per populos, & publicũ duci, ut defenſorem ſui ſtatus inueniat, & in/ † *conetur ad-*
uentum adſertorẽ per chartam petat à Iudice, ne ſilentio ingenuitas ſupprimatur. *dicere.*
Quod ſi aut ipſe ſibi adeſſe, aut aſſertorẽ non potuerit inuenire, tradatur domino re
petenti ad ſeruitiũ, non ad pœnale ſuppliciũ: ita ut non per hanc traditionẽ ex inte/
gro ſpem libertatis amittat, niſi cum habuerit locũ, inuento adſertore libertatis ſuæ
ſtatum adſerat legibus audiẽdus. Quod ſi tali ordine reparata lite qui pulſantur in/
genuos ſe eſſe docuerint, tunc ille à quo ingenuitas iniuſte fuerat adpetita, tot man
cipia his, quos ad ſeruitutẽ uocabat, eius ætatis, & ſexus dare cogatur illis ad cõde/
mnationẽ, non adnumerandis hijs, qui dum cauſa protrahitur in lite nati eſſe pro/
bantur. Quod ſi ex his, qui ad ſeruitutem uocantur, dum per adſertorem requi/
rendũ, aut alia occaſione cauſa protrahitur, aliqui moriantur, et hæredes eorum ſta
tum ingenuitatis obtinuerint, pro illius perſona quæ in lite mortua eſt, hæredibus
ſuis eius cõpenſatio, ſicut & pro uiuis, à pulſante reddenda eſt. Si uero ille moriatur
qui liberos conabatur addicere, & filios aut hæredes dimittat, ſi perſequi uoluerint
cauſam, quam pater aut actor inchoauerat, & uicti fuerint, ad ſupraſcriptam ſatis/
factionẽ tenendi ſunt: †aut alia tot mancipia male pulſatis ſatisfaciãt. Si uero agere † *ut*
noluerint, nec pſequi eos tẽtauerint, ſed etiã in cuſtodiã ab autore redactos abſolue
rint, erunt à multæ condemnatione ſecuri, quia non in autoris ſui uitio perſtiterunt.

Quod

Quod ſi forte minores ſint, & tutor eorum, uel curator cauſas eorũ aduerſus ingenuitatem proſequi uelit, & fuerit ſuperatus, ipſe de propria facultate ad ſatisfactionem tenendus eſt. Si uero poſt ſecundam reparationem adſertor inuentus periculo ſuo addicti cauſam crediderit replicandam, ut ſi uincatur, peculium, aut ſeruitia ſuſceptorum, uel ipſa reddere debeat. Similiter & ille qui pulſat, dato fideiuſſore promittat ſe prædictum numerum uel meritum mancipiorum, uel quod ab his † de peculio repoſcit, cum fuerit uictus ſatisfaciat.

Idem A. ad Maximum P. V.

Libertati à maioribus tantum impenſum eſt, ut patribus, quibus ius uitæ in liberos necisq́ poteſtas permiſſa eſt, eripere libertatem non liceret, ſi quiſquam minor uenundatus actum maior adminiſtrauit, quoniã minoris emptio ſcientiã non obliget, cùm ad libertatem uenientem emptionis actusq́ à maiore adminiſtrati præſcriptio nõ tenebit. Nec uero ille qui apud quempiam pro ſeruo educatus, ac maior effectus, uendẽti ueluti domino acquieuit, actuq́ adminiſtrato iam pene extremam ſe re degit † libertatẽ, quoniã neq́ maior effectus originẽ ſuam nouerat, neq́ eam quam ignorabat uenditionis patiens deſeruiſſe iudicandus eſt, minori ſimilis, eadem emptionis atque actus adminiſtrati præſcriptio non allegabitur, ſed utrique dabitur adſertio. Paria etiam in libertinis erunt, qui quæſtu quodam in eandem ſeruitutem rurſus relabuntur. Sed eorum hac exceptione cauſa diſtinguenda eſt, ut qui impuberes intra annum quartumdecimum manumiſſi, ac deinceps in ſeruitio retenti, ignorata libertate non utantur, maiores qui uenundati actum gerunt, ab aſſertione non arceãtur: cum illis ætate diſtributæ libertatis ignoratio ut obliuio conceſſa eſt. Qui uero memoria firma uenditioni poſt factæ nõ neſcius innectitur, huius legis beneficio carebit. Et quoniam uiciſſim etiã ipſis qui rem his commiſerunt medendum eſt, ſi quiſquam omnium qui ſupra comprehenſi ſunt in libertate proclamauerit, id quod apud ſe eſſe, eius qui ſe dominum dicit profitetur, † quoniam de eo non dubitatur, reddi ac referri Iudex protinus pronuntiabit. Quod uero petitur, ſi id fuerit † negociatione controuerſum, per cautionem aſſertoris, ut alia lege comprehenſum eſt, conſeruabitur, ac appetitio defertur, ut ſi fuerit approbata propria libertas, geſtarum rerum ab eodem ratio atque omne quod debebitur repoſcatur, ut ſeruitute depulſus, qui pro domino quondam fuerat, habeat quod ut ſeruo domini iure largitus eſt, & quæ ex earum rerum quæſtu ac fructibus conciliata ſunt, quæ de furtiuis compendijs obſcure capta ac parta ſunt, cum liberum eſſe non oporteat, quod apud ſeruum dominus peculij nomine collocauerat. Ea uero quæ teſtamento aut donatione quæſita ſunt, aut quæ ex carũ rerum emolumentis empta confectaq́ ſunt, eidem ingenuo deputentur, quæ tamen

† *ſeruitutem*

† *quando*

† *negatione forte.*

uniuerſa exacto libertatis iudicio, quo à ſupradictis rebus diſcernun-tur, in ſequeſtri eſſe oportet, ut hijs ab utroq; deductis, atq; in medio iu-re locatis, ad eorum proprietatem uterq; contendat. Dat. XV. Cal. † Mart. Theſſal. Seuero & Rufino COSS. † Ian.

Interpretatio.

Minor uenditus, ſi poſt XX. & V. ætatis ſuæ annos, iam maior effectus ſeruierit, aut in rebus emptoris actor, aut cuiuslibet rei ordinator fuerit conſtitutus, cum de ingenuitate ſua proclamauerit, ſine præiudicio ſeruitutis, quod geſſerit audiatur, nec hoc ei præiudicium generet, quod eius, à quo emptus eſt domū, aut utilitates in annis maioribus poſitus uiſus eſt ordinaſſe. Hoc etiam de libertis lex hæc præce-pit cuſtodiri, ut qui intra XIIII. annos fuerint manumiſſi, & actum in maiore æta-te poſiti geſſerint patronorum, libertati eorum actus non præiudicet ſeruitutis, ſed cum uoluerint, ſuas aut de ingenuitate, aut de libertinitate, intra tempora legibus conſtituta, proferant actiones. Sic etiam ſi quis minor ingenuus à quolibet fuerit educatus, & liberum eſſe ſe neſciens fuerit à nutritore diſtractus, & actum uel uti-litatem illius à quo emptus eſt, ut ſeruus geſſerit, priuſquam XXX. annorum præ-iudicio teneatur, poteſtatem habeat reclamandi, & quaſi minor is, priuſquam tem pora ſuppleantur, amiſſam recipiat libertatem. Quicquid uero ille eis, à quo empti ſunt, uel tradidit, uel donauit, uel quacunq; ex rei ſuæ adminiſtratione profecit, to-tum retinendi ac reuocādi habeat poteſtatem. Si uero huiuſmodi perſonis aliquid à quibuſcunq; alijs, aut teſtamento, aut donatione conlatum eſt, id ſolum ſibi iam liberi uindicent: nam quod de re patroni libertus, uel emptoris ingenuus dum ſer-uiret profecit, libertati redditus libertus patrono, ingenuus emptori reſtituat. Hij uero, qui in annis maioribus conſtituti ſunt, ſcientes ſe eſſe ingenuos, uel † liberti-nos, ſi uendi adquieuerint, in ea, ad quam ſcientes ſua uoluntate tranſeunt, ſerui-tute permaneant. † libertos.

Idem A. ad Baſſum † PF. P. † Proconſulē

Legis promulgatio, quæ per ſedecim annos bona fide in libertate durantes, contra eos qui inquietant præſcriptione defendit, non opitu latur hijs qui ex ancillis matribus, & ingenuis patribus orti, per id tem pus in libertatis affectu cum parentibus perdurarint, quandoquidem nullo præcedente iuſto legitimæ poſſeſſionis initio uſurpata libertas nuda iactetur, cum neque redemptio ex ſeruitute, neque uicarij tradi-tio ſeruuli, uel peculij aſſignatio ualeat demonſtrari, qui tituli poſſint fa-mulatus nexibus liberare eum, qui conuenitur: ſi quo ex hijs genere u-ſus in libertate eſſet per annos ſedecim demoratus, iure enim commu-ni maternam conditionem natum ſequi neceſſe eſt, ita ut & ſi herilem le-ctulum ancilla aſcenderit, non liberorum domino, ſed ſeruorum partum ſuſcipiat. Dat. Prid. Cal. Mart. Baſſo & Ablauio COSS.

Interpretatio.

Lex aliquando fuerat promulgata, ut ſi quis XVI. annos ſine aliqua moleſtia, nullo repetente uel pulſante uixiſſet, & poſtea in ſeruitium non ueniret. Sed hoc il lis prodeſſe non poterit, quos de ingenuis patribus, & colonis, mulieribus, uel an-cillis conſtiterit procreatos, niſi forte patres eorum pro filiorum capite, dominis quorum ancillas in conſortio habēt, aut uicaria mancipia cum peculijs, aut rede-

mptionem ſtatus eorum ſoluerint. Si uero patres hoc ſe perſoluiſſe nō doceant, nō poterint conditionem matrum mutare, aut mancipia dominis deperire, etiamſi de proprijs dominis naſcantur, niſi per manumiſſionem ſeruilem conditionem capere non poſſint.

Imppp. Valent. Theod. & Arcad. AAA. Rufino PF. P.

Si cui ſuper ſtatu ſuo quæſtio moueatur, qui diuturno tempore, hoc eſt, per XX. annorum ſpatia in libertatis poſſeſſione durauit, uel cum aſſerant ſuffragia munerum, & priuilegia meritorum, quiue hijs præſentibus, qui dominos ſe eſſe contendunt, in hominum erit celebritate uerſatus, nulla ei dandi aſſertoris neceſſitas imponatur, ſed liber aſſiſtat, & ſtatum ſuum ipſe tueatur, calumniantem repellat, redarguat perſequentem, ne fluctuet dubius, ſi de alieno neceſſe habebit pendere faſtidio. De alijs uero, quos nec honor aliquis, nec ſuperſcriptione prædicti temporis priuilegium militare defendit, antiqui iuris forma ſeruetur.

† IIII. Dat. VII. Cal. Octob. Conſtantinop. Theod. A. † III. & Abundantio COSS. Interpretatio.

Qui XX. annos non occulte, ſed publice in libertate durauerint, & aliquid officij, uel militiæ præſente & tacente petitore geſſerint, adſertorem quærendi eos neceſſitas non manebit, ſed ipſi per ſe ſi uoluerint aduerſus petitorem, quod libertati eorum competit exequentur. Circa alios uero, qui neſciētibus dominis latuerint, prioris legis ordo ſeruabitur.

DE HIIS, QVI NON A DOMINO MANVMISSI SVNT. TIT. IX.

Imp. Conſtantinus A. ad Baſſum.

† *Forte legendum eſt, qbus dādi ius nō eſt.*

SI non à dominis libertas detur mācipio alieno, ſiquidem ab hijs iudicibus impetrabitur, † qbus dādi ius eſt, ſine ulla trepidatione pœnæ facilis diſſolutio eſt. Si uero iubentibus nobis quicquam lege actum eſſe doceatur, & non dominus ut alienum mancipium manumitteretur petiſſe, tunc eodem qui in conſpectu noſtro libertatē monſtrabitur conſecutus, ei protinus, ad cuius proprietatem pertinet, reſtituto, is qui mancipium alienum fallendo principis conſcientiā manumiſit, mancipia duo cogatur domino eius dare, cuiuſmodi ſexus ætatis atque artis conſtiterit eſſe manumiſſum, & alia tria eademq; ratione ſimilia. Quæ multa non ſemper imponitur, ſed potius conquieſcit, ſi forte manumiſſus inferentem ſibi quæſtionē ſtatus, obiecta legitima præſcriptione potuerit excludere, cum ſibi amiſſi mancipij damna debeat imputare, qui in pernitiem ſuam geſta taciturnitate firmauerit. Prop. Id. Iul. Conſtantino A. V. & Licinio Cæs. COSS. Interpretatio.

Si aliquis mancipium manumittere præſumpſerit alienum, & id ſub præſentia principis, uel in eccleſia fecerit, hac pœna tenebitur, ut & manumiſſus à domino reuocetur.

uocetur, & alia duo mancipia eiuſdem ætatis aut ſexus, aut certe artificij, quod ille qui eſt manumiſſus ſciret, dare cogatur. Si uero ille, qui manumiſſus dicitur, repetentem dominum ſub hac præſcriptione ſuperauerit, ut iam firmitatem ſtatus ſui temporibus tueatur, tunc ille qui manumiſit, non eſt conſtringendus ad pœnam, dum ille qui repetit, præiudicium domini ſui incurrerit, aut taciturnitate nutrierit.

DE LIBERTIS ET EORVM LIBERIS. TIT. X.

Imp. Conſtant. A. ad Concilium Byzantinorum.

Libertis ingratis in tantum iura aduerſa ſunt, ut ſi quadā iactantia, uel contumacia ceruices erexerint, aut leuis offenſæ contraxerint culpam, à patronis rurſus ſub imperia ditionemq; mittantur. Dat. † VI. Cal. Aug. Coloniæ Agrippinæ, Pacatiano & Hilariano COSS. † V.

Interpretatio.

Quæcunq; perſona ſeruilis à domino ſuo fuerit conſecuta libertatem, ſi poſtea ſuperbire cœperit, aut patronum, id eſt manumiſſorem ſuum læſerit, amiſſa libertate quam meruit, in ſeruitium merito reuocatur.

DE VECTIGALIBVS ET COMMISSIS. TIT. XI.

Imp. Conſtantinus A. ad † Iunium Rufinum Conſularem Aemiliæ. † *Iulium Rufum.*

Penes illum uectigalia manere oportet, qui ſuperior in licitatione extiterit, ita ut non minus, quàm triennij fine locatio concludatur, nec ullo modo interrumpatur tempus, exigendis uectigalibus præſtitutum. Quo peracto tempore, licitationum iura conductionēq; recreari oportet & hanc ſimili modo alijs conlocari: capitali ſententia ſubiugandum, quem plus aliquid quàm ſtatutum eſt à prouincialibus exegiſſe conſtiterit. Dat. X. Cal. Iul. Criſpo Cæs. II. Conſtantino COSS.

Interpretatio.

Vectigalia ſunt, quæ fiſco uehiculorum ſubuectione præſtantur, hoc eſt aut in litoreis locis nauibus: aut per diuerſa uehiculis merces deportant, cuius rei conductelam apud extraneas perſonas triennio eſſe præcepit, & continuo hanc exactionem alijs iterum permittendā, qui maiorē ſummā præſtationis obtulerint. Ex qua conductione aut exactione, ſi quis plus quàm præceptum fuerit, exigere tentauerit, aut mercatorem, aut prouincialem ſub hac exactione grauare uoluerit, periculum capitis ſe nouerit † ſubiturum. † *damnandū*

DE ACTIONIBVS CERTO TEMPORE FINIENDIS. TIT. XII.

Imp. Theod. A. Aſclepiodoto. PF. P.

Sicut in rem ſpeciale eſt, ita ad uniuerſitatem, ac perſonales actiones ultra XXX. annorum ſpatium minime protendātur, ſed ſi qua res, uel ius aliquod poſtuletur, uel perſona qualicunque actione uel perſecutione pulſetur, nihilominus erit agenti triginta annorū præſcriptio metuēda. Eodem etiā in eius ualente perſona, qui pignus uel hypotecā nō à ſuo debitore, ſed ab alio poſſidente nitetur uindicare: nā petitio finium regundorū in eo ſcilicet quod nūc eſt iure durabit. Quæ

bit. Quæ ergo ante non motæ ſunt actiones, triginta annorum iugi ſilentio, ex quo competere iure cœperunt, mouendi ulterius non habeant facultatem, nec ſufficiat precibus oblatis ſpeciale quoddam, licet per adnotationem meruiſſe reſponſum, uel etiam iudicijs allegaſſe, niſi allegato ſacro reſcripto, aut in iudicio poſtulatione depoſita fuerit ſubſecuta cōuentio. In eandem rationem illis proculdubio recaſuris, quæ poſt litem conteſtatam in iudicium actione deducta, habitoq; inter partes de negocio principali conflictu, triginta denuo annorum deuoluto curriculo, tradita obliuioni ex diuturno ſilentio comprobantur, non ſexus fragilitate, non abſentia, non militia, contra hanc legem defendendam, ſed pupillari ætate duntaxat, quàmdiu ſub tutoris defenſione cōſiſtit, huic eximenda ſunt: nam cum ad eos annos peruenerit, qui ad ſollicitudinem pertinent curatoris, neceſſario ei ſimiliter ut alijs annorum triginta interualla ſeruanda ſunt. Hæ autem actiones annis triginta continuis extinguantur, quæ perpetuæ uidebantur, non illæ quæ antiquitus fixis tēporibus limitantur. Annorum autē curricula ita numerari conueniet, ut & illa in dimēſionē tēpora reducantur, quæ ante noſtræ Manſuetudinis ſanctionē iugi taciturnitate fluxerūt. Verū ne qua ocioſo nimis ac deſidi querimonia relinquatur, ei qui ſe fiducia perpetuitatis actionem nō mouiſſe commemorat, decem poſt hanc legem annorum ſpatia continua ſuperioribus addi præcipimus, ut ſi quidem ante ſanctionem hac lege præfinitos annos decurriſſe patuerit, præter ea tempora quæ manarūt, decem actori annorum ſpatia prorogentur, ita ut tempus illi

† Deerat una linea in exemplari.

† anni ſupereſſe uidebūtur, aut amplius ulterius cū nihil deſiderare conueniet, ſed proprio lapſu temporis decurrente ad triginta uſque conſummationē debere ſuo ſpatio eſſe contentū, ſi in annos quidē præſtare, non dubium eſt, ſed infra decem eorum interualla concludi, nihilominus etiam ſic eum ſpatiū tantū oportebit accipere, ut decem integer numerus impleatur, poſtquam hac definitione nulli mouendi ulterius facultatem patere cenſuimus, etiam ſi ſe legis ignorantia excuſare tentauerit. Dat. † XVIII. Cal. † Decemb. Conſtantinop. Victore V C. & Symmacho COSS.

† x. † Maij

Interpretatio.

† rebus

Hæc lex licet in reliquis † legibus fuerit abrogata, propter hoc tamē ut poneretur oportuit, quia de tricennio loquitur, quod pupillis, quàmdiu ſub tutoribus agunt, non debeat imputari, ſed ubi ad eos annos peruenerint, quibus Curatores habere poſſent, id eſt uir ad XV. & puella ad XIII. annum, ex eo in cauſis eorum tricennalis actio quemadmodum omnibus ſupputetur, ſicut & Nouella Valentiniani teſtatur: quæ uidetur hæc obſcurius inter cætera poſuiſſe, quæ tamen ita dicit. Excepto priuilegio pupillaris ætatis, quod diui memoriæ patris noſtri Theodoſij lege conceſſum eſt, intra eadem tempora terminentur. Nam de hoc lex iſta euidenter exponit, ut ſicut illa, quæ perpetua erāt, ad tricennium iuſſa ſunt reuocari, ita omnes

mnes cauſæ, quibus † infra tricennium tempora conſtituta ſunt, ſuis quibuſq; lo- cis & temporibus obſeruentur, hoc eſt, quicunq; ſeu de uicennio, ſeu de decennio, ſeu de quinquennio, ſeu de anni ſpatio poſita ſunt, & his ſimilia, nullatenus ad tricennium perducantur. † *intra*

DE QVINQVENNII PRAESCRIPTIONE. TIT. XIII.

Impp. Honor. & Theod. AA. Palladio PF. P. Poſt alia.

Competitorem quinquennij poſſeſſor eliminet: debet enim iuxta Conſtantinianæ legis indultum, hoc priuilegio petitor arceri, quo fiſcus noſter excluditur, quod ſi quando fortaſſis emerſerit, Iudices competitionis obreptione reſciſſa, tuitionē pulſatis præſtare iubemus enixã, quibus tamē luſtralis aderit abſque interpellatiõe poſſeſſio. Dat. VIII. Id. Iul. Rauen. Euſtaſio & Agricola COSS.

Interpretatio.

Quicunq; rem fiſcalem per quinquennium poſſediſſe probatur, ita ut exinde à nullo fuerit expulſus, & hãc ipſam rem aliquis ſibi petere à principe uoluerit † poſſidendam, in tantum lege conſultum eſt, ut etiam tuitionem ferre poſſeſſori Iudicē iuſſerit, & competitionis conſtitutionem ordinauerit reſcindendam. Si tamen ille qui poſſedit ſine ulla inquietudine per quinquennium ſe docuerit poſſidere, quia hoc ſpatio temporis ab eo, qui ſine moleſtia poſſedit, etiam fiſcum ſuum excludi iuſſit. † *poſsidenti*

DE RE IVDICATA. TIT. XIIII.

Imppp. Gratian. Valent. & Theod. AAA. ad † Potitum Vica. Poſt alia. † *optatum*

In priuatorum cauſis huiuſmodi forma ſeruetur, ne quenquã litigatorum ſentẽtia nõ à ſuo Iudice dicta cõſtringat. Dat. X. Cal. Octob. Rom. Auſonio & Olibrio COSS. Interpretatio.

In cauſis priuatorum talis ratio obſeruetur, ut nullus alterius Iudicis, niſi ſui ſententia teneatur.

DE SENTENTIIS EX PERICVLO RECITATIS. TIT. XV.

Imppp. Valent. † Valens, & Gratian. AAA. Clearco PF. P. † *Theodoſius*

Parere Sublimitatem tuam noſtris legibus conuenit, ut in omnibus negocijs ex periculo promatur deliberationis plena ſententia. Dat. XVI. Cal. Ian. Conſtantinop. Antonio & Siagrio COSS. Interpretatio.

Obſeruare Iudices ſpecialiter debẽt, ut in omnibus cauſis ſentẽtia quæ deliberata fuerit, conſtitutis pariter partibus recitetur, ut ab his, à quibus cauſa dicta eſt, ad integrum quæ data fuerit ſententia cognoſcatur.

Iidem AAA. Timaſio Comt. & Magiſtro Equitum.

Conditio præceptorum partibus præſentibus habita non poteſt

 immutari.

immutari. Dat. x. Cal. April. Conſtantinop. Honorio IX. P. & † Euodio COSS.

† *Boëtio*

Interpretatio.

Quicquid præſentibus partibus in cauſis fuerit ordinatum, pleniſſimam habebit firmitatem, nec poterit immutari.

DE FRVCTIBVS ET LITIS EXPENSIS. TIT. XVI.

Impp. Valent. & Valens AA. Olibrio PF. P.

Litigator uictus, quē inuaſorē alienæ rei ꝑdonēmue cōſtabit, ſed & qui poſt cōuentionē rei incubarit alienæ, nō in ſola rei redhibitione teneatur, nec tantū ſimplorū fructuū præſtationem, aut ipſorū quos ipſe percepit agnoſcat. Sed duplos fructus, & eos quos † ꝑcipi oportuiſſe, non quos cum redegiſſe conſtabit, exoluat. Et prædoni quidem ratio à die inuaſi loci uſque ad exitum litis habeatur, ei uero qui ſimpliciter tenet, ex eo quo re in iudiciū deducta ſcientiam malæ poſſeſſionis accepit. Hæredis quoqꝫ ſuccedentis in uitium par habenda fortuna eſt. Addemus etiam ut impenſas ſumptúsque litis, re ad finem deducta, petitoribus præſtent, ac ne ipſos quidem petitores, qui inanes lites, & iurgia non mouenda ingerunt poſſidentibus, ab ipſius cautionis merito ſegregamus: iubemus enim ut ſi intentio petitoris improba iudicetur, præſtet poſſeſſori ſumptus, præſtet impenſas, quas cum toto litis tēpore ſuſtinuiſſe claruerit, etiam ſi ſuper hac re expreſſior ceſſit ſententia iudicantis. Dat. VII. Cal. Maij. Treu. Valent. † NB. PC. & Victore COSS.

† *percipere potuiſſe*

† *Nepotiano.*

Interpretatio.

Si † quis rem alienam male poſſederit, ſi in iudicio fuerit ſuperatus, quod ſibi rem non debitam occupare præſumpſit: ſed & ille qui conuentus à certo domino reddere inuaſa noluerit, non ſolum pro hac ipſa re reddenda, cum ſuperatus fuerit teneatur, ſed fructus rei ipſius duplos, ex eo tempore, quo res peruaſa eſt, cogatur exoluere, non quales ſe ipſe dixerit collegiſſe, ſed quales per diligentem culturam conſequi proprij domini utilitas potuiſſet. Illi † enim, qui rem alienam ſcienter uſurpare præſumpſerit, à die inuaſi loci uſqꝫ ad comſummatam litem ſimilis ratio exigatur. Nam qui ſimpliciter ſine præſumptione aliquam rem tenuerit, ex eo ſimiliter ſoluat, ex quo re in iudiciū deducta, quod rem male poſſideat conſcientiā ipſius cœperit non latere. Heredes quoqꝫ eorum in his damnis, ſi uicti fuerint, quibus autor ipſorum ſimili modo ſuccumbāt. Addemus quoqꝫ, huiuſmodi perſonis ut & ſumptus & expenſas litis, ex eo die à quo de tali re cœperint litigare, uſque dum finiatur pulſantibus reddant: nam & ipſi, qui alios poſſidentes pulſare tentauerint, ſi ea in iudicio repetant, quæ ſua probare non poſſint, ſimiliter ſumptus, & expenſas litis pulſatis poſſeſſoribus reddant, quantum eos toto litis tempore perdidiſſe conſtiterit.

† *Quiſquis*

† *etiam*

Impp. Honorius & Theod. AA. Aſclepiodoto PF. P.

Terminato tranſactoqúe negocio, poſt hac nulli actio neque ex reſcripto ſuper ſumptuum repetitione præſtetur, niſi cognitor, qui de principali negocio ſententiam promulgauit, cominus

minus partibus conſtitutis iuridica pronuntiatione ſignauerit, uictori cauſæ reſtitui debere expenſas, aut ſuper hijs querelam iure competere: poſt abſolutum enim dimiſſumq́ iudicium, nefas eſt litem alteram conſurgere, ex litis primæ materia. Dat. III. Cal. April. Conſtantinop. Aſclepiodoto & Mariniano COSS. Interpretatio.

Poſteaquam inter partes fuerit definitum iudicio, intercedente negocio, quæcunq́ actio propter repetendos ſumptus, uel expenſas litis obtenta fuerit, nullam habeat firmitatem, quam iudicati forma non continet: quia quicunq́ quod in iudicio aduerſario præſente non petijt, poſtea de eadē re litē aliā nō poterit inchoare.

DE VSVRIS REI IVDICATAE. TIT. XVII.

Imppp. Gratian. Valent. & Theod. AAA. Eutropio PF. P.

QVi poſt iudicij finem, exceptis duobus menſibus, quibus per legis ſolutionem nonnunquam eſt conceſſa dilatio, moram afferent ſolutioni, à die patrati iudicij, quo obnoxij redditi ſunt, in duplicium centeſimarum conueniantur uſuras, extrinſecus ſcilicet medietatem debiti, de quo litigatum eſt, ſicut prius conſtitutum eſt, inferentes uſq́ in id tempus, quo debitum ſolutione diluerint. Quod à nobis exemplo æquabili ex iuris priſci eſt formulis introductum, ut quia malæ fidei poſſeſſores in fructus duplos conueniuntur, æque malæ fidei debitores ſimile damni periculū perſequatur. Sed tamen creditor ternis interiectis menſibus, poſt ſententiam conteſtari moram debebit adhibitæ tarditatis, ut ei centeſimarum duplicium fructus poſſit acquiri. Cauendum quippe ex diuerſo eſt, etiam cōtra illam malitiam creditorum, ne iudicatis ad ſolutionem cunctantibus, incipiant ſpe dupli fœnoris imminere: quanquam iudicatum, ſi hanc pœnam à ſe remouere feſtinet, contractam pecuniam uel apud iudices obſignatam locare, uel iudicio conueniat offerre, ut periculum duplicium uſurarum incurrere ex ea die, qua obnoxius eſſe cœperit, deſiſtat. Diſtinguendum uero hoc quoque arbitrati ſumus, ut ſi contractus debiti ex ſtipulatione deſcendit, & caſu uſuræ per annorum curricula ſummam capitis impleuerint, ſcilicet ut quantitas ſortis, quantitati fœnoris adæquetur, poſt ſententiam uſuræ duplicis non utriuſque debiti currant, ſed capitis quidem duplæ, uſurarum uero ſimplæ. Dat. XV. Cal. Iun. Theſſal. Gratiano V. & Theod. I. AA. COSS. Interpretatio.

Debitor, qui poſt emiſſum iudicium, à quo uictus fuerit, debiti ſummā implere neglexerit, tranſactis duobus menſibus, duplam centeſimā debiti ipſius, uſq́ in diem ſolutionis ſe nouerit redditurū, ita tamē, ut medietatē rei iudicatæ mox cogatur inferre: quia nō immerito ſicut malæ fidei poſſeſſor duplos fructus, ita & q poſt iudicium

iudicium tardior ad reddendum fuerit, duplam centeſimam reddat. Sed tamen & hoc contra creditorum malitiam, quibus debitores addicti fuerint, ordinamus, ut non uelint pro ſpe duplicandæ centeſimæ ſuo uitio tardius exequi quod fuerat iudicatum, unde debebit creditor, ternis interiectis menſibus, poſt datum iudicium conteſtari, ut ſic duplam centeſimam poſſit exigere: nam ſi collectam pecuniam habuerit debitor & oblatam, & ille qui uicit noluerit pro lucro † duplicandarum centeſimarũ accipere ſignatam, eam debitor apud idoneas faciat ſequeſtrari perſonas, ut damnum uſurarum poſtea non poſſit incurrere. Hoc quoq; præcipimus obſeruari, ut ſi debitoris cautio cum omni firmitate proferatur, & uſuræ per annos plures cum capitali debitor amplius non petatur. Sanè poſt iudicium, duplã ſe æquauerit à debitore centeſimam, quã reddi iuſſimus, taliter ſoluat, ut de capitali debito tantum duplæ uſuræ reddantur. De illo uero quod in uſuris ante iudicium creuit, ſimpla tantum centeſima detur.

† duplandarũ

QVI BONIS EX LEGE IVLIA CEDERE POSSINT. TIT. XVIII.

Imppp. Gratian. Valent. & Theod. AAA. ad Baſilium Conſulem.

Ne quis omnino uel fiſci debitor, uel alienæ rei in auro atq; in argento, diuerſisq; mobilibus retentator ac debitor, bonorum faciens ceſſionem, liberum à repetitione pleniſſima nomen effugiat, ſed ad redhibitionem debitæ quantitatis congrua atq; digniſſima ſuppliciorum acerbitate cogatur, niſi forte propriorum dilapidationem bonorum, aut latrocinijs abrogatam, aut fortaſſe naufragijs incẽdioq; conflatam, uel quolibet maioris impetus infortunio atque diſpendio docuerit afflictam. Prop. Rom. Prid. † Id. Octob. Auſonio & Olibrio COSS.

† Cal.

Interpretatio.

Nullus, qui aut fiſcali debito, aut priuato probatur obnoxius, ſed ſi aurum, aut argentũ, uel mobilia quæcunq; debuerit, ob hoc ſe credat à debito excuſandum, † quod dicat de rebus ſuis ſe facere ceſſionem, ſed pœnis adflictus quæcunq; debuerit cogatur exoluere: niſi forte huiuſmodi perſona ſit, quæ ſe probet omnem ſubſtantiam ſuam, aut naufragio, aut latrocinio, aut incendio, aut cuiuslibet maioris uiolentiæ impetu perdidiſſe.

† quo

† Apud acta Imp. Theod. A. dixit.

† Imp. Conſtãtinus A.

In omni ceſſione profeſſio ſola quærenda eſt. Idem dixit.

In omni ceſſione ſufficit uoluntatis ſola profeſſio. Dat. Cal. Maij. Honorio † NB. PC. & † Euodio COSS.

† Nepotiano
† Claudio

Interpretatio.

Quæcunq; aliquis alteri ceſſerit, profiteatur ſe tantum rem ceſſiſſe, uel cauſam, hoc eſt aut geſtis, aut ſcriptura, aut teſtibus, & ſola uoluntatis illius profeſſio pro omni firmitate ſufficiat.

QVORVM BONORVM. TIT. XIX.

Impp. Arcad. & Hon. AA. Petronio Vicario Hiſpaniarum.

QVid † iam planius, quàm ut hæredibus traderentur, quæ in ulti- † *tam*
mum uſq; diem defuncti poſſeſſio uindicauit? etiãſi quod poſſit tribui de proprietate luctamen: conſtat autem uirum ab inteſtatæ uxoris bonis ſuperſtitibus conſanguineis eſſe extraneum, cum prudentium omniũ reſponſa, tum lex ipſa naturæ ſucceſſores eos faciat. Inſuper etiam manſura perpetua ſanctione iubemus, ut omnibus fruſtrationibus amputatis, in petitorum corpora transferantur, ſecundaria actione proprietatis non excluſa. Dat. † VI. Cal. Aug. Mediolani, Olibrio † *v.*
& Probino COSS.

Interpretatio.

Iuſtum eſſe decernimus, ut quodcunq; autor uſq; in diem uitæ ſuæ tenuerit, petentibus hæredibus debeat conſignari, illi poſtea, cui cõpetit, actione ſeruata. Virũ quoq; inteſtatæ uxoris ſuæ facultatem, quæ ſine filijs receſſit, cõſanguineis eius qui legitimi ſunt, tradere mox ſine ulla dilatione præcipimus, & maritũ proponere minime prohibemus, ſi quas ſibi competere putauerit actiones.

VNDE VI. TIT. XX.

Imp. Conſtantinus A. Seuero.

IVdices abſentium, qui cuiuslibet rei poſſeſſione priuati ſunt, ſuſcipiant in iure perſonam, & autoritatis ſuæ formidabile miniſterium obijciant, atq; ita tueantur abſentes. Hos tamẽ Iudices quos abſentiũ iuſſimus ſubire perſonã, intra hos terminos miniſterij retinemus, ut illibatis, atq; omnibus integris cauſæ principalis ĩternis, id ſolũ diligẽter inquirant, utrũ eius qui quolibet pacto peregrinatur, poſſeſſio ablata eſt, quã propinquus, uel amicus, uel ſeruulus quolibet titulo retinebat, nec hos qui deiecti ſunt abſentiũ nomine poſſidẽtes: quia minime ipſis cauſæ dictio mandata ſit, ab experiunda re ſecludant: nec ſi ſerui ſint eorum reijciant in iure perſonas: quia huiuſcemodi conditionis hominibus cauſas orare fas non ſit. Sed poſt elapſa quoque ſpatia recuperandæ poſſeſſioni legibus præſtituta, litigiũ eis inferentibus largiri conueniet, ut eos momentariæ perinde poſſeſſioni reſtituant, ac ſi reuerſus dominus litigaſſet. Cui tamẽ quolibet tẽpore reuerſo, actionẽ recuperandæ poſſeſſionis induſſimus: quia fieri poteſt, ut reſtitutio propter ſeruulos infideles, uel neglĩgẽtes propinquos uel amicos, & colonos interea differatur: abſenti enim officere non debet tempus emenſum, quod recuperandæ poſſeſſioni legibus præſtitutũ eſt, ſed reformato ſtatu, qui per iniuriã ſublatus eſt, omnia quæ ſupererunt ad diſceptationẽ litigij immutilata pmaneant, iudicio reſeruato iuſtis legitimisq; perſonis, cum ualde ſufficiat poſſeſſionẽ tenentibus, abſentiũ nomine cõtra præſentiũ uiolentiã ſubueniri. † *Decemb.*
Dat. X. Cal. † Nou. Mediol. Cõſtant. A. † VII. & Conſtantio COSS. † *III.*

m Interpretatio.

Interpretatio.

Omnes iudices ſpecialiter admonemus, ut nullus abſentibus dominis res corũ præſumat inuadere, ſed contra improbos homines omnia per perſonã Iudicis uindicentur, ſaluo principali negocio. Quod ſi quis ſe aduerſus abſentem negociũ habere cauſatur, & ſi cui illi qui peregrinãtur rem ſuã commiſerint gubernandã, nec actor, nec procurator eorũ, aut aliquis ſeruorũ ad dicendã cauſam domino aut abſente, aut non iniungente cogatur. Sed ſi quid eis fuerit ſublatum, mox hijs qui domino abſente excluſi ſunt, cum interpellauerint reformetur. Ipſe uero dominus ſi forte per negligentiã ſeruorũ res recepta non fuerit, cum † à peregrinis redierit, poſſeſſionẽ ſuã momenti beneficio, etiãſi annos exceſſerit, nullatenus recipere prohibet. ſed reſtitutis in integrũ omnibus quæ eo abſente ſublata ſunt, integra cauſæ actio proponatur: inter legitimas dũtaxat, et integra ætate perſonas: quia dignũ eſt, ut cõtra malitiã eorũ qui præſentes ſunt, taliter abſentibus iubeamus eſſe conſultũ.

† de

Imppp. Grat. Valent. & Theod. AAA. ad Potitũ Vicariũ Vrbis.

Quiſquis neq; uulgato reſcripto, neq; aduerſario ſolenniter intimato, poſſeſſorẽ quietũ dominio ſuo huiuſmodi terrore turbauerit, ea in perpetuũ lite multetur, quã præoccupauerit uiolentia, cum precibus popoſciſſet audiri. Quæ nõ minus etiã cum tenebit conditio, qui Iudicis interlocutione ſuppreſſa, ſub ſpecie iudicati ius alienũ improba temeritate puaſit, ita ut neuter reparationẽ interfecti hoc pacto ſemel negocij audeat poſtulare. Si autẽ habito plerunq; colludio curatores uel tutores minorum his rem debitã ea occaſione peruadant, ut pupillis uel adultis iurgandi copia & fructus adimatur, hijs eatenus ſubuenimus, ut eoſdem non atterat damno culpa temeritatis alienæ, ſed ilico quidẽ poſſeſſio ei, à quo eſt ablata reddatur. Curatores autẽ uel tutores, æterna deportatione punitos, bonorũ quoq; publicatio perſequatur. Dat. pridie Id. Octob. Siagrio & † Eucherio COSS.

† olibrio.

Interpretatio.

Quicunq; cauſam ſuã non ita agere uoluerit, ut aduerſariũ ſuum publice patefacta actione conueniat, & † dominũ poſſeſſionis aliqua ratione conturbauerit, ita negocio ipſo careat, ut eã cauſam nunq; ualeat reparare, qui prius rem uoluit auferre, q; ſperare à Iudice ut deberet audiri. Similiter & ille omni cauſa priuetur, qui Iudicis ordinatione ſuppreſſa, iudiciũ ſe habere dicens, alienam poſſeſſionẽ ſua præſumptione peruaſerit. Quod ſi tutores etiã uel curatores minorũ, cõludio aliquo pro eorũ negocijs alienã rem ſub ea qua diximus temeritate peruaſerint, ut minorum cauſa depereat, nullũ minoribus præiudiciũ fieri ex tutorũ uel curatorũ temeritate permittimus. ſed proprietatẽ ſine dilatione recipiant. Curatores autem uel tutores amiſſis rebus ſuis perpetuo exilio deputentur.

† dominium poßeßoris

Imppp. Valent. Theod. & Arcad. AAA. ad Meſſianũ CC. SP.

Pleroſq; detectũ eſt in rem priuatã noſtrã, quã publicatio celebrata quæſiuerat, inuaſiſſe, quã nos à retentatoribus ereptam ſociari iubemus ærario, punientes contumacius quàm decus publicũ ſinebat † erectos, ut qui litẽ inferre potuiſſent, nollent expectare iudiciũ, ac ſpernerent uictoriam quã iuſtitiæ præſcripſiſſet euentus, & amplecterentur quod dediſſet audacia. Accedat gitur lite, quiſquis operiri noluerit litis euentũ, & quod

† detectos forte.

quod recipere lege potuiſſet, contemptor examinis uiolentus amittat. Illi uero, quos in tantũ furorem prouexit audacia, ut quod iurgaturi apud examinis fidem ſperare nõ poſſent, ante euentũ iudicialis arbitrij illicita præſumptione temerarent, æſtimationẽ rei, de qua litigari cõuenerat, cogantur exoluere. Quod quidẽ etiam in priuatis obſeruandũ negocijs generali lege ſancimus. Illud autẽ ab officio magnificentiæ tuæ cauendũ eſſe decernimus, ut ſacratiſſima domus noſtra litẽ non inferre cogatur, neque expetat, ſed patiatur examen. Dat. XVIII. Cal. Iul. Treueris, Timaſio & Promoto COSS.

Interpretatio.

Cognouimus rem fiſci uiolenter aliquos inuaſiſſe, ſed nos euidenti lege præcipimus, ut ſi quis aut fiſcalem rem, aut priuatam ante ſententiã à Iudice prolatã inuaſerit, & noluerit expectare litis euentũ, perdat negociũ qui contempſit expectare iudiciũ. Ille uero qui hoc præſumpſit inuadere, quod per iuſtitiã apud Iudicẽ nõ poterit obtinere, habita æſtimatione talem rem aliam illi domino reſtituat, qualem noſcitur ante iudicium peruaſiſſe.

Impp. Arcad. & Hon. AA. Arriano Conſulari Liguriæ.

Legis iteranda ſunt beneficia, quæ tantũ abſentibus detulerunt, ut ſi perturbatus poſſeſſionis ſtatus ſit, uel direptũ aliquid, ad repetendũ momentum redintegrationẽq; fortunæ ſeruis etiã præbeatur facultas: amicis præterea, parentibus, proximis, uel libertis. Iudicẽ quoq; abſentium commoda tueri oportet, atq; in his quæ cõprobantur ablata, celeri redhibitione conſulere, nec iudicium dilatione ſuſpendi. Sub quocunq; igitur nomine uel titulo poſſidenti repetendi copia præbeatur, qui utẽdæ rei habuit facultatem, ut quæ in militia conſtitutis, uel abſentibus erepta eſſe conſtiterit, ſub cuiuslibet perſonæ repetitione reddantur. Dat XV. Cal. Ian. Mediolani, Arcad. IIII. & Hon. AA. COSS.

Interpretatio.

Propter abſentes legem uolumus iterare, ut quicquid fuerit eis à qualibet perſona ſublatum, totum amicis eorũ, uel proximis, uel ſeruis, cum iudicẽ interpellauerint, ſine dilatione reddatur: ut res quas diſcedens dominus in ſua proprietate dimiſit, integra ab actoribus domini quouſq; redeat uindicetur. Quæcunq; autẽ in militia conſtitutis, uel abſentibus peruaſa fuerint, ſine aliqua iubemus dilatione reſtitui.

Iidem AA. Petronio Vicario Hiſpaniarum.

Nec imperiale reſponſum, quod ſupplicatio litigatoris obtinuit: nec interlocutio cognitoris interpellare poſſeſſionis ſtatum, eo qui rem tenet abſente, permittitur: quia negociorũ merita partium aſſertione panduntur. Vitia autem à maioribus contracta perdurant, & ſucceſſorẽ autoris ſui culpa comitatur, &c. Dat. † XV. Cal. Ian. Mediolani, Cæſario & Attico COSS. † V.

Interpretatio.

Nec per Principis præceptionem, ſi à litigatore fuerit obtenta: nec per reſpõſum Iudicis, ſi fuerit interpellatus, abſente domino poſſeſſio ullius auferatur, quia prius conueniri debet ille qui poſſidet, & niſi inter præſentes iudiciũ dari non poteſt, nec negocium terminari. Nam quicunq; alienam, uel abſentis rem crediderit occu

pandam, nouerit etiam hæredes ſuos ſimiliter pro hac autoris præſumptione eſſe manſuros.

Impp. Honor. & Theod. AA. Iuliano PC. Africæ.

Momentatio exerceri poteſt per quamcunq; perſonam: ſub colore autē adipiſcendæ poſſeſſionis obreptio petitionis alteri obeſſe non debet, maxime cum abſq; conuentione perſonæ legitimæ initiatum iurgiū uideatur. Nihil autem opituletur conuentio circa minorem habita, cum id rectius circa curatorem debuerit cuſtodiri. Dat. Prid. Non. Mar. Rauen. Conſtantio & Conſtante COSS.

Interpretatio.

Ad recipiendum momentum, id eſt, infra anni ſpacium cuiuslibet perſona agere poteſt, ſi per obreptionem fuerit facta petitio, alterius parti præiudicare non poterit. Præterea cum legitima perſona non ſit, nihil ualeat actio contra ætatem minorem, quæ contra curatorem ſuum potius debuit iuſta ratione proponi.

VTRVM VI. TIT. XXI.

Impp. Arcad. & Honor. AA. Vincentio PF. Galliarū. Poſt alia.

SI coloni, quos bona fide quiſq; poſſedit, ad alios fugæ uitio trāſeuntes, neceſſitatē conditionis propriæ declinare tentauerint, bonæ fidei poſſeſſori primum oportet & celeri reformatione ſuccurri, tunc cauſam originis & proprietatis agitari, non expectatis temporibus, nec denuntiatione ſolenni, quæ locum in hijs negotijs non habebunt. Dat. IIII. Id. Iul. Mediol. Stillicone & Aureliano COSS.

Interpretatio.

Si coloni rei alieni ad alios dominos forte confugerint, primum eſt, ut fugitiuos ſuos, de cuius re exiſſe noſcuntur, momenti beneficio poſſeſſor ſine dilatione recipiat, & ſic de eorum origine audiatur, nec requiratur in iudicio, ut prius titulum litis petitor ſcribat, quia initium litis ad momentariam non pertinet actionem.

TITVLI LIBRI QVINTI.

De legitimis hæredibus.
De bonis Decurionum.
De bonis Clericorum & Monachorum.
De bonis militum.
De poſtliminio, id eſt poſt captiuitatem regreſſis.
De ingenuis, qui tempore tyranni ſeruierunt.
De expoſitis.
De hijs, qui ſanguinolentos emptos, uel nutriendos acceperint.
De fugitiuis colonis.
De inquilinis & colonis.
Ne colonus inſcio domino ſuo alienet peculium, uel litem inferat ei ciuilem.
De longa conſuetudine.

CODICIS THEODOSIANI LIBER QVINTVS.

DE LEGITIMIS HAEREDIBVS. TIT. I.

Imp. Conſtantin. A. ad Baſſum PF. V.

PAtri ius liberorum non habenti, interueniente licet patruo, cæteriſq́ inter quos agnationis incorrupta iura per ordinem porriguntur, & quicunq́ deinceps agnati erunt, à quibus conſanguinitatis iure mater poterat excludi, placet omniũ filij bonorum, quotieſcũq́ ab inteſtato uenitur, deferri tertiam portionem, & tam patruo eiuſq́ filio, quàm & nepoti, agnatione minime durante, ſi forte per emancipationem cuiuſquam fuerit conſanguinitas diminuta, beneficio pari deferri tertiam portionem, licet habeat mater ius liberorum. Nec immerito ſi quando ſupradicto ſubnixa mater fuerit priuilegio, agnatione dirempta ultra nepotis gradum iurium beneficium minime placuit extendi: ne multis perſonis uocatis, plus ablatũ matri, minus additum uideretur. Siue igitur unus extiterit plures ue patrui eorumq́ filius aut etiã filij, & nepotes neptés ue, nõ amplius q̃ ſola tertia uniuerſorũ bonorũ ſimul omnibus, uel ſingulis pro ſuis qbuſq́ gradibus deferenda eſt. Et eodẽ genere ſi plures erunt à quibus mater poſſit excludi, nõ plus q̃ tertia bonorũ matri aduerſus oẽs competere debebit. Supradictæ ergo originis exiſtẽtibus pſonis agnatis in infinitũ, matri aduerſus oẽs cẽſuimus ſubueniẽdũ: licet nõ omnib. aduerſus matrẽ, ſed certis ſupius cõprehẽſis pſonis hoc auxiliũ tribuatur, ita ut nec petita bonorũ poſſeſſione, quoniã huius legis nõ Prætoris eſt beneficiũ, ilico ut ſi datæ portionis dies extiterit, aditione ſimplici adrepto rerũ quolibet corpore, uel animi deſtinatione patefacta, plenũ dominiũ delatæ ſibi portionis conſequẽtur, facultate eis perpetua dum ad uixerint tribuenda in adeunda cõceſſa ſibi parte ſucceſſionis. Nec enĩ ad eos qui corũdẽ ſucceſſores erũt, niſi ipſis prius, quos indulgentiæ noſtræ ratio complectetur, quæſita fuerit hæreditas, tranſire quicq̃ iubemus, ſed penes eos manere, apud quos ante iſtam legem reſidere potuiſſent. PP. † XIIII. Cal. Ian. (margin: † XII. Cal. Maij.) Rom. Criſpo II. & Conſtantino II. Cæs. COSS.

Interpretatio.

Si mater ius liberorũ nõ habeat, hoc eſt, ſi ingenua tres partus uiuos, & libertina quatuor nõ ediderit, & unicũ filiũ fortaſſe inteſtatũ pdiderit, & filius moriẽs patruum unũ, uel plures, aut certe patrui, uel patruorũ filios, uel nepotes plures cũ matre reliquerit, q tamẽ emãcipati nõ fuerĩt, mater in tertia portione in filij inteſtati hæreditate ſuccedat, & duas partes patruus, uel ſi plures patrui fuerĩt, aut filij, uel nepotes ſibimet uindicabũt. Qđ ſi mater liberorũ ius habeat, et patruus uel patrui cũ matre ſupfuerĩt, etiãſi emãcipati ſunt, duas partes de bonis filij inteſtati moriẽtis mater † acqrat, (margin: † conſequatur) quæ ius liberorũ habet, & tertiã patruus uel patrui: qui ſi defuerint, filij patruorũ quãtu fuerĩt æquales ſibi per capita faciãt portiones. Qđ ſi filij patruorũ de-

 fuerint,

fuerint,ſimili etiā nepotes patruorū diuiſione ſuccedāt. Sed in hac ſucceſſione ſola conſtitutio præſens ſufficit,ut inter matrē,patruos,eorūq; filios & nepotes,bonorum poſſeſſio præſumatur,quæ ſi fortaſſe adita non fuerit hæreditas,& hij qui adire debuerant moriuntur,hæredes eorum à ſucceſſione non aditæ hæreditatis excludit:quia euidenter lex iſta cōſtituit, ut non adita hæreditas nō tranſeat ad hæredes.

† *& Theodoſius.* Impp. Valent. & Valens †AA. ad Auxilium PF.P.

Quia nō ſolum filius conſanguineus,ſed etiā per adoptionē quæſitus, nulla capitis diminutione intercedente,eius matrē excludit, ut quidē patiatur mater defunctorū excludi ſe,fratribus conſanguineis exiſtentibus quibus ipſa præferatur,intercedente capitis diminutione proximior gradus ineatur. Nam cōſtitutio diui Conſtantini,ad Baſſum Præfectum urbis emiſſa,patrui tantūmodo ius antiquū temperauit,ut ſi unus patruus, ſeu duo,pluréſue ſint ſine filijs,filijúe eorū uſq; ad nepotē extiterint, beneficio cōpoſitionis in partē tertiā cōponant. De conſanguineis uero fratribus nullam fuiſſe mentionē cognouimus euidēter,licet antiquo iure ſeruato,ac diualis memoriæ Conſtantini conſtitutione cōprobata,proſpectum eſſe uideatur à noſtra Clemētia, ut in huiuſmodi litibus qui frater conſanguineus debet excludi ſecundū ius antiquū,præferatur iuxta memoratā deſtinationē: uel certe ſi patrui pſona interceſſerit,uſq; ad nepotē
† *V. Cal. Maij* ius cōſtitutionis tēperatū,ſuū teneat robur atq; firmitatē. Dat. †IIII. Cal. Ian. Conſtantinop. Valent. NB. puero,& Victore VC. COSS. Interp.

Si moriatur quis,& relinquat matrē & fratrem conſanguineū,id eſt, uno patre natum,uel etiā adoptiuū,id eſt,geſtis ante Curiā ad filiatum qui conſanguinei loco habendus eſt,conſanguineus frater, uel adoptiuus matrē in tota ſucceſſione mortui fratris excludant. Quod ſi emancipatus fuerit cōſanguineus, aut adoptiuus, & moriatur frater ſuperſtitibus emancipatis fratribus,& matre,patruos eorūq; filios uel nepotes etiā emācipati fratres euidenter excludūt:ita tamē,ut ſi ius liberorū mater habuerit,duas partes de morientis filij hæreditate præſumat, & tertiā emancipati fratres,qs cōſtat eſſe ſuperſtites. Quod ſi mater ius liberorū non habuerit,tertiā mater conſequetur, & duas partes etiā emācipati filij excluſis patruis poſſidebunt.

† *Conſtantinus & Gratianus.* Imppp. †Grat. Valent. & Theod. AAA. ad Hilarium PF.

Quoties de emancipatæ filiæ ſucceſſione tractatur, ſeu eā fiduciæ nomen obſtrinxit,ſeu etiā nulla comitantur ſuffragia liberorū,filijs ex ea genitis, etiāſi talis occaſus auo uiuēte cōtingat, intacta pro ſolido ſucceſſio deferatur,neq; ulla defunctæ patri matriq; cōcedatur inteſtatæ ſucceſſionis hæreditas,cum ſatis ſuperq; ſufficiat aduerſus omnes legitimo gradu ad ſucceſſionē uenientes,in hæreditatibus matrū incolumes ac ſuperſtites optabili ſorte geniti ſucceſſio liberorum. Dat. X. Cal. Mart. Mediolani, Merobaude II. & Saturnino COSS. Interpretatio.

Filia,quā fiduciatā nominauit,hoc eſt emancipata,ſi inteſtata moriatur,& relinquat ſuperſtitē patrē,matrē et filios,excluſo patre et matre,etiāſi ius liberorū defuncta nō habeat,filij ſoli in eius hæreditate ſuccedūt. Hic de iure addēdū,qd ſit fiducia

Imppp. Valent. Theod. & Arcad. AAA. Conſtant. PF. P. Galliarum.

Si defunctus cuiuſcūq; ſexus aut numeri reliquerit filios, & ex filia de-

functa

functa cuiuſcunq; ſexus aut numeri nepotes, eius partis, quã defuncti filia ſuperſtes patri inter fratres ſuos fuiſſet habitura, duas partes conſequantur nepotes ex eadẽ filia, tertia pars fratribus, ſororibus ue eius quæ defuncta eſt, id eſt, filiis filiabusq; eius de cuius bonis agitur, auunculis ſcilicet ſiue materteris eorũ, quorũ cõmodo legẽ ſancimus, accreſcat. Quod ſi hic defunctus, de cuius bonis loquimur, habebit ex filia nepotes, & præterea filios nõ habebit, ſed qui præferri nepotibus non poſſint habebit agnatos, in quandã falcidiã, et in dodrantẽ nepotes iure ſuccedãt. Hæc eadẽ quæ de aui materni bonis conſtituimus, de auiæ et maternæ ſiue etiã paternæ ſimili æquitate ſancimus: Niſi forte auia elogia inurẽda impiis nepotibus iuſta ſemotis ratione monſtrauerit. Non ſolum autem ſi inteſtatus auus auiáue defecerit, hæc de nepotibs quæ ſancimus iura ſeruamus: ſed & ſi auus, uel auia, quibus huiuſmodi nepotes erant, teſtati obierint, & præterierint nepotes, aut exhæredarint eoſdẽ, et de iniuſto auorũ teſtamento, & ſi quæ filiæ poterunt uel de re, uel lite competere actiones nepotibus deferemus, ſecundũ iuſtum noſtræ legis modũ, quæ de parentum inofficioſis teſtamentis competunt filiis. Dat. v. Cal. † Mart. Mediolani, Timaſio & Promoto COSS. † *April.*

Interpretatio.

Si aliquis moriatur inteſtatus, & filios uel filias ſuperſtites, uel nepotes ex filia mortua derelinquat, filii in ſua portione ſuccedũt: Nepotes de portione matris ſuæ tertiã perdunt, quæ ſuperſtitibus auunculis eius & materteris proficit. Si uero quis moriatur inteſtatus, & relinquat ex filia nepotes, & filios non dimittat, ſed fratrem & ſororem ſuperſtites derelinquat, tres partes hæreditatis aui materni ſibi nepotes ac neptes ex filia uindicabũt: quartã frater uel ſoror aui defuncti, iuxta legis huius ordinẽ conſequentur. Si uero mulier, id eſt paterna uel materna auia inteſtata moriatur, & relinquat filios, & ex mortuo filio uel filia nepotes, æqualiter de patris uel matris portione nepotes uel neptes tertiã perdunt, quã patruis & amitis ex auiæ paternæ bonis, auunculis & materteris ex auiæ maternæ bonis, ſicut & de aui materni conquirunt: Nam ſi patruus & amita, uel auunculus, & matertera fortaſſe † defecerint, ad fratres uel ſorores † auiarũ tres unciæ, & ad nepotes nouem perueniãt. Nam in aui paterni hæreditate, nepotes uel neptes ex filio mortuo de patris ſui portione nihil perdunt. Si uero auus uel auia, nepotes ac neptes ex filia in teſtamento ſuo præterierint, aut non probatis cauſis exhæredauerint, actio illis de inofficioſo contra teſtamentum aui uel auiæ, quæ matri eorum competere potuit, legis beneficio tribuetur. † *defuerint* † *aui eorum*

Impp. Arcad. & Hon. AA. Aureliano PF. P.

Nepotes ex filia auis pro rata parte hac conditione ſuccedant, qua & matres, ſi uiuerẽt, hæreditatem patrũ ſibi cum fratribus uindicarent: ſcilicet ut mixtis matrũ ſuarũ dotibus, aui hæreditatẽ pro rata parte, quam lex Diualis cenſuit cum auunculis partiãtur. Nec amplius his quicquam de auitis facultatibus tribuatur, quàm legis dudum latæ ſanctio comprehendit, ſcilicet detracta tertia partis eius, quæ eorum matri, ſi dotem iungeret, debebatur. Si uero dotem matres miſcere noluerint, maternis

ac paternis

ac paternis facultatibus oportet eſſe contentos, quos conſtat alienæ iam familiæ eſſe procreatos. Dat. pridie Non. Octob. Conſtantinopoli, Arcadio IIII. & Honorio III. AA. COSS. Interpretatio.

Hæc lex ſimilis eſt ſuperiori, ſed hoc amplius habet, quod dotem pro filia in generũ factam, uel quicquid filia accepit tempore nuptiarum, poſt mortem aui inteſtati nepotes confundere iubet, ita ut de dote in hæreditatẽ confuſa duas partes de eo quod mater eorum erat habitura percipiant: aut ſi noluerint confundere nepotes, ſint acceptis tempore nuptiarum rebus, uel ſola dote contenti.

† *Maximo.* Impp. Honorius & Theodoſius AA. † Maximino PF. V.

Vbi auiarum ſucceſſio occaſu interueniente diſcutitur, capitis diminutio materna quærenda non eſt: tunc enim in huiuſmodi hæreditatibus filiorum ſtatus aut perſona expectatur, quoties de eius bonis poteſtatem

† *Nouemb.* familiæ potuit habere tractatur. Dat. V. Cal. † Octob. Rauennæ, Theodoſio A. IX. & Conſtantino III. COSS. Interpretatio.

In bonis auiæ emancipatio patris ac matris nepotibus non impediat, ſed perdito triente, in ea, quam lex eis tribuit, portione ſuccedant.

Impp. Theod. & Valent. AA. Albino PF. V.

Sicut mater quæ liberorum iure ſubnixa eſt, patruo capite diminuto, dare iuſſa eſt tertiam portionem, ita etiam quæ nullo huiuſmodi fulcitur auxilio, patruo quatuor cedat uncijs facultatũ. In illa quoq; parte matris non eſt priuilegium tranſeundum, in qua Conſtantinianæ legis potiſſimũ conſtitutum tenendum eſſe cenſemus: ut ſicuti nulli unquam, uel ex prioris generis parte uenientũ, uel ex conſequenti ſanguine probatorũ, agnationis, cõpoſitionis ue nomine de ſucceſſione filij iuſta cum matre potuit eſſe cõtentio, præterq̃ patruo, filio patrui, & eius nepoti, ita cõtra omnes reliquos, ſicut cuſtoditũ hactenus, arbitramur pars potior matris habeatur. Emãcipati quoq; fratris merita tractamus, qui ut agnationis iure integro matrem in totũ à ſucceſſione filij decedentis excludit, ita capite diminutus nihil penitus conſequitur. Exẽplo igitur patrui, etiã huic cũ matre hãc uolumus eſſe rationẽ, ut quatuor uncias hereditatis accipiat. Laxa uero decernimus ſanctione ut ſtatuta noſtra non ſolum futurarũ ambigua

† *diſcindant.* quæſtionũ, uerumetiã pẽdentiũ negociorũ hoc ordine fata † diſtinguãt.

† *Pridie* Dat. † III. Cal. Febr. Theod. XII. & Valent. AA. COSS. Interp.

† *inſeruimus* Similis eſt hæc lex ſuperiori, ſed quia euidentior eſt, & iſtam † ſtatuimus: Nam hoc amplius habet, quod & de adoptiuo filio loquitur.

Iidem AA. ad Senatũ urbis Rom. Poſt alia.

Mater, quæ habens ius liberorũ, defuncto filio ſine liberis filiã ue, cũ

† *parti* eius ſorore ſuccedit † patri, ſortis paternæ teneatur exẽplo, ut ſi thorũ priorẽ ſecũdo nõ mutarit amplexu, omnia filij morte delata pleno iure conquirat. Si uero alterius elegerit coniugiũ mariti, extrinſecus quidẽ quæſita à filio, filiã ue ſimili firmitate poſſideat. Rerũ uero paternarũ defuncti ſolo

uſufructu

uſufructu humanitatis contemplatione potiatur, proprietatem fratribus tranſmiſſuram defuncti. Si uero filius qui moritur, filiáue filios derelinquit, omnimodo patri ſuo matríue ipſo iure ſuccedant. Quod ſine dubio & de pronepotibus obſeruandum eſſe cenſuimus. Dat. VII. Id. Nouemb. Theod. XII. & Valent. AA. COSS. Interpretatio.

Materius liberorum habens, mortuo filio uel filia, ſi ſuperſtites alias filias habuerit, & filium non habuerit, cum filiabus æquali ſorte ſuccedat, hoc eſt, ut mater dimidiam, & filij, quanti fuerint, mediam uindicent portionem: ita ut ſi alium maritum non acceperit, portionem quam conſecuta eſt faciendi de ea quod uoluerit habeat poteſtatem: Si uero alium maritum acceperit, quicquid filius uel filia mortui aliunde adquiſitum reliquerint, mater perpetuo iure uindicet. De bonis uero prioris mariti portionem, quam ex hæreditate filij morientis fuerit conſecuta, ſorores mortuorum fratrum ſibi poſt matris obitum uindicabunt. Quod ſi filius aut filia, qui moriunt̃, matrẽ ius liberorũ habentẽ ſupſtitẽ dimiſerint & ſorores, ſed tamen filios habeant, filij eorum in integra patris uel matris facultate ſuccedunt, ita ut mater uel ſorores ab hac ſucceſſione habeantur extraneæ. Hoc & de nepotibus & pronepotibus filiorum lex iſta conſtituit.

Iidem A. Hierio PF. P.

Pridem latæ conſtitutionis pars quidem abroganda eſt, ne ullis parentibus aut propinquis naturæ legiſq́ pariter prærogatiua donatis, in capiendis ab inteſtato hæreditatibus præferantur coniuges, uel etiam comparentur: cum ſi ſanctitas inter eos ſit digna fœdere coniugali, non ita laborioſa uel ſumptuoſa eſt teſtandi occaſio, ut deſiderio ſuo quiſq́ ſubuenire differat. Quod interdum ita ſenſu leuiore concipitur, ut antiqui nec quod extraneis, ac ſæpe ignotis in donationibus ſucceſſionibuſq́ tribuatur coniugibus conceſſerint reprimendum: inter hos potius, ut in loco ancipiti, quàm incitatium filiorum mutuum arbitrati. * Verum lex alia, quam pridem tulimus, ut matrimonijs auxilium impartiret, deficientis hoc totum credidit arbitrio permittendum. Nunc uero parentibus extantibus uel propinquis, ab inteſtato uenire cõiuges prohibemus. Itaq́ nulla mentio prioris legis ſit, ſi quid hoc medio breuiq́ tẽpore contigiſſe alicui dicatur aut coniuge ab inteſtato deferetur coniugibus, deponendum: niſi ſi ille caſus emerſerit, ut nemo de propinquis ſucceſſionem mortui uindicare poſſit ex lege, cum fiſco noſtro qualiſcunq́ iuſſa matrimonij præponamus. Dat. X. Cal. Mart. Conſtãtinop. Tauro & Felice COSS. Interpretatio.

Hæc lex id conſtituit, ut omnes propinqui uxorem ab inteſtati mariti ſucceſſione prohibeant, & maritum ſimiliter à ſucceſſione inteſtatæ uxoris excludant. Sed ſi propinqui omnino defuerint, tunc ſibi inuicem, excluſo fiſco, maritus uel uxor ſuccedant.

DE BONIS DECVRIONVM TIT. II.

Imp. Conſtantinus A. Rufino PF. P.

SI Decurio ſine liberis inteſtatus diem uitæ ſoluerit, cui neque uoluntas poſtrema legibus fulta, neq; alio iure gradu proximo hæres extiterit, bona eius Curiæ ſuæ commodis cedāt, id eſt ordinis utilitati proficiant, cuius corpori fatali neceſſitate exemptus eſt: nulli præbenda licentia poſtulandi hæc bona aut uacantia de noſtra Clementia, etiamſi reuera & teſtamentū, & ſucceſſor deeſſe legitimus adprobetur, omni etiam beneficio, ſi quid fuerit impetratum, proti-
† Firmio nus infirmando. Dat. V. Cal. Decemb. † Sirmio, Conſtantino A. † V.
† VII. & Licinio Cæs. COSS. Interpretatio.

Si Curialis inteſtatus moriens, neq; filios neq; proximos derelinquat, curia, cuius ordini ſubducetur, quicquid reliquerit uindicabit, ita ut nullus audeat ea quaſi bona caduca à principibus poſtulare: quod ſi fecerit, non ualebit: nam teſtamentum faciendi Curialibus lex iſta tribuit poteſtatem.

DE BONIS CLERICORVM ET MONACHORVM. TIT. III.

Impp. Theod. & Valent. AA. ad Taurum PF. P. & Patroc.

SI quis Epiſcopus, aut Preſbyter, aut Diaconus, aut Diaconiſſa, aut Subdiaconus, uel cuiuſlibet alterius loci Clericus, aut Monachus, aut mulier, quæ ſolitariæ uitæ dedita eſt, nullo condito teſtamento deceſſerit, nec ei parentes utriuſq; ſexus, uel liberi, uel ſi qui agnationis cognationiſue iure iunguntur, uel uxor extiterit, bona quæ ad eū pertinuerint ſacroſanctæ eccleſiæ, uel monaſterio, cui fuerat deſtinatus, omnifariā ſocientur. Exceptis hijs facultatibus, quas forte cenſibus aſcripti, uel iure patronatus ſubiecti, uel curiali conditioni obnoxij Clerici uel Monachi, cuiuſcūq; ſexus relinquūtur. Nec enim iuſtum eſt, bona ſeu peculia, quæ aut patrono legibus debentur, aut domino poſſeſſionis, cui quis eorum fuerat adſumptus, aut ad curias, pro tenore dudū latæ conſtitutionis, ſub certa forma pertinere noſcuntur a b eccleſijs detineri, actionibus uidelicet competenter ſacroſanctis eccleſijs reſeruatis. Si quis forte ſupradictis conditionibus obnoxius, aut ex geſtis negocijs, aut ex quibuſlibet alijs eccleſiaſticis actibus obligatus obierit, ita ut ſi qua litigia ex huiuſmodi competitionibus in iudicijs pendent, penitus ſopiantur. Nec liceat petitori poſt huius legis publicationem iudiciū ingredi, uel hac omiſſa, aut Monachis, aut Procuratoribus inferre moleſtiam, ipſa petitione antiquata, & bonis quæ relicta ſunt, religioſiſſimis eccleſijs uel monaſterijs, quibus dedicati fuerant, conſecratis. Dat.
† VIII. † XVIII. Cal. † Ian. Ariouindo & Aſpare COSS. Interpretatio.
† Iul.

Si quis

Si quis Epiſcopus, uel quos lex ipſa commemorat, aut quilibet religioſi, uel religioſæ inteſtati ſine filijs, propinquis, uel uxore deceſſerint, qui tamen nec curiæ quicquam debuerint nec patrono, quicquid dereliquerint, ad eccleſias, uel monaſteria, quibus obſecuti fuerint, pertinebit. Qui ſi teſtari uoluerint, habebunt liberam poteſtatem.

DE BONIS MILITVM. TIT. IIII.

Imp. Conſtant. A. ad Bonoſum Magiſtrum Equitum.

VNiuerſis tam legionibus, quàm uexillationibus, comitatenſibus, ſeu cuneis inſinuare debebis, uti cognoſcant, cum aliquis fuerit rebus humanis exemptus, atq; inteſtatus ſine legitimo hærede deceſſerit, ad uexillationem in qua militauerit res eiuſdem neceſſario peruenire. Dat. v. Id. Maij. Hierapoli, Rufino & Euſebio COSS.

Interpretatio.

Si milites ſine legitimo hærede inteſtati deceſſerint, & proximum non habuerint, eorum bona, qui in eodem officio militant, uindicabunt.

DE POSTLIMINIO, ID EST POST CAPTIVITATEM REGRESSIS. TIT. V.

Imppp. Valent. & Valens, & Gratian. AAA. ad Seuerianũ Ducem.

SI quos forte neceſſitas captiuitatis abduxit, ſciant ſi non tranſierunt, ſed hoſtilis irruptionis neceſſitate tranſducti ſunt, ad proprias terras feſtinare debere, recepturos iure poſtliminij ea quæ in agris uel mancipijs ante tenuerunt, ſiue à fiſco noſtro poſſideantur, ſiue in aliquẽ principali liberalitate transfuſa ſunt, nec timeat quiſquam alicuius contradictionis moram, cum hoc ſolum requirendũ ſit, utrum aliquis cum Barbaris uoluntate fuerit, an coactus. Dat. † XVI. Cal. Iul. Remis, Grat. A. & Dagalaifo COSS. † XVII.

Interpretatio.

Quicunq; neceſſitate captiuitatis ducti ſunt, & non ſua uoluntate, ſed hoſtili deprædatione ad aduerſarios tranſierũt, quæcũq; in agris, uel mancipijs antea tenuerunt, ſiue à fiſco poſſideantur, ſiue aliquid ex his per principem cuicunq; donatũ eſt, ſine ullius contradictione perſonæ, tempore quo redierint, uindicent ac præſumant, ſi tamen cum aduerſarijs non ſua uoluntate fuerint, ſed captiuitate ſe detentos eſſe probauerint.

Impp. Honor. & Theod. AA. Theodoro PF. P.

Diuerſarum homines prouinciarũ cuiuſlibet ſexus, conditionis, ætatis, quos barbarica feritas captiua neceſſitate tranſuexerat inuitos, nemo retineat, ſed ad propria redire cupiẽtibus, libera ſit facultas, quibus ſi quicquam in uſum ueſtium uel alimoniæ impenſum eſt, humanitati ſit præſtitutũ, nec maneat uictualis ſumptus repetitio, exceptis hijs, quos Barbaris uendẽtibus emptos eſſe docebitur, à quibus ſtatus ſui preciũ propter utilitatẽ publicam emptoribus æquum eſt redhiberi. Nequando enim damni cõſideratio, in tali neceſſitate poſitis, negari faciat empti-

onem, decet redemptos aut datum pro ſe pretium emptoribus reſti/
tuere, aut laboris obſequio, uel operę quinquennij uicem referre benefi
cij, habituros incolumem, eum in qua nati ſunt libertatē. Reddantur igi/
†ſedibus. tur † ſedibus proprijs ſub moderatione qua iuſſimus, quibus iure poſtli
minij etiam ueterum reſponſis incolumia cuncta ſeruata ſunt. Si quis
itaq; huic præcepto fuerit conatus obſiſtere, actor, conductor, procura
torq; dari ſe metallis cum pœna deportationis non ambigat. Si uero poſ
ſeſſionis dominus, rem ſuam fiſco nouerit uindicandam, ſeq; deportan/
dum. Et ut facilis executio proueniat, Chriſtianos proximorum locorū
uolumus huius rei ſollicitudinem gerere. Curiales quoq; proximarum
ciuitatum placuit admoneri, ut emergentibus talibus cauſis, ſciant legis
noſtræ auxilium deferendum, ita ut nouerint rectores uniuerſi decem
libras auri à ſe, & tantundem ſuis apparitoribus exigendas, ſi præce/
† VIII. ptum neglexerint. Dat. IIII. Id. Decemb. Rau. Honor. † V. & The
od. III. AA. COSS. Interpretatio.

Hij qui ab hoſtibus tempore captiuitatis ducti ſunt, ſi ab aliquibus uel ad uictū, uel ad ueſtitum aliquid acceperunt, cum redire ad propria uoluerint, à nemine aliquid pro eorum requiratur expenſis: Tamen ſi pretium pro captiuo ſuo prædator acceperit, quod dediſſe emptor probauerit, ſine dubitatione recipiat. Quod ſi pretium non habuerit, quinquennio ſeruiat captiuus emptori, & poſt quinquennium ſine pretio ingenuitati reddatur, qui cum ad propria redierit, omnia ſua integra & ſalua recipiat. Si quis itaq; huic tam iuſtæ præceptioni reſiſtere tentauerit, nouerit
† deputādum ſe exilio † deportandum. Si uero poſſeſſor fuerit, facultatem ſuam fiſci uiribus addicendam. Sanè Chriſtianos, qui redemptioni ſtudere debent, pro captiuis uolumus eſſe ſollicitos. Ad Curiales etiam iſta ſollicitudo pertineat, ita ut omnes iudices ſciant, decem libras auri fiſco ſe daturos, qui huius legis præcepta neglexerint.

DE INGENVIS, QVI TEMPORE TYRANNI SERVIERVNT. TIT. VI.

Imp. Conſtantin. A. ad Voluſianum.

VNiuerſi deuotionis ſtudio contēdant, ſi quos ingenuis natalibus ꝓcreatos, ſub tyranno ingenuitate amiſſa, aut ꝓpria contenti conſciētia, aut aliorū iudicijs recognoſcunt, natalib. ſuis reſtituere, nec expectata iudicis interpellatione. Nā ſi quis contra conſcientiā ſuam, uel certiſſima teſtimonia plurimorū, in eadem auaritiæ tenacitate permāſerit, ſeueriſſima pœna multabitur. Placet aūt etiam eos periculo ſubiugari, qui ſciēter ingenuos ſeruitutis neceſſitate ꝑ incuriā ſuſtinere diſſimulant. Prop. VIII. Cal. Maij. Rom. Voluſiano & Aniano COSS. Interpretatio:

Ingenui q tēpore tyrāni addicti ſunt ſeruituti, ingenuitati reddant̄. Qđ ſi qs hoc ordine ſciēs addictū ingenuū in ſeruitute tenuerint, nouerit in ſe legib. uindicādū.

DE EXPOSITIS. TIT. VII.

Idem A. ad Ablauium PF. P.

Quicunq;

QVicũq; puerũ uel puellã, proiectã de domo patris uel dñi uolũtate ſciẽtiaq; collegerit, ac ſuis alimẽtis ꝓuexerit, eũndẽ retineat ſub eodem ſtatu, quẽ apud ſe collectũ uoluerit agitare, hoc eſt, ſiue filiũ, ſiue ſeruũ eũ eſſe maluerit, omni repetitiõis inqetudine penitus ſubmouẽda eorũ, q ſeruos ac liberos ſciẽtes ꝓpria uolũtate domo recẽs natos abiecerit. Dat. † xv. Cal. Maij. Baſſo & Ablauio COSS. Inter. † v.

Quicunq; expoſitũ recenti partu ſciente patre uel matre uel domino collegerit, ac ſuo labore educauerit, in illius à quo collectus eſt poteſtate conſiſtat, ſeu ingenuum, ſeu ſeruum, quem nutriuit eſſe uoluerit.

Impp. Honor. & Theod. AA. Militio PF. P.

Nullũ dominis uel patronis repetendi aditum relinquimus, ſi expoſitos quodammõ ad mortẽ uoluntas miſericordiæ amica collegerit: nec eñ dicere ſuũ poterit, quẽ pereuntẽ contempſit, ſi modo teſtis epiſcopalis ſubſcriptio fuerit ſubſecuta, de qua nulla penitus ad ſecuritatẽ poſſit eſſe cunctatio. Dat. † XIIII. Cal. April. Rauen. Honor. VIII. & Theod. V. AA. COSS. †xv. Interpretatio.

Qui expoſitum puerum, uel puellam ſciente domino uel patrono miſericordiæ cauſa collegerit, in eius dominio ꝑmanebit: ſi tamen conteſtationi de collectione eius Epiſcopus, † Presbyteri, Clericiq; ſubſcripſerint, quem poſtea ſuum dicere quiſque non poteſt, quem proieciſſe probatur ad mortem. † *Non erat in emendato aliōqui codice Morbacenſi.*

DE HIS QVI SANGVINOLENTOS EMPTOS VEL NVTRIENDOS ACCEPERINT. TIT. VIII.

Imp. † Conſtantin. A. Italis ſuis. † *Theodoſius*

SEcundũ ſtatuta priorũ Principũ, ſi quis à ſanguine quẽquam eiuſmodi cõparauerit, uel nutriendum putauerit, obtinendi eius ſeruitij habeat poteſtatẽ. Ita ut ſi quis poſt ſeriem annorũ ad libertatẽ eũ repetat, uel ſeruũ defendat, eiuſdem modi alium præſtet, aut pretium quod poteſt ualere exoluat. Qui eñ pretium cõpetens inſtrumẽto confecto dederit, ita debet firmiter poſſidere, ut & diſtrahẽdi pro ſuo debito cauſam liberã habeat: pœna ſubijciendis hijs, qui contra hanc legem uenire tentaüerint. Prop. XV. Cal. Septemb. Serdice, Conſtantino † VIII. & Conſtantio III. AA. COSS. Interpretatio. † IX.

Si quis infantem à ſanguine emerit, & nutrierit, habendi eum & poſſidendi habeat poteſtatem: Sanè ſi nutritũ dñs uel pater recipere uoluerit, aut eiuſdẽ meriti mãcipiũ nutritori dabit, aut nutritor pretiũ, quãtũ ualuerit q nutritus eſt, cõſeqtur.

DE FVGITIVIS COLONIS, INQVILINIS, ET SERVIS. TIT. IX.

Imp. Conſtant. A. ad Prouinciales.

APud quemcunque Colonus iuris alieni fuerit inuentus, is non ſolum eundem origini ſuæ reſtituat, uerum ſuper eodem captationem temporis agnoſcat: ipſos etiam colonos, qui fugam meditãtur, in ſeruilẽ cõditionẽ ferro ligari cõueniet, ut officia quæ

† compellātur liberis congruūt, merito ſeruilis condemnationis † cogantur implere.
† III. Dat. † VI. Cal. Nouemb. Pacatiano & Hilariano COSS. Interpret.

Si quis alienum colonum ſciens in domo ſua retinuerit, ipſum prius domino reſtituat, & tributa eius quamdiu apud eum fuerit cogatur exoluere: ipſe uero qui noluerit eſſe quod natus eſt, in ſeruitium redigatur.

† Conſtātinus Imppp. † Grat. Valent. & Theod. AAA. Cynegio PF. P.

Quiſquis colonum iuris alieni aut ſollicitatione ſuſceperit, aut occultatione cælauerit, pro eo qui priuatus erit ſex auri uncias, pro eo qui pa
† IX trimonialis, libram auri cogatur inferre. Dat. † VIII. Cal. Nouemb. Conſtantinop. Honorio N P. & Euodio COSS. Interpretatio.

Si quis colonum alienum aut ſollicitauerit, aut occultauerit, ſi priuatū hominē ſua ſollicitatione ſuſceperit, ſex auri uncias domino reddat, ſi fiſcalem ſollicitatum tenuit, libram auri cogatur implere.

DE INQVILINIS ET COLONIS. TIT. X.

Imp. Conſtant. A. & Iulianus Cæs. Palladio PF. P.

SI quis colonus originalis uel inquilinus, ante hos triginta annos de poſſeſſione diſceſſit, neq; ad ſolū genitale ſilentij continuatione repetitus eſt, omnis ab ipſo uel à quo forte poſſidetur, calumnia penitus excludatur, quem annorum numerum futuris alijsq; temporibus uolumus conſeruari. Quod ſi quis originarius intra hos triginta annos de poſſeſſione diſceſſit, ſiue perfuga lapſus, ſeu ſponte ſeu ſollicitatus, uel transductus, neq; de eius conditione dubitatur, cū cōtradictione ſubmota, loco cui natus eſt cum origine iubemus ſine dilatione reſtitui. Quod ſi forte ipſe, de cuius proprietate certatur, fatali ſorte conſumptus eſt, eius poſteritatem agrorum iuri cum omni peculio atq; mercedibus uelut eo ſuperſtite qui deceſſit, celeri iubemus executione reuocari. In fœminis ſanè obſeruationē uolumus eſſe diuerſam. Itaq; mulierum, quæ fuiſſe originariæ docebuntur, ſi ante uiceſimum annum de ſolo cui debebantur diſceſſerint, uniuerſa repetitio ceſſet. Earum uero, quarum intra cōprehenſum tempus diſceſſio cōprobatur, ac de cōditione nulla dubitatio eſt, prorſus dominis perire non ſinamus. Ea tamen conditione ſeruata, ut uicaria cum agnatione partis tertiæ non negetur, quæ de colono ſuſcepta eſt alieno, ita ut pro filijs quoq; contrarij præbeantur. Quod ſi non ad alienum prædium, ſed cuiuſcunq; liberi hominis ac ſui iuris ſecuta conſortium, in urbibus, uel in quibuſcunq; locis uictura conſiſtit, ſi modo intra præfinitum tempus repoſcitur, eius omnem originē, ſecundū uetera conſtituta, conueniet reuocari. Conteſtatas autem lites, ſi tamen quiſquā docebitur ſolenniter fuiſſe conuictus, ſaluas repetentibus eſſe docemus. Dat. VI. Cal. Iul. Rauen. Maximo & Plinta COSS.

Interpre-

Interpretatio.

Si quis colonum alienum in re ſua, uel in fuga lapſum, uel ſua uolũtate migrantem triginta annos habuerit, ac ſi ſuum uindicet. Qui ſi intra triginta annos inuentus fuerit à domino, cum filijs ſecundum legem † ſiue debitis & omni peculio reuocetur. Quod ſi forte mortuus fuerit, filij eius cum mercedibus ſuis, uel patris mortui à domino reuocentur. Colona etiamſi XX. annis in alieno dominio & iure permanſerit, à priore domino non † requiratur. Si tamen intra XX. annos inuenta fuerit, & de alieno colono filios ſuſceperit, cum agnationis parte tertia reuocetur: quia colonum duæ partes agnationis ſequuntur. Sanè ne ſeparatio coniugij fiat, illum, cuius colonus eſt, uicariam mulierem pro tertia agnatione mulieris domino compenſare præcipimus. Si uero mulier iuris alieni ingenuum maritum duxerit, omnis mulieris agnatio ad eius dominium pertinebit. Quod hic minus eſt de colonæ agnatione, in Nouellis legibus inuenitur.

† *ſibi*
† *quæretur*

NE COLONVS INSCIO DOMINO SVO ALIENET PECVLIVM, VEL LITEM INFERAT EI CIVILEM. TIT. XI.

Impp. Valent. & Valens AA. ad Clearcum Vic. Cariæ.

Non dubium eſt, colonis arua quæ ſubigunt uſque adeo alienandi ius non eſſe, ut ſi qua propria habeant, inconſultis atque ignorantibus patronis in alteros transferre non liceat. Dat. † VI. Cal. † Febru. Valentin. & Valente AA. COSS.

† *V.*
† *Septemb.*

Interpretatio.

In tantum dominis coloni in omnibus tenentur obnoxij, ut neſcientibus dominis nihil neque de terra, neque de peculio ſuo alienare præſumat.

DE LONGA CONSVETVDINE. TIT. XII.

Imp. Conſtant. A. ad Maximum.

Venientium eſt temporum diſciplina, inſtare ueteribus inſtitutis. Ideoque cum nihil per cauſam publicam interuenit, quæ diu ſeruata ſunt permanebunt. Dat. IIII. Cal. Mart. Conſtantinop. Iuliano A. & Salluſtio COSS.

Interpretatio.

Longa conſuetudo, quæ utilitates publicas non impedit, pro lege ſeruabitur.

CODICIS THEODOSIANI LIBRI QVINTI FINIS.

CODICIS THEODOSIANI LIBER SEXTVS.

VT DIGNITATVM ORDO SERVETVR.

Imppp. Gratian. Valent. & Theod. AAA. ad Clearcum PF. P.

Nihil eſt tam iniurioſum in conſeruandis & cuſtodiendis gradibus dignitatũ, q̃ uſurpationis ambitio: perit enim omnis prærogatiua meritorum, ſi abſq; reſpectu & cõtemplatione, uel qualitate etiam prouectionis emeritæ cuſtodiendi honoris locus præſumetur potius quàm tenetur, ut aut potioribus eripiatur id quod eſt debitũ, aut inferioribus proſit, quod uidetur indebitum. Dat. † IIII. Cal. Ian.
† III. Conſtantinop. Merobaude II. & Saturnino COSS. Interpretatio.

Nemo ſibi honores uel dignitatem, quam à principe non meruit præſumat, q̃a ſicut eis qui meruerũt, dignitas ornamẽto eſt, ita nota maculãdi ſunt, q̃ præſumũt.

Iidem A. ad Prætextatum PF. P.

Cœleſtis recordationis Valentinianus genitor numinis noſtri, ſingulis quibuſque dignitatibus certum locum meritumq; præſcripſit. Si quis igitur indebitum ſibi locum uſurpauerit, nulla rei ignoratione defendatur, ſitq; plane ſacrilegij reus, q̃ diuina præcepta neglexerit. Dat.
† Ianuar. XII. Cal. † Iun. Mediol. Ricimere & Clearco COSS. Interpretatio.

Si quis præſumpſerit, quam non meruit à principe dignitatem, ſacrilegij reus habeatur.

CODICIS THEODOSIANI
LIBRI SEXTI
FINIS.

CODICIS

CODICIS THEODO SIANI LIBER SEPTIMVS.

DE RE MILITARI.

Imp. Conſtan. A. & Cæſar.

SI quis Barbaris ſcelerata factione facultatem deprædationis in Romanos dederit, uel ſi quo alio modo factam diuiſerit, uiuus amburatur. Dat. IIII. Cal. Maij. Seuero & Rufino COSS. Interpretatio.

Si quis cum quibuslibet hoſtibus prædas egerit, aut prædam cum prædonibus diuiſerit, incendio concremetur.

TITVLI LIBRI OCTAVI.

De tabularijs holographis, id eſt cenſualibus ſcribis.
De curſu publico, & angarijs & parangarijs.
De executoribus & exactionibus.
Ne quid publicæ lætitiæ nuntij ex deſcriptione uel ab inuitis accipiãt.
De donationibus.
De reuocandis donationibus.
De ingratis libertis.
De hijs, quæ adminiſtrantibus, uel publicum officium gerentibus, diſtracta ſunt, uel donata.
De maternis bonis, & materni generis excretione ſublata.
De bonis, quæ filijsfamiliâs ex matrimonio acquiruntur.

CODICIS THEODO SIANI LIBER OCTAVVS.

DE TABVLARIIS HOLOGRAPHIS, ID EST CENSVALIBVS SCRIBIS. TIT. I.

Impp. † Arcad. & Theod. AA. Adriano PF. P. *† Gratianus et Honorius*

GEnerali lege ſancimus, ut ſiue ſolidis prouincijs, ſiue ſingulis ciuitatibus neceſſarij fuerint tabellarij, liberi homines ordinentur. Neq; ulli deinceps ad hoc officium pateſcat aditus, qui ſit obnoxius ſeruituti. Sed & ſi qs dominorum ſeruum ſuum ſiue colonum chartas publicas agere permiſerit: conſenſum enim non ignorantiũ uolumus obligari, ipſum quidem in quantum interfuerit publicæ utilitati, pro

tati pro ratiocinijs, quæ ſeruo ſiue colono agente tractata ſunt, obnoxium adtineri: Seruum autem competentibus affectum uerberibus fiſco addici. In præteritum quoq; decernimus, cura dominorum præſentari eos, qui ratiocinia tractauerint, quorum interfuit ab initio prouidere, ne publicis actibus priuata ſeruitia immiſcerentur, ut temporis ſui quiſque rationem poſitus in quæſtione depromat. Dat. VIII. Cal. April.

† Cõſtãtinop. †. Mediolan. Vincentio & Fabritio COSS. Interpretatio.

Siue in ſolida prouincia, ſiue per ſingulas ciuitates tabularij fuerint ordinati, hoc eſt, qui rationes publicas tractãt, ingenui à prouincialibus ordinentur: coloni aut ſerui ad hoc officium nullatenus admittantur, quia quibus fides publica cõmittenda eſt, tales eligi debebunt, de quibus querela eſſe non poſſit. Quod ſi dominus colonum, uel ſeruum ſuum tabellariũ eſſe conceſſerit, pro conſenſu dominus hac multa feriatur, ut quicquid colonus ille uel ſeruus † admiſerit, hoc dominus ſine mora reſtituat: colonus ille uel ſeruus uerberatus, fiſci uiribus addicatur.

† detrimenti admiſerit

DE CVRSV PVBLICO ET ANGARIIS, ET PARANGARIIS. TIT. II.

† Arcad. & Honorius

Imp † Conſtant. A. Meſſalæ PF. P.

SI quiſpiam parauerednm aut parangariam, non oſtenſa euectione, quæ tamen pro publica facta ſit neceſſitate præſumpſerit, periculo curatoris ſiue defenſoris, & principalium ciuitatum ad ordinarium iudicem dirigatur, ſingulas libras auri per ſingulos ueredos, uel per angarias fiſci uiribus inlaturus. Qua in parte ſi Rector prouinciæ, atque Officium eius colludium præbere uoluerint, duplum ex ſuis bonis nouerit exigendum. Dat. XV. Cal. Decemb. Stillicone & Aureliano II. COSS.

Hæc lex interpretatione non eget.

DE EXECVTORIBVS ET † EXACTIONIBVS. TIT. III.

† Exactoribus

† Gratian. & Theod.

Impp. Valentinian. & † Valens AA. ad Præcipuum PF. P.

SOlis die quem dominicũ merito edixere maiores, omnium omnino litium, negociorum, conuentionum quieſcat intentio, debitũ publicũ priuatũq; nullus efflagitet, nec apud ipſos quidem arbitros, uel è iudicijs flagitatos, uel ſponte delectos, ulla ſit agnitio iurgiorũ. Et nõ modo notabilis, uerũ etiã ſacrilegus iudicetur, qui à ſanctæ religionis inſtincto ritu uel deflexerit. Prop. III. Non. Nouemb. Aquil. Accep. VIII. Cal. Decemb. Rom. Honor. Nep. & Euodio COSS. Interpretatio.

Die ſolis, qui dominicus merito dicitur, omnium hominum actio conquieſcat, ut nec publicum nec priuatum debitum requiratur, nulla iudicia neq; publica neque priuata fiant. Quod qui non obſeruauerit, reus ſacrilegij teneatur.

NEQVID

NE QVID PVBLICAE LAETITIAE NVNTII EX DE- SCRIPTIONE VEL AB INVITIS ACCIPIANT. TIT. IIII.

Imppp. Valent. Theod. & Arcad. AAA. Habetatiano Kn.

LEgem noſtram, qua nihil ab inuitis Prouincialibus gratulationis nomine exigendum eſſe decreuimus, uolumus cuſtodiri. Dat. IIII. Cal. Maij. Mediolan. Timaſio & Promoto COSS.

Interpretatio.

Quando gaudia publica nuntiantur, nihil inuitis Prouincialibus gratulationis nomine exigatur.

DE DONATIONIBVS. TIT. V.

Imp. Conſtantinus A. ad Maximum PF. P.

DOnatio ſiue directa ſit, ſiue mortis cauſa inſtituta, ſiue condi-
tionibus faciendi ac non faciendi ſuſpenſa, ſiue ex alio nota-
to tẽpore promiſſa, ſiue animo dantiũ accipientiúmue ſentẽtijs
quãtũ ius ſinit cognominata ſub hac fieri debet obſeruatione, ut quas le-
ges indulgent actiones, cõditiones, pactionesq́; contineat: in hijsq́; pe-
nitus cognitæ uel recipiantur ſi complacitæ ſunt, uel rejciantur ſi ſunt
moleſtæ, ita ut minorum defenſores, ſi per eos donationum conditio ne-
glecta eſt, rei amiſſæ periculum præſtent. In conſcribendis aũt donatio-
nibus nomen donatoris, ius, ac rem notari oportet, neque id occulte, aut
per imperitos, aut priuatim, ſed † ut tabulæ, aut quodcũq; aliud materiæ † *aut*
tempus dabit, uel ab ipſo, uel ab eo quem ſors miniſtrauerit, ſcientibus
plurimis præſcribatur, & corporalis traditio ſubſequatur. Ad excluden-
dam uim atque irruptionem aduocata uicinitate, omnibusq́; arbitris
adhibitis, quorum poſtea fide probabitur donatam rem, ſi eſt mobilis,
ex uoluntate traditam donatoris, uel ſi immobilis, abſceſſu donantis no-
uo domino patefactam, actis etiam adnectendis, quæ apud Iudicem uel
magiſtratum conficienda ſunt. Dat. III. Non. † Febr. Rom. † Sa- † *Nouemb.* † *Saturnino*
bino & Rufino COSS.

Interpretatio.

Donatio aut directa eſt, aut mortis cauſa conſcribitur. Directa donatio eſt, ubi
in præſenti res donata traditur. Mortis cauſa donatio eſt, ubi donator dumad uiuit
rem quam donat ſibi reſeruat, ſcribens ſi prius mortuus fuero quàm tu, res mea
ad te perueniat, ut poſtea ad illum cui donat, non ad hæredes † donantis res do- † *donatoris*
nata perueniat. Quod ſi prius moriatur cui res mortis cauſa donata eſt, res in iure
permaneat donatoris. Eſt & alia donatio, ubi donator obligat illum cui donat, ut
aliquid faciat aut non faciat, id eſt, ſi aliquid iubeat fieri, quod impoſſibile iudice-
tur, aut quod honeſtati contrariũ uideatur: aut ſi id ordinet fieri, quod honeſtũ eſt,
& poſſet impleri: quia tunc infirmatur donatio, quando conditiones honeſtatis
† poſſibilis impletæ non fuerint. Nã ſi inhoneſtæ & impoſſibiles conditiones † cõ- † *et poßibilis*
ponatur, remotis conditionibus firma donatio eſt. Eſt item alia, in qua ſibi dona- † *ponantur*
tor certum tempus poſſeſſionis ſeruat. Quæ tamen omnes donationes ſuperius

comprehenſæ ſi modum exceſſerint lege conſcriptum, unde poſſint certæ perſonæ de immodica donatione proponere, hoc eſt ſi quartam ſibi facultatis ſuæ donator non reſeruauerit, non ualebunt. Sed præterea illa donatio contra legem eſt, ſi qs rem in lite poſitam quæ repetitur, aut recto ordine donet, aut conditionem contra bonos mores, hoc eſt, cauſam cuiuslibet criminis donator in donatione cõſcribat. Minoribus uero ſi quid fuerit per donationem à quocunque oblatum ſiue conlatum, tutores uel curatores eorum debent ſtudere, ne quid firmitati donationis deſit. Qđ ſi eorũ negligentia donatio ad effectum perducta non fuerit, ad eorum diſpendium pertinebit, ita ut quicquid minores de donatione perdiderint, curatores uel tutores illis de propria facultate reſtituant. In conſcribendis autem donationibus hic ordo ſeruandus eſt, ut donatio nomẽ prius contineat ac donatoris, uel illius cui donatur: deinde res quæ donatur ſiue in agris, ſiue in mancipijs, ſiue in quibuslibet rebus atq; corporibus nominatim in donatione conſcribendæ ſunt, non occulte, ſed publice, non priuatim uel ſecrete, ſed aut in tabulis, aut in chartis, aut ubicũq; legatur facta donatio. Quam tamen donationem, ſi literas nouit donator, ipſe ſubſcribat: ſi uero ignorat, præſentibus plurimis eligat, qui pro ipſo ſubſcribat, & hãc ipſam donationem geſtorum ſolennitas & corporalis traditio ſubſequatur, ita ut ſi mobilia donantur, præſentibus plurimis tradantur. Si uero ager uel domus donatur, quod moueri non poteſt, & inde donator abſcedat, & nouo domino pateat res donata, ſi tamẽ ſibi de his rebus uſumfructũ † donator non reſeruauerit, geſta uero donationum aut apud Iudicem, aut apud Curiam alleganda ſunt.

† donator reſeruauerit, geſta donationũ aut

Impp. Hon. & Theod. AA. Monaxio PF. P.

Leges à nobis paulo ante latæ, cætera quidem cautio neceſſaria nobis admodum uiſa eſt, ſublata uero in donationibus ſpecies traditionis, quam olim retentio uſusfructus induxerat, non ſine magna ratione deſiderata eſt, cum obſeruationem iuris contrahere potiusq̃ propagare debeamus. Ideoq; ius priſtinum renouamus, ut quiſquis rem aliquam donando, uel in dotem dando uſumfructum eius retinuerit, etiamſi ſtipulatus non fuerit, eam continuo tradidiſſe credatur, ne quid amplius requiratur, quo magis uideatur facta traditio, ſed omni modo idem ſit in hijs cauſis uſumfructum retinere quod tradere. Dat. Prid. Id. † Mart. Conſtantinop. Honor. A. XI. & Conſtantio II. COSS.

† Maij.

Interpretatio.

Quicunq; de rebus proprijs cuilibet aliquid quacunque donatione contulerit, uel in dotem dederit, & ſibi uſumfructum reſeruet, rem tradidiſſe cognoſcitur, quia reſeruationes uſusfructus, etiamſi ſtipulatio inſerta non fuerit, pro traditione habeatur.

DE REVOCANDIS DONATIONIBVS. TIT. VI.

Impp. Conſtantius & Conſtans AA. ad Philippum PF. P.

AVi noſtri pro patribus firma lege ſanxerũt, ut ſi quid patres in liberos munificentiæ titulo contuliſſent, ſi eos impios in iudicio declaraſſent, omne id eſſet reuocandum, ne pietatis præmium apud ſceleſtos & flagitioſos animos permaneret. Dat. XII. Cal. Octob. Liminio & Catulino COSS.

Interpretatio.

Donatio in emancipato filio à patre facta, ſi læſus pater † ſeſe probauerit, reuocatur. Hic de iure requirendum de reuocandis donationibus.

† eſſe

Iidem

Iidem AA. ad Orfitum P. V.

Si unquã libertis patronus filios non habens bona omnia, uel partẽ aliquã facultatũ fuerit donatione largitus, & poſtea ſuſceperit liberos, totũ quicqd largitus fuerit reuertatur in eiuſdẽ donatoris arbitrio ac ditione manſurũ. Dat. †V. Cal. April. Arbitione & Lolliano COSS. Interp. †VI.

Si quis filios nõ habẽs, bona ſua, uel partẽ bonorũ libertis donauerit, & ſi is qui donauit filios poſtea habuerit, donationes in libertis factas ad integrũ uacuantur.

Iidem AA. ad Orfitum P. V.

Si quis forſitan filiorum maternam munificentiam conſecutus, in matrem impius detegetur, non iam dimidiã portionẽ, ut ante fuerat iuſſum rei donatæ, ſed omnem ſubſtantiam proprietatis amittat. Matres uero quæ in ſecundas conuenerint nuptias, repoſcere uetamus à filijs, quæ earum perceperint largitate. Quinetiam identidem commonemus, alia omnia iuxta prioris legis tenorem debere ſeruari. Dat. IX. Cal. Iul. Syrmio, Datiano & Cereale COSS. Interpretatio.

Si quis filius donatione matris fuerit aliquid conſecutus, & eam poſtmodũ læſerit, probatis in iudicio læſionis cauſis, donationẽ mater ſi uoluerit in integrum reuocabit. Quod ſi mater hæc, quæ filio donauit, ad ſecundas nuptias tranſierit, cõtra donationem perquamcunq; occaſionem ueniendi nullam habeat poteſtatem: ſeruatis de reliquo legibus, quæ ſub titulo De ſecundis nuptijs continentur.

Impp. Theod. & Valentin. AA. ad Senatum. Poſt alia.

Donationem circa filium filiámue, nepotẽ neptémue, pronepotẽ, pneptémue emancipationis tempore celebrata, pater ſeu auus reuocare non poterit, niſi edoctis manifeſtiſſimis cauſis, quibus eam perſonam, in quam collata donatio eſt, cõtra ipſã uenire pietatẽ, & ex cauſis, quæ legibus cõtinẽtur, fuiſſe conſtabit ingratã, quas tamẽ cauſas in cognitiõe diſcuti oportebit, & ueſtro admitti iudicio, cũ hoc inter patres cõpetentes uiſum fuerit cognitori, aliàs iubemus non audiri parẽtis querelas. Dat. VII. Id. Nouẽb. Rau. DDNN. Theod. XII. Valentin. II. AA. COSS. Interpret.

Si quis filio, filiæ, nepoti ex filio, uel pronepoti ex nepote mancipationis tẽpore aliquid donauerit, id niſi probatis in iudicio manifeſtis offenſarum cauſis reuocare non poterit.

DE INGRATIS LIBERIS. TIT. VII.

Imppp. Valent. Valens & Gratian. AAA. ad Prætextatum P. V.

Filios contumaces, qui patres uel acerbitate conuicij, uel cuiuſcunq; atrocis iniuriæ dolore pulſaſſent, legis emancipatione reſciſſa, damno libertatis immeritæ multare uoluerũt. Dat. XV. Cal. Septemb. Ambianis, Lupicino, & Iuuino COSS. Interpretatio.

Filij emancipati, ſi iniuriam grauem patri, quæ probari poteſt, intulerint, & conuicti fuerint hoc feciſſe, reſciſſa emancipatione, in familiam reuocentur.

DE HIS QVAE ADMINISTRANTIBVS, VEL PVBLICVM OFFICIVM GERENTIBVS DISTRACTA SVNT VEL DONATA. TIT. VIII.

Imp. Conſtant. A. ad Veranicianum Vic. Aſiæ. Poſt alia.

DAmus Prouincialibus facultatem, ut quicunque ſibi à nũmularijs, qui diuerſis rectoribus obſequuntur, conqueſti fuerint aliquas uẽditiones extortas, irritas inanesq́ efficiantur, & male uendita ad uenditoris dominium reuertantur. Amiſſione etiã pretij inlicitis ac deteſtandis emptoribus puniendis. Dat. XIIII. Cal. Iun. Optato & Aquilino COSS.

Lex iſta expoſitione non indiget.

In Codice Argentoratenſi deprehẽdimus alterius legis initium, cui annexa erat hæc interpretatio, quæ tamen à lege ſuperiore ne quidem uerbum mutet.

Imp. Theod. A. ad Iulianum Conſtantinum * Interpretatio.

Quicunque ſibi à nummularijs, qui diuerſis rectoribus obſequuntur, conqueſti fuerint aliquas uenditiones extortas, irritas, inanesq́ efficiantur, & male uendita ad uenditoris dominium reuertantur: amiſſione etiam pretij illicitis ac deteſtandis emptoribus puniendis.

DE MATERNIS BONIS, ET MATERNI GENERIS EXCRETIONE SVBLATA. TIT. IX.

Imp. Conſtantin. Conſulib. Prætorib. Tribunis plebis, Senatui, ſalutem dicit.

PLacuit ſalua reuerentia, & pietate ſacris nominibus debita, ut poteſtas quidẽ omnis fruendi res liberorum ſuorum in ſacris conſtitutorum, in maternis duntaxat facultatibus, penes patres maneat, deſtituendorũ autem eis licentia derogetur: Ceſſet itaq́ in maternis dũtaxat ſucceſſionib. cõmentũ cretionis, & res quæ ex matris ſucceſſione fuerit ad filios deuolutæ, ita ſint in parentũ poteſtate atq́ dominio, ut fruẽdi pontificiũ habeãt, alienãdi eis licentia derogetur: nã maternũ patrimoniũ, quod filijs in poteſtate cõſtitutis obuenerit, cũ patre mortuo ſui iuris fuerint, præcipuum habere eos, & ſine cuiuſq́ cõſortio placuit. Qđ ſi pater ſuũ filiũ patrẽfamiliãs uidere deſiderãs eum emancipauerit, repræſentare ei maternã debet ſubſtantiã, ita ut filius accepto munere libertatis, reiq́ ſuæ dñs effectus, ne uideatur ingratus, tertiam partẽ cuſtoditæ ſibi rei muneris cauſa parenti offerat: æſtimatione, ſi res diuidi cœperit, bonorũ uirorũ arbitrio permittenda, quã tertiã alienare quoq́ pater, ſi hoc maluerit, habet liberã poteſtatẽ. Ante emãcipationẽ aũt parentes, penes quos maternarũ rerũ utendi fruendiq́ poteſtas eſt, omnẽ debent tuendæ rei diligentiã adhibere, & quod iure filijs debetur, in examine poſcere, & ſumptus ex fructibus impigre facere, & litẽ inferẽtibus reſiſtere, atque ita omnia agere, tanquam ſolidum perfectumq́ dominium, & perſonam gerant legitimam, ita ut ſi quando rem alienare uoluerint,

uoluerit emptor, uel is cũi res donatur, obſeruet ne quam partem carũ rerum, quas alienare prohibitum eſt, ſciens accipiat, uel ignorans: docere enim pater debet proprij iuris eam rem eſſe, quam donat aut diſtrahit, & emptori ſi uelit, ſponſorem aut fideiuſſorem licebit accipere: quia nullam poterit præſcriptionem opponere filijs quandoq; rem ſuã uindicantibus. Dat. XV. Cal. Aug. Aquileiæ. Recitata apud Vectiũ Rufinum PF. P. in Senatu † Non. Septemb. Conſtant. A. † II. & Licinio Cæs. COSS. †NN. †V. Interpretatio.

Legis iſtius reliqua pars in alijs legibus continetur, hoc tantum de reliquis legibus plus habet, ut patres, qui filiorũ res gubernare iuſſi ſunt, negocia eorum ſummo ſtudio & integritate procurent, nihil per negligentiam eorum filijs pereat, ſed fructus rerum maternarum ſine aliqua negligentia redigi, uel uendi faciant, ut ex tempore competenti, ſicut lex Nouella dicit, portiones ſuas filij ſine aliqua imminutione percipiant. Res filiorum patribus alienare non licet, hoc eſt nec uendere, nec donare. Qđ ſi fortaſſe præſumpſerint, emptor uel qui donator acceſſerit, grandi ſe ſollicitudine uel cura cuſtodiant, ne filiorum res à patre comparatas, aut donatas accipiant, aut ſcientes, aut etiam neſciẽtes. Sed compellent patrem, qui uenditor uel donator fuerit, & filiorum res in ſua retinet poteſtate, ut probet ſuum eſſe quod tradidit. Etiam ut ſuſpitionem ſuam poſſit abſtergere, fideiuſſorem à patre uenditore percipiat, qui obligatione rerum ſuarum damnum emptori non faciat: quia defuncto patre, licet filijs res ſuas à quibuſcunq; perſonis, ſiue uenditæ, ſiue donatæ à patre fuerint, in ſuum dominium reuocare.

Idem A. Iulio Seuero.

Cũ ad patrẽ aliquid ex materna ſucceſſione interpoſita cretione peruenerit, & ad liberos maternarum ſucceſſiones defluxerint, ita eas haberi placet in parentũ poteſtate, ut dominiũ tantũ poſſeſſionis uſurpent: alienãdi uero licentiã facultatẽq; nõ habent, ut cum ætas legitima liberorũ ad emancipationẽ parentes inuitauerit, & patresfamiliâs uidere liberos ſuos uoluerint, tertiam partem maternorũ bonorum eis filij, tanquam muneris cauſa offerant. Quã ſi ſuſcipiendã patres putauerint, faciendæ diuiſionis arbitrium permitti oportebit iuſtitiæ bonorum uirorum, per quos facta diuiſione tertiam partem oblatam parentes ita accipiant, ut alienandæ quoq; eius partis habeant facultatẽ. Si modo ullus potuerit inueniri, cui placeat hanc amplecti licentiã, cum omni modo filios condecet adniti, ut pio ſedulitatis affectu mereantur accipere eam, quam patribus dederint portionẽ. Dat. VIII. Id. Septẽb. Mediolan. Accep. Non. Octob. Conſtant. A. V. & Licinio COSS. Interpret.

Materna bona filiorum defuncta uxore ita pater poſſideat, ut uſumfructum de his habeat; ſed quantũ, & quãdiu habeat, lex Nouella conſtituit: Diſtrahendi tamen aut donandi ex his nullam pater habeat poteſtatem. Sanè ſi filium mortua matre emancipauerit, de bonis maternis, id eſt, de emancipati filij portione, ipſe filius ſuperius emancipatus, muneris cauſa de maternis bonis tertiam offeret portionem: quæ tamen in ipſius poteſtate manſura eſt ita, ut eam pater bonis uiris diuidentibus conſequatur. Si tamen tantum patris nomen ad hoc

adduci

adduci potuerit,ut rem filiorum impia cupiditate ſuſcipiat, aut alijs derelinquat: ſtūdere tamen filios decet,ut id quod parentibus cauſa emācipationis obtulerint, ſeruitio & pietate recipiant.

Imppp. Gratian. Valent. & Theod. AAA. ad Experium PF. P.

Quemadmodum paternas facultates uenditione uel donatione tranſcribere in alias perſonas patribus non licet,ita ea quæ pater matri,ac mater quoque auo matris, aut auia nepotibus pronepotibusúe donauerint,ſiue ab inteſtato reliquerint,patribus alienare nō liceat: Delatæ uero ab extraneis,ſiue ex tranſuerſa linea facultates, præterquā ab hijs neceſſitudinibus,quas locuti ſumus,patrib. conferāt,quicquid filijs poſitis in eorum poteſtate detulerint. Dat. Prid. Cal. Aug. Accep. IIII. Cal. Septemb. Auſonio & Olibrio COSS. Interpretatio.

Pater,uxore mortua,filiorum bona ita poſſidebit, ut ex hijs ei nec uendere aliquid liceat,nec donare,nec quolibet alio ordine alienare: Similiter & quæcunque aui uel proaui materni,nepotibus,pronepotibus,neptibus proneptibúsue uel donauerint,uel fortaſſe reliquerint,in alias perſonas transferre patri quolibet ordine non licebit. Sanè ſi quid extraneorum donatione uel munere filijs in familia poſitis facultatis acceſſerit, uel alij parentes, quàm qui ſupra nominati ſunt contulerint, id totum patribus adquiratur,ut faciendi ex hoc quod uoluerint habeant poteſtatem.

Impp. Arcad. & Honor. AA. Florentio PF. P.

Quicquid auus,auia,proauia nepoti,nepti,pronepoti,pronepti,cuiuſlibet tituli largitione contulerit,id eſt teſtamento, fidei commiſſo,legato,codicillo,donatione,uel etiam inteſtati ſucceſſione,pater filio filiæue integra illibataq; cuſtodiat,uēdere,donare,relinquere alteri, aut obligare nō poſſit:ut quemadmodū ipſe ſuper hijs licentiam totius poteſtatis amittit,ita defuncto eo filio filiáue præcipua cōputentur, nec ab illis qui ex patre ſunt conſortibus iudicentur, ſupplicandi etiam in futurum contra hæc licentiam ſubmouimus. Dat. Id. Octob. Mediolan. Olibrio & Probino COSS. Interpretatio.

Quicquid ad nepotes uel pronepotes, auorū uel auiarum maternarum munere,teſtamēto uel ſucceſſione,aut qualibet ſcriptura peruenerit,id præcipuum, hoc eſt proprium poſt patris obitum uindicabunt, neq; in hæredum communione mittendum eſt,quod auorum expreſſis nominatisq; perſonis maternorum fuerit largitate conlatum.

Impp. Theod. & Valent. AA. ad Senatū Vrbis Romæ. Poſt alia.

Si uxor inteſtata defecerit,ſuperſtitibus cōmunibus filijs, in patria poteſtate degentibus, utetur maritus priſco beneficio iuris ac legum circa uſumfructum retinendum, quamdiu filij in poteſtate conſiſtunt, aut in præbenda filijs liberalitate circa trientem ſibi ex Conſtantinianæ

legis

legis beneficio conquirendum. Si uero uiua matre emancipati ſunt filij, tunc demũ, quoniã omni commodo deſtituetur pater, nec retinet uſumfructum, uirilis ei inter filios, ſeu unus ſeu plures ſunt, uſusfructus tribuimus portiones. Si uero mulier moriens alios ex filijs emancipatos à patre, alios in patria poteſtate dimiſerit, in caſu diſpari utetur maritus defunctæ beneficio, quod caſui utriq; præſcribimus, id eſt, circa eorũ quidẽ portionem, quos adhuc in ſacris retinet, uſumfructum ex legum autoritate retinebit, & præmium delatæ, cum uolet, emancipationis accipiet. In eorum uero parte, quos exiſſe de poteſtate uiua matre conſtiterit, uſum fructum uirilis inter eos portionis ſecundum præſcripta percipiet. In nepotibus etiam uel neptibus, hoc obſeruandum eſſe cenſuimus, ut maritus, qui uxore mortua nõ extãtibus filijs, cũ ſolis nepotib. uel neptibus ex hac lege ad emolumentum uocandus eſt, ſi unus uel una, pluresue nepotes ex filio uno uel pluribus, qui in poteſtate defecerint, ꝓcreati ſunt, hoc iure utatur, quod de filijs conſtitutum eſt: nam licet hoc nouum præſens lex conſtituat in nepotes, non eſt tamen ab re, ut in hoc caſu deteriores eſſe nepotibus filij non ſinãtur. Habeat igitur auus ueniens cum nepotibus in poteſtate durantibus uſumfructum bonorum omnium, quæ ex defunctæ auiæ ſucceſſione delata ſunt. Cum uero hijs quoq; libertatem emancipatione largitur, ſimiliter & ab ipſis, ſicut de filijs conſtitutũ eſt, trientem pro præmio manumiſſionis accipiat. Vel ſi ex pluribus alteros manumittit, alteros retinet, ex parte manumiſſorum trientem, ex parte uero in poteſtate manentium retineat uſumfructum. Quod ſi nepotes ſint neptesue aut ex emancipato filio, aut ex filia procreati, aut ab ipſo in ſacris auiæ uiuente dimiſſi, idem auus uiriles cum ipſis portiones habeat & uſumfructũ. Si uero ex nepotibus neptibúsue, tẽpore quo in auiæ ſucceſſionẽ uocantur, alij in aui ſunt poteſtate, id eſt mariti defunctæ, alij ſui iuris ſint, circa perſonam quidem eorum qui in poteſtate conſiſtunt, & in uſufructu conſequendo, & in triente ex emancipationis præmio conquirendo ratio ſupradicta ſeruetur. In hijs uero, qui ſui iuris ſint, facultas capiendi uſusfructus uirilis inter eos portionis habeatur. Eadem autem & de pronepotibus ſexus utriuſq; ſancimus, manente definitione quæ de ſingulis ſancta eſt, ſi filij ſint pariter ac nepotes. Dat. VII. Id. Nouemb. Rau. DDNN. Theod. XII. & Valent. II. AA. COSS.

Interpretatio.

Vxor ſi ſuperſtite marito defecerit, & omnes filios in patris poteſtate dimiſerit, pater de maternis filiorum bonis uſumfructum habeat, uſque ad illud tempus, q̃d lex Nouella conſtituit. Qđ ſi poſt matris obitum filios uel filias pater emancipauerit, de eorũ portionibus, q̃s liberos facit, trientem à filijs pro collata libertate percipiet, iure ſuo perpetuo uindicãdum. Quod ſi ſuperſtite matre pater filium uel filios eman-

lios emancipauerit, quia non poteſt matre uiua de filiorum portionibus uindicare tertiam portionẽ, neceſſe erit ut poſt matris obitum, ſi ſuperſtes pater fuerit, à ſin/
Virilẽ capere. gulis emancipatis filijs uirilem, id eſt, de uno mediam, de duobus tertiam, de tribus quartam percipiat portionem in uſumfructum, quo aduſq; uixerit poſſidendam. Quod ſi aliqui filij uiua matre à patre emãcipati fuerint, & aliqui fortaſſe nõ fuerint, circa emancipatos, uel non emancipatos eadem, quæ ſuperius comprehẽſa eſt, à patre forma ſeruetur. Quod ſi mortua uxore filij non fuerint, & neptes uel nepotes ex filijs auus paternus habuerit, qui omnes in aui poteſtate conſiſtunt, eadem quæ de filijs, & circa nepotes in omnibus forma ſeruetur. At uero ſi aliquos ex ipſis nepotibus auus emancipare uoluerit, tertiã ſimiliter parte, ſicut & de filiorum partibus accipiat portionem: nam & de pronepotibus ſimiliter obſeruari lex iſta conſtituit.

Iidem AA. ad Senatum. Poſt alia.

Si ſine liberis unus uel una moriatur ex filijs, & ſuperſtitem fratrem uel fratres, ſororem uel ſorores, & patrem relinquat, ſiue is emancipatus, ſiue in poteſtate deceſſerit, eius portionẽ quã ex bonis maternis, uel unde unde iure quæſierit, pater ſine dubio cõſequatur iugi dominio poſſidendã. Quod ſi nouercam ſuperduxerit, ea quidẽ quæ filius defunctus extrinſecus acquiſierat, ſibi habeat pater, & perpetuo iure dominioq; poſſideat. Bonorum uero ex matris patrimonio filio qui defunctus eſt inquiſitorum, ſolum uſumfructum retentet, ad alios filios ex eodem matrimonio natos poſt eius obitum proprietate reditura. Et ſi ante mortem filij domum ſecundis nuptijs occupauit, ſimilem cauſam ſequatur, ut filio extrinſecus acquiſita perpetuo iure poſſideat: maternarũ autẽ rerũ eius ſolum uſumfructũ retentet. Quod ſi filius filiàue, extantibus liberis, adhuc poſiti in poteſtate deceſſerint, portionis eorũ totius ſolum uſumfructum morientis retentet, nepotibus, id eſt defuncti filijs proprietate ſeruata. Si uero nepotes tẽpore mortis maternæ extra aui ſint poteſta/
† VIII. tem, ipſi ilico in patris ſui matrisue ſucceſſionem uocentur. Dat. † VII. Id. Nouemb. Rau. DDNN. Theod. XII. & Valent. II. AA. COSS.

Interpretatio.

Si amiſſa matre, patre ſuperſtite, unus uel una de filijs, ſiue emancipatus, ſiue non emancipatus ſine filijs moriatur, patre mortuo filio in totam illius portionẽ iure ſuccedit. Quod ſi aliam uxorem duxerit, hæc quæ de maternis bonis mortuus filius derelinquit, pater uſufructuario tantum ordine poſſidebit, poſt eius obitum ad fratres mortui, ex eodem matrimonio natos, quod ille de maternis bonis habuit, reuertatur. Aliunde uero filio qui moritur adquiſita, in proprietate patris reſidebunt. Q̃d ſi filius uel filia, uiuo patre, habentes filios moriãtur, pater res nepotum, ſicut filiorum, iure uſufructuario retinebit. Si uero hij qui moriuntur, emancipatus uel emancipata moriantur, in portionibus eorum in integrum filij ſui ſine ulla aui poteſtate ſuccedant.

DE BONIS QVAE FILIISFAMILIAS EX MATRIMONIO ACQVIRVNTVR. TIT. X.

Impp. Theod. & Valent. AA. ad Senatum. Poſt alia.

Cum

CVm uenerandæ leges uetuerint patribus iure poteſtatis acqui ri, quicquid eorum filijs, auus, auia, proauus, proauia, à linea materna ueniente quocunq; titulo contuliſſent, hoc quoq; cõuenit obſeruari, ut quicquid uel uxor marito non emancipato, uel maritus uxori in poteſtate quocunque titulo uel iure contulerit ſeu tranſmiſerit, hoc patri nullatenus acquiratur, atque ideo in eius tantum, cui delatum eſt, iure durabit. Dat. † VII. Id. Nouemb. Rau. DDNN. † VI. Theod. XII. & Valent. II. AA. COSS. Interpretatio.

Sicut id quod auus uel auia materna nepotibus, pronepotibus, poſitis in patris poteſtate donauerint, patri non adquiretur, ita & quicquid maritus uxori, uel uxor marito in patris poteſtate poſitis donauerint, aut teſtamento dimiſerint, id ad patris dominium minime pertinebit, ſed hoc ſibi filij ad integrum uindicabunt.

TITVLI LIBRI NONI.

De accuſationibus & inſcriptionibus.
De cuſtodia reorum.
Ne præter crimen maieſtatis ſeruus dominum, uel patronũ libertus, ſeu familiaris accuſet.
Ad legem Iuliam de adulteris.
Si quis eam, cuius Tutor fuerit, corruperit.
De mulieribus, quæ ſeruis proprijs iunxerunt.
Ad legem Iuliam, de ui publica & priuata.
De priuati carceris cuſtodia.
De emendatione ſeruorum.
De emendatione propinquorum.
Ad legem Corneliam de Sicarijs.
De Paricidio.
De maleficis, Mathematicis, & cæteris ſimilibus.
Ad legem Fabiam, hoc eſt, qui filios inuolant alienos.
Ad legem Corneliam de falſo.
Victum ciuiliter, agere poſſe criminaliter.
De falſa moneta.
Si quis ſolidi circulum exteriorem inciderit, uel adulteratum in uendendo ſubiecerit.
De raptu uirginum uel uiduarum.
De raptu, uel matrimonio ſanctimonialium uirginum & uiduarum.
Ad legem Iuliam repetundarum.
De hijs qui latrones, uel in alijs criminibus reos occultauerint.
De hijs qui plebem audent contra publicam colligere diſciplinam.
De famoſis libellis.
De quæſtionibus.
Vt intra annum criminalis quæſtio terminetur.
De abolitionibus.
De indulgentijs criminum.
De calumniatoribus.
De pœnis.
Ne ſine iuſſu Principis certis Iudicibus liceat confiſcare.
De bonis proſcriptorum, ſeu damnatorum.
De ſententiam paſſis & reſtitutis, & liberis eorum.
De hijs qui ad Eccleſiam confugiunt.

p 2 CODICIS

CODICIS THEODOSIANI LIBER NONVS.

DE ACCVSATIONIBVS ET INSCRIPTIONIBVS. TIT. I.

Imp. Conſtant. A. ad Octauianum Com. Hiſpaniarum.

Quicunq; clariſſimæ dignitatis uirginem rapuerit, uel fines aliquos inuaſerit, uel in aliqua culpa ſeu crimine fuerit deprehenſus, ſtatim intra Prouinciam, in qua facinus perpetrauit, publicis legibus ſubiugetur: neque ſuper eius nomine ad ſcientiam noſtram referatur, nec fori præſcriptione utatur: omnem enim honorem reatus excludit, cum criminalis cauſa, & non ciuilis res uel pecuniaria moueatur. Dat. Prid. Non. Decemb. Serdice. Acc. v. Non. Martias. Cordubæ, Gallicano & Baſſo coss. Interpretatio.

Quicunq; damnabile, uel puniendum legibus crimen admiſerit, non ſe dicat in foro ſuo, id eſt in loco ubi habitat debere pulſari, ſed ubi crimen admiſſum eſt, ab eius loci iudicibus uindicetur, nec de eius perſona ad Principem referatur.

Idem A. ad Agricolanum.

Cum ius euidens atque manifeſtum ſit, ut intentandi criminis publici facultatem non niſi ex certis cauſis mulieres habeant, hoc eſt, ſi ſuam ſuorumq; iniuriam perſequātur, obſeruare antiquitus ſtatuta oportet: neque enim fas eſt, ut paſſim mulieribus accuſandi permiſſa facultas ſit, alioquin in publicis olim quæſtionibus interdum aut admiſſa probatio eſt, aut accuſantis autoritas. Patroni etiam cauſarum monendi ſunt, ne reſpectu compendij fœminas ſecuritate forſitan ſexus in actionem inlicitam proruentes temere ſuſcipiant. PP. v. Id. Febr. Probiano & Iuliano coss. Interpretatio.

Fœminis, niſi in ſua ſuorumq; cauſa quenquam accuſare non liceat, quia ſuſceptione alienarū cauſarum legibus prohibentur, aduocati etiam cōmonendi ſunt, ne contra leges ſuſcipiant alienis cauſis fœminas litigare cupientes.

Idem A. ad Maximum PF. V.

Quodā tēpore admiſſum eſt, ut nō ſubſcriptio, ſed profeſſio criminis uno ſermone ex ore fugiens, tam accuſatorem, quàm reum ſub experiendi periculo de patria, de liberis, de fortunis, de uita deniq; dimicare cogeret. Ideoq; uolumus, ut ſemota profeſſionis licentia ac temeritate, ad ſubſcriptionis morem ordinemq; criminatio referatur, ut iure ueteri in criminibus deferendis omnes utantur, id eſt, ut ſopita ira, & per hæc ſpatia mentis

tia mentis tranquillitate recepta, ad ſupremam actionem cum ratione ueniant atque conſilio. Dat. XI. Cal. † Iun. Sirmio: Acc. Rom. Conſtant. A. VII. & Conſtantio Cæs. COSS. Interpretatio. † Iul.

Si quis iratus crimen aliquod temere cuilibet obiecerit, conuicium non eſt pro accuſatione habendum, ſed permiſſo tractandi ſpatio, id quod iratus dixit, per ſcripturam ſe probaturum eſſe fateatur. Quod ſi fortaſſe reſipiſcens poſt iracundiam, quod dixit iterare, aut fortaſſe ſcribere noluerit, non ut reus criminis teneatur.

Impp. Valent. & Valens AA. ad Valerianum PF. V.

Nō prius quenque ſynceritas tua ad tuæ ſedis examen iubebit adduci, quàm ſolennibus ſatisfecerit, qui nititur fidem doloris aſſerere, cum iuxta formam iuris antiqui, ei cui cœperit arguere, aut uindicta propoſita ſit, ſi uera detulerit, aut ſupplicium, ſi feſellerit. Dat. † VII. Cal. Decemb. Remis. Gratiano. N. P. & † Dagailapho COSS. Interpretatio. † VI. † Dagalaipho

Tam ciuile negocium, quàm criminale, accuſationis profeſſio manu accuſatoris conſcripta præcedat.

Iidem AA. & † Gratianus ad Florianum Com. Poſt alia. † Gratianus Cæſar.

Vltra Prouinciæ terminos accuſandi licentia nō progrediatur: oportet enim illic criminum iudicia agitari, ubi facinus dicatur admiſſum. Peregrina autem iudicia præſentibus legibus cohercemus. Dat. Id. Nouemb. Martianop. Valent. & Valente. IIII. AA. COSS. Interpretatio.

Criminum diſcuſſio ibi agitanda eſt, ubi crimen admiſſum eſt, nam alibi criminum reus prohibetur audiri.

Iidem AA. ad Florianum Com. Poſt alia.

Nullus ſecundum iuris præſcriptum, crimen quod intendere propoſuerit exequatur, niſi ſubeat inſcriptionis uinculum: Etenim qui alterius famam, fortunas, caput denique & ſanguinem in iudicium deuocauerit, ſciat ſibi ipſi impendere congruam pœnam, ſi ſicut intenderit nō probarit. Dat. † V. Id. Nouēb. Conſtantinop. Valentinia. & Valente IIII. AA. COSS. Interpretatio. † III. Cal. Maij.

Niſi inſcriptione celebrata reum quenquam non fieri, nec in iudicio exhiberi, quia ſicut conuictum pœna conſtringit, ita & accuſatorē, ſi non probauerit quod obiecit.

Iidem AA. Laodicio Præſidi Sardiniæ.

Neganda eſt accuſatis licentia criminādi, priuſquam ſe crimine quo premūtur exuerint: nā ſanctionū ueterū conditores adimendā licentiam omnibus cēſuerūt in accuſatores ſuos inuidioſam dicēdi uocē, nullā itaque obtineat in iudicijs autoritatē periclitātiū furor, qui ſi latius uagetur, neipſe quidē Cognitor tutus erit, aut quæſtionem ſecurus agitabit, qui exequendo iuris ſeueritatem, non poteſt illorum quos punit odium euitare. Dat. Prid. † Cal. Aug. Carnunti. Gratiano A. † III. & Equitio COSS. † Id. Aug. † IIII.

 Interpretatio.

Interpretatio.

Non credendum eſt contra alios eorum confeſſioni, qui in criminibus accuſantur, niſi ſe prius probauerint innocentes: quia periculoſa eſt, & admitti non debet rei aduerſus quencunque profeſſio.

Imppp. Grat. & Valent. & Theod. AAA. ad Marinianum Vic. Hiſpaniarum.

Qui uel internecini exerit actionem, uel crimen ſuſpectæ mortis intendit, non prius cuiuſquam caput accuſatione pulſet, quàm uinculo legis aſtrictus, pari cœperit pœnæ conditione iurgari, ita ut etiam ſeruos ſi quis crediderit accuſandos, non prius ad miſerorum tormenta ueniatur, quàm ſe accuſator uinculo inſcriptionis aſtrinxerit: adpetendorum enim cauſa ſeruorum aut diſpendium facultatum eſt, aut pœna dominorum. Dat. VI. Cal. † Ianuarij, Pataui, Merobaude, II. & Saturnino COSS.

† *Nouemb.*

Interpretatio.

Quicunque alium de homicidij crimine periculoſe, uel capitali obiectione pulſauerit, no prius à Iudicibus audiatur, quàm ſi ſimilem pœnam, quam reo intendit, conſcripſerit ſubiturum, & ſi ſeruos alienos accuſandos eſſe crediderit, ſe ſimili inſcriptione conſtringat, futurum ut ſupplicia innocentum ſeruorum, aut pœna capitis ſui, aut facultatum amiſſione compenſet.

Iidem AAA. Cynegio PF. P.

Conceſſum ſinguli uniuerſique cognoſcant, non emendicatis ſuffragijs decretorum, ſed lite ſuis nominibus inſtituta, Illuſtriſſimæ ac magnificæ celſitudinis tuæ adeundam poteſtatem: quoniam accuſari unumquemque per alterum non poterit, uidelicet ut iuſtitia & æquitate, qua notus es, in Iudice punias, ſi innoxios uerberabit in officio, ſic fortaſſe conſtituet, quod cædi Decuriones innoxios non liceret. Dat. Prid. Cal. Maij. Conſtantinop. Arcad. A. I. & Bautone COSS.

Interpretatio.

In criminalibus cauſis uel obiectionibus per mandatum, nullus accuſet, nec ſi per ſcriptum Principis hoc potuerit impetrare. Sed ipſe qui crimen intendit, præſens per ſe accuſet, inſcriptione præmiſſa. Iudices † uero puniendi ſunt, & damnandum officium, ſi fortaſſe tacuerint, ſi innocentem niſi præmiſſa inſcriptione ſubdendum crediderint quæſtioni.

† *autem*

Impp. Arcad. & Honor. AA.

Ne diuerſorum criminum rei uel deſidia Iudicum, uel quadam lenitatis ambitione per Prouincias detenti in carcere crudelius differantur, moneantur omnes Iudices, productos è cuſtodijs reos diſceptationi debitæ ſubdere, & quod leges ſuaſerint definire. Dat. † III. Non. Aug. Conſtantinop. Arcad. IIII. & Honor. III. AA. COSS.

† IIII.

Interpretatio.

Rei non multo tempore in carcere, uel in cuſtodia teneantur, ſed celeriter aut innocentes abſoluantur, aut ſi conuicti fuerint criminoſi, ſententia puniantur.

Impp.

Impp. Honor. & Theod. AA. Conſulibus, Prætoribus, Tribunis Plebis, Senatui Salutẽ dicunt.

ACcuſationis ordinem iamdudum legibus inſtitutum ſeruari iubemus, ut quicunque in diſcrimen capitis arceſſitur, non ſtatim reus qui accuſari potuit æſtimetur, ne ſubiectã innocentiã † faciamus. Sed quiſquis ille eſt qui crimen intendit, in iudicium ueniat, nomen rei indicet, uinculum inſcriptionis arripiat, cuſtodiæ ſimilitudinem habita dignitatis æſtimatione patiatur, nec impunitam fore nouerit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad uindictam poſcat ſimilitudo ſupplicij. Nemo ſibi tamen obiectu cuiuſlibet criminis blandiatur, de ſe in quæſtione confeſſus, ueniam propter flagitia ſperans adiuncti, uel communione criminis conſortiũ perſonæ ſuperioris optans, aut inimici ſupplicio in ipſa ſupremorum ſuorum ſorte ſatiandus, aut eripi ſe poſſe confidens, ſtudio, aut priuilegio nominati: cum ueteris iuris autoritas de ſe confeſſos ne interrogari quidem de aliorũ conſcientia ſinat. Nemo igitur de proprio crimine confitentem, ſuper conſcientia ſcrutetur alienã: nemo credat ſponte fingenti. Commonitorijs, ſecretisq́ mandatis fidem penitus abnegamus. Dat. VIII. Id. Aug. Rauennæ, Aſclepiodoto & † Mariniano COSS. Interpretatio.

† *feriamus*

† *Materniano*

Ante inſcriptionem nemo efficitur criminoſus: Nam inſcriptione per ordinem facta, tunc à Iudice ſuſcipiendus eſt reus, & cuſtodiæ cum accuſatore tradẽdus eſt, ea tamen ratione, ut tam accuſati, quàm accuſatoris dignitas æſtimetur, & unumquemq́ ante diſcuſſionem ita Iudex faciat cuſtodiri, ut eorum natalis aut dignitas † audiatur. Sanè his qui crimina ſua in quæſtione confeſſi ſunt, de alijs ſi dicere uoluerint, à Iudice non credatur: quia iure & legibus conſtitutum eſt, ut ſi ſpontanea † confeſſione reus reum non faciat, neq́ illi de altero credatur, qui ſe criminoſum eſſe confeſſus eſt.

† *patiatur*

† *profeſſione*

DE CVSTODIA REORVM. TIT. II.

Imp. Conſtantius A. Acyndino PF. P.

QVoniam unum carceris conclaue commixtos ſecum criminoſos includit, hac lege ſancimus, ut etiam ſi pœnæ qualitas permixtione iungenda eſt, ſexum tamẽ diſparem diuerſa clauſtrorum habere tutamina iubeãtur. Dat. Non. April. Acyndino & Proculo COSS. Interpretatio.

Viri & mulieres, etiamſi criminis æqualitate iungantur, non tamen in unius carceris cuſtodia teneantur.

Imppp. Valent. Valens & Gratianus AAA. ad Probum. † PF. P.

† PF. V.

Ad Cõmẽtarieñſem receptarũ pſonarũ cuſtodia obſeruatioq́ ptinet, nec putet hominẽ abiectũ atq́ uilẽ obijciendũ eſſe iudicijs, ſi reus cõditione aliqua fuerit elapſus: nã ipſum uolumus eiuſmodi pœna cõſumi, cui obnoxius

obnoxius docebitur fuiſſe, qui fugerit. Si uero Commentarienſis neceſſitate aliqua procul ab officio egerit, adiutorem eius pari iubemus inuigilare cura, & eadem ſtatuimus legis ſeueritate conſtringi. Dat. III. Cal. Iul. Concionati, Gratian. A. II. & Probo COSS. Interpretatio.

Si de carcere reus fugerit, ab eo cui eſt traditus requiratur, qui ſi eum non potuerit præſentare, nouerit ſe negligens cuſtos, illius aut damnum aut pœnam qui fugerit ſubiturum.

Impp. Honor. & Theod. AA. Cæciliano PF. P. Poſt alia.

Iudices omnibus dominicis diebus productos reos è cuſtodia carcerali uideant, interrogent ne hijs humanitas clauſis per corruptos carceris cuſtodes negetur. Victualẽ ſubſtantiam non habentibus faciãt miniſtrari libellis duobus, aut rebus diurnis, uel quod extimauerint commentarienſi decretis, quorum ſumptibus proficiat alimonia, & pauperum quos ad lauacrum ſub fida cuſtodia duci oportet, †multa Iudicibus XX. librarũ auri, & officijs eorũ eiuſdẽ ponderis conſtituta: ordinibus quoq; triũ librarũ auri multa propoſita, ſi ſaluberrima ſtatuta contempſerint. Nec deerit Antiſtitũ Chriſtianæ religionis cura laudabilis, quæ ad obſeruationẽ conſtituti Iudicis hanc ingerant munitionẽ. Dat. † VIII. † Cal. Feb. Rau. Honor. VIII. & Theod. † III. AA. COSS.

† Videtur aliquid legi deeſſe.

† Cal. Septẽb.

† IIII.

Interpretatio.

Omnibus dominicis diebus Iudices ſub fida cuſtodia de carceribus reos educant, ut eis à Chriſtianis uel à ſacerdotibus ſubſtantia præbeatur, & ad balneum prædictis diebus ſub cuſtodia religionis contemplatione ducantur. Si qui Iudices hoc implere neglexerint, pœnam quam lex iſta conſtituit, eam cogãtur implere.

NE PRAETER CRIMEN MAIESTATIS SERVVS DOMINVM, VEL PATRONVM LIBERTVS SEV FAMILIARIS ACCVSET. TIT. III.

Imppp. Valent. Grat. & Valens AAA. ad Maximum PF. P.

CVm accuſatores ſerui dominis intonent, nemo iudiciorum expectet euentum, nihil quæri, nihil diſcuti placet, ſed cum ipſis delationum libellis, cum omni ſcripturarum & meditati criminis apparatu nefandarum accuſationũ crementur autores, excepto tamẽ appetitæ maieſtatis crimine, in quo etiam ſeruis honeſta proditio eſt: nam & hoc facinus tendit in dominos. Dat. Id. Mart. Valente V. & Valent. AA. COSS. Interpretatio.

Seruus dominum accuſans, non ſolum audiendus non eſt, uerum etiam puniendus, niſi forte dominum de maieſtatis tractaſſe probauerit crimine.

Impp. Arcad. & Honor. AA. Eutychiano PF. P.

Si quis ex familiaribus, uel ex ſeruis cuiuſlibet domus, cuiuſcunq; criminis

minis delator atque accuſator emerſerit, eius exiſtimationē, caput, atq; fortunas petiturus, cuius familiaritati uel dominio inhæſerit, ante exhibitionem teſtium, aut examinatum iudicium, in ipſa expoſitione criminum, atq; accuſationis exordio ultore gladio feriatur: uocem enim funeſtam intercidi oportet potius quàm audiri. Maieſtatis autem crimen excepimus. Dat. VI. Id. Nouemb. Conſtantinop. Cæſario & Attico COSS.

Interpretatio.

Si ſeruus dominum, aut amicus, uel domeſticus, ſiue libertus patronum accuſauerit, uel detulerit cuiuslibet criminis reum, ſtatim in ipſo initio accuſationis gladio puniatur: quia uocem talem extingui uolumus, non audiri, niſi forte dominũ aut patronum de crimine maieſtatis tractaſſe probauerit.

Impp. Honor. & Theod. AA. ad Senatum. Poſt alia.

Libertorum aduerſos patronos illicitas atq; improbas uoces pœnæ obiectione præcludimus, atq; ita, ut non modo ſponte prædicti non audeant, ſed nec uocati quidem in iudicium uenire cogantur. Dat. † VII. Id. Aug. Rau. Aſclepiodoto & † Marimano COSS. † V. † Mariano

Interpretatio.

Liberti accuſatores patronorum, ubi primũ in accuſationis uocem proruperint, puniantur.

AD LEGEM IVLIAM DE ADVLTERIIS. TIT. IIII.

Imp. Conſtantinus A. Africano.

QVæ adulterium commiſit, utrũm domina cauponæ, an miniſtra fuerit requiri debebit, & ita obſequio famulata ſeruili, ut plerunque ipſa intemperantiæ uina præbuerit, ut ſi domina tabernæ fuerit, non ſit à uinculis iuris excepta. Si uero potantibus miniſteriũ præbuit, pro uilitate eius, quæ in reatum deducitur, accuſatione excluſa, liberi q̃ accuſantur abſcedāt, cũ ab hijs fœminis pudicitiæ ratio req̃ratur, q̃uæ iuris nexibus detinētur: hæ aũt imunes à iudiciaria ſeueritate præſtentur, quas uilitas uitæ dignas legum obſeruatione nō credidit. Dat. III. Non. Feb. Heracleæ, Conſtantino A. VII. & Conſtantio Cæs. COSS.

Interpretatio.

Tabernæ domina, hoc eſt uxor tabernarij, ſi inuenta fuerit in adulterio, accuſari poteſt. Si uero eius ancilla, uel quæ miniſterium tabernæ præbuit, in adulterio fuerit deprehēſa, pro uilitate dimittetur. Sed & ipſa tabernarij uxor, ſi tam uilis miniſterij officium egerit, in adulterio fuerit deprehenſa, accuſari non poteſt à marito.

Idem A. ad Euagrium.

Quamuis adulterij crimen inter publica referatur, quorum delatio in commune omnibus ſine aliqua legis interpretatione conceditur, tamē ne uolentibus liceat temere fœdare cōnubia, proximis, neceſſarijsq; perſonis ſolummodo placet deferri copiam accuſandi, hoc eſt, patrueli,

conſobrino & conſanguineo, maxime fratri, quos ſerus dolor ad accuſa/tionem impellit. Sed & hijs perſonis legem imponimus, ut crimen aboli tione compeſcant. In primis maritum genialis thori uindicem eſſe opor/tet, cui quidē ex ſuſpitione etiam ream coniugē facere licet, nec intra cer/ta tempora inſcriptionis uinculo teneri ueteres retro principes annue/runt: Extraneos autem procul arceri ab hac accuſatione cenſemus: nam & ſi omne genus accuſationis neceſſitas inſcriptionis aſtringat, nonnul/li tamen proterue id faciunt, & falſis contumelijs matrimonia deformāt.
† III. Id. Maij. PP. Nicomediæ † Cal. Maij Conſtantino A. VII. & Conſtantio Cæs. COSS. Interpretatio.

In adulterio extraneam mulierem nullus accuſet, ſed propinqui ad quorum no tam pertinet, hoc eſt, frater germanus, frater patruelis, patruus, & conſobrinus, qui tamen ante inſcriptionem, ſi accuſata adquieuerit, poſſunt per ſatisfactionem ueniam promereri: reliqui uero ab accuſatione prohibentur. Maritis ſanè ex ſuſpi/tione accuſare permiſſum eſt.

Imppp. Grat. Valent. & Theod. AAA. Cynegio PF. P.

In quæſtione adulterij ab omni familia non ſolum mariti, ſed etiam uxoris, quæ tamen tunc temporis domi fuerit, quo adulterium dicatur admiſſum, quærendum eſt ſine defenſione cuiuſquam. Idem uolumus & ſi forte mulier marito mortis paraſſet inſidias, uel quolibet alio genere uoluntatem occidendi habuiſſe inueniatur. Parem etiam conditionem in interrogatione mancipiorum ſeruari uolumus, ſi forte maritus co mo/do inſectetur uxorem. Dat. † III. Id. Decemb. Conſtantinop. Ar/cad. A. I. & Bautone COSS. † IIII. Interpretatio.

De adulterio uxorum, mariti per tormenta familiæ utriuſq;, hoc eſt, ſuæ & uxo ris quærere permittuntur. Si tamen illo tempore quo admiſſum dicitur, hæc ipſa mancipia præſentia, aut in eadem domo fuiſſe probantur. Similiter & ſi mortem ſi/bi ab uxore adultera maritus paratam fuiſſe conqueratur, utriuſq; familiæ diſcuſſi/one quæri licet. Similiter etiam familiæ utriuſque pœna quærendum eſt, ſi maritus mortem uxoris qualibet ratione parauerit.

Imppp. Valent. Theod. & Arcad. AAA. Cynegio PF. P.

Ne quis Chriſtianam mulierem in matrimoniū Iudæus accipiat, neq; Iudææ Chriſtianus coniugiū ſortiatur: Nam ſi quis aliquid huiuſmodi admiſerit, adulterij uicem commiſſi huius crimen obtinebit: libertate in accuſandam publicis quoq; uocibus relaxata. Dat. Prid. Id. Mart. Theſſal. Theod. A. II. & Cynegio COSS. Interpretatio.

Nec Iudæus Chriſtianam, nec Chriſtianus Iudæam ducat uxorem, quod ſi fece rit, cuiuslibet accuſatione, uelut in adulterio, uindicetur.

Iidem AAA. Orientio Vic. Vrb. Rom.

Omnes, quibus flagitij uſu eſt uirile corpus muliebriter conſtitutū, alieni ſexus damnata patientia: nihil enim diſcretū uidentur habere cum

fœminis,

fœminis, huiuſmodi ſcelus ſpectante populo flammis uindicibus expiabunt. PP. in foro Traiani VIII. Id. Aug. Valent. VII. & Neoterio COSS. Hæc lex interpretatione non eget.

Imppp. Theod. Arcad. & Honor AAA. Rufino PF.P.

Adulterij accuſatione propoſita, præſcriptiones ciuiles, quibus aut dos repeti fingetur, aut ex ratione aliqua debitum flagitatur, quæ occurrere atq; perſtrepere examini conſueuerunt, iuſſimus ſequeſtrari, nec earum obice aliquid negocio tarditatis afferri: ſed accuſatione fundata, hoc eſt, cum quo iure, quoue tempore actio fuerit intromiſſa conſtiterit, diſcutiatur crimẽ, facti qualitas publicetur, cum & iurgia, quæ magnitudine ſuperãt, præponãtur, & ciuilis actio criminali iuri poſtponatur. Idem tamen cum competere cœperit habitura momenti, dummodo non obſit examini. Dat. VII. Id. Decemb. Conſtantinop. Arcad. A. II. & Rufino V C. COSS. Interpretatio.

Cum adulteriũ maritus accuſator obiecerit, dotis aut donationis repetitio conquieſcat: quia ciuilem repetitionem miſceri criminali accuſationi non oporret.

Iidem AAA. Rufino PF. P.

Si qui adulteri fuerint accuſati, & obtentu proximitatis intentata depulerint, per cõmemorationẽ neceſſitudinis fidem crimini derogando, dum exiſtimatur non debere credi, quod allegatur non potuiſſe cõmitti, hij ſi poſtmodum in nuptias ſuas conſortiumq; conuenerint, facinus illud, in quo fuerãt accuſati, manifeſta fide atq; indicijs euidentibus publicabunt. Vnde ſi qui eiuſmodi reperti fuerint, iuſſimus in eoſdem ſeueriſſime uindicari, & ueluti conuictum facinus confeſſumq; puniri. Dat. Prid. Non. Decemb. Conſtantinop. Theod. A. † III. & Abundantio V C. COSS. Interpretatio. † II.

Qui in adulterio accuſantur, & ſe propinquitatis aut amicitiarum excuſatione defenderint, ſi fortaſſe quolibet tempore ſecretum crimen publica coniunctione prodiderint, eos uelut manifeſtos adulteros puniri placet.

SI QVIS EAM, CVIVS TVTOR FVERAT CORRVPERIT. TIT. V.

Imp. Conſtant. A. ad † Baſſum Vic. Italiæ. † Catulinum

VBi puellæ ad annos adultæ ætatis acceſſerint, & aſpirare ad nuptias cœperint, Tutores neceſſe habeant comprobare, quod puellæ ſit intemerata uirginitas, cuius coniunctio poſtulatur. Quod ne latius porrigatur, hic ſolus debet Tutorem nexus aſtringere, ut ſeipſum probet ab iniuria læſi pudoris immunẽ. Qđ ubi conſtiterit,

omni metu liber optata coniunctione frui debebit: officio ſeruaturo, ut ſi uiolatæ caſtitatis apud ipſum facinus hæreat, deportatiõe plectatur, atque uniuerſæ eius facultates fiſci uiribus uindicẽtur, quis eam pœnã debuerit ſuſtinere, quã raptori leges imponunt, Dat. Prid. Non. April.

† VI. Aquil. Conſtant. A. † VII. & Conſtantio COSS. Interpretatio.

Vbi primum puellæ ſub Tutore uiuentes ad annos peruenerint nuptiales, & quicunq; petitor acceſſerit, non prius puella iungatur, niſi uirginitas illius quod à Tutore ſeruata ſit fuerit approbata: nam ſi ab ipſo Tutore conuincitur eſſe uiolata uirginitas, ſtatim exilio deputetur, & res illius omnes fiſcus uſurpet.

DE MULIERIBUS QUAE SERVIS PROPRIIS SE IUNXERUNT. TIT. VI.

Imp. Conſtant. A. ad Populum.

SI qua cum ſeruo occulte rem habere detegitur, capitali ſententiæ ſubiugetur, tradendo ignibus uerberone, ſitq; omnibus facultas crimen publicũ arguendi, ſitq; officio copia nuntiandi, ſit etiam ſeruo licẽtia deferendi, cui probato crimine libertas dabitur, cum falſæ accuſationi pœna immineat. Ante legem nupta tali cõſortio ſegregetur, non ſolum domo, uerum etiam Prouinciæ communione priuata, amati abſceſſum defleat relegati. Filij etiam ex hac quos coniunctione habuerit, exuti omnibus dignitatis inſignibus, in nuda maneant libertate, neq; per ſe, neq; per interpoſitam perſonam quolibet titulo uolũtatis accepturi aliquid ex facultibus mulieris. Succeſſio autem mulieris ab inteſtato, uel filijs ſi erunt legitimi, uel proximis, cognatisq; deferatur, uel ei

† Id autem quem ratio iuris admittat, † ut & quod ille qui condemnatus eſt, & quod ex eo ſuſcepti filij quolibet caſu in ſua uidentur habuiſſe ſubſtãtia, dominio mulieris ſociatum, à memoratis ſucceſſoribus uindicetur. Hijs ita omnibus obſeruandis, & ſi ante legẽ deceſſit mulier, uel amatus, quoniam uel unus autor uitij cenſuræ occurrit. Sin uero iam uterq; deceſſit, ſubdi parcimus, ne defunctorum parentũ uitijs prægrauẽtur: ſi ſint filij, potiores fratribus, proximis atque cognatis ſint relictæ ſucceſſionis hæredes: Poſt legem enim hoc committentes morte punimus. Qui uero ex lege diſiuncti, clam denuo conuenerint, congreſſus uetitos renouantes, hij ſeruorum indicio, uel ſpeculantis officij, uel etiam proximorum

† IIII. delatione conuicti, pœnam ſimilem ſuſtinebunt. Dat. † III. Cal. Iun.

† V. Serdicæ, Conſtantino A. † VII. & Conſtantio Cæs. COSS.

Interpretatio.

Si qua ingenua mulier ſeruo proprio ſe occulte miſcuerit, capitaliter puniatur. Seruus etiam qui in adulterio dominæ conuictus fuerit, ignibus exuratur. In poteſtate

ſtate habēt criminis accuſationem ſerui,ut ſi detulerint,audiantur, ea tamen ratione,ut ſi probauerint,libertatem conſequantur: ſi fefellerint, puniantur.Hæreditas mulieris,quæ ſe tali crimine maculauerit,uel filijs,ſi ſunt ex marito ſuſcepti,uel propinquis ex lege uenientibus tribuatur.

AD LEGEM IVLIAM, DE VI PVBLICA ET PRIVATA. TIT. VII.

Imp. Conſtant. A. ad Catulinum PC. Africæ.

QVi in iudicio manifeſtam detegitur commiſiſſe uiolentiam,nō iam relegatione, aut deportatione inſulæ plectatur, ſed ſupplicium capitale excipiat: nec propoſita prouocatione ſententiā,quæ in eo fuerit dicta,ſuſpendat, quoniam multa facinora ſub uno uiolētiæ nomine cōtinētur,cū alijs uim inferre tentātibus,alijs cū indignatione reſiſtentibus,uerbera cædesq́ crebro detegentur admiſſæ. Vnde placuit,ſi forte quis uel ex poſſidētis parte, uel ex eius ꝗ poſſeſſionē temerare tentauerit,interemptus ſit,in eum iudicium exeri, qui uim facere tentauit,& alterutri parti cauſam malorū præbuit. Dat. XV. Cal. Maij Serdice Gallicano & Baſſo COSS.

Interpretatio.

Conuictus in iudicio de euidenti uiolentiæ crimine,capite puniatur,nec ſententiam Iudicis qui damnatus eſt qualibet appellatione ſuſpendat. Et ſi fortaſſe homicidia ab utraq; parte commiſſa fuerint, in illo uindicetur, qui ut alium per cædem expelleret uiolenter ingreſſus eſt.

Idem A. ad Baſſum PF. V.

Si quis ad ſe fundum, uel quodcunque aliud aſſerit pertinere, ac ad reſtitutionē ſibi competere poſſeſſionis putat,aut ciuiliter ſuper poſſidēdo agat,aut impleta ſolennitate iuris crimen uiolentiæ opponat, non ignarus eam ſe ſententiam ſubiturum,ſi crimen obiectum non potuerit cōprobare,quam reus debet excipere.Quod ſi omiſſa interpellatione uim poſſidenti intulerit, ante omnia uiolentiæ cauſam examinari præcipimus,& in ea requiri,quis ad quem uenerit poſſidentem, ut ei quem conſtiterit excluſum, amiſſæ poſſeſſionis iura reparentur, eademq́ protinus reſtituta,uiolentus pœnæ non immerito deſtinatus, in totius litis terminum differatur: ut agitato negocio principali, ſi contra eum fuerit iudicatum, in inſulam deportetur , bonis omnibus abrogatis. Quod ſi pro eo quem claruerit eſſe uiolētum, ſententia proferetur,omnium rerum,de quibus litigatum eſt, media pars penes eum reſideat,cætera fiſci uiribus uindicentur. PP. Prid. Non. Octob. Romæ, Conſtant. A. V. & Licinio Cæs. COSS.

Interpretatio.

Si quis aduerſarium ſuum ita apud Iudicem crediderit accuſandum, ut ſe adſeꝛrat uiolentiam pertuliſſe, ad probationem rei eum conuenit teneri, quod ſi proꝛbare non potuerit, quem dixerat uiolentum, eandem pœnam ſuſcipiat, quam ille quem impetit conuictum potuiſſe excipere. De reliquo hæc lex prætermittēda eſt, quia in quarto libro ſub titulo Vnde ui, quæ temporibus poſterioribus eſt, inuenꝛta, habetur expoſita.

† PF. V. Imppp. Valent. Theod. & Arcad. AAA. ad Albium † PF. P.

Seruos qui feciſſe uiolentiam confeſſionibus teſtium, aut proprijs docebuntur, ſi id inſcio domino commiſerint, poſtremo ſupplicio deditos luere perpetrata cēſuimus. Quod ſi illi metu atq; exhortatione dominoꝛrum uiolentiam admiſerint, palam eſt ſecundum legem Iuliam dominum † atq; infamem pronuntiatum, loci † aut originis propriæ dignitate non uti: Seruos uero quos furoribus talium paruiſſe conſtiterit, metallis per ſenꝛtentiam dedi. Viles autem infamesq; perſonæ, & hij qui bis aut ſæpius uiolentiam perpetraſſe conuincētur, conſtitutionum Diualium pœna teꝛneantur. Iudicem uero noſſe oportet, quod graui infamia ſit notandus, ſi uiolentiæ apud ſe crimen probatū diſtulerit, omiſerit, uel impunitate donauerit, aut molliorē, quàm præſtituimus pœnā protulerit. Dat. Prid. Non. Mart. Mediolan. Valent. A. IIII. & Neoterio COSS. Interpr.

Si ſerui inſcio domino confeſſi, uel conuicti fuerint uiolentiam commiſiſſe, adꝛdicti tormentis grauibus puniantur. Si uero iubentibus dominis uiolentiæ crimen admiſerint, domini qui illicita præceperunt, notantur infamia, & nobilitatis, uel honoris ſui dignitatem tenere non poſſunt. Serui autem qui talibus dominorum furoribus paruerunt, in metallum detruduntur. Cæterum non liceat Iudicibus diſꝛcuſſionem uiolentiæ differre, uel dimittere, uel donare, quod ſi probauerint uiolētiam, & non ſtatim uindicauerint, nouerint ſe periculum ſubituros. Viles aūt perꝛſonæ, quæ bis aut frequenter admiſiſſe uiolentiam comprobantur, conſtituta legiꝛbus pœna ſupraſcripta omnimodis feriantur.

DE PRIVATI CARCERIS CVSTODIA. TIT. VIII.

† Herctio Palatino. Imppp. Valent. Theod. & Arcad. AAA. † Hemeterio Pup.

† XI. SI quis poſthac reum priuato carceri deſtinarit, reus maieſtaꝛtis habeatur. Dat. † Prid. Cal. Maij Theſſal. Theod. A. II. & Cynegio COSS.

Iſta lex interpretatione non eget.

DE EMENDATIONE SERVORVM. TIT. IX.

Imp. Conſtant. A. ad Maximianum & Macrobium.

QVoties uerbera dñorū talis caſus ſeruorū comitabitur, ut moriꝛātur, culpādi ſunt, qui dū peſſima corrigūt, meliora ſuis acquiꝛrere uernulis uoluerūt. Nec reqri in huiuſmodi facto uolumus, in quo

in quo intereſt domini incolume iuris proprij habere mancipium, utrũ uoluntate occidendi hominis, an uero ſimpliciter facta caſtigatio uideatur: toties etenim non placet dominum morte ſerui reum homicidij pronuntiari, quoties ſimplicibus quæſtionibus domeſticam exerceat poteſtatem. Siquando igitur ſerui, plagarum correctione imminente, fatali neceſſitate rebus humanis excedunt, nullam metuant domini quæſtionem. Dat. XII. Cal. Mart. Sirmio, Conſtantino A. V. & Conſtantio COSS. Interpretatio.

Si ſeruus, dũ dominus culpam uindicat, mortuus fuerit, dominus non teneatur culpa homicidij, quia tunc homicidij reus eſt, ſi occidere uoluiſſe conuincitur: nã emendatio non uocatur ad crimen.

DE EMENDATIONE PROPINQVORVM. TIT. X.

Impp. Valent. & Valens AA. ad Senatum.

IN corrigẽdis minoribus, pro qualitate delicti ſenioribus propinquis tribuimus poteſtatem, ut quos ad uitæ decora domeſticæ laudis exempla non prouocant, ſaltem correctionis medicina compellat. Neq; nos in puniendis † morũ uitijs poteſtatem in immenſum extendi uolumus, ſed iure patrio autoritas corrigat propinqui iuuenis erratum, & priuata animaduerſione compeſcat. Quod ſi atrocitas facti ius domeſticæ emendationis exceſſerit, placet enormis delicti reos dedi Iudicum notioni. Dat. Prid. Cal. Decemb. Valent. & Valente AA. COSS. Interpretatio. † *minorum*

Propinquis ſenioribus lege permittitur, errorẽ uel culpas adoleſcentiũ propinquorũ patria diſtrictione corrigere, id eſt, ut ſi uerbis uel uerecundia emendari nõ poſſint, priuata diſtrictione uerberibus corrigatur. Qđ ſi grauior culpa fuerit adoleſcentis, quæ priuatim emendari non poſſit, in notitiam Iudicis deferatur.

AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS. TIT. XI.

Imppp. Valent. Valens & Gratian. AAA. ad Probum PF. P.

SI quis necandi infantis piaculum adgreſſus adgreſſaq; ſit, erit capitale iſtud malum. PP. VII. Id. Feb. Rom. Grat. A. III. & Equitio COSS. Interpretatio.

Siue uir, ſiue mulier infantem necauerit, reus homicidij tenetur.

Imppp. Valent. † Theod. & Arcad. AAA. ad Prouinciales. † *Valens & Gratian.*

Liberam reſiſtendi cunctis tribuimus facultatem, ut quicunq; militũ, uel priuatorum ad agros nocturnos populator intrauerit, aut itinera frequẽtata inſidijs aggreſſiõis obſederit, permiſſa cuicũq; licentia, digno ſe ilico ſupplicio ſubiugetur, ac mortem quam minabatur excipiat, & id quod intendebat incurrat: melius eſt occurrere in tempore, q̃ poſt exitũ uindicare. Veſtrã igitur uobis ꝑmittimus ultionẽ, & qđ ſerum eſt

puniri

puniri iudicij ſubiugamus edicto, nullus parceat militi, cui obuiari telo oporteat uel latroni. Dat. Cal. Iul. Taciano & Symmacho COSS.

Interpretatio.

Quoties ad faciendam rapinam, aliquis aut iter agentem, aut domũ cuiuslibet nocturnus expoliator adgreditur, huiuſmodi perſonis, quæ uim ſuſtinent, damus etiam cum armis licentiam reſiſtendi, & ſi pro temeritate ſua occiſus fuerit ille, qui uenerit, mors latronis ipſius à nemine requiratur.

DE PARICIDIO. TIT. XII.

Imp. Conſtant. A. ad Verinum Vic. Africæ.

SI quis in parẽtis aut filij, aut omnino affectionis eius quæ nuncupatione paricidij continetur, fata properauerit, ſiue clam, ſiue palã id fuerit enixus, neq; gladio, neq; ignibus, neq; ulli ſoleni pœnæ ſubiugetur, ſed † inſutus culeo, & inter eas ferales anguſtias comprehenſus ſerpentum contubernijs miſceatur, & ut regionis qualitas tulerit, uel in uicinum mare, uel in amnem proijciatur, ut omni elemẽtorum uſu uiuus carere incipiat, & ei cœlum ſuperſtiti, terra mortuo auferatur. Dat. XVI. Cal. Decemb. Accp. Prid. Id. Mart. Carthagine, Conſtant. A. V. & Licinio Cæs. COSS.

† Alias. inſutus culeo cum cane & gallo gallinaceo, & uipera, & ſimia.

Interpretatio.

Si quis patrem, matrem, ſororem, filium, filiam, uel alios propinquos occiderit, remoto omnium aliorum genere tormentorum, facto de coreis ſacco, qui culeus nominatur, in quo cum miſſus fuerit, cum ipſo etiam ſerpentes claudantur, & ſi mare uicinum nõ fuerit, in quolibet gurgite proijciatur, ut tali pœna damnatus, nullo tempore obtineat ſepulturam.

DE MALEFICIS, MATHEMATICIS, ET CAETERIS SIMILIBVS. TIT. XIII.

Imp. Conſtant. A. & Cæs. ad Baſſum PF. V.

EOrum eſt ſcientia punienda, & ſeueriſſimis merito legibus uindicanda, qui magicis accincti artibus, aut contra hominũ moliti ſalutem, aut pudicos ad libidinem deflexiſſe animos detegentur. Nullis uero criminationibus implicanda ſunt remedia, humanis quæſita corporibus, aut in agreſtibus locis, ne maturis uindemijs metuerẽtur imbres, aut uenti & grandinis lapidatione quaterentur, innocenter adhibita ſuffragia, qbus non cuiuſq; ſalus, aut exiſtimatio læderetur, ſed quorum proficerent actus, ne diuina munera & labores hominum ſternerentur. Dat. X. Cal. † Iun. Aquil. Criſpo & Conſtantio A. COSS.

† Iul.

Interpretatio.

Malefici, uel incantatores, uel immiſſores tempeſtatum, uel hij qui per inuocationem dæmonum mentes hominum turbant, omni genere pœnæ puniantur.

Impp.

Impp. Conſtant. A. & Iulian. Cæs. ad Populum.

Nemo aruſpicem conſulat, nemo ariolum: augurum & uatum praua confeſſio conticeſcat. Chaldæi & magi, & cæteri quos maleficos ob facinorum magnitudinem uulgus appellat, nec ad hanc partem aliquid moliantur. Sileat omnibus perpetuo diuinandi curioſitas: etenim ſupplicio capitis ferietur gladio ultore proſtratus, quicunque iuſſis obſequiũ denegauerit. Dat. VIII. Cal. Febr. Mediolan. Conſtant. A. IX. & Iuliano Cæs. II. COSS. Interpretatio.

Quicunq; pro curioſitate futurorum, uel inuocatorẽ dæmonum, uel diuinos, quos ariolos appellant, uel aruſpicem, qui auguria colligit, conſuluerit, capite punietur.

Impp. Valent. & Valens AA. ad Secundum PF. V.

Ne quis deinceps nocturnis temporibus aut nefarias preces, aut magicos apparatus, aut ſacrificia funeſta celebrare conetur, detectum cm̃ atque conuictum competenti animaduerſione mactari perenni autoritate cenſemus. Dat. V. Id. Septemb. Diuo † Iouiano & Varroniano † *Iuliano.* COSS. Interpretatio.

Quicunq; nocturna ſacrificia dæmonum inuocauerit, capite puniatur.

AD LEGEM FABIAM, HOC EST, QVI FILIOS INVOLANT ALIENOS. TIT. XIIII.

Imp. Conſtant. A. ad Domitium Celſum VC. Afric.

PLagiarij, qui uiuentium filiorum miſerandas infligunt parentibus orbitates, metalli pœna cũ cæteris ante cognitionẽ ſupplicijs teneantur. Si quis tamen eiuſmodi reus fuerit oblatus, poſteaquam ſuper crimine † patuerit, ſeruus quidem, uel libertate donatus † *claruerit* beſtijs primo quoq; munere obijciatur. Liber autem ſub hac forma in ludum detur gladiatorum, ut antequam aliquid faciat, quo ſe defendere poſſit, gladio conſumatur. Eos autem qui pro hoc crimine iam in metallum dati ſunt, nunquam reuocari præcipimus. Dat. Cal. Aug. Conſtant. A. IIII. & Licinio IIII. COSS. Interpretatio.

Hij qui filios alienos furto abſtulerint, & ubicunque tranſduxerint, ſiue ingenuus, ſiue ſeruus ſit, morte puniatur.

AD LEGEM CORNELIAM DE FALSO TIT. XV.

Imp. Conſtãt. A. Methilio Hilariano Correctori Lucaniæ & Brutiorũ.

SI quis Decurio teſtamentum uel codicillos, aut aliquam deficientis ſcripſerit uoluntatem, uel conſcribendis publicis priuatisq; inſtrumentis præbuerit officium, ſi falſi quæſtio moueatur, decu-

atur, decurionatus honore ſepoſito, quæſtioni, ſi ita popoſcerit cauſa, ſubdatur. Sed nō ſtatim deſinit eſſe decurio, q in huiuſmodi facto fuerit deprehenſus: quantum enim ad municipales pertinet neceſſitates, decurio permanet, & quantum ad rem geſtam & ueritatem reſeruandam, uti decurionatus honore non poterit. Nec uero is qui ante fuerit tabellio, ad eludendam quæſtionem, ſuper hijs quæ ante conſcripſit, factus decurio, defendi hac poterit dignitate: quoniam ſcripturæ ueritas, ſi res popoſcerit, per ipſum debet probari autorem. Dat. III. Cal. Febr. Acc. Cal. Aug. Sabino & Rufino COSS. Interpretatio.

Si quis Curialis uoluntatem morientis, aut quodlibet publicum documentum ſcripſerit, & de falſitate accuſatur, ſepoſita primitus dignitate, ſi neceſſe fuerit ſubdatur examini, qui ſi conuincitur, à Curia non expellitur, ſed Curiæ dignitate priuabitur, id eſt, ut honoratus eſſe non poſſit. Tabellio uero, qui amanuenſis nunc dicit, etiā ſi ad Curiæ puenit dignitatē, ſi de falſitate fuerit accuſatus, aut cōuictus, ſubdatur examini, ut per ipſum, per quē confecta eſt ſcriptura, ueritas adprobet.

Imppp. Valent. Grat. & Valens AAA. ad Maximum PF. V.

Damus copiam iurgantibus, ſi apud Iudicem proferatur ſcriptura, de qua oritur aliqua diſputatio, ſpatium ut habeat qui perurgeat profitendi, utrum de falſo criminaliter, an de ſcripturæ fide ſtatuat ciuiliter experiri. Quod ſi expetens uindictam falſi crimē intenderit, in arbitrio iudicantis erit, an eū ſinat etiā ſine inſcriptione certari: Iudicis enim poteſtati committi oportet, ut de eo qui obiecta non probauerit, ſumat propoſitum antiquo iure ſupplicium. Rationi quoq; huiuſmodi pleniſſime ſuffragatur antiqtas, quæ nequiſſimos homines & accuſari uoluit, & coherceri legibus uarijs, Cornelia, De ueneficis, Sicarijs, Paricidis, Iulia de adulteris, ambitus ue criminibus, cæteriſq; ita promulgatis, ut poſſit etiam ſine inſcriptione cognoſci, pœna tamen accuſatorem etiam ſine ſolenibus occuparet. De qua re & diuus Antoninus reſcripſiſſe docetur, id in Iudicis poteſtate conſtituens, quod noſmet in legibus iuſſeramus. Remouebitur itaq; iſtius lenitate reſcripti pcepti ſuperioris auſteritas, ut ſi quis deinceps tabulas teſtamenti, chirographa, teſtationeſq;, nec non etiam rationes priuatas uel publicas, pacta & epiſtolas, uel ultimas uoluntates, donationes, uenditioneſue, uel ſi quid prolatum aliud inſtituere conabitur, habeat prætermiſſis ſolennibus accuſandi facultatem, pro Iudicis motu ſententiam relaturus. Ciuilis autem inquiſitionis inter utraſq; confligentium partes æquali motu ingruit & recurrit humanitas, cum is qui præerit quæſtioni, intentiones falſas, aut conficta crimina ex legibus pœnis competentibus poſſit ulciſci. Prop. Rom. XVI. Cal. Maij Valente V. & Valentiniano AA. COSS. Interpretatio.

De falſo poteſt & criminaliter agi ac ciuiliter, cū aliquis in quibuslibet ſcripturis non

ris non falſi crimen obiecerit,ſed ueritatem ſcripturæ quærere ſe uelle dicit:Nam ſi ad Iudicem uenerit accuſator, & falſi crimen intenderit, Iudex tribuat accuſatori ſpatium,ut deliberet utrum criminaliter agere, an ciuiliter uelit. Qui ſi reuerſus ad Iudicem in obiecto falſitatis perſeuerauerit crimine, in poteſtate Iudicis erit,utrũ inſcriptionem celebrari uelit,an obiectum crimen ſine inſcriptione diſcutere. Aut cum Iudex de obiectione falſitatis audierit,ſeu ſcriptione habita,ſeu omiſſa,aut in accuſatum,ſi falſitas adprobatur, aut in accuſatorem, ſi falſa obiecerit,proferatur ex lege ſententia.

VICTVM CIVILITER AGERE CRIMINALITER POSSE. TIT. XVI.

Imppp. Valens, Grat. & Valent. AAA. ad † Antonium PF.P. † Antonianum

A Pleriſque prudentium generaliter definitum eſt,quoties de re familiari & ciuilis & criminalis competit actio, utraque licere experiri:nec ſi ciuiliter fuerit actum, criminalem poſſe cõſumi. Sic deniq; & per uim poſſeſſione deiectus, ſi de ea recuperanda interdicto Vnde ui erit uſus, nõ prohibetur tamen etiam lege Iulia de ui publico iudicio inſtituere accuſationem. Et ſuppreſſo teſtamẽto,cum ex interdicto de tabulis exhibendis fuerit actum, nihilominus ex lege Cornelia teſtamentaria poterit crimen inferri. Et cum libertus ſe dicit ingenuum,tam de operis ciuiliter,quàm etiam de lege Viſcellia criminaliter poterit perurgeri. Quo in genere habetur furti actio,& legis Fabiæ cõſtitutum.Et cum una excepta ſit cauſa,de moribus,ſexcenta alia ſunt quæ enumerari non poſſunt. Et cum altera prius actio intenta ſit, per alteram quæ ſupererit iudicatum liceat retractari,qua iuris definitione non ambigitur,etiam falſi crimen,de quo ciuiliter iam actum eſt,criminaliter eſſe repetendum. Dat. Prid. Id. Ian. Treu. Valente VII. & Valent. II. AA. COSS.

Interpretatio.

Cauſæ permixtæ ſunt,ciuiles pariter & criminales, & poſſunt hæ cauſæ ita diuidi,ut prius ciuiles,deinde criminales agantur,ſi uoluerit accuſator. Ita ut ſi quis de re ſua fuerit uiolenter expulſus,& rem ablatam ciuili primitus maluerit actione repetere, momentum ſibi reſtitui petat, & ſi de eius proprietate, is qui expulſus eſt, ciuiliter fuerit ſuperatus,criminali poſtmodum actione ſeruata, recepto primitus momento,poteſt poſtmodũ impetere uiolentum.De teſtamento etiam, ſi quis cõmẽdatũ à teſtatore teſtamentum, in fraudem hæredis fortaſſe ſuppreſſerit,& id hæres ſcriptus iudicio reſtitui petit,teſtamento per iudicium momenti beneficio reſtituto,poteſt poſtmodum de ſuppreſſo teſtamento criminalem proponere actionẽ. Et reliquis ſimilibus cauſis ſimilis actio tribuatur.

DE FALSA MONETA. TIT. XVII.

Imp. Conſtant. A. Leontio PF. P.

P Ræmio accuſatoribus propoſito,quicunque ſolidorum adulter potuerit reperiri, uel à quoquam fuerit publicatus, ilico omni dilatione ſubmota,flammarum exuſtionibus mãcipetur. Dat. XII. Cal. Mart. Antiochiæ, Placido & Romulo COSS. Interpr.

Præmium accipiat accuſator, quicunq; adulterū monetarium prodiderit. Is qui proditor eſt, ſi de monetæ adulteratione conuictus fuerit, ignibus concremetur.

SIQVIS SOLIDI CIRCVLVM EXTERIOREM INCIDERIT, VEL ADVLTERATVM IN VENDENDO SVBIECERIT. TIT. XVIII.

Imp. Conſtant. A. Leontio PF. P.

OMnes ſolidi, in quibus noſtri uultus ac ueneratio ineſt, uno pretio æſtimandi ſunt atque uendendi, quanq; diuerſa formæ menſura ſit: nec enim qui maiore habitu faciei tendetur maioris eſt pretij, aut qui anguſtiore expreſſione concluditur minoris ualere credendus eſt, cum pondus idem exiſtat. Quod ſi quis aliter fecerit, aut capite puniri debet, aut flammis tradi, † uel alia pœna mortifera. Qđ ille etiam patietur, qui menſuram circuli exterioris arroſerit, ut ponderis minuat quātitatem, uel figuratum ſolidum adultera imitatione in uendendo ſubiecerit. Dat. VII. Cal. Aug. Gallicano & Baſſo COSS. Interpr.

† Deeſt uerbū cuiuſmodi eſt, affici.

Quicunq; ſolidum circunciderit, aut alterum ſubpoſuerit, aut falſam monetam fecerit, capite puniatur.

DE RAPTV VIRGINVM VEL VIDVARVM. TIT. XIX.

Imp. Conſtant. A. ad Populum.

SI quis nihil cū parentibus puellæ ante depactus, inuitā eam rapuerit, uel uolentē abduxerit, patrociniū ex eius reſponſione ſperans, quā propter uitiū leuitatis, & ſexus mobilitatē, atq; conſilia poſtulationis, ex teſtimonijs omnibúſque rebus iudiciarijs antiqui penitus arguerūt, nihil ei ſecūdū ius uetus proſit puellæ reſponſio, ſed ipſa puella potius ſocietate criminis obligetur. Et quoniā parentū ſæpe cuſtodiæ nutricū fabulis, & prauis ſuaſionibus deludūtur, hijs primū quarum deteſtabile miniſterium fuiſſe argui poſſit, pœna immineat, ut eis meatus oris & faucium, qui nefaria hortamenta protulerit, liquētis plumbi ingeſtiōe claudatur. Et ſi uoluntatis aſſenſio detegitur in uirgine, eadē qua raptor ſeueritate plectatur. Cū neq; hijs impunitas præſtāda ſit, quæ rapiūtur inuitæ, cū & domi ſe uſq; ad cōiunctionis diē ſeruare potuerint, & ſi fores raptoris frangerētur audacia, uicinorū opem clamoribus quærere, ſeq; omnibus tueri conatibus. Sed hijs pœnā leuiorem imponimus, ſoláq; eis parentū negari ſucceſſionē præcipimus. Raptor aūt indubitate cōuictus, ſi appellare uoluerit, minime audiatur. Si qs uero ſeruus, raptus facinus diſſimulatiōe pteritū, aut pactiōe trāſmiſſum detulerit, in publicū latinitati donetur, aut ſi Latinus ſit, ciuis fiat Romanus: parētibus, quorū maxime uindicta intererat, ſi patientiā præbuerint, ac dolorē cōpreſſerit, deportatione plectēdis. Participes etiā & mi-

niſtros

niſtros raptoris citra diſcretionē ſexus, eadem pœna præcipimus ſubiugari. Et ſi quis inter hæc miniſteria ſeruilis conditionis fuerit deprehēſus, citra ſexus diſcretionē cum concremari iubemus. Dat. Cal. April. Aquil. Conſtant. A. II. & Conſtantio C. COSS. Interpretatio.

Si cum parētibus puellæ nihil quiſquā ante definiat, ut eam cōiugio debeat ſociare, & eā uel inuitā rapuerit, uel uoluntate ſi raptori puella conſentiat, pariter puniant. Si qs uero ex amicis, aut familia, aut fortaſſe nutrices puellæ conſiliū raptus dederint, aut opportunitatē præbuerint rapiēdi, liquefactū plumbū in ore & in faucibus ſuſcipiant, ut merito illa pars corporis concludatur, de qua hortamēta ſceleris miniſtrata noſcuntur. Illæ uero quæ rapiunt inuitæ, quæ non uocibus ſuis de raptore clamauerint, ut uicinorū, uel parentū ſolatio adiutæ, liberari poſſent, parentū ſuorū eis ſucceſſio denegetur. Raptori cōuicto appellare non liceat, ſed ſtatim inter ipſa diſcuſſionis initia à Iudice puniatur. Quod ſi fortaſſe raptor cum parentibus puellæ paciſcatur, & raptus ultio parentū ſilentio fuerit prætermiſſa, ſi ſeruus iſta detulerit, Latinam percipiat libertatē: ſi Latinus fuerit, ciuis fiat Romanus. Parentes uero, qui raptori in ea parte conſenſerint, exilio deputētur. Qui uero raptori ſolatia præbuerint, ſiue uir ſiue fœmina ſit, ignibus concremetur.

Imppp. Valens, Grat. & Valent. AAA. ad Maximum PF.P.

Qui coniugium raptus ſcelere contractū uoluerit accuſare, ſiue propriæ familiæ decus eum mouerit, ſeu commune odium delictorum, inter ipſa ſtatim exordia inſignem recēti flagitio uexet audacia. Sed ſi quo caſu quis uel accuſationem differat, uel reatum, & opprimi è ueſtigio atrociter commiſſa nequiuerint, ad perſecutionem criminis ex die ſceleris admiſſi quinquennij tribuimus facultatem: quo ſine metu interpellationis, & complemento accuſationis exacto, nulla deinceps copia patebit arguendi, nec de coniugio aut ſobole diſputandi. Dat. † XVIII. Cal. Decemb. Grat. A. III. & Equitio COSS. Interpretatio. †XII.

Si accuſationem raptus, uel per metum, uel per uoluntatem per quinquennium quiſq; diſtulerit, à die raptus expleto quinquennio, accuſandi ultra non habeat poteſtatem, ſed poſt quinquennium nec de tali coniunctione raptoribus aliquid opponatur, & filij omnes legitimi habeantur.

DE RAPTV VEL MATRIMONIO SANCTIMONIALIVM, VIRGINVM ET VIDVARVM. TIT. XX.

Imp. Conſtant. A. ad Orfitum.

EAdem utrumq; raptorem ſeueritas feriat, nec ſit ulla diſcretio inter eum, qui pudorem uirginum ſacroſanctarū, & caſtimoniam uiduæ labefactare ſceleroſi raptus acerbitate detegitur, nec ullus ſibi ex poſteriore conſenſu raptæ ualeat blandiri. Dat. † XI. Cal. Sептēb. Conſtantio A. † VII. & Conſtante Cæs. COSS. Interpr. †XII. †VI.

Quicunq; ſacratam deo uirginem uel uiduam fortaſſe rapuerit, ſi poſtea hijs de coniunctione conuenerit, pariter puniantur.

Imp. Iouianus A. ad Secundum PF. P.

Si quis nō dicam rapere, ſed uel attrectare matrimonij iungendi cauſa ſacratas uirgines uolētes, uel inuitas auſus fuerit, capitali ſentētia feriatur. Dat. XI. Cal. Mart. Antiochiæ, Iouiano & Varroniano COSS.

Hæc lex interpretatione non eget.

AD LEGEM IVLIAM REPETVNDARVM. TIT. XXI.

Imppp. Grat. Valent. & Theod. AAA. Neoterio PF. P.

IVdices, qui ſe furtis & ſceleribus fuerint maculaſſe conuicti, ablatis codicillorū inſignibus, & honore exuti, inter peſſimos † quoq; & plebeios habeātur. Nec ſi poſthac de eo honore blādiantur, quo ſe ipſi indignos iudicauerint. Dat. XVIII. Cal. Febr. Theſſal. Gratian. V. & Theod. AA. COSS.

† quoſq;

Hæc lex tam euidens eſt, ut interpretatione non egeat.

Iidem AAA. Floro PF. P.

Sciant Iudices, ſuper admiſſis proprijs aut à ſe, aut ab hæredibus ſuis pœnam eſſe repetendam. Dat. X. Cal. Septemb. Antonino & Syagrio COSS.

Interpretatio.

Omnes Iudices ſcient, quod quicquid male rapuerint, ſi ipſi non reddiderint, à ſuis hæredibus eſſe reddendum.

DE HIIS QVI LATRONES, SEV IN ALIIS CRIMINIBVS REOS OCCVLTAVERINT. TIT. XXII.

Imppp. Grat. Valent. & Theod. AAA. ad Flauianum PF. P. Poſt alia.

LAtrones quiſquis ſciens ſuſcipere, uel offerre iudicijs ſuperſederit, ſupplicio corporali, aui diſpendio facultatū, pro qualitate perſonæ, & Iudicis æſtimatione plectatur. Si uero actor, ſiue procurator latronem domino ignorāte occultauerit, & iudicio offerre neglexerit, flammis ultricibus concremetur. Dat. III. Cal. Mart. Merobaude II. & Saturnino COSS.

Interpretatio.

Si quis ſciens in domo ſua latronē ſuſceperit, aut eum occultare uoluerit, aut eū Iudici tradere fortaſſe neglexerit, ſi ingenua & uilior perſona eſt, fuſtigetur. Si uero nobilior, damno ad arbitrium Iudicis feriatur. Si uero actor aut procurator inſcio domino fecerit, incendio concremetur.

DE HIS QVI PLEBEM AVDENT CONTRA PVBLICAM COLLIGERE DISCIPLINAM TIT. XXIII.

Imppp. Grat. Valent. & Theod. AAA. Florentio PF. Auguſtali.

SI qui cōtra euidentiſſimā iuſſionē ſuſcipere plebē, & aduerſus publicā diſciplinā defendere fortaſſe tentauerint, multam grauiſſimam ſuſtinebunt. Dat. XIII. Cal. † Iun. Conſtantinop. Ricomere & Clearco COSS.

† Ian.

Interpretatio.

Si quis popu-

Si quis populum ad ſeditionem concitauerit, damnis grauiſſimis ſubiacebit.

DE FAMOSIS LIBELLIS. TIT. XXIIII.

Imp. Conſtant. A. ad Verinum Vic. Africæ.

SI quando famoſi libelli reperiantur, nullas exinde calumnias patiantur hij, quorum de factis atq; nominibus aliquid continebunt, ſed ſcriptionis autor potius requiratur, & repertus cum omni uigore cogatur hijs de rebus, quas proponendas credidit, cõprobare, nec tamen ſupplicio, etiam ſi aliquid oſtẽderit, ſubtrahatur. Prop. IIII. Cal. April. Carthag. Conſtant. A. V. & Licinio Cæs. COSS.

Interpretatio.

Qui famoſam chartulã ad cuiuſcunq; iniuriam, & maculam conſcripſerit, in ſecreto aut in publico adfixerit, inueniendam proiecerit, illi contra quem propoſita eſt chartula nõ nocebit, nec famæ eius aliquid derogabit. Sed ſi inueniri potuerit qui huiuſmodi chartulã fecit, conſtringatur ut probet quæ cõſcripſit, qui ſi etiam quæ ſcripſit probare potuerit, fuſtigetur, qui infamare maluit quàm accuſare.

Imppp. Valent. & Theod. & Arcad. AAA. Cynegio PF. P.

Si quis famoſum libellum, ſiue domi, ſiue in publico, uel quocunq; loco ignarus offenderit, aut diſcerpat priuſquam alter inueniat, aut nulli confiteatur inuentum. Nemini deniq;, ſi tam curioſus eſt, referat quid legendo cognouerit: Nam quicunq; obtulerit inuentum, certũ eſt ipſum reum ex lege retinendum, niſi prodiderit autorem, nec euaſurum pœnã huiuſmodi criminibus conſtitutam, ſi proditus fuerit cuiquam retuliſſe quod legerit. Dat. XIIII. Cal. Febr. Conſtantinop. Honorio & † Euodio COSS. † Nepote.

Interpretatio.

Si quis chartulã, in cuiuſcunq; iniuriam uel infamiam in publico propoſitam, uiderit, & non ſtatim diſcerpſerit, ſed cuicunque quæ in ea ſunt legerit, aut fortaſſe retulerit, ipſe uelut autor huius criminis teneatur.

DE QVAESTIONIBVS. TIT. XXV.

Imppp. Grat. Valent. & Theod. AAA. Albutiano Vic. Macedoniæ.

QVadraginta diebus, quæ auſpicio ceremoniarũ paſchale tempus anticipant, omnis cognitio inhibeatur criminalium quæſtionum. Dat. VI. Cal. April. Theſſal. Grat. V. & Theod. I. AA. COSS.

Interpretatio.

Diebus Quadrageſimæ, pro reuerẽtia religiõis oĩs criminalis actio cõquieſcat.

VT INTRA ANNVM CRIMINALIS † QVAESTIO TERMINETVR. TIT. XXVI. † actio.

Imppp. Valent. Arcad. & Theod. AAA. Deſiderio Vic. Aſiæ.

SI quis accuſator reum in iudicium ſub inſcriptione detulerit, ſi intra anni tempus accuſationem cœptam perſequi ſuperſederit, uel quod eſt cõtumacius, ultimo anni die adeſſe neglexerit, quarta

quarta bonorũ omnium parte multatus, aculeos conſultiſſimæ legis incurrat, ſcilicet manente infamia, quam ueteres iuſſerũt ſanctiones. Dat.
† 1. IIII. Id. Iul. Treuer. Arcad. A. † II. & Bautone COSS. Interpretatio.

Quicunq; inſcriptione præmiſſa cuiuſcunque criminis reum accuſare uoluerit, ab eo die quo inſcripſit, intra annum peragat propoſitam actionem, qui ſi diſtulerit, infamis effectus, bonorum ſuorum quarta parte multabitur.

Impp. Honor. & Theod. AA. Cæciliano PF.P. Poſt alia.

Nouerint Iudices cuilibet culmini honoríue præſidentes, neceſſarijs utriq; parti, ſi petantur, dilationibus non negatis, à die inſcriptionis intra anni curricula criminales cauſas limitãdas, quo emenſo † habeat accuſator qui † adſtitit, pœnã ſibi legibus conſtitutã. Et ſi perſona uilior fuerit, cui damnum famæ non ſit iniuria, pœnam patiatur exilij, niſi forte intra anni metas conſenſu partium abolitionem popoſcerit. In Iudicũ autem debet eſſe diligentia, ut ſi nulla rationabilis à reo uel accuſatore dilatio poſtuletur, urgeant talium cauſarum notionem, non expectatis anni moris. Si uero accuſator uel reus, propter documenta forſitan ſibi neceſſaria annum uoluerint cuſtodire, dare aſſenſum debet patiẽtia Cognitoris, in alteram partem ſeueriorem formatura ſententiam. Dat. XII. Cal. Febr. Rau. Honor. VIII. & Theod. III. AA. COSS. Interpretatio.

† ſubeat † deſtitit

Iudices, qui inſcriptione præmiſſa criminalia negocia audire cœperint, à die inſcriptionis ſi inducias aut accuſator aut reus petierit, intra annum præſtare debebunt, ut hæc actio intra anni curriculum finiatur. Quod ſi accuſator intra annum quæ propoſuit probare diſtulerit, abſoluto reo, pœnam ſuſcipiat lege ſuperius cõprehenſam. Quod ſi talis perſona ſit, ad cuius deformitatem infamia nõ pertineat, exilio deputetur. Tamen ſi inter accuſatorem & reum, ita Iudice præſente conuenerit, ut pro inſcriptione utriuſq; partis anni integri induciæ tribuantur, debet à Iudice non negari, futurum, ut pars quæ poſt inducias fuerit ſuperata, diſtrictiori ſententia feriatur.

DE ABOLITIONIBVS. TIT. XXVII.

Imp. Conſtant. A. ad Ianuarium PF.V.

SI poſt ſtrepitum accuſationis exortæ abolitio poſtuletur, cauſa nouæ miſerationis debet inquiri, ut ſi citra depactionem id fiat, poſtulata humanitas præbeatur. Sin aliquid ſuſpitionis extiterit, quò manifeſtus reus depactione celebrata legibus ſubtrahatur, redẽptæ miſerationis uox minime admittatur, ſed aduerſus nocentẽ reum inquiſitione facta pœna competens exeratur. Dat. VI. Cal. Decemb. Serdicæ Conſtantin. A. V. & Licinio Cæs. COSS. Interpretatio.

Si quem pœnituerit accuſaſſe criminaliter, & inſcriptionem feciſſe de eo quod probare non potuerit, ſi ei cum accuſato innocente conuenerit, inuicem ſe abſoluant. Si uero Iudex eum qui accuſatus eſt, criminoſum eſſe cognouerit, & interne

um & accuſatorem per correctionem de abſolutione reatus conuenerit, is qui re/ us probatur, remoto conludio, pœnam excipiat legibus conſtitutam.

Imppp. Valent. Valens, & Grat. AAA. ad Probum PF. V.

Accuſator, qui ſe laqueo legis aſtringit, agnoſcat nullum ſibi fore ad latebram abolitionis recurſum, poſtquam aliquid iniuriæ merito inſcri/ ptionis illatæ tolerarit inſcriptus, id eſt, ſi uel carcerem ſuſtinuerit, uel tormenta, uel uerbera, uel catenas. Niſi forte ille qui hæc pertulit, conte/ mnat & donet ipſe quod pertulit, ac par fuerit tam petitoris, quàm peti/ ti in accipienda abolitione conſenſus. Prius tamen, quàm aliqs de quæ/ ſtione liberetur, ſequitur ut pleriſque criminibus ne conſentientibus quidem partibus præſtetur abolitio, ut ſunt illa, in quibus aut uiola/ ta maieſtas, aut patria oppugnata uel prodita, aut peculatus admiſſus, aut ſacramenta deſerta ſunt, omniaq; ea quæ iure ueteri continentur: in quibus Iudex non minus accuſatorem ad docendũ quæ detulerit, quàm reum ad purganda quæ negat, debet urgere. Dat. Prid. Id. Octob. Treui. Valent. N. P.. & Victore COSS.

Iſta lex ſine expoſitione ſcribenda eſt.

Impp. Arcad. & Honor. AA. Cæciliano P F. P.

Abolitionem inuito reo, poſtquam fuerit officij cuſtodiæ traditus, intra dies triginta accuſatori petẽti dari permittimus, poſt hoc tempus, niſi reus conſentiat, cenſemus non eſſe tribuendam. Si uero ingenuos aliquos, uelut teſtes criminis petitos ab accuſatore deductos eſſe con/ ſtiterit ſolam cuſtodiæ iniuriam toleraſſe, qui teſtes dicantur eſſe non conſcij, eorum ab accuſatore ſumptibus conſulendum eſt. Quod ſi inge/ nuorum licet plebeiorum corpora fuerint læſa uerberibus, tormentiſq; uexata, abolitionem etiam duarum partium conſenſu petitam, iubemus uigore Iudicum denegari, & crimen propoſitum, cuius examen tormen tis iam cœperat agitari, nec ante à Iudice dimitti, quàm in reũ ꝓbato cri mine uindicetur, aut in accuſatorem pari forma ſententiæ damnatio refe ratur. Dat. VIII. Cal. Febr. Rau. Honor. † VIII. & Theod. † III. AA. COSS. † VII. † II.

Interpretatio.

Si criminis accuſator intra XXX. dies abolitionẽ petierit, etiã inuito reo à Iudice cõcedat̃: ut liberi & accuſatus & accuſator abſcedãt: poſt XXX. uero dies, q̃ accu/ ſatus cuſtodiæ fuerit traditus, niſi † abſolutionẽ & reus & accuſator à Iudice petie rint, accuſatori ſolo non eſſe præſtandã. Qđ ſi teſtes exhibiti ad petitionem accu/ ſatori fuerint, & in cuſtodiã miſſi fuerint, & abolitio petita præſtet̃, qui fuerint ſu/ mptus quos fecerunt teſtes, eis accuſator exoluat: Nam ſi teſtes exhibiti ab accu/ ſatore pœnæ ſubiacuerint, etiã ſi cõſentient partes, abolitio à Iudicibus denegetur, ſed aut in accuſatũ, ſi conuictus fuerit, aut in accuſatorẽ, ſi nõ cõuicerit legibus, ex ſententia Iudicis pœnam, quam paſſurus erat reus, accuſator excipiat. † *abolitionem*

DE INDVLGENTIIS CRIMINVM. TIT. XXVIII.

Imppp. Grat. Valent. & Theod. AAA. ad Neoterium PF.P.

NEmo deinceps tardiores fortaſſis affectus noſtræ Serenitatis expectet, exequantur Iudices quod indulgere conſueuimus. Vbi primũ dies paſchalis extiterit, nullum teneat carcer incluſum, omnium uincula ſoluantur. Sed ab hijs ſecernimus eos, quibus contaminari potius gaudia lætitiamq́ꝫ communem, ſi dimittantur, aduertimus. Quis enim ſacrilego diebus ſanctis indulgeat? quis adultero? uel inceſti reo tempore caſtitatis ignoſcat? quis non raptorẽ in ſumma quiete gaudio communi perſequatur? Inſtantium nullam accipiat requiem uinculorum, qui quieſcere ſepultos quadam ſceleris immunitate nõ ſinit. Patiatur tormẽta ueneficus, maleficus, adulteratórque monetæ. Homicida quod fecit, ſemper expectet. Reus etiã maieſtatis, de domino aduerſum quem talia molitus eſt, ueniam ſperare non debet. Dat. † V. Cal. † Mart. Mediolan. Arcad. A. I. & Bautone COSS. Interpretatio.

† III. † Maij

Sacrilegus, adulter, inceſti reus, raptor, ſepulchrorum uiolator, ueneficus, maleficus, adulterator monetæ, homicida, diebus Paſchæ nullatenus abſoluantur. Reliqui omnes, quos minorum cauſarum culpa couſtringit, diebus uenerabilibus Paſchæ ſpecialiter abſoluantur.

DE CALVMNIATORIBVS. TIT. XXIX.

Imppp. Grat. Valent. & Theod. AAA. ad Lybicum Com. & Magiſtrum utriuſque militiæ.

NOn eſt ratio, cur manifeſti calumniatoris ſupplicium differatur: nec enim patimur frequenter iterari, quæ conſiſtere prima actione non quiuerint, atq́ꝫ alienam innocentiam ſecuritatemq́ꝫ ſine crimine damnabili appetitione terreri. Dat. III. Cal. Ian. Conſtantinop. Merobaude II. & Saturnino COSS. Interpretatio.

Calumniatores ſunt, quicunq́ꝫ cauſas ad ſe non pertinentes, ſine mandato alterius propoſuerũt. Calumniatores ſunt, quicũq́ꝫ iuſto iudicio uicti, cauſam iterare tentauerint, aut in iudicio proponũt. Calumniatores ſunt, quicunq́ꝫ quod ad illos non pertinet petunt, aut in iudicio proponũt. Calũniatores ſunt, qui ſub nomine fiſci facultates impediũt alienas, & innocentes quietos eſſe non permittũt. Calumniatores etiã ſunt, q falſa deferẽtes contra cuiuſcunq́ꝫ innocẽtis perſonã, principis animos ad iracundiã cõmouere præſumũt. Qui oẽs infames effecti, in exiliũ detrudantur.

Iidem AAA. Menandro Vic. Aſiæ.

Noſtris, & parentũ noſtrorũ cõſtitutionibus cõprehenſum eſt, eos qui accuſationẽ alienis nominib. præſumpſiſſent, delatorũ numero eſſe ducẽdos: atq́ꝫ ideo calũnioſiſſimũ caput, & perſonã irritæ delationis infamem deportatio ſequatur, quo poſthac ſinguli uniuerſiq́ꝫ cognoſcant, non licere in eo principum animos commouere, quod nõ poſſit oſtendi. Dat. VII. Id. Maij Conſtantinop. Arcad. A. I. & Bautone COSS.

Hæc lex interpretatione non indiget.

Impp.

Impp. Arcad. & Honor. AA. Victuro Proc. Africæ.

Innocētes ſub ſpecie falſæ criminationis nō patimur callidorū impugnatione ſubuerti, qui ſi tētauerint, intelligāt ſibimet ſeueritatē legū pro commiſſis facinoribus incumbere. Dat. III. Id. Mart. Mediolan. Honorio A. IIII. & Eutychiano COSS.

DE POENIS. TIT. XXX.

Imp. Conſtant. A. ad Catulinum.

QVi ſententiā laturus eſt, temperamentū hoc teneat, ut nō prius capitalē in quempiam promat ſeueramq; ſententiā, quàm in adulterij, uel homicidij, uel maleficij crimen, aut ſua confeſſione, aut certe omniū qui tormentis, uel interrogationibus fuerint dediti, in unū conſpirantes, concordantesq; rei finem conuictus ſit, & ſic in obiecto flagitio deprehenſus, ut uix etiā ipſe ea † quæ commiſerit negare ſufficiat. Dat. IIII. Non. Nouemb. Treu. Acc. XV. Cal. Maij, Adrumeti, Voluſiano & Anieno COSS. † *qui*

Interpretatio.

Iudex criminoſum diſcutiēs, nō ante ſententiā ꝓferat capitalē, q̄ aut reus ipſe fateat̄ uel cōuictus, aut per innocētes teſtes, uel per cōſcientiā criminis ſui aut homicidium, aut adulterium, aut maleficiū commiſiſſe manifeſtius conuincatur.

Imppp. Valent. Valens, & Gratianus AAA. ad Prætextatū P.V.

Quoties in ſenatorij ordinis uiros, pro qualitate peccati auſterior fuerit ultio proferenda, noſtra potiſſimū explorentur arbitria: quo rerū atq; geſtorū tenore cōperto, eam formā ſtatuere poſſimus, quā modus facti contemplatioq; dictauerit. Dat. VIII. Id. Octob. Remis, Gratiano A. & Dagalaipho COSS.

Interpretatio.

Siquando aliquæ maiores perſonæ, aut alicuius dignitatis uiri uocantur in crimen, Iudex ad rerum dominos referat, ut de huiuſmodi perſonis quid fieri debeat dominorum præceptio iura conſtituat.

Imppp. Grat. Valēt. & Theod. AAA. Flauiano PF. Illyricæ & Italiæ.

Si uindicari in aliquos ſeuerius, contra noſtrā conſuetudinē, pro cauſæ intuitu iuſſerimus, nolumus ſtatim eos aut ſubire pœnā, aut excipere ſententiā, ſed per dies triginta ſuper ſtatu eorū ſors & fortuna ſuſpenſa ſit: Reos ſanè † accipiat, uinciatq; cuſtodia, & excubijs ſolertibus uigilanter obſeruet. Dat. XVI. Cal. Septemb. Veronæ, Antonio & Syagrio COSS. † *excipiat*

Interpretatio.

Si Princeps cuiuſcunq; graui accuſatione cōmotus, quenq; occidi præceperit, nō ſtatim à Iudice, quæ ab irato Principe iuſſa ſunt, cōpleātur, ſed triginta diebus qui puniri iuſſus eſt, reſeruetur, donec pietas dominorū iuſtitiæ amica ſubueniat.

Impp. Arcad. & Honorius AA. Eutychiano Præfecto.

Sancimus ibi eſſe pœnā, ubi & noxa eſt: Propinquos, notos, familiares, procul à calumnia ſubmouemus, quos reos ſceleris ſocietas non faciat: nec eñ affinitas, uel amicitia nefariū crimen admittunt. Peccata igi-

tur ſuos teneant autores, nec ulterius progrediatur metus, quàm reperitur delictum. Hoc ſingulis quibuſcumque Iudicibus intimetur. Dat. VIII. Cal. Aug. Cōſtantinop. Gratiano A. & Theodoro VC. COSS. Interp.

Pœna illum tantum ſequatur qui crimen admiſit, propinqui uero, affines, uel amici, familiares, uel noti, ſi conſcij criminis non ſunt, nō teneantur obnoxij. Nemo de propinquitate criminoſi, aut de amicitijs timeat, niſi ſi qs ſcelus admiſerit.

NE SINE IVSSV PRINCIPIS CERTIS IVDICIBVS LICEAT CONFISCARE TIT. XXXI.

Imp. Theod. A. & Valent. Cæſar ad Hyerium PF. P.

NVlli Iudicū, exceptis hijs qui in ſumma adminiſtrationis ſunt poſiti poteſtate, uitæ quoque noxijs ius adimendæ ſortiti ſunt, quenquā omnino inconſulta noſtra Clementia in ullo genere criminationis triſti liceat proſcriptionis tēpeſtate percellere. Ad nos ſimulationū genera, quæſtionis ordo, criminū moles, documentorum, probationūque penſanda libramenta mittātur. Nemo ſibi præſūmat moderatorū, prouinciarumque rectorū, ſub † quibuſcunque inſulis poteſtate quenquā patrimonij uniuerſis priuare ſubſidijs: nullus gladij ſui, & ius ſeueritatis coërceat, in quo ſtatim diſtringi ferrū iura præcipiunt, quorumque differri ſuppliciū materia eſt interitus plurimorū. Dat. X. Cal. Feb. Conſtantinop. DD NN. Theod. A. † XI. & Valent. Cæs. COSS.

† cuiuſcunque tituli

† x.

Interpretatio.

Nullus Iudicum priuatas facultates fiſci nomine proſcribere aut occupare præſumat, ſed ad rerū dominos referat cauſam, pro qua hoc quod aliquis mereatur, & quod iuſſum fuerit, obſeruetur.

DE BONIS PROSCRIPTORVM, SEV DAMNATORVM. TIT. XXXII.

Impp. Valent. & Valens AA. ad Symmachum PF. V.

SVbſtantiā damnatorū integrā ad liberos peruenire, & in qualibet cauſa poſitis parentibus, liberos hæredes eſſe præcipimus: excepta ſola maieſtatis quæſtione, quā ſi quis ſacrilego animo aſſumit, iuſte pœnā ad ſuos etiā poſteros mittit. Dat. VII. Cal. Decemb. Mediolani, Diuo Iouiano, & Varroniano COSS. Interp.

Si quis pro crimine ſuo occidi uel damnari meruerit, crimē cum autore ſuo deficiat: Bona uero ad filios uel hæredes legitimos pertinebunt: niſi forte maieſtatis crimine damnatus ſit aliquis, quorum etiam filios de bonis damnati patris iubemus fieri alienos.

Imppp. Valens, Grat. & Theod. AAA. Poſthumiano P F. P.

Ad beneficium legis Valentinianæ pertineant Poſthumi quoque, puniti patris ut bona faciant non caduca, & ne quis partū, qui fuerit, uel ſuppoſitum arguat, uel non ſuppoſitum mentiatur, ſi forte eo tempore, quo maritum ſeueritas rapiet ad pœnā, excepto tamen maieſtatis reatu, ſicut

tu,ſicut ante præceptũ eſt, grauidam ſe uxor aduerterit, mittet ad Iudi-cem, conueniet magiſtratus, maneat depoſita de conceptione teſtatio, petantur futuræ partitudinis teſtimonia, adhibitisq́ꝫ cuſtodibus fœcũ-ditas pudica ſeruetur: Quippe illam fidem ſolam generis fiſco noſtro uolumus eſſe potiorẽ, de cuius minime natiuitate dubitetur. Dat. VIII. †Id. † *Cal.* April. Conſtantinop. Merobaude II. & Saturnino COSS. Interp.

Si quicũq́ꝫ damnatus prægnantẽ reliquerit uxorẽ, ſtatim mulier de cõceptu ſuo Iudici, uel Curiali cõteſtetur, ut cum pepererit, in bonis damnati poſthumus, id eſt poſt mortem patris natus, ſuccedat.

Impp. Arcadius & Honorius AA. Cæſario PF.P.

Si quis poſthac ſtylum, quod abſit, proſcriptionis exceperit, ſolus criminis ſui ſoluat pœnas, neminẽ habeat in bonorũ amiſſione conſortem: ſit à proſcripti mariti ſorte uxor aliena, quod, ut aſſolet, proſcripti uxor proprias ueluti manu iniecta mox uindicet, aut certe à quoquo occupatas ſtatim recipiat facultates. Dos etiã, non quæ aliquoties inaniter dotalium inſtrumentorũ tenore conſcribitur, ſed quã ſe corporaliter tradidiſſe docuerit, præſentetur: Ea, etiamſi forte cum proſcripti bonis mixta ſit, non negetur, quæ ab innoxio adhuc marito, ante nuptias titulo donationis acceperit. Sin uero frater, ſoror, propinquus, affinis, & quicũq́ꝫ ✶ proſcripto qualibet ſorte ſociantur: tam lõge enim unuſquiſq́ꝫ à metu ac pœna abeſſe debet, quàm alienus à crimine eſt. Dat. III. Non. Aug. Conſtantinop. Arcad. † IIII. & Honorio † III. AA. COSS. Interpret. † III.

Quicũq́ꝫ damnari proſcribiq́ꝫ meruerit, ab eius facultatibus bona uxoria ſeque † XIII. ſtrentur, ita ut & dotẽ, quam marito uxor, aut eius parentes detulerunt, & donationẽ, quã ante nuptias pro coniunctione perceperat, uxor retineat, ſibiq́ꝫ uindicet, et à bonis ꝓſcriptæ facultatis alienet, q̃a mariti crimine uxor nõ poterit obligari.

Iidem AA. Studio communis reip.

Ne quis proſcriptorum bona, uel eorum qui publicam uidentur exce-piſſe ſententiam, intra biennium æſtimet, poſtulando abſtineant, facultatibus intra id temporis expetendis, ut aut proprias quis recipiat, ſi ut nobis ingenitum eſt, duriores caſus, ac triſtiorem fortunam imperatoria humanitate molliamus. Aut tum demum poſtulent, cum iam fiſcalem potius, quàm proſcriptorũ rem expetiſſe noſcãtur. Si quis autẽ petendas proſcripti aut deportati intra biennium crediderit facultates, careat fructu liberalitatis auguſtæ, ita ut nec inſtruantur huiuſmodi petitiones, nec ſi temere inſtructæ fuerint, et ſub ſpeciali beneficij munificentia noſtram prouocauerint liberalitatẽ, habeant aliquas uires indulta. Dat. XIIII. Cal. Febr. Conſtantinop. Vincentio & Fabritio COSS. Interpretatio.

Bona eorum qui proſcribi meruerint, à quocunq́ꝫ intra biennium proſcriptionis quis petierit, quod meruerit non ualebit: quia ſolet miſericordiæ noſtræ Pietas commoueri, & reddere quæ merito commota iuſſit auferri.

DE SENTENTIAM PASSIS, ET RESTITVTIS, ET LIBERIS EORVM. TIT. XXXIII.

Imp. Conſtantinus A. ad Maximum PF. V.

IN quæſtione teſtamenti, quo deportati filius remeante patre
feciſſet, remotis Vlpiani atq; Pauli notis, Papiniani placet ua/
lere ſententiã: ut in patris ſit filius poteſtate, cui dignitas ac bo
na reſtituta ſunt, ita tamen, ut geſta per filiũ, cuius conſilia legitima ætas
firmauerat, rata ſint, eodem in poteſtatẽ patriam redeunte, ne eorum
reſciſſio efficiat, quod eſt maxime abſurdũ, eodem tẽpore nec in patris,
nec in ſua quenquã fuiſſe poteſtate. Minores enim ætate iure quicquam
agere prohibentur, quibus ſi damnato patre tutor datus eſt, neceſſe eſt
ut ab officio recedat, regreſſo eo, quẽ non ſolum nomine redire, ſed etiã
officium ſuum nulla prauitate corruptum liberis præbere oportet, ut
eorum bona tueatur & augeat. Nam ſi patria poteſtate ad corrumpen/
di atque effundendi patrimonij licentiam abutetur, ut furioſo ac demen/
ti, item prodigo, libidinum omniumq; uitiorum ſeruo non eſt eorũ com
† qui mittẽda pecunia: † Quin ab admini ſtratiõe fugiat, neq; tutor eſſe deſinat,
omniaq; minoris diſpendia ſuis ipſe damnis præſtet. Sententia uero de/
portationis nullo patrẽ præiudicio diminuat, quẽ ſi comperta integri/
tas ut natura ita officio liberis reſtituerit, ei gubernacula rerũ tradẽda
ſunt, cuius ad imitationem publici iuris prouiſa cuſtodia eſt: quæ niſi bo
nis patribus detur, luctuoſior erit reditus quàm diſceſſus. Ideóque tan/
tum ad reſtitutionem indulgentia ualeat, quantum ad correctionem ſen
tentia ualuit. Vtq; deportationis ipſum per ſe nomen rerum omnium ſpo
† reſtitutio liatio eſt, ita indulgẽtiæ † reditus bonorũ ac dignitatis uno nomine amiſ
ſorũ omniũ ſit recuperatio. Et filij emancipationẽ à patribus officijs pe
tãt, ut libertatẽ nõ damnationis, ſed lenitatis paternæ teſtẽ habeãt. Dat.
† VI. † XVII. Cal. Octob. Syrmio, Criſpo II. & Cõſtant. Cæs. COSS. Int.

Si quis pater in exiliũ miſſus, filiũ in maiore ætate reliquerit, quæcunq; de bonis proprijs geſſit filius, iuxta ſententiã Papiniani rata & firma ꝑmaneãt, nec cõtra aut teſtamentũ, aut tranſactionẽ filij reuerſus pater uenire permittitur. Sanè cum redi/erit pater, ſi filiũ uiuũ inuenerit, in ius ſuũ in paterna poteſtate recipiat, & ſi iterũ q/dẽ de rebus proprijs quæ abſente patre filius geſſit, reuerſus pater reuocare non poterit. Quicquid uero filij in annis minoribus conſtituti fecerint, penitus non uale/bit: qui tamẽ ſi ꝓ ætate, uel abſentia patris, aut tutoris, aut curatoris acceperit, reuerſus pater ad filios, repulſis curatorib. uel tutoribus, cũ omni facultate recipiet: ea tamen cõditione, ut rẽ filiorũ ita adminiſtret ac regat, ut nõ ſolũ detrimẽta nõ ſentiãt ſed ſtudio patris res et facultas ꝓficiat filiorũ. Qđ ſi pater aut ꝓdigus, aut negligẽs, aut euerſor, aut libidini deditus eſſe cõuincẽt, & filiorũ res impie ac demẽter uaſta/re, ac dilapidare cognoſcẽt, filij talis patris tanq; eo mortuo ſub tutore aut curatore cõſiſtant: quia ſicut æquũ eſt, ut bonus ac utilis pater rem filiorũ regendã admini/ſtrandamq; recipiat, ita iniquũ eſt, ut in damnũ filiorũ reuerſus, facultates à tuto/

ribus

ribus reſeruatas, dementi ſubuerſione dilaceret.

DE HIS QVI AD ECCLESIAM CONFVGIVNT. TIT. XXXIIII.

Impp. Theod. & Valent. AA. Antiocho PF. P.

PAteant ſummi dei templa timentibus, nec ſola altaria, & oratorium templi circũiectum, quod eccleſias quadripertito intrinſecus parietum ſepto concludit, ad tuitionem confugientium ſancimus eſſe propoſita. Sed uſq; ad extremas fores eccleſiæ, quas oratũ geſtiẽs populus primas ingreditur, confugiẽdo aram ſalutis eſſe præcipimus, ut † inter tẽpli, quod parietũ deſcripſimus cinctu, & poſt loca publica, & ianuas primas eccleſiæ quicqd fuerit interiacens, ſiue in cellulis, ſiue in domibus, hortulis, balneis, areis atq; porticibus, confugas interioris templi uice tueatur. Nec in extrahẽdo eos conetur quiſq̃ ſacrilegas manus immittere, neq; qui hoc auſus ſit, cum diſcrimen ſuum uideat, ad expetendãm opem ipſi quoq; confugiant. Hanc aũt ſpatij latitudinẽ ideo indulgemus, ne in ipſo dei templo, & ſacroſanctis altaribus, cõfugientiũ quenq̃ mane uel ueſpere cubare uel pernoctare liceat, ipſis hoc clericis religionis cauſa uetantibus: ipſiſq; qui confugiũt pietatis rationẽ ſeruantibus. Arma quoq; in † quauis teli ferriue ſpecie eos qui cõfugiũt minime intra eccleſias habere præcipimus, quæ nõ modo à ſummi dei templis, ac diuinis altaribus prohibentur, ſed etiã cellulis, domibus, hortulis, balneis, areis atq; porticibus. Proinde hij qui ſine armis ad ſanctiſſimũ dei tẽplũ, aut ſacroſanctũ altare, ſiue uſquã gentiũ, ſiue in hac alma urbe confugiunt, ſomnum intra templũ, ſiue ipſum altare, uel omnino cibum capere abſq; aliqua corũ iniuria ab ipſis clericis arceantur, deſignãtibus ſpatia, quæ in eccleſiaſticis ſeptis corũ tuitioni ſufficiant, abducẽtibus capitalẽ pœnã eſſe propoſitam, ſi qui eos conentur inuadere: quibus ſi perfuga nõ annuit, neq; cõſentit, præferẽda † humanitatis religio eſt, & à diuinis ad loca quæ diximus turbanda temeritas. Hos uero qui tẽpla cũ armis ingredi audẽt, ne hoc faciãt præmonemus. Dein ſi telis cincti quouis eccleſiæ loco, uel ad tẽpli ſepta, uel circa, uel extra ſint, ſtatim eos ut arma deponãt autoritate epiſcopi à ſolis clericis ſeuerius conueniri præcipimus: data eis fiducia, quod religionis nomine melius q̃ armorum præſidio muniantur. Sed ſi eccleſiæ uocẽ moniti, poſt tot tantorũq; denũtiationes noluerint arma relinquere, iam Clemẽtiæ noſtræ apud deũ, & Epiſcoporũ cauſa purgata, armatis, ſi res ita exegerit, intromiſſis, trahẽdos ſe abſtrahẽdoſq; cognoſcãt, & omnibus caſibus eſſe ſubdẽdos. Sed neq; Epiſcopo inconſulto, nec ſine noſtra, ſiue Iudicum in hac alma urbe, uel ubicunque iuſſione, armatum quenq̃ ab eccleſijs abſtrahi oportebit: ne ſi multis paſſim hoc liceat, cõfuſio generetur. Dat. x. Cal. April. Conſtantinop.

Marginal notes: † *iter* — † *aliâs, in quouis telo, ferro, uel ſpecie.* — † *humanitati*

ſtantinop. Antiocho VC. C. Interpretatio.

Eccleſiæ, ac loca deo dicata, reos, qui ibidē cōpulſi timore cōfugerint, ita tueant̄ clericis, ut nulli locis ſanctis ad direptionē reorū uim ac manus inferre præſumāt, ſed quicq̄d ſpatij uel in porticibus, uel in atrijs ad eccleſiā adiacētib. ꝑtinet, uelut interiora tēpli præcipimus cuſtodiri, ut reos timoris neceſſitas nō cōſtringat circa altaria manere, & loca ueneratiōe digna polluere. Sanè ſi q̄ ad loca ſancta cōfugerint, arma ſi qua ſecum portauerint, mox deponant, nec ſe æſtiment magis armorum præſidio, quàm ſanctorum locorum ueneratione defendi. Quod ſi deponere arma noluerint, & ſacerdoti, uel clericis non crediderint, ſciant ſe armatorū uiribus extrahendos. Si uero extrahere de locis ſanctis quēlibet reum quacunq; ratione quis tentauerit, nouerit ſe capitali ſupplicio eſſe damnandum.

TITVLI LIBRI DECIMI.

De iure fiſci.
De locatione fundorum iuris enphiteutici, & reip.
De actoribus, procuratoribus & conductoribus rei publicæ.
De bonis uacantibus.
De petitionibus, & ultro datis, & delatoribus.
Si petitionis ſotius ſine hærede defecerit.
De aduocato fiſci.
De fiſci debitoribus.
De fide & iure haſtæ.
De theſauris.
De metallis, & metallarijs.

CODICIS THEODOSIANI LIBER DECIMVS.

DE IVRE FISCI. TIT. I.

Imp. Conſtantinus A. ad Seuerum Rationalem Africæ. Poſt alia.

Poſſeſſiones atq; mancipia fiſci, quæ patrimonio quibuſdam donauimus, hæc directo iure atque perpetuo abſque omni ſequeſtratione uolumus obtineri: pœna contra rationales & magiſtros priuatim atque officiales propoſita, ſi quid cōtra tentauerint. PP. XVI. Cal. Iun. Rom. in foro Traiani. Conſtant. A. V. & Licinio Cæs. COSS. Interpretatio.

Quicunq; agri atque mancipia, quibuſcunq; perſonis de fiſci noſtri iure donantur, apud eos quibus donata ſunt ſine ſuſpitione aliqua uolumus permanere: contra ordinatores domorum dominicarum pœna propoſita, ſi contra præceptionem facere cognoſcuntur.

DE LO-

DE LOCATIONE FVNDORVM IVRIS EMPHITEVTICI, ET REIP. † FVNDORVM. TIT II.

† & templorum.

Imppp. Valent. Valens, & Grat. AAA. ad Probum PF. V.

CVrialibus omnibus conducendorum reip. prædiorum, ac ſaltuum inhibeatur facultas, illo etiam obſeruando, ne quis Curialium uel de extraneis ciuitatibus fundos, ac loca huiuſmodi conductione ſuſcipiat. Dat † V. Cal. Iun. Treueris, Modeſto & Arinthio † VI. COSS.

Interpretatio.

Omnibus Curialibus conducendorum reipub. agrorum, ac ſaltuum licentia denegetur, illo ſpecialiter obſeruando, ut nullus Curialis uel de extraneis ciuitatibus agros ac loca ſupraſcripta ſub qualibet conditione ſuſcipiat, nec ſub hac occaſione ſeruitia curiæ debita non impendat.

DE ACTORIBVS, PROCVRATORIBVS, ET CONDVCTORIBVS REI PRIVATAE TIT. III.

Imp. Conſtantinus A. ad Philippum Vic. Vrbis.

SIquis ab actore rerum priuatarum noſtrarũ, ſiue à procuratore fuerit uexatus, ſuper eius calumnijs uel deprædationibus deferre querimoniã non dubitet: quæ res cum fuerit comprobata, ſancimus, ut idem qui contra prouincialẽ quicquã moliri fuerit auſus, publice concremetur: Quoniã grauior pœna conſtituẽda eſt in hos, qui noſtri iuris ſunt, & noſtra debẽt cuſtodire mãdata. Dat. III. Non. Mart. Heracleæ, Conſtant. A. III. & Licinio III. Cæs. COSS. Int.

Quicunq; ab actore dominico, uel procuratore fuerit alicuius iniuriæ improbitate uexatus, de eorum calumnijs uel deprædationibus ad principem cõuolare debebit, quæ res ſi potuerit probari, eos qui circa ꝓuinciales talia facere auſi ſunt, placuit incendio concremari: quia grauiorem pœnam principes conſtitui uoluerunt in eos qui ſui iuris ſunt, ut ſuaderent cuſtodiri mandata.

Impp. Valent. & Valens A. ad Seuerũ Vic. Vrbis.

Diuum Iulianũ hoc competentiſſime decreuiſſe comperimus, ut actores rei priuatæ noſtræ minime neceſſitatibus terrerentur, atque affligerentur iniurijs, quas ſæpenumero rectores prouinciarum uel arrogatione illicita principalium, uel proprijs decretis ordinis fieri cenſuiſſent. Quod adeo nos probamus, ut ratum eſſe iubeamus. Dat. XI. Cal. Aug. Mediolani, Valent. & Valente COSS.

Interpretatio.

Iulianum principem bene ac ſalubriter ſtatuiſſe certiſſimũ eſt, ut actores domus dominicæ nullis neceſſitatibus terrerentur, aut fatigarentur iniurijs, quas eis frequenter rectores prouinciarum per ſuggeſtiones principaliũ facere † cõſueſſent, cuius facti conſtitutionem intantum rationabilem & neceſſariam iudicamus, ut firmam permanere iubeamus. † cenſuiſſent

DE BONIS VACANTIBVS. TIT. IIII

Imp. Conſtantinus ad Seuerum PF. V.

† & meritis

NEc interpellatis hijs quibus pro laboribus ſuis † emeritis aliquid donauerimus, ſed in iure ſuo, hoc eſt ſine moleſtia litis manentibus, cõcitatorẽ iudicij, qui inquietudinẽ inferre tentauerit, examini tuo præſentari oportet, ut citra moleſtiam poſſidentis, ius ſuũ manifeſtis probationibus doceat, in quo partes reluctantes ipſe ſuſcipies, quoniam fructus liberalitatis noſtræ pulſatur. Hac enim lege ſancimus, ut quicunq; in tales uenient querelas, ſecũdum prædictam formam ius ſuum oſtendant, hijs quæ comperta fuerint ad noſtram ſcientiam referendis, ut ſalua poſſidentium proprietate, quibus, ut dictũ eſt, in perpetuum quæſita eſt firmitas poſſidendi, deliberationis noſtræ ſit, qualiter hijs qui allegationes ſuas probauerint, beneficio Lenitatis noſtræ extrinſecus debeat ſubueniri. Recit. IIII. Non. Aug. in Palatio, Conſt. A. VII. & Conſtantino Cæs. COSS.

Interpretatio.

Non inquietentur hij, quibus aliqua pro ſuo labore donamus, ſed omnibus quæ hijs donauimus in ipſo iure poſitis, hij qui eos inquietare uoluerint, ad iudicij audientiã protrahantur, ut ſine aliqua moleſtia poſſidentis ius ſuũ pulſator ualeat confirmare, omnibusq; quæ de hac re inter priuatos acta fuerint, ad noſtrã notitiam referendis, ut & noſtris inquietatus remedijs adiuuetur.

DE PETITIONIBVS, ET VLTRO DATIS, ET DELATORIBVS. TIT. V.

Imp. Conſtantinus A. ad populum.

COmprimatur unum maximum humanæ uitæ malum, delatorum execranda pernities, & inter primos conatus in ipſis faucibus ſtranguletur, & amputata radicitus inuidiæ lingua uellatur, ita ut Iudices nec calumniam, nec uocem prorſus deferentis admittant. Sed ſi quis delator extiterit, capitali ſententiæ ſubiugetur. Dat. & PP. in foro Diui Traiani, Cal. Decemb. Conſtantino A. V. & Licinio Cæs. COSS.

Interpretatio.

Delatores dicuntur, qui aut facultates prodiderint alienas, aut caput impetunt alienum. Quicunq; delator cuiuslibet rei extiterit, in ipſo proditionis initio reus à Iudice loci correptus continuo ſtranguletur, & ei inciſa radicitus lingua tollatur, ut ſi quis proditor futurus eſt, nec calumnia, nec uox illius audiatur.

Iidem AA. ad Prouinciales.

† incaſſum

Omnes Iudices inuigilare præcipimus, & delatores pœnis afficere: apertiſſimi enim iuris eſt, ut quod ex cuiuſcũq; patrimonio ceciderit † in caſum, & legibus, & retro iuris ordine fiſci aduocatis agentibus uindicetur. Sed quia nonnulli præcipites ſecundum ius poſſeſſa patrimonia deferre non ceſſant, damus omnibus, qui ſe læſos exiſtimant, contra delatores

tores ſeueritatem Iudicum implorare ferro diſtrictam: nemo enim poteſt delatorem plus agnoſcere, quàm ille qui iniuriam per eius nequitiam ſuſtinuit. Dat. x. Cal. April. Conſtantinop. Conſtantio & Albino COSS.

Interpretatio.

Cuſtodientes iuſtitiam, nomina perſequamur delatorum, ita ut cum agniti & conuicti fuerint delatores, gladio puniantur.

Impp. Valent. & Valens AA. ad Prouinciales Afros.

In tantum humani generis inimicos arbitra æquitate perſequimur, ut delatores prouinciales puniri gladio iuſſerimus. Dat. pridie Non. Febr. Mediolani, Valentiniano & Valente COSS.

Iſta lex interpretatione non indiget.

Imppp. Valens, Grat. & Theod. AAA. Eutropio P F. P.

Quiſquis in crimine maieſtatis deprehenſus fuerit, & punitus, bonaq; eius, ſicut plectendi conſuetudo criminis habet, fiſcus inuaſerit, nullus eadem ſub ſpe munificentiæ principalis audeat proprio iure poſcere, qui contra legem id auſus fuerit ſperare quod non licet, reus uiolatæ legis habeatur. Sed quoniam plerunq; in nonnullis inuerecunda petentum inhiatione conſtringimur, ut etiam non concedenda tribuamus, ne reſcripto quidem noſtro aduerſum formam latæ legis loci aliquid relinquatur. Si quid autem ex bonis talibus noſtro iudicio, nullo tamen deſiderante atque poſcente, concedi cuiquam uoluerimus, huiuſmodi tantum ualeat liberalitas. Dat. XVI. Cal. Decemb. Theſſalonicæ, Gratiano A. V. & Theod. A. I. COSS.

Interpretatio.

Quiſquis in crimine maieſtatis inuentus fuerit & punitus, bona eius fiſcus acquirat, ita ut nullus aliquid de eius facultatibus ſibi uel munificentiæ iure audeat poſtulare: Et ſi aliquid contra leges crediderit poſtulandum, nec id quod petijt accipiat, & uiolator legis habeatur. Si quid tamē nullo petente, proprio arbitrio de talibus bonis cuiquam dederimus, donatio huiuſmodi firma permaneat.

Iidem AAA. Panellenio Conſulari Libyæ.

Seruum domini delatorem, iubemus in exemplum omnium proditorum ſeueriſſimæ ſententiæ ſubiugari, etiamſi obiecta probauerit. Dat. VII. Cal. Nouemb. Conſtantinop. Antonio & Syagrio COSS.

Iſta interpretatione non indiget.

SI PETITIONIS SOCIVS SINE HAEREDE DEFECERIT. TIT. VI.

Imp. Conſtantinus A. ad Mygdonium.

CAſtrenſe peculiū, ſi quis forte deceſſerit eorum, qui communi nomine donatum aliquid à noſtra impetrauerunt Clemētia, nec ſuperſtites reliquerit ſucceſſores, placet non ad extraneam quamcunq; perſonam, ſed ad ſocium uel conſortem peruenire portionē illius,

quí inteſtatus, aut ſine liberis diem functus eſt. Dat. XII. Cal. April. Antiochiæ, Conſtant. IIII. & Licinio IIII. COSS. Interpretatio.

Si aliquis ex hijs mortuus fuerit, ad quos nominatim munificentia noſtra proceſſit, & nec teſtamentum feciſſe, nec filios reliquiſſe cognoſcitur, placet ut portionem eius, cum quo pariter defunctus accepit, id eſt, ſocius acquirat: merito em̄ ſocius præfertur, ubi filij nulla perſona interueniſſe cognoſcitur.

DE ADVOCATO FISCI. TIT. VII.

Imp. Conſtant. A. Eliano Proc. Africæ. Poſt alia.

FIſci aduocatus pœnā metuens, caueat ne fiſcalia commoda occultet, néue in ullo negocio exiſtentes fiſci nomine priuatis audeat calumnijs commouere. Dat. VI. Id. Nouemb, Treueris, Conſtant. A. IIII. & Licinio Cæs. COSS. Interpretatio.

Hij qui fiſci noſtri commoda, uel utilitatem tuentur, hanc debent cuſtodire mē ſuram, ne negligentes circa ea quæ nobis iure debētur exiſtant, & ne prouincialibus calumniatores, dum aliquid ab hijs iniuſto fiſci nomine repetunt, adprobent.

DE FISCI DEBITORIBVS. TIT. VIII.

Imppp. Valent. Grat. & Valens AAA. Fortunatiano Crp.

INter chartulas deportati breuis quidam aſſeueratur inuentus, qui nomina continebat debitorum, ſeu contractorū, cum tamen neque teſtibus credita pecunia probaretur, neque cautionibus quæ inſerta ſunt doceantur, facile eſſe perſpeximus, ut ſub propriæ annotationis manu unuſquiſq; faciat debitorem. Occaſiones igitur huius calumniæ præſenti uolumus iuſſione cohiberi, ut breuis uanitate reiecta, nullus ad redhibitionē de his, quorum nomina cōſcripta ſunt, ur
† III. geatur. Dat. pridie Non. Iul. Hierapoli, Gratiano A. † IIII. & Merobaude COSS. Interpretatio.

Si prolati breues, uel à quocunq; dimiſſi inueniantur, in quibus ſibi quicunque aliquos faciat debitores, nullis cautionibus prolatis, neque alijs euidentibus documentis, nullam adſcripti breues obtineant firmitatem.

DE FIDE ET IVRE HASTAE. TIT. IX.

Imppp. Valēt. Theod. & Arcad. AAA. ad Magnellū Vic. Africæ.

SI quos debitorum mole deprehenſos, neceſſitas publicationis aſtringat proprias diſtrahere facultates, rei qualitas, & redditúum quantitas æſtimatur, nec ſub nomine ſubhaſtationis publicæ locus fraudibus relinquatur, & poſſeſſionibus uiliore diſtractis, plus exactor ex gratia, quàm debitor ex pretio conſequatur. Hij poſtremum ſub empti titulo perpetuo dominij iure potiantur, qui tantum adnumerauerint fiſco, quantum exegerit utilitas priuatorum: Etenim periniquum eſt, ut alienis bonis ſub gratioſa actione diſtractis, parum acce

dat

dat publico nomini, cum totum percat debitori. Dat. XIII. Cal. Iul. Aquileiæ. Acc. Id. Ian. Adrumeti poſt Cõſulat. † Tatiani & Symmachi. † Cæſarij & Symmachi

Interpretatio.

Si quicunque publici debiti enormitate conſtringitur, ut non poſſit hoc ipſum debitum, niſi propria uendita facultate diſſoluere, in huiuſmodi debito hanc † exe- † exactores cutores formam ſeruare debebunt, ut non ita rem præcipitent, ut res minore quàm ualebat pretio diſtrahatur; nec tales ſub quolibet colludio prouideant emptores, ut & debitor proprietatem perdat, & parum fiſcus acquirat.

DE THESAVRIS. TIT. X.

Imppp. Grat. Valent. & Theod. AAA. ad populum urbis Conſtantinopolitanæ.

QVisquis theſauros, & cõdita ab ignotis dominis tempore uetuſtiore monilia quolibet caſu repererit, ſuæ uindicet poteſtati, neque calumniæ formidinẽ, fiſcali aut priuato nomine ullis deferentibus, pertimeſcat, non metalli qualitas, non reperti modus ſub aliquod periculum quæſtionis incurrat. In hac tamen naturali æquitate animaduertimus quoddam temperamentũ adhibendum, ut ſi quid in ſolo proprio huiuſmodi contigerit, integro id iure præſumat. Qui in alieno, in quartam repertorum partem eũ qui loci dominus fuerit admittat: nc tamen per hanc licentiã quiſquã aut aliena effodiat, aut in locis nõn ſui iuris per famam ſuſpecta rimetur. Dat. VIII. Cal. Febr. Theſſ. Grat. V. & Theodoſio IIII. AA. COSS.

Interpretatio.

Si quicũqȝ theſaurũ in ſua terra inuenerit, ei ex integro quod inuentũ eſt acquiratur, & nullã calumniã pertimeſcat. Si uero in loco alieno theſaurũ caſu inuenerit, eum qui loci dominus eſt in quartam inuentarum rerum debet admittere. Attamẽ nullus effodiendo loca aliena præſumat iſta requirere.

DE METALLIS ET METALLARIIS. TIT. XI.

Imppp. Valent. Theod. & Arcad. AAA. Paterno.

QVoſdam operta humo eſſe ſaxa dicentes, id agere cognouimus, ut defoſſis in altũ cuniculis, alienarum ædiũ fundamenta labefactent. Qua de re ſiquando eiuſmodi marmora ſub ædificijs latere dicuntur, perquirendi eadem copia denegetur, ne dum † cautio ementita nobilitas cum ædificiorum qualitate taxa- † forte, cauſa ementitæ nobilitatis. tur, & pretium domus ne diruatur offertur, non tam publicæ rei ſtudiũ, quàm priuati cauſa uideatur fuiſſe diſpendij. Dat. VII. Cal. April. Conſtantinop. † Theod. A. IIII. & Abundantio COSS. † Conſtantino

Interpretatio.

Quicunqȝ metallum dicens ſub alienis ædificijs, quælibet ſaxa uel marmora effodienda crediderit, ut per eas fundamentorum firmitas incipiat uacillare, hijs inquiſitionis huius licentiam denegamus, ne dum nobiliores lapides ſe quærere adſerũt, aut uendere, aut ſubuertere aliena fundamenta præſumant.

TITVLI LIBRI VNDECIMI.

De annona, & tributis.
Sine cenſu uel reliquis fundum comparari non poſſe.
De ſuperindicto.
De exactionibus.
Ne damna prouincialibus infligantur.
De extraordinarijs, ſiue ſordidis muneribus.
De diſcuſſoribus.
De appellatione, & pœnis earum, & collationibus.
De reparationibus appellationum.
Si pendente appellatione mors interuenerit.
Quorum appellationes non recipiantur.
Si de momento fuerit appellatum.
De poſſeſſione ab eo qui bis prouocauerit transferenda.
De fide teſtium, & inſtrumentorum.

CODICIS THEODOSIANI LIBER VNDECIMVS.

DE ANNONA ET TRIBVTIS. TIT. I.

† PF. V. Impp. Valens, & Valent. AA. ad Probum † PF. P.

VNuſquiſq; annonarias ſpecies pro modo capitationis & ſortium præbiturus, per quaternos menſes anni circulo diſtributo, tribus uicibus ſummã collationis implebit. Si uero qſq; uno tẽpore omnia ſua debita optat expendere, proprio in accelerandis neceſſitatibus ſuis utatur arbitrio. Dat. XVII. Cal. Iun. Remis, Gratiano & Dagalaifo COSS. Interpretatio.

Iſta lex hoc præcipit, ut inferẽdo publicis horreis tritico, quod debitor poſſeſſor pro rata canonis ſui tribus illationibus, id eſt, quaternis menſibus ſingulas debitorum partes acceleret, ut per annũ ſumma debiti canonis impleatur. Erit autem in ipſius arbitrio, ſi celerius potuerit debita frumenta conuehere.

Imppp. Valent. Valens, & Gratianus AAA. ad Creſcentem Vicarium Africæ.

Hæredes ſcripti etiam pro minus idoneis fundis fiſcale onus cogãtur agnoſcere, uel ſi renuntiandum hæreditati putent, cedent hijs omnibus rebus, quas ex hijſce bonis quocũq; titulo & iure ꝑceperint. Dat. IIII. Id. Iul. Concionati, Grat. A. II. & Probo COSS. Interp.

Hij qui hæredes teſtamento ſcripti ſunt, hæreditariorum agrorum onus, id eſt, tributum cogantur agnoſcere. Quod ſi hæreditatem ſibi damnoſam credunt, cedant hijs omnibus rebus, quæ hijs de hac ipſa hæreditate potuerant prouenire.

SINE

SINE CENSV VEL RELIQVIS FVNDVM COMPARARI NON POSSE. TIT. II.

Imp. Iulianus A. ad Secundum PF. P.

OMnes pro hijs agris quos poſſident, publicas penſitationes agnoſcant, nec pactionibus contrarijs adiuuentur, ſi uenditor aut donator apud ſe collationis ſarcinam pactione illicita uolu/erit retinere, & ſi necdum translata ſit profeſſio cenſualis, ſed apud priorem fundi dominũ forte permaneat, diſſimulantibus ipſis, ut non poſſidentes, pro poſſidentibus exigantur. Dat. † XIIII. Cal. Mart. Antiochiæ, Iuliano A. IIII. & Salluſtio COSS. † III.

Interpretatio.

Fundum nullus audeat cõparare, ſed omnes pro hijs agris, qui ad eos quoquo modo peruenerint, publici canonis impleant functiones, nec de ſolutione tributi cuicunq; liberũ ſit paciſci, ſed ſiue donetur ager, ſiue uendatur, factus dominus integra rei tributa ſuſcipiat.

Imppp. Theod. Arcad. & Honor. AAA. Tatiano PF. P.

Quiſquis alienæ rei quoquo modo dominiũ conſequitur, ſtatim pro ea parte qua poſſeſſor fuerit effectus, cenſualibus paginis nomen ſuum poſtulet annotari, ac ſe reſpondeat ſoluturum, ablataque moleſtia de autore, in ſuccedentem ut capitatio transferatur. Dat. XV. Cal. Octob. Conſtantinop. Tatiano & Symmacho COSS.

Interpretatio.

Quicunq; cuiuslibet rei dominium quolibet ordine acquiſierit, continuo pro ea parte qua poſſeſſor effectus eſt, publicis libris nomen ſuum petat aſcribi, ac ſe promittat tributum agri, cuius poſſeſſor eſt, ſoluturum, ut remota de autore, id eſt, de priore domino inquietudine, in præſentem dominum ſolutio transferatur.

DE SVPERINDICTO. TIT. III.

Imppp. Gratian. Valent. & Theod. AAA. ad Proconſules VV CC. omnesq; Rectores.

NIhil ſuperindictorũ nomine ad ſolas præfecturæ literas quiſq; prouincialis exoluat, neq; ullius omnino indictionis tituli etiã ſolennes immineãt, niſi eã noſtro confirmatã iudicio, & imperialibus nixam præceptis, ſedis ampliſſimæ depoſcat indictio, & cogat exactio. Dat. † XVII. Cal. Iun. Med. Antonio & Syagrio COSS. † VII. Cal. Ian.

Int. Iſta lex præcipit, ut nullũ per rectores prouinciæ ſuperindictũ prouincialibus imponat, niſi forte ex hac re ꝓceſſiſſe præceptio dominica cõprobet: tunc eñ id qđ ſuperindictũ eſt aut peti aut exigi poterit, quãdo à rerũ dño cognoſcit̃ cõſtitutũ.

DE EXACTIONIBVS. TIT. IIII.

Imp. Conſtantinus A. ad Afros.

QVoniã ſucclamatione ueſtra merito poſtulatis, ne qua hijs qui præſtatiões fiſcales differũt, reliquorũ laxitas ꝓueniret, ſpecialiter præcipimus obſeruari, ut res eorũ, q fiſcalibus debitis ꝑ cõtumaciã ſatisfacere differũt, diſtrahãtur, cõparatorib. data firmitate ꝑpetua poſſidendi. Dat. XV. Cal. Iun. Serd. Conſtantio. & Maximo COSS.

Interpretatio.

Interpretatio.

Quicunq; agrorũ ſuorũ tributa implere contemnent, agri eius qui tributa ſua contemnet exoluere, ab exactore uendantur, et qui comparauerint, firmo iure hoc ordine empta poſſideant.

† Cæſario præfecto.

Impp. Hon. & Theod. AA. †Eucherio Proc. Africæ. Poſt alia: Conſtituto tempore, publice apud Carthaginem in ſecretario, admiſſo populo, exactorum ordinentur idoneæ ſtrenuæq; perſonæ, de quibus ſi popularis accuſatio ulla proceſſerit, in eorũ loco alios oportet deſtinari, ita ut ſeuera indagatione ſi in concuſſione poſſeſſorum deprehenſi fuerint, ilico & capitali periculo ſubiaceant, & direptorum quadrupli pœna ex eorum patrimonio eruatur. Iudices autem XXX. librarum auri multæ acerbitate ſciant ſe eſſe plectendos, niſi ea quæ ſalubriter ordinata ſunt, neceſſaria deuotione compleuerint. Dat. pridie Cal. Mart. Rauennæ, Hon. VIII. & Theod. V. AA COSS. Interpretatio.

Hæc lex præcipit, exactores ad exigẽdas tributarias functiones idoneos eſſe mittendos, ita ut ſi de hijs populi ulla accuſatio proceſſerit, id eſt, querela depoſita fuerit, in eorum loco alij deligantur, ut habita diligenti inquiſitione, ſi in diſpẽdia prouincialium de ſuperexactionis crimine cõuinci potuerint, et capitali periculo ſubiaceant, & eorum facultatibus in quadruplum quæ ſunt ſuperexacta reddantur. Iudices uero prouinciarum XXX. librarum auri ſe nouerint pœna feriendos, ſi ea que ſtatuta ſunt implere neglexerint.

NE DAMNA PROVINCIALIBVS INFLIGANTVR. TIT. V.

Impp. Valent. & Valens AA. ad Probũm Præf. Illyrici.

SI qui eorum qui prouinciarum rectoribus obſequuntur, quiq; in diuerſis agunt officijs principatus, & qui ſub quocunq; prætextu muneris publici poſſint eſſe terribiles, ruſticano cuipiam neceſſitatem obſequij quaſi mancipio ſui iuris imponãt, aut ſeruũ eius, uel forſitan bouem in uſus proprios neceſſitatẽs ue conuerterint, ſiue xenia, aut munuſcula, quæ canonica ex more fecerunt, extorſerint, uel ſponte hæc, quæ improbata ſunt, oblata nõ refutauerint, ablatis omnibus facultatibus ultimo ſubiugẽtur exitio, & nihilominus ruſticanũ, qui ſe in eiuſdem operas ſponte propria detuliſſe reſponderit, par pænæ ſeueritudo conſtringat. Eadem uero circa eos cenſura ſeruetur, qui xenia aut munera deferri ſibi à poſſeſſoribus cogunt, aut oblata nõ reſpuunt. Dat. †pridie Cal. Octob. Agrippinæ, Valent. & Valente COSS. Interpretatio.

† XII.

Si quicunq; ex hijs qui prouinciarum rectoribus coniunguntur, aut militant, uel qui agunt in † uniuerſis officijs principatus, uel quicunq; ſub occaſione publici actus uidentur eſſe terribiles, ſi ruſticano alicui neceſſitatem ſeruitij, uelut ſui iuris mancipio, impoſuerint, aut ſeruum ipſius, aut bouem in ſui operis utilitatẽ tranſtulerint, ſiue xenia, aut quælibet munera crediderint exigẽda, uel ſi oblata non recuſauerint, ultimo exitio deputãtur, & rerum ſuarum amiſſione damnabũtur.

† diuerſis

DE EXTRA-

DE EXTRAORDINARIIS, SIVE SORDIDIS MVNERIBVS. TIT. VI.

Impp. Valent. & Valens AA. Secundo PF.P.

NIhil à prouincialibus extraordinaria patimur indictione depoſci: caueat igitur magnifica autoritas tua, ne præter ea quæ à Manſuetudine noſtra patuerit indicta, tenuiorum oneret functionē, ut ſi quis uſurpatoria temeritate amplius aliquid fuerit conatus exigere, obnoxius quadrupli repetitione teneatur. Quæ ſeueritas iuſſionis ad ordinariorū iudicum, officiorumq; terrorē debebit excurrere, ut ſi eorū uel gratioſa cohibentia, uel ignobili diſſimulatione temeritate admiſerit Curialis, eos quoq; damni ſimilis pœna caſtiget. Dat. †XIIII. († III.) Cal. April. Cōſtantinop. Valent. & Valente AA. COSS. Interpret.

Hæc lex hoc præcipit, nihil debere à prouincialibus de ſuperindictitijs titulis peti, niſi ea tantum, quæ à rerum dominis indicta conſtiterit. Et hoc iubet, ut quicūq; aliquid ſuperexigendum crediderit, quadrupli redhibitione componat. Sed & ad ordinarios iudices hanc †ordinationem († exquiſitionē) iubet excurrere, ut etiam ſi quid in prouincijs eorum à quibuſcunq; perſonis aut Curialibus factum eſt, etiam eos ſimilis damni pœna caſtiget.

DE DISCVSSORIBVS. TIT. VII.

Impp. Arcad. & Hon. AA. Meſſalæ PF. P.

MAximas prædas hoc pacto agi de prouincialibus certum eſt, ut deceptæ ſimul ſecuritatis & rei geſtæ poliptici à diſcuſſoribus uel apparitoribus denuo poſtulentur, non quod utilitas publica flagitet, ſed ut ſi caſu eſt emiſſa ſecuritas, maior præda naſcatur. Decernimus itaq;, ut quando inſertæ ſecuritates ratiocinijs publicis cōtinentur, rurſus per iniuriam non petantur. Dat. V. Cal. Decemb. Mediolani, Stillicone & Aureliano COSS. Interpretatio.

Lex iſta hoc iubet, in hoc maximam prædam exactores de prouincialibus exercere, ut poſt emiſſas ſecuritates iterum polipticos & ſecuritates incipiāt poſtulare, quod ab hijs non pro publica utilitate fieri, ſed ut ſi ſecuritates inuentæ nō fuerint, maior eis præda naſcatur. Ideoq; ſtatuit, ut ſi ſecuritates ratiocinijs publicis, uel in polipticis exactorum continentur, iterum pro cupiditatis nequitia non petantur.

DE APPELLATIONE, ET POENIS EARVM, ET COLLATIONIBVS. TIT. VIII.

Imp. Conſtantinus A. ad Catulinum. Poſt alia.

MInime fas eſt, ut in ciuili negocio appellatorijs libellis oblatis, aut carceris cruciatus, aut cuiuslibet iniuriæ genus, ſeu tormenta, uel etiam contumelias perferat appellator, abſq; hijs criminalibus cauſis, in quibus etiamſi poſſunt prouocare, eum tamen ſtatū debent obtinere, ut poſt prouocationem in cuſtodia perſeuerent, ea cuſtodita moderatione, ut eorum prouocationes recipiantur, qui eaſdem non

u à præiu-

à præiudicio interpoſuiſſe noſcuntur, aut etiam ante cauſam examinatã & determinatam, ſed uniuerſo negocio peremptoria præſcriptione fini to, uel per cuncta membra diſcuſſo, contra Iudicem interpoſitæ eſſe noſcuntur. Dat. IIII. Non. Treu. Acc. XV. Cal. Maij, Adrumeti, Voluſiano, & Anniano COSS. Interpretatio.

Iſta lex hoc præcipit, non debere appellantem aut carceris cuſtodia, aut cuiuslibet iniuriæ afflictione conſtringi, exceptis tamen criminalibus cauſis, in quibus ſimilis accuſantem & accuſatũ conditio pœnæ cuſtodiæq; conſtringet. Et eorũ appellationes dicit debere recipi, ſed ita, ut qui appellauerit, in cuſtodia teneat, quouſque ad alium Iudicem crimina obiecta perueniant, ut diſcuſſis ad integrum omnibus, aut de abſolutione, aut de damnatione accipiat ſententiam finitiuam.

Idem A. ad Concilium Prou. Africæ.

Non recte iudices iniuriã ſibi fieri exiſtimãt, ſi litigator, cuius negocium ſententia uulneratum eſt, à principali cauſa prouocauerit, quod neq; nouum, neq; alienum à iudicijs eſt. Ideoq; poſt negocium principale diſcuſſum, litigatori liceat litẽ iuris remedio ſubleuare, & Iudices obſeruare debebunt, ne appellatores uel in carcerem redigant, uel à militibus faciant cuſtodiri. PP. IIII. Cal. Aug. Carthag. Conſtant. A. VIII. & † Conſtantio IIII. COSS. Interpretatio.

† *Conſtante Cæs.*

Lex iſta hoc iubet, non debere Iudices prouinciarum adſertiones appellationũ ad ſuam iniuriam reuocare, quia hoc nec nouum, nec alienum à iudicijs eſſe cognoſcitur: & ideo hoc iubet, ut liceat à litigatore uitiatam cauſam appellationis remedio ſubleuare. Hoc etiam ſpecialiter præcepit, ut appellator nec in carcerem, nec in quancũq; cuſtodiã redigatur, ſed ad agendum negocium ſuũ liberũ obſeruet.

Impp. Conſtantinus & Conſtantius AA. Philippo PF. P.

Iudices cum in ciuilibus cauſis, tum in criminalibus, in quibus uitæ hominum, ſalutiſq; quodammodo fata tractantur, appellationes admittant, nec denegent uocem in ſupplicium ſententia deſtinatis. PP. V. Id. Iun. poſt Conſtantinũ & Conſtantiũ AA. Conſules. Interpretatio.

Lex iſta hoc præcipit, ut etiam in criminalibus cauſis, ubi uita utriuſq; partis in dubium deuocatur, liceat appellari, nec appellandi uox denegetur ei, quem in ſupplicium ſententia deſtinarit.

DE REPARATIONIBVS APPELLATIONVM. TIT. IX.

Impp. Valent. & Valens AA. ad Modeſtum PF. P.

Reparatis intra menſem tertium ex priore lege temporibus, in notitiam hoc ipſum aduerſarij per denuntiationem ex more celebrandam iubemus ſine dilatione perferri, ſcilicet ut interiectorum ſpatiorum dinumeratione ſeruata, ad debitum partibus iudiciũ reuertantur. Quod ſi is, cui reparata ſunt tempora, ultra dinumerationem crediderit differendum, lata aduerſus eum ſentẽtia roboretur, atq;

in exe-

in executionem ſemel iudicata ducantur. Dat. † VI. Id. Deceb. Conſtan † V.
tinop. Valent. III. & Valente † VII. AA. COSS. Interpretatio. † IIII.

Lex iſta hoc præcipit, ut ſi quis uidetur iniuſte in cauſa ſua uictus, reparatis ante tertiũ menſem temporibus, quæ appellationi uidentur fuiſſe conceſſa, ſtatim hoc ipſum in aduerſarij ſui notitiam deducere procuret, & intra tempora quæ appellationi conſtituta ſunt, de hoc ipſo negocio is qui appellauit, ut ſibi credidit competere, agere nõ moretur. Quod ſi facere neglexerit, ſententia quæ aduerſus eum lata fuerat perſeueret, & data executione in omnibus compleatur.

SI PENDENTE APPELLATIONE MORS INTERVENERIT. TIT. X.

Imp. Conſtantinus A. ad Baſſum PF. V. Poſt alia.

COnſulentibus Iudicibus, ſi debeãt, cum de appellatione cognoſcunt, litigatoris hæredibus, qui ante lapſum negociũ in lite defecit, noua tempora prorogare, an eos cogere, intra dies reliquos etiã incognitũ negociũ perorare: Placuit, cum de appellationibus iudicatur, altero ex litigatoribus in lite defuncto, menſes quatuor innouare, & noua tẽpora prorogari, ne ignorãtes negocia, uel etiã ſuper adeunda hæreditate dubitantes, priuſq̃ aliquod cõmodum ſentiant, damnis affici compellantur. PP. XIII. Cal. Iun. Sirmio, Criſpo II. & Conſtantino II. AA. COSS. Interpretatio.

Si † pendente adhuc appellatione mors interuenerit, litigatoris appellantis hære † impendentè
dibus eius qui appellauit quatuor menſes, ei cuius autor mortuus eſt, ad tractandũ appellatione
negociũ debent præſtari, nec eum debere ad dicendam cauſam præcipitari, ne per ignorantiã litis, quam non ad integrũ tractauit, damnum uideatur incurrere.

QVORVM APPELLATIONES NON RECIPIANTVR. TIT. XI.

Imp. Conſtantinus A. ad Catulinum.

MOratorias dilationes fruſtratoriaſq́, non tam appellationes quàm ludificationes, admitti non conuenit: Nam ſicut bene appellantibus negari auxilium non oportet, ita hijs, quos cõtra merito iudicatum eſt, inaniter prouocantibus differri bene geſta non debent. Vnde cum homicidã, uel adulterũ, uel ueneficũ, quæ atrociſſima facinora ſunt, cõfeſſio propria uel lucida & probatiſſima ueritatis quæſtio probationibus atq́ argumentis detexerit, appellationes ſuſcipi nõ
oportet, & quas conſtat nõ refutandi † ſpem habere quæ geſta ſunt, ſed † ſpeciem
ea potius differre tentare, qui de uarijs litibus cauſiſq́ diſſentiunt, nec temere, nec ab articulis, præiudicijſq́, nec ab hijs quæ iuſte iudicata ſunt prouocare debebũt. Quod ſi reus in homicidij, uel maleficij, uel adulterij, uel ueneficij crimine, partem pro defenſione ſui ex teſtibus quæſtionéque propoſita poſſit arripere, partim uero obrui accuſariq́ uideatur, tunc ſuper interpoſita appellatione ab codẽ, qui ſibi magis quæ pro

ſe faciant teſtimonia, prodeſſe debere adfirmat, quàm ea quæ aduerſus ipſam egerint nocere, deliberationi noſtræ plenũ arbitriũ relinquatur. Dat. IIII. Non. Nouemb. Treu. Acc. XV. Cal. Maij, Adrumeto, Voluſiano & Aniano COSS. Interpretatio.

In ciuilibus cauſis, uel leuioribus criminibus, quæ legibus non tenentur inſerta, appellationi conſtituta legibus dilatio præſtanda eſt, & ſuſpendenda eſt per appellationem ſententia iudicantis: At uero homicidijs, adulterijs, & reliquis, lex iſta cõprehendit ſi conuicti confeſſiq; fuerint, & appellare uoluerint, dilatio denegetur, ſed ſtatim in manifeſtis criminibus conuicti Iudicis eſt ſententia proferenda, aut certe de magnis criminib. & maioribus perſonis ad principis eſt notitiã deferendũ.

Impp. Conſtantius & Conſt. AA. Theodoro Conſ. Syriæ.

In fiſcalibus debitis nullius prouocationẽ tua Grauitas cenſeat admittendam: nec enim cõmodum publicũ fas eſt diuturna fruſtratione ſuſpẽ † VIII. di, nec eludendi licentiam callidis fraudatoribus relaxari. Dat. † IX. Id. † *Antiochiæ* Mart. † Ancyræ, Euſebio & Rufino COSS. Interpretatio.

In manifeſtis fiſcalibus debitis nulli penitus appellationẽ debere præſtari: quia non oportet publicæ rei commodum qualibet dilatione ſuſpendi.

† *Claudianum* Imppp. Valent. Valens, & Grat. AAA. ad † Claudiũ PF. V.

Quoniã Chronopius ex antiſtite idem fuit in tuo, qui fuerat in ſeptũaginta epiſcoporũ ante iudicio, & eam ſententiam prouocatione ſuſpendit, à qua non oportuit prouocari, argentariã multã, quã huiuſmodi facto ſanctio generalis imponit, cogatur expendere. Hoc autem non fiſco noſtro uolumus accedere, ſed hijs qui indigent fideliter erogari: Quod in hac cauſa, & in cæteris eccleſiaſticis fiat. Dat. VIII. Id. Iul. Valẽt. VIII. Nob. Pr. & Victore COSS. Interpretatio.

Chronopium Epiſcopũ à multis Epiſcopis fuiſſe damnatũ, & ſtudioſe tum ante iudiciũ ſententiam quæ proferebatur appellatione ſuſpendere, à qua ſententia quia iuſte prolata fuerat, appellare minime debuiſſet, in qua cũ graui multæ, id eſt quinquaginta librarũ argenti addictum fuiſſe ſe dicit: quæ tamen ſumma ipſius multæ non fiſco prodeſſe iuſſa eſt, ſed pauperibus erogari.

Idem A. ad Euproxium PF. V. Poſt alia.

A diſcuſſoribus obſeruari iubemus, ut manifeſti debitores prouoca† VI. tionis ſuffragio minime ſubleuẽtur. Prop. † XVI. Cal. Mart. Grat. III. & Equitio COSS. Interpretatio.

Omnes qui huiuſmodi negocia diſcutiunt, hoc ſpecialiter obſeruare debere, ut manifeſti debitores appellationis ſuffragio non utantur, nec euidens debitum ulla poſſint appellationis dilatione ſuſpendere.

† *Hypatium* Imppp. Valent. Grat. & Theod. AAA. ad † Epaſium PF. V.

Quiſquis ne uoluntas diem functi teſtamento ſcripta referetur, uel ne hij quos ſcriptos patuerit hæredes, edicti per Diuum Adrianum conditi beneficium conſequãtur, auſus fuerit prouocare, interpoſitámque appellationẽ, is cuius de ea re notio erit, recipiendã eſſe crediderit, uiginti librarũ auri multa & litigatorem, qui tam importune appellauerit, & Iu-

dicem

dicem qui tam ignaue conniuentiam adhibuerit inuoluat. Dat. Nonis April. Treu. Auſonio & Olibrio COSS. Interpretatio.

Lex iſta ſpecialiter iubet, ut ſi quis à quocunq; conditũ teſtamentũ per appellationem differre uoluerit, ut non debeat referari, & ſcriptum hæredẽ ab adeunda hæreditate ſuſpendere, & in hac parte Iudex appellator uoluerit† præbere conſenſum, ut quo minus ſcriptam uoluntatẽ non ſubſequatur effectus, tam ipſe Iudex, quàm is qui appellauerit, uiginti libras auri fiſco cogantur exoluere. † *ſcribere*

SI DE MOMENTO FVERIT APPELLATVM. TIT. XII.

Imppp. Valẽt. Theod. & Arcad. AAA. ad Euſigniũ PF. P.

CVm de poſſeſſione †eius momento cauſa dicitur, & ſi appellatio interpoſita fuerit, tamen lata ſententia ſortiatur effectũ, atq; ita demum ad noſtram ſcientiã referatur, ita tamen, ut poſſeſſionis reformationẽ fieri oporteat, ut integra omnis ꝓprietatis cauſa ſeruetur. Dat. XIIII. Cal. Deceb. Med. Hon. Nob. Pr. & Euodio COSS. Int. † *& eius*

Si de momento fuerit appellatum, momentariæ cauſæ audientiã proprietati obeſſe penitus non debere, quamlibet de momento uideatur aliquid iudicatũ, quod in effectum ſit ſine dubio deducendum, nec poſſit appellatione ſuſpendi. Iubet aũt reſtituto momento cauſam proprietatis ex integro debere cognoſci.

DE POSSESSIONE AB EO QVI BIS PROVOCAVERINT TRANSFERENDA. TIT. XIII.

Imppp. Valent. Theod. & Arcad. AAA. Proculo PF. V.

QVi gemino iudicio fuerit ſuperatus, nec tamen obſtinatam illam peruicaciam putauerit relinquendam, ſed iterum prouocandum eſſe crediderit, ab eo ad petitorem mox poſſeſſio transferatur. Dat. † XVI. Cal. Iul. Aquil. Tatiano & Symmacho COSS. Interp. † *VI.*

Si quicunq; in una cauſa duobus iudicijs fuerit ſuperatus, adhuc eandem agendi pertinaciam uoluerit retinerẽ, & iterum appellandum eſſe putauerit, in aduerſariũ eius continuo poſſeſſio transferatur.

DE FIDE TESTIVM ET INSTRVMENTORVM. TIT. XIIII.

Imp. Conſtant. A. & Cæſar ad Seuerũ Com. Hiſpaniarũ.

SCripturæ diuerſæ, & fidem ſibi inuicem derogantes, ab altera parte prolatæ nihil firmitatis habere poterunt. Dat. IIII. Non. Maij, Conſtantinop. Dalmatio & † Zenofilo COSS. Int. † *Anclophilo*

Si quis multiplici ſcriptura contractũ ſuũ manere cupiẽs, de una re uenditionem & donationẽ proferat, uel quæcunq; alia documenta, omnia reſcindantur, quia impugnantes ſe chartulas lex hæc uetat admitti.

Idem A. ad Iulianum Præſidem.

Iuriſiurãdi religione teſtes, priuſq; ꝓhibeãt teſtimoniũ, iamdudũ artari præcepimus, & ut honeſtioribus potius fides teſtibus habeatur. Simili more ſancimus, ut unius teſtimoniũ nemo Iudicum in quacunq; cauſa facile patiatur admitti. Et nunc manifeſte ſancimus, ne unius omnino teſtis reſpõſio audiatur, etiã ſi †præclaræ curiæ honore præfulgeat. Dat. VIII. Cal. Septemb. Naiſſo, Optato & Paulino COSS. Interpretatio. † *præclaro*

Teſtes priuſquā de cauſa interrogentur, ſacramento debent conſtringi, ut iurēt ſe nihil falſi eſſe dicturos. Hoc etiā dicit, ut honeſtioribus magis quàm uilioribus teſtibus fides potius admittatur: unius autem teſtimoniū, quāuis ſplendida & idonea uideatur eſſe perſona, nullatenus audiendum.

Imppp. Valēs, Grat. & Valēt. AAA. ad Antoniū PF. P. Poſt alia.

Iubemus omnes deinceps, qui ſcripturas nefarias commíniſcuntur, cum quid in iudicium commiſerint, niſi ipſa aſtruxerint ueritate, ut ſuſpectæ ſcripturæ & falſi reos eſſe detinēdos. Dat. pridie Id. Iun. Treu. Valent. VI. & Valente II. AA. COSS. Interpretatio.

Quicunq; ſcripturam in audientiam protulerit, ueritatē eius probare iubeatur: quia hoc in omnibus cauſis ſtatutū eſt, ut ſcripturam prolator adfirmet: Nam ſi is qui ſcripturā ꝓtulit, eius non adſtruxit ueritatē, ut falſitatis reū eſſe retinendum.

Imppp. Grat. Valent. & Theod. AAA. ad Florentiū PF. Aug.

Non oportet in abſentem, quaſi in præſentē atq; conuictū, uerum ſtatim putari quicquid ab eo ſolo dicitur qui accuſat. Dat. † XIII. Cal. Ian. Ricomere & Clearco COSS. Interpretatio. † XII.

Quoties quilibet accuſator aliquid de aduerſario ſuo eo abſente ſuggeſſerit, ante diſcuſſionem utriuſq; partis penitus non credatur.

Iidem AAA. Paulino PF. Aug.

Presbyteri citra iniuriam quæſtionis teſtimonium dicant, ita tamen ut falſa non ſimulent: cæteri uero clerici, qui eorum gradum uel ordinem ſubſequūtur, ſi ad teſtimoniū dicendum petiti fuerint, prout leges præcipiunt audiantur. Salua tamen ſit litigatoribus falſi actio, ſi forte presbyteri, qui ſub nomine ſuperioris loci teſtimoniū dicere citra aliquā corporalem iniuriā ſunt præcepti, hoc ipſo quod nihil metuāt, uera ſuppreſſerint. Multo magis etenim pœna ſunt digni, quibus cum plurimum per noſtram iuſſionē delatum fuit, occulto inueniantur in crimine. Dat. VIII. Cal. Aug. Arcadio & Bautone COSS. Interpretatio.

Presbyteri citra iniuriam quæſtionum, id eſt, ſine ſupplicio corporali poſſunt teſtimonium dicere: alij uero clerici qui eorum ordinem ſubſequuntur, ſi ad teſtimonium dicendum adhibiti fuerint, ſicut leges præcipiunt audiantur: ita ut ſalua ſit contra presbyteros falſi actio, ſi in aliquo condocebuntur fuiſſe mentiti: quia magis pœna digni ſunt, quibus cum lex reuerentiam præſtat, ſuæ profeſſionis immemores, in mendacij crimine deteguntur.

Impp. Arcad. & Hon. AA. Aeternali Proc. Aſiæ.

Cogi poſſeſſorem ab eo qui expetit, titulum ſuæ poſſeſſionis edicere, quæ tanta erit amentia, ut ratione præpoſtera ab eo quē pulſat informari ſuas poſtulet actiones? Cū omnē probationē exigi oporteat ab eo qui uendicare nititur, non ab eo qui ſe iuſte tenere contendit. Intentanti nanq;, nō ſuſcipienti probationū neceſſitas imponēda eſt, præter eū qui edicere cogitur, utrum pro poſſeſſore, an pro hærede poſſideat. Dat.

XII.

XII. Cal April. Cōſtantinop. Arcad. IIII. & Hon. III. AA. COSS. Int.

Lex iſta hoc præcipit, ut probatio non à poſſeſſore, ſed à petitoris partibus requiratur: quia omnem probationem ab eo quæri debere dicit, qui petitam rem deſiderat obtinere, non ab illo, qui ſe iuſte tenere contendit: præter illum tantum caſum, ubi interrogari neceſſe eſt poſſidentem, utrum ex ſua perſona, an per ſucceſſionem cœperit poſſidere.

Impp. Honor. & Theod. AA. Cæciliano †PF. P. Poſt alia. († Præfecto Papiano.)

Quoniam ingenui teſtes ad cauſas poſtulantur alienas, ſi ſocij & participes criminis non dicantur, ſed fides ab hijs notitiæ poſtuletur, in exhibitione neceſſariarū perſonarum, hoc eſt, teſtium talis debet eſſe cautio iudicantis, ut † hijs uenturis ad iudicium, per accuſatorē, aut ab hijs († is) per quos fuerint poſtulati, ſumptus competentes dari præcipiat. Dat. XII. Cal. Febr. Rau. Hon. VIII. & Theod. III. AA. COSS. Interp.

Quicunq; teſtes neceſſarios habet, dūmodo in eos qui non ſint cauſæ aut culpæ participes, ſtudeat qualiter eos ſuo ſumptu, ubi cauſa dicēda eſt, † habeat exhibere. († debeat)

TITVLI LIBRI DVODECIMI.

De † Decurionibus. († Curialibus)
De Suſceptoribus, † Præpoſitis, & Arcarijs. († & exactoribus, & Arcarijs reip.)

CODICIS THEODOSIANI LIBER DVODECIMVS.

DE DECVRIONIBVS. TIT. I.

Imp. Conſtantinus A. ad Euagrium.

NEmo Iudex ciuilium munerū uacationem cuiquā præſtare Curiali conetur, uel aliquē ſuo arbitrio de curia liberet. Nam ſi quis fuerit eiuſmodi infortunio deprauatus, ut debeat ſubleuari, de eius nomine ad noſtram ſcientiam referri oportet, ut certo temporis ſpatio ciuiliū munerū ei uacatio porrigatur. PP. Id. Mart. Conſtant. A. III. & Licinio † III. COSS. († IIII.) Interpretatio.

Nullus Iudex uacationem indebitam tribuat Curiali, ne eū de ſuo officio ſtudeat liberare: Nam ſi ita tenuis cuiuſcunq; Curialis exhauſta facultas eſt, ut ei publici honoris neceſſitas non credatur, ad principis iuſſit referri notitiam.

Idem A. ad Maximū Vic. Orientis.

Si quis uel ex maiore, uel minore ciuitate originē ducit, ſi eandē euitare ſtudēs, ad alienā ſe ciuitatē incolatus occaſione cōtulerit, et ſup hoc uel

preces

preces dare tētauerit, uel qualibet fraude niti, ut originē ꝓpriæ ciuitatis eludat, duarū ciuitatū decurionatus onera ſuſtineat, in una uolūtatis, in alia originis gratia. PP. VIII. Cal. Ian. Paulino & Iuliano COSS. Int.

Si quicunq; Curialis de ea in qua natus eſt ciuitate ad aliam tranſire uoluerit, conditionē curiæ debitam nullatenus poſſit euadere, nec ſi hoc ipſum mereri inter-poſita ſupplicatione tentauerit, nec ullo argumento neceſſitatis aut ſeruitia ciuita-tis ſuæ, pro eo quod habitationem mutare uoluit, poſſit euadere: Nam quicunque hoc fecerit, & ſe in aliā ciuitatē tranſtulerit, hoc iubet, ut in utraq; ſeruiat ciuitate, hoc eſt, in una pro cōditione naſcendi, & in alia pro habitandi uoluntate deſeruiat.

Idem A. ad Euagrium.

Quoniam nonnulli diuerſarum ciuitatum Curiales intemperantes, mi nores, quibus publica tutela debetur, ad curiæ conſortium deuocarunt, & ſeptem uel octo annorum conſtitutos nonnullos nominarint, firmiter decernimus, ut omnino nullus in curiā nominationibus deuocetur, nec functionum obſequia ſubire cogatur, niſi qui decimum & octauum æta-tis annum fuerit ingreſſus: Quod & in futurum arceri uolumus, & eos eximi. Qui infra eius ætatis terminos conſtituti, iam nominati ſunt, curi alibus uinculis abſoluantur: Cum enim decimum & octauum ætatis an-num intrauerint, ſi militiæ nomen inſerere iuxta legem datam non potu-erint, uel ſuperſederint, municipali potuerint dari obſequio. Dat. pri-die Non. Aug. Baſſo & † Abundantio COSS. Interpretatio.

† Ablauio

Minores decem & octo annorum ætate, Curiales nec nominari à quibuſcunq;, nec ad ſeruitia applicari debere: quia † hæc lex ſufficere † creditur, ut decem & octo anni neceſſitati publicæ, ſi neceſſe fuerit, applicentur, ita ut ſi quis infra hanc æta-tem ante nominati iam fuerint, abſoluantur.

† hoc

† credit

Idem A. ad Euagrium PF. P.

Nullus Decurionum ad prouocationes, uel curas ciuitatum accedat, niſi omnibus omnino muneribus ſatisfecerit patriæ, uel ætate, uel meri-tis. Qui uero per ſuffragium ad hoc peruenerit, adminiſtrare deſiderās, non modo ab expetito officio repellatur, ſed epiſtola quoq; uel codicilli ab eo protinus auferantur, & ad comitatum deſtinentur. Dat. pridie Id. Aug. Baſſo & Ablauio COSS. Interpretatio.

Iſta lex hoc iubet, nullū Curialem, niſi omnibus curiæ officijs per ordinē actis, aut curatoris, aut defenſoris officium debere ſuſcipere, niſi omnibus, ut dictū eſt, ante muneribus ſatisfecerit, quæ patrio ordini debentur: Nam ſi præfatus contra hanc præceptionem quolibet ſuffragio, aut ſub quocunq; obtentu honoris ſe mu nire uoluerit, & obtentis careat, & ubi rerum domini fuerint dirigantur.

Impp. Conſtantinus & Conſtans AA.

Oppidaneis ordinibus conſulentes, dudum iuſſimus ab iniurijs corporalibus tutam eſſe debere ordinis dignitatem: condemnationi-bus etiam modum impoſuimus, qui legibus deſignatur. Ideoq; ſanci-mus, ut ſi Iudex uel in condemnationibus exprimendis, uel in corporali-

bus iniurijs

bus iniurijs ultra licitum contra curialem exarſerit, ipſe quidē auri pondo quinq;, officiū uero eius decem fiſco inferat. Dat. XVIII. Cal. Iul. Euſebio & Epatio COSS. Interpretatio.

In† correctione Curialium certā patientiam Iudices debent retinere, ut in corpore uel in ſanguine Curialium non facile audeant deſæuire: nam ſi qui contra hoc fecerit, ipſe quidem Iudex quinq; libras auri, & officium eius decem auri libras fiſco cogantur inferre. † correptione

Imp. Iulianus A. Leontio Conſ. Palæſtinæ.

Qui pater ſit XIII. liberorū, nō modo ad Curiam non uocetur, uerū etiam ſi ſit Decurio, honoratiſſima quiete donetur. Dat. Cal. Mart. Antiochiæ, Iuliano A. IIII. & Salluſtio COSS. Interpretatio.

Lex iſta hoc dicit, eum qui pater eſſe probatur tredecim filiorum, non ſolum ad curiæ ſeruitia non detinendum, uerumetiam ſi Curialis ſit, honoratiſſima quiete donandum.

Imppp. Theod. Arcad. & Honorius AAA. Philoximo Vicario Thraciarum.

Si quis filiam Decurionis uel Principalis ſuo iunctam conſortio, nullis extantibus liberis fatali ſorte perdiderit, atq; eius ultimo hæreditatē fuerit adeptus arbitrio, ſi ab omnibus alienus officijs eſt, & nullis, quibus merito excuſari poſſit, priuilegijs adiuuatur, eius mox ciuitatis curiæ mancipetur, in qua antea uxore uiuente ſine rerum dominio, & proprietate liber, curiæ obnoxias facultates hæres cœperit uxoris poſſidere. Dat. III. Non. April. Conſtantinop. Arcadio A. II. & † Rufino COSS. Interpretatio. † Honorio

Si quis filiam Curialis accipiat uxorem, & hæc ipſa in coniugio eius mortua fuerit, & omnia ad maritum, quæcunq; ſupradicta uidebatur poſſidere, teſtamenti uoluntate peruenerint, omnibus curiæ neceſſitatibus maritus ille qui hæres eſt teneatur obnoxius.

Impp. Arcad. & Honor AA. Petronio Vic. Hiſpaniarum.

Municipalia geſta non aliter fieri uolumus, quàm trium Curialium præſentia, excepto magiſtratu, & exceptore publico, ſemperq; hic numerus in eadē autoritate teſtificationis ſeruetur: Sic enim & fraudi non patebit occaſio, & ueritati maior accreſcet autoritas. Dat. Non. Maij. Mediolani, Arcadio IIII. & Honorio III. AA. COSS.

Iſta interpretatione non indiget.

Impp. Honorius & Theod. AA. Liberio PF. P. Poſt alia.

Eos Curiales, qui non expletis muneribus declinarunt eſſe quod nati ſunt, reddi urbibus, aut debitæ cenſuræ præcipimus. Dat. VI. Cal. Decemb. Rau. Honorio VIII. & Theod. III. AA. COSS. Interp.

Quicunq; Curialis, non actis ſeruitijs quæ debebat, à debito officio declinauit, ad ciuitatis unde diſceſſit ſeruitia reuocetur.

† & Exactoribus & Arcarijs recip.

DE SVSCEPTORIBVS, †PRAEPOSITIS, ET ARCARIIS. TIT. II.

† Valens

Imppp. Grat. Valent. & †Theod. AAA. Cynegio PF. P.

SVſceptores & Arcarij in celeberrimo cœtu curiæ, & conſeſſu, & iudicio omnium ſub actorũ teſtificatione firmentur, prouinciarumq́ Rectoribus eorum nomina, qui ad publici munus officij editi atq́ obligati fuerint, innoteſcant, & animaduertant quicunq́ nominauerint, ad diſcrimen ſuum uniuerſa quæ illi geſſerint redundare. Dat. VI. Cal. Nouemb. Conſtantinop. Honorio Nobp. & †Euodio COSS.

† Theodoſio

Interpretatio.

Exactores & Suſceptores publicæ functionis, nõ ſecretim, ſed publice præſentibus alijs Curialibus uel populo, neceſſitates agendas expediendasq́ ſuſcipiant, & qui nominati uel electi fuerint, Iudicibus innoteſcant, ſcituris hijs qui de electione talium fuerint apud acta profeſſi, quod ſi quid euerterint, ad eorum à quibus electi ſunt, diſpendium pertinebit.

Imppp. Valent. Theod. & Arcad. AAA. ad Paulinũ PF. Aug.

Non perpetui Exactores in continuata uexandorum prouincialium poteſtate, ueluti concuſſionum nominatione teneantur, ſed per annos ſingulos iudiciaria ſedulitate mutentur, niſi aut conſuetudo ciuitatis, aut raritas ordinis eos per biennium eſſe compellat: Quod niſi factum fuerit, ſcias te & officium tuum non minus multa, quàm graui pœna eſſe plectendos. Dat. pridie Cal. Decemb. Conſtantinop. Honor. Nobp. & Euodio COSS.

Interpretatio.

Lex iſta hoc iubet, non debere Exactores, qui uno anno exegerint, ſecundi anni exactionem ſuſcipere, & poſſeſſores ſuperflua exactione uexare. Sed hoc obſeruari debere, ut annis ſingulis iudiciaria electione mutentur, niſi forte aut conſuetudo ciuitatis, aut raritas Curialium per biennium eos Exactores eſſe compellat: aliter enim ſi factum fuerit, & Iudicem, & officium ſuum multa pariter & grauis pœna conſtringat.

TITVLI LIBRI XIII.

De luſtrali †collatione.
De cenſu, ſiue adſcriptione.

† conditione

CODICIS

CODICIS THEODOSIANI LIBER XIII.

DE LVSTRALI †COLLATIONE. TIT. I.

† conditione

Imppp. Gratianus, Valent. & Theodoſius AAA. Poſthumiano chariſſimo nobis.

Singuli quiq;, ſi per eos uernacula quæq; uendũtur, functione auraria non teneantur. Si uero emendi uendendiue compendijs ultro citroq; quæſitis familiaris rei amplitudo cumuletur, etſi militares ſint, memoratæ præſtationi mittantur. Dat. VI. Id. Nouemb. Ricomere & Clearco COSS. Interpretatio.

Si quicunq; rem quæ ei † nata eſt, aut quã nõ emit uendat, ad ſolutionem aurariam minime teneatur. Si uero emendi uendendiq; ſtudio probabitur huc illucq; diſcurrere, etiamſi militans eſt, ad ſolutionem teneatur aurariam,

† donata

DE CENSV, SIVE ADSCRIPTIONE. TIT. II.

Imp. Conſtantinus A. ad populum.

Voniã tabularij ciuitatũ per colluſionẽ potentiorũ ſarcinam ad inferiores transferunt, iubemus, ut qui ſe grauatũ probauerit, ſuam tantũ priſtinam profeſſionẽ agnoſcat. PP. XV. Cal. Feb. Romæ, Conſtantino A. III. & Licinio COSS. Interpretatio.

Si tabularij, aut hij quibus exactionis libri traduntur, potentiores uoluerint releuare, & quod releuauerint inferioribus addiderint, is qui grauatum ſe probauerit, non amplius diſſoluat, quàm ſecundum cenſum ſe oſtenderit † ſuſcepiſſe.

† poſſediſſe

Impp. Valent. & Valens AA. ad Florentiũ PF. Galliarũ.

Si quis cenſus inquiſitione cõpleta, grauatũ ſe eſſe credat, apud prouinciæ iudicẽ pulſet, ex die clauſi renuntiatiq; cenſus ſpatia præſtituta dinumerans, ut ſi neceſſitatibus publicis occupatus, domeſticis cõmodis defuit cum cenſus agitatus eſt, intra anniuerſarij temporis circulum, fiducia competitionis aſſiſtat. Si uero præſentẽ, ſciat * menſes quibuſcunq; uiribus fultus immineat, ultra nõ habeat huius uocis arbitriũ. Dat. III. Non. Iun. Remis, Lupicino & Iuuino COSS. Interp.

Deerant pauca uerba cuiuſ modi ſunt: niſi intra quinque

Si aliquis in cauſa publica occupatus, cum deſcriptio agitaretur, per abſentiam ſuam ſe eſſe grauatum queratur, intra anni ſpatium apud Iudicem loci querelas ſuas allegare debebit: nam ſi præſentem fuiſſe conſtat, non amplius quàm quinque menſes ad exequendas querelas ſuas nouerit ſibi fuiſſe conceſſum, quibus tranſactis agendi copia denegetur.

CODICIS THEODOSIANI LIBER XIII.

DE COLLEGIATIS.

Impp. Arcad. Hon. AA. Gracho Conſ. Campaniæ.

DEtrahendis collegijs uel collegiatis, Iudices competentes dabunt operã, ut ad proprias ciuitates eos qui lõgius abierũt retrahi iubeant cũ oĩbus quæ eorũ erunt, ne deſiderio rerũ ſuarũ loco originario nõ ualeãt attineri: de quorũ agnatiõe hæc forma ſeruabitur, ut ubi nõ eſt æquale cõiugiũ matrẽ ſequatur agnatio: ubi uero iuſtũ erit, patri ſuccedat ĩgenua ſucceſſio. Dat. VIII. Cal. Iun. Mediol. Cæſario & Attico COSS. Interp.

Collegiati ſi de ciuitatibus ſuis forte deceſſerint, ad ciuitatis ſuæ officia cũ rebus ſuis, uel ad loca unde deceſſerũt reuocẽtur: de quorũ filijs hæc ſeruãda cõditio eſt, ut ſi de colona uel ancilla naſcũtur, matrẽ ſequat̃ agnatio; Si uero de ingenua & collegiata, collegiati naſcũtur.

TITVLI LIBRI XV.

De operibus publicis. De aquæductu.
De infirmandis hijs, quæ ſub Tyrannis aut Barbaris geſta ſunt.

CODICIS THEODOSIANI LIBER XV.

DE OPERIBVS PVBLICIS. TIT. I.

† Iulianus Impp. †Conſt. & Conſtans AA. †Aeditio PF. P. Aegypti. Poſt alia.

† Eutychiano COmperimus ergaſteria publica, quæ ad ius pertinent ciuitatis, pleroſq; ſibi domos ſtruxiſſe: Præcipimus ergo eos inconcuſſo iure quæ ædificauerũt poſſidere. PP. IIII. Non. Dec. Antiochiæ, Mamertino & Neuita COSS. Int.

Si quis in ciuitate conſiſtens, in locis publicis ſibi domos forte cõſtruxerit, eas ſine inquietudine aliqua poſſideat.

† Com. Impp. Arcad. & Hon. AA. Euſebio † Conſ.

Ne ſplendidiſſimæ urbes, uel oppida uetuſtate labãtur, de redditibus fundorũ iuris reip. tertiam partem reparationi mœnium publicorum,
† XII. & thermarum ſubſtitutioni deputamus. Dat. † XI. Cal. Iul. Mediolani, Olibrio & Probino COSS. Interpretatio.

Quoties ædificia uetuſtate conſumpta neceſſe fuerit reparari, ad ipſam reparationem tertiam partem de proprio fiſcus impendat.

DE AQVAEDVCTV. TIT. II.

Impp. Arcad. & Hon. Aſterio Com. Orientis. Poſt alia.

VSum aquæ veterẽ, longoq; dominio cõſtitutũ, ſingulis quibuſq; manere cenſemus, nec ulla nouatione turbari, ita tamẽ, ut quantitatẽ ſinguli, quã ueteri licẽtia pcipiũt, more uſus in præſentẽ diẽ pduranté percipiãt, manſura pœna in eos, q ad irrigationes agrorũ, uel hortorũ delicijs

delicijs furtiuis aquarũ meatibus abutũtur. Dat. Cal. Nouemb. Cæſario & Attico coss. Hæc lex interpretatione non indiget.

DE INFIRMANDIS HIS, QVAE SVB TYRANNIS AC BARBARIS GESTA SVNT. TIT. III.

Impp. Hon. & Theod. AA. Cõſtantio Com. & Patritio.

SVb clade barbarica, & depopulationis, ſiqua aut per fugã, aut per congregationẽ infeliciũ populorũ indigne inuidioſeq́ commiſſa ſunt, ad inuidiã placatarũ legum à callidis litigatoribus obiectionibus nõ uocẽtur. Habeãt omniũ criminũ impunitatẽ, qui euadendi forſitan non habuerãt facultatẽ, niſi eos eadẽ crimina iuuiſſent: Nõ enĩ crimẽ dicitur, qđ mortis adegit impulſus. Ex quo animaduertere cũctos litigatores cõgruũ eſt, ſi quid deprædationis agnouerint, ſe recepturos, ſi tamen in eorũ quos pulſauerũt facultatibus abũdare aut reſidere id potuerint comprobare. Dat. Cal. Mart. Rauennæ, DD NN. Theod. A. VII. & Palladio VC. COSS. Interpretatio.

Quicũq; hoſtiũ terrore cõpulſus, dum timorẽ atq; mortẽ timet, excipere ad deprædandũ ſe cum hoſtibus fortaſſe coniũxerit, non propter hoc uocatur ad crimẽ, quod pro conſeruanda uita fecit inuitus. Sanè ſi quid apud eũ de præda reſederit, & reſiduũ inuenitur, qđ euidẽter cognoſcit, hoc ſolũ reddere dño ſine calumnia cõpellatur.

TITVLI LIBRI XVI.

De Epiſcopis, eccleſijs, & Clericis.
Ne Chriſtianũ mancipiũ Iudæus habeat.
De Apoſtatis.
De religione.

CODICIS THEODOSIANI LIBER XVI.

DE EPISCOPIS, ECCLESIIS ET CLERICIS. TIT. I.

Imp. Conſt. A. Octauiano Correctori Lucaniæ, & Brutiorũ.

QVi diuino cultui miniſteria religionis impendũt, id eſt, hij q clerici appellãtur, ab oĩbus omnino munerib. excuſẽtur, ne ſacrilego liuore quorũdã à diuinis auocẽtur obſequijs. Dat. XII. Cal. Nou. Conſt. A. V. & Licinio COSS. Int.

Lex hæc ſpeciali ordinatione præcipit, ut de clericis nec Exactores, nec Allectos facere qcũq; ſacrilega ordinatiõe præſumat, quos liberos ab omni munere, id eſt, ab omni officio, omniq́; ſeruitio iubet eccleſiæ deſeruire.

Impp. Conſtantinus & Conſtans AA. Seuero ſuo ſalutem.

Manſuetudinis noſtræ lege prohibemus in iudicijs Epiſcopos accuſari, ne dũ affutura ipſorũ beneficio impunitas exiſtimatur, libera ſit ad arguendos eos animis furialibus copia. Si quid eſt igitur querelarum, quod quiſpiã defert apud alios, potiſſimũ cõuenit Epiſcopos explorare, ut oportuna atq; cõmoda cunctorũ quæſtionibus audiẽtia cõmodetur.

Dat. IX. Cal. Oct. Acc. Non. Oct. Arbitione & Lolliano COSS. Int.

Specialiter prohibetur, ne quis audeat apud Iudices publicos Episcopũ accuſare, ſed in Episcoporũ audientiam perferre non differat, quicquid ſibi pro qualitate negocij putat poſſe competere, ut in Episcoporum aliorum iudicio quæ aſſerit contra Episcopum debeat definiri.

†Eurydico Imppp. Valens, Grat. & Valent. AAA. Artemio, † Cordico, Appio, Geraſino, & cæteris Episcopis.

Qui mos eſt cauſarum ciuiliũ, idem in negocijs Eccleſiaſticis obtinendus eſt: Vt ſi qua ſunt ex quibuſdã diſſenſionibus, leuibusq́ delictis, ad religionis obſeruantiã pertinẽtia, locis ſuis & à ſuæ Diœceſeos ſynodis audiãtur: Exceptis quæ actio criminalis ab ordinarijs, extraordinarijsq́ *†XVI.* Iudicibus, aut illuſtribus poteſtatibus audientia conſtituit. Dat. †XIII. Cal. Iun. Treu. Valente & Valentin. AA. COSS. Interpretatio.

Quoties ex qualibet re ad religionẽ pertinente inter clericos fuerit nata contentio, id ſpecialiter obſeruetᷣ, ut cõuocatis ab Episcopo Diœceſanis presbyteris, quæ in contentionẽ uenerint, iudicio terminẽtur. Sanè ſi quid opponitur criminale, ad notitiam Iudicis in ciuitate qua agitur deducatur, ut ipſius ſententia uindicetur, qđ probatur criminaliter fuiſſe commiſſum.

Impp. Arcad. & Hon. AA. Hadriano PF. P.

Quicunq́ reſidentibus ſacerdotibus fuerit Episcopali loco detruſus, & nomine, ſi aliquid uel contra cuſtodiã, uel contra quietẽ publicam moliri fuerit deprehẽſus, rurſusq́ ſacerdotiũ petere à quo uidetur expulſus, procul ab ea urbe quam infecit, ſecundũ legem diuæ memoriæ Gratiani centũ milibus uitã agat, ſit ab eorũ cœtibus ſeparatus, à quorũ eſt ſocietate diſcretus: ſitq́ huiuſmodi perſonis illicitũ tenere ſacra noſtra, adire ſecreta, & impetrare reſcripta, oĩbus abiectis per culpã ſacerdotũ perſonis, quæ impetrata ſunt infecta permaneant, † ſciturĩs hijs quorũ defen- *†ſcituri hij* ſione nituntur, abſq́ ſui reprehenſione non futurũ, ſi hoc eis pollicentur ſuffragium, qui diuinũ nõ uidentur meruiſſe iudiciũ. Dat. pridie Non. Febr. Rauennæ, Stillicone & Aureliano COSS.

Hæc lex interpretatione non indiget.

†PF. P. Imppp. Arcad. Hon. & Theod. AAA. Theodoro. PF. V.

Quencũq́ clericũ indignũ officio ſuo Episcopus iudicauerit, & ab eccleſiæ miniſterio ſegregauerit. Aut ſi quis profeſſum ſacræ religionis ſpõte dereliquerit, continuo eum curia ſibi uindicet: ut liber illius ultra ad eccleſiam recurſus eſſe non poſſit, & pro hominum qualitate, & quantitate patrimonij uel ordini ſuo, uel collegio ciuitatis adiũgatur. Modo ut quibuſcũq́ apti erunt, publicis neceſſitatibus obligentur, ita ut colludio quoq́ locus nõ ſit. Per ſingulos igitur binæ libræ auri inferẽdæ ærario noſtro à decem primis Curialibus exigãtur, ſi † aliquibus illicita conniuentia, & colludia fœda præſtiterint † hominibus, quæ improbiſſimis ab omnibus officijs militiæ de aditu obſeruantur. Dat. Cal. Decemb. Rauennæ,

†à quibus illicitam cohibentiam

†hominibus usq́;

Rauennæ, Baſſo & Philippo COSS. Interpretatio.

Quencunq; Clericũ Epiſcopus ſuus malæ uitæ eſſe probauerit, & eum de gradu ſuo pro morũ prauitate deiecerit: Vel ſi ipſe clericus ſua uoluntate profeſſionẽ reli/ querit clericatus, cõtinuo à Iudice Curialibus adiũgatur: † & ſi ita & natalibus & fa cultatibus eſt idoneus, eum inter ipſos Curiales officiũ ſuũ implere compellat. Si autẽ infima perſona eſt, inter collegiatos eũ obſeruare, uel ad quod aptus fuerit, in publico ſeruire lex iſta conſtituit, ita ut huiuſmodi perſonæ à Curialibus quolibet colludio nullatenus excuſentur. Quod ſi factum fuerit, pro ſingulis perſonis Cu/ riales binas libras auri fiſco ſe nouerint inferendas. † ut

Impp. Honorius & Theod. AA. Palladio PF. V.

Eum qui probabilẽ ſeculo diſciplinã agit, decolorari cõſortio ſororiæ appellationis non decet. Quicunq; igitur cuiuſcunq; gradus ſacerdotio fulciuntur, uel clericatus honore cẽſentur, extranearũ ſibi mulierũ inter/ dicta conſortia cognoſcant, hac eis tantũ facultate conceſſa, ut matres, fi/ lias, & germanas intra domorũ ſuarũ tecta contineãt: In hijs enim nihil fieri criminis æſtimare fœdus naturale permittit. Illas etiã non relinqui charitatis hortatur affectio, quæ ante ſacerdotiũ maritorũ legitimũ me/ ruerunt coniugiũ: Neq; enim clericis incõpetenter adiũctæ ſunt, quæ di gnos ſacerdotio uiros ſua conuerſatione fecerunt. Dat. VIII. Id. † Mar. Rau. DD NN. Theod. VIII. & Conſtantino COSS. Interpretatio. † Maij

Quicunq; clericatus officio utuntur, extranearũ mulierum familiaritatẽ habere prohibentur, matrũ, † ſororum, uel filiarum ſibi ſolatia intra domũ ſuam nouerint tantũ eſſe conceſſa: Quia nihil turpe in talibus perſonis fieri uel cogitari lex naturæ permittit. Illæ uero mulieres ſunt in ſolatio retinendæ, quæ in coniugio fuerint an/ te officium clericatus. † ſororũm ue uel

DE APOSTATIS. TIT. II.

Imppp. Grat. Valent. & Theod. AAA. ad † Epatiũ PF. V. † Hippatium

CHriſtianorũ ad aras & templa migrantiũ, negata teſtandi licen tia uindicamus admiſſum. Eorũ quoq; flagitia puniãtur, q Chri ſtianæ religiõis & ⚘ hominis dignitate neglecta, Iudaicis ſemet polluere contagijs. Dat. XII. Cal. † Iun. Pataui, Merobaude II. & Sa turnino COSS. Reliqua pars legis de Manichæis ideo facta non eſt, quia euidenter in Nouellis inuenitur. Hæc lex interpretatione non indiget. ⚘ Non erat in nonnullis codi cibus. † Ian.

Imp. Conſtantinus A. ad Felicem PF. P. Poſt alia.

Eum qui ex Iudæo Chriſtianus factus eſt, inquietare Iudæos non li/ ceat, uel aliqua pulſare iniuria, pro qualitate cõmiſſi iſtiuſmodi contume lia punienda. Dat. XI. Cal. Nouemb. Conſtantinop. PP. pridie Id. Maij, Nepotiano & Facũdo COSS. Hæc lex interpretatione nõ indiget.

Idem A. & Iulianus Cæs. ad Talaſſum PF. P.

Si quis lege uenerabili conſtituta, ex Chriſtiano Iudæus effectus, ſa crilegis cœtibus aggregetur, cum accuſatio fuerit comprobata, faculta/ tes eius dominio fiſci iuſſimus uindicari. Dat. V. † Id. Iul. Mediolani, † Nonas

Con/

Conſtantio A. VIII. & Iuliano Cæs. II. COSS.

Hæc lex interpretatione non indiget.

NE CHRISTIANVM MANCIPIVM IVDAEVS HABEAT. TIT. III.

† Conſtantius Imp. †Conſtantinus A. ad Felicem PF. V.

SI quis Iudæorũ Chriſtianũ mancipium, uel cuiuslibet alteriũs ſectæ mercatus circunciderit, minime in ſeruitute retineat circũ ciſum, ſed libertatis priuilegijs, qui hæc ſuſtinuerit, potiatur.

† VIII. Dat. XI. Cal. Nouemb. Conſtantinop. PP. † VII. Id. Maij, Carthagine, Nepotiano & Facundo COSS. Interpretatio.

Si quis Iudæorum ſeruum Chriſtianum, uel cuiuslibet alterius ſectæ emerit, & circunciderit, à Iudæi ipſius poteſtate ſublatus in libertate permaneat.

† Maximo Idem Aug.† Maximino PF.P.

Iudæus ſeruũ Chriſtianũ nec comparare debet, nec largitatis titulo conſequi. Qui hoc non obſeruauerit, dominio ſibi petulanter acquiſito careat, ipſo ſeruo, qui quod fuerit geſtum ſua ſponte duxerit publicandum, præmio libertatis donando. Verũ cæteros, quos rectæ religionis † conſtituimus participes, † conſtitutos in ſuo cenſu, nefanda ſuperſtitio iam uideatur eſſe ſortita, uel deinceps hæreditatis, ſeu fideicõmiſſi nomine fuerit cõſecuta, ſub hac lege poſſideat, ut eos nec inuitos, nec uolentes cœno propriæ ſectæ cõfundat: ita ut ſi hæc forma fuerit uiolata, ſceleris tanti autor capitali pœna proſcriptione comitante plectatur. Dat. III. Id. April. Conſtantinop. Conſtantino A. XI. & Conſtantio VC. COSS.

DE RELIGIONE. TIT. IIII.

Impp. Arcad. & Hon. AA. Apollodoro Proc. Africæ.

† agitare QVoties de religione agitur, Epiſcopos cõuenit † iudicare: cæteras uero cauſas, quæ ad ordinarios cognitores, uel ad uſum † XIIII. publici iuris pertinent, legibus oportet audiri. Dat. † XIII. Cal. Septemb. Pataui, Theodoro VC. COS.

Hæc lex interpretatione non indiget.

Impp. Hon. & Theod. AA. Marcellino ſuo ſalutem.

Ea quæ circa catholicam fidẽ uel ordinauit antiquitas, uel parentum noſtrorũ autoritas religioſa conſtituit, uel noſtra Serenitas roborauit, nouella ſuperſtitione remota, integra & inuiolata cuſtodire præcipimus. Dat. IIII. Id. Octob. Rauennæ, Bautone VC. COS.

Hæc lex interpretatione non indiget.

CDICIS THEODOSIANI LIBRI XVI. ET VLTIMI FINIS.

LEGVM NOVELLARVM DIVI THEODOSII A. LIBER.

TITVLI.

De confirmatione Legum Nouellarum Theodoſij Aug.
De Iudæis, Samaritanis, Hæreticis, & Paganis.
Ne Curialis prædium alterius conducat, aut fideiuſſor conductoris exiſtat.
De Tutoribus.
Contra ſententias Præfecti prætorij iniuſtas poſt ſucceſſionem intra biennium ſupplicandum.
De paternis ſeu maternis bonis.
Ne Decurio ad Senatoriam dignitatem, uel ad aliquẽ honorẽ aſpiret.
De teſtamentis.
De alluuionibus, & paludibus.
De bonis Decurionum, & de naturalibus filijs eorum in Curiã mittendis, hæredibusq́ ſcribendis.

DE CONFIRMATIONE LEGVM NOVELLARVM DIVI THEODOSII. A. TIT. I.

Domino Valentiniano inclyto Victori, ac triumphatori ſemper Auguſto filio, Theodoſius PP. Auguſtus Pater.

POſtquam in corpus unius Codicis Diuorũ retrò principum conſtitutiones, noſtrasq́ redegimus, aliã mox legem pietas noſtra promulgauit, quæ iam confecto Codici uires, autoritatemq́ tribueret, nec aliter in iudicio quas contineret leges, niſi ex ipſo proferrentur, ualere præciperent. Quod ſi quid iuris ab altero noſtrum poſtea conderetur, ita demum in alterius hoc principis regno uires proprias obtineret, quod generatim conſtitutũ eſſet, ſi diuinis proſequẽtibus ſcriptis, ad alterum principem fuiſſet emiſſum. Quia igitur diuerſis emergentibus cauſis, per hoc tranſacti temporis interuallum ferri leges alias emergentiũ rerum neceſſitas perſuaſit, quæ nobis perpetua rerum publicarum occupatione diſtrictis ad ſcientiã perferri tuæ maieſtatis minime potuerunt, neceſſarium duximus, has nunc ſaltem uniuerſas tuæ Serenitati, cum noſtræ maieſtatis ſubnotatione tranſmittere: quò ſubiectis, & prouincijs, & populis ſolenniter innoteſcant, earumq́ uis etiam in occiduis partibus incipiat obſeruari. Ac lites, quas inchoa-

tas quidem, necdum tamen finitas eo tempore quo publicantur inuene-
rint, ſecundum earũ tenorem uolumus terminari. Illas autem, quæ iam uel
ſententijs definitiuis, uel tranſactionibus deciſæ ſunt, minime reſuſcitari.
Eas igitur Domine ſacratiſſ. fili, Auguſte uenerabilis, cunctis ex more fa
cias diuulgari, & inuicẽ mihi, & prouincialibus, & populis orientalibus
cauenda, obſeruandaq; cum ſuæ manus adumbratione tranſmitti, quæ-
cunq; per id temporis ſpatium ueſtra Perennitas generaliter promulga
uit. Dat. Cal. Octob. Conſtantinop. Arcadio A. & Ardaburo V. C.
COSS.

Interpretatio.

Hæc lex Nouellarum legum conſtitutiones præcipit obſeruari.

DE IVDAEIS, SAMARITANIS, HAERETICIS, ET PAGANIS. TIT. II.

Impp. Theod. & Valentin. AA. Florentio PF. P.

INter cæteras ſollicitudines, quas amor publicus peruigili no-
bis cogitatione indixit, præcipuã imperatoriæ maieſtatis cu-
ram eſſe perſpicimus ueræ religionis indaginẽ, cuius ſi cultũ te
nere potuerimus, iter proſperitatis humanis aperimus inceptis. Quod uſu
longæ ætatis experti, piæ mentis arbitrio ad poſteros uſq; perennitatis
iure fundare decreuimus ceremonia ſanctitatis. Quis enim tam mente
captus, tam nouæ feritatis immanitate damnatus eſt, ut cum uideat cœ-
lum diuinæ artis imperio, incredibili celeritate intra ſui ſpatia metas tem
porum terminare: cum ſyderũ motũ, uitæ cõmoda moderantem, dotatam
meſſibus terrã, mare liquidum, & immenſi operis uaſtitatem finibus na-
turæ concluſam, tanti ſecreti, tantæ fabricæ non quærat autorem? Quid
ſenſibus excæcatos Iudæos, Samaritas, Paganos, & cætera hæreticorũ
genera portentorum audere cognoſcimus? Quod ſi ad ſanitatem mentis
egregiæ legum edicta reuocare conemur, ſeueritatis culpam ipſi præſta
bunt: qui duræ frontis obſtinato piaculo locum ueniæ non relinquunt.
Deſperatis morbis fruſtra adhibentur remedia. Quamobrẽ cum ſententia ueteri deſperatis morbis nulla ſit adhibenda
curatio, tandem, ne ferales ſectæ in uitam, immemores noſtri ſeculi, ue-
lut indiſcreta confuſione licentius euagentur, hac uictura in omne æuum
lege ſancimus: Neminẽ Iudæum, neminẽ Samaritam, neutra lege cõſtan
tem, ad honores & dignitates accedere, nulli adminiſtrationẽ patere ci-
uilis obſequij, nec defenſoris fungi ſaltem officio: Nefas quippe credi-
mus, ut ſupernæ maieſtati, & Romanis legibus inimici, ultoreſq; etiam
noſtrarum legum ſurreptiuæ iuriſdictionis habeantur obtentu, & acqui
ſitæ dignitatis autoritate muniti, aduerſum Chriſtianos, & ipſos ple-
runq; ſacræ religionis Antiſtites, uelut inſultantes fidei noſtræ, iudican
di uel pronuntiandi quod uelint habeant poteſtatem. Illud etiam pari
conſidera-

conſideratione rationis arcentes, ne qua Synagoga in nouam fabricā ſurgat, fulciendi ueteres permiſſa licentia, qua ruinam præſentaneā minitantur. Præterea præcipimus, ut quicunq; ſeruū ſeu ingenuū inuitū, uel ſuaſione flectendo ex cultu Chriſtianæ religionis in nefandā ſectā ritumúe traduxerit, cum diſpendio fortunarū capite puniendū. Vt qſquis igitur uel inſulas cœperit, acquiſitis dignitatibus non potiatur, uel Synagogā extruxerit compendio eccleſiæ catholicæ ſe nouerit laboraſſe. Imò qui ad honores irrepſerit, habeatur, ut ante, cōditionis extremæ, etiamſi honorariam promeruerit dignitatē. Et qui Synagogæ fabricam cœpit, non ſtudio reparandi, cum damno quinquaginta librarū fraudetur auſibus ſuis. Cernat præterea, bona ſua proſcripta, pœnæ mox ſanguinis deſtinandus, qui fidem alterius expugnauit peruerſa doctrina. Et quoniā decet Imperatoriā maieſtatem ea prouiſione cuncta cōplecti, ut in nullo publica lædatur utilitas, Curiales ciuitatū omnium, nec non cohortales onerοſis, quin etiam militiæ, ſeu diuerſis officijs facultatū, & perſonaliū munerum obligatos, ſuis ordinibus, cuiuſcunq; ſectæ ſunt, inhærere cenſemus, ne uideamur hominibus execrandis contumelioſo ambitu immunitatis beneficium præſtitiſſe, quos uolumus huius Conſtitutionis autoritate damnari. Hac exceptione ſeruata, ut apparitores memoratarū ſectarū, in priuatis duntaxat negocijs, nullius iudicis ſententias exequantur, nec carcerali præſint cuſtodiæ, ne Chriſtiani, ut fieri adſolet, nōnūq; obſtruſi cuſtodum odijs alterū carcerē patiantur, incertū an iure uideātur incluſi. Hinc proſpicit noſtra Clementia, Paganorū quoq; & Gentiles immanitates uigiliā noſtrā debere ſortiri, qui naturali ueſania & licentia, pertinaciúe religionis tramite diſſidētes, nefarios ſacrificiorū ritus, & funeſtæ ſuperſtitionis errores occultis exercere quodammodo ſolitudinibus deſignantur, niſi ad ſupernæ maieſtatis iniuriā, & tēporis noſtri contemptū eorū ſcelera profeſſionis genere publicentur. Quos nu promulgatarū legū mille terrores, non denuntiati exilij pœna cōpeſcant, ut ſi emendari non poſſint, mole ſaltem criminū & illuuie uictimarū diſcerēt abſtinere. Sed prorſus ea furoris peccatur audacia, † hijs improborū conatibus Patientia noſtra pulſatur, ut ſi obliuiſci cupiat, diſſimulare nō poſſit. Quanquā igitur amor religionis nunq; poſſit eſſe ſecurus, quanq; Paganorū dementia cunctorū ſuppliciorū acerbitates expoſcat, lenitatis tamen memores nobis innatæ, trabali iuſſione decreuimus, ut quicūq; pollutis, cōtaminatisq; mentibus in ſacrificio quolibet in loco fuerit cōprehenſus, in fortunas eius, in ſanguinē ira noſtra cōſurgat. Oportet em̄ dare nos hanc uictimā meliorē ara Chriſtianitatis intacta ſeruata. An diutius pferimus mutari temporū uices, irata cœli tēperie: quæ paganorū

† Non ſatis cohærent.

exacerbata perfidia, neſcit naturæ libramenta ſeruare. Vnde enim uer ſolitam gratiã abiurauit? Vnde æſtas meſſe ieiuna laborioſum agricolã in ſpe deſtituit ariſtarũ? Vnde hyemis intẽperata ferocitas ubertatẽ terrarum penetrabili frigore ſterilitatis læſione damnauit? niſi quod ad impietatis uindictã tranſit lege ſua naturæ decretum. Quod ne poſthac ſuſtinere cogamur, pacifica ultione, ut diximus, pianda eſt ſuperni numinis ueneranda maieſtas. Supereſt, ut quæ in Manichæos, deo ſemper offenſos: quæ in Eunomianos, hæreticæ fatuitatis autores: quæ in Mõtaniſtas, Phrygas, Photinas, Priſcillianiſtas, † Aſcodrogos, Hydroparaſtatas, Borporitas, Ophitas, innumerabilibus conſtitutionibus lata ſunt, ceſſante deſidia celeri executione mandentur, Florenti Præfecte chariſſime Auguſtorũ. Illuſtris igitur & magnifica autoritas tua, cui cordi eſt cum diuinis, tum principalibus adhibere iuſſionibus famulatmu, quæ inſatiabili catholicæ religionis honore decreuimus, propoſitis excellentiæ ſuæ ſolenniter edictis, in omnium faciat peruenire notitiam. Prouinciarum quoq; moderatoribus præcipiat intimari, ut & eorum pari ſollicitudine cunctis ciuitatibus atq; prouincijs quæ neceſſario ſancimus innoteſcãt. Dat. pridie Cal. Febr. Conſtantinop. Theod. A. XVII. COS. Int.

† Taſcogrogitas.

Hæc lex ſpecialiter iubet, ut nullus Iudæus, nullus Samaritanus ad ullum militiæ aut adminiſtrationis honorẽ poſſit accedere, neq; defenſoris officiũ ulla ratione ſuſcipere, neq; carceris eſſe cuſtodẽ: ne forſitan ſub ſpecie cuiuslibet officij Chriſtianos, uel etiã ſacerdotes ſub quacunq; occaſione iniurijs audeãt fatigare, ne ſupraſcripti, qui inimici legis noſtræ ſunt, legibus noſtris aliquos aut condemnare, aut iudicare præſumant. Nullã denuo audeant conſtituere Synagogã: Nam ſi fecerint, nouerint hanc fabricam eccleſiæ catholicæ profuturam, & quinquaginta pondo auri autores fabricæ eſſe multandos. Sed hoc ſibi ſciant eſſe cõceſſum, ut ruinas Synagogarũ ſuarum debeant reparare. Hoc etiã ſpecialiter in hac lege cõprehenſum eſt, ut nullus Iudæus ſeruũ, aut ingenuũ Chriſtianũ audeat quacunq; perſuaſione in ſuam legẽ transferre. Quod ſi fecerit, amiſſis facutaltibus capite puniatur. De reliquo uero hæc lex damnat ſectas, quæ nominatim hac lege continentur inſertæ.

NE CVRIALIS PRAEDIVM ALTERIVS CONDVCAT, AVT FIDEIVSSOR CONDVCTORIS EXISTAT. TIT. III.

Impp. Theod. & Valent. AA. Florentio PF. V.

NOn dubiũ eſt in legem cõmittere eum, qui uerba legis amplexus, contra legis nititur uoluntatẽ. Nec pœnas legibus inſertas euitauit, qui ſe contra iuris ſentẽtias ſola prærogatiua uerborũ fraudulẽter excuſat. Curiales ne ad procurationẽ rerũ alienarũ accederent, cautũ eſt prouidẽtiſſima ſanctione, cuius in fraudẽ conducẽdi eos ſibimet uſurpare licentiã ſublimitatis tuæ ſuggeſtione comperimus. Quos licet priſtinæ legis laqueis irretiri decernamus: cõductionẽ nãq;

ſpeciem

ſpeciẽ eſſe procurationis certiſſimũ eſt, attamen ne ſub fraudis ſuæ uela-
mine legis lateant cõtemptores, neue eis fucata ſuæ calliditatis excuſatio
relinquatur, hac ꝑpetua lege ualitura ſancimus, cõducẽdi quoq; fundos
alienos licentiã Curialibus amputari, locatas res fiſci uiribus uindicari.
Conductor itaq; locatori, uel contra, locator conductori cõtra hanc legẽ
nulla tenebitur actione. Nullum enim pactũ, nullã cõuentionẽ, nullũ con
tractũ inter eos uideri uolumus ſubſecutũ, qui contrahũt, lege cõtrahere
prohibente. Quod ad omnes etiam legũ interpretationes tam ueteres,
quàm Nouellas trahi generaliter imperamus, ut legiſlatori quod fieri
nõ uult, tantum prohibuiſſe ſufficiat, cætera quaſi expreſſa ex legis liceat
uolũtate colligere. Hoc eſt, ut ea quæ lege fieri ꝓhibẽtur, ſi fuerint facta,
nõ ſolũ inutilia, ſed pro infectis etiã habeantur, licet legiſlator fieri prohi
buerit tantũ, nec ſpecialiter dixerit inutile debere eſſe quod factũ eſt. Sed
& ſi qd fuerit ſubſecutũ ex eo, uel ob id quod interdicẽte factũ eſt lege,
illud quoq; caſſum atq; inutile eſſe perſpicimus. Sed quò omnis fraudis
ſemen per hanc legẽ Curialibus radicitus amputetur, nec fidẽ ſuam pro
conductoribus fundorum interponere concedimus Curiales: Cur enim
conductio prohibetur, ſi conductionis periculum uel ſollicitudo permit
titur? Secundum prædictã itaq; regulam, quam ubique ſeruari ſanctam
lege perhibente cenſuimus, certum eſt nec ſtipulationẽ eiuſmodi tenere,
nec mandatum ullius eſſe momenti, nec ſacramentum admitti, nec actio-
nem quolibet pacto aduerſus eum fideiuſſorẽ competere locatori, Flo-
renti Præfecte chariſſime Auguſtorum. Illuſtris itaq; & magnifica au-
toritas tua prouidentiſſime conſtituta, edictis propoſitis ad omnes pro-
uincias perferri præcipiat. Dat. †XVII. Id. April. Conſtantinopoli, † VII.
Theod. A. †XVII. COS. Interpretatio. †XVI.

Legum uoluntatem expectandam eſſe.

Nullus Curialium in fiſcali uel in priuato agro conductor accedat, † uel pro ali- † *nec*
quo conductore fideiuſſor exiſtat. Quod ſi quis Curialem in agro ſuo ſuſceperit
conductorẽ, aut pro alio conductore fideiuſſorẽ acceperit Curialem, actionẽ ſuam
nouerit in omnibus uacuari, & ager ipſe, qui à poſſeſſore Curiali conductus eſt, fi
ſci uiribus uindicetur. Curialis uero pro ſupraſcriptis conditionibus, etiamſi cau
tionem emiſerit, non tenetur.

DE TVTORIBVS. TIT. IIII.

Impp. Theod. & Valent. AA. Florentio PF. P.

CVm in omnibus rebus, tum uel maxime moderamen deſidera-
tur in legibus, per quas delinquentes pro qualitate criminis cõ
uenit emẽdari: Nec enĩ utile eſt, uel à iudicibus obſeruandũ, qđ
modum emendationis excedit, ſi conſtitutionẽ, quæ matres pupillis, uel
minoribus defenſionẽ legitimã non petentes, uel relictarũ rerum inuen-

tarium non facientes, mori præcepit inteſtatas, utpote amarã, ac matres immoderata pœna plectentem, antiquari decernimus. Sed ne ſuperflua uel inhumana reſecantes, impunitatẽ delinquentibus promittere uidea-mur, hac ſaluberrima lege pupillarũ quoq; utilitatibus cenſuimus pro-uidendum. Sciant itaq; qui ad ſucceſſionẽ uocantur pupilli mortui, ſi de-functo eius patre, Tutorẽ ei ſecundum leges non petierint intra annum, omnem eius ſiue ab inteſtato, ſiue iure ſubſtitutionis ſucceſſionem, ſi im pubes moritur, denegandam. Idemq; obſeruari uolumus, et ſi mater legitima liberorum tutela ſuſcepta, ad ſecundas, contra ſacramentũ præ-ſtitutum, aſpirauerit nuptias, antequam & Tutorem aliũ fecerit ordina ri, eiq; quod debeatur ex ratione tutelæ geſtæ pſoluerit. Quod ſi cõtra legis huius autoritatem, antequam hæc impleuerit, ſecũdo ſe marito cre diderit copulandam, mariti quoq; eius præteritæ tutelæ ratiocinijs bo-na iure pignoris tenebuntur obnoxia, Florenti Præfecte chariſſ. AA.

VIII. Illuſtris itaq; & magnifica autoritas tua legẽ perpetuo ualiturã, edictis propoſitis, ab omnibus obſeruari præcipiat. VI. Id. Iul. Conſtanti nop. Theodoſio A. XVII. & Feſto V. C. COSS. Interpretatio.

Lex iſta liberat matres à pœna illa, quæ fuerat in Theodoſiani Codicis corpore conſtituta, ut ſi non prouidiſſent filijs Tutores, uel rerum inuentariũ nõ feciſſent, faciendi de rebus ſuis teſtamenta, uel donandi cui uoluiſſent, nõ haberent liberam poteſtatem, & inſuper notarentur infamia. Sed hæc conſtitutio, ut matrem à prædi cta pœna liberat, ita minoribus in hac parte conſuluit, ut ſi mater tutelam filiorum gerendam legitime ſuſceperit, & ſe iuriſiurandi interpoſitione conſtrinxerit, ſi ad alias nuptias contra promiſſa tranſierit, & alium Tutorem filijs deducta ratio-ne non dederit, aut quod eam conſtiterit debere non ante perſoluerit, contra legis huius ordinationẽ ueniens, non ſolum eius bona, ſi debitrix extiterit, filijs teneãtur obnoxia, uerum etiam ſecundi mariti, qui obligatæ perſonæ coniunctus eſt, facul-tas, in eo quod debitũ præceſſerit, loco pignoris teneatur, donec omne debitum, quod ratio tutelæ inuenerit, ſuppleatur. Nam etiam pupillis in ea parte lex iſta præ ſtat auxilium, ut patre defuncto, ſi filio impuberi, id eſt, infra annũ XIIII. hæ per-ſonæ, quæ ei defuncto poſſunt & legibus & iure ſuccedere, ſi non aut agendam tu-telam ipſius cœperint, aut petierint Tutorem, qui res eius, aut ipſum minorem de-beat gubernare, ab eius ſucceſſione habeantur extranei, illis ſine dubio pro futura ſucceſſione, qui ad petendos Tutores lege continentur adſtricti, & defuncto co-gnationis gradu inueniuntur eſſe propinqui.

CONTRA SENTENTIAS PRAEFECTI PRAE-torij iniuſtas poſt ſucceſſiões intra bienniũ ſupplicandũ. TIT. IIII.

Impp. Theod. & Valent, AA. Thalaſſo PF. P. Illyrici.

SVggeſtio ſublimitatis tuæ & nobis non probatæ legis abro-gandæ materiã miniſtrauit, & quæ ſit in examinandis litigato rum allegationibus tua celſitudo monſtrauit. Quid enim liti-gantibus in ampliſſimo tuæ ſedis iudicio relinquitur, ſi poſt ſenten-tiam, quam nefas eſt appellatione ſuſpendi, nec noſtræ Serenitatis im-

ploretur

ploretur auxilium. Ideo hac lege perpetuo ualitura litigantibus in amplisſimo Prætorianæ Præfecturæ iudicio, ſi contra ius ſe * affirment, ſupplicandi licentiam miniſtramus, licet pro Curia, uel alia qualibet publica utilitate dicatur prolata ſententia: Nec enim publico prodeſt, ſingulis legum adminicula denegari, Thalaſſe Præfecte chariſſime Auguſtorum. Illuſtris itaq; & magnifica autoritas tua Conſtitutione, quæ aduerſus ſententiam pro Curia latam ſupplicari prohibuit, omni parte caſſata, ſciat preces intra biennium tantum noſtro numini contra cognitionales ſedis tuæ ſententias afferendas, poſt cognitionem uidelicet iudicis numerandum. Huius legis ne quem latere poſſit utilitas, edictis propoſitis eam ad omnium notitiā uenire præcipiat. Dat. III. Id. Aug. Conſtantinopoli. Theod. A. XVII. & Feſto v. c. COSS. Iut.

Deeſt dictio qualis eſt: oppreſſos.

Contra iudicem, aduerſus cuius potentiam non licuerat appellare, iubet hæc lex, ut cum priuatus effectus fuerit, intra biennium liceat cuicunq;, qui iniuſte oppreſſus eſt, rerum dominos ſupplicare, ut illis iterum audientia deputetur. Quod ſi intra biennium poſt ſucceſſionem illius non ſupplicauerint, quæ contra eos fuerāt iudicata, ſeruentur, & perpetuam teneant firmitatem.

DE PATERNIS SEV MATERNIS BONIS. TIT. VI.

Impp. Theod. & Valent. AA. Florentio PF. V.

OFficium eſt Imperatoriæ maieſtatis, hijs etiam qui nondū nati ſunt prouidere, & in parentum contractibus futuris quoq; liberis fructū naturæ debitum præparare. Præteritæ conſtitutiones mulierē, morte mariti matrimonio diſſoluto, cōmunibus liberis extantibus, donationē ante nuptias, resq; alias certis modis ad eam deuolutas ex mariti perſona, iiſdem liberis quibuſdam conditionibus ſeruari præceperāt. Hæc Diuus noſtræ Manſuetudinis auus humana mente uiros quoq;, morte mulierū matrimonio diſſoluto, extātibus liberis, circa dotē, resq; alias certis modis ad eū ex pſona mulieris deuolutas, iiſdē cōditionibus ſuaſerat obſeruari. Nos feliciter uiculo legis hæc auaris obſeruāda cēſuimus. Nā generaliter quoquo caſu cōſtitutiōes ante legē hāc, mulierē liberis cōmunibus, morte mariti matrimonio diſſoluto, quæ de bonis mariti ad eā deuoluta ſunt, ſeruare ſanxerat. Iiſdē caſibus nos p huius legis autoritatē maritū quoq;, quæ de bonis mulieris ad eū deuoluta ſunt, morte mulieris matrimonio diſſoluto, cōmunibus liberis ſeruare cēſemus: nec intereſſe uolumus, ſi alter pro marito donationē ante nuptias, uel pro muliere dotem crediderit offerendā. Hæc obſeruari præcipimus, licet res ante nuptias donatæ, ut adſolet fieri, in dotē à muliere redigantur. Nam et ſi culpa mulieris repudio matrimonium fuerit diſſolutū, maritus totam donationē, non partes, ut in altera dote, retinebit. Dominium

minium autem rerum, quæ liberis, uel huius legis, uel præteritarum cõſtitutionum autoritate ſeruãtur, ad liberos pertinere decernimus. Itaq; defuncto eo, qui eas liberis reſeruabat, extantes, ab omni poſſeſſore liberi uindicabunt, conſumptas, ab hæredibus eius exigent, qui eas ſeruare debuerant. Alienandi ſanè, uel obligandi ſuo nomine eas res, quæ liberis ſeruari præceptæ ſunt, eis qui reſeruaturi ſunt adempta licentia eſt. Negocia uero liberorũ patri utiliter adminiſtrare concedimus. Diuidendi quoq; res inter eos ipſos liberos parentibus pro ſuo arbitrio, uel eligendi quem uoluerint licentiam non negamus. In hijs autem caſibus, in quibus res ut paternas mater liberis cõmunibus ſeruare præcepta eſt, hoc eſt, ubi morte mariti matrimonio diſſoluto, mulier ad alias nuptias uenit: uel ubi ut maternas patrẽ liberis cõmunibus ſeruare cenſuimus, hoc eſt, ubi morte mulieris matrimonio diſſoluto, uir ad alias nuptias uenit, ſi hæreditatem eius parentis qui prior mortuus eſt, non adierint liberi, licebit eis, tanquam eius tantum res fuerint, eas ſibimet uindicare. Scilicet ſi uel eius, qui poſterior moritur, hæreditatẽ crediderint adeundam: ne quod fauore liberorũ indictum eſt, quibuſdam caſibus ad læſionem eorum uideatur inuentum. Illud etiam humanis ſenſibus huic legi credidimus inſerendum, ut eo quoq; caſu quo lucratur uel mulier res, quæ ad eam à marito perueniunt, uel maritus eas, quæ ex bonis mulieris ad eum tranſeunt, hoc eſt, ubi primum matrimonium alterius morte diſſoluitur, nec ſuperſtes ad ſecundas nuptias uenit, ſi res uel maritus, uel uxor, hoc eſt, qui ſuperſtes eſt, non conſumpſerit, uel alienauerit, quod eis ad ſecundas nuptias non uenientibus, quaſi rerum dominis cõceſſum eſſe non dubium eſt, ſi hæreditatem eius qui poſterior moritur liberi adire noluerint, ut eis liceat res à patre profectas ut paternas, à matre ut maternas accipere. Quod autem Scitis prioribus continetur, nec à filia quæ in poteſtate eſt, donationẽ ante nuptias patri, nec à filio dotẽ acquiri, eo quoq; addito cõfirmamus, ut defunctis hijs adhuc in poteſtate patris ſi liberis extantibus moriantur, ad liberos eorum eadem res iure hæreditatis, non ad patrem iure peculij tranſmittatur, ne per nepotes auo uidelicet acquirendæ Florenti Præfecte chariſſime Auguſtorum. Illuſtris itaq; ac magnifica autoritas tua legem ſaluberrime promulgatam edictis propoſitis ad omnẽ notitiã faciat peruenire. Interpretatio.

In titulo: De maternis bonis, & materni generis excretione.

Hæc lex confirmat, ut ſi qua mulier poſt mortem mariti omnia, quæ ad eam de rebus mariti quolibet ordine peruenerunt, totum filijs profuturum debeat conſeruare. Hoc etiam & patres de rebus maternis ſimili obſeruatione cuſtodiant, excepto quod eis fuerit filiorum morte adquiſitum, ea ratione ſicut lex Theodoſiani in Octauo libro declarat. Si ad ſecunda uota uenerint, aut forte non uenerint, res quæ filijs iuſſæ ſunt reſeruari, poſt quorũ obitũ ſi alienatæ, uel obligatæ quoquo

pacto

pacto fuerint,ubicunq; eas potuerint inuenire,ad ſuum dominium filios præcipit reuocare: Nam permiſit ut mulier de ſponſalitia donatione, quã à marito ſuſcepit, ſi proprium nihil habeat,dotem exinde ipſi marito poſſit offerre. Cauſas uero filiorum patres agere utiliter,& cum ſumma ſtrenuitate conſtituit, & diuidere æqualiter inter filios facultates maternas, aut per ſe, aut per quos elegerint habeant poteſtatem. Sanè de omnibus rebus uxoris, quæ ad proprietatẽ mariti quolibet titulo uel nomine,ſeu donatione, ſeu teſtamento, ſeu morte filij peruenerint, etiamſi ad alias nuptias nõ tranſierit,ſi mortuo eo hæreditatem eius filij adire noluerint,omnia quæ de maternis bonis maritus quocunq; ordine habuit acquiſita,filij ſibi,ſicut reliquas maternas facultates, apud quoſcunq; inuenerint uindicabunt. Simili ratione ſi & mater marito mortuo,etiamſi ad ſecundas nuptias nõ uenerit, ſi hæreditatẽ eius filij adire noluerint, omnia quæ de paternis facultatibus mater eorũ quoquo modo,ut ſuperius dictum eſt, acquiſiuit, filij poſt mortem matris, cuius hæreditatem repudiauerint, ad integrum ſibi uindicent & defendant: quia iuſtitiæ intuitu conſtat eſſe proſpectum, ut quia nihil de illius parentis rebus, qui poſterior moritur, habere dinoſcitur,uel ea quæ ex prioris mortui parentis bonis eſſe conſtat, ad filios debeant integra peruenire. Reliquum uero huius legis in alijs legibus habetur expoſitum.

DECVRIO SI AD SENATORIAM DIGNITATEM, VEL ALIQVEM HONOREM ASPIRET. TIT. VI.

Impp. Theod. & Valent. AA. ad Senatum Vrbis Conſtantinop.

SOlendiſſimo cœtui ueſtro P. C. placere confidimus, ſi ciuitatũ commodis conſulatur. Veſtrum eſt nempe uelle ciuitates augeri. Vos Curijs peculiariter proſpicere conſueſtis:ſiquidem uobis noſtro iudicio reſp. ſoleat gubernanda committi. Nam etſi ocio frui uos quodam tempore patiamur, ne labore uideamini fatigari continuo, non tamen ideo cura uos deſerit optime regendæ reip. Quamobrem lege Curijs profutura uobis P.C. uel maxime gratulamur. Suggeſtione uiri illuſtris atque magnifici præfecti prætorij Orientis exconſulijs Florentij comperimus quoſdam Curiales iniurijs ſe Præſidum ſubtrahere cupientes,ad ſenatoriæ dignitatis prærogatiuam confugere. Hoc Curias eneruare non dubium eſt: Curialibus quippe præturæ munus poſitum patrias etiam functiones, ac ſua quenq; munia ciuitatis, patrimonijs eorum eo modo conſumptis, denegare cõpellitur. Et quod hijs moribus ſe iudicum reuerentiæ ſubtrahunt, dignitatis publicis cõmoditatibus noxiũ eſſe perſpicitis: Ceſſat enim debitorum compulſio, ſi debitori deſit executor. Lege itaque perpetuo ualitura decernimus: Nullum poſthac Curialem ſibimet dignitatis ſenatoriæ inſulas uſurpare: Nulli Curiali licentiam dari clariſſimo ſe permiſcendi conſortio. Sed ne prouidentiſſime conſtantiſſimeq; conſtituta quibuſdam præteritis ſemiplena reliquiſſe noſcamur, illis etiã Curialibus, qui iam ſenatoriam adepti ſunt

dignitatem, præturæ munus remitti decernimus, qui nõdum Prætores ſunt nominati, uel quos nominatos nondum ampliſſimi ueſtri cœtus ſententia præturæ muneri mancipauit obnoxios. Dat. pridie Id. Septemb. Conſtantinop. Theod. A. XVII. & Feſto v. c. coss. Interpretatio.

Hæc lex hoc præcepit, ut nullus Curialis natus ad aliquos honores adſpiret, nec dignitatem aliquam ſupplicando tentet adſumere, niſi tantum officia Curiæ debita ſe nouerit ſubiturum.

DE TESTAMENTIS. TIT. VII.

Impp. Theod. & Valent. AA. Florentio PF. P.

VT prodeſt gentes barbaras noſtri nominis imperio mancipari, ita noſtræ uictoriæ uidebuntur obedientibus fructuoſæ, ſi pacis commoda legum regulis componantur. Ideo diuinis ſenſibus die noctuq; res humani generis pertractantes, gratum duximus deficientiũ quoq; uolũtatibus ſubuenire. Vt pro ſuo quiſq; teſtetur arbitrio. Vt in poteſtate ſua ſuã habeat uolũtatẽ. Vt inuitus nemo nec taceat, nec loquatur. Illud eſt quippe proprie teſtamentũ, quod teſtantis merã obtinet uoluntatẽ. Natura talis eſt hominum, ut quoſdam diligant, alios timeant. Quibuſdam ſint officioſæ gratiæ debitores, alios ſuſpicentur. Quorundã fidẽ intelligant eligendam, alijs nihil credendũ exiſtimẽt, nec tamen audeãt de ſingulis quæ ſentiunt confiteri. Ideo ueteres teſtamenta ſcripta teſtibus offerebant, oblatarũq; eis tabularum perhibere teſtimoniũ poſtulabant. ☆ Sed dum iuris antiqui cautelã paulatim mutat poſteritatis imperita præſumptio, & teſtes exigãt omnino quæ teſtamẽto continẽtur agnoſcere, eò res proceſſit, ut dum ſua quiſq; nõnunq; iudicia publicare formidat, dum teſtibus teſtamenti ſua non audet ſecreta committere, ne ſuis facultatibus inhiantes offendat, inteſtatus mori, quàm ſua mentis arcana periculoſe patiatur exprimere. Hac itaq; conſultiſſima lege ſancimus, licere per ſcripturã conficientibus teſtamentũ, ſi nullum ſcire uolent quæ in eo conſcripta ſunt, ſignatã uel ligatã, uel tantũ incluſam inuolutamúe proferre ſcripturã, uel ipſius teſtatoris, uel cuiuslibet alterius manu conſcriptã, eamq; rogatis teſtibus, ſeptem numero ciuibus Romanis puberibus omnibus ſimul offerre ſignãdam & ſubſcribẽdã. Dum tamen teſtibus præſentibus teſtator ſuum eſſe teſtamentũ dixerit, quod offertur, eiq; ipſe corã teſtibus ſua manu in reliqua parte teſtamenti ſubſcripſerit. Quo facto, & teſtibus uno eodemq; die ac tempore ſubſcribentibus & ſignãtibus, ualere teſtamentũ: Nec ideo infirmari, quod teſtes neſciant quæ in eo ſcripta ſunt teſtamento. Quod ſi literas teſtator ignoret, uel ſubſcribere nequeat, octauo ſcriptore pro eo adhibito eadem ſeruari decernimus. In omnibus autem teſtamentis, quæ uel abſentibus, uel

Teſtamentum unde dictum.

præſentibus

præſentibus teſtibus dictantur,ſuperfluũ eſt,uno eodemq́ tẽpore exigere teſtatorẽ,& teſtes adhibere, & dictare ſuum arbitriũ, & finire teſtamentũ. Sed licet alio tẽpore dictatũ ſcriptumúe proferatur teſtamentum, ſufficiet uno eodẽq́ die,nullo actu interueniente, teſtes omnes uidelicet ſimul,nec † diuerſis ſubſcribere,ſignareúe teſtamentũ. Finẽ autẽ teſtamẽti ſubſcriptiões & ſignacula teſtiũ eſſe decernimus. Nõ ſubſcriptũ nanq́ à teſtibus,atq́ ſignatũ teſtamentũ pro imperfecto haberi cõuenit. Ex imperfecto autẽ teſtamento uoluntatẽ teneri defuncti, niſi inter ſolos liberos habeatur, nõ uolumus. Per nuncupationẽ quoq́,hoc eſt ſine ſcriptura teſtamenta non aliâs ualere ſancimus,niſi ſeptẽ teſtes,ut ſupra dictum eſt, ſimul uno eodemq́ tẽpore collecti, teſtatoris uoluntatẽ,aut teſtamẽtum ſine ſcriptura facientis audierint, non ut ſuũ,quod adſolet fieri,narrantes arbitriũ. Hoc eſt,ut manifeſte teſtari ſe ſub ijſdẽ teſtibus ſine ſcriptura eo ipſo tẽpore dicat,non futurũ ſuæ uoluntatis promittat arbitriũ. Si quis autẽ teſtamento iure perfecto,poſtea ad aliud uenerit teſtamentum, non aliâs quod ante factum infirmari decernimus,quàm id quod ſecũdo facere teſtator inſtituit,in iure fuerit conſummatũ: Niſi forte in priore teſtamento ſcriptis hijs,qui ab inteſtato ad teſtatoris hæreditatẽ ſucceſſionẽúe uenire non poterant,in ſecunda uoluntate teſtator eos ſcribere inſtituit,qui ab inteſtato ad eius hæreditatẽ uocantur. Eo enim caſu,licet imperfecta uideatur ſcriptura poſterior,infirmato priore teſtamẽto, ſecundã eius uoluntatẽ non quaſi teſtamentũ,ſed quaſi uoluntatẽ inteſtati ualere cenſemus : in qua uoluntate quinq́ teſtiũ iuratorũ depoſitiones ſufficient. Quo non facto,ualebit primũ teſtamentũ, licet in eo ſcripti uideantur extranei. Illud etiã huic legi perſpicimus inſerendum,ut quoniã græce iam teſtatori cõceſſum eſt legata cuiq́, ac directas libertates, Tutores etiã græcis uerbis liceat in teſtamentis relinquere, ut ita uel legata relicta,uel libertates directæ, Tutores úe dati uideãtur, ac ſi legitimis uerbis ea teſtator dari,fieri,obſeruariq́ iuſſiſſet. Florenti Præfecte chariſſime Auguſtorũ. Illuſtris itaq́ & magnifica autoritas tua conſultiſſimam legẽ,edictis propoſitis,ad omniũ notitiã perferri præcipiat. Dat. pridie Id. Febr. Conſtantinop. Theod. A. XVII. & Feſto V. C. COSS. Int.

† *Forte diuiſim legendum eſt.*

Teſtamenta per nuncupationem.

Hæc lex multa confirmat,quæ de teſtamentis in Theodoſiani corporis autoritate cõſcripta ſunt. Sed hoc amplius habet,ut ſi aliquis iure prætorio condiderit teſtamentũ,id eſt,quod ſeptẽ teſtiũ ſubſcriptionibus confirmatur,autor teſtamenti, ſi literas ſcit,octauus ipſe ſubſcribat: Sin autẽ aut ſubſcribere non poteſt,aut literas neſcit,tunc octauũ pro ſe adhibeat ſcriptorẽ: Nam etſi ſubſcriptores neſciãt quæ in pagina teſtamenti continentur,teſtamentũ ex hac re nõ habeatur infirmũ. Teſtamento uero nihil detrahitur, ſi per plures dies dicatur fuiſſe dictatũ, dummodo una die ſub præſentia teſtatoris ſimul oẽs rogati à teſtatore ſubſcribãt,ac ſuis ſigillis ſubſcriptũ muniant teſtamentũ. Per nnucupationẽ quoq́,hoc eſt ſine ſcriptura qui ſuam publicare maluerit uoluntatẽ,conuocatis ſimul una hora ſeptẽ teſtibus,primũ pro

Iure prætorio teſtamenta condere.

q̃ ra re eos uenire rogauerit, euidenter explanet, ut quia teſtamentũ non fecit, illi apud geſta defuncti publicent, & allegẽt uoluntatẽ. Si quis autẽ facto legitimo teſtamento aliud poſtea uoluerit facere teſtamentũ, nõ aliter quod prius factũ eſt red
† ſubſcriptum datur infirmum, niſi ſequens teſtamentũ omni firmitate fuerit † conſcriptum, & legitimo teſtiũ numero roboratũ: Nam ſi imperfecta fuerit forſitan deficientis uoluntas, ſecũda uoluntas tunc ualeat, ſi in primo teſtamẽto, quod fecerat, extraneos ſcripſit hæredes, & poſtea in ſecunda uoluntate illos inſtituit, uel ad ſucceſſionẽ uocauit, qui etiãſi non teſtatus fuiſſet, poterant in hæreditate defuncti ab inteſtato ſuccedere, quæ tamen poſterior uoluntas defuncti licet non ſit perfecta, ſic in omnibus quæ ſcripta ſunt ualeant, ut quinq; teſtes iuriſiurandi religione confirment teſtatorem ad hoc eos conuocaſſe, ut remoto priore teſtamento, ſecundum in propinquis ſuis, quã perficere nõ ualuit, conderet uoluntatẽ, quæ in omnibus, uel circa omnes firma permaneat.

DE ALLVVIONIB. ET PALVDIB. TIT. IX.

Impp. Theod. & Valent. AA. Cyro PF. P.

SVggeſtionibus tui Culminis ſemper magnũ aliquid reip. conferendi materiæ miniſtrantur, ſemper nobis aliquid porrigitur emendandũ. Quãta igitur Magnitudinis tuæ prouincialiũ cura eſt, per eas quoq; non dubie declaratur. Alluuionũ, quæ cõtingere ſolent in prædijs, quæ ripis quorundam fluminũ terminantur, ea natura eſt, ut ſemper incerta poſſeſſio, incertum ſit eius dominiũ quod poſſeſſori per alluuionẽ accreſcit: Nam quod hodie poſſidemus, nonnunq̃ altero die uicini fundi dominio, in alteram fluminis ripam translatum, acquiritur, nec tamen apud eum cui accreſcit ſemper remanet acquiſitum, ſed plerunq; redit ad priorẽ dominum cum augmento. Sæpe nec ad poſteriorẽ manet, nec ad priorẽ redit, ſed in harenã fluminis inũdatione diſſoluitur.
† militantum Ideo ſuggeſtionẽ tui Culminis admittẽtes, non Aegyptijs ſolis, nec de †limi tantum alluuionibus loquimur: Sed quod ſalubre eſt, orbi terrarum, atq; omnibus prouincijs promulgamus. Et ea, quæ per alluuionem poſſeſſoribus acquiruntur, neque ab ærario uendi, neq; à quolibet peti, nec ſeparatim cenſeri, uel functionem exigi hac perpetuo lege ualitura ſancimus, ne per alluuionum ignorantiã uetitã rem, & maxime noxiam poſſeſſoribus uideamur indicere. Similiter nec ea quidẽ, quæ paludibus antea uel paſcuis uidebantur aſcripta, ſi ſumptibus ac laboribus poſſeſſorũ nunc ad frugũ fertilitatẽ translata ſint, uel uendi, uel peti, uel quaſi fertilia ſeparatim cenſeri, uel functiones exigi cõcedimus: ne doleant diligenter operã ſuã agri dediſſe culturæ, nec diligentiã ſuam ſibi damnoſam intelligant. Huius legis temeratores quinquaginta librarum auri condemnatione coherceri decernimus. Inter quos habẽdum eſt officiũ quoq; tuæ ſedis excelſæ, ſi aliquid eiuſmodi ſuggeſſerit diſponendũ, uel ſi preces in
† petitor ſtruxerit † petitoris, Cyre Præfecte chariſſime Auguſtorũ. Illuſtris itaq; & ma-

& magnifica autoritas tua ſuggeſtione tui Culminis, ac diſpoſitione non admiſſa tantum, ſed etiã collaudata, legẽ hanc edictis propoſitis ad omniũ notitiam perferri præcipiat. Dat. XI. Cal. Octob. Conſtantinopoli, Valent. A. V. & Anatholio V. C. COSS. Interpretatio.

Hac lege † cenſitũ eſt, ut ſi fluuius alueũ ſuũ paulatim in aliam partẽ contulerit, terrã ille acquirat, cuius finibus ſpatiũ terræ dinoſcitur cõtuliſſe. Quã rem beneficio aquæ poſſeſſoribus acquiſitam nullus uelut fiſcalem audeat uindicare, cui rei tributum nullus adijciat. Si quis etiam paludes ſuo ſtudio deriuauerit, & ad uſum fertilitatis adduxerit, ſimiliter hoc is qui excoluit, ſine cenſu perpetuo iure poſſideat, neque quiſquam hoc audeat à noſtra munificentia poſtulare. † *ſancitum*

DE BONIS DECVRIONVM, ET NATVRAlibus filijs eorum in Curiam mittendis, hæredibusq́ ſcribendis. TIT. X.

Impp. Theod. & Valent. AA. Apollonio PF. P.

NVlla profeſſione uirtutis, nullaq́ re alia potius homines deo, quàm prona liberalitate iunguntur. Nam cum beneficiorum fontibus genus amplificetur humanũ, diuinã beneuolentiã nobis credimns obligari, unde ſpes tota uiciſſitudinis expectetur. Quod ſi quis bene de ſe meritum lædat, ex amore omnium quem liberalitas meruit, cõmuni neceſſe eſt odio condemnetur ingratus. Huius iniquiſſimæ rei acerbitate cõmotam Celſitudinẽ tuam, à nobis remedium poſtulaſſe præſens ſuggeſtio declarauit. Multi enim ſæpe nullam trahẽtes ſorte maiorũ Decurionatus originẽ, ſua ſponte, liberaliq́ ſentẽtia pietatis quoddam inſigne duxerunt, magnificis patriam muneribus beneficijsq́ donare. Alij, cum extruendi publici operis nulla eis neceſſitas immineret, diuerſis eam ædificiorum ornatibus extulerunt. Id augendæ patriæ deſiderium maximis laudibus ac præconijs efferendum, alios curialibus oneribus, alios diſcuſſionũ laqueis implicauit. Et quod ultra omnẽ indignationẽ eſt, rationes liberalitatis ſuæ dare cogitur, qui luxuriæ non deſiſſet. Quod niſi prouida diſpoſitione curetur, quotus quiſq́ erit, tam ſui, ſuæq́ utilitatis ignarus, qui uel in operibus conſtruendis largitatẽ exercere uelit, cui diſcuſſor immineat, uel in conferendo aliquo munere gloriari, cum id quod munus fuerat, incipit eſſe iam debitum? Qui denique ſic patriam ſuam diliget, ut cum frui liceat opibus ocioſis, iactura patrimonij ſui ſollicitã redimat egeſtatẽ? Quapropter ipſis ciuitatibus potiſſimum conſulentes, quibus ſuorum ciuiũ beneuolentiam nolumus interclusam, huius æternæ legis ſaluberrima ratione decernimus, ut ſi quis ſua ſponte, nulliq́ eiuſmodi oneri ſubditus, in qualibet ciuitate per ſe, alteriusúe perſonam quodcunq́ munus ediderit, uel honorem geſſerit, nul- *Liberalitas facit homines dijs ipſis uicinos.*

lum ex uoluntaria largitate uel præiudiciū ſui ſtatus incurrat, uel diſcuſſionis ratiociniīs obligetur: Hoc enim pacto, cū ex uoluntate præbeatur quod ſi neceſſitas immineat euitetur, nec gratos ſuæ circa patriam beneuolentiæ pœnitebit, nec excuſatio relinquetur ingratis. Illi etiam parti, ſollicita nobis circa res humanas prouidentia ſuggerente, conſulendum eſſe credidimus, quantū fauoris, ſplendoriſq; legitimæ proli ex legū ſuffragatione præſtatur, tantū naturali ac degeneri ſoboli derogatur: Nam cum de ſucceſſionibus paternarū facultatū quædam ſeueriora, quædam humaniora circa eos iura prolata ſint, nulla lex adeo eis pepercit, ut eiuſmodi ſorte conceptos ſaltē in aliorū loco poneret, quos naturæ cōiunctione proximos inueniſſet. Sed nos, à quibus ſolet in hominū genus ſemper aliquid procedere quo iuuetur, una eademq; ſaluberrima ſanctione & horum conditioni, & Curiarū cōmoditati ſubueniendū eſſe perſpeximus, ut cum & naturaliū liberorum uilitas ſplendidiorē fortunam, & Decurionū nobilitas multitudinē deſideret, autori utriuſq; generis, utilitatibus in cōmune perpenſis, ab altero commodetur, quod alteri deficit: lexq; undiq; temperatiſſima collocetur, quæ & naturæ uitium dignitatis impartitione ſoletur, & ordinū dignitatē à corporum exiguitate defendat. Hac igitur perpetuo duratura promulgatione decernimus, ut ſicui & legitimorū, & naturalium liberorum progenies ſuppetat, ueterum illibata conſtitutionū autoritate ſeruata, iuſtæ ac legitimæ ſobolis iura nulla imminutione decreſcant. Siquis uero parentibus amiſſis, naturalem duntaxat fœcunditatē, non etiā legitimā ſortiatur, ſeu liber ipſe, ſeu Curiæ ſit nexibus obligatus, & tradendi filios uel omnes, uel quos quemúe maluerit, eius ciuitatis Curiæ, unde ipſe oritur, & in ſolidum hæredes ſcribendi liberā ei concedimus facultatē. Parentibus uero ſuperſtitibus, ſi naturalis pater uitæ munus impleuerit, quartā partē bonorū contēplatione gradus legitimi patri matriúe, auo uel auiæ ſaluā intactāq; ſeruamus, ut ſi quis eorū uel præteritus, uel parū quàm ei debebatur ex legibus fuerit conſecutus, mouere de inofficioſo teſtamēto querelā pro iuris ordine concedatur. Quos ex hac noſtra diſpoſitione nec lædi credimus, nec offendi. Nec enim aliquid ex eorū iure decoquitur, cum neque, ad quoſcunq; hæredes ſorte tranſmiſſa, quicq̄ amplius ex filiorū ſuorum nepotūúe facultatibus, præter memoratā defenderit quantitatē. Niſi forte moleſte ferendū ſit, natura ſibi cohærētes, licet iure nō iunctæ ſint, alieniſſimis anteferri, rerūq; eſſe participes, quos cōſortes ſanguinis cōfitentur. Qđ ſi cui nō ex urbe, ſed uico, uel poſſeſſione qualibet oriūdo naturales liberi cōtigerint, eoſq; uelit ſub definitione prædicta, & Curiæ ſplendore cohoneſtare, & hæreditatis opibus adiuuare, eius ciuitatis adſcribendi ſunt ordini, ſub qua uicus ille ſeu poſſeſſio cenſetur. Quod ſi alterutram

rutram regnantium ciuitatẽ patriam ſortiatur, ſit ei liberum & ſuſceptã ex inæquali coniugio ſobolem cuiuſcunq; ciuitatis Decurionibus immiſcere, dummodo ciuitas quæ eligitur totius prouinciæ teneat principatum. Indignũ eſt em̃, ut qui ſacratiſſ. Vrbis ubere glorĭatur, natales ſuos non illuſtri ordine ciuitatis illuminet. Hæc, ſiue cum poſtrema definiat, ſiue cum donatione cuiuslibet quantitatis, habita ratione parentum in liberos, naturalis pater conferat, quod de ſubeunda ſorte curiali, ſeu teſtamento, ſeu actorum fide conſtituant, ita ratum eſſe, ſtabiliterq; uolumus obſeruari. Vt ſiue abſtinendo hæreditatibus, ſiue abdicando donationes, naturales liberi curialem uoluerint euitare fortunã, poſteaq̃ paternarũ opum uel in ſolidum, uel ex parte reperti fuerint poſſeſſores, licet eas alienauerint, omni modo ad conditionem, in qua pater eos amplificatis opibus eſſe uoluit, etiam inuiti cogantur accedere. Apolloni Præfecte chariſſ. AA. Illuſtris & magnifica autoritas tua quæ ſanximus edictis propoſitis ad uniuerſorũ noſtro imperio ſubiectorum notitiam cõmeare perficiat. Dat. XVI. Cal. Ian. Conſtantinop. Maximo & Paterio V.C. COSS.

Interpretatio.

Si quis habuerit legitimos filios, & naturales habuerit, id lex iſta conſtituit, ut id obſeruetur, qđ eſt in Theodoſiani Corpore conſtitutũ, hoc eſt, ut extãtibus filijs legitimis octaua hæreditatis naturalibus, uel eorũ matribus, pater ſi uoluerit, derelinquat. Si uero legitimos filios non habuerit, & naturales habuerit, & eos hæredes facere uoluerit, nõ aliter poterit, niſi ut primitus eos corpori Curiæ ſub geſtorũ teſtificatione cõiungat, & ſic, ſi uoluerit, integras ad eos ſiue donationes, ſiue teſtamẽto hæredes ſcribẽdo transferre poterit facultates. Quarta uero patri uel matri, auo, auiæ, quibus de inofficioſo teſtamẽto actio ſuppetit, ſpecialiter ſeruata. Hoc ſeu Curialis, ſeu liber à Curia naturalibus filijs ita cõferre legis iſtius ordinatione permittit, ita ut in ea ciuitate, in qua, uel in cuius territorio habitat, naturales filios cõſtituat Curiales. Quod ſi, ut adſolet, in duabus prouincijs ei poſſeſſio uel habitatio fuerit, & uoluerit eos in ciuitate ſua facere Curiales, hoc lex iſta permittit, ut in qua prouincia elegerit, dummodo in Metropolitana ciuitate, inſtituendi naturales filios Curiales pater habeat poteſtatem.

Iidem AA. Apollonio PF. P.

Nulla penè res adeo pro utilitate humani generis inuenitur, quæ non callidis hominũ conſilijs ad fraudẽ malitiaq; conuertitur. Nonnulli em̃ Curiales, quorũ corpori ſemper uolumus eſſe cõſultũ, parũ habẽt ſua cõmoda noſtris beneficijs adiuuari, niſi eis ad aliorũ abutãtur incõmodũ. Sed nos, quibus ingenitũ eſt prodeſſe cunctis, obeſſe nemini, ſicut eorũ utilitatibus prouidendũ eſſe cenſemus, ita fraudibus etiã ducimus obſiſtendũ. Hic em̃ eſt expeditiſſimæ ſanctionis effectus, q dum alijs ꝓſpicit, aliorũ iura non minuit. Meminimus quippe, nuper emiſſa lege diuali, portionẽ quartã de facultatibus Curialiũ, fati munus implentiũ, ex qualibet nouiſſima uolũtate, uel ab inteſtato etiã ad quẽcunq;, præterq; ſi ad filios

deferantur,

deferantur, Curiarum deputaſſe corporibus. Sed multi, tanquam corrũpendi totius patrimonij accuſatione captata, uniuſcuiuſq; rei ſibi particulam uindicando, adeo totas dilacerant facultates, ut dum participibus relictarum opum nocere cupiant, ſua quoq; iura præcipitent. Quorum nimiam licentiam prouida diſpoſitione frenantes, ipſis quidem Curialibus occupandi ſua autoritate res mortui copiam denegamus. Optionẽ uero damus hæredi, ad quẽ uel inteſtato, uel ex poſtrema uoluntate derelictis, uel fideicommiſſarijs uerbis decucurrit hæreditas, utrum extimationem quartæ partis Curiæ uelit offerre, an omne patrimonium, quod relictum eſt, in partes quatuor pro ſua uoluntate diuidere, ut rebus totis in ſortitum * deductis, uel Curiæ quadrantis, uel hæredi, ac fideicommiſſario per uniuerſitatem dodrantis electio ex ſortis cõditione contingat. Ita ſcilicet & præfati ſucceſſores, & Curia imprimis ceu rerũ domini liberabũtur incõmodo. Naturale quippe uitium eſt negligi, quod communiter poſſidetur, utq; ſe nihil habere, qui non totum habeat, arbitretur. Deniq; ſuam quoq; partem corrumpi patitur, dum inuidit alienæ. Sed ubi quarta pars bonorum mortui Curiæ debet offerri, immobiles quidẽ res, quæ nec latere facile poſſunt, nec quicquã ſi diuulgentur officiunt, ſub aſpectu etiam Curialium æſtimari, diuidiúe concedimus. Mobiles autem res, uel ſe mouentes, uel inſtrumenta, uel ſi quid etiam in eiuſmodi iure conſiſtat, in medium proferri diuulgariq; non patimur: Sed iuratis ſucceſſoribus, cum apud ſe diligenter æſtimauerint, quæ, quãtiq; ſint pretij facultates, credi oportere decernimus. Quid enim tam durum, tamq; inhumanum eſt, quàm publicatione pompaq; rerum familiarium & paupertatis detegi uilitatẽ, & inuidiæ patere diuitias. In exigendis uero debitis, ſi pretiũ quod pro quarta parte actionũ Curiæ competit, ſucceſſores præſtare noluerint, cautionibus iurata fide prolatis in mediũ, unuſquiſq; à debitoribus cõuenientem ſibi exigat portionem: Eq; diuerſo æs alienũ, ſi cui defunctus fuerat obligatus, tam ijdẽ ſucceſſores, quàm Curia per ſuam ſortem reſtituere cõpellantur. Quod ſi ſæpe dicti ſucceſſores ſacramentum ſibi crediderint excuſandum, tum uero ad ſimilitudinẽ rerum immobilium diligenter Curialibus omnium rerũ indago præbetur: ſcilicet ut uniuerſis mortui facultatibus in aperto propoſitis, uel æſtimatio rerum, uel diuiſio, prout ſucceſſores elegerint, ſub præſentia Curialium celebretur. In omnibus autem caſibus, ubi quarta pars Curiæ cõpetit, tranſactiones interpoſitas firmas illibatasq; manere decernimus. Ad filiorum uero numerum, ad quos integras opes uenire cenſuimus, filium, nepotẽ, patrem, auum & proauum, ad uirilis ſexus originẽ pertinentes, etſi alieni ſint, Curiæ iubemus adiungi, ut ad has quoque

Viſum eſt in ueteri exemplari deeſſe uerbũ, quãuis ſententiæ id minime officiat.

quoq; perſonas ex ultima uoluntate, uel ab inteſtato delapſæ facultates nullius partis imminutione decreſcant. Filiam, quinetiam neptem, pronepte múe Principali eiuſdẽ ciuitatis, unde pater, auus uel proauus oritur, nuptam, rerũ uel ab inteſtato, uel ex diſpoſitione uoluntatis ultimæ quæſitarum, integrum nullaq; parte minutum dominium habere ſancimus. Quod ſi poſt parentum obitũ inueniantur innuptæ, uel uiduæ, impuberibus quidem poſt tranſactam pubertatem, in alijs uero quæ pubertatẽ adeptæ ſunt, uel etiam in uiduis poſt mortem parentis trienniũ duntaxat uolumus expectari, ut interim quarta portio ſuſpenſa, uel apud eam, ſi in matrimonio Curialis eiuſdẽ ciuitatis fuerit collocata, perpetuo iure permancat. Vel ſi intra id temporis alienum eadem Curia ſortiatur maritũ, penitus úe nupta non fuerit, memorata pars Curiæ cum triennij tam urbanorum, quàm ruſticorum prædiorum duntaxat fructibus addicatur. Ita tamen, ut & optionis conditio, in offerendis rebus quartæ partis * & ſacramenti tam de quantitate, quàm de æſtimatione rerum mobilium, deq; actionibus inferendis excipiendis úe, ſicut in extraneis perſonis dictum eſt, ratio conſeruetur: Cæteris uidelicet, quæ ſuper hac re prolatá conſtitutio continet, firmiter duraturis. Sed & ſi mater mortui uel auia, tempore, quo filius nepos úe moritur, in coniugio Curialis inuenta fuerit, ne ipſas quidẽ patimur quartæ portionis ſubire iacturam. Extraneũ quinetiam hæredem, propinquitatis quidem iure diſcretum, Curiæ tamen eiuſdem ciuitatis obnoxium ſupradictæ portionis diſpendio liberamus. Fœmineo uero ſexui non hac tantum prouiſione, ſed illa inſuper iuris adiectione conſulimus. Præcipimus nanq;, ut ad ſimilitudinem naturalium filiorũ, quos Decurionatus ſorti paterna ſententia dedicauit, filia quoq; naturalis, in matrimonium Curialis aſcita, ſi tamen nulla patri eius ſuppetat legitima ſoboles, id quod paternæ uiſum fuerit uoluntati, & omnes res patrias donationis titulo conſequatur, & hæres ſcribatur ex integro: Ita tamen, ut & parentum, quibus quarta pars matrimonij relinquenda eſt, & locorũ, unde gener legitur principalis, ad formã nuper emiſſæ conſtitutionis ratio conſequetur. Quid enim intereſt, utrum per filios, an per generos ciuitatum commoditatibus cõſulatur? Et utrũ nouos lex faciat Curiales, an foueat quos inuenit? Aliam quoq; de negocio Curialis caliginem, ſuggeſtione tui Culminis moti, recenti interpretatione diſcutimus, & imprimis deſcriptionis onere ſiliquarum quatuor, quas lucratiuis iugationibus tantũ non humanis, uel animaliũ cenſibus, neq; mobilibus rebus iubemus indici, & ſi Curiales non ſint, maiores ac poſteros liberamus. Vt ſi pater, auus, uel proauus, filio, nepoti, pronepoti úe, uel filiæ, nepti, pronepti úe, nec referet nuptæ ſint Curialibus

Deeſt uerbũ, quale eſt, maneat.

rialibus nec ne, poſtrema uoluntate, uel inter uiuos etiã donatione quicquam de ſuis opibus largiatur, memoratæ deſcriptionis ceſſet indictio. Eq́ꝫ diuerſo, ut ſi poſteri ad maiores prædicta ſibi cõſanguinitate deuinctos, præfatis titulis ſuas conferant facultates, nullius acceſſione grauaminis huiuſmodi liberalitas oneretur. Ita enim neceſſarijs ſibi coniunctisq́ꝫ perſonis ſub liberalitatis appellatione debitum naturale perſoluitur. Cuius autoritatẽ iuris pariter ualere ſancimus, & ſi ab inteſtato ſuccedant præfati ſibi generis ordine ſociati. Ex hijs enim ſucceſſionibus maxime debiti potius ſolutio, quàm muneris oblatio comprobatur, quæ non largientibus etiã dominis ipſa propinquitatis ſerie deferuntur. Cæterum uero licet quadam inter ſe cognatione iungantur, nunquam tamen Curiale prædium ſine prædicto onere lucrabuntur, niſi forte is, cui lucro res ceſſerit, eiuſdẽ ciuitatis ordini ſit obſtrictus, qui licet inter extraneos numeretur, † uacuum tamen ea functione quod datum eſt conſequitur. Nam cum perſonæ conditio non mutetur, ne rei quidem ſtatum conuenit immutari. Lucratiuas uero res eas tantũ uolumus appellari, & prædictæ deſcriptionis grauamine excipere, quæ hæreditatis, legati, fideicõmiſſi iure, mortis cauſa donatione, uel cuiuslibet poſtremæ uoluntatis arbitrio ad quempiam delabuntur. Inter uiuos etiam donatio ſimplici liberalitate confecta lucratiuæ merebitur & nomen & ſarcinam. Si uero uel ſocer futuros filij nepotes, uel pronepotes ſponſæ affinitatis cœundæ cauſa donauerit, uel parens etiam filiam, neptem, uel proneptem, Curiali, ſeu extraneo nubentem dotauerit, licet caſus, euentusúe eius cui data eſt, uertatur ad lucrum, nec inter lucratiuas numerabitur, nec deſcriptionis oneri ſubiacebit. Nec enim iuris optimi eſt matrimonium, cum tot tantisq́ꝫ ſuis difficultatibus opprimatur, aduentitijs etiam cumulare ponderibus. Res uero, quæ memoratis cauſis lucratiuæ ſemel nomẽ exordiumq́ꝫ ſortita eſt, licet ab eo qui ſuſceperit, ad alterum emptionis uel cuiuſcunq́ꝫ contractus iure migrauerit, cum prædicto deſcriptionis grauamine proculdubio transfertur, ut uel ſciens ſibi imputet, qui accepit oneratam, uel ſi ignorauerit, quod intereſt conſequatur. Contraq́ꝫ ſi cuiuslibet contractus exordio lucratiuæ nomẽ euaſerit, & ſi poſtea lucri titulo in dominatum alicuius ceciderit, ſarcinam memoratæ deſcriptionis effugiet: Nulla enim in huiuſcemodi cauſis confuſionis intercedit occaſio, ſi ad primordium tituli poſterior quoq́ꝫ formetur euentus: Niſi forte rẽs Decurionis, quæ ad eum cuiuſlibet mercimonij iure peruenerit, ad alterum fuerit poſtrema eius uoluntate ab inteſtato, uel inter uiuos donatione translata. Tunc enim, quia ſemel in perſonam cecidit, principali ueterum titulorum nequaquam ratione perſpecta, conditionẽ & onus

merebitur

† lucrum

Lucratiuæ res.

merebitur lucratiuæ. Apolloni Præfecte chariſſime AA. Illuſtris itaque & magnifica autoritas tua, edictis ex more propoſitis, ſanctionē noſtræ Clementiæ, quam in perpetuum uolumus obſeruari, ad omnium notitiā peruenire conſtituat. Dat. VII. Id. Mart. Conſtantinopoli, PC. Dioſcore, & Theod. VV. CC. COSS.

Interpretatio.

Lege hac Curiales minime prohibentur teſtamentū facere, ſed id aut legitimis filijs ſi uoluerint facultates ſuas integras ſine imminutione aliqua derelinquant. Cæterū ſi filij legitimi defuerint, quemlibet etiam extraneum à Curia ſcribere hæredē permittātur, ſed ita ut hæres, qui conditionem Curiæ nullam debet, quartam hæreditatis acceptæ Curiæ ſine aliqua imminutione mox refundat. Quod ſi is qui hæres ſcriptus eſt, integram hæreditatem habere uoluerit, pro quarta illa, quæ Curiæ deputatur, pretium quantum ualuerit dare non differat. Agri, domus, uel quicqd latere nō poteſt, communi æſtimatione taxentur. De †pretio uero, aut quicquid latere poteſt hæres ſcriptus, Curiæ præbeat ſacramenta, ſecundum fidem pretium ſoluturus. Quod ſi noluerint, prolatis omnibus tres partes hæres, & quartam Curia uindicabit. De cautionibus uero, quæ Teſtatori Curiali debebantur, ſimili ratione diuiſis etiam quæ Teſtator Curialis debuiſſe conuincitur, tres partes hæres, et quartam Curia creditoribus ſine dilatione diſſoluat. Pactiones quæ inter hæredem & Curiam de hæreditatis diuiſione factæ fuerint, firmæ permaneant. Filij uero, nepotes & pronepotes, qui auis & proauis per uirilē gradum ſucceſſerint, ſeu ſcripti hæredes ſint, ſeu ab inteſtato ſuccedant, ſiue Curiales ſint, ſiue à Curia liberi, de hæreditate ſibi debita uel dimiſſa, quartā partem Curiæ nomine penitus non amittant. Filia etiam Curialis, neptis, proneptis ſi Curiali ipſius ciuitatis in matrimonio iuncta fuerit, auo, proauo inteſtatis, in integra hæreditate ſuccedit. Et ſi teſtatus fuerit, & has perſonas relinquat hæredes, quartam portionem Curiæ refundere non coguntur. Quod ſi filia, neptis, aut proneptis à patre, auo, uel proauo, uel in minore ætate, uel uiduæ relinquantur hæredes, poſteaquam ad annos pubertatis acceſſerint, triennio expectentur, ut ſi Curiali eius ciuitatis nupſerint, integram hæreditatem, ſicut eis uel debita eſt, uel dimiſſa, ſine aliqua imminutione poſſideant. Si uero nupſerint qui Curiæ nihil debebat, quartā partē hæreditatis à die mortis autoris Curiæ cum fructibus, ſine aliqua diſſimulatione reſtituant. Et ſi ſine maritis uoluerint perdurare, quartam ſimiliter Curiæ cum fructibus reddant. Quod ſi rem relictam à parentibus tenere maluerint, ſacramento præbito de quantitate hæreditatis, quartam partem Curiæ in pretio mox refundant. Matri quoque uel auiæ, ſi tamen Curiales maritos habuerint, quartam portionem hæreditatis defuncti filij uel nepotis, quæ eis acquiſita eſt, lex iſta à Curia non iubet auferri. Nam ſi quis Curialis quemlibet extraneum, & tamen Curialem ſcribat hæredem, & ipſe quartam, quæ portio Curiæ ipſius eſt, non refundat, Curialis etiamſi legitimos filios non habuerit, & habuerit naturales, ſi uoluerit eos Curiæ iungere, & hæredes ſcribere, uel donatione in eos propriam conferre ſubſtantiam, faciendi habeat poteſtatem. Filia quoque naturalis, ſi Curiali nupta fuerit, licet proprias & donare & relinquere facultates, ea conditione, ut patrem matremúe, uel quibus actio de inofficioſo teſtamento competit, nullatenus prætermittat. Sed eis legibus debitam uel donationis, uel mortis tempore, hoc eſt quartam portionem reſeruet.

† *præſidio*

NOVELLARVM THEODOSII A.
FINIS.

LEGVM NOVELLARVM DIVI VALENTINIANI A. LIBER.

TITVLI.

De fructibus inter maritum & uxorem expenſis, filijs uel hæredibus minime imputandis.
De Manichæis.
De homicidio caſu, & uoluntate facto.
De teſtamentis.
De ſepulchris.
De libertis & ſucceſſionibus eorum.
De indulgentijs reliquorum.
De XXX. annorum præſcriptione omnibus cauſis opponenda.
De colonis uagis, uel agnatione eorum, & de aduenis.
De confirmādis hijs quæ adminiſtrantibus, uel publicum officiū gerentibus diſtracta ſunt uel donata, & de aduocatis, uel de cæteris negocijs.
De parentibus, qui filios ſuos per neceſſitatem diſtraxerunt: Et ne ingenui Barbaris uenundentur, neqꝫ ad tranſmarina ducantur: Et qui eos comparant, quale debeant recipere pretium.
De Epiſcopali iudicio, & diuerſis negocijs Clericorum.

DE FRVCTIBVS INTER MARITVM ET uxorem expenſis, filijs, uel hæredibus minime imputandis.

TITVLVS I.

Impp. Theod. & Valent. AA. Albino PF. P.

Autoritatis ſuæ memorē ampliſſimum Senatum gratanter agnouimus, cuius conſiliū improbis rebus ſemper occurrit. Hinc eſt, quod nuper illuſtribus ac ſublimibus uiris, quos euocari ad ſacratiſſimum comitatū utilitas publicæ neceſſitatis exegit, nobis ſuggerenda mandauit, ne abhorrenda uſurpatio † ab omni cōuerſatione honeſta uires diutius obtineret. Comperimus enim quoſdam poſt maritorum obitum filios ſuos propoſita indecora actione nudaſſe, cum ab hijs patrimonij ſui fructus quærerent, quos utiqꝫ ſtante matrimonio, in illa æqualitate uiuendi in commune conſumptos cōuenit æſtimari, quorumqꝫ ratiociniū perplexū atqꝫ confuſum ad ueritatis fidem diſcuti poſſe non credimus. Cumqꝫ in illud frequentius nouerimus accidere, ut maiores expenſas flagitet matronalis ornatus, & cum nunquam uiri poſt uxorum obitum huiuſmodi aliquid credant communibus filijs opponendum, durum eſt muliebri tantum licentiæ iſta permitti. Et ideo Albine Præfecte chariſſime Auguſtorum, illuſtris ac magnifica autoritas tua hac edictali ſciat nos lege ſanxiſſe,

Videtur deeſſe uerbum, quale eſt: aliena.

xiſſe, ne de coniugij copula eorũ alter ſuperſtes defuncti hæredes ſuper hac repetitione redditum æſtimet lite pulſandos. Hac enim conditione & uxores teneri uolumus & maritos. Siue enim interceſſerit dos, ſeu obla ta non fuerit, omne iurgiũ huiuſce repetitionis & ratiocinij conticeſcat. Hanc autem legem utilitati & concordiæ humani generis profuturã, edi ctis per prouinciam propoſitis, Amplitudo tua in omnium notitiam fa ciet peruenire. Dat. III. Id. Septemb. Rauennæ, D. Theodoſio A. XVII. & Albino VC. COSS. Interpretatio.

Si uir uxore ſuperſtite moriatur, fructus, quos conſtante coniugio conſtat ex penſos, nullam poſtea à communibus filijs, ſeu ab hæredibus mater repetendi ha beat facultatem. Quod & ſi uxor uiuo marito deceſſerit, maritũ præcipit eadem le ge conſtringi, ut & ipſe à filijs uel hæredibus uxoris de ipſis fructibus, qui in com mune expenſi ſunt, penitus nihil requirat.

DE MANICHAEIS. TIT. II.

Impp. Theod. & Valent. AA. Albino PF. P. II.

SVperſtitio Paganis quoq; damnata temporibus, inimica pub licæ diſciplinæ, & hoſtis fidei Chriſtianæ, ad excidium ſui Cle mentiam noſtram non immerito prouocauit. Manichæos lo quimur, quos execrabiles, & toto orbe pellendos, omnium retrò princi pum ſtatuta iudicarunt: Nec diſſimulatione crimina nuper detecta pa tiuntur. Quæ enim, & quàm dictu audituq; obſcœna in iudicio beatiſſi ſimi Papæ Leonis, coram Senatu ampliſſimo manifeſta ipſorum confeſ ſione patefacta ſunt? Adeo ut eorũ quoq; qui diceretur Epiſcopus, & uo ce propria proderet, & omnia ſcelerũ ſuorũ ſecreta perſcriberet. Quod notitiã noſtram latere non potuit, quibus tutũ non eſt negligere tam de teſtandam diuinitatis iniuriã, & impunitũ relinquere ſcelus, quo nõ ſolũ corpora deceptorũ, ſed etiam animæ inexpiabiliter polluuntur. Vnde Albine Præfecte Auguſtorum, illuſtris & magnifica autoritas tua hac nos in æternũ uictura lege ſtatuiſſe cognoſcat, quã in omniũ prouincia rum faciet notitiã edictis propoſitis peruenire. Vt ubicunq; terrarũ quiſ quã Manichæorũ deprehẽſus, pœnas, quas in ſacrilegos iura ſanxerunt, autoritate publicæ ſeueritatis excipiat. Sitq; publicũ crimen, & omni uo lenti ſine accuſationis periculo tales arguere ſit facultas. Nec cuiq; licitũ tutũq; ſit aut celare tales, aut talibus conuiuere, cum omnia de hijs à no bis confirmata ſint retrò principũ ſtatuta, ut nouerint uniuerſi hac edi ctali lege propoſita, Manichæos dignitate militiæ, urbium habitatione priuandos: ne quis innocens talium cõuerſatione, aut ſocietate capiatur. Succeſſiões nec capiãt, nec relinquãt, ſed fiſci noſtri uiribus adgregẽtur. Nec eis quod palàm interdicimus ulla fraude quæratur: Iniuriarũ careãt actione, cõtractos liberos omnino nõ habeãt. Primates uniuſcuiuſq; mi

litiæ uel officij mox exigenda per apparitionem noſtram x. libras auri multa percellat, ſi quę hac ſuperſtitionē pollutum ſiuerint militare: neq; enim aliquid nimiũ in eos uidetur poſſe decerni, quorũ inceſta peruerſitas religionis nomine lupanaribus quoq; ignota uel pudenda committit. Dat. XIII. Cal. Iul. Rom. Valent. A. VII. & Numo V C. COSS. Int.

Ex integro ſic ponenda eſt, quia expoſitione non eget.

DE HOMICIDIO CASV FACTO. TIT. III.

Impp. Theod. & Valent. AA. Maximo II. militi & Patritio.

CRiminoſos quidem auerſamur omnes, & præcipue humano pollutos ſanguine. Quorũ creſcit audacia, cum impunitas poſt ſupplicia, uel etiã pſonalia reſcripta donãtur. Nefas dictu, per ignorantiam facinora defenſione uallamus. Sed quantum eſt, quod occupationibus noſtris aſtutia plectendæ ſubreptionis illudit, cum reſcripta huiuſmodi etiam uiro illuſtri quæſtore neſciente procedant, quem cuſtodē ſtatuimus eſſe iuſtitiæ, qua nullum carere debet oraculum. Merito ergo male uſurpata prohibentes, hac edictali lege ſancimus, ut homicidio, quod tamen caſibus imputauerit confeſſio ſupplicantis, non aliter indulgentia, niſi noſtri nominis adnotatione præſtetur: Quoniam rariora erunt facinora, ſub noſtrũ uentura iudicium, nec ulla, niſi diſcuſſis rebus uenia continget. Poſtquã tamen ad cuiuſcunq; Cognitoris tribunal adnotatio noſtra peruenerit, examinari fidem precum diligenter iubemus, ut ſi homicidiũ uel caſu, uel uitandæ mortis neceſſitate conſtiterit admiſſum, uenia tribuatur orantibus. Deprehenſos uero in mendacijs ilico pœna percellat. Hijs enim tantũmodo uolumus ignoſci, in quorũ lapſibus ſola poteſt fortuna culpari. Homicidas autē, in hominis cædem nefaria uoluntate graſſatos, aliorumúe capitalium criminũ reos, nec per annotationes noſtras licebit abſolui. Vir ſpectabilis, magiſter ſcrinij, qui interdicta ſupplicantibus reſponſa præbuerit, quinq; auri librarum multã ſacro ærario noſtro cogatur inferre. Memorialis quoq; cuiuſlibet ſcrinij, qui aduerſus uetitum reſcriptum fuerit executus, ſpoliatus militia quinquennij relegatione plectatur. Quod enim fas non eſt, uel per adnotationes noſtras nocentes mereri, multo magis uetamus reſcriptis ſimplicibus impetrari. Maxime Præfecte chariſſime AA. Illuſtris itaq; & præclara Magnificentia tua neceſſariã humano generi ſanctionem cunctorum notitiæ publicari propoſitis iubebit edictis, ut ſalubria conſtituta nullus ignoret, & manu diuina diuinitas te ſeruet per multos annos, Præfecte chariſſime Auguſtorum. Dat. VI. Id. Decemb. Romæ, D. Valentiniano & Numo V. C. COSS. PP. pridie Id. Decemb.

Magiſtri ſcriniorum.

Memoriales ſcriniorum.

Lex iſta

Lex iſta præcipit,ut ſiquis ad principem conuolauerit, adſerens caſu homicidiũ à ſe fuiſſe commiſſum, & ſi per ſupplicationem à rerum dominis ueniam potuerit impetrare, à † Correctore prouinciæ,ubi caſus cõmiſſus eſt, id ſpecialiter debet inquiri,& ſi certa fuerit ſuggeſtio ſupplicantis ueniam mereatur obtenta. Cæterum ſi uoluntarie habita diſcuſſione cõuictus fuerit homicidium cõmiſiſſe,eandem pœnã excipiat, quæ de homicidijs legibus habetur expreſſa.Impetrata non ualeant,& capitali ſententia † teneatur.Reliqua conſtituta lex ipſa declarat. † Rectore † feriatur

DE HOMICIDIO VOLVNTARIO INTERPETATIO.

De interempti pretio principis eſt expectanda ſententia: quia de pretio occiſorũ nihil euidenter lex Romana cõſtituit,Dominus noſter Theodericus,rex Francorũ,ſtatuit obſeruari, ut ſi ingenuus ab ingenuo fuerit interemptus,& homicida ad eccleſiam cõfugerit,ille qui homicidiũ admiſit, cum medietate bonorũ ſuorũ occiſi hæredibus ſeruiturus addicatur,reliqua medietas facultatis eius hæredibus relinquatur. Qui uero armatus ſe in eccleſia tueri tentauerit, qualiter lex Theodoſij in libro IX. * cum conſcientia abſtrahatur. Si ſeruus cuiuſq; occiſus fuerit ab ingenuo, & ipſe homicida ad eccleſiã conuolauerit,ſecundum ſerui qualitatem eius reſcriptis cogatur exoluere,hoc eſt,pro actore centum,pro aurifice electo centum,pro miniſteriali ſexaginta, pro fabro ferrario quinquaginta,pro carpentario quadraginta, pro aratore triginta,pro porcario aut Birbicario,aut alijs ſeruis triginta ſolidos inferatur.Homicidam tam ingenuum, quàm ſeruũ, ſi extra eccleſiam inuenitur damnari, ſi uoluntarie factum fuerit.Si uero ad eccleſiam ſeruus homicidij reus forte confugerit, indulta uita pro eo quem occidit ipſe, &c.

DE TESTAMENTIS. TIT. IIII.

Impp. Theod. & Valent. AA. Albino PF. P. & Patritio.

IAmdudum quidam Diuus auunculus noſter, teſtamentorũ compendia generali lege complexus, formulam iuris antiqui, & inanem uerborum compoſitionẽ non neceſſariã iudicauit, ualidiſſimam ſtatuens uoluntatem,cum de noſtris altaribus coniuges petunt,ut ſuccedenti prius ſuccedat ſuperſtes. Quoniam Leonius,uir Spectabilis,munitus ueteribus conſtitutis, noſtram ſupplex maluit expectare ſententiam: occaſionem nouandæ legis amplectimur,ſalubri definitione cenſentes:ut ſiue inter ſe coniugum,ſeu quorumcunq; conſenſus oblatis Serenitati noſtræ precibus optauerit,morte præuẽtis hæredem ſuperſtitem fieri oportere perſonam, hoc ita ratum firmumq; permaneat, ut nihil robuſtius æſtimetur.Et ad noſtrã notitiã perueniſſe ſufficiat,etiã ſi nullum proceſſerit ex hac parte reſponſum: Nam cum liceat cunctis iure ciuili atq; prætorio,liceat per nuncupationem,liceat municipalibus geſtis iudicia ſuprema cõponere,procul dubio manebit firmior hæc uoluntas,quæ teſtimonio principis, & ſubſcriptione cõditoris firmatur: Si tamen nullũ defuncti poſterius eius extabit arbitrium. Leonius uero & Iucunda uxor eius,tanta uiciſſim charitate certarũt,ut fuſis ſimul precibus ius poſcerent liberorũ,& propter incertũ ſortis humanæ ſuperſtitẽ con- Teſtamentorum genera.

iugem

iugē precarentur hæredē: Licet ſupfluò illud addentes, ut inteſtatæ Sere nitati noſtræ preces pariter obtulerint, ſi ſucceſſionis ius ac licentiā ſorti rētur, cū hoc ipſum, quod teſtamenti ordo præcipit, prætereaſicut ſup/ plicationi cōnexa monſtrant, quāuis in unius chartæ uolumine ſupremū uotis paribus cōdidere iudiciū, ſeptē teſtiū ſubſcriptionibus roboratū. Cui nos æternā tribui firmitatē legis huius definitione cenſuimus. Quo/ niā nec captatoriū dici poteſt, cum duorū fuerit ſimilis affectus, & ſim plex religio teſtamenta condentiū: Cunctisq; iam liceat quoquo modo, & quibuſcūq; uerbis ultimū dictare iudiciū, ſicut eorū principū ſtatu/ ta declamant, qui remouere ſanctionibus ſuis meliore prudētia uetuſti iuris ambages. Idcirco quia minutijs priſcæ conſuetudinis, & obſcurita/ te ſubmota, ſolam defunctorū conuenit inſpici uoluntatem, cui multum roboris erit, ſi uel ſeptem, uel quinq; teſtibus muniatur, & uirum Specta bilem Leonium, præter fiduciam precum cum uxore communiū, uolun/ tas quoq; alia, & ſubſcriptionibus teſtium munita defendit, apud eun/ dem ſolidā ſucceſſionē & Iucundæ coniugis ſuæ iugiter permanentem, quiſquis maluerit delata nobis ſupplicatione teſtari, liberam habeat fa/ cultatem. Cuius hæres ex edicto Diui Hadriani hæreditaria corpora conſequitur, nec bonorum poſſeſſionis petendæ ſuſtinebit neceſſitatem, quam generaliter omnibus relaxamus. Ne tamen hoc teſtamenti genus plus iuſto muniſſe credamur, ſi quis ſibi uel inofficioſi querelā, uel præ/ teriti competere duxerit actionē, hanc utranq; ſecundum iuris & legū ſtatuta ſeruamus. Albine Præfecte chariſſime AA. Idcirco illuſtris & præclara Magnificentia tua ſaluberrimā ſanctionem mox in omniū per/ uenire notitiam propoſitis iubebit edictis, ut poſſit facile cognoſci con/ dendarum, conſeruandarumq; legum curā eſſe nobis præcipuam. Dat. XII. Cal. Nouēb. Rom. Aëtio III. & Q. Aurelio Symmacho VV. CC. COSS. PP. in foro Diui Traiani. Antelata edicto Albini iterum Præf. præt. & Patricij.

Interpretatio.

Hæc lex de alijs titulis teſtamentorū id amplius habet, ut in coniugio poſiti ſi fi lios non habeant, ſeu maritus uxorem, ſeu uxor maritum uoluerit, relinquat hære dem, quod ius dicitur liberorum: quia etiamſi una charta ſua cōdere maluerint uo luntatē, aut inuicem ſe hæredes ſcribant, qui alteri ſuperſtes extiterit, dimiſſam rem iuxta legis huius ordinem uindicabit: ita tamen, ut hijs perſonis, quibus lex conce dit, ſi fuerit de inofficioſi querela, actio reſeruetur.

Ius liberorum

Impp. Theod. & Valent. AA. Albino II. PF. P. & Patricio.

Cum ſciamus & Diuos principes, & Clementiam noſtram conden/ darū legum fomitē frequenter inueniſſe de precibus, iuuat ex facto quod nuper euenit, cunctis profutura ſancire. Illuſtrē fœminā Pelagiam † cum illuſtrem fœminam dictare uellet hæredem, ſed teſtium copiam non ha/ beret,

† Cum mic.e

beret, per holographam ſcripturã uotum circa prædictã ſupremæ prodidit uoluntatis. Nam quod ſolum potuit, ſecretius licere morientẽ in dicem iudicij ſui paginam Cæſario uiro ſpectabili, Tribuno & Notario fratris ſui filio ſecura cõmiſit, quem natalium decus, & propinquitatis religio fidem cogerẽt ſeruare defunctæ. Nec ſanè electionis ſuæ cura teſtatricem fefellit. Deſiderijs amicæ Cæſarius obſecutus, chartã fidei ſuæ creditam, iuris & conſcientiæ memor, eadem qua ſumpſerat ſimplicitate uulgauit. Sed illuſtris hæres ab ambitu cupiditatis alienus, nihil de ſucceſſione præſumpſit, nihil de corporibus hæreditarijs uindicauit: intra hos modeſtiæ terminos manens, ut ſubdito precibus ultimæ uoluntatis arbitrio, non prius ſe putaret hæredem, niſi nos cauſæ iuſtitiam probaremus. Receſitis igitur omnibus, defunctæ iudiciũ roboramus, cui præter filium fratris, & literas ſuas teſtes habere non licuit. Idcirco illuſtris fœmina Pelagia, pro ea parte qua hæres ſcripta eſt, defunctæ potietur arbitrio. Ne tamen huius ſtatuti ſalubritatẽ generi negemus humano, manſura iugiter lege decernimus, ut quiſquis per holographam ſcripturã ſupremum maluerit ordinare iudicium, habeat liberam facultatem. Multis enim caſibus ſæpe cõtingit, ut moriẽtibus teſtium numerus & copia denegetur. Quibus erit de legibus noſtris inter ipſa uitæ deficientis pericula cauſatio, ſi propriæ manus literis ſcribere, quos uoluerint, non ſinantur hæredes. Alijs teſtes itinerũ neceſſitas, alijs ſollicitudo uillarũ, alijs nauigatio ſeruis tantum comitibus expetita ſubducit. Aliorum teſtatas prohibent eſſe uoluntates hij, qui uelut obſeſſos conclauibus ſuis ſolent cuſtodire languẽtes. Noſtræ poſthac beneficio ſanctionis inteſtatus nemo morietur, cui fuerit ſollicitudo teſtandi, late uiam ſupremis aperimus arbitrijs, ſi holographa manu teſtamenta condantur, teſtes neceſſarios non putamus. Scripto enim taliter ſufficiat hæredi, aſſerere etiam ſine teſtibus fidem rerum, dummodo reliqua congruere demonſtret, quæ in teſtamentis debere ſeruari, tam ueterum principum, quàm noſtræ præcipiunt ſanctiones, ut in hæreditariorum corporũ poſſeſſionẽ probata ſcripturæ ueritate mittatur. Cum tamen teſtium præſentiam teſtator elegerit, legitimũ numerũ ſemper oportebit adhiberi: Neceſſitatem quoqꝫ præcipitem ſubmouemus, quæ teſtatores hactenus compulit, ſub unius diei ſpatio ſupremum feſtinato nimis ordinare & implere iudiciũ. Quibus nos licentiam, tempusqꝫ largimur, ut uoluntatem, quam de rebus proprijs mente conceperint, frequenter ſcribant, frequenter retractent, frequenter emendent, & quot uoluerint diebus, in tantæ præſertim cauſæ meditatione, uerſentur. Hæc enim deliberatio nihil immaturum relinquit, cui licebit ſæpe dictata corrigere. Teſtes autẽ ſubſcriptiones ſuas

uno die uel omnes pariter, uel ſi legitimus numerus exiguã moram fecerit, horis præbere diuerſis ſub obtutibus teſtatoris iubemus. Præterea quoniam plerię deficientiũ uoluntates ſuas cupiunt eſſe ſecretas, nec ante uulgari, quàm luce priuentur, ſtatuimus ac iubemus, ut ſi teſtes rogati paginæ, cuius arcana neſcierint, coram * teſtamentorũ firmitatibus derogetur. Albine Præfecte chariſſime Auguſtorum. Idcirco illuſtris ac magnifica autoritas tua iuſtiſſimã legem, & cunctis generaliter profuturam in omnium celeriter ire notitiam propoſitis iubebit edictis, ut facile poſſit agnoſci noſtrarum ſalubritas ſanctionum. Dat. * IIII. COSS. Acc. III. Cal. Iun. Romæ. PP. V. Cal. Ian. in foro Traiani.

Interpretatio.

Hæc lex licet alia replicet, quæ in alijs legibus habentur expreſſa, tamen hoc amplius obſeruandum eſſe præcipit, ut ſi cui fuerit teſtandi uoluntas, & teſtes forſitan defuerint, uoluntatẽ ſuam propria manu perſcribat, quæ prolata poſt defuncti obitum plenam obtineat firmitatem.

DE SEPVLCHRIS. TIT. V.

Impp. Theod. & Valent. AA. Albino II. PF. P. & Patritio.

Diligenter quidem legum ueterum conditores proſpexerũt miſeris & poſt fata mortalibus, eorum qui ſepulchra uiolaſſent capita perſequenda. Sed quoniã noxiæ mentes cæco ſemper in facinus furore rapiuntur, & ſe ad pœnas dudum ſtatutas exiſtimant nõ teneri, neceſſe eſt ſecuritatẽ nouari, quam uidemus hactenus impune cõtemptam: Quis enim neſcit quietos ſollicitari funeſtis auſibus manes? & horribilẽ uiolentiã defunctorũ cineribus inferri? Luce palàm ſepulchra cæduntur, & quicquid religio uetat, in uſum licẽtiæ traxit ſacrilega præſumptio. Finis malorum nec iam mortuis datur, in quorum ſupplicia cõſtructio miſerandæ ſedis eripitur. Scimus enim, nec uana fides eſt, ſolutas membris animas habere ſenſum, & in originem ſuam ſpiritum redire cœleſtem. Hoc libris ueteris ſapientiæ, hoc religionis, quam ueneramur & colimus, declaratur arcanis. Et licet occaſus neceſſitatem mens diuina non ſentiat, amant tamen animæ ſedem corporum relictorum, & neſcio qua ſorte rationis occultæ ſepulchri honore lætãtur: cuius tanta permanet cunctis cura temporibus, ut uideamus in hos uſus ſumptu nimio pretioſa montiũ metalla transferri, operoſasę moles cenſu laborante cõponi. Quod prudentiũ certe intelligẽtia recuſaret, ſi nihil crederet eſſe poſt mortem. Nimis barbara eſt & † inſana crudelitas, munus extremũ luce carẽtibus inuidere, & dirutis per inexpiabile crimen ſepulchris, mõſtrare cœlo corporum reliquias humato rũ. Huius nefandi ſceleris inter cæteros reos uehementior Clericos querela perſequitur, quos portentis talibus

† uæſana

libu s

libus immorantes frequenter aſpexit †diſtrictio. Ferro accincti uexant *† dies triſtior*
ſepultos, & obliti nominis, cœlo ac ſyderibus præſidentes, cinerum con
tagione pollutas ſacris altaribus manus inferunt: Tanto in profundã ca
liginem conſcientiæ ſuæ ſtupore demerſi, ut reuerendis audeant inter-
eſſe myſterijs, & poſt excidia funerum credant deum poſſe placari, quẽ
nocentes precantur incaſſum, quem uita melior exorat. Commiſſorum *Vita innocẽs*
talium fœditatẽ, ne diutius tempora noſtra maculentur, hac edictali lege *deum exorat.*
damnamus. Quiſquis igitur ſepulchra, profundæ uiolator quietis, & lu-
cis hoſtis effoderit, quiſquis ex hijs quælibet marmora, aut ſaxa ſuſtule
rit, pœnæ mox habeatur obnoxius. Seruos, colonoſúe, in hoc facinore
deprehenſos, duci protinus ad tormenta conuenit. Si de ſua tantum fue
rint temeritate confeſſi, ſoluant commiſſa ſanguine ſuo. Si dominos inter
ſupplicia nullo interrogante nexuerint, pariter puniantur. Ingenui quo-
que, quos ſimilis præſumptio reos fecerit, ſi fortaſſe plebei, & nullarum
fuerint facultatũ, pœnas morte perſoluant. Splendidiores autem, uel di
gnitatibus noti, bonorum ſuorum medietate multati, perpetua notentur
infamia. Clericos uero, quos tam diri operis cõſtiterit autores, dignos
credimus maiore ſupplicio: Vehementius enim cohercendus eſt, quem
peccaſſe miſeris ſcelus omne grauius facit claritudo perſonæ. Intoleran
dũ, nimis execrabile, non ferendũ, induere nomen & titulũ ſanctitatis, &
abũdare criminibus. Quiſqꝫ igitur ex hoc numero ſepulchrorũ uiolator
extiterit, ilico clerici nomen amittat, & ſic ſtilo proſcriptionis addictus,
perpetua deportatione plectatur. Quod ita ſeruari oportere cẽſemus, ut
nec miniſtris, nec Antiſtibus ſacræ religionis in tali caſu ſtatuamus eſſe
parcendum. Faceſſant querelæ, nullius innocentiam ſauciamus: Nocẽtes
tantum lex noſtra perſequitur. Sed quoniã plerunqꝫ ſtatutis ſalubribus *Venales iu*
diſſimulatione uenalium iudicũ negatur effectus, præſenti iubemus edi- *dices.*
cto, ut prouinciæ moderator, adminiculo municipum fultus, cenſurã no
ſtræ legis exerceat. Et licet nemo reus poſſit faſcibus ac ſecuribus relu-
ctari: ſi quis tamen extiterit ſic ſuperbus, ſic impotens, ſic rebellis, in cu-
ius nequeat ire ſuppliciũ, ampliſſimas poteſtates directa relatione mox
inſtruat, ne ſeueritas iuſta lentetur. Qđ ſi uiolatores ſepulchri, quos po-
tuerint ſecundũ formã ſanctionis huius punire, neglexerint, uel de ſupe
riorib. referre diſtulerint, facultatibus & honore priuẽtur. Cuius quiſqꝫ,
ſiue adhuc in poteſtate poſiti, ſiue priuati, propter omiſſam pœnam uiola
toris ſepulchri uoluerit accuſator emergere, habeat liberam facultatem.
Nec delatoris formidet inuidiam, cum præmio magis dignus ſit, qui ſe
conſtanter improbũ odiſſe monſtrauerit. Albine Præfecte chariſſime
Auguſtorum, illuſtris & præcelſa magnificentia tua legem, quam pieta

tis & religionis amore concepimus, prouincijs, prouinciarumq; recto-ribus celeriter innoteſcere propoſitis iubebit edictis, ut criminoſis pœna reddatur: Innocenter uiuentibus gratulatio: pax ſepultis. Dat. III. Id. Mar. Romæ. Acc. VI. Cal. April. Romæ, Callypio V. C. COS. PP. in foro Traiani, VIII. Id. April. Antelata edicto Albini uiri inclyti, PF. P. & Patritij.

Iſta lex interpretatione non indiget.

DE LIBERTIS ET SVCCESSIONIBVS EORVM. TIT. VI.

Impp. Theod. & Valent. AA. ad Albinū PF. P. II. & Patritiū.

CVm iuris æquitas omnibus dominis in cōmune permiſerit, fructu libertatis & præmio fortunam mutare ſeruorū, nec manumiſſoris poſteros hijs graues eſſe conueniat, quos meliore iudicio tanti muneris autor euexerit: duras nimis benemeritis ſanctiones credimus, quæ ſic opprimūt ſub ingrati actione libertos, ut ab hæredibus defunctorū præcipiant in ſeruitutē uocari, tanquā cōtra iniuriarū, uel ſuperbiæ reos, nulla niſi abrogandæ libertatis pœna ſufficiat. Huius ergo ſtatuti uigorē benignius corrigentes, manſura iugiter lege decernimus, ut ſiquis ex familia ſua cuiuſlibet ſexus homines libertate donauerit, eius hæredes ſiue extranei, ſiue filij, ſiue filiæ, ſiue nepotes neptesúe fuerint, uel propinqui cuiuſcunq; cognationis & nominis, manumiſſos non teneant ad obſequiorum neceſſitatem, nullamq; contra ingratos habeant actionē. Sed quod minime remorſi contumeliam fortaſſe pertulerint, ad coherceendos iniuriarū reos utantur iure communi. Nemo ſibi noſtræ legis obſtaculo credat perire uindictam, data aduerſum noxios ſeueritas patet. Hoc unum ultionis genus noſtro ſeculo, uenturiſq; temporibus nulli prorſus ſperari permittimus, ut in ius uocati poſtulet ſeruitutē. Iuſtitiam præſentis edicti, ſi bene ſentiant, famæ præſtamus hæredum, ne uideantur non agere cauſam doloris, ſed exercere potius cupiditatis ardorē. De ſucceſſionibus etiam, quas latius & obſcurius ueteres protulerunt, compendiū lucidæ definitionis adhibemus. Itaq; libertus, qui ciuis Romani priuilegiū fuerit conſecutus, ſiue unicū pignus, ſiue plures cuiuſlibet ſexus habeat filios, cū mori cœperit, ſoboli ſuæ omnes proprias, ſi maluerit facultates, ſupremo ſecurus dimittat arbitrio. Quod ſi nulla prole gaudebit, quatuor uncias bonorū ſuorum manumiſſoris filio, uel ſi plures erūt, filijs derelinquat: aut ſi filiorū nullus extiterit, nepoti ex filio, uel nepotibus eandē deputet portionē. Filias uero manumiſſoris, earūq; filios & nepotes impune prætereat: niſi forſitan aliud amor ſuaſerit, uoluntasq; morientis. Ne quid autem† interpretationibus calumniantū moliantur

Deerat in exemplari uerbum, cuiuſmodi eſt, iniquis.

liantur inſidiæ,quod pro liberto ſtatuimus pari ſibi munere etiam liber‑ta defendat. Præterea inteſtatis libertis,filius filiáue,nepos neptiſq́;,uel ſi plures fuerint,dummodo liberi ciueſq́; Romani,pro totius patrimonij ſoliditate ſuccedãt. Nam ſi nec filios habuerint, nec nepotes reliquerint, tamen patrem,matrẽ, ſororem,pari libertate gaudentes,medietatem ſi‑bi inteſtatam ſucceſſionis hæc de ſupradictis perſona defendat,quæ gra‑du potior inuenitur. Aliã uero medietatẽ manumiſſorũ reſeruamus hæ‑redibus,quos tunc reſpiciet omnis hæreditas, ſi inteſtato expreſſa neceſ‑ſitudinũ nomina defuiſſe cõſtiterit: Ipſis uero manumiſſoribus nihil peni‑tus derogamus, quibus ius patronatus integrum ſemper manebit, ſal‑uumq́; durabit quicquid uel priſci iuris autoritas, uel ſuperiorum Prin‑cipum ſanctiones contra ingratos detulere libertos. Sed ne penitus ſi‑bi reuerentiam cauſentur poſteri negatam,ſtatuimus & iubemus,ut ad‑uerſum manumiſſoris filios & nepotes,liberti, libertæúe in nullis omni‑no cauſis teſtimonium dicant. Quod ſi nihil ualiturum dixerint,punian‑tur. Albine Præfecte chariſſime Auguſtorum. Illuſtris & præcelſa ma‑gnificentia autoritatis tuæ proprijs reuerenter edictis cunctorum ſenſi‑bus æquitatem noſtræ legis inſinuet, ut quãto ſtudio & deteſtemur in‑iuſtos, & libertati tribuamus fauorem,totus ubi noſter eſt orbis agno‑ſcat. Dat. III. Non. Iun. Romæ,Callypio & Ardabure VV. CC. COSS. PP. in foro Traiani, V. Id. Iun. Antelata edicto Albini.

Interpretatio.

Lex iſta conſtituit,ut liberti qui ciues Romani effecti ſunt,ab hæredibus manu‑miſſorũ ſiue filij ſint, ſiue extranei, propoſita iniuriæ actione, qua ſe dicant læſos, ꝓ occaſione iſtius ingratitudinis ad ſeruitiũ nullatenus reuocẽtur. Sed ſi talis caſus emerſerit,quaſi cõtra alios ingenuos,ſic de iniurijs apud iudicem actio deponatur. De ſucceſſionibus uero libertorum,hoc eſt ciuiũ Romanorũ,id cenſuit obſeruan‑dum, ut libertus,ſiue liberta,ſi unum filiũ ſeu plures habuerint, ipſis facultatẽ ſuã morientes,ſi uoluerint,integram derelinquant. Contra cuius uoluntatẽ nec filij ex patrono,nec nepotes ex filio ulla uenire poterunt ratione. Quod ſi libertus liber‑táue,qui defuncti fuerint,filios non habebũt,& teſtari forſitan uoluerint,tertiã fa‑cultatis ſuæ manumiſſorũ filijs uel nepotibus,qui ex maſculis nati fuerint, dereliṇquant. Filias uero manumiſſoris,earũq́; filios & nepotes ab hac hæreditate,ſalua pa‑gina teſtamenti,ſecuri ſi uoluerint prætermittant: Quia fœminæ ad iſtas hæredita‑tes penitus non uocantur: niſi forte illi liberti de duabus partibus prærogatiuam ali‑quã filiabus,uel nepotibus ex filia patronorũ ſuo uoluerint cõferre iudicio. Si uero liberti nec filios dimiſerint, nec nepotes, ſi patrem,matrẽ,fratrem, ſororẽ, & ipſos libertos ciues Romanos factos eſſe conſtiterit,quos ſuperſtites derelinquũt, tunc medietatẽ ſibi patroni hæredes uindicẽt,& medietatẽ ſupraſcriptis perſonis de gra‑du defuncti liberti qui proximior inuenitur. Nam ſi liberti,qui ciues Romani fue‑rint,uiuo manumiſſore deceſſerint, ſi ſine uoluntate patroni condere uoluerint te‑ſtamenta,penitus non ualebunt: quia autoritati manumiſſorũ omnia lex iſta ſerua‑bit. Contra filios uel nepotes libertus libertáue teſtimoniũ dicere in quacunq; cau‑ſa non præſumant: quod ſi fecerint, licet recipi nulla † debeat ratione, tamen qui‑ †liceat

cunq́ꝫ liberti contra filios uel nepotes patroni contrarium teſtimonium dederint, puniantur.

DE INDVLGENTIIS RELIQVORVM. TIT. VII.

Impp. Theod. & Valent. AA. Conſulibus, Prætoribus, Tribunis plebis, Senatui ſuo ſalutem dicunt.

SI uos liberiq́ꝫ ueſtri ualetis, bene eſt: nos exercitusq́ꝫ noſter ualemus. Licet aliæ occupationes extiterint, ultra differri nõ potuit: apud uerecundam enim conſcientiã mendacij genus eſt, promiſſa tardare. Sciamus licet deuotionum poſſeſſorũ fiſcalia nulla uel parua deberi: tamen quod in huius diſcuſſionis officio, & nullius & modici una eademq́ꝫ coditio eſt, euidẽter exponimus, † cui deſignata neceſſitate placeat ſubueniri. Putabitur enim conniuentia, niſi noſtro ſtudio corrigatur. Quantũ ad propoſitũ noſtrũ attinet, prouincialibus undiq́ꝫ uolumus eſſe conſultum, & diuerſis feſſos incõmodis, ſufficientibus beneficijs adiuuare. Verum obſtitit inuida plerunq́ꝫ ſubreptio, quoniam iam non poteſt tantum, quantũ libet intenta cogitatio prouidere, ut improbis etiam latentes nocendi aditus obſtruantur. Diſcuſſores ad prouincias non electi, ſicut comperimus, ſed ambientes ire dicuntur, quod nobis & proceribus noſtris aliarum ſollicitudinũ mole conſtrictis, efficere inueniũtur ocioſi. Hoc modo facultates poſſeſſorũ miſerabiliter cõciderunt. Et hinc maius incõmodum, unde remedia certa debuere prouenire. Vbi trepidã prouinciã talis Diſcuſſor adierit, ſtipatus calumniarũ miniſtris, ſupbit elatus inter obſeqa ſumptuoſa, expetit adminicula prouincialis officij, ſcalares etiam ſæpe coniungit, multiplicato & hominum numero, & officiorũ, ut quantũ auaritiæ libuerit error extorqueat. Prima ſunt uenientis exordia, ut proferat & reuoluat ſuper diuerſis numeroſisq́ꝫ titulis terribiles iuſſiones, prætendit minutarum ſupputationum caligines, inexplicabili obſcuritate cõfuſas: quæ inter homines uerſutiarum neſcios hoc amplius † habent, quò minus intelligi poſſunt. Securitates expetunt, annorum ſerie & uetuſtate conſumptas, quas ſeruare neſcit ſimplicitas, & fiducia nihil debẽtis: Reuera eñ aut quoquomodo pereunt, aut quaſi iuſta cõtingit occaſio deprædãdi, † aut ſi extant, redimendum eſt ut ferãtur accepta. Ita fit ut apud improbum rei arbitriũ merito noceat, chartula cum perit: nihil proficiat, nõ periſſe in † munere. Deinde clades, ſæua cuſtodia, ſuſpendiorũ crudelitas, & uniuerſa tormenta, quæ interea lætus, & crudelitatis ptinax egregius quæſitor expectat. Collega furtorum Palatinus † oratur, inſtat apparitio turbulenta, urget immitis exactio militaris. Indignum facinus, hæc de ciuibus uelut inter hoſtes

Mendacij genus promiſſa tardare.

† quæ

Scalares.

† agunt

† ut

† numero

† hortatur

hoſtes pecuniæ placitis,non allegationum iuſtitia, nõ miſeratione finiri. Tanta uexatio cũ nihil unq̃ fiſci utilitatibus proſit,tamen nõ deſinit itera ri,quaſi aliquid efficaciter geſtũ,uix dum uno ẽ prouincia decedẽte,cum nouis autoritatibus alter excurrit. Si utilis publico eſſe non potuit qui ante perrexit, ſuperfluum eſt ire alterum,æque prouincialibus obſutu/rum. Hunc nos PC. fomitem pernicioſi ardoris extinguimus, nec pati/mur ulterius ad exhauſtorũ interitũ deſæuire. Nobis perit deterior poſ ſeſſor effectus,nobis proficit,nõ †ingratis. Vendũtur induciæ hĳs qui nõ †grauatos poſſunt eſſe ſoluendo,cum dilationis redemptio publicã magis attenuet functionem. Amittit ſine dubio fiſcus,quod cõmodo ſuo exactor augmẽ tat. Superiorũ igitur PC. omnium temporũ Reliqua tam arcaliũ, quàm utriuſq; ærarĳ, uſq; ad incipientẽ primam indictionẽ iubemus ad indul/gentiam pertinere: Nemo prorſus quælibet uſq; ad deſignatum tempus tranſacta diſcutiat. Sola eſt nunquã calumnianda ſecuritas,quam Aeter nitas noſtra concedit. Licet hanc humanitatem cunctis ad quietem ſci/amus poſſe ſufficere, tamen addimus, quo prouiſio noſtra magis poſ/ſit grata præſtari,nemini deinceps licebit ad hoc negociũ arbitrio unius iudicis adſpirare. Vtrum mitti debeat inſpector publicus,tractatus ante deliberet ſublimis uiri parentis patritĳq; noſtri, necnon magnificus uir Præfectus prætorio, qui cõmunionis utilitatẽ uirtutum ſuarum magnitu dine nobiſcum peruigiles & cogitant & tuentur: cum aulicis poteſta/tibus pro ſua moderatione diſponãt, ſi iuſta neceſſitas cogit,qualis per/ſona mittatur. Nihil impudenter audebit,quem elegit talium uirorũ exa/minatus adſenſus. Neceſſe eſt ab eo integritatis reuerentiã cuſtodiri,qui nouit tot ſe cuſtodes habere,quot iudices. Aliter pergenti ad prouinciã, & fortunarũ,& famæ iubemus eſſe diſcrimen, reuocatus publici timore periculi,quẽ occulta cupiditas feſtinare compellit. Similis conditio ma/nebit officium eius poteſtatis,quæ diſcuſſorẽ mittere cupiens, nõ fideli/ter ſuggeſſerit atteſtatione geſtorum †normã mittendi,quam ſtatuimus †formam debere ſeruari. Sardiniã ab hoc excipi placuit,quoniam apud nonnullos calliditate quadã maxima pars pecuniæ reſidet,quam exactam publicis oportuit erogationibus applicari: Cũ ſatisfecerit,ad ipſam quoq; bene/ficia noſtra perueniant. Illuſtris uiri Comitis rei priuatæ inſinuatio pate fecit,dudũ noſtrã Clementiã præcepiſſe,intra Africã,ſicut per alias pro/uincias adiectione quinquẽnĳ pretium diſtractorũ prædiorũ ab empto ribus debere ſuppleri. Palatinus ſuper hac re olim directus, necdũ quid profecerit retuliſſe. Quare nolumus hunc † articulũ interpretationis hu †titulum iuſce†rationis adiungi,ne ſub occaſione orationis accepta cõſumant: Di †iuſsionis ci enim reliqua nõ poſſunt. Vnde nõ reſidua pars,ſed omnis quæ ſperari

poteſt

poteſt ſumma debetur. Dat. III. Non. Mar. Valent. VII. & Auieno V. C. COSS. Iſta lex interpretatione non indiget.

DE TRIGINTA ANNORVM PRAESCRIPTIONE OMNIBVS CAVSIS OPPONENDA. TIT. VIII.

† Theod. & Valent.

Impp. † Honorius & Theodoſius AA. Firmino PF. P.

BOni principis cura uel prima uel maxima eſt, quietem Prouincialium propitia ſollicitius mente tractare, quibus quanto plus fuerit humanitatis impenſum, tanto pronius amor deuotionis incumbit: Hæc eſt enim natura mentis humanæ, ut quod admittit ex commodo compenſet in gratia, & animum præſtita largitas interiore quodam uinculo charitatis obſtringat. Iuuat itaq; iuris perpetui emphyteutici, patrimonialis, iuris reip. uagas æternasq; calumnias, et nullo temporũ fine concluſas, certis & deſignatis terminis limitare. Quam nobis neceſſitatem ferendæ legis iuſta impoſuit querimonia plurimorũ. Quis ferat inſtitui iurgia, quæ aui ac proaui neſcierunt? Et quæ alia improbum litigatorem tam ualida defenſio ſubmouebit, ſi poſſeſſorem nec ſecula in infinitum tranſacta defendunt? Præter tantæ ætatis iniuriam uehementer offendit, quod quibuſdam nec militiæ ſuæ priuilegia ſuffragantur. Diuturno excubiarum labore perfunctis impingi contumelioſam ſtatus comperimus quæſtionem, & quos uerecundiæ atteſtatione natalium ſplendore cõſpicuos præclara ſcriniorum officia probauerunt, næuo erubeſcendæ obiectionis urgeri: Emeritos aulicis † honoribus uiros trahi ad laqueos uiliſſimi colonatus. Et tunc pernicioſius laborare, quando poſt continuos obſeruationum labores reſiduo uitæ optata debeant quiete gaudere. Domini uernulas ſuos fideliter ſeruientes, cum libuerit iugo ſeruitutis abſoluunt, & quod eſſe non poterant qualitate naſcendi, manumiſſionis beneficio conſequũtur. Indignum facinus, deteriorẽ conditionem liberis eſſe, quàm ſeruis, † & humilis, abiectaq; fortuna legibus, quod non habebat, adquirat: nobilior quod habuit obtinere non poſſit. Abſit à temporibus noſtris, ut id conſcientia noſtra permittat. Quinimo hũc nobis gloriæ titulũ uindicamus, ut noſtro ſtudio grauiſſimæ conſuetudinis licẽtia comprimatur: Decet nos enim noſtris ſpecialiter remediis ueternoſæ ualetudinis aduerſa curare medicina. Huius laus æterna continget, cum noſtra ſalubris æquitatis † autoritas & præſens & futura declarat. Ad quam beneuolentiam præcipua nos hortata eſt lex Domini patris Clemẽtiæ meæ, Theodoſij perennis Auguſti, qua uirtutum ſuarum morẽ ſecutus, humano generi profunda quiete proſpexit:

† oneribus

† ut

† autoris ætas

xit: Conſtituens, poſt xxx. annos nulla penitus iurgia, quæ medio tẽpore mota non fuerant, excitari. Cuius inuicti principis laudibus etiã præſentem legem neceſſe eſt applicari. Illa nanque pia mẽte præſtando, uiam huic alteri præbuit, qua beneficia eius latius panderentur. Præcipimus itaq; propter quorundam prauas interpretationes, quibus ſanctio memorata non ſufficit, dum minutias iuris, & captioſa uerba ſectantur, ut quæ ſpecialiter iuſſa ſunt, ſpecialiter abrogẽtur: cum generalitatis deſignatio uniuerſa conſumat, nec aliquid poſſit eſſe exceptum, quod non per illud uenerabile conſtitutum hoc peremptorio uocabulo concludatur: Dicendo enim, omnia, nullum penitus cuiuſlibet litis aut cauſationis fomitem dereliquit. De originarijs, & colonis, inquilinis, ac ſeruis utriuſq; ſexus, peculijs atq; agnationibus deſignati iuris, id eſt perpetui, patrimonialis, emphyteuticarij, & reipublicæ poſt xxx. annorũ curricula, nulla deinceps actio moueatur. Et negocium, de quo per expreſſa tẽpora nemo pulſauit ſolenniter, nouũ nemo proponet. Quod in omniũ cõſummatione cauſarũ iuſſum eſt debere ſeruari: Aequũ eſt enim, tot annos ſine interpellatione decurſos, nullo nomine, nulla prorſus occaſione ſubuerti. Ac ſi conſtiterit memorati temporis interceſſiſſe ſilentium, etiã has cauſas, quæ ſub fiducia legũ præſenti ſanctione ablatarũ motæ ſunt, nec finitæ, huius ſacræ præceptionis autoritate uolumus aboleri: Quia ſicut tales inchoari nolumus actiones, ita male inchoatas habere oportet extinctas. Intra hæc ſanè tempora, ſi cœpta lis fuerit de originarijs uel agnatione ceſpitis deſignati, hanc formã erga poſſidentes ſeruari præcepimus, quæ lege Diui parentis noſtri Honorij, de colonis utriuſq; ſexus iuris priuati euidẽti definitione cõſcripta eſt: Scilicet ut à perſona fœminæ xx. annorũ, à uirili xxx. repetentẽ præſcriptio obiecta ſubmoueat. Quod & in illa parte obſeruari conuenit, quæ ſtatuta eſt de agnatione taliũ perſonarũ. Et licet rem omnibus cauſis generaliter profuturã à nemine temerari poſſe credamus: tamen ne quos ſacrilega temeritas ad ſubreptionẽ quãcunq; compellat, audaciã præſumẽtes xxx. librarum auri pœna percellat. Eadem manebit Palatinũ officium utriuſq; ærarij, nec nõ officiũ Culminis tui, uel cunctarum iudicium prouinciarũ, ut pari ſorte quæ ſalubriter cõſtituimus, periculo etiam ſalutis ſuæ illibata conſeruẽt. Firmine Præfecte chariſſime Auguſtorum. Illuſtris & præcelſa magnificentia tua, per quam nouimus uniuerſitatis quietem ſtudioſa diligentia cuſtodiri, legem cunctis prouincijs, uniuerſis litibus adplicandã, propoſitis uulgabit edictis. Vt poſt xxx. ſicut dictum eſt, annos, pernicioſa diuerſarum cauſarum propoſitio cõquieſcat. Dat. xv. Cal. Iul. Rauennæ, Aſturio, & Protogene vv. cc. coss.

Iſta lex ideo interpretata nō eſt, quia ſequens ſub titulo, De Epiſcopali iudicio & diuerſis negocijs Clericorū, & de tricennio loquitur, & omnia quæ hic compre henſa non ſunt, euidenter habet expreſſa.

DE COLONIS VAGIS, VEL AGNATIONE EORVM, ET DE ADVENIS. TIT. IX.

Impp. Theod. & Valent. AA. Firmino PF. P. & Patritio.

CVm pure & fideliter obſeruari debeant, quæ cauentur in legibus, latam dudum de colonis originarijs, fucari quorundam maligna mente cognouimus. Nam cum is, à quo diſceſſerit obnoxius, XXX. annorum repellatur obiectu, cundo per hos atq; †alios deſignatum tempus aſſumit, ita contingit, ut cum illi pereat à quo fugit, nec huic ad quem uenit poſſit acquiri, manſionum permutatione deſinat eſſe quod natus eſt: libertatē, quam naſcendo non habuit, fugæ ſibi aſſiduitate defendens. Nulli unquam niſi colono fugitiuo culpa ſua præmiū fuit. Ea cauſa incipit melior eſſe, qua pœnam meretur. Quod tamen ſufficit hucuſq; licuiſſe. Nam cum prior dominus obice legis excludetur, illi eum iubemus acquiri, apud quem eoſdem annos ſtatuti temporis probatur impleſſe. Quod ſi propter concluſionē tricennalem, & ad uim præſcriptionis cludēdam æqualiter habitet per diuerſos, is autem uindicet iure colonario ſeruiturum, penes quem à die primæ fugæ triginta annorum poſteriora tempora concludantur, aliâs huic lucro cedat, cum quo maxima tricennij parte uagus & infidus habeatur, efficit quod etiam de mulieribus originarijs æque uagantibus præcipit cuſtodiri. Colona uero, quæ petitori poſt XX. annorū curricula denegatur, ſi quem partum ante deſignatū tempus edidit, priori domino conuenit non perire. Aequum eſt ut ad eum ſoboles redeat ſuſcepta tunc temporis, cum adhuc mulier competebat, ut damnū amiſſæ matris, quod proceſſu contingit annorum, prolis ſaltem uindicatio cōſoletur. Quem caſum iubemus uicariorum compenſatione finiri. Nec, quod impiū eſt, filij à parentibus diuidantur. Itē placet, ut pars cuius maritū eſſe conſtiterit, pro uxore eiuſdem mariti uicariā reddat, quatenus praua forſitan dominorum obſtinatio à faciendo diuortio conquieſcat: quia & in eiuſmodi perſonis ſalua & inconuulſa debet cōiunctionis affectio permanere. Sane ſicut colonas cōmutari poſſe priora ſtatuta iuſſerunt, ita etiā diuerſis licentiā.† Si igitur commutationis facta lex noſtra confirmat, ac ſi aliqua ceſſione, ſiue perſonarū cōmutatione proceſſit, uel deinceps facta fuerit, non ualebit: ne ad alterum coloni, ad alterum poſſeſſio exhauſta perueniat. Aduenæ plerūq; tenues, abiectæq; fortunæ quorundā ſe obſequijs iungunt, ut ſimulata laboris & obſequiornm patientia, accepto

† illos

† Deeſt quidpiam.

ſumptu ac ueſtitu, illuuiem & ſqualorem egeſtatis euadant. Vbi de anguſtijs cladis ſuæ, & humanitate & miſeratione colligentes fuerint liberati, iam repleti, iam nihil de miſeria cogitantes, eligunt fœminas ad patrēfamiliâs pertinentes, ſollertia, forma, utilitate meliores: cum ſatiaſſe ſe cœperint, derelinquunt, non ſtatu priore perpenſo, non ad conſuetudinē cōiunctionis, non dulcedine filiorum, nulla lege prohibente diſcedunt. Itaq; ſi nulli quolibet modo obnoxius ciuitati, ad prædium ſe cuiuſcunq; ruſticanum, urbanumq; collegerit, & mulieri obnoxiæ ſociari uoluerit, geſtis municipalibus profiteatur habitandi, ubi elegerit, uoluntatem. Vt hoc uinculo præcedente, nec habitaculum, quod placuit, deſerat, nec conſortium mulieris abrumpat. Qua profeſſione deprompta, ſalua ingenuitate, licentiam non habeat recedendi. Pari lege mulieres ingenuas iubeo detineri, à quibus coniunctio appetita eſt, & electa ſeruorum uel colonorum, ut hijs abire non liceat. Filij earum ſi denuntiationē præceſſerint, in eorum iure & dominio, aqud quos creati ſunt uel creantur, colonario nomine perſeuerent. Poſt denuntiationem uero editos, ſecundum ſcita diualia ſeruos eſſe cenſemus, ut illos nexus, ſicut dictū eſt, colonarius ſemper teneat obnoxios, hos conditio ſeruitutis. Firmine Præfecte chariſſime Auguſtorum. Illuſtris & præcelſa Magnificentia tua huius generalis cōſtitutionis formam, edictis propoſitis, ad omnium faciat notitiā peruenire. Dat. pridie † Cal. Febr. Romæ, Adelphio v. c. cos. Int. †Id.

Lex iſta conſtituit, ut ſi colonus proprium dominum fugerit, & XXX. annis per diuerſorum domos aut agros fortaſſe latuerit, & nō niſi impletis XXX. annis à die fugæ ſuæ prædictum colonum dominus potuerit inuenire, ab eo apud quem inuentus eſt, in tricennali annorum præſcriptione dominus, qui coloni fugam ſequitur, excludatur. Secunda iterū conditione currente, ut ſi forte apud tres perſonas denis annis colonus ipſe habitauerit, ille eū uindicet, apud quē poſteriori tēpore inuenit. Tertia cōditio eſt, ut ſi inter eos apud quos per tricenniū habitauerit, fuerit orta cōtētio, ipſi prædictus colonus addicat, apud quem per illos XXX. annos maiori annorum numero dinoſcitur habitaſſe. De colonæ uero fuga, par apud quoſcunq; habitauerit forma ſeruetur, ea tamen conditione ſeruata, ut ſicut de coloni iure proprius dominus XXX. annorum præſcriptione excluditur, ita & impleto XXX. annorum numero de repetitione colonæ domini repetitio repellatur. Ita tamē, ut filij, qui infra XX. annos nati fuerint, quādo adhuc colona domino cōpetebat, †ad dominū, qui colonā præiudicio tēporis perdidit, ſecundū conſuetudinē, quæ ſub titulo, De Epiſcopali iudicio, proceſſit, debeant reuocari. Poſt XX. autē annos nati, illius domino acquirentur, cui colonā tempus addixit. Iubetur etiā ut de talibus perſonis cōmutatio non negetur, ita ut uicaria mancipia tam pro colona, quàm pro portione filiorū dare colonæ dominus mox procuret, quod etiāſi cōuenerit, & pro colono is cui colona eſt, pari † conſuetudine debebit implere. Aduenæ ingenui, qui ſe colonæ iungi uoluerint alienæ: quia ſæpe fit, ut contubernia electa contemnant, geſtis profiteantur, ſe de domo domini colonæ, cui iunctus fuerit, nulla ratione diſcedere, & ingenuitate manente nullam habeat licentiā euagandi, aut cui coniunctus fuerit, deſerendi. Ingenua itemq; mulier, ſi contubernium coloni elegerit alieni, ſi eide-

†à domino

† cōſtitutione

ſi ei denuntiatum non fuerit,coloni ſint domino profuturi, quoſcunqꝫ eius fœtus ediderit. Poſt denuntiationem uero quoſcunqꝫ ediderit, non colonos, ſed ſeruos nouerit eſſe futuros.

DE CONFIRMANDIS HIIS, QVAE ADMINIſtrantibus,uel publicum officium gerentibus diſtracta ſunt,uel donata,& de aduocatis,uel de cæteris negocijs.

TIT. X.

Imp. Valent. A. Firmino PF. P. & Patritio.

QVæ pleriqꝫ in legibus conſtituta diſſimulant,neceſſe eſt præſenti iuſſione ſanciri,ut omni ambiguitate ſubmota,inſtauratione ſolidiora reddantur. In adminiſtratione enim & in militia poſitis,emendi licentiam denegatam,ſuperflua nonnullorũ dicitur eſſe perſuaſio, cum lex Diui Honorij ad Palladium Præfectum Prætorij miſſa, in Theodoſianum redacta corpus, hanc copiam talibus legatur dediſſe perſonis. Quem non tædeat alioqui iſta concedi, hijs ſolis qui ad honores aliquos euehuntur, libertatẽ in contractibus nõ patere? Et cum huic obſtaculo nulla fortuna ſubiaceat,non mediocris, non nobilis, non plebeia,uniuerſitatis huius & commodum in ſolis militibus negari. Cenſeo igitur ut in quibuſlibet adminiſtrationibus, officijs,in quocunqꝫ militiæ gradu poſitis,emendi quæ cæteris copia ſit:dummodo emptio & uenditio celebretur iure communi. Neminem uolo poteſtatis iuſſu & impreſſione compelli. Volenti uendere,definitam & conſcriptam pecuniã oportet inferri. Videat inſtrumentorum ſcriptor, ſciat apud quos uenditionis documentum neceſſe eſt allegari. Nihil refert quis emat, cum publica fide pretium uenditor conſequatur. Quod ſi emptor officio, & adminiſtratione perfunctus,intra anni metas,aut ſuper illata uiolentia lege conſcripta,carceris, catenarumqꝫ,cuſtodiæ publicæ uel priuatæ, uel in quolibet genere factionis,aut non annumerato pretio, euidenter fuerit computatus: uel ſe de iudicio tergiuerſatione ſubtraxerit, & agat ne geſtæ rei ueritas poſſit agnoſci,uenditori ſolidorum numerũ inferat,qui tabulis continetur, poſſeſſionem nihilominus perditurus, ut ad dominum redeat, cui taliter probatur ablata.Item ſi uenditor nihil horum ſuſtineat quæ ponimus, ſed callida refragatione cauſetur manente contractu, perpetua firmitate,& pecuniam reddat emptori, quam eum in pretium conſtiterit accepiſſe. Hac ſanctione eos quoque iubemus eſſe munitos, quos adminiſtrantes,& ulla gerentes officia, prædia ruſtica uel urbana certum eſt dato pretio comparaſſe.Donationes quoqꝫ habitas & cõmutationes,circa eas perſonas,quarum immerito hactenus emptio fluctuabat,ſimiliter roboramus. Ita fit, ut in actu publico poſitus fidelius laborare

rare delectetur, cũ uideat ſeu emptione, ſeu cõmutatione, quæ inſtar obtinet emptionis, ſeu donatione, ſeu alio quolibet titulo uenietia, apud ſe poſterosq́ꝫ ſuos inconuulſa manſura. Non patimur præterea nonnullorum alio genere iura turbari. Notum eſt poſt fatalem hoſtium ruinam, qua Italia laborauit, in quibuſdã regionibus & cauſidicos & iudices defuiſſe, hodieq́ꝫ ignaros iuris & legum, aut raro, aut minime reperiri. Nam hæc neceſſitas fecit perpetuitatẽ dari prouincialibus aduocatis. Si quis Curiali uenditori aliqua laboranti neceſſitate ſubuenit, cum modo ad exactores fiſcaliũ functionũ, modo à creditoribus argueretur, & ſine cautela uendidit, quam premente iniuria quærere non uacabat, ne diutius ſuſpendijs, ſqualore cuſtodiæ, ſportulæ concuſſione, uſuris in maiorem cumulum creſcentibus, uexaretur, cur non maneat uenditio, quæ præſtitit obnoxium à diſpendijs & ſupplicijs liberari. Alij deſtituta & inculta propterea uendiderunt, quia ieiuni ceſpitis onerosam profeſſionem non poterant ſuſtinere. Iniquum eſt, tam iuſtis præcedentibus cauſis, confectæ uenditioni, ob hoc ſolum, quia decreti interpoſitio defuit, adimi firmitatẽ. Statuo igitur à tempore, quo Italiã Halaricus intrauit, nullam moueri quæſtionẽ hijs, quæ Curiales taliter de facultatibus proprijs uendiderunt. A die ſanè latæ huius ſaluberrimæ iuſſionis, cum prædia ſua diſtrahunt Curiales, primores etiam Curiæ, qui uendendi neceſſitatem ignorare non poſſunt, hac lege uenditioni ſubſcribant. Hoc ordine omnis accuſatio ſopietur, nec emptor hijs autoribus quicquam de reſultatione formidet: nec uenditor poteſt ſub tali aſſertione fraudari. Quẽ ſi deceptum oppreſſumúe claruerit, ab ipſis etiam ſubſcriptionibus reddi iubemus indemnem, ut utilitati eius cum emptore improbo pariter addicãtur. In diuerſis prouincijs uacuas Curias derelinquũt, qui certatim ad priuilegia, Cauſidicis illuſtris prætorianæ ſedis atq́ꝫ urbanæ delata feſtinant: cum meliores natalibus ſuis effici uolunt. Nõ curant urbis proprijs ſpoliatas miniſterijs & officijs debitis interire. Nos neq́ꝫ meliora deſideria uolumus impedire, neq́ꝫ paſſim deſtitui ciuitates. Quiſquis ergo ad hoc officium uenire contendit, non ante ſibi ſciat eſſe permiſſum, quàm ſi uniuerſa munia, quæ patriæ ſuæ debet, exoluat. Cuius tamen indulgemus arbitrio, ut ſi ad togam properat, ſuffectum Curiæ præſtet, cuius ſtudio perficiat uniuerſa, quæ per ſeipſum fuerant procuranda. Nec abſolutum ſtatim credat, appoſitione ſubiecti: Quia ſi inefficax ullo debito actu fuerit recurſum ad ipſum præbemus autorem. Ni-
* hilominus ad eos cum Curiales, qui minus idoneum ſuſceperunt. Profeſſurus igitur, geſta ſecum deferat apud moderatorem confecta prouinciæ, ut & officio iudicis notum ſit, locum abſentis quæ perſo-

 na ſuſce-

na ſuſceperit, quæ poſſit publicis neceſſitatibus ſufficiens dare reſpōſum, ac prudentia nihil negligens & in totū poteſt urbibus euenire. Iubeo ſanè, ut ſi in prouinciali foro quatuor conſtat eſſe cauſidicos, quorū patrocinium in controuerſiā parti poſſit utriq; ſufficere, cum uoluerit is, qui ultra memoratū modum potuerit inueniri, ueniat ad prædictas ſedes ob negocia peroranda. Alioqui licentiam non habebit, ſi illic non fuerit numerus deſignatus. Prouidere enim decet, ne prouinciales tenues homines defenſionis inopia ad requirenda auditoria ſumptuoſa uenire cogantur. Is ergo illuſtribus iudicijs ad actionē cauſarum debebit admitti, qui probat relatione iudicis competente tantos intra prouinciam ſibi creditam eſſe cauſidicos, qui poſſint controuerſiæ ſuſtinere conflictum. Firmine Præfecte chariſſime AA. Illuſtris itaq; & præcelſa Magnificentia tua hanc ſaluberrimā ſanctionē programmate ſuo ad uniuerſorū faciet notitiam peruenire. Dat. pridie Cal.† Febr. Rom. Adelphio V.C. COS.

† *Septemb.*

Interpretatio.

Hæc lex præcipit, ut quia in adminiſtratione poſitis, uel quolibet officio militātibus leges anteriores id ſpecialiter præſcribebāt, ut nihil aut cōparare, aut cōmutare aut donatū ſuſcipie tēpore militiæ, uel adminiſtratiōis eis ulla ratione liceret. Sed nūc Valētiniani Imperatoris hac lege præceptū eſt, ut oēs adminiſtrātes uel militātes, aut in quocūq; officio cōſtituti ſunt publico, & cōparandi, et cōmutandi, & accipiēdi donationis titulo habeant liberam poteſtatē. Solum eſt, ut nullus probet huiuſmodi ſcripturas, aut per metum, aut per fraudem ſuppoſitæ perſonæ, aut uiolenter extortas, id eſt, aut in carcere conſtituto, aut in quibuslibet uinculis poſito, aut aliquod ſe tormentorū genus ſuppliciorumq; perpeſſo, aut forſitan pretium ſe, quod inſtrumentis inſcriptum eſt, non docuerit percepiſſe. Tūc uero non ſolum inſtrumentum, ſi fuerit, uacuatur, ſed & talis emptor & poſſeſſionem reddat, & pretium uenditori, quod inſtrumentis continetur inſertum cogatur implere. Si uero nihil horum uenditor, ut dictum eſt, fortaſſe protulerit, & contra uenditionem hanc uoluntarie factam, ſub tali obiectione uenire tentauerit, cum propoſita pœna quæ non ualuerit comprobare, merito durante poſſeſſione in iure illius, à quo fuerat cōparata pretiū uenditor emptori, cui calumniā intulit, abſq; ulla dilatione reſtituat. Curiales etiā, quibus hucuſq; ſine decreti interpoſitione res ſuas uēdere aut alienare à corpore Curiæ non licebat, ſi certa fuerint neceſſitate conſtricti, debitū, quod pro utilitate publica cōtraxit, dum creditorū pœnas metuit, ſupplere feſtinet. Quicquid ſub tali neceſſitate uēdiderit, omni firmitate ſubſiſtat. Nec interpoſitio decreti quæratur, ſed tantū Curiales ſui, quos neceſſitas eius poterit non latere, in ea uenditione ſubſcribant, & nihil emptori de empta re calumniæ penitus opponatur, ſed rem corporatam emptor perpetuo iure poſſideat. Ita tamen, ut ſi forſitan ſe aliqua fraude, intercedentibus Curialibus ſuis, qui ſubſcriptores uidētur accedere, uenditor ſe probauerit fuiſſe deceptū, tam emptoris, quàm ſubſcriptoris diſpendio uenditor reddatur indemnis. Curiales uero ſi ad aduocationem uenire uoluerint, aut aliquam militiā ſperare, prouideant huiuſmodi perſonas, quæ munia ipſorū debeant expedire, prouiſuri ut nihil per eos reip. poſſit imminui: nam ad ſe omne diſpendiū nouerint pertinere. & ſe ad locum, in quo alium † inſtituerat, reuocandum. Reliquum uero huius legis ideo interpretatum non eſt, quia hoc in uſu prouinciæ iſta non habent.

† *ſubſtituerat*

DE PAREN-

DE PARENTIBVS QVI FILIOS SVOS diſtraxerint per neceſſitatem, & ne ingenui Barbaris ue- nundẽtur, neq; ad tranſmarina ducãtur. TIT. XI.

Imp. Valent. A. Aëtio Patritio.

CVm diebus omnibus & momentis, ſtudium Celſitudinis tuæ, & ſollicitudinem peruigilem circa utilitatem publicam compro bemus, etiam præſenti inſinuatione monſtraſti, qua nullum pa- teris benigna & ſalubri prouidentia aditæ per neceſſitatem ingenuita- ti præiudicium prouenire. Oſtendis non omnia ſiniſtræ licere fortunæ, ut ſtatus, quem illa uoluit, inopia cogente, mutare, ad ſplendorem ſuum humanitatis noſtræ beneficio reducatur. Notum eſt proxime obſcœniſ ſimam famem per totam Italiã deſæuiſſe, coactosq; homines filios & pa- rentes uendere, ut diſcrimen inſtantis mortis effugerent. Tantũ unicuiq; miſeranda macies, & letalis pereuntium pallor extorſit, ut totius, quem natura conceſſit, amoris obliti, alienare ſuos pietatis genus putarent: ni- hil eſt enim ad quod non deſperatio ſalutis impellat. Nil turpe, nil uetitũ credit eſuriens. Sola cura eſt, ut qualicunq; ſorte iuuetur. Sed iniquum iu dico ideo libertatẽ perire, quia uita non perit, & agri horrore uiliſſimæ ſeruitutis, ut exitium puderet euaſiſſe. Cui non ingenuo mori ſatius eſt, quàm iugũ ſeruile perferre? Illa ſunt dulcia, quæ præſtita non deformãt, quæ accepiſſe delectet, quibus uti non turpe ſit. Dici beneficium non po teſt, ſi pereat quod ſeruis pro ſumma remuneratione præſtatur. Igitur libero ſtatui, cui ſpecialiter ſapientiſſimi conditores iuris, legesq; uolue runt eſſe conſultum, nullum præiudicium patior irrogari: renouans ſta- tuta maiorum. Venditionẽ cenſeo ſubmoueri, quam prædicta fames de ingenuis fieri perſuaſit. Ita ſane, ut emptor pretium ſub quintæ adiectio- ne percipiat, hoc eſt, ut quinto ſolido unus addatur: decem, duo. Simili- ter creſcente numero, quamcunq; ſummam uenditio facta deſignat. Ita fit ut neq; illum rebus adflictis ac deſperatis emiſſe pœniteat, qui amplius re cipiat, quàm ad pretium dederat: Nec pereat ſub tanta clade diſtracta li- bertas. Si quis ſane Barbaris uenditionẽ prohibitam fecerit, uel emptũ ingenuum ad tranſmarina tranſtulerit, ſciat ſe ſex auri uncias fiſci uiribus illaturum. Quam ſaluberrimam legem Aëti Præfecte chariſſime, illuſtris & præcelſa Magnificẽtia tua notitiæ omniũ propoſitis uulgabit edictis. Dat. pridie Cal. Feb. Romæ, Adelphio V. C. COS.

Fames. *Beneficia uera.*

Interpretatio.

Hoc præcepit hæc lex: Quicunq; ingenui filios ſuos in qualibet neceſſitate, ſeu famis † timore uendiderint, ipſa neceſſitate cõpulſi, emptor ſi V. ſolidis emit, ſex recipiat, aut ſi amplius, ſecundũ ſupraſcriptã rationẽ augmentũ pretij conſequatur. Nam ſi huiuſmodi perſonas aliquis aut ad extraneas gentes, aut tranſmarina loca transferre

† tempore

transferre, aut uenundare præſumpſerit, ipſe qui contra ſtatuta uenit, VI. auri uncias fiſco noſtro ſe nouerit illaturum.

DE EPISCOPALI IVDICIO, ET DIVERSIS NEGOCIIS CLERICORVM. TIT. XII.

Imp. Valent. A. Firmino PF. P. & Patritio.

DE Epiſcopali iudicio diuerſorum ſæpe cauſatio eſt. Ne ulterius querela procedat, neceſſe eſt præſenti lege ſanciri. Itaque cum inter Clericos iurgium uertitur, & ipſis litigatoribus cõuenit, habeat Epiſcopus licentiam iudicandi: præeunte tamen uinculo compromiſſi. Quod & de laicis, ſi cõſentiant, autoritas noſtra permittit. Aliter eos iudices eſſe non patimur, niſi uoluntas iurgantium interpoſita, ſicut dictum eſt, conditione præcedat. Quoniam conſtat Epiſcopos & Preſbyteros forum legibus non habere, nec de alijs cauſis, ſecundum Arcadij & Honorij diualia conſtituta, quæ Theodoſianum corpus oſtendit, præter religionem poſſe cognoſcere. Si ambo eiuſdem officij litigatores nolint, uel alteruter, agunt publicis legibus & iure communi. Sin uero petitor laicus ſeu in ciuili, ſeu criminali cauſa cuiuſlibet loci Clericum aduerſarium ſuum, ſi id magis eligat, per autoritatem legitimam in publico iudicio reſpondere compellat. Quam formam etiam Epiſcoporũ perſonam obſeruari oportere cenſemus. Vt ſi in huiuſcemodi ordinis homines actionem perſuaſionis, & atrocium iniuriarum dirigi neceſſe fuerit, per Procuratorem ſolenniter ordinatum apud iudicẽ publicum inter leges, & iura confligunt: iudicati exitu ad mandatores ſine dubio reuerſuro. Quod hijs religionis & ſacerdotij ueneratione permittimus. Nam notum eſt procuratione in criminalibus negocijs non poſſe cõcedi. Sed ut ſit ulla diſcretio meritorum, Epiſcopis & presbyteris tantum id oportet impendi. In reliquis negocijs criminalibus, iuxta legum ordinẽ, per ſe iudicium ſubire coguntur. Si ab executore conuenti, parẽre detrectẽt, ſeruato iuris ordine ſententia teneat cõtumaces. In Clerico petitore conſequens erit, ut ſecundum leges pulſati forum ſequatur, ſi, ut dictum eſt, aduerſarius ſuus ad Epiſcopi uel Presbyteri audientiam non præſtat adſenſum. Pœna defenſoribus negocij, qui in eadẽ extraordinario iudicio adfuerint atq; egerint, huiuſmodi conſtituta, ut cauſidicum officij amiſſio † iuriſconſultum æſtimationis & interdictæ ciuitatis damna percellant. Nullus originarius, inquilinus, ſeruus, uel colonus, ad clericale munus accedat, neq; monachis & monaſterijs adgregetur, ut uinculum debitæ conditionis euadat. Non corporatur urbis Romæ, uel cuiuſlibet urbis alterius, non Curialis, non ex primario, non aurarius, cuius collegiatus

Non ſatis cohærent.

Procuratio locum habet in ciuilibus negocijs.

† Forte legendum: iuriſconſultorum æſtimatione.

ſit uir

ſit uir aut publicus ſeruus. Iubemus, ut Clerici nihil prorſus negociationis exerceant. Si uelint negociari, ſciant ſe iudicibus ſubditos, Clericorũ priuilegio non muniri. Defenſores eccleſiæ de expreſſis urbium miniſterijs non liceat ordinari, acquieſcentes huic officio, rerum ſuarum amiſſio comitetur. Quas Curiæ uel corpori ſuo præcipimus applicari. Si cuſtodire hæc & exequi neglexerint iudices competentes, facultatibus ſuis & ſtatus priuilegijs exuantur, primoribus officij capitali diſcrimine cõſtituto, ipſis nihilominus à tali officio repellendis, ut ab urbis ſuæ competentibus obſequijs non recedant. Hij autem, qui intra decenniũ tranſactum à die latæ huius legis Diacones ordinati ſunt, Suffectos pro ſe dare debebũt: Si non habent unde ſibi hac ratione proſpiciant, ipſi ad nexũ propriũ reducãtur. Cæteris inferioris gradus ad cõpetentia miniſteria retrahendis: Exceptis Epiſcopis atq; presbyteris: Seruatis tamen quæ de patrimonio talium perſonarum legum præcedentiũ ſtatuta ſanxerũt. Originarij ſanè uel ſerui, qui iugum natalium declinantes, ad eccleſiaſticum ſe ordinem tranſtulerunt, exceptis Epiſcopis, ut dictum eſt, & preſbyteris, ad dominorum iura redeant, ſi nõ in eodem officio annum triceſimum compleuerunt. Ita ut huius conditionis Diaconus domino pro ſe uicarium reddat, omni pariter peculio reſtituto. Circa quem nihilominus ſi copia uicarij dandi non ſuppetat, quæ de miniſterijs urbium ſuperius ſunt ſtatuta, ſeruetur. Vniuerſis Clericis, præter eccleſiaſticos actus nihil omnino cum alijs cauſis decet eſſe commune. Nec cum locis iuris publici, quæ quaſi deſtituta plerunq;, & non neceſſaria elicitis ſupplicationibus, uelut ad uſum quendam religionis euertunt, poena XX. auri librarũ ſcriniorum † proximis interpoſita, ſi aditus huic ſupplicationi fuerit attributus. Oportunum duximus, occaſione legis ea de ſucceſſione decernere, quæ anterioribus cõſtitutis non ſint euidenter expreſſa. Itaq; ſi uir ſine liberis, uxore ſuperſtite moriatur, ſponſalium quæ mulier accepit abeuntis patri matriue mediam reſtituat portionem, ſibi reſiduam reſeruatura. Si deſint perſonæ quas loquimur, ipſi uniuerſa proficiant pro pudore percepta, quæ non extantibus tam charis religioſisq; nominibus imminui non oportet. Similis erit de dote conditio, quã dare præſentis oraculi decernit autoritas, ut ſi nullis interpoſitis conditionibus uiro fuerit attributa, quæ lucratiua eſſe poteſt, uxoriæ mortis euentu, patri matriue defunctæ maritus acceptæ dotis mediam reſtituat quantitatẽ. Pars uero fœminæ tanta dari debebit, quantã in ſponſalibus maritus intulerit: ne dantis & accipientis nõ ſit æqua cõditio, nec placita futuraq; conditio, uni lucrum, alteri faciat detrimentũ. Muliere in matrimonio inteſtata deficiente, ſuperſtitibus filijs derelictis pater uſusfructus

† *præpoſitis*

D totius

totius patrimonij habeat poteſtatem, uſq; ad uiceſimum filiorum ætatis annum: Poſt medietatem reſtitutã filio filiæue, ſibi in diem uitæ ſuæ medietate detenta. Si expleto filiorum uiceſimo anno medietatẽ portionis ſuæ unicuiq; dare uoluerit, ſoboli quæ medietatem ex bonis maternis à patre non fuerit conſecuta, poſt obitum patris à ſucceſſoribus æſtimatione habita iubemus exolui, ut quod in familia quis conſtitutus amiſit, futura ſaltem compenſetur ætate. In ipſorum autẽ matrimoniorũ reuerentia & uinculo, ne paſſim & temere deſerãtur, antiquata Nouella lege, quæ exolui coniugia ſola contraria uoluntate permiſerat, & ea quæ à Diuo patre noſtro Conſtantio decreta ſunt intemerata ſeruẽtur. Tricennali temporum definitione concludi ea præcipimus, quæ perpetuis aut infinitis ſeculis ſeruabuntur: Exceptis Afrorum negocijs, qui ſe probauerint neceſſitatem Vandalicam pertuliſſe: ut de eorum cauſis illa tempora præfixo tricennio ſubtrahantur, quæ claruerit ſub hoſtilitate conſumpta. Cæterum alia intra expreſſa metarum ſuarum cenſemus ſpatia contineri. Sanè ſicut non cœptam intra tricennium quamlibet cauſam uetuimus inchoari, ita quæ conteſtatæ litis ſumpſit exordiũ, excepto priuilegio pupillaris ætatis, quod Diuæ memoriæ patris noſtri Theodoſij lege conceſſum eſt, intra eadem tempora terminetur: Niſi forte poſt uiceſimum quintum annum, ex eo quo competere actio cœperat, conteſtata lis fuerit: Cui ſi is caſus eueniat, emenſo hoc tricennio quod ſtatutum eſt, aliud quinquennium prorogamus, intra quod debeant negocia uniuerſa conſumi: ne à malitioſis ingenijs calumniando legem priorem conteſtatis litibus aliud tricenniũ uindicetur. Abunde enim ſufficiet quinquennij adiectio: qua euoluta, nulli penitus actioni copia tribuetur. Quæ autem intra uiceſimũ quintum annũ conteſtata lis fuerit, ſtatuto tricennio modis omnibus conſumatur. Petitorem iubemus, poſtquam edito actionis genere aduerſarium ſuum tenuit, & ad reſpondendum coëgit, propoſitæ litis probationibus imminere: quoniam ad damnoſam iudicij obſeruationem quenquam prius non debet ullus attrahere, quàm omnia documenta præpararit, quibus exhibitum in diſceptatione cõuincat. Quod & ſcitis ueterum principum continetur. Aliàs ſi quis ad iudicium quem uenire compulerit, & in eodem officio uel fideiuſſionis titulo conſtituto non urgeat, quo intra quatuor menſes inſtitutas peragat actiones, & conſtiterit iudicem cauſas alias cognouiſſe, petitor qui ſecretariũ ſuo uitio noluit introire, ſumptus expenſasq; reſtituat: quoniam actoris tergiuerſationem eſſe non conuenit impunitam. Pulſatus hijs recuperatis, ab obſeruationis neceſſitate integro petitoris negocio liber abſcedat. Quod ſi pulſatus is adeſſe neglexerit, euocatus ſecũdum ordinem iuris, ſententiã excipiat contumacis. Exhibitus ſanè ſi de ſolo pulſatus fuerit, ceſſante fi-

deiuſſionis

deiuſſionis neceſſitate, periculo negocij obſeruationem ſe ſubiturum promittat. In pecuniarijs autem cauſis, non niſi pro quantitate debiti, quod fuerit poſtulatum, præſentiæ ſuæ fideiuſſorem debet, ſi maluerit ſubire conflictum. Si tamen eum in hijs locis, in quibus pulſatus fuerit, patrimonium petitæ ſummæ conueniens conſtiterit non habere. Si quis à ſuſpecto iudice illuſtri uiro, Præfecto urbis Romæ, propter aliquas domeſticas & priuatas ſimultates uocem appellationis emiſerit, apud ſucceſſorem eius ſequentem mox quas ante timuit exerat actiones: ut relationibus difficultatum, ac morarum, quas intercedere ad reſpondendum nolumus, neceſſitas auferatur. Nec quiſquam prouocet á præfato Cognitore in cauſa cuius meritum intra centum ſolidos continetur. Si forte duorum prædiorum unus dominus atq; poſſeſſor ex referto originarijs & colonis agro, ad alterum rus aliquos homines propria uoluntate & ordinatione tranſtulerit, ita id maneat, ut ſiue uenditione, ſeu donatione, ſeu quolibet alio modo ad diuerſos dominos res utraq; peruenerit, tranſlatos & originis, & iuris titulo reuocari non liceat. Indecorũ eſt, autoris facta conuelli, quæ pro conſilio ſuo & tractatu neceſſaria iudicauit. Cum magis deceat id eius reuerentiam, quæ illi uiſa ſunt, inuiolata ſeruari. Quod autem ante hac promulgata lege cenſuimus, amiſſæ temporibus originariæ ſobolem priori domino non perire, id in argumentum trahi aperta definitione prohibemus. Scilicet ut ſecundum legem ad Palladium datam, ſobolem diuidi cenſeamus, quæ de originario ſuſcepta fuerit alieno. Firmine Præfecte chariſſime Auguſtorum. Quare illuſtris & præcelſa Magnificentia tua hanc ſaluberrimam edictalem legem, etiam pendentibus in foro negocijs, profuturam, propoſitis uulgabit edictis: ut quanta nobis diſponendæ quietis publicæ cura ſit, omnibus innoteſcat. Dat. XVII. Cal. Maij, Romæ, Herculano V.C. COS. Int.

Lex iſta de diuerſis rebus multa conſtituit, ſed imprimis de Clericis quod dictũ eſt, ut niſi pro compromiſſi uinculo iudicium Epiſcopale non adeant. Poſteriori lege Maioriani abrogatũ eſt. De reliquis præcepit, ut ſi quis laicus Clericum ſiue in ciuili, ſeu in criminali negocio per autoritatem iudicis ad publicum prouocauerit, pulſatus ſine dilatione reſpondeat. Epiſcopi etiã ſiue pro † peruaſione rei alicuius, ſiue pro quibuſcunq; grauibus iniurijs ad iudicium fuerint prouocati, licet in criminalibus cauſis per alium nulli liceat reſpondere, Epiſcopis tamen & presbyteris hac lege præſtatur, ut in talibus cauſis miſſo Procuratore reſpondeant, ſine dubio ut ad eos redeat ſententia iudicati. In reliquis uero criminalibus cauſis, ubi de ſcelere perſona conuincenda eſt, ſuã in iudicio præſentiã exhibere procurẽt. Quod ſi tertio conuenti per executorẽ ad iudiciũ uenire noluerint, ſententiã excipiãt contumacis. Clericus ſi aliquẽ lite pulſauerit, in foro illius quẽ in iudiciũ ꝓuocat, audiatur: ſi tamen pulſatus nõ acquieuerit, ad Epiſcopi uel presbyteri uenire iudiciũ. Quod ſi aliud fecerit ille q pulſat, defenſores cauſæ ipſius taliter notari præcepit, ut ab omni officio & perſecutione cauſarũ habeantur extranei. Nullũ etiam originariũ, inquilinũ uel ſeruum, ſiue colonum ad clericatus officium iubet accedere, neq; in mona-

† *perſuaſioni*

ſterijs recipi,ne per hanc occaſionē debitam conditionē poſſint euadere. Nam nec
corporatus ciuitatis alicuius,qui publicum ſeruitium debet,nec Curialis uel colle/
giatus Clericus eſſe præſumat. Clericos quoq; præcepit, ut negociationes nullate/
nus exercere præſumant: quod ſi fecerint,uelut alij negociatores à iudicibus emen
dentur. De corporibus nanq; publicis nullum fieri defenſorem eccleſiæ lex iſta cō/
ſtituit. Quod ſi quis ex Curia adquieuerit,ut fiat defenſor eccleſiæ, nouerit res ſuas
omnes Curiæ, aut illi corpori unde diſceſſerat applicandas, & ſe ad ſeruitium ciui/
tatis in ſuo corpore reuocandū. Nam & iudicem, & officiū eius prouinciæ,ſi eos nō
reuocauerint,graui,ſicut ipſa lex loquitur,dicit pœna feriēdos. Diaconi,qui ex Cu
rialibus,uel ex q̊libet corpore publico facti ſunt, præcepit,ut pro ſe ad agenda quæ
utilitati publicæ debentur Suffectos dare debeant. Quod ſi non dederint,ipſi ad cō
ditionē debitam reuocentur. Nam Epiſcopos atq; presbyteros non iubet hac lege
conſtringi, niſi tantum ut de patrimonijs ſuis, quæ ſunt Maioriana lege cōſtituta,
euidenter obſeruent. Originarios uero uel ſeruos, qui ad honorem eccleſiaſticum
adſpirauerint,debere intra XXX. annos à dominis reuocari. Ita tamen,ut diaconus
pro ſe uicarium ſi habuerit reddat, & omne peculium ſuum dominus eius uſurpet.
Quod ſi uicarium non habuerit unde reddat, ipſe ad conditionem propriam re/
uocetur: Nam omnes Clericos iubet, ut nullas alias cauſas, præter actus tantum
eccleſiaſticos agant, & ut publica loca pro eccleſiarum reparatione non deſtruant.
De ſucceſſione uero hoc quoq; ſpecialiter credidit inſerendum, ut ſi uir uxore uiua
moriatur, & filios non habeat, ſed aut patrem,aut matrem dimittat, de ſponſalitia
donatione quā fecit medietatē ſibi uxor uendicet, & medietatē patri aut matri de/
functi mariti,qui ſuperſtes eorū fuerit,ſine difficultate reſtituat. Quod etiāſi uxori
talis caſus euenerit,de dote quā ab uxore maritus accepit, ſimili ratione, id eſt,me/
dietatem parētibus,aut ſi unus eorum ſuperſtes fuerit,ſe nouerit redditurū. Quod
ſi nec parentes ſuperſtites fuerint,nec filij,perſona coniugis quæ altero ſuperuixe/
rit, & dotē, & donationē ſibi iure ꝑpetuo uindicabit. Ita ut faciēdi de hijs quicquid
uoluerit habeat liberam poteſtatē. Mulier uero quæ filium derelinquet, † & marito
†*ſi* ſuperſtite inteſtata defecerit,maritus eius, hoc eſt pater eorum, facultates ab uxo/
re dimiſſas pro uſufructu in ſua habeat poteſtate: Ita ut cum unuſquiſq; filiorum
†*dilatione* ad uiceſimū ætatis ſuæ annum peruenerit,medietatem portionis ſuæ ſine †dubitati/
one recipiat, & medietatem ſibi pater in diem uitæ ſuæ ad uſumfructum retineat.
Quod ſi alicui tranſacto uiceſimo anno medietatem portionis ſuæ dare noluerit,
fructus eius medietatis,quam daturus erat,poſt mortem patris filius de paterna hæ
reditate à ſucceſſoribus eius habita æſtimatione recipiat, quos patri exigere pro ſua
poteſtate nō ualuit. De diuortijs uero intercōiuges ſublata Nouella lege, quæ ſunt
à Diuo Conſtantio ordinata præcepit obſeruari. Tricennalem uero legē in omni/
bus negocijs ita iubet euidentius cuſtodiri, ut omnia tempora, quæ in infinitū ne/
gocia extendebant: quia diuerſi in quadraginta annos,diuerſi iuriſconſultoris de
aliquibus rebus perpetuam fecerant actionem, ſpecialiter cenſuit, ut omnia de o/
mnibus cauſis infra XXX. annorum curricula concludantur, præter, ſicut de poſt/
liminio dictum eſt, ut illi anni ſaluo tricennio captiuis imputari non debeant, in
quibus hoſtiū dominatione detenti ſunt. Quæ tamen lex tricennalis ſicut illa tem
pora XXX. annos reuocat, quæ amplius lites fecerant propagari, ita reliqua, quæ
infra XXX. annos ſuis quibuſq; locis euidenter iuſſa ſunt obſeruari, in omnibus
præcipit cuſtodiri. Nam etiamſi lis infra tricennium inchoata fuerit, & non defini
ta, quaſi nec incepta fuerit habeatur extincta: Excepta pupillari cauſa, quibus
pro ætatis fragilitate, ſicut lex Diui Theodoſij continet,conſtat eſſe conſultum: ut
ea tempora in tricennio non imputentur,in quibus minores ſub Tutorum iubētur
poteſtate conſiſtere. A quibus tamen, ſi poſt XXV. annum, ex eo quo competere
actio

actio cœperat, lis fuerit conteſtata, quintum tantum annum ſupra tricennium pupillis iubet augeri. Ita ut completis XXX. & quinq; annis, ſicut reliquorum cauſæ infra XXX. annos, ita & eorum infra XXX. & quinq; ſpatiũ concludantur. Pupillorum uero cauſæ uel lites, quæ antequam ad XXX. & V. annum perueniant, conteſtatæ fuiſſe probantur, intra tricenniũ ſine adiectione quinquennij modis omnibus conſumantur. De petitoribus uero conſtitutum eſt, ut ſi petitor aduerſarium ſuum pulſatum in iudicio deferre uoluerit: quem aut ſub fideiuſſione, aut cautione fecit adduci, & non feſtinet infra quatuor menſes, in quibus tamen iudex ad audiendas reliquas cauſas uacare cognoſcitur, actionem quam propoſuit debeat expedire. Ille, quem compulit ad audientiam, obſeruare ſumptus & expenſas litis à petitore accipiat, & liber abſcedat: Salua tamẽ integritate negocij illius petitoris, qui ad præſens pro tarditate ſumptuum uel expenſarum damna ſuſtinuit. Nam ſi quis pulſatus in iudicio adeſſe noluerit, poſt trinã conuentionẽ ſciat ſe contumacis ſententiã ſubiturum, id eſt, ut quicqd ſi adfuiſſet in iudicio addicendus erat, petẽti litigatori quaſi uictus exoluat: Quicũq; aũt ſiue de domo, uel de agro fuerit pulſatus, ſine fideiuſſione alicuius caueat adfuturum ſe eſſe in iudicio. Nam ſi pecuniam quis ab eo repetit, & fideiuſſionem pro quantitate pecuniæ, unde pulſatur, dare debet, ſi de hoc debito uoluerit parare conflictum. Tunc tamen ab eo fideiuſſor requiri non debebit, quando pulſatus in his locis, in quibus audientia eſt, nõ minoris debiti ipſius poſſeſſiones habere probatur. Si quis iudicem pro quibuſcunq; cauſis aduerſum ſibi ſenſerit, aut habuerit fortaſſe ſuſpectum, uocem appellationis exhibeat, ut cum ei ſucceſſum fuerit, integro negocio apud alium Iudicem amotis dilatio nibus poſſit audiri. In ea uero cauſa iudiciariæ poteſtatis, id eſt, inluſtri appellari nõ debet, in qua uſq; ad centum ſolidos fuerit iudicatum. Si quis dominus duorum fuerit prædiorum, & de una poſſeſſione ad aliam, quæ iuris ſui eſt, mancipia originaria uel colonaria tranſtulerit, & ad diuerſos dominos fundus uterq; peruenerit, nihil cõtra ordinationem domini prioris aliunde translatis mancipijs repetere aut pulſare præſumat, ſed cui aut uenditus, aut donatus aut dimiſſus ager fuerit, in eo eum ſtatu poſſideat, in quo ab autore conſtat fuiſſe dimiſſum. De colonarum uero agnatione id remota ambiguitate conſtat eſſe præceptum, ut ſecundum legem, quæ ad Palladium data eſt de colono & colona, inter duos dominos diuidatur agnatio, id eſt, ut coloni dominus duas partes filiorum; tertiam colonæ dominus ſibi debeat uindicare. Quæ uero actiones perpetuæ fuerint, & ad tricennium reuocatæ ſunt, placuit adnecti, id eſt, hæreditatis petitio, ſi tamen ab actore cui competebat fuerit inchoata finalis actio, homicidij, furti, tutelæ geſtæ, de fugitiuis, de curialibus, uel de collegiatis reuocandis, empti, uenditi, locati & conducti, negociorum geſtorum, mandati pro ſocio.

LEGUM NOVELLARUM DIVI VALENTINIANI AUGUSTI FINIS.

LEGVM NOVELLARVM DIVI MARTIANI A. LIBER.

TITVLI.

Neminem exhiberi de prouincia ad comitatum, niſi ad relationem iudicis, à quo fuerit appellatum.
De indulgentijs reliquorum.
De prædijs ciuitatum omnium.
De matrimonijs Senatorum.
De teſtamentis Clericorum.

NEMINEM EXHIBERI DE PROVINCIA ad Comitatum, niſi ad relationem Iudicis, à quo fuerit appellatum TIT. I.

Impp. Valent. & Martiani AA. Edictum.

MVlta remediorum genera, noſtræ Clementiæ prouincialibus ſuis proſpicere geſtienti, & crebra cogitatio ſuppetit, & ipſe rerum uſus apportat. Nam cum uenalem iudicũ ambitum radicitus amputaſſe, & ad res priuatas uel publicas ſynceriſſime gubernandas, homines expectandos atq; cõſultos traxiſſet inuitos Sciẽs quippe felicẽ fore rẽp. ſi à nolẽtibus, et actus publicos repulſãtibus cogitãti noſtræ pietati ſtatim occurrit: quonã mõ poſſint lõgi itineris interuallo, & in omnibus ſumptibus legitimo egẽtes auxilio liberari. Videtis enim agmina, uidetis cateruas adeuntium infinitas, non ſolum à finitimis prouincijs, uerum extremo orbis Rom. limite confluentes, & aduerſum ſuos aduerſarios cõquerentes. Quod profecto nullatenus accidiſſet, ſi in locis integritas uel ſeueritas iudicum floruiſſet.
† Prorogentur forte. Et ne igitur huiuſmodi flagitia etiam ulterius † porrigãtur, ne quis deſertis laribus ſuis, aut certe dulcibus pignoribus, per incognitas mundi partes diutius peruagetur, hoc conſultiſſimo edicto ſtatuẽdum, pariter & omnibus declarandũ pietas noſtra decernit. Quicunq; ciuilẽ actionẽ, uel certe criminalẽ accuſationẽ aduerſarijs ſuis intẽdere moliũtur, uiros clariſſimos adeant prouinciarum Rectores, & expoſitis querimonijs, inſinuatiſq; deſiderijs ſuis, paratiſſimũ prõptiſſimũq; poſthac ſubſidium
† expectent. iuris † expetãt. Illi noxiæ potẽtiæ uim legum benignam opponant. Illi de uitijs integram mentem obijciãt. Non illũ ſupercilium, quod hoc tempore nullum eſt, terrebit: non effœminabit mentem ſeueram quilibet cenſus oblatus: Sed unicuiq; non altiore ſuſpecta, non deſpecta humiliore fortuna, noſtræ mandatorum nõ immemores pietatis, & antiquo, & noſtro iure ſuccurrent, & querimonias ſuas probãtibus, aut indemnitate ſeruata, aut legitima uindicta conſulent. Subſecutas has ergo ob cauſas nullũ aduerſarium

uerſarium ſuum à proximis uel longinquis partibus, non per ſacras adſtatus, nõ per magnificentiſſimorũ uel illuſtriũ iudicũ ſententias uolumus exhiberi: niſi forſitan aut ꝓpter poteſtatẽ aduerſarij, aut ipſius rei difficultatem, aut publici debiti molem, deficiente Rectore prouinciæ, ſpectabilis iudicis, qui in locis, uel proximo degit, ampliſſimæ poteſtatis, uel aliorum maiorum iudicũ auxilium poſtuletur. Hijs pro cõmodo noſtro, & pro noſtri imperij humanitate diſpoſitis, unuſquiſq; ueſtrum, cũ ſint in locis iudices legum cuſtodes, & earum peruigiles defenſores, prout quiſq; poſſit ſine peregrinatione, ſine ſumptibus ſuper dubijs rebus & adire Iudicẽ et auxiliũ amicũ legib. indipiſci, hæc quæ dicta ſunt obſeruare debebit. Si uero uel ab aduerſario, tãquã excedẽte ꝓuinciale præſidiũ, fuerit contemptus, uel à iudice non auditus, hoc quod in ampliſſimæ poteſtatis, uel in alia re, competenti tamen examine, per relationem iudicis contra aduerſariũ emiſſam, ſeu ipſum iudicem documẽtis quibuſdã neglexiſſe noſtræ maieſtatis edicta, ſui periculi memor, ſe promiſerit probaturum, tunc poſt indemnitatem ei legibus ſeruatam, etiam uindicta iuri congrua in conuictum protinus ſubſequetur. Quod ſi appellatio apud iudicẽ fuerit ſubſecuta, ea quæ ſup prouocatiõibus legibus antiquitus ſtatata ſunt, diligentius modis omnibus cõplebũtur. Hijs additur aliud maius, quod innocentes præcipue hactenus cõterrebat: Nonnulli nanq; ſuis allegationibus diffidentes, uexare ſuos aduerſarios tantũmodo cupientes, nõ cum hijs ſedate pugnabãt, ſed per ſermonẽ fucatum, & phalerata uerba nonunquam legibus ante confuſis ad aliena eos iudicia pertrahebant. At hinc ſæpius euenit, ut & miles ciuili, & priuatus in militari, ſed ſibi incongruo peregrinaretur iudicio. Ergo hanc quoq; partem, ne ad læſionem nobis ſubiectorũ patiamur iuris, & legum contemptũ ulterius perdurare, hoc prouidẽtiſſimo edicto noſtra Pietas cenſuit emendandũ. Iubemus nanq; omnes pro priſcis ac ſaluberrimis inſtitutis, ſuos aduer-
* ſarios, ſatisfactionẽ forſitan deferentes, in proprio, nõ in minime compe-
tẽti fictis quibuſdam occaſionibus expoſcere litigatorẽ. Actor rei forũ ſequatur. Quod ſine cœleſti ſententia non cõſtat eſſe decretũ, intactũ inuiolatũq; ſeruetur, nemo à noſtra Serenitate poſtulet: nec enim impetrabit non reſcriptũ, non mandatũ, uel iuſſum quod dicunt ſacrũ, ſuos aduerſarios in minime cõpetenti iudicio reſpõdere, maxime cum hoc tempore, qđ ſupius dictũ eſt, unuſquiſq; clariſſimorũ, uel ſpectabiliũ iudicũ, ſi tamẽ ꝓpter cauſas prædictas ita uſus tulerit, & integras adeũtibus aures præbere, & omni poſtpoſita inuidia, omni ſpreta gratia recto ꝓpoſito potuerit iudicare. Quã formã etiam in militari parte uolumus obſeruari. Nec paſſim aliquẽ armatæ militiæ ſociatum longinqs ꝑtibus trahi, ſed in locis apđ cõpetentẽ iudicẽ pulſari: niſi tamẽ ſup maximis & neceſſarijs cauſis

 & militarem

& militarem iudicem in locis excedentibus fuerit accuſatus, non ignorante eo, cuius ex interpellatione aliquis ſecundum datā formam in longinqua fuerit protractus examina. Quod ſi culpa ſui fuerit dilata cognitio, uel minime actioni ſuæ adfuerit, uel dilata probauerit, pro calumnia quidē pœnam luat legibus conſtitutam. Pro uero pecuniaria cauſa, poſt diſpendia, poſt ſumptus conſiderata quantitate poſtulatorum, uel medij itineris interuallo, condēnationē pro æſtimatione Iudicis ſuſtinebit. Nam dignū eſt eos, qui maiorū noſtrorū noſtrarūq; legum, auaritia ſtimulante uel * incitāte fines perturbare, ſeu caſtra perfringere conabuntur, habitantiū ſaltem intentato, quo magis puniantur, diſpendio refrenari. Ergo conſulite ueſtris cōmodis, noſtris ſaluberrimis parete præceptis. Nemo à noſtra pietate maioribus occupata, uel à magnificentiſſimis, ſeu illuſtribus iudicibus, niſi in maximis ac neceſſarijs, quod ſuperius cautum eſt, rebus, publicisúe debitis exhibitionis ſubſidium poſcat. Nam ſi quis aliter ꝙ dicta continent petulanti animo hijs deſpectis, maiorem iudicem, uel noſtram primum contra ordinē legum, adierit maieſtatem, ſciat ſe non ſolum litis iacturæ, atq; plus petitionis periculo, uerū etiam competenti mutui fore ſubdendum. Dat. v. Id. Octob. Conſtātinop. Valent. A. VII. & Auieno COSS.

Interpretatio.

Si quis aduerſarium, aut repetitione, aut criminis obiectione pulſauerit, in prouincia, in qua cōſiſtit ille qui pulſatur, ſuas exerat actiones, nec æſtimet aduerſarium ſuum alibi aut longius ad iudicium protrahendum: illi uero qui pulſatus fuerit, ſi iudicem ſuſpectum habuerit, liceat appellare. Simili etiam & militantes ordine teneantur, ut & ipſi apud competentes iudices, quas competere ſibi credunt, exerāt actiones: quia omnibus legibus conſtitutum eſt, ut actor rei forum ſequatur.

DE INDVLGENTIIS RELIQVORVM. TIT. II.

Impp. Valent. & Martianus AA. Palladio PF. P.

CVræ nobis eſt utilitati humani generis prouidere: Nā id die ac nocte proſpicimus, ut uniuerſi, qui ſub noſtro imperio uiuunt, & armorū præſidio ab hoſtili impetu muniantur, ac in pace libero otio ac ſecuritate potiātur. Ideoq; mirati ſumus laudabilē ſuggeſtionē Celſitudinis tuæ, quæ præter alias uirtutes, quibus ſublimitas tua plurimum pollet, etiam humanitatem tui Culminis euidenter oſtendit. Nam debitorum, quæ in reliquis trahuntur, exactionem moleſtam teſtatur eſſe obnoxijs, ac merito poſtulauit, ut prædicti debitores ſacra noſtra indulgentia liberentur. Quapropter admirabilem inſinuationem tuā probandā eſſe cēſuimus. Ceſſet igitur, pro ſecuritate prouincialiū, exactio reliquorū, & à ſextæ indictionis initio, uſq; ad finē quintæ decimæ nuper elapſæ, debita deleātur: ſiue ex poſſeſſionibus liberari, uel patrimonialis, tēporumúe, aut fiſcalis ciuilis, fiſcalisúe iuris, ſeu in auro, ſeu in argento,

ſeu in

ſeu in ſpeciebus,uel in metallica quacunq; materia, alióue quolibet colla tionis titulo in publicis calculis reſidere noſcuntur. Et ſiue arcæ ſublimi/ tatis tuæ,ſiue theſauris,ſiue ſacro debentur ærario,ſiue cellario, ſiue pri/ uatæ rei noſtræ, aut dominicæ domui, ſiue operibus huius inclytæ ur/ bis, omnia collatoribus,nec nõ Curialibus,ſeu cohortalibus,ſeu prouin cialibus officijs,& alijs quicunq; reperiuntur obnoxij, remittantur. Et ne qua liberalitatẽ noſtrã caligo fraudis poſſit impedire, etſi in priuatũ contractum, uel in cautionẽ debitum publicũ tranſiſſe, uel nouatum eſſe dicatur, aut ſi quis Curialis exactor,uel cohortalis compulſor,pro ob/ noxio ſe intuliſſe cõmemoret, nihilominus liberalitas noſtra firma pma neat. Curialibus etiam & cohortalibus nulla ſuperexactionis aduerſus optiones uel actuarios,uel deuotiſſimos milites querelæ permittatur oc caſio, ita ut optiones & actuarij, & deuotiſſimi milites inuicem taceant, & nullã aduerſus Curiales,ſeu cohortales,uel collatores,ſeu officia pro/ uincialia, ſeu Decuriones moueant pro debitis publicis actionẽ: Etiã ſi/ quas expenſas ſe pro alijs intuliſſe cõtendant. Præterea quicquid ex titu lo Senatoris follibus in prouincijs debetur, hoc quoq; remitti iubemus. Si quid autẽ ex quindecimæ indictionis, uel ſuperiorũ temporũ debitis ad expenſas primæ indictionis,ſeu poſteriorum temporum deputatum eſt. Et ſi quid ex naulis ac pretijs materiarũ,& releuatis uel donatis, aut tranſlatis atq; adæratis, uel ab arca ſacratiſſimæ Conſtantinopolitanæ urbis debetur, id huius donationis beneficio nõ tenebitur. Sed & ſi quid in auro, uel in ſpeciebus, uel in materijs ciuitatum operibus deputatum eſt,& hoc erogatum non eſſe monſtratur,eius quoq; ratio ſeruetur inta cta. Nec poſſint debitores huius donationis auxilio niti,ſed cõpellantur hij qui noxij reperiuntur,implere ſuſcepta opera,& ſumptuum reddere rationes. Nec enim oporret liberalitatẽ noſtram eouſq; protendi, ut in aliorum lucra iniuſte proficiat, quod ornatui urbium delegatũ eſt. Sen/ tiant uniuerſi,quantũ ſibi pietas noſtra profuerit, & in poſterũ deuoto animo penſitationes publicas ſoluant,qui ſe ſciant præteritis debitis libe ratos. Palladi Præfecte chariſſime AA. Illuſtris itaq; & præcelſa Magni ficẽtia tua huius ſaluberrima pragmaticæ legis moderatione,per uniuer ſos populos ac prouinciarũ iudices edictis prompte diuulgare curabit: ut ſecuri & beneficium noſtræ Pietatis,& ſecuritatis ſuæ fructũ libenter agnoſcant. Scripta Palladio uiro illuſtri,Præfecto orientis. Hermoge ni uiro illuſtri,Comiti ſacrarũ largitionũ. Gennadio uiro illuſtri,Comi/ ti rerũ priuatarũ. Maximino uiro illuſtri,Comiti & Præpoſito ſacri cubi culi. Domino Valent. A. IIII. & Auieno V. C. COSS. Interpretatio.

Lex iſta hoc continet,ut per prouincias relaxatæ beneficio Principis tributorum reliquiæ non quærantur, tamen quod exactũ eſt, ſi apud exactores reſediſſe cõſtite

 rit, id

rit, id præcepit, ut publicis debeat utilitatibus nõ perire, ſed quod exactum eſt, à retentatoribus theſauris inferatur, & à prouincialibus uel à poſſeſſoribus quod ſolitũ non fuerit non quæratur.

DE PRAEDIIS CIVITATVM OMNIVM. TIT. III.

Impp. Valent. & Martian. AA. Palladio PF. P. Orientis.

AVaritiæ ſuæ culpam arguit, qui pro poſſeſſionibus quas detinet debitas functiones inferre cunctatur. Itaq; inter cæteros egregios actus, quibus reip. tua Sublimitas prodeſt, etiam ſuggeſtionẽ de prædijs iuris ciuilis oblatam iure laudamus, per quam poſtulatũ eſt, ut ſi qui memorata prædia dempto ciuili canone conſecuti ſint, ueterẽ canonẽ in poſterũ cogantur agnoſcere. Celſitudo itaq; tua id nobis placuiſſe cognoſcat, ut ſi qui uel ex titulo donationis, uel exceptione, ſiue ex alio †modo, quolibet titulo poſſeſſiones iuris ciuilis tantũmodo, & cuiuſlibet ciuitatis, & præcipue huius æternæ urbis, cui maiorem debemus fauorẽ, tam ciuilis, ut dictũ eſt, iuris, quàm etiã agonotheticas poſſeſſiones ex conſulatu Auſonij & Olybrij, dempto ciuili canone acceperunt impoſitũ prædijs canonẽ, iuxta fidẽ publicorũ monumentorũ, ciuitati, ad quã prædia pertinuerunt, præbere iubeãtur. † Ex præſenti quoq; quarta indictione, ceſſante præteriti temporis canonis exactione, manente penes eos ſucceſſoresq; eorũ, & detentatores illibato dominio. Nam ſi priuati iuris debita nõ patimur denegari, multo magis præbẽda ſunt ciuitatibus, quæ iure debentur: cũ ſufficiat poſſeſſoribus, quod apud eos dominium in perpetuũ ex noſtra liberalitate permaneat. Si quæ tamen poſſeſſiones iuris ciuilis canonẽ priuatis largitionibus in præſenti præbent, uel nunquã ademptum, uel poſtea impoſitum, ad hanc pragmaticã iuſſionem non pertinebunt, ſed priuato ærario canonẽ, quem nunc agnoſcunt, inferre ex more debebũt, dominio firmiter apud eos ſucceſſoresq; eorum, & detentatores pari modo permanente. Illud etiam diſpoſitionis Culminis tui probamus atq; firmamus, ut ſi qui cuiuſlibet iudicis cõmutatione multati ſunt, & partẽ, ſeu totam multã adhuc debere noſcuntur, hij quoq; indulgentia noſtræ Clementiæ pfruantur, & nullã ſuſtineãt exactionẽ. Palladi Præfecte chariſſime AA. Celſitudo igitur tua hæc, quæ per hanc pragmaticã legẽ ſanximus, Rectoribus prouinciarũ declarare non differat: ut & ciuitates, & poſſeſſores, & cæteri de quibus hoc conſtituimus, utilitati ſuæ conſultũ eſſe lætentur. Dat. XV. Cal. Feb. Cõſtantinop. Martiano A. I. COS.

† quolibet modo titulóue

† Et

Interpretatio.

Si quid de fiſcalibus agris uel ædificijs, donatione principis, uel uenditione, uel qualibet ratione ad priuatos fortaſſe puenerit, id lex iſta conſtituit, ut ſoluto canone à poſſeſſoribus in perpetuũ teneatur, & impletis fiſcalibus debitis, illi qui poſſident hæredibus ſuis relinquẽdi, aut quibus uoluerint donandi habeant poteſtatẽ.

DE MATRIMONIIS SENATORVM. TIT. IIII.

Impp. Valent. & Martianus AA. ad Palladium PF. P.

LEges ſacratiſſimæ, quæ conſtringũt omnium uitas, intelligi ab omnib. debẽt, ut uniuerſi, præſcripto earũ manifeſtius cognito, uel ꝓhibita declinẽt, uel permiſſa ſectentur. Si quid uero in iiſdẽ legibus latum fortaſſis obſcurius fuerit, oportet id imperatoria interpretatione patefieri, ut omnis ſanctiõis remoueatur ambiguum, & in ſuam partẽ iuris dubia deriuare litigatorũ contẽtio alterna nõ poſſit. Negociorũ quoq; Cognitores, ac tribunaliũ præſides, aptã definitionẽ legũ ſecuti, ſuſpẽſis nutãtibusq; ſentẽtiis inter ſcita incerta nõ fluctuẽt. Plana enim & facilis ad pronunciandũ uia patet iudici, quoties nõ eſt illud ambiguũ, iuxta qđ neceſſe eſt iudicari. Magnificẽtia tua, in cauſis omnibus terminãdis rectũ ſemper tramitẽ ſtudens tenere iuſtitiæ, conſuluit Clementiã noſtrã ſupra Conſtãtinianæ legis ea parte, in qua aliquid exiſtere uidetur ambiguũ. Nã cũ ſanciret, ne Senatori, Præfectis Duũuiro, Flamini municipali ſacerdoti prouinciæ habere liceret uxorẽ ancillã, ancillæ filiã: libertã, libertæ filiã, ciuẽ Romanã uel latinã factã: ſcenicam, uel ſcenicæ filiam: tabernariã, uel tabernarii filiã, uel lenonis aut harenarii filiam, aut eã quæ mercimoniis publice præfuit. Vetitis interdictisq; perſonis, adiecit etiã humilẽ abiectamq; perſonã. Ex matrimonio magnã dubitationẽ in iudiciis naſci tua adſeruit Celſitudo, utrũmne hæc nõia etiã ad pauperes ingenuas fœminas referri debeant, easq; à matrimonio Senatorũ præſcriptũ legis excludat. Abſit aũt hoc nefas, ullis tẽporibus ut credatur cuiq; dedecori data eſſe paupertas. Cũ ſæpe plurimis multũ parauerint gloriæ opes modicæ, & cõtinentiæ fuerit teſtimoniũ cenſus anguſtior. Quis arbitretur inclytæ recordatiõis Conſtantinũ, cũ geniales Senatorios thoros cõtaminata pollutarũ mulierũ facere prohiberet, fortunæ munera bonis naturalibus prætuliſſe? & diuitiis, quas uarietas caſuum tam poteſt adimere quàm tribuere, poſt poſuiſſe ingenuitatem? quæ auferri non poteſt, ſi ſemel nata ſit. Ille uero honeſti amãtiſſimus, & morũ ſanctiſſimus cẽſor, eas humiles abiectasq; iudicauit eſſe perſonas, & matrimoniis Senatorũ duxit indignas, quas aut naſcendi decolor macula, aut uita probroſis quæſtibus dedita, ſordẽtibus notis polluit, & uel per originis turpitudinẽ, uel obſcœnitate profeſſionis infecit. Ideoq; omnẽ dubitationẽ, quæ quorundã mẽtibus iniecta fuerat, auferentes, manentibus, & ſolidiſſima in perpetuũ firmitate durãtibus cũctis his, quæ ſuper matrimoniis Senatorũ ſanxit conſtitutio Diuæ memoriæ Conſtãtini, humilẽ uel abiectã fœminã minime eam iudicamus intelligi, quæ licet pauper, ab ingenuis tamẽ parẽtibus nata ſit. Sed licere ſtatuimus Se-

Humiles perſonæ quæ.

natoribus,& qbuſcunq; ampliſſimis dignitatibus prædítis,ex ingenuis natas: quãuis paupes in matrimoniũ ſibi adſciſcere,nullamq; inter ingenuas ex diuitijs & opulentiore fortuna eſſe diſtantiã. Humiles uero abiectasq; perſonas eas tantũmodo mulieres eſſe cenſemus,quas enumeratas,& ſpecialiter expreſſas copulari matrimonijs Senatorum lex prædicta non paſſa eſt,hoc eſt,ancillam,ancillæ filiam: libertam,libertæ filiam: ciuem Romanam uel latinã factam,ſcenicam uel ſcenicæ filiam: tabernarij uel tabernariæ uel lenonis aut harenarij filiã, aut eam quæ mercimonijs publice præfuit. Quod quidẽ haud dubie credimus ipſum Diuæ memoriæ Conſtantinũ,in ea quã promulgauit ſanctione ſanxiſſe. Ideoq; huiuſmodi inhibuiſſe nuptias,ne Senatoribus harũ fœminarũ, quas nunc enumerauimus,non tam cõnubia quàm uitia iungerentur. Cætera etiam quæ ab inclytæ recordationis Conſtantino,uel ab alijs poſt eum Diuis Principibus,ſuper naturalibus filijs eorũq; matribus, de concubinis quoq; ingenuis,& de his quæ poſt uxoris obitum in nuptias uenerunt,quæcũq; ſacris conſtitutionibus definita ſunt,iubemus inuiolabiliter cuſtodiri. Ita tamẽ, ut promulgatas prius leges hæ quæ poſtmodũ latæ ſunt autoritate præcedãt. Et quæcũq; ex ipſis eſt poſterior tẽpore, ſit ualidior ſanctio.e. Palladi Præfecte chariſſ. Auguſtorũ. Illuſtris igitur & magnifica autoritas tua hanc Serenitatis noſtræ legẽ ppetuo in æuũ omne ualitura, Edictis ex more propoſitis, ad omniũ notitiã faciat puenire. Dat.

† Aſtorio Prid. Non. April. Conſtantinop. Aëtio & †Studio vv. cc. coss. Int.

Hac lege permiſſum eſt,ut exceptis uilibus infamibusq; perſonis, quas lex iſta cõmemorat,pauperes,& ſine ulla dignitate nataliũ, dũmodo honeſtas & honeſtis parẽtibus procreatas,Senatores, ſi uoluerint uxores eligendi & ducendi habeant poteſtatem. Quod et omnibus exemplo legis huius ſine dubitatione permittitur.

DE TESTAMENTIS CLERICORVM. TIT. V.

Imp. Martianus A. Palladio PF. P.

SAepe materiã ſcribẽdis ferendisq; legibus negocia inopinato exorta ſuppeditãt,& aut nouas cõſtitui ſanctiones,aut durius & aſperius latas faciunt abrogari. Aequalis enim in utroq; æquitas eſt, uel pmulgare quæ iuſta ſunt, uel antiquare quæ grauia ſunt. Nuper cũ de teſtamento Clariſſimæ memoriæ Hypatiæ,quæ inter alios uirũ religioſum Anatholiũ Præſbyterũ in portione manifeſta bonorũ ſuorũ ſcripſit hæredẽ,ampliſſimo ſenatu præſente tractaret Pietas mea, & dubiũ uideretur,an uere deberẽt hæ uolũtates uiduarũ, quæ teſtamẽto ſuo aliquid his Clericis relinquũt, qui ſub prætextu religionis huiuſmodi fœminarũ domus adeũt. Cũ lex Diuæ memoriæ Valẽtiniani,et Valẽtis,& Gratiani,eccleſiaſticos,uel eos qui cõtinentiũ ſe uolũt nomine nũcupari, nihil quacũq; liberalitate uiduarũ extremo iudicio pmittat adipiſci. Cõtra hæc aũt Diuæ memoriæ Valẽtiniani, Theod. & Arcad. cõ

ſtitutio

ſtitutio legeretur. Inſpicietib. & æſtimātib. nobis latoris animū, uiſum eſt iuſta ac rationabili pœnitētia priorū cōſtitutionū uigorē antiquare uoluiſſe. Nā cū in prima lege uiduarū tantūmodo mentio facta ſit, in ſecū da autem tantummodo diaconiſſarum, intelligitur eam conſtitutionem, quæ uiduarum & diaconiſſarum meminit, de lege utraꝗ dixiſſe. Quod cum de uoluntate latoris, & de ſanctione legis nobis uideretur, uniuer ſum teſtamētū iuſſimus relegi atꝗ replicari, & cū reptū fuiſſet alias quo ꝗ partes eiuſdē uolūtatis ita iuſte ac prudēter inſtitutas, ut nullum de ſe meritū neglexerit: multa ſacroſanctis Eccleſijs, multa pauperibus, multa Monachis religiōis intuitu, multa captiuorū rēdēptioni, cōmota miſera bili eorū ſorte, cōtulerit, multa libertis ſuis †eadē latorū ſibi obſeqorū cō teplatione præſtiterit, alterā quoꝗ parte inſtitutiōis, in qua Anatholiū presbyterū reliqt hæredē, aduertimus ordine fuiſſe diſpoſitā. Ea em̄ mo bilia, quæ plurimis iuſte ac pie reliqt, ꝑ hūc uoluit uniuerſa cōpleri, ut nō ſolū hæredis, ſed pene etiā Diſpenſatoris fungatur officio. Ideoꝗ huiuſ modi ꝓdictæ Clariſſimæ memoriæ Hypp[illegible] uolūtatē, etiā in ea parte, qua Anatholiū preſbyterū inſtituit hæredē, ea autoritate firmaui. Sed ne in poſterū, ut ex prioribus cōſtitutionib. quarū ſupius fecimus menti onē, & quas nūc præcipio penitus abrogari, uel ex præſentis negocij du bitatiōe aliqd forte relinquatur ambiguū, ſecuritati uel fiduciæ morietiū ꝓuidētes, generali ꝑpetuoꝗ uictura hac lege ſancimus, ut ſiue uidua, ſiue diaconiſſa, ſeu uirgo deo dicata, uel ſanctimonialis mulier, ſiue quocunꝗ alio nomine religioſi honoris uel dignitatis fœmina nūcupetur, teſtamen to uel codicillo ſuo, qđ tamē alia omni iuris ratione munitū ſit, Eccleſiæ, uel martyrio, uel Clerico, uel Monacho, uel paupibus aliquid uel ex inte gro, uel ex parte in quacūꝗ re uel ſpecie crediderit relinquendū, id modis omnib. ratū firmūꝗ cōſiſtat, ſiue hoc inſtitutiōe, ſiue ſubſtitutione, ſeu le gato, aut fidei cōmiſſo per uniuerſitatem uel ſpecialiter, ſiue ſcripta, ſiue nō ſcripta uolūtate fuerit derelictū, omni in poſterū de huiuſmodi nego cio ambiguitate ſubmota, donationib. etiā, uel qualibet liberalitate tam uiduarū ꝗ diaconiſſarū, ſiue uirginū quæ deo dicatæ ſunt, uel ſanctimo nialiū quæcunꝗ in Eccleſiam, uel martyriū, uel Clericū, uel Monachū, uel paupes cōlata fuerint, pari robore firma eſſe præcipio. Palladi Præfecte chariſſime AA. Inluſtris igitur & magnifica autoritas tua, ea quæ genera li legis huius ſanctione decreui, edictis ex more ꝓpoſitis, ad omniū noti tiā faciat puenire. Dat. † Cal. Maij, Cōſtātinop. Anthemio COS. Int.

† id eſt

† X. Cal.

Sanctimonialibus, uiduis, diaconiſſis, omnibuſꝗ religioſis matronis hac lege permittitur, ut ſeu teſtamento, ſeu fideicommiſſo, ſeu per nuncupationem, ſeu per codicillos, uel quibuslibet alijs ſcripturis, quod uoluerit, Eccleſiæ, Epiſcopis, Presbyteris, uel Diaconibus, & omnibus clericis relinquēdi habeāt poteſtatē. Et ſi uoluerint hæredibus ſuis quoſcunꝗ poſt eorū obitū ſubſtituere, habeant poteſtatē.

LEGVM NOVELLARVM DIVI MAIORIANI A. LIBER.

TITVLI.

†cæteris

De Curialibus,& de agnatione, uel diſtractione prædiorum,& de† diuerſis negocijs.
De Epiſcopali iudicio,& de cæteris negocijs, & ne quis inuitus Clericus ordinetur.

DE CVRIALIBVS, ET AGNATIONE uel diſtractione prædiorum,& de diuerſis negocijs.

TIT. I.

Impp. Leo & Maiorianus AA. Baſilio PF. P.

CVriales,ſeruos eſſe reip. ac uiſcera ciuitatum nullus ignorat,quorũ cœtũ recte appellatũ minorẽ Senatũ,huc redegit iniqtas iudicũ exactorũq; plectẽda uenalitas, ut multi patrias deſerentes,nataliũ ſplẽdore neglecto, occultas latebras,& habitationẽ eligerent iuris alieni. Illud quoq; ſibi dedecoris addẽtes, ut dũ uti nolũt patrocinijs impotentũ,colonarum ſe ancillarũq; coniunctione polluerint. Itaq; factũ eſt, ut urbibus ordines deperirẽt,& prope libertatis ſuæ ſtatũ nõnulli per contagionẽ cõſortij deterioris amitterẽt. Quod ne ulterius poſſit licere,ſaluberrima lege ſancimus,præteritæ præſumptionis officiũ relaxantes, ut propter illos qui patrias ſuas aliqua munerũ cõlatione iuuerũt,ac ꝓpterea nulla ordinib. præſumptione depereũt,ubicunq; intra triginta abhinc retrò annos inuenti fuerint Curiales,cõſtrictis ꝓcuratoribus,uel cõductoribus prædiorũ,dominisq; cõuentis,ad urbes quas deſeruerãt,cũ uxoribus reducãtur. Quod ingratũ eſſe agrorũ dominis nõ oportet, cũ debuerint pœna ſeueriore percelli,amittãt mulieres quas inlicitis conſortijs iungere quæſierunt. A quo conſtituto nec domum noſtræ Serenitatis excipimus, quorũ progeniẽ ita diuidendã eſſe cẽſemus,ut quotquot fuerint maſculini ſexus filij,patrẽ ſequãtur: fœminis prædij dño relinquẽdis. Illa diſcretione ſeruata,ut ſi ex colonabus nati ſint, Curiæ inſerantũr. Si ex ancillis editi,collegijs deputentur. Ne materni ſanguinis uilitate ſplendor ordinum polluatur. De Collegiatis uero illa ſeruanda ſunt,quæ præcedentium legum præcepit autoritas. Quibus illud prouiſio noſtræ Serenitatis adiungit, ut Collegiatis,operas patriæ alternis uicibus pro Curialium

lium diſpoſitione præbentibus, extra territoriũ ciuitatis ſuæ habitare nõ liceat. Hoc de pendentibus ſanxiſſe ſufficiat. In futurum uero hæc obſeruanda cenſemus: Vt ſi quis actor procuratorúe, domino neſciente ſuſcepit Curialẽ, aut non infra annũ propriæ reſtituerit ciuitati, ſi ingenuus probatur, collegijs applicetur. Si ſeruus eſt, fuſtuario ſupplicio interficiendũ ſe eſſe cognoſcat. Quod ſi id ſciente domino, aut uolente factum eſſe doceatur, & non intra ſtatuti temporis metas etiã cum ultione correctum, ipſius prædij, in quo hoc admiſſum fuerit, amiſſione multetur. Similiter ſi ſeruo ſuo actori procuratoriq; ullus filiam iunxerit Curialis, aut certe iunctam eſſe permiſerit, & non intra præſcriptũ temporis terminũ natalibus ſuis, urbiq; reddiderit, illa quidẽ Curiæ reſtituẽda reuocetur: quam iubemus ab inteſtatis parẽtibus æqua cum cæteris lance ſuccedere: Quia per eius quoq; progeniẽ ordo reparandus eſt. Ille uero ſi originarius erit, qui ſibi fruſtra ac temere mariti nomen cõtra interdictũ legis indiderit, collegijs nihilominus deputetur. Si famulus ſeruilibus pœnis

* Filia curialis ſi genitalis ſoli amore neglecto, in alia uoluerit nubere ciuitate, quartã mox omnium facultatũ ſuarũ ordini conferat, à quo ſe alienare deſiderat: illi urbi, ad quã migrauerat Curialis, ſine dubitatiõe paritura. Et quoniã uſquequaq; obuiandũ eſt eorũ dolis, qui nolunt eſſe quod nati ſunt. Quicunq; ſe ſub nomine clericatus, ſeu quodã religionis obtentu Curialis uel corporatus fortaſſe ſubtraxerit, ſecundũ præcedentium legũ ſtatuta, ſi intra diaconatus gradum locatus probatur, ad originem ſuã ſine dilatione reuocetur. Si uero iã Diaconus, aut presbyter, aut Epiſcopus latæ huius legis tempore reperitur, ſiue adhuc obnoxius functionibus, ſiue munijs pſolutis, nihil de patrimonio ſuo alienaturũ ſe eſſe cognoſcat. Cui ſi maſculini ſexus prolem, ſeu propinquos eſſe cõtigerit, qui utiq; Curiæ neceſſitatibus obſequantur, mox medietatẽ omniũ facultatũ eis tradere non deſiſtat, ſibi ad uſumfructũ ſex reſiduas uncias retentaturus. Si defuerit ſexus uirilis, eadẽ in filiabus ſine dubio ſeruaturus: ſi tamen Curialiũ cõnubijs copulentur. Qui ſi in totũ fortaſſe defuerint, ad ordinẽ urbis ſuæ prædicti patrimoniũ pertinebit. Si qua ſanè huiuſmodi perſona originis ſuæ uinculis obligata, ex hijs, quos ad ordines iubemus reduci, ſub diuini myſterij occaſione intra eccleſiam ſe crediderit occulendã, eam conſtrictus Archidiaconus repreſentet. Hic etiã eorũ nequitia cõprimenda eſt, qui locum principalitatis indepti, uendunt defugas Curiales, & obnoxios corporatos. Cum eos occulta deprædatione cõcuſſerint, quos utiq; ſi honeſtatis memores patriæ ſuæ aliquid affectionis impenderent, reuocare deberent. Quod ne deinceps exiſtiment ſe impune facturos, quicunq; in tam ſceleratis nundinis fuerit quocunq; accuſante conuictus, capitalem pœnam ſubibit. Prædia uel urbana, uel

ruſtica

ruſtica, nunquam ſine interpoſitione decreti curialis alienet. Quod ne forte prouincialis iudex facile aut gratificanter indulgeat, ad eminentiũ Præfectorũ ſub relatione notitiã dirigatur. Quibus ſolis æſtimare permittimus, utrum ineluctabilis neceſſitas uenditorẽ faciat Curialẽ. Aliter contractus ſuper hijs rebus initi nõ ualebunt. In mancipio tantummodo diſtrahendo non eſt decreti quærenda ſolennitas, ſi quinq; primorũ Curiæ ſubſcriptio atq; conſenſio adiecta monſtretur: Inter quæ iuſtum eſt, ut hijs quos reduci uolumus conſulamus, ne iniurijs corporalibus affecti plerunq; iudicis commotioni ſubdantur. Vnde quoties aut culpa grauis, aut aliquod ordinis cõſtitutũ ad magnificos uiros Præfectos prætorio eſt ferendum, ut in ipſorum ſit arbitrio conſtitutum, qualiter quod admiſſum probabitur uindicetur, nunquam Curiæ à prouinciarũ rectoribus generali condemnatione multetur. Cum itaq; hoc & æquitas ſuadeat, & regula iuris antiquæ, ut noxa tantũ caput ſequatur, ne propter unius fortaſſe delictum alij diſpendijs adfligantur, ſtrenarũ, Calendarum ac pulueratici nomine à Curialibus nihil petatur. Si quis horum aliquid popoſcerit, aut etiam offerentẽ contra interdicta ſuſceperit, ſingulas libras auri per ſingulos Curiales à ſe nouerint exigendas. Nec hanc partem ducimus negligendam, in qua & ordinibus, & poſſeſſorum cõpendijs prouidetur. Itaq; prouinciali iudici non ſolum faciendarũ euectionum nulli tribuatur facultas, uerũ ne ipſe quidem, cum ad alterã pergere cœperit ciuitatem, plus quàm unã ſibi angariam, & duos parauere dos, alteramq; angariam officio ſuo, & paraueredos duos liceat poſtulare. Si quiſquã amplius æſtimauerit præſumendum, octo equos conſtrictus exoluat, publicis mox mutationibus adgregandos. Compulſor tributi nihil amplius à Curiali nouerit exigendum, quàm quod ipſe à poſſeſſore ſuſceperit. Qui ad hoc tantummodo perurgẽdus eſt: pariter exigat ut & publicum debitorẽ oſtendat atq; conuincat. Præterea nullus ſolidũ integri ponderis calumnioſæ improbationis obtentu recuſet exactor, excepto eo gallico, cuius aurũ minore æſtimatione taxatur. Omnis concuſſionum remoueatur occaſio, nihil mutato nomine poſtuletur, ita ut quiſquis hoc poſt hæc uſurpandum eſſe crediderit, ſiue prætoriani ſit miles officij, ſeu Palatinus, uel ſacri ærarij, uel priuati, ſeu profeſſionẽ negociationis exercens, fuſtiariæ ſubditus pœnæ, ſeruilibus ſupplicijs perituru mſe eſſe cognoſcat. Illis quoq; fraudibus obuiandum eſt, quas in uarietate ponderũ exactorum calliditas facere conſueuit. qui uetuſtis caliginibus abutentes, Fauſtinæ, aliorumq; numinũ neſcientibus faciant mentionem. Quibus penitus amotis, atq; in perpetuũ hac lege damnatis, à prætoriana ſede ad ſingulas non ſolum prouincias, ſed etiã ciuitates pon

Gallicus ſolidus.

dera

dera examinata mittantur: quibus tam omnis exactor quàm negociator utatur, capitale ſibi ſciens unuſquiſq; ſuppliciũ, ſi conſtituta tranſcenderit. Inter hæc etiam Officiorum pro laborum merito non eſt cõmoditas negligẽda. Et quia per Rectores prouinciarum exigi omnem canonem, *Canon.* tam ad arcam præfecturæ pertinentẽ, q; ſacris uel priuatis largitionibus inferendum decet, binos per iugum, uel millenos ſolidos remunerationibus deputatus compelli debere præcipimus, poſſeſſori non putamus onerosum, quem à multis moleſtijs & ſportularum, & numeroſis mutaturæ diſpendijs liberamus, ſi ſemiſſem ſolidi p iuga ſingula, ſeu ſingulas millenas amplius iubeamus inferri, qui pro ordinatione noſtra inter diuerſa officia diuidatur. Ita ergo prædicta ſumma inter cõpulſores, ut diximus, partiẽda eſt, ut Palatinus ſiliquã mediã, pro ſiliquatico ſolidi remunerationis binorum ſolidorum, exactor ſiliquam: quatuor autẽ ſiliquas tam curialis quàm officium prouinciale percipiat: officium ſanè præfectorum ſex ſemiſiliquas conſequatur. Quiſquis ultra aliquid aut exigendũ, aut accipiendũ eſſe crediderit, ſubditus uerberibus, & cingulo priuabitur, & facultatibus exuetur. Illud quoq; onus à ciuitatibus, uel præcipue curiarum ordinibus ac negociatoribus ſubmouendum eſt, quibus non parua diſpendia prouinciarum iudicum infligit aduentus, ut eos in ocio plerunque reſidentes, delicijs exquiſitis alere, quaſi quadam lege cogantur. Contra quam iniquitatem remedium prouidentes, hac euidẽti præceptione decernimus, ut Rectori prouinciæ totius anni tempore non plus quàm triduo una ciuitas alimoniam ſubminiſtret. Aut ſi diutius uoluerit commorari, de proprio ſibi ſciat eſſe uiuendum. Seu ne uaga interpretatio eorum, quæ pro humanitate præbenda ſunt, nihilominus prædictos fatiget, quid inferri diuturnũ debeat eminentiſſimæ præfecturæ pandetur edicto, quod inſtar noſtri uolumus eſſe præcepti. Hac conditione ſociata, ut ſi ſupra hunc modum quicquam à curialibus ſeu negociatoribus iudex putauerit poſtulandum, aut ſub nomine oblationis *Oblatio.* acceperit, quod magis extorſiſſe credendum eſt, mox adminiſtratione depulſus, priuilegio dignitatis amiſſo, proſcriptione feriatur. Baſili Præfecte chariſſ. AA. Inluſtris ſanè & præcelſa magnificentia tua omnium prouinciarum Rectores ſuis autoritatibus admonebit, ut principales uel ſeniores urbium ſingularum, tam curiarum, quàm reliquorũ corporum albos, quos conſcripſit uetuſtas, proferre compellat, obnoxiorum familias ſub confectione geſtorum capitis ſui periculo detegentes, ita ut quæ ſtatuta ſunt edictis propoſitis in cunctorum notitiam perferãtur. Dat. VIII. Id. Nouemb. Rau. Leone & Maioriano AA. COSS.

Interpretatio.

Lex hæc Maioriani de Curialibus, quæ cuſtodienda ſint euidenti obſeruatione conſtituit, ut infra triginta tantũmodo annos, ſicut lex de omnibus dudũ lata teſtatur, ad ordinẽ ſuum quẽ deſeruerint Curiales debeant reuocari. Nam de Collegiatis illa ſpecialiter cuſtodiri cõfirmat, quæ lex in Theodoſiani codicis corpore ſcripta declarat. Itaq; præcepit, ut ſi Curialẽ cuiuſcunq; poſſeſſionis actor domino neſciente ſuſceperit, & nõ tranſacto anno ad ciuitatẽ Curiæ, cui debetur fecerit reuocari, ſi ingenuus fuerit is ipſe actor, in collegio deputet. Si ſeruus, fuſtibus uerberetur. Nam ſi cũ conſciẽtia domini Curialẽ ultra anni ſpatium tenere præſumpſerit, & non ordini ſuo, ſicut dictũ eſt, poſt annum ſine mora reddiderit, nouerit ipſum prædiũ, in quo inuentus fuerit Curialis, ſe dominus prædij perditurũ. Filia uero Curialis, ſi aut ſeruo, aut actori, aut procuratori ſeſe cõiunxerit, aut dominus agri iunctam eſſe permiſerit, & non poſt anni ſpatiũ Curiæ fuerit reſtituta, illa quidẽ continuo parẽtibus Curialibus in hæreditate ſucceſſura reddatur: quia per eam ſi ſe Curiali iunxerit, ordo poterit reparari. Ille uero cuius contubernio Curialis filia fuerit maculata, ſi colonus eſt, Collegio deputet: Si uero ſeruus fuerit, inter tormẽta deficiat. Filia uero Curialis, ſi ciuitatis ſuæ curialẽ accipere noluerit maritũ, & ſuã deſerens, ad aliã ſe contulerit ciuitatẽ, quartã portionis ordini Curiæ ſuæ, quẽ deſpexit, de facultatibus ſuis cogat inferre. Ad † illã ciuitatẽ ſine dubio, in quã ſe trãſtulit, curialis filia, ſi curialẽ maritum acceperit, ſine dubio paritura. Si aũt Curialis uel corporatus, nolentes eſſe quod nati ſunt, Clerici eſſe uoluerint, & in quocunq; officio ante diaconatũ fuerint cõſtituti, ad originis ſuæ officiũ ſine dilatione aliqua reuocẽtur. Si uero iam Diaconus, aut Preſbyter, aut certe Epiſcopus fuerit ordinatus, ſiue munia ſoluerit, ſiue nõ ſoluerit, de patrimonio ſuo nihil alienare præſumat. Qui ſi maſculini ſexus filios uel propinquos habuerit, quibus tantũ perſonis Curiæ neceſſitas ut obſeruari poſſit imponit, illis ſtatim medietatẽ de facultatibus ſuis dare nõ differat, medietatẽ ſibi ad uſumfructũ retineat. Quod ſi aut filios aut propinq̃s uirilis duntaxat ſexus nõ habuerit, ſed filias habebit, quas lex à neceſſitate publica facit alienas, tunc eis ſex uncias bonorũ ſuorũ tradat. Si tamẽ Curiales maritos acceperint, per quos & neceſſitas publica poſſit impleri, & ex quibus nati Curiales merito appellent. Quod ſi Curialibus nõ fuerint copulatæ, Curialis prædicti patrimoniũ ad ciuitatis ſuæ ordinẽ pertinebit. Si quis uero de his, quos ſuperius diximus ſine excuſatiõe honoris debere ad ſuũ ordinẽ uel originẽ reuocari, ad Eccleſiæ ſepta cõfugerit, Archidiaconus teneatur, ut eũ debeat præſentare. Sanè ſi quis Curialem latentẽ ſub aliqua cõmodi interceſſione uendiderit, qui eum magis debuit reuocare, nouerit ſe capitali ſupplicio puniendũ. Iubentur etiam Curiales, ut prædia urbana uel ruſtica ſine decreti interpoſitione nõ uendant, niſi poteſtatibus referat: quia uendendi arcta neceſſitas imminet Curiali. Mancipia aũt diſtrahendi ſine decreto habeat liberã poteſtatẽ, dũmodo quinq; priores Curiæ teſtes in ea uenditione ſubſcribant. Nã & hoc Curialibus uoluit eſſe conſultũ, ne aut hij, qui reuocantur ad Curiã, aut illi qui in graui culpa tenentur obnoxij, tam facile tormẽta ſuſtineãt, niſi ad poteſtatẽ digniſſimã ſub fideiuſſionis uinculo dirigantur, ut ipſe de eorum factis poſſit ferre ſententiã, nec ut ordo Curiæ pro unius culpa multã excipiat, niſi tantũ is qui probat obnoxius. Nam nec in his rebus, unde aliqua iudicia perſportulum conferunt, Curiã præcepit ſentire diſpẽdia. Reliqua uero pars legis interpretata nõ eſt, q̃a hæc quæ cõtinet, uſu caret, & certe ad intelligendũ nõ habet obſcura.

† *aliam*

DE EPISCOPALI IVDICIO, ET DE CAETERIS NEGOCIIS, ET NE QVIS INVITVS CLERICVS ORDINETVR. TIT. II.

Impp.

Impp. Leo & Maiorianus AA. Ricimero uiro inluſtri, Comiti & magiſtro utriuſq; militiæ, atq; Patritio.

De re neceſſaria ad locum ad ſuſcipiendum Clericatus officium unicuiq; nos optionem dediſſe, non legem. Quia quālibet ſanctum onus ut uolentibus patimur imponi, ita ab inuitis iubemus arceri. Nonnullorum enim perſuaſio ſacerdotum reluctantibus onus iſtud imponit, ut improbitas mentis uiolentiæ intercedentis offenſa ad odium piæ religionis inſtituat. Eò ergo licentiā huius præſumptionis excludimus, ut ſi quiſpiam probatus fuerit ui coactus, ſub contumelia publica clericatus officijs ſucceſſiſſe, ſpontaneis accuſatoribus, uel ſi ipſe uoluerit allegare perpeſſam licentiam, commodemus apud iudices competentes huiuſmodi admiſſa damnare: ut ſi inter leges obiecta conſtiterint, decē libras auri Archidiaconus cogatur inferre ei qui pertulerit ex ſolido: dehinc ſi ille deſ ſtit, accuſa oris cēſibus, & ciuitatis ordini profuturas. Illo ſuæ reddito uoluntati, qui coactus non potuit conſecrari. Et quia ab huiuſmodi auſu † auertendo nec Epiſcopum eſſe conuenit alienum, ad Apoſtolicæ ſedis deuocetur Antiſtitē. In illa reuerendiſſima ſede notam illicitæ præſumptionis incurrat. Sanè quia non iniuſta ſuſpitio eſt, huic operi parētum colludia plerunq; miſceri, dū liberis alijs amore nimio gratificātur, & alios iniuſta ſentētia perſequuntur. Atqui patres ac matres ſi comprobati fuerint inuitos filios præfato oneri ſubdidiſſe, bonorū ſuorū tertiam iubemus adfligi, ipſius filij cenſibus profuturam. Si qui ſanè Epiſcopus inuitus fuerit ordinatus, hāc conſecrationem nulla uiolari accuſatione permittimus. Illud quoq; nobis eodem ſuſpectu religionis occurrit, ut hominem qui ad eccleſiæ profugia recurrit, quicūq; temerator aut ſacris altaribus cogatur euertere, aut pro eo inhumana diſpendia ſuſtinere ex abundantia ut multo minus pœnæ obnoxios quoque foribus ſanctis ad mortem uel cruciatum cogatur eijcere, cum reis inſtituta hæc conſueuerint eſſe profugia. Quod ſi quis ſtatuti noſtri temerator emerſerit, aut homines intra eccleſias conſtitutos ad pœnam nō reprehendit adducere, capitali ſupplicio ſubiacebit. Dat. v. Cal. April. Arelato, Magno & Apollonio COSS.

† à uerecūdia

Interpretatio.

Hæc lex adeo ad integrum ſcripta nō eſt, quia iam quæ de diuerſis negotijs loquitur, in reliquis legibus euidenti interpretatione habentur expreſſa. Sed hoc amplius habet, quod ad locū ſcribi fecimus de his, qui inuiti Clerici ordinantur quod per ſe ſine interpretatione intelligi poteſt.

DE ABROGATIS CAPITIBVS INIVSTIS legis Diui Maioriani A. Ad locum.

Impp. Leo & Seuerus AA. Baſilio PF. P. & Patritio.

ILlud tātū ex eadē lege retinētes, qđ ueterū legū cōmēdat autoritas. Scilicet ut poſt uiri obitū qđ ſpōſalitia largitate in uſumfructū tātū mater habeat à filijs alienare nō poſſit, ſiue in alienas nuptias uenerit, ſiue non uenerit. Et ut omnib. ex eodē matrimonio filijs ex æquo cōmunia in unū aut alteru matri cōferre liceat. Nā qđ eſt aliud à filijs alienare, ſi hoc non eſt, cū ꝓles numeroſa cōtigerit, ꝑtermiſſis cæteris, uni uel alij parua uelle intētiōe largiri. Sint ſanè matres, ſi ita libuerit, ꝓ impēſis obſequijs in filiorū electione liberales, uſumfructū ſuū cū uoluerit largiātur, ꝓprietatis cōmoda cūctis pariter filijs deputata nō minuāt. In illa tamē pte matrib. ſalua filiorū utilitate cōſulemus, ne eas neceſſitas dandæ fideiuſſionis adſtringat. Quia & factu difficile eſt, & ſuper hoc filijs abunde, uel prioribus cōſtitutis, uel præſenti lege ꝓſpicitur, qbus & alienatorū uindicatio cōpetit, & ex maternis bonis perditarū redintegratio facultatū. Baſili Præfecte chariſſime AA. Conſtitutionis oraculum edictorum faciet ſolennitate proponi, ut legis aſperitas, quæ ad amplitudinem tuam primæ præfecturæ adminiſtratione data eſt, per te correcta atq; emendata uulgetur. Dat. x. Cal. Mart. Rom. Baſilio V. C. COS.

Interpret.

Hæc lex imperatorum Leonis & Seueri, ea quæ Maioriani lex de diuerſis rebus, quas ipſa teſtatur obſeruāda eſſe præceperat, ſpecialiter uacuauit, & id tantū quod rationabile & priſtinis legibus congruum fuit, credidit reſeruandū, quod ipſe ſua conſtitutione confirmat, dicens: Illud tamen ex eadem lege retinētes, quod ueterū legum confirmat autoritas, itaq; ut poſt uiri obitum relicta uxor uſumfructū tantū ſponſalitiæ donationis habeat, & nihil exinde alienare præſumat, ſiue alias ad nuptias uenerit, ſeu certe nō uenerit, neq; alijs niſi tantum omnibus filijs ſuis ex eodē patre genitis, cuius donatione hæc ipſa ſponſalitia largitas æqualiter dimittetur. Nec liceat matri cui uoluerit de filijs aliquid exinde amplius pro ſua uoluntate donare. Sanè de uſufructu ſuo quod ei lege conceſſum eſt, donandi cui uoluerit liberam habeat poteſtatem. Nam ea quæ omnibus tantum filijs æqualiter iuſſa eſt ſeruare, nec minuat, nec inter filios pro ſuo arbitrio diuidere ulla ratione præſumat. Hoc tamē matribus hac lege præſtatur, ut ſalua filiorū utilitate, fideiuſſores pro retinenda hac ipſa ſponſalitia donatione dare non debeant. Quia talis petitio grauis eſt, & ſufficit filijs, quod uel hac lege, uel prioribus ſtatutis conſtat eſſe proſpectū, ut etiamſi matres eorum ſecundo nupſerint, eorum maritorum facultates loco pignoris obligentur: Et ſi quid ipſæ matres exinde præſumpſerint de facultatibus earum illata ſibi filij damna reſartiant.

CAII INSTITVTIONVM LIBER PRIOR, DE PERSONIS.

TITVLI LIBRI PRIORIS.

De ſtatu hominum.
De numero ſeruorum teſtamento manumittendorum.
De iure perſonarum.
De matrimonijs.
De adoptionibus.
Quibus modis filij exeant è poteſtate patris.
De tutelis.
De † curatione. †Curatoribus

DE STATV HOMINVM. TIT. I.

OMnes homines aut liberi ſunt, aut ſerui: Sed ex ipſis qui liberi ſunt, alij ſunt ingenui, alij libertini. Ingenui, qui ingenui nati ſunt. Libertini, qui iuſta ſeruitute manumiſſi, liberi fiunt. Ingenuorum omniũ unus ſtatus eſt. Libertorum uero ideo non unus eſt, quia tria ſunt genera † libertorũ: Quia liberti aut ciues Romani ſunt, aut †libertatum Latini, aut Deditītij: Tamen qui ciues Romani ſint, qui Latini, breuiter explanandum eſt. Ciues Romani ſunt, qui hijs tribus modis, id eſt, teſtamento, aut in eccleſia, aut ante Conſulem fuerint manumiſſi. Latini ſunt, qui aut per epiſtolam, aut inter amicos, aut conuiuij adhibitione manumittũtur. Deditītij uero ſunt, qui poſt admiſſa crimina ſupplicijs ſubditi, & publice pro criminibus cæſi ſunt: aut in quorum facie uel corpore quæcunq; indicia aut igne, aut ferro impreſſa ſunt, & ita impreſſa ſunt, ut deleri non poſſint: Hij ſi manumiſſi fuerint, Deditītij appellantur. Sed inter hæc tria genera † libertatum ideo ciues Romani meliorem †libertorum ſtatum habent: Quia & teſtamenta facere, & ex teſtamẽto quibuſcunq; perſonis ſuccedere poſſunt: Nam & Latini, & Deditītij nec teſtamenta condere, nec ſibi ex teſtamento aliorum aliquid dimiſſum poſſunt ullatenus uindicare: Tamen Latini certis rebus priuilegia ciuium Romanorum Libertorum conſequi poſſunt. Deditītij uero nulla ratione poſſunt ad ciuium Romanorũ Libertorum † beneficium peruenire. Nam Latini †ordinis beneficio patronorũ beneficio, id eſt, ſi iterum ab ipſis aut teſtamento, aut in eccleſia, aut ante Conſulem manumittantur, ciuium Romanorum priuilegia cõſequuntur. Non tamen omnes domini ſeruos ſuos manumittere

 poſſunt:

poſſunt. Nam ſi aliqui multa debita habeant, cuius ſubſtantia à creditoribus teneatur obnoxia, ſi in fraudē creditoris ſui ſeruos ſuos manumittere uoluerint, collata manumiſſio non ualet. Aut ſi libertus ciuis Romanus filios liberos non habuerit, & in fraudem patroni ſui ſeruos ſuos manumittat, ſimiliter data manumiſſio non ualebit. Præterea minor quicunque uiginti annorum dominus, ſeruo ſuo libertatem dare non poteſt, niſi forte tantū minor manumiſſor, cui pater ſuus & mater à patrono donati ſunt, eoſdem manumittat, aut certe pædagogum, aut conlactaneum manumittat. Nam quamlibet dominus, id eſt quatuordecim annos egreſſus, teſtamentum facere poſſit, & hæredem inſtituere, & legata relinquere, libertatem tamen ſeruis non poteſt in hac ætate cōferre.

DE NVMERO SERVORVM TESTAMENTO MANVMITTENDORVM. TIT. II.

Conſtitutum eſt, quantum ſeruorum numerum teſtamento, de quanta familia liceat manumitti, hoc ordine: Vt ſi quis duos ſeruos habet, ambos manumittere poſſit. Qui uero tres, duos †teſtamento manumittat. †Si quatuor, ſimiliter duos. Qui ſex, tres. Qui octo, quatuor. Qui decem, quinque. Qui undecim, duodecim, tredecim, quatuordecim, decem & quinque, decem & ſex, decem & ſeptem: ſimiliter quinque. Qui decem & octo, ſex. Et ab hoc numero uſque ad triginta, tertiam partem manumittere liceat. Qui amplius quàm triginta habuerit, uſque ad centum, quartam partem de numero ſeruorum manumittere poteſt. Qui uero plures quàm centum habuerit, quintam partem manumittere poteſt. Sed & hoc ſtatutum eſt, ut de quamlibet grandi familia, nulli amplius, quàm centum teſtamento manumittere liceat. Nam qui uoluerit aut in Eccleſia, aut ante Conſulem, aut inter amicos, aut per epiſtolam manumittere, poteſt hijs manumiſſionibus omnem familiam iugo ſeruitutis abſoluere. Nam ſi aliquis teſtamento plures manumittere uoluerit, quàm continet numerus ſupraſcriptus, ordo ſeruandus eſt: Vt illis tantum libertas ualeat, qui prius manumiſſi ſunt, uſque ad illum numerum, quem explanatio continet ſuperius comprehenſa. Qui uero poſtea ſupra conſtitutum numerum manumiſſi leguntur, integre in ſeruitute eos †certum eſt permanere. Quod ſi non nominatim ſerui, uel ancillæ in teſtamento manumittantur, ſed confuſe omnes ſeruos ſuos, †& ancillas is qui teſtamentum facit, liberos facere uoluerit, nulli penitus firma eſſe iubetur hoc ordine data libertas, ſed omnes in ſeruili conditione, qui hoc ordine manumiſſi ſunt, permanebunt. Nam & ſi ita in teſtamento ſeruorū

†Qui

†decretum

†uel

manu-

manumiſſio adſcripta fuerit, id eſt, in circulo, ut qui † prior, qui poſte † *primus*
rior nominatus ſit poſſit agnoſci, nulli ex hijs libertatem ualere manife
ſtũ eſt, ſi agnoſci nõ poteſt qui prior qui poſterior manumiſſus fuerit.
Nã ſi aliquis in ægritudine cõſtitutus, in fraudẽ huius legis facere uolu
erit teſtamentum, ſed epiſtolis, aut quibuſcunque alijs rebus ſeruis ſuis
pluribus quàm per teſtamentum licet, conferre uoluerit libertates, &
ſub tempore mortis hoc fecerit, hij qui prius manumiſſi fuerunt, uſque
ad numerum ſuperius † conſtitutum, liberi erunt. Qui uero poſt ſta- † *cõprehẽſũ*
tutum numerum manumiſſi fuerint, ſerui ſine dubio permanebunt: Nam
ſi in colonijs quoſcunque diuerſo tempore manumiſit, inter eos qui per
teſtamentũ manumiſſi ſunt nullatenus computentur.

DE IVRE PERSONARVM. TIT. III.

ALiquæ perſonæ ſui iuris ſunt, aliquæ alieno iuri ſubiectæ ſunt. Itaque cum oſtenditur quæ perſonæ alieno iuri ſubiectæ ſint, tunc euidenter agnoſcitur quæ ſui iuris ſint. In poteſtate itaq; dominorũ ſunt ſerui, quã poteſtatẽ omnes gentes habere certũ eſt: ſed ſi diſtringendi in ſeruos dominis pro ſua poteſtate permittitur, occidendi †tantũ ſeruos ſuos domini licentiã non habebũt: Niſi forte ſeruus † *tamen*
dum pro culpæ modo cæditur, caſu forſitan moriatur. Nam ſi ſeruus dignũ morte crimẽ admiſerit, † hijs iudicibus, quibus publici officij po † *is*
teſtas commiſſa eſt, tradendus eſt, ut pro ſuo crimine publice puniatur. In poteſtate etiam patrum ſunt filij, ex legitimo matrimonio procreati.

DE MATRIMONIIS. TIT. IIII.

LEgitimæ ſunt nuptiæ, ſi Romanus Romanam nuptijs interuenientibus, uel conſenſu ducat uxorem. Sed non omnes perſonas uxores ducere licet: quia nec patri filiam, nec filio matrem, nec auo neptem, nec nepoti auiam. Quod non ſolum de perſonis, quæ nobis propinquitate coniunctæ ſunt, ſed etiam de adoptiuis, hoc eſt adfiliatis iuſſum eſt obſeruari. Nam ſi per emancipationem adoptio diſſoluatur, nuptias tamen inter has perſonas ſemper conſtat illicitas. Inter fratrẽ quoq; & ſororẽ, ſiue eodẽ patre ac matre nati fuerint, ſiue diuerſis matribus aut patribus matrimonia eſſe non poſſunt. Inter adoptiuos etiã fratres illicita ſunt coniugia, niſi forte adoptio emancipatione fuerit diſſoluta: Nam ſi emancipatio interuenerit, nuptiæ inter huiuſmodi fratres licitò contrahuntur. Fratris quoq; & ſororis filiam uxorem ducere non licet: Sororem quoque patris ac matris uxores accipere non licet: Genero quoq; ſocrum ſuam: nec ſocero nurum uxorem accipere licet, neque uitrico priuignam, neque priuigno nouercam: Fratres etiam amitinos

uel cõſobrinos in matrimonio iungi nulla ratione permittitur. Sed nec uni uiro duas ſorores uxores habere: nec mulieri duobus fratribus iungi permittitur: quia ſiquis inceſtas uel nefarias, id eſt, quæ ſunt ſuperius comprehenſæ, nuptias inierit, nec uxorem habere uidetur, nec filios. Nam hij qui ex huiuſmodi conceptione nati fuerint, licet † uxorem uideantur habere, patrem uero nullatenus habere cenſentur, & tanquam ſi de adulterio concepti fuerint computãtur: qui Spurij appellantur, hoc eſt, ſine patre filij. Regula iuris hoc continet, ut qui legitime concipiuntur, tempore conceptionis ſtatum ſumant: Qui uero non de legitimo matrimonio concipiuntur, ſtatum ſumant eo tempore quo naſcuntur. Ac proinde legitima coniunctione conceptus, etiãſi mater eius ſtatũ mutet, id eſt, ſi ancilla fiat, ille qui legitime cõceptus eſt, ingenuus naſcitur: Nã q nõ legitimo matrimonio cõcipitur, ſi mater eius ex ancilla dũ prægnãs eſt, libera facta fuerit, liber naſcetur: Si uero ex ingenua ancilla prægnãs facta fuerit, ſeruus naſcetur: qa nõ legitime, ſed uulgo cõceptus eſt.

† matrem

Spurij.

DE ADOPTIONIBVS. TIT. V.

ADoptio naturæ ſimilitudo eſt, ut aliquis filium habere poſſit, quem non generauit. Et ipſa adoptio duobus modis fit: Vna quæ arrogatio dicitur: alia, quæ adoptio. Arrogatio eſt, quãdo aliquis patrem non habens adoptatur, & ipſe ſe in poteſtatẽ adoptiui patris dat. Et ideo arrogatio dicitur, quia & ille qui adoptat interrogatur, utrũ illum quẽ adoptat filiũ habere uelit: & ille qui adoptatur, interrogatur, utrum id fieri uelit. Illa uero alia adoptio eſt, ubi quis patrem habens, ab alio patre adoptatur: Et ita ille qui adoptatur, de certi patris poteſtate diſcedit, & in adoptiui patris incipit eſſe poteſtate. Nam & fœminæ adoptari poſſunt, ut loco filiarũ adoptiuis † fratribus habeantur: fœminæ uero adoptare non poſſunt, quia nec filios ex ſe natos in poteſtate habent. Spadones autẽ qui generare non poſſunt, adoptare poſſunt. Et licet filios generare nõ poſſint, quos adoptauerũt filios habere tamẽ poſſunt. Si qs uero filios habens ſe dederit adoptandũ, non ſolũ ipſe in patris adoptiui poteſtatẽ redigitur, ſed & filij eius, ſi tamẽ auũ paternũ nõ habuerint, in adoptiui patris tranſeunt poteſtatẽ, tanꝗ nepotes.

Arrogatio.

Adoptio.

† patribus

QVIBVS MODIS FILII EXEVNT DE POTESTATE PATRIS. TIT. VI.

FIlij, † qui in poteſtate patris ſunt, mortuo patre ſui iuris fiunt: Sed ſi hic filius, qui morte patris ſui iuris effectus eſt, filios habeat, qui in eius poſt patris ſui obitũ erũt filij poteſtate: Nam ſi pater moriatur, & auus paternus uiuat, nepos ex filio ſui iuris eſſe nõ poteſt, quia in aui remanet poteſtate, qui auo mortuo ſui iuris efficiũtur. Itẽ ſi moriatur pater, & relinquat filiũ emancipatũ, & ex eodẽ filio emãcipato nepotes,

† ſi

to nepotes, tunc nepotes liberi & ſui iuris erũt, & in patris emãcipati po teſtatẽ nõ ueniũt. Itẽ de poteſtate patris exeũt filij, ſi pater eorũ in exiliũ miſſus fuerit: quia nõ poteſt filiũ ciuem Romanũ in poteſtate habere ho mo peregrinæ cõditionis effectus. Itẽ filius ſi uiuo patre in exiliũ miſſus fuerit, in poteſtate patris ciuis Ro. eſſe non poteſt, quia ſimiliter peregri næ cõditionis factus eſſe agnoſcitur. Itẽ ſi ab hoſtib. pater captus ſit, in poteſtate ꝙ diu apud hoſtes fuerit filios nõ habebit.† Sed ſi de captiuita te euaſerit, iure poſtliminij omnẽ, ſicuti in alijs reb. ita & filios recipit in poteſtatẽ. Si uero pater, qui ab hoſtibus captus eſt, in captiuitate moria tur, ab eo tẽpore, quo ab hoſtib. captus eſt, filij ſui iuris effecti intelligũ tur. Itẽ per emãcipationẽ filij ſui iuris efficiũtur. Sed filius maſculus trib. emancipationib. de poteſtate patris exit, et ſui iuris efficitur. Emãcipatio autẽ, hoc eſt manus traditio, quædã ſimilitudo uẽditionis eſt: quia & in emancipationibus præter illũ, hoc eſt certũ patrẽ, alius pater adhibetur, q fiduciarius nominatur. Ergo iſte naturalis pater filiũ ſuũ fiduciario pa tri mãcipat, hoc eſt manu tradit, quo fiduciario patre naturalis pater unũ aut duos nũmos, quaſi in ſimilitudinẽ pretij accipit, & iterũ eum acceptis nũmis fiduciario patri tradit. Hoc ſcd'o et tertio fit, cũ fiduciario patri mã cipat ac tradit. Et ſic de patris poteſtate exit. Quæ tamẽ emãcipatio ſole bat ante Præſidẽ fieri, modo ante Curiã facienda eſt, ubi quinq; teſtes ci ues Ro. in præſenti erũt, & pro illo qui Libripẽs appellatur, id eſt ſtaterã tenens, & qui Anteſtatus appellatur alij duo, ut ſeptem teſtiũ numerus impleatur. Tamẽ cũ tertio mancipatus fuerit filius à patre naturali fiduci ario patri, hoc agere debet naturalis pater, ut ei à fiduciario patre manci petur, & à naturali patre manumittatur: ut ſi filius ille mortuus fuerit, ei in hæreditate naturalis pater, nõ fiduciarius ſuccedat. Fœminæ, uel ne potes maſculi ex filio, una emãcipatione de patris uel aũi exeũt poteſta te, & ſui iuris efficiũtur. Et hĳ ipſi quãlibet una emãcipatione de patris uel aui poteſtate exeũt, niſi à patre remãcipati fuerint, & à naturali patre ma numiſſi, ſuccedere eis naturalis pater nõ poteſt, niſi fiduciarius à quo ma numiſſi ſunt: Nã ſi remãcipatũ ſibi naturalis pater uel auus manumiſerit, ipſe eis in hæreditate ſuccedit. Qđ ſi habeat quis filiũ, & ex eo nepotes, & uoluerit filiũ emancipare, & nepotes in ſuã poteſtate retinere, in arbitrio eius eſt, ut ſi uoluerit nepotes emancipare, & filium in ſua poteſtate reti nere, hoc ei pro iuris ordine licere manifeſtum eſt. Quod non ſolum de nepotibus, ſed & de pronepotibus ſimiliter facere potuit.

† Quod

Emancipatio.

DE TVTELIS. TIT. VII.

Tutores aut legitimi ſunt, aut teſtamentarij. Legitimi ſunt, qui pupillo per uirilem ſexum propinquitate coniunguntur: & qui proximior fuerit de agnatis, ad ipſum legitima tutela per

tinet: Qūia is qui proximus fuerit ad tutelam, ipſe proximus eſt ad hæreditatē. Teſtamentarij ſunt, quos patres aut aui paterni in teſtamento ſuo tutores filijs, aut nepotibus delegauerint. Quod ſi nec teſtamētarius tutor fuerit nec legitimus, tunc inqſitione Iudicis pupillis tutores dātur.

† curatione

DE †CVRATORIBVS. TIT. VIII.

PEeractis pupillaribus annis, quib. Tutores abſoluūtur, ad Curatores ratio minorum incipit pertinere. Sub curatore ſunt minores ætate, maiores euerſores, inſani. Hij qui minores ſunt, uſque ad uiginti & quinque annos completos ſub curatore ſunt. Qui uero euerſores, aut inſani ſunt, omni tempore uitæ ſuæ ſub curatore eſſe iubentur: quia ſubſtantiam ſuam rationabiliter gubernare nō poſſunt.

TITVLI LIBRI POSTERIORIS.

De rerum diuiſione.
De teſtamentis.
De exhæredatione liberorum.
De ſubſtitutionibus, & faciendis ſecundis tabulis.
De legatis.
De lege Falcidia.
De fideicommiſſis.
De inteſtatorum † hæredibus.
De obligationibus.
Quibus modis obligatio tollatur.

† hæreditatibus

CAII INSTITVTIONVM LIBER POSTERIOR,

DE REBVS.

Caius ſuperiore commentario de iure perſonarum aliqua diſputauit, nunc in hoc cōmentario de rebus iterum tractat.

DE RERVM DIVISIONE. TIT. I.

OMnes itaq; res aut noſtri iuris ſunt, aut diuini, aūt publici. Noſtri iuris ſunt, quæ in proprietate noſtra eſſe noſcūtur. Diuini iuris ſunt eccleſiæ, id eſt tēpla dei, ac patrimonia, ac ſubſtantia, quæ ad eccleſiaſtica iura pertinent. Publici iuris ſunt, muri, fora, portæ, theatra, circus, arena, quæ antiqtus ſancta appellauerūt, pro eo qđ exinde tolli aliqd aut cōtingi

tingi nõ liceret: ſed hæc oĩa in nullius bonis eſſe uidentur, ideo publici iu-ris eſſe dicuntur. Sed & res hæreditariæ anteꝗ̃ aliquis hæres exiſtat, id eſt quando dubitatur, utrũ ſcriptus, aut legitimus hæres ſuccedere debeat, in nullius bonis eſſe uidentur. Præterea quædam res corporales ſunt, quædam incorporales. Corporales ſunt, quæ manu tangi poſſunt, uelut ager, mancipium, ueſtis, aurum, argentum, & hijs ſimilia. Incorporales ſunt, quæ tangi non poſſunt: Qualia ſunt ea quæ non in corpore, ſed in iure conſiſtunt, ſicut eſt hæreditas, & obligationes de diuerſis contractibus ſcriptæ. Et licet hæreditas, uel emptio, aut diuerſi contractus res corporales in ſe habeant, ius tamen ipſius hæreditatis uel emptionis, aliorumq́ʒ contractuum incorporale eſt. Incorporalia etiam ſunt iura prædiorum urbanorum uel ruſticorum. Prædiorum urbanorum iura ſunt, ſtillicidia, feneſtræ, cloacæ, altius erigendæ domus, aut non erigẽdæ, † & luminum, ut ita quis fabricet, ut uicinæ domui lumen non tollat. Prædiorum uero ruſticorum iura ſunt, uia uel iter, per quod pecus aut animalia debent ambulare, uel ad aquam duci, & aquæductus, quæ ſimiliter incorporalia ſunt. Hæc iura tamen ruſticorum prædiorum Seruitutes appellantur. Item regulariter conſtitutum eſt, ut ſuperpoſita inferioribus cedant: Vt ſi quis in † ſolo noſtro, ſine noſtro permiſſu domum ædificauerit, ad eum cuius terra eſt domus ædificata pertineat. Vel ſi aliquis in agro noſtro arbores, aut uineas, uel plantas quaſcunque poſuerit, ſimiliter ſuperficij ſolo cedat. Vel ſi meſſem in cãpo ſeminauerit, omnia hæc, quæ in terrã alienã iactantur, domino terræ acquiruntur. Quod † de chartis & pergamenis, ſi in alienis ſcribat licet aureis † uel argenteis literis, ſimiliter eius eſt ſcriptura, cuius charta aut pergamena fuerit. Quod & de tabellis, hoc eſt, ſi aliquis in tabella mea picturam fecerit, obſeruetur: Quia ſtatutum eſt, ut tabulæ pictura cedat. Quod ſi quis ex uuis meis uinum, aut ſpicis frumentum, aut ex oliuis oleum fecerit, eius uinum, triticum, uel oleum eſt, cuius ſpicæ, aut uuæ, aut oliuæ fuerint. Si quis etiam ex tabulis alienis nauem aut armarium, aut quodcunque ad uſum pertinens, fecerit, ſimili ratione eius erunt quæ facta fuerint, de cuius ligno facta probantur. Similiter etiam, ſi ex lana uel lino ueſtimenta fecerit, eius erunt ueſtimenta, cuius lana uel linum fuiſſe probabitur. Similiter etiam, ſi hijs omnibus ſuperius comprehenſis, quicunque in terra aliena aliquid poſuerit, aut ædificauerit, aut horum quæ dicta ſunt aliquid fecerit, illis qui aliena præſumpſerunt hoc competit, ut expenſas uel impendia, quæ in hijs fecerint, a dominis, qui rem factam uindicant, recipere poſſint. Acquiritur autem nobis non ſolum per noſmet-

Iura prædiorum.

† aut

Seruitutes.

† loco

† &

† aut

noſmetipſos, ſed & per eos qui in poteſtate noſtra ſunt, ſicut filij uel ſer-
ui:† Ita, ut quicquid hijs à qualibet perſona donatũ uel uenditum fuerit,
† *quia* aut hæredes fuerint inſtituti, † idem parẽtibus & dominis ſine aliqua du
† *id* bitatione conquiritur: præter eos filios, quibus per leges caſtrenſe pe
culium habere permiſſum eſt. Hij uero ſerui, qui in uſufructu noſtro, &
in proprietate alterius ſunt, hoc tantũ uſufructuario acquirere poſſunt,
quod opere aut manibus ſuis fecerint, aut de mercedibus operis ſui acce
perint: Nam ſi eis aut hæreditas, aut legatũ dimittatur, aut donationis
aliquid conferatur, hoc ꝓprietario domino, nõ uſufructuario acq̃ritur.

DE TESTAMENTIS. TIT. II.

PEr uniuerſitatem, hoc eſt, omnia ſimul bona acquirimus hære
ditate, emptione, adoptione: quia is quem adoptauerimus,
ſi ſine patre eſt, cũ omnibus bonis ſuis ad nos tranſit. Id quocꝫ
inſtitutum eſt, quod nôn omnibus liceat facere teſtamentum. Sicut hij
† *ſed* ſunt, qui ſui iuris non ſunt, † & alieno iuri ſubiecti ſunt, hoc eſt, filij tam ex
nobis nati, quàm adoptiui. Item teſtamenta facere non poſſunt impube-
res, id eſt, minores XIIII. annorum, aut puellæ XII. Item & hij qui fu-
rioſi, id eſt mente inſani fuerint, nõ poſſunt facere teſtamẽta. Sed hij qui
inſani ſunt, ſi interualla ipſius inſaniæ habent, per interualla quibus ſani
ſunt, poſſunt facere teſtamenta.

DE EXHAEREDATIONE LIBERORVM. TIT. III.

IS qui filiũ ſuum in poteſtate habet, curam agere debet, ut te-
ſtamentum faciens, maſculum filium aut nominatim hæredem
inſtituat, aut nominatim exhæredet: Nam ſi maſculum filium
in teſtamento præterierit, non ualet teſtamentum: Si uero filiam præte
rierit, non rumpit teſtamentum filia prætermiſſa, ſed inter fratres ſuos, le
gitimo ſtante teſtamento, ſuam ſicut alij fratres conſequitur portionem.
Si uero teſtamento extranei hæredes ſcripti fuerint, ſtante teſtamento fi
lia medietatem hæreditatis acquirit. Nam ſi facto teſtamento, in quo fi
lius maſculus prætermiſſus eſt, euenerit, ut uiuẽte adhuc patre filius qui
prætermiſſus eſt moriatur, ſic quocꝫ, quamlibet filius ille mortuus fue-
rit, teſtamentum quod factum eſt non ualebit. Poſthumorum autẽ
duo genera ſunt: Quia Poſthumi appellantur hij, qui poſt patris mor-
tem de uxore nati fuerint: & illi qui poſt teſtamentum factum naſcuntur.
Et ideo niſi is qui teſtamentum facit, in ipſo teſtamento comprehenderit:
Quicunqꝫ filius aut filia mihi natus, natáue fuerit, hæres mihi ſit: aut cer-
te dicat: exhæres ſit, ualere eius non poteſt teſtamentum: Quia ſicut ſu-
perius

perius iam dictum eſt, legitime concepti pro natis habeatur, niſi quod melior conditio eſt Poſthumæ quàm natæ. Quia nata ſi prætermiſſa fuerit, non rumpit teſtamentum, Poſthuma uero, ſicut maſculus, teſtamentũ rumpit. Si quis poſt factum teſtamentum adoptauerit apud populum illum, qui ſui iuris eſt, hoc eſt, qui patrem non habet, aut apud Prætorẽ, illum adoptauerit, qui in poteſtate patris eſt, quaſi ei filius natus ſit, ita eius rumpitur teſtamentum: Poſteriore quoq; teſtamento, quod iure factum eſt, id quod iure factum ante fuerat, rumpitur. Quod ſi facto poſteriore teſtamento, hæres ſcriptus, aut ante aditionem hæreditatis moriatur, aut uiuo teſtatore defecerit, aut conditio poſſibilis, ſub qua hæres inſtitutus eſt, impleta non fuerit, is qui teſtamentum fecit inteſtatus mori uidetur: quia teſtamentum quod prius fecerat, teſtamento poſteriore reſciſſum eſt. Et quod poſterius factum eſt, hijs rebus quas diximus infirmatur. Alio quoq; modo teſtamenta iure facta infirmantur, ſi aliquis poſt factum teſtamentũ capite minuatur, id eſt, ab hoſtibus capiatur, aut pro crimine in exilium deputetur. Similiter & is qui adoptatus fuerit, teſtamentum quod antequàm adoptaretur fecerat, non ualebit.

Hæredes autem ſui ſunt, aut non ſui: aut neceſſarij ſunt, aut extranei. *Hæredum genera.* Sui hæredes appellantur, filij ac nepotes ex filijs maſculis, quos in poteſtate auus uel pater habet. Neceſſarij ſunt hæredes, ſerui qui cum libertate hæredes inſtituũtur. Neceſſarij ideo, quia aut uelint aut nolint, neceſſe eſt eis hæredes eſſe. Nam qui creditoribus tenẽtur obnoxij, & putant ſe non tantum in ſubſtantia, quantum in debitis relinquere, ipſi ſeruos ſuos manumittunt, & hæredes neceſſarios faciunt, ut quò magis hæres quàm dominus infamiam incurrat, cum res eius, id eſt, hæreditas domini pro debitis uenditur, & creditoribus datur: Extranei ſunt, qui nullo propinquitatis gradu teſtatori iunguntur, ſed eos quicunq; pro arbitrio ſuo ſcribit hæredes.

DE SVBSTITVTIONIBVS, ET DE FACIENDIS SECVNDIS TABVLIS. TIT. IIII.

SVbſtitutio eſt, quæ poſt inſtitutionẽ à teſtatore fieri ſolet, id eſt ſecundi hæredis appellatio. Et duæ ſunt, quarum una uulgaris dicitur, alia pupillaris. Vulgaris dicitur illa: Hæres mihi eſto, ſiue hoc filio, ſiue extraneo. Quod ſi hæreditatem meam adire nolueris, illum ſubſtituo ad quem hæreditas mea debeat pertinere. *Vulgaris ſubſtitutio.* Pupillaris ſubſtitutio filijs tantũmodo impuberibus dari poteſt, quæ ita fit: *Pupillaris.* Ille filius meus, ſi intra pubertatẽ deceſſerit, illum ei ſubſtituo. Sed pupillaris ſubſtitutio ita ſecreta eſſe debet, ut ad notitiam ſubſtituti peruenire

non poſſit,ne uitæ pupilli aliquas ſubſtitutus inſidias moliatur: Nam in extrema pagina teſtamenti fieri debet,ut pars illa in qua ſubſtitutio pupillaris ſcripta eſt,quamdiu pupillus annos pubertatis egrediatur,obſignata permaneat,& prior pars teſtamenti,in qua hæres ſcriptus eſt,reſeretur. Hoc etiam & de donis fieri poteſt: Nam ſi extraneus hæres ſcriptus ſit, & aliquem ſubſtituere non poſſumus, ut ſi hæres extiterit, & intra aliquod tempus mortuus fuerit, alius ei hæres ſit. Poteſt tamen per fideicommiſſum obligari,ut alij,rogatus à teſtatore, hæreditatē aut integram, aut pro parte reſtituat uindicationis.

DE LEGATIS. TIT. V.

Legatorum genera quatuor.

LEgatorum genera ſunt quatuor,uendicationis, damnationis, ſinendi modo, & præceptionis. Vendicationis legatū eſt,ſi teſtator ſic loquutus fuerit: Illum ſeruū tibi do, aut lego: Vel, illam rem tibi præſume, habe, uindica. Quod poſt mortē teſtatoris ſtatim legatarius,non expectato hærede, ſibi præſumat. Quā ſi præſumpſerit,nec pro præſumpto legato ab hærede poteſt calumniā ſuſtinere, nec ſi aliena res fuerit quæ legata eſt,legatarius hoc poterit ab hærede repetere. Si per uendicationem una res multis legata ſit,& ſinguli hanc ipſam rem præſumere uelint,æquales ſinguli de re legata capiunt portiones.

Per damnationem iſto ordine legatum dimittitur, ut teſtator in teſtamento ſcribat: Tu hæres meus illi hoc da, aut illud illi ab hærede meo dari iubeo. In quo genere legati, etiam alienæ res per legatum dimitti poſſunt. Et ſi neceſſe eſt hæredi aut redimere eam rem,quæ iuris alieni eſt,& legatario tradere, aut ſi is cuius eſt res, uendere noluerit, quantū res illa ualebit,legatario in pretio cōpenſare. Sed ſi teſtator rem alienam quaſi ſuam credēs,per hoc genus legatum reliquerit, legatarius hoc ab hærede petere non poteſt,& inutile eſt legatū. Nam ſi ſciens alienam eſſe,per legatum dederit, neceſſe eſt ab hærede aut ipſam rem, aut æſtimationē rei in pretium legatario dari. Cæterum inter damnationis legatum & uendicationis hoc intereſt, quod per uendicationem res aliena relinqui non poteſt: Per damnationem eo pacto, quo ſuperius comprehenſum eſt, poteſt. Illæ etiam res,quæ in rerum natura non ſunt, per damnationem in legato dimitti poſſunt: Velut ſi ita teſtator in teſtamento ſcribat: Fructus qui ex illo agro nati fuerint, aut id quod ex illa ancilla natum fuerit, quod in legato uendicationis fieri non poteſt: quia non poteſt hæc legatarius teſtatore mortuo continuo uendicare. Et inter legatum uendicationis & damnationis iſta ſimilitudo eſt, quod legatum uēdicationis,ſiue & damnationis, ſi coniunctim,id eſt,duobus aut pluribus una res in legato dimiſſa fuerit omnibus,in utroque legato ſimul ab

omnibus

omnibus præſumatur. Inter legatum uendicationis, & damnationis iſta diſtantia eſt, ut ſi diſiunctim, id eſt, ſingulis quæcunque res per legatum damnationis relicta fuerit, ſingulis † integra debeatur. † in integrum Id eſt, ut unus rem ipſam accipiat, alij æſtimationē rei ipſius in pretio ab hærede percipiant. Sinendi modo hæc legati uerba ſunt: Ille hæres meus rem illam illum permitte præſumere, & † eam habere. Nam & pro † ſibi priam rem teſtator & hæredes ſui, & alienam, per ſinendi modum legatum relinquere poteſt. In quo legato non quidem hæres legatario rem quæ relicta eſt iubetur tradere, ſed uendicanti legatario non permittitur prohibere. Præceptionis uero legatum, non niſi uni ex hæredibus dari poteſt, ut aliquid ei ex hæreditate præcipuum relinquatur: etſi aut coniunctim, id eſt multis, aut diſiunctim ſingulis relinquatur, omnibus aut una res tantum quæ nominata eſt debetur, non uni res, & alij æſtimatio, ſicut in legato damnationis eſt conſtitutum.

DE LEGE FALCIDIA. TIT. VI.

Lege Falcidia conſtitutum eſt: Quicunque hæres fuerit inſtitutus, quartam partem totius hæreditatis habeat, Quod ſi teſtator hæreditatem ſuam legatis exinanierit, hoc ſtatutum eſt, ut Falcidiam ſibi de imminutione legatorum hæres retineat, conſtante nihilominus teſtamento.

DE FIDEICOMMISSIS. TIT. VII.

Poteſt aliquis recto iure hæredem inſtituere, & rogare eum, ut hæreditatem ſuam, aut omnem, aut ex parte alij per fideicommiſſum reddat. Nam ſi hæredem directo iure non inſtituerit, fideicommiſſarius non poteſt † ad alium acceptam hæreditatem † ab alio tranſmittere. Sed in hac quoque re hoc obſeruandum eſt, quod de Falcidia ſupra iam dictum eſt, ut hæres inſtitutus etiamſi omnem hæreditatem alij reſtituere † iuſſus ſit, ita hæreditatem alij reſtituat, ut quar † ſcriptus tam ſibi ex ipſa hæreditate retineat. Et ſingulæ quæcunque res per fideicommiſſum dimitti poteſt, hoc eſt, aut fundus, aut domus, aut mancipium, aut argentum, ab ipſo fideicommiſſario alteri fideicommiſſum dimitti poteſt. Et à legatario, licet legatum dimitti non poſſit, fideicommiſſum poteſt. Et non ſolum propriæ res à teſtatore per fideicommiſſum dimitti poſſunt, ſed etiam ipſius hæredis, aut legatarij, aut cuiuslibet extranei, ne legatarius cui per teſtamentum parum dimiſſum eſt, plus alij per fideicommiſſum, quàm id quod conſequitur reddere iubeatur: Cum autem aliena res per fideicommiſſum relinquitur, neceſſe

eſt hæredi tenere, uel legatario, rem illam quæ per fideicōmiſſum eſt reli-
cta, aut redimere, uel reddere, aut fideicōmiſſario dare, aut pretium eiuſ-
dem rei, quantum æſtimata fuerit, fideicommiſſario numerare, ſicut in
damnationis legato fieri diximus. Libertates etiam ſeruis per fidei-
commiſſum dari poſſunt, ut hæres uel legatarius ea mancipia manumit-
tant, quæ teſtator ab hijs ut manumitterent, ſperauit. Nec intereſt,
† uel utrum hoc teſtator de ſuis ſeruis, an de ipſius hæredis † & legatarij,
aut de alienis fieri iubeat. Quod ſi de alienis fecerit, ſimiliter cogitur hæ-
res emere ipſum ſeruum & manumittere. Quod ſi illum dominus ſuus
noluerit uendere, perit per fideicommiſſum data libertas: Quia in
hac re hæres æſtimationem in pretio dare non cogitur, ſed cum per fi-
deicommiſſum libertas datur, is qui manumiſſus fuerit, non teſtatoris,
ſed hæredis libertus eſt. Præterea inter fideicommiſſa & legata
† dimiſſum ſunt quædam diſtantiæ. Fideicommiſſum ad eum, cui aliquid † com-
Legatorum et miſſum eſt, hærede mortuo peruenire, ſi talis fuerit conditio teſtamen-
fideicommiſſo- ti: Nam legatum ita relinqui non poteſt. Item, legatum per codicillum
rum diſtantia. relictum non ualet, niſi codicilli teſtamento fuerint confirmati: Per fi-
deicommiſſum uero etiamſi teſtamento codicilli non fuerint confir-
mati, nihilominus debetur. Item per legatarium legatum alteri re-
linqui non poteſt, ſed fideicommiſſum poteſt. Item, per legatum ſer-
uo alieno directa libertas dari non poteſt, per fideicommiſſum po-
teſt. Item, per codicillum nemo hæres inſtitui poteſt, quamuis teſta-
mento confirmati ſint, ſed is, qui in teſtamento hæres fuerit inſtitu-
tus, poteſt per codicillum rogare, ut hæreditatem, quæ ei data eſt, alij
eam totam, uel pro parte reſtituat. Quod ualidum eſt, etiamſi codicil-
li teſtamento non fuerint confirmati. Item quamuis non poſſimus poſt
mortem eius quem hæredem inſtituimus, alium ei ſubſtituere, tamen
per fideicommiſſum rogare eum poſſumus, ut cum moriatur, alij eam
hæreditatem uel totam uel pro parte reſtituat. Et quia, ſicut ſuperius di-
ctum eſt, etiam poſt mortem hæredis fideicommiſſum ei, cui relictum
eſt, dari poteſt, quod hoc ordine fit, ut teſtator ſcribat: Illum hære-
dem inſtituo, & uolo, ut cum mortuus fuero, ad illum hæreditas mea
† pertineat † perueniat. Præterea & in hoc alia fideicommiſſorum & legatorum
conditio eſt, quia fideicommiſſa, ſi tardius quàm ſcriptum eſt ſoluta
fuerint, uſuræ & fructus debentur: Legatorum uero uſuræ non de-
bentur, ſed ex mora ſolutionis, ſi per damnationem relicta fuerint, du-
plicantur.

DE INTE-

DE INTESTATORVM †HAERE/DITATIBVS. TIT. VIII. †hæredibus

INteſtatorum hæreditates primum ad ſuos hæredes perti/nent. Sui autem hæredes appellantur, filius filia, nepos uel neptis, pronepos proneptis ex nepote: Quia omnes per uiri/lem ſexum deſcendentes, ſui uocantur. Naturales ſunt hæ perſonæ, hoc eſt, adoptiuæ. Adoptiuorum enim comparatione legitimi natura/les appellantur. Sed ita nepos uel neptis ex filio auo ſuo hæredes ſunt, ſi pater eorum de poteſtate patris, aut morte, aut emancipatione diſceſ/ſerit: Nam ſi eo tempore, quo aliquis moritur, filium in poteſtate ha/beat conſtitutum, & ex eo nepotes, illi uiuo patre ſuo, & in poteſtate aui conſtituto, ſui hæredes auo eſſe non poſſunt. Similiter & Poſthu/mi, quaſi uiuo patre nati fuiſſent, in poteſtate eius futuri erant, ſui hære des ſunt. Si quando aliquis moriatur, & reliquerit filium, aut filiam, aut ex alio filio mortuo nepotes, neptes, ſiue filij nepotes ex filio, defun/cto patre uel auo, hac ratione ſuccedunt, ut filius ac filia ſuas partes ac/cipiant, & nepotes ex filio portionem, quam pater eorum erat habitu/rus, accipiant. Quia regulariter conſtitutum eſt, ut inter ſuos proximi/or longiore gradu poſitos non excludat, & non in capita, ſed in ſtirpem diuidatur hæreditas. Item ſi quis moriens filium non relinquat, ſed ex duobus maſculis filijs dimittat nepotes, hoc eſt, ex uno filio unum, uel duos nepotes, & ex altero tres aut quatuor, ſimiliter, ſicut ſuperius di ctum eſt, in ſtirpem, non in capita hæreditas diuidatur: hoc modo, ut illi duo nepotes ex uno filio medietatem percipiant, & illi quatuor ex alio filio aliam medietatem, hoc eſt, ut tales accipiant portiones, quales patres eorum ſi uixiſſent, habituri erant. Si defuerint hæredes ſui, tunc hæreditas defuncti pertinet ad agnatos. Agnati enim ſunt per uirilem ſexum defuncto propinquitate cõiuncti, id eſt cõſanguinei fratres, hoc eſt, de uno patre nati. Nec diſputari poteſt, ſi de diuerſis matribus na/ſcantur, qui uno patre geniti ſunt. Item patruus, id eſt frater patris, fra/tris ſui filio agnatus eſt, ipſo modo ſunt fratres patrueles, hoc eſt, qui de ſingulis germanis nati ſunt. Hoc ordine agnoſcitur qui ſint agnati, ſicut ſupra diximus, per uirilem ſexum propinquitate coniunctum. Non ta/men omnibus ſimul agnatis lex hæreditatẽ propinqui inteſtati dat, ſed hijs qui defuncto mortis ſuæ tẽpore proximiores inueniũtur. In fœminis uero alia conditio eſt: quia inter fœminas ſola tantum ſoror conſangui/nea habetur agnata, ut germano ſuo defuncto, ab inteſtato ei agnatio/

Sui hæredes.

Agnati.

nis iure ſuccedat. Reliquæ fœminæ, hoc eſt, amitæ, id eſt, patris ſoror, uel fratris filia, nec in capiendis hæreditatibus propinquorum legitimæ ſunt, nec maſculis propinquis agnationis iure ſuccedunt. Ipſarũ uero hæreditates ad maſculos propinquos agnationis conditione perueniunt. Regulariter conſtitutum eſt, ut inter agnates proximior poſteriorem excludat, & inter eos nõ in ſtirpem, ſed in capita ab inteſtato diuidatur hæreditas: Nam inter ſuos, ſicut ſuperius diximus, alia ratio eſt, ut proximior poſteriorẽ non excludat, & ſemper hæreditas in ſtirpem, non in capita diuidatur. Nam ſi quis moriens dimittat germanum, & ex altero germano filios, germanus frater quia gradu proximior eſt, ſolus ſuccedat, fratris filij non ſuccedant. Item ſi moriatur quis, & de duobus germanis fratribus dimittat filios duntaxat maſculos, & ex uno fratre dimiſerit duos, & ex alio quatuor, ſimiliter maſculos: omnes quidem fratrum filij patruo ſuo inteſtato ſuccedunt, ſed non in ſtirpe, ſed in capita: Ita ut illi duo ex uno patre duas accipiant portiones, & illi quatuor ex alio, accipiant quatuor portiones: Nam ſi ſorores habuerint, in patrui hæreditatem non ueniunt, ſicut nec ſororis filij in auunculi hæreditate ſuccedunt. Nam & hoc regulare eſt, ut cognati tunc inteſtatorum propinquorũ hæreditates capiant, quando aut ſui, aut agnati defuerint.

DE OBLIGATIONIBVS. TIT. IX.

Obligatio in duas ſpecies diuiditur: Nam omnes obligationes aut ex contractu naſcuntur, aut ex culpa. Quæ ex contractu naſcũtur quatuor genera ſunt, quæ ſingulæ hoc ordine diſtinguuntur. Aut enim re contrahitur obligatio, aut uerbis, aut literis, aut conſenſu. Re contrahitur, quoties aliqua cuicunque mutuo dantur, quæ in hijs rebus contingunt, quæ pondere, numero, & menſura continentur: Hoc eſt, ſi pecunia numeretur, uel frumentum detur, uinum, aut oleum, aut æs, ferrum, argentum, uel aurum. Quæ omnia numerando, aut penſando, aut metiendo, ad hoc damus, ut eorum fiant qui ea accipiunt, & ad nos ſtatuto tempore, non ipſæ res, ſed aliæ eius naturæ, quales datæ ſunt, atque ipſius ponderis, numeratæ uel menſuratæ reddantur. Propter quod mutuum appellatum eſt, quaſi à me tibi ita datum ſit, ut ex meo tuum fieret. *Mutuum.* Verbis contrahitur obligatio, ex interrogatione dantis, & reſponſione accipientis, ita, ut ſi ille qui dat interroget: Hoc mihi dabis? Qui accipiet, reſpondeat: Dabo. Aut in obligatione debitoris, ſi aliquis fideiuſſor accedat, ille qui perſonam fideiuſſori tradit, interrogetur: Iſtum fidem tuã eſſe iubes? Et ille reſpõdeat: Fidem meam eſſe iubeo. In hac conditione non ſolum ille qui debitor eſt,

tor eſt, ſed & is qui fideiuſſor exiſtit, obligatur. Et non ſolum fideiuſſor
ipſe dum uiuit, ſed & hæredes ipſius, ſi ille defecerit, tenentur obnoxij.
Creditor autem, qui pecuniam dedit, in poteſtate habet ad reddendam
pecuniã quẽ uelit tenere, utrum ipſum debitorẽ, an fideiuſſorẽ abſolui.
Sed ſi † debitorem tenere elegerit, † fideiuſſorem abſoluit: Quia uno ele- *† fideiußorem*
cto, quem idoneum creditor iudicauit, alterum liberat. Sunt & aliæ *† debitorem*
obligationes, quæ nulla præcedente interrogatione contrahi poſſunt.
Id eſt, ut ſi mulier ſiue ſponſo, ſiue iam marito uxor futura dotem dicat.
Quod tam de mobilibus rebus, quàm de fundis fieri poteſt. Et non ſo-
lum in hac obligatione ipſa mulier obligabitur, ſed & pater eius, & debi
tor ipſius mulieris, ſi pecuniã, quã ille debebat † marito creditoris, ipſe *† ſponſo*
debitor in dotem dixerit. Hæ tantum tres perſonæ, † nulla interrogati- *† ſine ulla*
one præcedente, poſſunt † condictione dotis legitime obligari. Aliæ ue *† dictionem*
ro perſonæ, ſi pro muliere dotem marito promiſerint, cõmuni iure obli- *dotis legiti-*
gari debent, id eſt, ut & interrogatæ reſpondeant, & ſtipulationem præ- *mæ obtinere.*
mittant. Item & alio caſu, uno loquente, & ſine interrogatione alio pro-
mittente, contrahitur obligatio, id eſt, ſi libertus patrono aut donũ, aut
munus, aut operas ſe daturum eſſe iurauerit. Exponendum hic quid ſit
donum, munus, uel operæ: In qua re ſupradicti liberti non tam uerborũ
ſolennitate, quàm iuriſiurandi religione tenentur. Sed nulla altera perſo
na hoc ordine obligari poteſt. Præterea inutilis eſt promiſſio, etiã ſi ſti-
pulatione interueniente facta ſit, ſi id aliquis daturũ ſe promiſerit, quod
ſui iuris non eſt, hoc eſt, ſi aut ingenuum hominem quaſi ſeruum ſe datu
rum promittat. Aut ſi mortuum aliquis, quem uiuum credebat, promi-
ſerit. Aut locum ſacrum, aut ſanctum, aut religioſum daturum ſe qui-
cunque promiſerit. Præterea inutilis eſt promiſſio, ſi aliquis rem ſub
tali conditione promittat, quæ impleri pro rei difficultate non poſſit.
Præterea & inutilis eſt interrogatio & promiſſio, ſi ita aliquis interro-
get debitorem: poſt mortem meam uel tuam illud dare ſpondes? Quod
propterea inutile uiſum eſt, quia à perſona hæredis obligatio incipere
non poteſt. Et ideo nec hæredi creditoris ſub hac ſponſione obligatur
debitor, nec debitoris hæredes creditori tenentur obnoxij. Item inu-
tilis eſt obligatio, ſi dicat creditor: Pridie ꝗ moriar hæc dare ſpondes?
Vel interroget debitorẽ: Pridie ꝗ moriaris. Similiter & hæc ſtipulatio
inutilis iudicatur, quia nõ poteſt ſciri, quando ſit pridie, ꝗ aliquis mori-
atur, niſi poſtꝗ mortuus fuerit. Item, ſi pure interroget creditor, & de-
bitor ſub conditione promittat. Vel ſi creditor decem ſolidos in debito-
rem interroget, & debitor quinq; promittat, hoc ordine integrum debi-
tum uacillare cognoſcitur. Si quis nobis pecuniam debeat, poſſumus

debitorem

debitorem noſtrum compellere, ut pecuniam quam nobis redditurus erat, alteri ſe caueat redditurum: Neque poteſt ei, cui pro noſtro debito cauet, de cauto & non numerato, ſicut fieri ſolet, aliquid diſputationis afferre, cum id quod à nobis accepit, alteri cauerit redditurum. Nec poteſt ei, niſi literis obligatio fiat, aut à re in perſonam, aut à perſona in perſonam dari. A re in perſonam, uelut ſi id quod ex emptione aut conductione, aut ſocietate debes, alij reddas. A perſona in perſonam, uelut ſi id quod mihi alter debet, alteri perſonæ delegem, ut mihi reddere debeat. Conſenſu fiunt obligationes, ex emptionibus & uenditionibus, locationibus, conductionibus, ſocietatibus & mandatis. Quia in eiuſmodi rebus conſenſus magis, quàm ſcriptura aliqua aut ſolennitas quæritur. In quibus rebus etiã inter abſentes obligatio contrahi poteſt, quod in alijs rebus fieri non poteſt. Emptio igitur & uenditio contrahitur, cum de pretio inter emptorem & uenditorem fuerit definitum, etiamſi pretium non fuerit numeratum, & nec pars pretij aut arra data fuerit. Locatio & conductio ſimili ratione cõſiſtunt. Et conſenſu & uerbo definitio inter conſentientes firma permaneat. Societatem inire poſſumus aut omniũ bonorum, aut unius alicuius negociationis. Et poteſt ita iniri ſocietas, ſi tamen hoc inter ſocios conuenit, ut unus pecuniã det, & alter operam ſuam pro pecunia ponat: Et huius rei definitio etiam uerbo inita ualet, ita ut quicquid ſocietatis tempore quolibet modo fuerit acquiſitum, ſocijs commune ſit. Permanet autem inita ſocietas, quamdiu in ipſo conſenſu ſocij perſeuerant: Quia ſicut conſenſu contrahitur, ſic etiam diſſenſu diſſoluitur. Diſſoluitur ergo ſocietas aut morte unius ſocij, aut contraria uoluntate, aut capitis diminutione, Id eſt, ſi unus ex ſocijs, ſicut frequenter ſupra diximus, capite fuerit diminutus. Similiter & mandari uerbo poteſt. Et cum uerbis mandatum fuerit, obligatio contrahitur. Poſſumus enim aut noſtra negocia, aut aliena cuicunq; agenda mandare, dummodo honeſtum aliquid agi †mandemus. Nam ſi contra mores bonos aliquid mandare uoluerimus, hoc eſt, ſi cuicunque mandemus, ut alicui furtum faciat, aut homicidium, aut adulterium admittat, in hijs rebus mandati obligatio non contrahitur. Soluitur autem mandatum aut morte, cui mandatum eſt, aut contraria illius uoluntate qui mandauit. Sed is cui mandatur, mandati formã egredi non poteſt. Aut ſi egreſſus fuerit, & mandatorũ teneatur obnoxius, & quod extra mandatum egit, non præiudicet mandatori.

Societates.

† uolumus

QVIBVS

QVIBVS MODIS OBLIGATIO TOLLATVR. TIT. X.

TOllitur obligatio ſolutione debiti. Præterea aliquoties tolli-tur obligatio, etiamſi aliud quàm cautum fuerat à debitore creditori reddatur. Nam ſi quicunque pro pecunia, quam creditori † cauit, acquieſcente creditore, aurum, aut argen-tum, aut mancipia, uel alias quaslibet ſpecies, habita æſtimatione con-ſentienti † reddiderit, obligatio euidenter tollitur. † *dedit* † *crediderit*

Quia de obligationibus, quæ ex contractu naſcuntur, diximus, ſu-pereſt, ut de hijs obligationibus, quæ ex delicto naſcuntur, ſimpliciter diſputemus. Ex delicto naſcuntur obligationes, ſi aliquis furtum fecerit, uel bona aliena rapuerit, uel damnum alteri dederit, aut iniuriam fece-rit. Quarum omnium rerum uno genere ex delicto naſcitur obligatio. Furtorum autem ſunt genera quatuor, manifeſti, nec manifeſti, conce-pti, & oblati. Manifeſtum furtũ dicitur, ſiquando fur cuiuſcunq; rem tollit, & in ipſo furto deprehenditur. Nec manifeſtum furtum appella-tur, quod quamlibet dum fieret inuentum non eſt, tamen furtum † fu-iſſe probatur. Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem alterum res furata inueniatur. Oblatum furtum dicitur, cum res furtiua alicui ita à fure datur, ut apud ipſum furem inueniri non poſſit. Præterea, qui rem alienam inuito aut neſciente domino contingit, uel tollere, aut de lo-co mouere præſumpſit, furtum facit: Et ſi quis rem utendam acceperit, aut commendatam apud ſe habuerit, & aliter ea uſus fuerit quàm acce-pit, furti actione tenetur. Præterea ſi quis iumentum alterius ad hoc ac-cepit, ut eũ quinque milibus duceret, ſi id decem milibus, aut longius quàm ab illo qui dedit fuerit conſtitutum, † abegerit, furti reus erit. Et multa præterea quoruncunq; ſimilia ſunt, ſecundum quæ & ille furti tenetur, ſi ut fieret opem aut conſilium, aut ſtudiũ commodauerit. Vel ſi quis pecuniam, quam in manu aliquis tenebat, excuſſerit, ut alij eam rapere poſſent. *Furtorũ qua-tuor genera.* † *eſſe factum probatur.* † *duxerit*

INSTITVTIONVM CAII DE PER-SONIS ET REBVS, FINIS.

IVLII PAVLI SENTENTIARVM RECEPTARVM AD FILIVM, LIBER PRIMVS.

TITVLI LIBRI PRIMI.

De pactis & conuentionibus.
De Curatoribus & Cognitoribus.
De negocijs geſtis.
De reis inſtitutis.
De dolo malo.
De plus petendo.
De iudicijs omnibus.
De uia publica.
De finium regundorum.
De familia herciſcunda.
De fideiuſſore & ſponſore.
De Procuratoribus.
De calumniatoribus.
De integri reſtitutione.
De minoribus XXV. annorum.
De ſatiſdando.
De iudicato.
Si quadrupes damnum intulerit.
De ſeruitutibus.
Quemadmodum actiones per infitiationem duplentur.
De ſepulchris & lugendis.

Corpori huius operis conuenit annecti, quæ in Theodoſiano pro dirimendis litibus non inueniuntur inſerta.

DE PACTIS ET CONVENTIONIBVS. TIT. I.

OMne pactū poſteriore pacto diſſoluitur, licet pariat exceptionem. Interpretatio.

Si de una re inter ipſas perſonas duæ pactiones fiant, poſterior ualebit. Alia.

Neque contra leges, neque contra bonos mores paciſci poſſumus. Interpretatio.

Si inter aliquos cōueniat, aut de admittendo crimine, uel inferēda uiolentia, uel faciendo quod lex aut honeſtas prohibet, aut de rebus alienis, aut de bonis inuētis aliqui paciſcantur, hæc pactio ualere non poteſt. Alia.

Poſt rem iudicatam pactum, niſi donationis cauſa interponatur, ſeruari non poteſt. Interpretatio.

Poſt rem iudicatā pactio inter eos qui litigauerunt, tunc obtinet firmitatē, ſi de ſumma quā iudicio conſtat addictam, ab eo qui uicit aliquid concedatur.

DE CVRATORIB: ET COGNITORIB. TIT. II.

OMnes infames qui poſtulare prohibētur, Cognitores fieri nō poſſunt, etiam uolentibus aduerſarijs. Interpretatio.

Infames ſunt, qui propter aliquā culpā notantur infamia. Et ideo tales perſonæ ad agendas cauſas nec mandatū dare, nec ſuſcipere ab altero poſſunt, etiamſi hoc eorum aduerſarij acquieſcant. Alia.

Fœminæ in rē ſuā cognitoriā operā ſuſcipere nō prohibētur. Int.

Fœminæ licet procuratione ſuſcipere prohibeantur, tamen ſi dominæ & procuratrices fiant, propter rem iam ſuam agere poſſunt. Alia.

In rem

In rē ſuā Cognitor Procuratórue ille fieri pōt, q.ꝑ oībus poſtulat. Int.

Nec procurator in cauſa aliena, nec procurator & dominus ut pro re ſua agat infamis perſona fieri poteſt. Alia.

Actio iudicati nō ſolū in dñm aut dño, ſed etiā hæredi & ī hæredē datur.

Int. Actio de executione iudicatarū rerū, non ſolū ipſi autori qui egit cōpetit, ſed & hæredi ſimiliter debetur: Nam & hæres uicti ab hærede uictoris ad ſolutionem iudicati nihilominus tenetur.

DE PROCVRATORIBVS. TIT. III.

MAndari poteſt procuratio præſentibus & nudis uerbis, & per literas, & per nuntium, & apud acta præſidis, & magiſtratus.

Iſta interpretatione non eget. Alia.

Procurator aut ad litē, aut ad omne negociū, aut ad partem negocij, aut ad res adminiſtrandas datur. Interpretatio.

Procurator eas tantū res agere poteſt, quas ei euidēter cōſtiterit fuiſſe cōmiſſas.

DE NEGOCIIS GESTIS. TIT. IIII.

QVi negocia aliena gerit, & bonā fidem, & exactā diligentiā rebus eius, pro quibus interuenit, præſtare debebit. Alia.

Tutor poſt finitā tutelā ſi in adminiſtratione duret, actione negociorū geſtorū pupillo uel Curatori eius tenebitur. Interpretatio.

Tutor ſi peracta tutela, id eſt impletis tutelaribus uel pupillaribus annis, uoluerit in ipſa adminiſtratione perſiſtere, de actis negocijs pupillo uel Curatori eius, nō tutelæ, ſed negociorū geſtorū cogendus eſt reddere rationem. Alia.

Si pecuniæ quis negociū gerat, uſuras quoq; totius tēporis præſtare cogetur, & periculū eorū nominū qbus collocauit agnoſcere, ſi litis tēpore ſoluēdo nō ſint. Hoc enim † bonæ fidei iudices ſeruare cōuenit. Int.

† in bonæ fidei iudicijs ſeruari conuenit.

Qui pecuniā exercet alienā, uſuras eius reformare cogendus eſt. Et ſi minus idoneis perſonis de hac ipſa pecunia fortaſſe crediderit, pro ipſorum perſonis, quæ ſoluere non poſſunt, damnū ipſe qui talibus perſonis credidit, ſuſtinebit. Alia

Mater, quæ filiorū ſuorū rebus interuenit, actione negociorū geſtorum cogitur reddere rationē & ipſis, & eorum Tutoribus. Interp.

Mater, quæ ſe in retinendis rebus filiorū tutelæ miſcuerit, tam ipſis, quàm Tutoribus eorū negociorū geſtorū cogitur reddere rationem. Alia.

Filiusfamiliâs aut ſeruus, ſi negociū alicuius gerat, in patrē dominūue peculiotenus actio dabitur. Interpretatio.

Si filiusfamiliâs, aut ſeruus iniuſſu patris aut domini negocia geſſerint aliena, & ex hoc inueniuntur obnoxij, tantum damni pater uel dominus ſuſtinebit, quantū in eorum peculio inueniri potuerit. Alia.

Si pater uel dominus, ſeruo uel filiofamiliâs, aliena agenda negocia cōmiſerit, in ſolidū tenebitur. Iſta lex interprete non indiget. Alia.

Pater, ſi emancipati filij res ſine ulla exceptione à ſe donatas adminiſtrauerit, filio ex actione negociorum geſtorū tenebitur. Interp.

Si pater ea, quæ emācipato filio ſine aliqua conditione donauerit, adminiſtrare præſumpſit, filio emancipato pro hijs, quæ in rebus eius geſſit, negociorum geſto-

† Tutori rum † Procuratori Curatoriúe tenebitur actione. Alia.

Qui cum Tutor Curatórue nõ eſſet, ſi ꝑ Tutore Curatorẽue res pu-pilli, adultiue adminiſtrauerit, actione negociorũ geſtorũ pro Tutore Curatorẽue tenebitur. Interpretatio.

Si pater in retinẽdis rebus filiorũ ſe miſcuerit, tam ipſis ꝙ tutoribus eorũ negociorum geſtorũ cogitur reddere rationem.

DE CALVMNIATORIBVS. TIT. V.

CAlumnioſus eſt, qui ſciens prudensꝙ per fraudẽ negociũ alicui comparat. Alia.

Et in priuatis, & in publicis iudicijs omnes calumnioſi extra ordinem pro qualitate admiſſi plectuntur. Interpretatio.

Qui apud cunctos, aut priuatos Iudices fuerit de calumniæ obiectione cõuictus, nõ expectata ordinis ſententia, prout cauſa fuerit ſupplicio ſubdetur.

DE REIS INSTITVTIS. TIT. VI.

DE hijs criminibus, de quibus quis abſolutus eſt, ab eo qui accuſauit, refricari accuſatio non poteſt. Alia.

Filius accuſatoris, ſi hoc crimen, quod pater intẽdit, poſt liberatũ reũ perſequi uelit, ab accuſatione remouẽdus eſt. Al.

Crimẽ in quo alius deſtitit, uel uictus receſſit, alius obijcere nõ ꝓhibetur.

DE INTEGRI RESTITVTIONE. TIT. VII.

INtegri reſtitutio eſt redintegrãdæ rei uel cauſæ actio. Integri reſtitutionẽ Prætor tribuit ex hijs cauſis, quæ per metũ, dolũ, & ſtatus permutationẽ, & iuſtũ errorẽ, & abſentiã neceſſariã, & infirmitatẽ ætatis geſta eſſe dicuntur. Interpretatio.

Integri reſtitutio dicit̃, ſi quãdo res quælibet aut cauſa quæ perierat, in priorẽ ſtatum reparat̃, uel id qđ alicui ſublatũ eſt reformat̃. Hoc eñ quod per Prætorẽ antea fiebat, modo ꝑ Iudices ciuitatũ agendũ eſt, ita ut eorũ cauſæ uel res in integrũ reuocent: ꝗ aut ꝑ timorẽ poteſtatis alicuius cõpulſi ſunt, aut fraude uel errore decepti, aut ꝑ captiuitatẽ, uel quãcunꝙ iniuſtã neceſſitatẽ, ſubſtantiã ſuã aut ſtatũ ingenuitatis perdidiſſe noſcũtur. Aut ſi ꝗ† per neceſſitatẽ longinquæ peregrinatiõis abſentant, uel ad reſtauranda ea quæ in damnis minorũ geſta eſſe probantur. Alia.

† pro neceſſitate.

Integri reſtitutio plus quàm ſemel non eſt decernenda: ideoꝙ cauſa cognita decernitur. Interpretatio.

Vt in integrũ res uel cauſa redeat, nõ niſi ſemel põt à iudice cognita cauſa præſtari.

Integra reſtitutio aut in rem cõpetit, aut in ꝑſonã. In rem actio cõpetit, ut res ipſa qua de agitur reuocetur. In ꝑſonã aut quadrupli pœna intra annũ, uel ſimpli poſt annũ peti poteſt. Interpretatio.

Quoties de reuocãda re uel cauſa integræ reſtitutionis beneficiũ petit̃, aut in rem, aut in perſonã agendũ eſt, id eſt, ut res ipſa de qua agit̃, quæ ſublata eſt recipiat̃. Et cum in perſonã actio intẽdi cœperit, is qui rem indebite abſtuliſſe conuincit̃, id qđ ſublatum eſt, in quadruplũ reformare debet, poſt annũ uero in ſimplum. Alia.

Si aliꝗs, ut ſe de ui latronũ, uel hoſtiũ, uel populi liberaret, aliꝗd mãcipauit uel promiſit, ad metũ nõ ꝑtinet: mercedẽ eñ depulſi metus tribuit.

Quicũꝙ aliquid, ut ſe de hoſtibus, uel ſeditione populi, aut de latronum impetu liberaret,

liberaret, cauſa mercedis ut euaderet aut promiſit, aut dedit, hoc per metum ſe dediſſe nõ poterit allegare, nec reuocare quod dedit. Alia.

Seruus per metum emancipatus, quicquid acquiſierit, uel ſtipulatus ſit, ei acquirit, qui uim paſſus eſt. Interpretatio.

Si cum dño uis infertur, ſeruũ metu interueniente dederit, & apud eum cui datus fuerat, aliquid quolibet pacto acquiſierit, cum ſeruum ipſum dominus, cui uis eſt illata, receperit, ad eum omnia quæ ſeruus acquiſierat, pertinebunt. Alia.

Vis eſt maior rei impetus, q repelli nõ põt. Iſta interpretione nõ indiget.

Qui quẽ in domo incluſit, ut ſibi rem manciparet, aut promitteret, extorſiſſe mancipationẽ uidetur. Interpretatio.

Qui aliquẽ in domo ſua clauſũ tenuerit, q̃ſcũq; ei ſcripturas extorſerit, nõ ualebũt.

Qui quẽ ferro uinxit, ut ſibi aliquid traderet uel uẽderet, uim intuliſſe uidetur. Interpretatione non indiget. Alia.

Qui in carcerẽ quẽ detruſit, ut aliqd ei extorqueret, quicquid ob hanc cauſam factũ eſt, nullius eſt momenti. Interpretatione nõ indiget.

DE DOLO MALO. TIT. VIII.

DOlus malus eſt, cum aliud agitur, aliud ſimulatur. Alia.

Qui dolũ uel metũ adhibuit, ut res ad alium tranſiret, uterq; de ui & dolo † actione tenebitur.

† alias Doli actione tenebitur, qui dolum malum adhibuit, ut res ad alium tranſiret.

DE MINORIBVS XXV. ANNORVM. TIT. IX.

MInor xxv. annorũ, ſi aliqd flagitiũ admiſerit, qd ad publicã cohertionẽ expectet, ob hoc in integrũ reſtitui nõ poteſt. Int.

Minores ætate ſi crimina grauiora cõmiſerit, p ætatẽ ſe nõ † ſperẽt excuſari

† poterunt

Qui minori mãdauit, ut negocia ſua agat, ex eius pſona in integrũ reſtitui nõ poteſt, niſi minor ſua ſpõte negocijs eius interuenerit. Int.

Si quis maior annis, minori per mandatũ negocia ſua agẽda commiſerit, ex perſona minoris in integri reſtitutionẽ † agere non poteſt, niſi forſitan minor ſine mandato, uel uoluntarie ſe cauſis miſcuerit alienis. Alia.

† accipere

Si maior effectus, res quas minor egit, pacto uel ſilentio cõprobauit, aduerſus hoc quoq; in integrũ reſtitui fruſtra deſiderat. Interpretatio.

Si quis id quod minor ætate geſſit, poſtq̃ maior effectus eſt, id eſt, uſq; ad impletum XXVIII. annũ ſilentio ſuo & taciturnitate reuocare noluit, de hac re integri reſtitutionem petere non poteſt. Alia.

Si minor † minori hæres exiſtat, hæres ex ſua perſona, nõ ex defuncti in integrum reſtitui poteſt. Interpretatio.

† maiori

Si minor † minori ſucceſſerit, nõ ex perſona defuncti ille qui hæres eſt, ſed ex ſua agere poteſt, hoc eſt, ſi & ille qui defunctus eſt XXIII. annorum ſit, & ſuccedens XX. ex iſtius qui ſucceſſit ætate tempora computanda ſunt. Alia.

† maiori

Minor ſe in hijs quæ fideiuſſit, uel fide promiſit, uel ſpopondit, uel mãdauit, in integrũ reſtituendo reũ principalem non liberat. Interp.

Si minor maiorẽ fidedicat, licet ipſe teneri nõ poſſit, tñ quẽ fidedixit teneri põt.

Qui ſciẽs prudẽsq; ſe pro minore obligauit, ſi id † cõſultus cõſilio fecit, licet minori ſuccurratur, ipſi tamen nõ ſuccurretur. Interpretatio.

† conſulto

Qui ſciẽs minorẽ, hoc argumẽto pro eo fideiuſſor acceſſit, ut excuſatione minoris ætatis fideiuſſionẽ ſuã in poſterũ liberaret, minor quidẽ ætatis beneficio liberatur,

tur, ſed ad ſoluendū debitū fideiuſſor, qui hoc argumēto uſus eſt, retinet. Alia.

Minor aduerſus emptorē in integrū reſtitutus, pretio reſtituto fundum recipere poteſt: fructus enim in compenſationem uſurarum penes emptorem remanere placuit. Interpretatio.

Si minor prædiū quod uēdiderat per integri reſtitutionē, reddito emptori pretio, receperit: fructus ab emptore præceptos recipere non poteſt, ſed eos quanti fuerint in compenſationem uſurarum iuſſum eſt imputari. Alia.

Minor aduerſus diſtractiones eorū pignorū & fiduciarū, quas pater obligauerat, ſi non ita ut oportuit à creditore diſtractæ ſint, reſtitui in integrum poteſt. Interpretatio.

Minor annis, ea quæ pater eius oppignorauerat, uel fiduciæ cauſa poſuerat, ſi uiliore pretio, quàm oportebat, à creditore diſtracta conuicerit, poteſt ſoluto debito ad recipiendam rem ſuā integri reſtitutionis auxiliū promereri.

DE PLVS PETENDO. TIT. X.

CAuſa cadimus aut loco, aut ſumma, aut tēpore, aut qualitate. Loco, alibi. Sūma, ſi plus ꝙ damus petimus. Tempore, repetēdo ante tēpus. Qualitate, eiuſdē ſpeciei rē meliorē poſtulātes. Int.

† placuit Cauſam perdit, quicūq; aut † cōmendatū aliquid alibi ſibi ꝙ † dedit dari petierit,
† commodatū aut plus quàm datum eſt reddi popoſcerit, aut ante tempus quàm redhibitio promiſſa eſt petierit reformari, aut meliorem ſpeciem quàm dederat poſtularit.

DE SATISDANDO. TIT. XI.

QVoties hæreditas petitur, ſatiſdatio iure deſideratur, & ſi ſatiſdatio non detur, in petitorē hæreditas transfertur. Alia.

Si petitor ſatiſdare noluerit, penes poſſeſſorē poſſeſſio remanet: In pari enim cauſa potior eſt poſſeſſor. Interpretatio.

Si qcunq; hæreditatē ex defuncti uolūtate, aut teſtamēti cōditione poſſideat, quā alter ſibi debitā eſſe contēdit, petitor iure poſtulat, ut ei à poſſeſſore ſatisfactio det, quæ omnia hæreditaria corpora ſalua futura eſſe ꝓmittat, uſq; in cognitionis euentum. Et ſi poſſeſſor ex hac re conuentus huiuſmodi ſatiſdatione nō ꝓuiderit, dato à petitore fideiuſſore, ad eū hæreditaria corpora trāsferuntur. Si uero petitor ſatiſdatorē nō dederit, penes poſſeſſorē uſq; ad euentū iudicij poſſeſſio remanebit. Al.

Vſufructuarius de utendo uſufructu ſatiſdare debet, ſe perinde uſurū, ac ſi ipſe paterfamilias uteretur. Interpretatio.

Vſufructuarius proprietatis domino ſatiſdatorē dare compellitur, ſe uſufructu ſuo nō aliter uſurum, quàm ipſe proprietatis dominus uti potuit diligenter.

DE IVDICIIS OMNIBVS. TIT. XII.

HII qui falſa reſcriptione uſi fuerint, lege Cornelia de falſis puniuntur. Interpretatio.

Hi q in cauſis ſuis falſa principū reſcripta detulerīt, ut falſarij puniāť.

Ex hijs qui ancillā corrupit alienā, aliā reformare cogēdus eſt. Alia.

Qui falſum neſciens allegauit, falſi pœna non tenetur. Alia.

In caput dñi patroniue nec ſeruus, nec libertus īterrogari poteſt. Alia.

Pregnātes neq; torqueri, neq; dānari, niſi poſt editū partū poſſunt. Al.

Qui

Qui de ſe confeſſus eſt, in alium torqueri non poteſt, ne alienam ſalutem in dubium deducat, qui de ſua deſperauit.

DE IVDICATO. TIT. XIII.

QVi exhibiturũ ſe aliquẽ iudicio cauerit, mortuo eo pro quo cauerat, periculo cautionis liberatur. Alia.

Filiusfamiliâs iuſſu patris manumittere poteſt, matris non poteſt. Alia.

Is, qui Albũ raſerit, corruperit, ſuſtulerit, mutauerit, q̃dúe aliud propoſitũ † mentiendi gratia turbauerit, extra ordinẽ puniatur. Interp. † edicendi

In eum, qui Album Curiæ raſerit, uitiauerit, uel quodcunque aliud ſcripturæ genus ſua præſumptione turbauerit, capitaliter, non expectata ordinis ſententia: † uindicatur. Alia. † ſtatuatur

Si id quod emptum eſt, neq; tradatur, neq; mancipetur, uenditor cogi poteſt, ut tradat aut mancipet. Interpretatio.

Si eã rem, quã aliquis accepto pretio, facta uenditione diſtraxit, tradere diſtulerit, ad traditionẽ rei quã uendidit, omnibus modis cõpellendus eſt. Alia.

Deteriorem ſeruũ facit, qui fugam ſuaſerit, & qui furtum, & qui mores eius, corpusúe corruperit. Alia.

Qui ancillam alienam uirginem immaturam corruperit, pœna legis Aquiliæ tenebitur. Interpretatio.

Hæ duæ ſecundũ legẽ Aquiliã ſimilẽ pœnã habent, ut cum hijs, quæ animo uel corpore corruperũt, † hijs ſimilia mãcipia huiuſmodi præſũptores exoluãt. Alia. † alia

In petitione hæreditatis ea ueniunt, quæ defunctus mortis tempore reliquit, uel ea, quæ poſt mortem ante aditam hæreditatem ex ea acquiſita ſunt. Alia.

Poſſeſſor hæreditatis præſentia earum rerũ, quas dolo alienauit, cum uſuris † præſtare cogendus eſt. Alia. † præſentare

Petitio hæreditatis, cuius defunctus litem non erat conteſtatus, ad hæredem non tranſmittitur. Interpretatio.

Si autor de petitione hæreditatis ſibi debitæ ita ſilentium geſſit, id eſt, ut nullam proponeret actionẽ, hæres eius ab hæreditatis ipſius petitione repelletur.

DE VIA PVBLICA. TIT. XIIII.

QVi uiam publicam exarauerit, ad munitionem eius ſolus compellitur.

SI QVADRVPES DAMNVM INTVLERIT. TIT. XV.

SI quadrupes paupiẽ fecerit, damnũúe dederit, q̃dúe depaſta ſit, in dominũ actio datur, ut aut dãni æſtimationẽ ſubeat, aut quadrupedẽ † cædat, q̃d etiã lege Peſulania de cane cauetur. Int. † dedat

Si alienũ animal cuicunq; damnũ intulerit, aut alicuius fructus læſerit, dominus eius aut æſtimationem damni reddat, aut ipſum animal tradat. Quod etiam de cane ſimiliter eſt ſtatutum. Alia.

Feram

Feram beſtiam in ea parte qua populi iter eſt, colligari prætor prohibet. Et ideo ſiue ab ipſa, ſiue propter eam ab alio alteri damnum datũ fuerit, pro modo admiſſi extra ordinem actio in dominũ uel cuſtodem datur, maxime ſi † ex eo homo perierit, ✱ uel fuerit læſus. Interp.

† exinde

✱ Hæc clauſula in nonnullis codicibus non erat.

Fera beſtia in ea parte qua populi tranſeunt uel frequentant, ligari uel cuſtodiri prohibetur: ne aut ipſa aliquem noceat, aut terrore eius quolibet caſu aliquis ab altero fortaſſe lædatur: Quod ſi factum fuerit, in dominum, ſi hoc præcepit, uel in cuſtodem eius damni uel cuiuſcunq; læſionis actio, non expectata ordinis ſententia, reuertetur. Alia.

Ei qui irritatu ſuo feram beſtiam, uel quancunq; aliam quadrupedẽ in ſe proritauerit, eaq; damnum dederit, neq; in eius dominum, neque in cuſtodem actio datur. Interpretatio.

Quicunq; feram beſtiã, uel quancunq; quadrupedẽ prouocando, quocũq; modo aduerſum ſe incitauerit, nec domino, nec cuſtodi eius poterit imputari: quia ſuo uitio incurriſſe dinoſcitur.

DE FINIVM REGVNDORVM. TIT. XVI.

IN eum, qui per uim terminos deiecerit uel amouerit, extra ordinem animaduertitur.

Non indiget interpretatione.

DE SERVITVTIBVS. TIT. XVII.

VIam, iter, actum, aquæductum, qui biennio uſus non eſt, amiſiſſe uidetur: nec enim ea uſucapi poſſunt, quæ nõ utendo amittuntur. Interpretatio.

Viam, qua eundo ad rem noſtram uti ſolemus, uel iter, quo per rem alienam ad noſtrã pergimus, & actũ, id eſt, quà pecora mouere conſueuimus, uel aquæductũ biennio non utendo, ſi quis uſus non fuerit, perire ei certiſſimum eſt. Alia.

Seruitus hauriendæ aquæ uel deducendæ, † bienniį actione omiſſa intercidit, & biennio uſurpata recipitur. Interpretatio.

† biennio omiſſa.

Vſus hauriendæ aquæ uel ducendæ, ſi biennio deſtiterit, non utendo perit. Et ſi iterum biennio in uſum fuerit reducta, recipitur.

DE FAMILIA HERCISCVNDA. TIT. XVIII.

ARbiter familiæ herciſcundæ plus quàm ſemel dari non poteſt. Et ideo de hijs, quæ diuiſa eo iudicio non ſunt, communi diuidundo arbiter poſtulatus partietur. Interpretatio.

Propter diuiſionem bonorum communium ſi quando inter fratres contentio † naſcitur, diuidendæ rei non plus quàm ſemel arbiter deputatur, ut inter eos quæ ſunt communia, habita † æqualitate diſtribuat. Quod ſi deputatus à Iudice arbiter indiuiſum aliquid dimiſerit, ex cõmuni cõſenſu poſtea qui ſit diuiſionis medius eligatur.

† uertitur

† æquitate

QVEM-

QVEMADMODVM ACTIONES PER INFICIATIONEM DVPLENTVR. TIT. XIX.

QVædam actiones, ſi à reo inficientur, duplantur, uelut iudicati, depenſi, legati, per damnationem relicti, damni, iniuriarũ, legis Aquiliæ, item de modo agri, cum à uenditore emptor deceptus eſt. Interpretatio.

Aliqua, quæcunq; ab hijs quibus ſunt debita repetuntur, ſi à debitoribus negata fuerint, dupli ſatisfactione redduntur, id eſt res iudicata, legati, per damnationẽ relicti. Id eſt, †ſi quis hæres legati titulo dare iuſſus eſt, & petitum negauerit: uel ſi damnum alicui per iniuriam factum quis ſarcire noluerit: uel de modo agri, cum à uenditore emptor fuerit circunſcriptus, ut minus inueniatur, quàm probatur ſcriptũ. Quæ omnia ſuperius comprehenſa, ſecundũ legẽ Aquiliã duplicant. Alia. †ſiquid

Ex hijs cauſis, quæ inficiatione duplãtur, pacto decidi nõ poteſt. Int.

Hæ cauſæ, quæ pulſatorum negatione duplantur, †pacto finiri non poſſunt. †per pactum

DE FIDEIVSSORE ET SPONSORE. TIT. XX.

INter fideiuſſores ex edicto Prætoris, ſi ſoluendo ſint, licet ſinguli in ſolidum teneantur, obligatio diuidetur. Interp.

Cum multi fideiuſſores extiterint, etiamſi ad ſoluendum quæ promiſerunt probantur idonei, & poſſint omnes in ſolidum retineri, tamen reſtitutio debiti inter eos diuidenda eſt, ut unuſquiſq; id, quod eum pro portione ſuà cõtingit, exoluat.

DE SEPVLCHRIS ET LVGENDIS. TIT. XXI.

OB incurſum †fluminis, uel metum, corpus iam perpetuæ ſepulturæ traditum, ſolennibus redditis ſacrificijs, per noctem in alium transferri locum poteſt. † fulminis

Non indiget interpretatione. Alia.

Corpus in ciuitatem inferri non licet, ne funeſtentur ſacra ciuitatis, & qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur. Alia.

Qui luget, abſtinere debet à cõuiuijs, ornamẽtis, & alba ueſte. Al.

Quicquid in funus erogatur, inter æs alienum primo loco deducetur. Interpretatio.

Quicquid in ſepultura defuncti expenſum fuerit, priuſquam alijs creditoribus de mortui hæreditate reddendum eſt. Alia.

Qui alienum mortuum ſepelierit, ſi in funus eius aliquid impenderit, recipere id ab hærede, uel à patre, uel à domino poteſt.

L TITVLI

IVLII PAVLI SENTENTIARVM RECEPTARVM AD FILIVM, LIBER SECVNDVS.

TITVLI LIBRI SECVNDI.

De rebus creditis, & iureiurando.
De pecunia conſtituta.
De contractibus.
De † commodato & depoſito pignore, fiduciáue. († commendato)
De pignoribus.
De exercitoribus, & inſtitoribus.
Ad legem Rhodiam.
De inſtitutoribus.
De in rem uerſo.
De ſenatuſconſulto Macedoniano.
Ad ſenatuſconſultum Velleianum.
De depoſito.
De lege commiſſoria.
De uſuris.
De mandatis. Pro ſocio.
Ex empto & uendito.
De modo, id eſt, de ſpatio.
De locato & conducto.
De nuptijs.
De concubinis. De dotibus.
De pactis inter uirum & uxorem.
De donationibus inter uirum & uxorem.
De liberis agnoſcendis.
Quemadmodum filij ſui iuris efficiantur.
De adulterijs.
De excuſationibus Tutorum.
De potioribus nominandis.
Qui potior nominari non poſſit.
† De oratione diui Seueri. († Ad ratione)
De furtis.
De operis libertorum.

DE REBVS CREDITIS ET IVREIVRANDO. TIT. I.

IN pecuniarijs cauſis ſi alter ex litigatoribus iuſiurandũ deferat, audiendus eſt: Hoc enim & compendio litium, & æquitatis ratione prouiſum eſt. Interpretatio.

Cum de † refuſione pecuniæ agitur, & probatio debitæ pecuniæ nulla profertur, iubet huius rei ambiguitatem ſacramentorum interpoſitione finiri. Alia. († repetitione)

Solus iurare poteſt, qui ſuſpectus dicitur, cum nulla ueritas petitori

in co

in eo exprimitur, qui calumniam ſe pati dicit. Alia.

Deferre iuſiurandum prior actor poteſt; Contrarium autem de calumnia iuſiurandum reo competit. Interpretatio.

Licet prior petitor offerat ſacramentum, tamen cum nulla probatio debiti eſt, is qui calumniā ſe pati dicit, poteſt fidem ſuā iuriſiurandi religione firmare. Alia.

Si reus cum iurare uelit, actor illi neceſſitatem iuriſiurandi remiſit, & hoc liquidò appareat, actio in eum non datur. Interpretatio.

Si quando pulſatus repetenti pecuniam obtulerit ſacramentū, & ille ei iuriſiurandi neceſſitatē ultro cōceſſerit, non poteſt ab eo poſtea debitū poſtulare. Alia.

Hæredi eius, cum quo contractum eſt, iuſiurandum deferri non poteſt, quoniam contractum ignorare poteſt. Interpretatio.

Hæres eius cui pecunia credita dicitur, ad ſacramentum uocari non poteſt: quia quæ egerit autor ſuus ad integrum ſcire non potuit. Alia.

Ei qui debitum quocunq; modo confeſſus † dicitur, ex ea re actio creditori non datur, ſed ad ſolutionem compellitur, †docetur

DE PECVNIA CONSTITVTA. TIT. II.

SI id quod mihi Lucius Titius debet, ſoluturum te conſtituas, teneris actione pecuniæ conſtitutæ. Interpretatio.

Si quis pro alterius debito ſe pecuniam promiſerit redditurum, ad ſolutionem ſtatutæ promiſſionis eſt retinendus.

DE CONTRACTIBVS. TIT. III.

STipulatio eſt uerborum conceptio, ad quam quis congrue interrogatus reſpondit, uelut: Spondes? Spondeo. Dabis? Dabo. Promittis? Promitto. Fidei tuæ erit. Et tam pure, quàm ſub conditione concipi poteſt: Interpretatio.

Stipulatio eſt inter præſentes, hæc uerba quibus ſe inuicē partes obligari poſſunt, ubi neceſſe eſt, ut interrogationi petēti pulſatus ad interrogata reſpōdeat: Veluti ſi quis pro alio fideiuſſorem ſe dicat accedere, qui cum ſe hac reſponſione obligauerit, ad ſolutionem etiam ſine ſcriptura poterit retineri.

DE †COMMODATO ET DEPOSITO, PIGNORE FIDVCIAVE. TIT. IIII. †cōmendato

QVicquid in rem †commodatam, ob morbum uel aliam rationē impenſum eſt, à domino recipi poteſt. Alia. †cōmendatam

Si facto incēdio, ruina, naufragio, aut quo alio ſimili caſu res cōmodata amiſſa ſit, non tenebitur eo nomine is, cui cōmodata eſt, niſi forte cum poſſit rem cōmodatam ſaluam facere, ſuam prætulit. Alia.

Seruus uel equus ſi à latronibus uel in bello, uel in aliā cauſam commodati occiſi ſunt, actio commodati datur: Cuſtodia enim & diligentia rei

† reſtituenda commodatæ † præſtanda eſt. Interpretatio.

Si ſeruum uel equum, uel quæcunq; alia aliquis ab altero ad uſum tantũmodo ſeruiẽdi commodata ſuſceperit, & eos ad pugnã, uel ubi uitæ periculũ incurrant, duxerit, ad redhibitionẽ commodatæ rei merito à domino retinetur. Alia.

† ab ea. Si rem æſtimatam tibi dedero, ut ea diſtracta pretium † ad me defer-
† diuendi res, eaq; perierit: ſiquidẽ ego te rogaui, meo periculo perit. Si tu † de uendenda promiſiſti, tuo periculo perit. Interpretatio.

† facto Si † pacto pretio rem uendendam aliquis cuicunq; tradiderit, & dum ab ea uendenda profertur, quacunq; occaſione perierit, ei perit qui eam dederat diſtrahendã. Cæterum ſi rem acceptã, non rogante domino, ſed promittẽte eo qui accepit, dum uellet uenundare perdiderit, ſibi rei perditæ ingerit detrimentum.

DE PIGNORIBVS. TIT. V.

CReditor, ſi ſimpliciter ſibi pignus depoſitum diſtrahere uelit, ter ante denuntiare debitori ſuo debet, ut pignus abſoluat, ne à ſe diſtrahatur. Interpretatio.

Creditor ſi ſine cõditione pignus ſibi depoſitũ tenẽs, ter debitorẽ cõuenerit, ut ſoluto debito pignora ſua recipiat. Qđ ſi debitor noluerit poſt tres admonitiões ſoluto debito pignora ſua recipe, creditor diſtrahẽdi pignoris habebit liberã poteſtatẽ.

Fœtus uel partus eius rei, quæ pignori data eſt, pignoris iure non tenetur, niſi hoc inter contrahentes conuenerit. Interpretatio.

Si quis gregem equarum, uaccarum, uel ouium, accepta mutua pecunia, pignori creditori dederit, fœtus earum rerum ad debitorem, non ad creditorem pertinet. Ita eſt & ſi ancillã dederit, & partũ ediderit, ad debitorẽ ptinet, nõ ad creditorẽ. Al.

Compenſatio debiti ex pari ſpecie, & cauſa diſpari admittitur. Velut ſi pecuniam tibi debeam, & tu mihi pecuniam debeas, aut frumẽtum, aut cætera huiuſmodi, licet ex diuerſo contractu cõpenſare uel deducere debuit, ſi totũ petat, plus petendo cauſa cadet. Interpretatio.

Si quis alicui debeat rem ſolidorum decem, & ille qui debet de quacunq; ratio-
† à debitore ne debeatur illi † ac creditori ſuo ſolidos quinq;: Et ueniat creditor, & totos decem ſolidos à debitore repetat. Si probauerit ille q debitor eſt, ſibi ab eo quinq; ſolidos deberi, quare illũ in ſolidũ pro totis decem ſolidis conuẽnit, cauſam perdit, qui no-
† ſpeciebus multis luit debitũ compenſari. Similis ratio eſt & de frumento, & de alijs † rebus.

DE EXERCITORIBVS, ET INSTITORIBVS. TIT. VI.

FIliusfamiliâs ſi uoluntate patris nauem exerceat, patrem in ſolidum, ob ea quæ ſalua receperat, obligat.

AD LEGEM RHODIAM. TIT. VII.

LEuandæ nauis gratia cum iactus mercium factus eſt, omnium contributione ſarciatur, † quod pro omnibus datum eſt.

† damnum, quod pro omnibus latum eſt.

Interpretatione non eget. Alia.

† Iactu nauis leuata ſi perierit, extractis aliorũ per Vrinatores merci-
† Iactura bus, eius quoq; rationẽ haberi placuit, qui merces ſalua naue iactauit.

Naue

Naue uel arbore ui tẽpeſtatis amiſſa, uectores ad cõtributionẽ nõ tenentur, niſi ipſis arborẽ ſalutis cauſa eruentibus, nauis ſalua ſit. Alia.

Leuandæ nauis gratia merces in ſcaphã transiectæ, atq; ideo amiſſæ, in contributione earũ, quæ in naui ſaluæ erunt, refici conuenit: † nauem autẽ perditã conſeruãtes cũ mercibus, ſcaphæ ratio nõ habetur. Alia.

† aliâs Nauẽ autem perditã conſeruatæ cum mercibus ſcaphæ ratio non habetur.

Collatio in tribulationis obiectum ſalua naue fieri debet.

DE INSTITORIBVS. TIT. VIII.

SIcut commoda ſentimus ex actu præpoſiti inſtitoris, ita & incommoda ſentire debemus. Et ideo in eum, qui ſeruũ ſiue filiũ, filiã ue familiâs, ſiue ancillas præpoſuit negocijs, uel mercibus exercendis, eorum nomine in ſolidum conuenitur. Alia.

Si quis pecuniæ fœnerandæ, agroq; colendo, condendis uendendisq; frugibus præpoſitus eſt, ex eo nomine quod cum illo contractum eſt, in ſolidum fundi dominus obligatur: nec intereſt ſeruus an liber ſit. Int.

Quicunq; qualibet perſonã aut ad exercendũ negocium, aut pro ratione culturæ, aut cõdendis uendendisq; † frugibus præpoſuiſſe cognoſcit, ſi qd dãni per eius actũ acceſſerit, ad eũ qui ipſum inſtituit, pertinebit, ſiue ſeruus, ſiue liber ſit. Alia.

† fructibus

Quod cum diſcipulis eorũ, qui officinis, tabernis præſunt, contractũ eſt, in magiſtris uel inſtitoribus tabernæ in ſolidũ actio dabitur. Int.

Si quid cũ diſcipulis, uel mercenarijs tabernariorũ, uel cuiuslibet officinæ actũ fuerit, ad magiſtrũ officinæ, uel inſtitorem tabernæ damnũ qd' acceſſerit, ꝑtinebit.

DE IN REM VERSO. TIT. IX.

SEruus uel filiusfamiliâs, ſi acceptã pecuniã in rem patris uel domini uerterit, hoc modo, agrum puta colẽdo, domum fulciẽdo, mancipia ueſtiendo, mercando, uel creditori ſoluendo, uel quid tale faciendo, de in rem uerſo, in ſolidũ uel patrem, uel dominũ obligat, ſi tamẽ ob hanc cauſam pecunia data ſit. Interp.

Si ſeruus uel filiusfamiliâs mutuã pecuniã à quocũq; ſuſceperit, & in utilitatibus patris uel domini, neceſſarijsq; rebus eã expendiſſe probatur, pro hoc debito, patrẽ uel dominum ad ſolutionẽ neceſſe eſt retineri.

DE SENATVSC. MACEDONIANO. TIT. X.

QVi filiofamiliâs, cõtra interdictũ ampliſſimi ordinis, pecuniam mutuam crediderit, poſt mortẽ patris ex eo, quod uiuo patre credidit, cum eo agere non poteſt. Interp.

Qui filiofamiliâs contra interdicta legũ, inſcio patre pecuniã cõmodauit, eã nec uiuente nec mortuo patre ab eodem poterit poſtulare.

AD SENATVSC. VELLEIANVM. TIT. XI.

IN omni genere negociorũ & obligationũ, tam pro uiris quàm pro fœminis intercedere mulieres prohibentur. Interp.

In omni genere cauſarũ, pro quibuſcunq; perſonis mulieres fidem ſuã interponere prohibentur.

Mulier, quæ pro tutoribus filiorum ſuorum indemnitatem promiſit, ad beneficium ſenatusconſulti non pertinet. Interpretatio.

† Tutorem ſe In hac tantū mulier fideiuſſione tenetur, ut ſi † Tutores filijs ſuis petat, & pro eis fideiuſſor exiſtat, filijs teneatur obnoxia.

DE DEPOSITO. TIT. XII.

†ſaccellum SI † ſacculū uel argentū ſignatū depoſuero, & is penes quem depoſitum fuit, me inuito contrectauerit, & depoſiti, & furti actio mihi in eum competit. Alia.

† depoſitæ In iudicio depoſiti, ex mora fructus ueniunt, & uſuræ rei † debitæ poſtulantur. Interpretatio.

† commēdatis Cum in iudicio de rebus agitur † cōmodatis, ſi mora in reddendo ab eo cui commodatæ ſunt afferatur, prout res fuerit cōmodata, aut uſuræ, ſi pecunia: aut fructus, ſi prædia fuerint, debebuntur. Alia.

In cauſa depoſiti compenſationi locus non eſt, ſed res ipſa reddenda eſt. Alia.

Debitor diſtractis fiducijs, à creditore de ſuperfluo aduerſus eum habeat actionem. Interpretatio.

Si quis creditor, debitore in ſolutione tardante, rem ſibi pro debito poſitam diſtraxerit, ſi quid amplius acceptum fuerit quàm debebatur, quod plus acceptum eſt, reſtitui iuſſum eſt debitori. Alia.

Quicquid creditor per fiduciariū ſeruū quæſiuit, ſortē debiti minuit.

Quicquid creditor per oppignoratū ſibi pro debito ſeruum acquiſierit, de ſumma debiti retrahitur. Alia.

Debitor creditori fiduciam uendere non poteſt, ſed alijs ſi uelit, uendere poteſt, ſed ita, ut ex pretio eiuſdem pecuniæ offerat creditori, atque †reſtituet ita rem mancipatam ſibi emptor ipſe † præſtet. Interpretatio.

Creditor rem ſibi oppignoratam à debitore emere non poteſt. Sed debitor cum alia perſona inire contractum poteſt, ut accepta ab emptore pecunia, debitū reſtituat creditori. Et ſic poſtea rem ſuā à debitore liberā, cui uoluerit uendat. Alia.

Si per ſuppoſitam perſonā creditor pignus ſuum inuito debitore cōparauerit, emptio non uidetur. Et ideo quandoq; lui poteſt. Ex hoc enim cauſa pignoris uel fiduciæ finiri non poteſt. Interpretatio.

Creditor pignus quod à debitore accepit, nec per ſuppoſitam perſonā emere poteſt. Quod ſi factū fuerit, agēte debitore, ſoluto debito, emptio nō ualebit. Alia.

†fiducialiter Si inter creditorē & debitorem cōuenerit, ut † fiduciā ſibi uendere nō liceat, non ſoluente debitore, creditor denuntiare ei ſolenniter poteſt, & diſtrahere: Nec enim in tali cōuentione fiduciæ actio naſci poteſt. Int.

Si conueniat inter creditorē & debitorē, ut pignus à creditore non uendatur, nō ſoluente debitore debitū, creditor pignus poſt trinā conuentionē uendere poteſt.

DE LEGE COMMISSORIA. TIT. XIII.

SI creditor rem fiduciæ datã, uni ex hæredibus, uel extraneo legauerit, aduerſus omnes hæredes actio fiduciæ cõpetit. Int.

Si creditor rem fiduciæ, quam à debitore pignus acceperit, uni ex hæredibus, uel extraneis, legati titulo derelinquat, debitor pro pignore ſuo, oblato debito, omnes hæredes creditoris poterit conuenire. Alia.

Si creditor rem fiduciariam fecerit meliorem, ob ea recuperanda quæ impendit, in iudicio fiduciæ debitorem habebit obnoxium. Interp.

Siquis creditor prædiũ ſibi fiducia obligatũ, ſtudio & opere ſuo melioauerit, qcquid ſe pro meliorãda re impendiſſe probauerit, ei à debitore reddendũ eſt. Al.

Nouiſſimus creditor priorẽ † obligatã pecuniã, à quo poſſeſſio in cũ transfertur, dimittere poteſt. Sed & prior creditor ſecundũ creditorẽ, ſi uoluerit, dimittere non prohibetur, quanq̃ ipſe in pignore † potior ſit. † obligatã pecunia † prior

Si duo creditores unum pignus debitoris habeant obligatum, & poſterior creditor priori creditori pecuniam offerat, poteſt pignus obligatum ad ſe transferre. Item ſi prior creditor, licet † poſterior ſit in pignore retinendo, ſi offerat pecuniã, poteſt apud ſe pignus retinere. Alia. †potior

Seruus, ſi mutuam pecuniam ſeruitutis tempore acceperit, ex ea obligatione poſt manumiſſionem conueniri non poteſt.

DE VSVRIS. TIT. XIIII.

SI pactum nudum de præſtandis uſuris interpoſitum ſit, nullius eſt momenti: Ex nudo enim pacto in ciues Romanos actio non naſcetur. Interpretatio.

Pactũ nudum dicitur, ſi cautio creditori à debitore, in qua centeſimas ſe ſoluturum promiſit, ſine ſtipulatione fiat. Et ideo uſuræ ex nuda cautione creditori penitus non debentur. Alia.

Vſuræ ſupra centeſimam ſolutæ, ſortẽ minuunt, conſumpta ſorte † repeti poſſunt. Interpretatio. † recipi

In pecunijs creditis, cum ſolutio uſurarum ſortẽ æquauerit, ſi quid amplius creditori datũ fuerit, de capite debiti ſubtrahitur: Si uero & centeſima, & caput impletum eſt, quod amplius creditor accepit, reddere cogetur debitori. Alia.

Traiectitia pecunia, propter periculum creditoris, quamdiu nauigat nauis infinitas uſuras capere poteſt. Interpretatio.

Traiectitia pecunia propter periculũ dicitur, quæ in naui ut ad tranſmarina deferatur, deponitur, quia maris periculo cõmittitur, in quãtas cõuenerit uſuras, hanc pecuniam dare creditor poteſt. Alia.

Vſuræ quæ centeſimã excedunt, per errorem ſolutæ repeti poſſunt. Interpretatione non indiget. Alia.

Si quis pignora debitoris citra autoritatẽ iudicantis abduxerit, uiolentiæ crimen admittit. Interpretatione non indiget. Alia.

Tutor

Tutor in uſuras non conuenitur, ſi pecuniam pupillarem ideo non collocauit, quod idonea Nomina non habebat, quibus pecunia colloca retur, cuius rei conteſtatio apud Præſidem prouinciæ deponenda eſt.

DE MANDATIS. TIT. XV.

OB ſubitam ualetudinem, ob neceſſariam peregrinationē, ob inimicitiā, & inanis rei actiones, integra adhuc cauſa, mandati negocium renuntiari poteſt. Interpretatio

Propter ſubitam infirmitatem, & neceſſitatem peregrinationis, uel propter inimicitias maioris perſonæ cuiuſcunq; uideatur actio uacillare, integra adhuc cauſa, is qui ſuſceperit, ſuſceptum negocium renuere poteſt. Alia.

Si meis nūmis mandato tuo aliquid tibi cōparauero, & ſi rem poſtea accipere nolis, mandati actio mihi aduerſus te cōpetit: Non enim quod impenſum eſt ſolum, ſed & uſuras eius conſequi poſſum.

Interpretatione non admodum indiget. Alia.

Certo pretio rem iuſſus diſtrahere, ſi minoris uendiderit, mandati iudicio pretij ſumma poterit integrari. Venditionem enim diſſolui non placuit. Interpretatio.

Si quis cuilibet mandet, ut rem ſuam decem ſolidis uendat, & ille eam octo uendiderit, pretium quod ei † mandatū eſt, quicquid minus ab emptore percipit, mandatori complere compellitur. Venditio tamen reſcindi non poteſt.

† *de mandatū*

PRO SOCIO. TIT. XVI.

SIcut lucrum, ita & damnum inter ſocios communicatur, niſi quid culpa ſocij, uel fraude euerſum ſit.

Interpretatione non indiget.

DE EXEMPTO ET VENDITO. TIT. XVII.

VEnditor, ſi eius rei quam uendiderit, dominus nō ſit, pretio accepto autoritatis manet obnoxius: Aliter enim non poteſt obligari. Interpretatio.

Si quis rem alienam uendiderit, & pretium acceperit, ad redhibitionem duplæ pecuniæ manebit obnoxius. Alia.

Si res ſimpliciter traditæ euincantur, tanto uenditor emptori condemnandus eſt, quanto ſi ſtipulatione pro euectione cauiſſet. Interp.

Si quicunq; rem ſimpliciter, id eſt, ſine pœnæ interpoſitione emptori tradiderit, & de eadem re emptor fuerit ſuperatus, in tantum ei uenditor manebit obnoxius, uelut ſi euectionis pœnam, id eſt, duplum ſe redditurum pretium in uenditione promiſerit. Alia.

Res empta, mancipatione & traditione perfecta ſi euincatur, autoritatis uenditor duplo tenus obligatur.

DE

DE MODO, ID EST, DE SPACIO. TIT. XVIII.

Diſtracto fundo, ſi quis de modo, id eſt, ſpatio mentiatur, in duplo eius quod mentitus eſt, facta Iudicis æſtimatione, conuenitur. Non indiget interpretatione. Alia.

Redhibitio uitioſi mancipij intra ſex menſes fieri poteſt, propter latens uitium. Interpretatione non eget. Alia.

Si ut ſeruum quis plúris uenderet, de artificio eius, uel peculio mentitus eſt, actione ex empto conuentus, quanto minoris ualuiſſet, emptori præſtare compellitur, niſi paratus ſit eum redhibere. Interpretatio.

Si uenditor, cum mancipium diſtraheret, de artificio eius, uel de peculio, pro caritate pretij mentitus eſt, emptori, quantum ſine peculio uel artificio ualere potuerat, tantum reddere compellatur, aut certe mancipium uenditum recipere, reddito pretio, acquieſcat. Alia.

Ex die emptionis ſi pars pretij numerata ſit, & fructus, & opera eius, & fœtus pecorum, & ancillarum partus ad emptorem attinent. Alia.

Fundum alienum mihi uendidiſti, poſtea, idem ex cauſa lucratiua meus factus eſt, competet mihi aduerſus te ad pretium recuperandum actio ex empto. Interpretatio.

Si quis agrum alienum cuicunq; uendiderit, & poſtea hic ipſe ager ab alio domino cuius erat, emptori donatus ſit, uenditor emptori in redhibitione pretij quod accepit manebit obnoxius. Alia.

Poſt rem † traditam niſi emptor pretium ſtatim exoluat, uſuras eius præſtare cogendus eſt. Alia. † *uerò traditã*

Mutus emere & uendere poteſt, furioſus autem neque emere, neque uendere poteſt. Non indiget interpretatione. Alia.

Seruus bona fide comparatus, ſi ex ueteri uitio fugerit, non tantum pretiũ dominus, ſed & ea quæ per fugã abſtulit reddere cogetur. Alia.

Cum probatio prioris fugæ defecerit, ſerui reſponſioni credendũ eſt: In ſe enim interrogari, non pro domino, aut in dominũ uidetur. Alia.

In eo contractu, qui ex bona fide deſcendit, inſtrumentorum obligatio ſine cauſa † demonſtratur, ſi quo modo uoluntas † de fine contractus poſſit oſtendi. Interpretatio. † *deſideratur* † *In exemplari Argent. legebatur: uendendi contractus. In Murbacenſi uero: de fide, quod probo.*

In contractibus empti & uenditi, qui bona fide ineuntur, uenditionis inſtrumẽta ſuperflue requiruntur, ſi quocũq; modo res uendita, dato & accepto pretio, qualibet probatione poſſit agnoſci. Alia.

Fundus eius eſſe uidetur, cuius nomine comparatus eſt, non à quo pecunia † numerata eſt, ſi tamen fundus cõparatori ſit traditus. Interp.

Si ager alterius nomine, & alterius pecunia fuerit comparatus, eius eſſe dignoſcitur, cuius nomine comparatus eſt. Si tamen ipſi cõparatori agrũ traditũ fuiſſe conſtiterit. †*rata numerata*

conſtiterit, illi uero pecuniam quam dederant à poſſeſſore recipiant. Sicut multis alijs ſpeciebus habetur expoſitum. Alia.

Electo reo principali, fideiuſſor uel hæres eius liberatur: Non enim in mandatoribus obſeruatur. Interpretatio.

† contracto Si quis † contempto fideiuſſore, debitorem ſuum tenere maluerit, fideiuſſor uel hæres eius à fideiuſſionis uinculo liberatur. Si uero procurator litis uictus fuerit, mandator eius ad ſolutionem tenetur.

DE LOCATO ET CONDVCTO. TIT. XIX.

HOmo liber, qui ſtatum ſuũ in poteſtate habet, & peiorare eũ, & meliorem facere poteſt. Atq; ideo operas ſuas diurnas nocturnasq; locat. Alia.

Fundi deteriores facti, & cultura non exercitati, & ædificiorũ non refectorũ culpa, pro arbitrio iudicis domino à conductore ſarciri poteſt.

DE NVPTIIS. TIT. XX.

SPonſalia tam inter puberes quàm inter impuberes contrahi poſſunt. Non indiget interpretatione. Alia.

Eorum qui in poteſtate patris ſunt, ſine uoluntate eius matrimonia iure non contrahuntur, ſed contracta non ſoluuntur. Contemplatio enim publicæ utilitatis priuatorum cõmodis præfertur. Int.

† filiosfamilias Viuẽtibus patribus, inter † filios filiasq; ſine uoluntate patrũ matrimonia non legitime copulantur, ſed ſi cõiuncta fuerint, non ſoluantur: quia ad publicã utilitatẽ antiquitas pertinere decreuit, ut procreandorum liberorum cauſa coniunctio facta non debeat ſeparari. Alia.

Inter ſeruos & liberos matrimonia contrahi non poſſunt, contubernium poteſt. Alia.

Neq; furioſus, neq; furioſa matrimonium contrahere poſſunt, ſed cõtractum matrimonium furore non tollitur. Interpretatio.

† cauſam Si qui matrimonium ſani contraxerint, & uni ex duobus amentia aut furor acceſſerit, ob hanc † infirmitatẽ coniugia talium ſolui non poſſunt. Alia.

Vir abſens uxorẽ ducere poteſt, fœmina abſens nubere nõ poteſt.

Si uir in peregrinis aliqua fuerit occaſione detentus, abſente eo conſtituto die, poſſunt nuptiæ celebrari, ut ab amicis uel parentibus eius puella ſuſcepta ad domum mariti ducatur. Nam ſicut uiro abſente hoc ordine poſſunt nuptiæ celebrari, ita fœmina abſente non poſſunt. Alia.

† patroni uel uxoris Libertum qui ad nuptias † patronæ, uel filiæ patronæ affectauerit, pro dignitate perſonæ metalli pœna, uel operis publicis coherceri placuit.

† detrudatur Libertus ſi ad coniunctionẽ patronæ, uel patroni filiæ aſpirare tentauerit, in metallum † deputatur.

DE

DE CONCVBINIS. TIT. XXI.

EO tẽpore quo quis uxorẽ habet, concubinã habere non poteſt. Cõcubina igitur ab uxore ſolo delicto ſeparatur. Int.

Qui uxorem habet, eo tempore concubinam habere prohibetur, ne ab uxore eum dilectio ſeparet concubinæ.

DE DOTIBVS. TIT. XXII.

DOs aut antecedit, aut ſequitur matrimoniũ. Et ideo uel ante nuptias, uel poſt nuptias dari poteſt: ſed ante nuptias data, earum expectat aduentum. Interpretatio.

Dos dicitur, quæ à †patre ſponſarũ uiris datur: quæ tamẽ poteſt aut ante nuptias, aut poſt nuptias dari. Alia. †parte.

Lege Iulia de adulteris cauetur, ne dotale prædium maritus, inuita uxore alienet, Non indiget interpretatione.

DE PACTIS INTER VIRVM ET VXOREM. TIT. XXIII.

FRuctus fundi dotalis cõſtante matrimonio percepti, lucro marito cedũt, etiã pro rata anni eius quo factũ eſt diuortiũ.

Fructus agri dotalis, manente coniugio, ad maritũ pertinent, ſed & illius anni, quo matrimoniũ diuortio ſeparatũ, ad maritũ pertinere certiſſimũ eſt.

Omnibus pactis ſtipulatio ſubijci debet, ut ex ſtipulatu actio naſci poſſit. Interpretatione non indiget. Alia.

DE DONATIONIBVS INTER VIRVM ET VXOREM. TIT. XXIIII.

MOrtis cauſa donatio eſt, quæ impendente metu mortis fit, ut eſt ualetudinis, peregrinationis, nauigationis, uel belli. Alia.

Manumiſſionis gratia inter uirũ & uxorem donatio, fauore libertatis recepta eſt, †uel certe, quod nemo ex hac fiat locupletior. †uelut certã

Ideoq́ ſeruũ manumittẽdi cauſa inuicẽ ſibi donare nõ ꝓhibẽtur. Int.

In cõiugio hæc ſola donatio ex hac lege permittitur, ut mancipia ſibi inuicẽ quæ manumittant, non quæ habeant donare poſſint. Alia.

Inter uirũ & uxorem, nec per interpoſitam perſonam donatio hac lege permittitur fieri poſſe. Alia.

Inter uirum & uxorem contemplatione donationis, imaginaria uenditio contrahi non poteſt. Alia.

Superſtite eo, qui matrimonij tẽpore donauerat, ante decedente cui fuerat donatum, id quod donatũ eſt, penes donatorẽ remanet. Interp.

Si manente cõiugio uir uxori, uel uxor marito aliquid donauerit: ſi is cui donatum eſt prior mortuus fuerit, apud donatorẽ ea quæ donata fuerant remanebunt.

Quocunq́ tempore contẽplatione mortis, inter uirum & uxorẽ do-

natio facta eſt, morte ſequuta conualeſcit. Interpretatio.

† Non erat in nonnullis codicibus.

Si inter maritum & uxorem,† matrimonij tempore, mortis cauſa fuerit facta donatio, morte unius conualeſcit: Nam in donationibus, quæ mortis cauſa fiunt, hæc uerborum ſolennitas cuſtoditur: Illum agrum, aut illam domum te malo habere quàm me, te, quàm hæredes meos.

DE LIBERIS AGNOSCENDIS. TIT. XXV.

SI ſerua conceperit, & poſtea manumiſſa pepererit, liberum parit. Id enim fauor libertatis extorſit. Alia.

Si libera conceperit, & ancilla facta pepererit, liberum parit. Id enim fauor libertatis expoſcit. Alia.

Si ancilla conceperit, & medio tempore manumiſſa ſit, rurſus facta ancilla pepererit, liberum parit. Media enim tempora libertati prodeſſe, non nocere etiam poſſunt. Alia.

Ex ea muliere natus, quæ ex cauſa fideicommiſſi manumitti debuit, ſi per moram libertati factam naſcatur, ingenuus naſcitur. Interpretatio.

Si ea mulier, quæ per fideicommiſſum manumitti iuſſa eſt, fideicommiſſario in præſtanda libertate, quæ ei mandata eſt, moram faciente pepererit, qui natus eſt ingenuus naſcit: Quia fideicōmiſſarij tarditas ingenuitati eius obeſſe non poterit.

Si mulier diuortio facto grauidam ſe ſciat, intra triceſimum diem uiro denuntiare debet, uel patri eius, ut ad uentrem inſpiciendum, obſeruandumq; cuſtodes mittant, † quibus miſſis partū mulieris omnimodo cogantur agnoſcere. Interpretatiò.

†quò miſſi

Si quæcunq; mulier matrimonio per diuortium diſſoluto, prægnantē ſe eſſe ſenſerit, & hoc in notitiam mariti uel patris eius detulerit, ut ad inſpiciendum uel obſeruandum uentrem ſuum cuſtodes mittantur, quos dum miſerint, partum mulieris, id eſt, natiuitatem ſui hæredis compellentur agnoſcere. Alia.

Si prægnantem mulier ſe eſſe non denuntiauerit, uel cuſtodes uētris miſſos non admiſerit, liberū eſt patri uel auo, natū non † habere: Cæterū negligentia matris, quo minus † ſuūs patri hæres ſit, obeſſe nō † debet.

† alere

† poterit

† ſuo

Si poſt diuortiū prægnantē ſe mulier marito nō indicauerit, uel cuſtodes ad obſeruationē uentris miſſos cuſtodire non permiſerit, poteſt pater uel auus eum qui natus fuerit nō nutrire: ſed negligentia matris ſtatutū eſt ei, qui natus eſt, in ſucceſſione patris nocere penitus nō debere, quin poſt mortē patris ſine dubio ſuccedat.

Si mulier ſe ex uiro prægnantem negat, permittitur marito uentrem inſpicere, & uentri cuſtodes dare. Alia.

Venter inſpicitur per quinq; obſtetrices, & quod maxima pars earū denuntiauerit, pro uero habetur. Interpretatio.

Quoties de mulieris prægnatione dubitatur, quinque obſtetrices, id eſt, Medicæ, uentrem iubētur inſpicere. Et quod plures ex ipſis ſe agnouiſſe dixerint, hoc certiſſimum iudicetur. Alia.

Obſtetricem, quæ partum alienum attulit, ut ſupponi poſſit, ſummo

ſupplicio

ſupplicio affici placuit. Hæc interpretatione non indiget.

QVEMADMODVM FILII SVI IVRIS EFFICIANTVR. TIT. XXVI.

Pater ab hoſtibus captus, deſinit habere filios in poteſtate. Poſtliminio uero reuerſus, tam filios, quàm omnia ſui iuris in poteſtatem recipit, acſi nunquã ab hoſtibus captus ſit. Alia.

Singulæ emancipationes, uel ijſdẽ, uel alijs teſtibus fieri poſſunt, uel eodem die, uel intermiſſo tempore. Interpretatione non eget. Alia.

Emancipatio etiam die feriato fieri poteſt. Alia.

Apud magiſtratus municipales, ſi habeant legis actionem, emancipari & manumitti poteſt. Alia.

Filius familiâs emancipari inuitus †cogendus eſt. †non poteſt

DE ADVLTERIIS. TIT. XXVII.

Inuentam in adulterio uxorem, maritus ita demum occidere poteſt, ſi adulterum domi ſuæ deprehendat.

Interpretatione non indiget.

Eum qui deprehenſam in adulterio uxorẽ non ſtatim dimiſit, reum lenocinij poſtulari placuit. Alia.

In cauſa adulterij dilatio poſtulata †impartiri non poteſt. †impedire

DE EXCVSATIONIB. TVTORVM. TIT. XXVIII.

Inimicitiæ capitales, quas quis cum patre pupillorũ habuit, à tutelis excuſant, ne paterno inimico pupilli cõmittantur. Int.

Si cum patre minorum aliquis graues inimicitias habuiſſe cognoſcitur, à tutela pupillorum merito excuſatur, ne inimico paterno paruulorum defenſio committatur. Alia.

Ad curã eius, cuius qs tutelã adminiſtrauit, inuitus uocari nõ poteſt.

DE POTIORIB. NOMINANDIS. TIT. XXIX.

Non recte potiorẽ uidetur nominare, qui cauſam nominatim potioris non expreſſerit. Alia.

Potior quis eſſe debet, non ſolum à gradu generis, ſed & ſubſtantia rei familiaris. Interpretatio.

Qui potior ad tutelam eligendus eſt, non ſolũ pupillo generis adfinitate propinquior cedit, ſed & facultatibus debet magis idoneus approbari.

QVI POTIOR NOMINARI NON POSSIT. TIT. XXX.

Libertus, quẽ pater Tutorẽ dedit, ſi minus idoneus dicatur, excuſari quidẽ nõ poteſt, ſed adiũgi illi curator poteſt. Interp.

Si à patre filijs minoribus libertus Tutor fuerit derelictus, ſi parũ idoneus uidet, excuſari qdẽ ab actione tutelæ nõ poteſt, ſed poteſt illi Curator adiũgi.

† Ad rationē

†DE ORATIONE DIVI SEVERI. TIT. XXXI.

DOlo Tutoris, Curatoriſúe detecto, in duplum eius pecuniæ condemnatione conueniuntur, qua minorem fraudare uolu erunt.

DE FVRTIS. TIT. XXXII.

FVr eſt, qui dolo malo rem alienā contrectat. Interpretatio.

Fur eſt, qui rem alienam fraude interueniēte contigerit. Alia.

Furtorū genera ſunt quatuor, manifeſti, nec manifeſti, con cepti, & oblati. Manifeſtus fur eſt, qui in faciendo deprehenſus eſt, & qui intra terminos eius loci, unde quid ſuſtulerat, deprehenſus eſt, uel antequā ad eum locum, quo deſtinauerat, perueniret. Nec manifeſtus fur eſt, qui in faciendo quidē deprehenſus nō eſt, ſed eum furtū feciſſe ne gari non poteſt, Concepti actione is tenetur, apud quē furtum quæſi tum & inuentū eſt. Oblati actione is tenetur, qui rem furtiuā alij ob- tulit, ne apud ſe inueniretur. Alia.

† rem periſſe

Furti actione is agere poteſt, cuius intereſt †nō perdidiſſe. Alia.

Concepti is agere poteſt, qui rem concepit & inuenit. Alia.

Oblati is agere poteſt, penes quē res concepta & inuenta eſt. Alia.

Manifeſti furti actio, & nec manifeſti, & cōcepti ac oblati, hæredi qui- dem competit, ſed in hæredem non datur. Interpretatio.

Furtorum genera hæres eius, qui furtum fecerat, proſequi poteſt, eius uero hære des, qui furtum fecerat, ad pœnam criminis tenere non poſſunt. Alia.

Seruus, qui furtū fecerit, damnúmue dederit, niſi id pro ſui quantita- te dominus ſarcire ſit paratus, noxæ dedi poteſt. Interpretatio.

Si ſeruus alicui furtū fecerit, uel damnū dederit, ſi dominus eius pro eo reddere noluerit, tradere eum uindictæ pro qualitate facti debebit. Alia.

Si ſeruus furtum fecerit, deinde manumiſſus fuerit, aut alienatus, cum ipſo manumiſſore, uel emptore agi poteſt: Noxa enim caput ſequitur.

Seruus qui furtum fecerit, & poſtea aut manumiſſus, aut uenditus fuerit, aut is qui manumiſſus eſt, pro furti redhibitione tenebitur, aut emptor eius: Quia noxa ſemper caput ſequitur. Alia.

Filiusfamilias ſi furtum fecerit, deinde emancipetur, furti actio in eum datur: quia in omnibus noxa caput ſequitur. Alia.

Non tantūm qui furtum fecerit, ſed etiam is, cuius opera aut conſilio furtum factum fuerit, furti actione tenebitur. Alia.

Qui meretricem libidinis cauſa rapuit, & cælauit, eum quoq; furti a- ctione teneri placuit. Alia.

Furti manifeſti actio, præter pœnā quadrupli, ipſius rei proſecutionē genere uendicationis & condictionis continet.

Furti

Furti manifeſti pœna quadrupli eſt, & ipſius rei quæ eſt ſublata, redhibitio.

Furti concepti actio, aduerſus cũ qui obtulit, tripli eſt pœna, & ipſius rei † reſtitutio. Interpretatio. † repetitio

† Si quis rem furtiuam alteri obtulit, ne apud ipſum inueniretur, tripli pœna eſt, & ipſius rei redhibitio, quæ ſublata cognoſcitur. Alia. † Is qui

Furti quocunq; genere condemnatus, famoſus efficitur. Alia.

Quæcunq; in caupona, uel in meritorio ſtabulo, diuerſorioq; perierint, in exercitores eorum furti actio competit. Alia.

Rem pignori datã, debitor creditori ſubtrahendo furtũ fecit. †Quod & ipſe ſimiliter † amiſerit, ſuo nomine perſequi poteſt. Alia. † quaſi † admiſerit

Pater, † mater, uel dominus, de ea re, quæ filiofamiliàs, uel ſeruo ſurrepta eſt, furti agere poteſt: Intereſt enim ei deferri actionem, qui de peculio conuenitur. Interpretatio. † Non erat in nonnullis codicibus.

Si filiofamiliàs, uel ſeruo, furto aliquid ſublatum fuerit, ad patrem uel dominũ furti actio pertinebit: Quia merito eis hæc actio datur, ex quorum perſonis ſolent † aliquoties conueniri. Alia. † aliquatenus

Si rem quam tibi cõmendaui, poſtea ſurripui, furti actio cõpetere tibi non poterit: Rei enim noſtræ furtum facere non poſſumus. Alia.

Si cum furtũ quis quærit, damnũ iniuriæ dederit, actione legis Aquiliæ tenebitur. Interpretatio.

Si cum furtum quis quærit, damnum alicui dederit, uel iniuriam fecerit, ſecundum legem Aquiliam in duplum damni illati redhibitione multatur. Alia.

Ob indiciũ cõprehendendi furis præmiũ promiſſum, iure debetur.

Siue ſegetes † per furtũ, ſiue quælibet arbores cæſæ ſint, in duplũ eius rei nomine reus conuenitur. Alia. † Non erat in nonnullis exemplaribus

Qui tabulas cautionẽsue ſurripuit, in aſcriptã ſummã furti actione tenebitur, nec intereſt an cancellatæ nec ne ſint, quia ex hijs debitum ſolutũ intereſt comprobari. Interpretatio.

Qui tabulas aut cautiones furto abſtulerit, ad eam ſummam redhibitionis, quã tabulæ, uel chartæ ſublatæ continent, furti actione tenebitur: Nec intereſt, utrũ cautiões ipſæ ſine aliqua † litura ſint, an fuerint cãcellatæ, aut forſitan iã ſolutæ. Alia. † læſione

Seruus, qui in fuga eſt, à domino quidem poſſidetur, ſed dominus furti actione eius nomine non tenetur: quia in poteſtate eum non habet.

DE OPERIS LIBERTORVM. TIT. XXXIII.

IGentẽ patronũ, libertus obligatione doni, muneris & operarum ſolutus, alere cogẽdus eſt pro modo facultatũ ſuarũ. Int.

Si qs ita fuerit manumiſſus, ut nec donũ, nec operas patrono præſtare deberet, & patronus eius egens fuerit effectus, eum pro modo facultatũ ſuarũ paſcere, & ſuſtentare compellatur.

IVLII

IVLII PAVLI SEN

TENTIARVM RECEPTARVM AD FILIVM, LIBER TERTIVS.

TITVLI LIBRI TERTII.

De Carboniano edicto.
De bonis liberti.
De lege † Fabia. † *Fabiana*
De teſtamentis.
De eo cui moribus interdicitur.
Item de teſtamentis.
Ad ſenatusconſultum Syllanianum.
De legatis.
De uſufructu.
De mortis cauſa donationibus.
Ad legem Falcidiam,

DE CARBONIANO EDICTO. TITVLVS I.

SI fratri puberi controuerſia fiat, an pro parte impuberis differri cauſa debeat, uariatum eſt. Sed magis eſt, ut differri non debeat. Interpretatio.

Si quis contra duos fratres, id eſt, unum puberē, cuius ætas Curatorem habere poteſt, & alterum impuberem cauſam habeat, ſi frater qui ſenior eſt, propter perſonam fratris minoris, ne cauſam dicat, ſe uoluerit excuſare, ille qui ſenior eſt pro ſua cauſa uel perſona reſpondere cōpellitur. Quod etiamſi Curatorem non habeat, adhibere ſibi cogetur. Nam adultus ſe per perſonam pupilli penitus non excuſat.

DE BONIS LIBERTI. TIT. II.

IN bonis liberti prior eſt patronus, quàm filius alterius patroni. Itemq; prior eſt filius patroni, quàm nepos alterius patroni. Alia.

† *habere* Si libertus duos patronos † hæredes inſtituit, alter eorū uiuo liberto moritur, is qui ſupereſt contra tabulas teſtamenti bonorum poſſeſſionem recte poſtulat. Interpretatio.

Si libertus duos patronos hæredes ſcripſerit, & unus ex ipſis patronis uiuente liberto mortuus fuerit, ad illum patronum qui ſupereſt, quod ambobus dimiſerat pertinebit.

Libertorum

Libertorum hæreditas, in capita, non in ſtirpes diuidetur. Et ideo ſi unius patroni duo ſint liberti, & alterius quatuor, ſinguli uiriles, id eſt, æquales portiones habebunt. Alia.

Patronus, uel patroni liberti, ex parte dimidia hæredes inſtituti, †de/bitum liberti pro portionibus exoluere cogatur. Interpretatio. †æs alienum

Si liberto mortuo patronus, uel patroni filij, cum ſecundum paginam teſtamenti in dimidia eius hæreditate ſucceſſerint, debitum liberti pro portionum ſuarum † quantitate reſtituant. †propinquitate

DE LEGE FABIA. TIT. III.

EA quæ in fraudem patroni à liberto quoquo modo alienata ſunt, Fabiana formula tam ab ipſo patrono, quàm à liberis eius reuocantur. Interpretatio.

Si libertus aliqua ex bonis ſuis hoc animo alienauerit, ne ad patronum, uel filios eius inter hæreditaria corpora perueniant, id quod hoc ordine per fraudem alienatum conſtiterit, poteſt à patrono, uel filijs ipſius reuocari.

DE TESTAMENTIS. TIT. IIII.

TEſtamentum facere poſſunt maſculi, poſt impletum quartumdecimum annum, fœminæ poſt duodecimum. Alia.

Spadones eo tempore teſtamentũ facere poſſunt, quo ❀ pleriq; pubeſcunt, id eſt, anno decimo octauo. Alia. ❀Non erat in nõnullis codicibus hæc dictio.

Filiusfamiliâs, qui militauit, de caſtrenſi peculio, tam communi, quàm proprio iure teſtamentum facere poteſt. Caſtrenſe autem peculium eſt, quod in caſtris acquiritur, † & quod proficiſcẽti ad militiã datur. Alia. †uel

Cæcus teſtamẽtum poteſt facere, quia ſcire poteſt adhibitos teſtes, & audire ſibi teſtimonium perhibentes. Alia.

Furioſus tempore intermiſſæ furiæ teſtamentũ facere poteſt.

DE EO CVI MORIBVS INTERDICITVR. TIT. V.

MOribus per Prætorem bonis interdicitur hoc modo: Quando tibi bona paterna habita, quæ nequitia tua diſperdis, liberoſq; tuos ad egeſtatem perducis, † ob eam rem tibi † ea re cõmercioq; interdico. †ab ea re †arcere

ITEM DE TESTAMENTIS. TIT. VI.

QVi ab hoſtibus captus eſt, teſtamẽtum quaſi ſeruus facere nõ poteſt. Sane ualet teſtamentum id, quod ante captiuitatem factum eſt, ſi reuertatur iure poſtliminij. Aut ſi ibidem decedat, beneficio legis Corneliæ ualet: qua lege etiam legitimæ tutelæ hæreditateſq; firmantur.

Qui ab hoſtibus captus fuerit,in captiuitate poſitus,quia ſeruus eſt,non poteſt facere teſtamentum. Sed ſi quod teſtamentum ante fecit, ſi redierit, iure poſtlimi-nij ualet. † Sed ſi ibidem † defecerit,beneficio legis Corneliæ, qua lege etiam legi-timæ tutelæ hæreditatesq́; firmantur,ualet. Alia.

† aut
† decedat

In inſulam relegatus,& in opus publicum ad tempus damnatus,quia retinet ciuitatẽ,teſtamentũ facere poteſt,& ex teſtamẽto capere. Int.

Qui pro aliquo crimine ad tempus aut in inſulam relegatur,aut in metallũ † de-putatur, quia perpetuam damnationem non habet, & teſtamentũ facere poteſt,& ſi quid ei ex teſtamento derelictum fuerit,obtinebit. Alia.

† deportatur

Plures quàm ſeptem ad teſtamentum adhibiti non nocent. Superflua enim facta prodeſſe iuri tantum,nocere non poſſunt. Alia.

In aduerſa corporis ualetudine mente captus, eodem tempore teſta-mentum facere non poteſt. Alia.

Prodigus recepta uitæ ſanitate,ad bonos mores reuerſus, & teſtamẽ tum facere poteſt,& ad teſtamenti ſolennia adhiberi poteſt. Alia.

Ex hijs qui ad teſtamentũ adhibentur, ſi qui ſint qui Latine neſciant, uel non intelligant, † ſed tamen ſentiant, cuius rei interſint, adhibiti non uitiant teſtamentum. Alia.

† ſi

Conditionũ duo ſunt genera: Aut enim poſſibilis eſt,aut impoſſibilis. Poſſibilis,quæ per rerum naturam admitti poteſt. Impoſſibilis,quæ nõ poteſt. Quarum ex euentu altera expectatur, altera impoſſibilis ſub-mouetur. Interpretatio.

Si aliquis in teſtamento ſuo conditionem hæredi conſtituat, quã prius impleat, quàm hæreditatem præſumat,merito ad eam implendam, quia poſſibilis uidetur, expectandum tempus iſtud eſt,ut non præſumatur hæreditas,quãdiu conditio im-pleatur: Nam ſi impoſſibile aliquid hæredi fuerit iniunctũ,quod impleri penitus nõ poteſt, talis conditio ſtatim ſubmouenda eſt: quia nullum ſcripto hæredi impedi-mentum facit. Alia.

Conditiones contra leges, & decreta principum, uel bonos mores aſcriptæ,nullius ſunt momenti, ueluti: ſi uxorem non duxeris,ſi filios nõ ſuſceperis,ſi homicidium feceris,ſi barbaro,uel † latronali habitu proceſ ſeris, & hijs ſimilia, Alia.

† Non eſt in codice Argento: cum in Murpa cenſi pro barbaro legeretur laruali.

Quoties nõ apparet qs ſit hæres inſtitutus,inſtitutio nõ ualet. Quod euenit,ſi teſtator plures amicos unius nominis habeat. Interpretatio.

Quoties in teſtamento hæres euidenter qui ſit ſcriptus non exprimitur, nulla fir-mitas eſt hæredis: Nam ſi euenit,ut teſtatori amici plures uno nomine nuncupẽt, debet teſtator,quẽ de illis hæredẽ appellat,rebus euidẽtibus declarare. Alia.

Hæredes aut inſtituti,aut ſubſtituti dicuntur, Inſtituitur primo gra-du,ſubſtituitur ſecundo uel tertio ſcriptus. Interpretatio.

Qui teſtamenta faciunt,ſicut inſtituere hæredes,ita & ſubſtituere poſſunt. Nam qui primo gradu hæredes ſcripti ſunt,inſtituti appellantur: qui ſecundo, ſubſtituti: qui tertio,ſcripti uocantur: Quia uſq; ad tertium gradum hæredes ſubſtituere,pro

teſtatoris

teſtatoris uoluntate permiſſum eſt, hoc eſt, ut ſecundum uoluntatem teſtatoris ita ſubſtitutio ordinata ſeruetur, ea tamē ratione, ut ſicut committitur fidei hæredis, ſic quibuſcunq; uerbis teſtator iniunxerit, hæreditas defuncti ab inſtituto ad ſubſtitutum ualeat peruenire. Alia.

Subſtituere quis & pure, & ſub conditione poteſt, & tam ſuis quàm extraneis, tam puberibus, quàm impuberibus. Interpretatio.

Subſtitutio & pure, id eſt, ſine conditione, fieri poteſt, hoc eſt, ut cum ad ſubſtitutum hæreditas peruenerit, ad tertium hæredem non debeat peruenire. Sub conditione autem ita quis ſubſtituitur, ut cum ille mortuus fuerit, ad tertium hæredē, id eſt ſcriptum, hæreditas quæ eſt ab eodem tenta, perueniat. Quæ tamen ſubſtitutio tam in ſuos hæredes, quàm in alienos, & tam puberes, quàm impuberes fieri poteſt, hoc eſt, & in pupillos, & in adultos. Alia.

In quot uult uncias teſtator hæreditatem ſuam diuidere poteſt, impleto aſſe, ſine parte hæredis inſtituti, ad prioris aſſis ſemiſſem æquis portionibus ueniunt. Interpretatio.

In quot uult uncias teſtator aſſem ſuum in diuerſos hæredes diuidere poteſt, ut faciat ſi uoluerit, & XV. & XX. uncias, & in maiori numero. Aut certe, ſi uoluerit, & in minori poteſt, hoc eſt, aut VII. aut IX. Aut quot uoluerit in minori modo uncias facere poteſt. Si uero XII. uncias impleuerit, id eſt, totum aſſem in teſtamento ſuo, & poſtmodum alteri dicat: Ille hæres mihi eſto, & nō dicat in quot uncias: quia nihil impleto aſſe † in hæreditate remanſit. Illi, qui in XII. uncias hæredes nominatim inſtituti ſunt, medietatem tollunt, & medietatem ille, qui poſt impletū aſſem hæres eſt poſterior ſine portione aliqua nominatus. Quod ſi hæredes inſtituti in XII. uncias inueniantur, & poſtmodū hæredem hijs uerbis teſtator inſtituat, ut dicat: Ex reliqua parte ille hæres mihi eſto. Ei qui ſic inſtitutus eſt, nihil debetur: quia impleto aſſe, nihil quod ei teſtator reliquerit, dinoſcitur remanſiſſe. Alia.

† de

Seruus alienus cum libertate hæres inſtitutus, inſtitutionem non infirmat, ſed libertas, ut alieno, ſuperuacue data uidetur. Interpretatio.

Si ſeruū alienū aliquis, data ei libertate, hæredē inſtituerit, inſtitutio quidē facta ualebit, ſed libertas alieno ſeruo data ualere non poterit. Alia.

Filio & extraneo æquis partibus hæredibus inſtitutis, ſi præterita accreſcant, tantū ſuo aduocabit, quantū extraneo. Si uero duo ſint filij inſtituti, ſuis tertiam, extraneis dimidiā tollit. Interpretatio.

Si quis filium ſuum & extraneum æquis partibus teſtamento ſcribat hæredes, filia prætermiſſa tantum de portione germani ſui, quantum de extraneis reuocabit. Si uero duo filij fuerint hæredes ſcripti, filia prætermiſſa duobus fratribus tertiam tollit, & extraneis dimidiam. Alia.

Talis eſt Poſthumorum inſtitutio: Si qui poſt mortem meam Poſthumi nati fuerint, hæredes ſuntote: Si uiuo eo naſcantur, rumpunt teſtamentum. Interpretatio.

Si pater moriens, in teſtamento ſuo, ſciens uxorem ſe prægnantē habere, ita ſcribat: ut, ſi qui filij poſt mortem meam nati fuerint, hæredes ſint. Si poſt mortem patris nati fuerint, ualeat teſtamentum: Nam ſi poſt teſtamentum uiuo patre nati

fuerint, & teſtamentum pater non mutauerit, rumpent teſtamentum. Alia.

Nepos poſthumus, qui in locū patris ſuccedere poteſt, ab auo aut hæres inſtituendus eſt, aut nominatim exhæredandus, ne agnaſcando rumpat teſtamentum. Alia.

Qui ſemel conſtituit ad ſe hæreditatem pertinere, ac ſe rebus eius immiſcuit, repudiare eam non poteſt, etiamſi damnoſa ſit.

AD SENATVSCONSVLTVM SYLLANIANVM. TIT. VII.

Hæreditas eius, qui à familia occiſus eſſe dicitur, ante habitam quæſtionem adiri non poteſt, neque bonorum poſſeſſio poſtulari. Interpretatio.

Quicunq; à familia ſua occiſus fuerit, hæreditas illius ab hærede adiri non poteſt, niſi prius de familia quæſtio fuerit uentilata, & mors occiſi fuerit uindicata.

Occiſus uidetur, non tantū qui per uim, aut per cædē interfectus eſt, aut iugulatus, aut præcipitatus, ſed & is qui ueneno necatus dicitur. Honeſtati enim hæredis conuenit, qualemcunq; mortem teſtatoris inuitam inultam non prætermittere. Alia.

Domino occiſo, de ea familia quæſtio habenda eſt, quæ intra tectum fuerit, uel certe extra tectū, †cū dominus eo tēpore occidebatur. Alia.

†cum domino eo tempore cum occ debatur.

Qui occiſus dicitur, ſi conſtet eum ſibi quoquo modo manus intuliſſe, de familia eius quæſtio non eſt habenda, niſi forte prohibere potuit, nec prohibuit. Alia.

Neroniano ſenatuſcōſulto cauetur, ut occiſa uxore etiam † de familia uiri quæſtio habeatur. Idq; iuxta uxoris familiam obſeruatur, ſi uir dicatur occiſus. Alia.

† à

Serui, qui ſub eodem tecto fuerint, ubi dominus perhibetur occiſus, & torquentur, & puniuntur, etſi teſtamento occiſi manumiſſi †ſint. Sed & hij torquentur, qui cum occiſo in itinere fuerunt. Alia.

†dicantur

Serui de proximo, ſi cum poſſent ferre auditis clamoribus auxilium domino, non tulerunt, puniuntur. Alia.

Seruos, †quicunq; in itinere circundatum à latronibus dominum per fugam deſerunt, apprehenſos & torqueri, & ſummo ſupplicio affici placuit. Alia.

† qui

Habebitur de familia quæſtio, & ſi hæres teſtatorem occidiſſe dicatur. Nec intereſt, extraneus, an ex liberis ſit.

Omnibus, qui contra uoluntatem defuncti faciunt, ut indignis aufertur hæreditas, ſi nihil teſtamento in fraudē legis fuerit cautū. Int.

Hæredi ſcripto, † qui aliquid contra ultimam defuncti fecerit uoluntatem, ut indigno

†ſi

indigno aufertur hæreditas, ſi tamen nihil contra leges in eius teſtamento fuerit comprehenſum. Alia.

Siue falſum, ſiue ruptum, ſiue irritum dicatur eſſe teſtamentum, ſalua eorum diſceptatione, ſcriptus hæres iure in poſſeſſionem mitti deſiderat. Alia.

Si inter hæredem inſtitutum & ſubſtitutum controuerſia ſit, magis placuit eum in poſſeſſionem rerum hæreditariarum mitti, qui primo loco ſcriptus eſt. Interpretatio.

Si inter inſtitutum & ſubſtitutum hæredem intentio de hæreditate nata fuerit, ille in poſſeſſionem rerum hæreditariarum mittendus eſt, qui inſtitutus magis probatur, quàm is qui legitur ſubſtitutus. Alia.

Scriptus hæres ut ſtatim in poſſeſſionē mittatur, iure deſiderat, hoc poſt annum impetrare non poterit. Alia.

In eo teſtamento, quod neq; ut oportuit oblatum, neq; publice recitatum eſt, hæres ſcriptus in poſſeſſionem mitti fruſtra deſiderat. Alia.

In poſſeſſionem earum rerum, quas mortis tempore teſtator non poſſedit, hæres ſcriptus, priuſquam iure ordinario experiatur, improbe mitti deſiderat.

DE LEGATIS. TIT. VIII.

PEr præceptionem uni ex hæredibus nummi legati, qui domi non erant, officio iudicis familiæ herciſcundæ, à cohæredibus præſtabuntur. Interpretatio.

Si teſtator uni ex hæredibus pecuniam, quam in ſubſtantia non reliquit, dari præceperit, nummi qui in legato relicti ſunt, legatario tempore diuiſionis, à cohæredibus implebitur. Alia.

Ante hæredis inſtitutionē legari non poteſt, inter medias hæredum inſtitutiones, ſiue alter, ſiue uterq; adeat, poteſt interdum dimidiū, interdum totum: Debetur dimidium, ſi per uendicationem legatum ſit: Totum, ſi per damnationem. Alia.

Communi ſeruo cum libertate, & ſine libertate legari poteſt, totumq; legatum ſocio teſtatoris acquiritur. Alia.

Poſt mortem hæredis legari non poteſt: quia nihil ab hæredibus hæredi relinqui poteſt. Interpretatio.

Conſtitutum eſt, ut ſi quis hæredi ſuo iniunxerit, ut eius hæres cui dixerit ſoluat, hæc conditio † ualere non debeat: quia ille qui hæres relinquitur, quem ſit hæredē habiturus incertum eſt. Alia. † *non ualeat*

In mortis tempus tam ſua, quàm hæredis eius legata confirmari poſſunt, hoc modo: Lucio Titio cū morietur do, lego. Aut, hæres meus † Dares damnes eſto. Interpretatio. † *dare*

Si quis faciens teſtamentum iniungat hæredi, ut tempore, quo ipſe hæres moritur, legatum legatario tradat, ualet legatum.

Per uendicationem legatum, etſi nondum conſtituerit legatarius ad ſe pertinere, atq; ita poſt apertas tabulas ante aditam hæreditatem deceſſerit, ad hæredem ſuum legatum tranſmittit. Interpretatio.

Conſtitutum eſt, ut legatum uendicationis, id eſt, quod non expectato hærede legatarius præſumit, etiam non præſumptũ à legatarij hærede præſumitur. Alia.

Si res obligata creditori, cuius cauſam teſtator non ignorat, per damnationem legata ſit, ſolutio ad hæredis ſollicitudinem ſpectat. Int.

Si pro debito pignus depoſitũ fuerit creditori, & teſtamento ſuo debitor id quod pignus poſuerat, per damnationẽ ipſi creditori legati titulo derelinquat, creditor ſecundũ teſtamentũ legatũ poſſidet, et debitũ ab hæredibus recipiet teſtatoris. Alia.

Seruo fataliter interempto legatarij damnum eſt, quia legatum nulla culpa hæredis intercidit. Interpretatio.

† legati titulo Seruus nominatim † legatario dimiſſus, ſi mortuus fuerit, legatario non debeť.

Damnari hæres poteſt, ut alicui domum extruat, aut ære alieno eum liberet. Alia.

Sinendi modo tam corporales res, quàm quæ in iure conſiſtunt, legari poſſunt. Et ideo debitori id quod debet recte legatur. Alia.

Eius rei quæ legata eſt, exemplo hæredis partim agnoſcere, partim repudiare legatarius non poteſt. Alia.

Legatum, niſi certæ rei ſit, & ad certam perſonam deferatur, nullius eſt momenti. Alia.

† Titio Si quis ſibi & † alij legatum adſcripſerit, magis eſt ut totum legatum ad coniunctum pertineat. Interpretatio.

Si quis ſibi & alij in alterius teſtamento legatũ cõſcripſerit, ad illũ quẽ ſibi adiunxerit, magis quàm ad eũ qui pro ſe ſcripſerit, totũ legatũ poterit pertinere. Alia.

Qui ſe filio teſtatoris impuberi Tutorẽ adſcripſerit, ut ſuſpectus à tutela remouendus eſt, ad quam ultro uidetur affectaſſe. Alia.

Rem legatam teſtator ſi poſtea pignori uel fiduciæ dederit, ex eo uoluntatem mutaſſe non uidetur.

DE VSVFRVCTV. TIT. IX.

VSusfructus uniuſcuiuſq; rei legari poteſt, & aut ipſo iure cõſtituetur, aut per hæredẽ præſtabitur: ex cauſa quidẽ dãnationis per hæredẽ præſtabitur: ipſo aũt iure per uendicationẽ. Al.

† aut Furioſo, † & ægrotanti, & infanti uſusfructus utiliter relinquitur. Horum enim alius reſipiſcere, alius cõualeſcere, alius creſcere poteſt. Alia.

Ancillæ uſufructu legato, partus eius ad fructuariũ nõ ptinẽt. Alia.

Gregis uſufructu legato, grege in integro manente, fœtus ad uſufructuarium

fructuarium pertinent, ſaluo eo, ut quicquid gregibus deperierit ex foe tibus impleatur. Alia.

Areæ uſufructu legato, ædificia in ea conſtitui non poſſunt. Alia.

Acceſſio alluuionum ad uſufructuarium fundum, qui fructus fundi non eſt, non pertinet. Venationis uero, & aucupij redditus ad fructuarium pertinent. Alia.

Seruus nec torquere, neq; flagellis cædere, neq; in eũ caſum facto ſuo perducere uſufructuarius poteſt, quo deterior fiat. Alia.

Fructu legato, ſi uſus non aſcribatur, magis placuit, uſumfructum uideri aſcriptum: Fructus enim ſine uſu eſſe non poſſunt. Alia.

Si alteri uſus, alteri fructus legatus ſit, fructuarius in uſum concurrit. Quod in fructu uſuarius facere non poteſt. Interpretatio.

Si duobus ita legetur, ut alteri uſus, alteri fructus legatur, relictus fructuarius, cum fructu uſum præſumit, id quod ei qui eius uſum acceperit, de fructibus non licebit. Alia.

Cum coniunctim duobus uſumfructum do lego: legatum altero mortuo ad alterum in ſolidum pertinebit. Interpretatio.

Si duobus †communem uſumfructus legati titulo dimittatur, & unus ex ipſis mortuus fuerit, legatus uſusfructus ex integro ad eũ q ſuperfuerit ptinebit. Al. † *In communi*

Vſufructu legato, de modo utendi cautio à fructuario ſolet interponi. Et ideo perinde omnia ſe uſurũ, ac ſi optimus paterfamiliâs uteretur, fideiuſſoribus oblatis cauere cogetur. Alia.

Vſusfructus amiſſus ad proprietatem recurrit. Amittitur autẽ quinque modis, capitis minutione, rei mutatione, non utendo, in iure ceſſione, dominij comparatione. Alia.

Capitis minutione amittitur, ſi in inſulam fructuarius deportetur, uel ſi ex cauſa metalli ſeruus penè efficiatur. Aut ſi ſtatum ex arrogatione, uel adoptione mutauerit. Alia.

Non utẽdo amittitur uſusfructus, ſi poſſeſſione fundi biennio fructuarius non utatur, uel rei mobilis anno. Alia.

Rei mutatione amittitur uſusfructus, ſi domus legata incẽdio conflagrauerit, aut ruina perierit, licet poſtea reſtituatur. Alia.

In iure ceſſione amittitur uſusfructus, quoties domino proprietatis cum fructuarius in iure ceſſerit, Alia.

Finitur uſusfructus aut morte, aut tempore: Morte, cum uſusfructuarius moritur: Tempore, quoties ad certum tempus uſusfructus legatur, uelut biennio, aut triennio. Alia.

Fundo uel ſeruo legato, tam fundi inſtrumentum, quam ſerui peculiũ ad legatarium pertinet.

Quærendorum

Quærendorũm fructuum cauſæ eſſe uidentur, qui opus ruſticum fa-
† *bidentes* ciunt, & munitores, & uillici, & ſaltuarij. Item boues aratorij, aratra, † tri dentes, & falces putatoriæ, frumentũ quoq; ad ſementẽ repoſitũ. Alia.

† *Cogendorũ* † Condendorũ fructuum cauſa comparata, inſtrumento cedunt, uelut corbes, aluei, falces meſſoriæ & fœnariæ, item molæ oliuariæ. Alia.

Conſeruandarum fructuum cauſa comparata, inſtrumento cedunt,
† *ſoccariæ* uelut dolia, cupæ, uehicula ruſtica, & cibaria, piſtores, aſini, † focariæ.
† *Legendum* Item ancillæ, quæ ueſtimenta ruſticis faciunt, † ſcotra quoque & ſutor
opinor ſcra= pta. continebuntur. Alia.

Vxores eorum qui operantur, magis eſt, ut inſtrumento cedant. Pecora quoque & paſtores eorum ſtercorandi cauſa parata, inſtrumento continentur. Alia.

Ea autem quæ cuſtodiæ magis cauſa, quod ad uſus patrisfamiliæ cõ delata ſunt, inſtrumenti nomine non continentur. Alia.

Vxores uero eorum, qui mercedes præſtare conſueuerunt, neq; inſtructionis, neq; inſtrumenti appellatione continentur. Alia.

Piſcatoris & uenationis inſtrumentum ita demum inſtrumento fundi contineтur, ſi ex hijs maxime fundi redditus cogatur. Alia.

Fructus percepti inſtrumento fundi ita demum cedunt, ſi ibidem abſumi à teſtatore conſueuerant. Alia.

Fundo cum omni inſtrumento ruſtico, & urbano, & mancipijs, quæ ibi ſunt, legato, ſemina quoq; & cibaria debebuntur. Alia.

Fundo cum omni inſtrumento ruſtico, & urbano, & mancipijs, quæ ibi ſunt, legato, tam ſupellex, quàm æramentum, itemq; argentum, & ueſtes, quæ ibi paterfamiliâs inſtruendi gratia habere ſolet, debebuntur. Item ea mancipia, quæ uſui patrifamiliâs eſſe ſolent. Itemq; aues & pecora, quæ inſtruendarum epularum gratia in fundo comparata ſunt, exceptis hijs, quæ ibi cuſtodiæ cauſa depoſita ſunt. Alia.

Fundo legato, ita ut optimus maximusq; eſt, retia apraria, & cætera uenationis inſtrumenta continebuntur. Quæ etiã ad inſtrumentũ pertinet, ſi quæſtus fundi ex maxima parte in uenationibus cõſiſtat. Alia.

Fructus qui ſolo cohærebant, mortis teſtatoris tempore, ad legatariũ pertinent. Ante percepti, ad hæredem. Alia.

† *&* Fundo legato cum mancipijs & pecoribus, † cum omni inſtrumẽto ruſtico & urbano, peculium actoris ante teſtatorem defuncti, ſi ex eodem fundo fuerit, magis placet ad legatarium pertinere. Alia.

Actor uel colonus ex alio fundo in eodem conſtitutus, qui cum omni
† *ius* inſtrumento legatus erat, ad legatarium non pertinet, niſi cum ad † rem eius fundi teſtator uoluerit pertinere.

Adiunctiones

Adiunctiones, quas fundo legato teſtator ex diuerſis emptionibus applicauerat, legatario cedere placuit. Alia.

Inſtructo prædio legato, fabri ferrarij, item tignarij, putatores, et qui inſtruendi fundi gratia ibidem morabantur, legato cedunt. Alia.

Inſtructo fundo legato, libri quoq; & bibliothecæ, quæ in eodem fundo ſunt, legato continebuntur. Alia.

Seruus ſtudendi gratia, ex eodem fundo qui cum mancipijs fuerat legatus, aliò translatus, ad legatarium placuit pertinere. Interpretatio.

Si aliquis agrum cum mancipijs per legatum reliquerit, quicunq; exinde diſcendi artificij cauſa alibi translatus fuerit, inter alia eius fundi mancipia ad legatarium pertinebit. Alia.

Fundo ita ut poſſederat legato, mancipia tam urbana quàm ruſtica, itemq; † aurum & ueſtes, quæ eodem tempore in fundo comprehenduntur, ad legatarium pertinent. Alia. †argentum

Paſcuaria, quæ poſtea comparata ad fundum legatum teſtator adiunxerat, ſi eius appellatione contineantur, ad legatarium pertinent. Alia.

Quicquid in eadem domo, quã inſtructam legauit paterfamiliâs, perpetuo inſtruendi ſe gratia habuit, legatario cedit. Alia.

Inſtructa domo legata, in legato continentur, quibus domus munitior, uel tuta àb incendio præſtatur, ut tegulæ, ſpecularia, & tela legato cõtinebuntur. Item æramenta, lecti, culcitræ, puluini, ſubſellia, cathedræ, menſæ, armaria, delphicæ pelues, aquiminalia, candelabra, lucernæ, & ſimilia quacunq; materia expreſſa. Interpretatio.

Hic de domus conuerſatione, non de uilla dicit. Alia.

Domo legata, balneum eius quod publice præbetur, niſi aliâs ſeparetur legato cedit. Alia.

Domo cum omni iure ſuo, ſicut inſtructa eſt, legata, urbana familia, item artifices, & ueſtiarij, & zytarij, & aquarij, & eidem domui ſeruientes legato cedunt. Alia.

Omnibus quæ in domo ſunt legatis, cautiones debitorũ, rationesq; ſeruorum legato cedunt. Alia.

Mobilibus legatis, aurum uel argentũ non debetur, niſi de hijs quoq; manifeſte ſenſiſſe teſtatorem poſſit oſtendi. Alia.

Inſtrumento cauponio legato, ea debentur quæ in cauponis uſum parata ſunt, uelut uaſa in quibus uinum diffunditur, eſcaria quoq; & pocula & uaſa debentur. Sanè miniſtri earum rerum legato non cedunt. Alia.

Inſtrumento medici legato, collyria, & emplaſtra, & apparatus omnis conficiendorũ medicamentorũ, itẽq; ferramẽta legato cedunt. Al.

Inſtrumento pictoris legato, colores, † penſuli, cauteria, & tempe- † penicilli

randorum colorum uaſa debebuntur. Alia.

Piſtoris inſtrumento legato, cribra, aſini, molæ, & ſerui qui piſtrinũ exercẽt, itẽ machinæ, quibus farinæ ſubiguntur, legato cedunt. Alia.

†hypodia Inſtrumento balneatorio legato, balneator ipſe, & ſcamna, & †podia. †ſitulæ †fiſtulæ, miliaria, epiſtomia, rotæ aquariæ, iumẽta quoq; quibus ligna deferuntur legato cedunt. Alia.

Inſtrumento piſcatoris legato, & retia, & naſſæ, & fuſcinæ, & nauiculæ, hami quoq;, & cætera eiuſmodi uſibus deſtinata debentur. Alia.

Supellectile legata, capſæ, armaria, non ſolum librorum, aut quæ ueſtis ponendæ gratia parata ſint debebũtur, ſed & byſſina, & cryſtallina, † aurea, aliàs nitria & argentea, & †uitrea uaſa, tam eſcaria quàm pocula, & ueſtes ſtratoria legato cedunt. Alia.

Villis uel agris ſeparatim legatis, alterum alteri cedit. Interp.

Si quis per teſtamentũ cuicunq; legati titulo agrũ reliquerit, & uillam reliquiſſe uidetur. Si uero uillam reliquerit, & agrum reliquiſſe cognoſcitur. Alia.

Seruis do, lego legatis, ancillæ quoq; debebuntur. Non item ſerui, legatis ancillis. Sed ancillarum appellatione tam uirgines, quàm ſeruorũ pueri continẽtur, ijs ſcilicet exceptis, quæ fiduciæ datæ ſunt. Interp.

Seruis legati titulo dimiſſis, tam pueri quàm ancillæ debebũtur: Quia maſculorum appellatione etiam fœminæ continentur. Ancillis uero legatis, ſerui non continentur. Ancillarum autem appellatione tam uirgines, quàm puberes uel impuberes accipiendæ ſunt, exceptis quæ teſtator loco pignoris poſuerit. Alia.

Seruis amanuenſibus legatis, omnes qui ad manum ſeruiunt, debebuntur. Interpretatio.

Seruis amanuenſibus legatis, omnes qui ex conuerſatione urbana, & in miniſterio fuerunt, debebuntur: niſi ex hijs aliqui perpetuo ad opus ruſticum transferantur. Alia.

Venatores ſerui, uel aucupes, an inter urbana miniſteria contineantur, dubium remanſit: Et ideo uoluntatis eſt quæſtio. Tamen ſi inſtruendarum quotidianarũ epularũ gratia habentur, debentur. Alia.

Muliones, & inſtitores, inter urbana miniſteria continẽtur, item obſonatores, & ueſtiarij, & cellarij, & cubicularij, & arcarij, & coqui placentarij, tonſores, & piſtores, lecticarij, ſtabularij. Alia.

Pecoribus legatis, quadrupedes omnes continentur, quæ gregatim paſcuntur. Alia.

Iumentis legatis, boues non continentur: Equis uero legatis, equas quoq; placuit contineri. Ouibus autem legatis, agni non continentur, niſi annuales ſint. Alia.

Grege ouium legato, arietes etiam continentur. Alia.

Auibus legatis, anſeres, phaſiani, gallinæ, & auiaria debebuntur. An

autem

autem phaſianarij, & paſtores anſerum, uoluntatis quæſtio eſt. Alia.

Dulcibus legatis, ſapa, defrutũ, mulſum, dulce etiã uinũ, palmæ cariæ, uuæ paſſæ uidebũtur. Sed in hoc quoq; uoluntatis eſt quæſtio: quia & in ſpecie pomorum comprehendi poſſunt. Alia.

Frugibus legatis, tam legumina, q̃ ordeũ & triticũ cõtinentur. Alia.

Veſte legata, ea cedunt, quæ ex lana & lino texta ſunt, item ſerica & bombicina, quæ tamen † induendi & operiendi, cingendi, ſternendi, inijciẽdiq; cauſa parata ſunt, pelles quoq; indutoriæ cõtinebũtur. Alia. † indutui

Veſte uirili legata, ea tantũmodo debebuntur, quæ ad uſum uirilem ſaluo pudore uirilitatis, attinẽt. Stragula quoq; huic legato cedũt. Alia.

Muliebri ueſte legata, omnia quæ ad uſum muliebrem ſpectant, debebuntur. Alia.

Lana legata, ſiue ſuccida, ſiue lota ſit, ſiue pectinata, ſiue uerſicoloria, legato cedit. Purpura uero, aut ſtamen ſubtegmenúe hoc nomine non continentur. Alia.

Mundo muliebri legato, ea cedunt, per quæ mundior mulier, lautiorq; efficitur, uelut ſpeculum, conchæ, ſitulæ, † etiam pixides, ungentum, & uaſa in quibus ea ſunt. Itẽ ſella balnearis, & cætera huiuſmodi. Alia. † item

Ornamentis legatis, ea cedunt, per quæ ornatior efficitur mulier, ueluti anuli, catenæ, reticula, & cætera, quibus collo, uel capite, uel manibus mulieres ornantur. Alia.

Argento legato, maſſæ tantummodo debebuntur: Vaſa enim, quæ proprio nomine ſeparantur, legato non cedunt: quia nec lana legata, ueſtimenta debebuntur. Alia.

Vaſis argenteis legatis, ea omnia continentur, quæ capacitati alicui parata ſunt. Et ideo tam potoria, quàm eſcaria. Itẽ miniſteria omnia debebuntur, ueluti urceoli, † pateræ, lances, piperatoria, cochlearia quoq;, itemq; trullæ, calices, ſcyphi, & hijs ſimilia. Alia. † patinæ

Libris legatis, tam chartæ, uolumina, uel mẽbranæ, & phyllidæ continentur. Codices quoq; debentur: Librorum enim appellatione non uolumina chartarum, ſed ſcripturæ modus, qui certo fine concluditur, æſtimatur. Alia.

Auro legato, gemmæ quoq; incluſæ, itemq; margaritæ & ſmaragdi legato cedunt. Sed magis eſt uoluntatis eſſe quæſtionem: Infectum enim aurum debetur: factum enim ornamentorum genere continetur. Int.

Iſta ſpecies in inferiore parte utilius per ſe & euidenter expoſita eſt. Alia

Vaſis argenteis legatis, emblemata quoque ex auro infixa legato cedunt. Alia.

Argento potorio legato, omnia quæ ad poculorum ſpeciem compa-

rata ſunt, debebuntur, ueluti pateræ, calices, ſcyphi, urceoli, œnophoria, & conchæ. Alia.

Carruca cum iūnctura legata, mulæ quoq; legatæ, nec non & mulio † uidetur, propter quotidianā loquendi conſuetudinē. Interpretatio.

† *debetur*

Si carruca cum iunctura per legatum dimiſſa fuerit, carpentum cum iunctura, & mulæ debentur, mulio autem non debetur. Alia.

Prolatis codicillis, uel alio teſtamento, quibus ademptum eſt legatū, uel certe reſciſſum, perperam † ſolutiones repetuntur. Interpretatio.

† *ſolutis*

Si quis facto teſtamento, in quo aliquibus legata ſunt relicta, aliud poſtmodū fecerit teſtamentum, & illa legata, quæ priori teſtamento dederat, abſtulerit, uel codicillis fortaſſe remouerit, ſi illud prius teſtamentum poſt mortem teſtatoris prolatum fuerit, & legata hæres adſcriptus abſoluerit, quæ in poſteriore teſtamento uel codicillo remota ſunt, is qui ex priori teſtamento legatum conſecutus eſt, reddere iubetur, quod ſequentibus ſcripturis oſtenditur fuiſſe ſublatum.

DE MORTIS CAVSA DONATIONIBVS. TIT. X.

MOrtis cauſa donat, qui ad bellum proficiſcitur, & qui nauigat, ea ſcilicet cōditione, ut ſi reuerſus fuerit, ſibi reſtituatur. Si perierit, penes eum remaneat cui donauit. Alia.

Donatio mortis cauſa, ceſſante ualetudine, & ſequēte ſanitate, & pœnitentia etiam reuocatur: Morte enim tantummodo conualeſcit.

AD LEGEM FALCIDIAM. TIT. XI.

EXhauſta legatis, aut fideicommiſſis, uel mortis cauſa donationibus hæreditate, auxilio Falcidiæ inſtitutus hæres quadrantem retinere poteſt. Interpretatio.

Si quis faciat teſtamentum, & hæredem inſtituat, & omnem hæreditatem ſuam legatarijs, aut fideicommiſſarijs, uel mortis cauſa donationibus conualeſcat, ualet quidem teſtamentum, ſed hæres ſcriptus quartam ſibi ex omnibus bonis retinet teſtatoris. Alia.

Quoties de modo quartæ retinendæ quæritur, propter periculum plus petendi, officio iudicis omnibus æſtimatis, quarta facienda eſt, quæ apud hæredem maneat. Aut certe exigenda cautio à legatario, ut quod plus dodrante percepit, reſtituat. Alia.

Ea quæ mater uiua filio donauit, in quartam non imputantur. Int.

Ea quæ mater ſuperſtes filio per legitimam ſcripturam donauit, in Falcidiam ei poſt mortem matris à germanis eius non poſſunt imputari, ſed in partem ſibi debitam, ſalua donatione ſuccedit. Alia.

Ex mora præſtandorū fideicommiſſorū, uel legatorū, fructus & uſuræ peti poſſunt. Mora autē fieri uidetur, cum † poſtulatū non datur.

† *poſtulanti*

IVLII PAVLI SENTENTIARVM RECEPTARVM AD FILIVM, LIBER QVARTVS.

TITVLI LIBRI QVARTI.

De fideicommiſſis.
De ſenauſconſulto Trebelliano.
De ſenatuſconſulto Pegaſiano.
De repudianda hæreditate.
De inofficioſi querela.
De uiceſima.
De lege Cornelia.
De inteſtatorum ſucceſſione.
Ad ſenatuſconſultum Tertullianum.
De gradibus.
De manumiſſionibus.
De fideicommiſſis libertatibus.
Ad legem Fuſiam Caniniam.

DE FIDEICOMMISSIS. TIT. I.

AB uxore, cui uir dotem prælegauit, fideicommiſſum relinqui non poteſt: Quia non ex lucratiua cauſa teſtamento aliquid capit, ſed propriũ recipere uidetur. Interpretatio.

Vxori, cui maritus teſtamento ſuo dotem, quam ab ea accepit, legati titulo dereliquit, ex ea fideicomiſſum, ſi hoc teſtator iubeat, dare non cogetur: quia non de mariti bonis aliquid conſequitur, ſed quod dederat recepiſſe uidetur. Alia.

A poſthumo hærede inſtituto fideicõmiſſum † peti poteſt. Alia. † dari

Ab Imperatore hærede inſtituto, legatum & fideicommiſſum peti poteſt. Alia.

A ſurdo, uel muto, ſiue legatum acceperit, ſiue hæres inſtitutus ſit, uel ab inteſtato ſucceſſerit, fideicommiſſum relinquitur. Interpretatio.

Si à quocunq; per teſtamentum ſurdus aut mutus hæres fuerit inſtitutus, aut ab inteſtato fortaſſe ſucceſſerit: ſi quid aut per teſtamentum, aut per legitimum numerum fideicommiſſi nomine ut dare debeat, fuerit delegatus, id dare omnimodis compellitur. Alia.

Qui fideicõmiſſum relinquit, etiam cum eo cui relinquit, loqui poteſt, uelut peto Cai contẽtus ſis illa re: Aut uolo tibi illud præſtari. Int.

Qui fideicõmiſſum cuicunq; dimittit, poteſt hijs uerbis ad eum, cui reliquerit, loqui: Volo tibi de rebus meis illud eſſe donatũ, aut ſpero à te, ut illa re digneris eſſe contentus. Quod tamen debet aut teſtamẽti ſerie, aut teſtiũ profeſſione conſtare.

Fideícommittere hijs uerbis poſſumus, rogo, peto, uolo, mando, deprecor, cupio, iniungo, deſidero quoq; & impetro: hæc uerba utile faciunt fideicommiſſum. Relinquo uero, & commendo, nullam fideicommiſſi pariunt actionem. Interpretatio.

Si quando fideicommiſſum relinquitur, precatiuis uerbis relinqui poteſt, ut roget quis, iniungat, petat, ſperet, ut id quod fidei ſuæ commiſſum eſt, ad eum, quem teſtator uoluit, ſicut iniunxit, ita faciat puenire. Nam ſi dicat quis: dimitto hoc illi, uel cõmendo, quia uerba directa ſunt, fideicõmiſſi locũ habere nõ poſſunt. Alia.

Tam noſtras res, quàm alienas per fideicommiſſum relinquere poſſumus: ſed noſtræ ſtatim, alienæ aũt æſtimatæ aut redemptæ præſtãtur.

Per fideicommiſſum unuſquiſq; poteſt tam proprias res, quàm alienas dimittere. Sed ſi ſuas dimiſerit, ipſæ quæ † relictæ ſunt dantur. Si uero alienas, aut æſtimationem dimiſſæ rei dare, aut ipſas redimere, & dare hæres, cui fideicommiſſum eſt, iure compellitur. Alia.

† *dimiſſæ*

Si alienam rem tanquam ſuam teſtator per fideicommiſſum reliquerit, non relicturus ſi alienam ſciſſet, ut ſolet legatum, ita inutile erit fideicommiſſum. Interpretatio.

Si quis per fideicõmiſſum rem alienã ideo reliquerit, quia ſuam eſſe credebat, nõ utiq; dimiſſurus, ſi ſciſſet alienam, ſicut & in legatis damnationis conſtitutum eſt, non poteſt propter hoc hæres, cui fideicommiſſum eſt, retineri. Alia.

Teſtator ſuperuiuens, ſi eam rem quam reliquerat, uendiderit, extinguitur fideicommiſſum. Alia.

Codicilli, qui teſtamento confirmati non ſunt, ad ſcriptũ fideicommiſſum iure debetur. Interpretatio.

Per codicillos fideicõmiſſum relictum iure debetur, etiamſi codicilli teſtamento non fuerint confirmati. Alia.

Filio quibuſcunq; uerbis à patre fideicommiſſum relictum, iure debetur: Sufficit enim inter coniunctas perſonas quibuſcunq; uerbis ut in donatione ſit uoluntas expreſſa. Et ideo etiam pridie quàm moriatur, recte relictum uidetur. Alia.

In tempus emancipationis, uel cum ſui iuris erit, fideicommiſſum relictũ, quocũq; modo patria poteſtate liberato debetur. Interpretatio.

Si ita fideicommiſſum filiofamiliâs relinquatur, ut cum emancipatus à patre fuerit, uel cum ſui iuris factus fuerit, fideicommiſſum relictum, quocunq; modo patria poteſtate fuerit liberatus, id quod ei relictum eſt, iure debetur. Alia.

Rogati inuicem ſibi ſi ſine liberis deceſſerint, hæreditatẽ reſtituere, altero decedente ſine liberis, hæreditas ad eum peruenit, qui ſuperuixit, nec ex eo paciſci contra uoluntatẽ teſtatoris poſſunt. Interpretatio.

Si aliquis ita hæreditatem duobus reliquerit, & eos rogauerit, ut unus ex hijs ſine filijs mortuo, ei qui ſuperfuerit omnis hæreditas acquiratur, uno ex ipſis ſine filijs mortuo, † ad ſuperſtitẽ integra hæreditas pertinebit. Et ſi aliquid hĩ ipſi, dum uiuunt, paciſci de ea hæreditate uoluerint, id quod depacti fuerint, non ualebit.

† *ei qui ſuperfuerit omnis hæreditas acquiratur.*

Hæres

Hæres ante aditam hæreditatem, legatarius ante quàm legatum accipiat, fideicommiſſum præſtare non poſſunt. Interpretatio.

Neq; hæres ante quàm relictam ſibi hæreditatẽ adeat, neq; legatarius, ante quàm legatũ quod ei dimiſſum eſt, accipiat, aliquid per fideicommiſſum de eo quod eis relictũ eſt, ad alias poſſunt transferre perſonas. Alia.

Rem fideicõmiſſam ſi hæres uendiderit, eamq; ſciens cõparauerit, nihilominus in poſſeſſionẽ eius fideicõmiſſarius mitti iure deſiderat. Int.

Si rem, quæ fideicommiſſo alicui relicta eſt, cuicunq; hæres uendiderit, & eam ſciens relictam alij aliquis comparauerit, fideicommiſſarius in poſſeſſionẽ ſibi deputatam mitti iure depoſcit. Alia.

Quoties libertis fideicommiſſum relinquitur, ad eos tantũmodo placuit pertinere, qui manumiſſi ſunt, uel qui in eodem teſtamento libertatẽ intra numerum legitimũ conſecuti ſunt. Interpretatio.

Si quando libertis fideicommiſſum relictum fuerit, hijs debetur qui manumiſſi ſunt, uel eis qui intra legitimum numerũ libertatem fuerint conſecuti. Legitimus autem numerus eſt, qui ſecundũ legem Fuſiam Caniniam cuſtoditur. Alia.

Cui ab hærede fideicommiſſum non præſtatur, non ſolum in res hæreditarias, ſed & in proprias hæredis inducitur. Alia.

Ius omne fideicõmiſſi nõ in uẽdicatione, ſed in petitione cõſiſtit. Int.

Quoties fideicõmiſſum relinquitur, ſicut peti poteſt, ita non poteſt uendicari.

DE SENATVSCONSVLTO TREBELLIANO. TIT. II.

Senatusconſulto Trebelliano proſpectum eſt, ne ſolus hæres omnibus hæreditarijs actiõibus oneretur. Et ideo quoties hæreditas cauſa fideicõmiſſi reſtituitur, actiones eius in fideicõmiſſariũ transferantur: quia unicuiq; damnoſam eſſe fidẽ ſuã nõ oportet.

DE SENATVSCONSVLTO PEGASIANO. TIT. III.

Inter hæredẽ & fideicõmiſſarium, cui ex Pegaſiano hæreditas reſtituitur partis, & pro parte ſtipulatio interponitur, ut hæredi inſtituto pro quarta actiones, pro cæteris uero portionibus fideicommiſſario competant. Interpretatio.

Inter hæredẽ, & eum cui hæreditatẽ per fideicõmiſſum iuſſus eſt reformare, ita interpoſita ſtipulatione obſeruandũ eſt, ut hæres pro quarta, quã ſibi retinet, quartæ partis excipiat actiones. Et fideicõmiſſarius pro tribus tantum partibus, quæ ad eum ex hæreditate perueniunt oneretur. Alia.

Totam hæreditatem reſtituere rogatus, ſi quartam retinere nolit, magis eſt, ut eã ex Trebelliano debeat reſtituere. Tunc enim omnes actiones in fideicommiſſarium dantur. Interpretatio.

Si is, qui totam hæreditatẽ per fideicommiſſum alteri reddere iuſſus eſt, quartam ſibi

ſibi iure conceſſam uoluerit retinere, neceſſe eſt ut fideicommiſſario integram hæreditatem reſtituat. Quo facto, ſicut omnis hæreditas, ita ad eum omnes hæreditariæ tranſeunt actiones. Alia.

Lex Falcidia, itemq́ ſenatuſconſultũ Pegaſianum, deducto omni ære alieno, de eorum quæ dones quartam reſiduæ hæreditatis ad hæredem uoluit pertinere. Interpretatio.

Lex Falcidia, ſimiliter & Pegaſianum ſenatuſconſultũ factum, hæreditarij debiti rationem, & ſeparatis hijs, quæ in honorem dei eccleſijs relinquuntur, quartã hæreditatis ex omnibus ad ſcriptum hæredem cenſuit pertinere. Alia.

Qui totam hæreditatem reſtituit, cum quartam retinere ex Pegaſiano debuiſſet, ſi non retineat, repetere eam non poteſt. Nec enim indebitum ſoluiſſe uidetur, qui plenã fidem defuncto præſtare maluit. Interp.

Is qui integram hæreditatem fideicommiſſario reſtituit, cum quartam ſibi iure conceſſam retinere potuerit, poſtea eam repetere nõ poteſt: quia nec aliquid indebitum ſoluit, ſed integram fidem defuncto exhibuiſſe uidetur.

DE REPVDIANDA HAEREDITATE. TIT. IIII.

Recuſari hæreditas non tantum uerbis, ſed & alio quouis poteſt indicio uoluntatis. Alia.

Hæres per magiſtratus municipales, ex autoritate præſidis fideicommiſſario poſtulante, hæreditatem adire, & reſtituere compelletur. Alia.

Fideicommiſſarius, ſi affirmet hæredem nolle adire hæreditatem, abſente eo interponi decretum, & in poſſeſſionẽ mitti iure deſiderat. Int.

Si is qui hæres ſcriptus eſt, & alteri hæreditatem reſtituere iuſſus eſt, adire hæreditatem diſſimulet, poteſt fideicommiſſarius obtinere, ut is, qui hæres in hoc ordine ſcriptus eſt, & hæreditatem adire, & reſtituere iubeatur. Alia.

Suſpectam hæreditatem adire compulſus, omnia ex Trebelliano reſtituit. Alia.

Qui hæreditatem, quam reſtituere iuſſus eſt, adire dubitabat, ſi eam fuerit compulſus ſuſcipere, integram eam fideicommiſſario reformare compellitur.

DE INOFFICIOSI QVERELA. TIT. V.

Inofficioſum dicitur teſtamentum, quod fruſtra liberis exhæredatis, non ex officio pietatis uidetur eſſe conſcriptũ. Alia.

Poſt factum à matre teſtamentum, filius procreatus, non mutata ab ea, cum poſſet, uoluntate, ad exemplum præteriti inofficioſi querela recte inſtituitur. Interpretatio.

Si mulier poſt factum teſtamentum filium pepererit, & teſtamentum ſuum nato filio non mutauerit, filius præteritus de inofficioſo matris teſtamento agere poteſt.

Teſtamentum

Teſtamentum, in quo Imperator ſcriptus eſt hæres, inofficioſum argui poteſt: Eum enim qui leges facit, pari maieſtate legibus obtemperare conuenit. Alia.

Qui inofficioſum dicere † poteſt, hæreditatē petere nō ꝓhibetur. Al. † *non poteſt*

Filius ex aſſe hæres inſtitutus, inofficioſum dicere non poteſt, nec intereſt, exhauſtá ne ſit hæreditas, cum apud eū quarta, aut legis Falcidiæ, aut ſenatúſconſulti Pegaſiani beneficio ſit remanſura. Interpretatio.

Si pater filium hæredem ex aſſe inſtituat, & per fideicommiſſa, aut legata ipſam hæreditatem totam diuerſis diſtribuat, filius contra patris teſtamentum de inofficioſo agere non poteſt: quia quartam ſibi aut per legem Falcidiam, aut per ſenatuſconſulti beneficium retinebit. Alia.

Quartæ portionis portio liberis, deducto ære alieno & funeris impenſa, præſtanda eſt, ut ab inofficioſi querela excludantur. Libertatis quoq; eam portionem minuere placet. Interpretatio.

Quoties filijs Falcidia computanda eſt de aſſe hæreditatis, primo loco defuncti debita detrahūtur, & expenſa, quæ in funere eius eſt præſtita. Sed & collatæ libertates nihilominus debebuntur. Et ſic à liberis Falcidia, id eſt uniuſcuiuſq; portionis quarta portio debetur. Alia.

Filius in iudicio patris ſi minus quarta portione cōſecutus ſit, ut quarta ſibi à cohæredibus fratribus citra inofficioſi querelam impleatur, iure deſiderat. Interpretatio.

Filio hærede ſcripto, cui ex ordinatione defuncti patris quarta fuerit deputata, ſi ei minus, quàm quarta portionis ſuæ fuerit derelicta, ſuppleri eam ſibi à cohæredibus fratribus iure deſiderat: quia in tali caſu inofficioſi actio remouetur. Alia.

Pactio talis ne de inofficioſo teſtamento dicatur, querelam ſuper iudicio futuram non excludit: Meritis enim liberos magis, quàm pactionibus aſtringi placuit. Interpretatio.

Si talis pactio uiuo patre inter filios fiat, ut poſt obitum patris de inofficioſo filij nō querant, talis pactio nō ualebit. Sed cui cōpetit, de inofficioſo agere poteſt.

Rogatus hæreditatem reſtituere, etſi inofficioſi querelam inſtituerit, fideicommiſſo non ſit iniuria: quartā enim ſolummodo hæreditatis amittit, quam beneficio ſenatuſconſulti habere potuiſſet. Interpretatio.

Si ei, qui à defuncto rogatus eſt, ut relictam hæreditatem alteri reſtituat, de inofficioſi querelæ inſtituerit actionē, id quod fideicommiſſum eſt, ut redderet ei, cui reddere iuſſus eſt, penitus non † peribit. Sed ille, qui inofficioſi querelam propoſuit, quartam, quam ex fideicommiſſo ſenatuſconſulti beneficio erat habiturus, ſuo uitio perdit. Alia. † *renuit*

Hæres inſtitutus habens ſubſtitutū, ſi de inofficioſo dixerit, nec obtinuerit, non id ad fiſcum, ſed ad ſubſtitutum pertinebit.

DE VICESIMA. TIT. VI.

TAbulæ teſtamenti aperiuntur hoc modo: Vt teſtes, uel maxima pars eorũ adhibeantur, qui ſignauerint teſtamentũ, ita ut agnitis ſignis, rupto lino aperiatur & recitetur, atq; ita deſcribẽdi exempli fiat poteſtas, ac deinde ſigno publico obſignatũ in Archiuũ redigatur, ut ſiquãdo exemplũ eius interciderit, ſit unde peti poſſit. Al.

Teſtamenta in municipijs, colonijs, oppidis, præfectura, uico, caſtello, conciliabulo facta, in foro uel baſilica, præſentibus teſtibus uel honeſtis uiris, † inter horam ſecundam & decimam diei recitari debebunt, exemploq; ſublato ab ijſdem rurſus magiſtratibus obſignato, quorũ præſentia conſtat apertum. Alia.

† ante

Teſtamentum lex ſtatim poſt mortem teſtatoris aperiri uoluit, & ideo quamuis ſit reſcriptis uariatũ, tamen à præſentibus intra triduũ uel quinq; dies aperiendæ ſunt tabulæ. Ab abſentibus quoq; intra eos dies, cum ſuperuenerint: Nec enim oportet teſtamentũ hæredibus & legatarijs, aut libertatibus ultra quàm neceſſariũ uectigali morã fieri.

DE LEGE CORNELIA. TIT. VII.

QVi teſtamentũ falſum ſcripſerit, recitauerit, ſubiecerit, ſignauerit, ſuppreſſerit, amouerit, reſignauerit, deleuerit, pœna legis Corneliæ de falſis tenebitur, id eſt, in inſulã deportatur. Al.

Non tantum is qui teſtamentum ſubiecit, ſuppreſſit, deleuit, pœna legis Corneliæ cohercetur, ſed & is, qui ſciens dolo malo id fieri, iuſſit, faciendumq; curauit. Alia.

Interpretationis loco hæc erat poſita in Exemplo Argentor:

Teſtamentum ſupprimit, qui ſciens, prudensq; tabulas teſtamenti in fraudem hæredum, uel legatariorum, fideiūe commiſſorum, aut libertatum non profert. Alia.

Supprimere tabulas uidetur, qui cum habeat, & proferre poſſit, eas proferre non curauit. Alia.

Codicilli quoq; ſi lateãt, nec proferantur, ſupprimi uidebũtur. Alia.

Edicto perpetuo cauetur, ut ſi tabulæ teſtamenti non appareant, de earum exhibitione interdicto reddito, intra annum agi poſſit, † ad quod exhibendum compellitur qui ſupprimit. Tabularũ autem appellatione chartæ quoq; & membranæ continentur.

† quò ad

DE INTESTATORVM SVCCESSIONE. TIT. VIII.

INter agnatos & cognatos hoc intereſt: quia in agnatis etiam cognati continentur, inter cognatos uero agnati non cõprehenduntur. Et ideo patruus & agnatus eſt, & cognatus: auunculus

culus autem cognatus tantummodo. Interpretatio.

Agnati ſunt, qui per uirilem ſexum deſcendunt: Cognati autē, qui per fœmineū Et ideo patrui, uel patruorū filij & agnati, & cognati ſunt. Auunculi uero, & eorū filij cognati ſunt, non agnati. Alia.

Si ſunt fratres defuncti, † & fratris filij uel nepotes, fratre non exiſten † *uel* te, filius fratris nepoti præfertur. Alia.

Fœminæ ad hæreditates legitimas ultra conſanguineas ſucceſſiones non admittūtur, idq́ iure ciuili, uel Voconia narratione uidetur effectū. Cæterū lex XII. tabularū nulla diſcretiōe ſexus cognatos admittit. Int.

Fœminæ, niſi fratribus cōſanguineis inteſtatis aliter † cognatis ſuccedere nō poſ † *cum agnatis* ſunt: quia nec cognati maſculi ad ſucceſſionem inteſtatorū uocantur, niſi quando agnatos deeſſe conſtiterit. Sanè deficientibus agnatis, cum cognati ſuccedunt, poſ ſunt fœminæ cum uiris, quæ æqualis gradus ſunt, iure ſuccedere. Alia.

In hæreditate legitima ſucceſſioni locus non eſt. Et ideo fratre dece-dente, antequam adeat aut repudiet hæreditatē, fratris filius admitti nō poteſt: quia omiſſa ſucceſſio proximiori defertur. Interpretatio.

Si quādo qs inteſtatus moriatur, q fratrē & fratris filiū derelinquat, ad fratrē, non ad fratris filiū hæreditas pertinebit. Quod ſi frater defunctihæreditatē repudiauerit, uel adire noluerit, tunc fratris filius hæreditatē patrui ſibi poterit uendicare. Alia.

Ab hoſtibus captus, neq́ ſui, neq́ legitimi hæredis ius amittit poſtli-minio reuerſus. Quod & circa eos qui in inſulam deportantur, uel ſerui penè effecti ſunt, placuit obſeruari, ſi per omnia in integrum indulgen-tia principali reſtituantur. Alia.

Pro hærede gerere, eſt deſtinationi futuri dominij aliquid ex hæredi tarijs rebus uſurpare. Et ideo pro hærede gerere uidetur, qui fundorum hæreditariorū culturas rationesq́ diſponit, & qui ſeruis hæreditarijs, iu mentis, rebusúe alijs utitur. Alia.

Ex pluribus hæredibus, ijſdemq́ legitimis, ſiqui omiſerint hæredita-tem, uel in adeūdo aliqua ratione fuerint impediti, hijs qui adierūt, uel eo-rum hæredibus, omittentiū portiones accreſcunt. Quod in hærede inſti tuto cum qui acceperat ſubſtitutū euenire nō poterit: Diuerſa enim cau ſa eſt ſcripti, & legitimi. Interpretatio.

Si quando multi hæredes legitimi fuerint derelicti, & aliqui eorū hæreditatē præ-termiſerint, uel adire noluerint, portiones eorū qui omiſerint, uel adire noluerint, hijs legitimis qui adierint acquirantur. Sed in hærede inſtituto, cui alter ſubſtitutus eſt, alia cōditio eſt: Quia in hæredibus ſcriptis teſtamēti ordo tenēdus eſt, ut inſtitu tis, uel ſubſtitutis de adeunda hæreditate ſcripturæ forma ſeruetur. Alia.

Matres tam ingenuæ, quàm libertinæ, ciues Romanæ, ut ius liberorū conſecutæ uideantur, ter & quater peperiſſe ſufficiet, dummodo uiuos & pleni temporis pariant. Alia.

Quæ ſemel uno partu tres uel duos filios edidit, ius liberorū non con-

ſequitur: Non enim ter peperiſſe, ſed ſemel partum fudiſſe uidetur: Niſi forte per interualla pariat. Alia.

Mulier ſi monſtroſum aliqd aut prodigioſum enixa ſit, nihil proficit: Non ſunt enim liberi, qui contra formam humani generis cõuerſo more procreantur. Alia.

Partum, qui membrorũ humanorũ officia duplicauit, quia hac ratione aliquatenus uidetur effectum, matri prodeſſe placuit. Alia.

Septimo menſe natus, matri prodeſt: Ratio enim Pythagorei numeri hoc uidetur admittere, ut aut ſeptimo pleno, aut decimo menſe partus maturior uideatur. Alia.

Aborſus & abactus uenter partum efficere non uidetur. Alia.

Libertina, ut ius liberorũ conſequi poſſit, quater eam peperiſſe, ut ingenuam ſufficit.

AD SENATVSCONSVLTVM TERTVLLIANVM. TIT. IX.

LAtina ingenua, ius Quiritiũ cõſecuta, ſi ter pepererit, ad legitimã filij hæreditatẽ admittitur: non eſt enim manumiſſa. Alia.

Ius liberorũ mater habet, quæ tres filios aut habet, aut habuit: aut neq; habet, neq; habuit. Habet, cui ſuperſunt: Habuit, quæ amiſit. Neq; habet, neq; habuit, quæ beneficio principis ius liberorũ conſecuta eſt.

DE GRADIBVS. TIT. X.

PRimo gradu ſuperiori linea continentur, pater, mater: Inferiori, filius, filia, quibus nullæ aliæ perſonæ iunguntur. Alia.

Secundo gradu continentur, ſuperiori linea, auus, auia: Inferiori, nepos neptis: Trãſuerſa, frater ſoror. Quæ perſonæ duplicãtur: auus enim & auia, tam ex patre, quàm ex matre. Nepos, neptis, tam ex filio, quàm ex filia. Frater, ſoror, tam ex patre, quàm ex matre accipiuntur. Quæ perſonæ ſequẽtibus † quibuſcunq; gradibus ſimiliter pro ſubſtantia carũ, quæ in †quocũq; gradu cõſiſtunt, ipſo ordine duplicãtur.

†*quoque* †*quoquo*

Iſtæ perſonæ ſecundo gradu ideo duplices appellantur, quia duo aui ſunt, paternus & maternus. Item duo genera nepotũ ſunt, ſiue ex filio, ſiue ex filia procreati. Frater & ſoror ex transuerſo ueniunt, id eſt, aut frater patris, aut frater matris, qui aut patruus, aut auunculus nominatur, qui & ipſi hoc ordine duplicantur. Alia.

Tertio gradu ueniũt, ſupra, proauus, proauia. Infra, ꝓnepos, ꝓneptis. Ex obliquo, fratris ſororiſq; filius, filia, patruus, amita, id eſt patris frater & ſoror. Auunculus, matertera, id eſt matris frater & ſoror. Alia.

Quarto gradu ueniunt, ſupra, abauus, abauia. Infra, abnepos, abneptis. Ex obliquo, fratres & ſorores, nepos, neptis, patruelis ſoror, patruelis,

clis, id eſt, patrui filius, filia. Conſobrinus, conſobrina, id eſt, auunculi & materteræ, filius, filia, amitinus, amitina, id eſt, amitæ filius, filia. Itemq́ꝫ conſobrini, qui ex duabus ſororibus naſcũtur. Quibus accreſcit, patruus magnus, amita magna, id eſt, aui paterni frater & ſoror. Auũculus magnus, & matertera magna, id eſt, auiæ tam paternæ quàm maternæ, frater & ſoror.

Interpretatio.

Hanc plus exponi opus non eſt, quàm lectio ipſa declarat.

Alia.

Quinto gradu ueniũt, ſupra quidẽ, atauus, atauia. Infra, adnepos, adneptis. Ex obliquo, fratres & ſorores ꝓnepos, ꝓneptis, fratres patrueles, ſorores patrueles, amitini amitinæ, cõſobrini cõſobrinæ, filius filia, ꝓprius ſobrinus ſobrina, id eſt, patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ, filius filia. †Hijs accreſcũt propatruus, proamita: hij ſunt proaui materni frater & ſoror. Proauũculus, promatertera, hij ſunt proauiæ paternæ maternæq́ꝫ, frater & ſoror, proauiq́ꝫ materni. † Hic

Interp.

Hæc ſpecies nec alijs gradibus, q́ꝫ ſcripta eſt, nec alijs uocabulis declarari poteſt.

Sexto gradu ueniũt, ſupra, tritauus tritauia. Infra, trinepos trineptis. Ex obliquo, fratris & ſororis abnepos, abneptis, fratres patrueles, ſorores patrueles, amitini amitinæ, conſobrini conſobrinæ, patrui magni, amitæ magnæ, auunculi magni, materteræ magnæ, nepos neptis. Propioris ſobrini filius filia, qui conſobrini appellantur. Quibus à latere accreſcunt propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterteræ filius filia, adpatruus, adamita. Hij ſunt † aui materni frater & ſoror. Abauunculus abmatertera, hij ſunt abauiæ paternæ maternæq́ꝫ, frater & ſoror, abauiq́ꝫ materni. †abaui paterni

Interpretatio.

Hæc quoq́ꝫ explanari amplius non poteſt, quàm ut autor ipſe diſſeruit.

Alia.

† Septimo gradu ſunt cognati, recta linea ſupra infraq́ꝫ, proprijs nominibus non appellantur, ſed ex tranſuerſa linea continentur, fratres, ſororesq́ꝫ † adnepotes adneptes, conſobrini filij filiæq́ꝫ. † vltimo † abnepotes

Alia.

Succeſſionis idcirco gradus ſeptẽ conſtituti ſunt, qa ulterius per rerũ naturã nec nomina inueniri, nec ciuiliter uita ſuccedẽtib. ꝓrogari poteſt.

In hijs ſeptẽ gradibus omnia propinquitatũ nomina cõtinentur, ultrà quos nec affinitas inueniri, nec ſucceſſio poteſt amplius † prorogari. † propagari

DE MANVMISSIONIBVS. TIT. XI.

SEruũ cõmunem unus ex dñis manumittẽdo Latinũ facere non poteſt, nec magis q̃ ciuẽ Romanũ, cuius portio eo caſu, quaſi proprius eſſet, & ad ciuitatẽ Romanã peruenerit, ſocio accreſcit.

Si aliquis ſeruum cõmunem manumiſerit, eundem manumittẽdo, nec Latinũ, nec ciuẽ Romanũ facere poteſt, & ideo portio eius manumiſſori perit, & alteri domino ex integro, quaſi eius tantum proprius fuiſſet, acquiritur.

†uero Mutus & ſurdus ſeruum uindicta liberare non poſſunt. Inter amicos †tamen & per epiſtolam manumittere non prohibentur. Vt autem ad iuſtā libertatē peruenire poſſit, cōditione uēditionis excipi poteſt. Alia.

†ſubiectus Tormentis apud Præſidem † ſubditus, & de nulla culpa confeſſus, ad iuſtam libertatem perduci poteſt. Alia.

Fideicommiſſa libertas data, facto hæredis non mutatur, ſi ſeruū, quē manumittere iuſſus eſt, uinxerit. Interpretatio.

†remoueri Per fideicommiſſum data libertas ab hærede, per hoc †reuocari nō poteſt, ſi ſeruum, quem manumittere iuſſus eſt, crimine obiecto in uincla redegerit. Alia.

†probet Communem ſeruū unus ex ſocijs uinciendo, futuræ libertati non nocebit. Inter pares enim ſententias clementior ſeueriori præfertur. Et certe humanæ rationis eſt, fauere miſeris, † prope innocentes dicere, quos abſolute nocentes pronuntiare non poſſunt. Interpretatio.

†propter Si communem ſeruū unus ex dominis in uincula redegerit, † per hoc libertati eius, ſi poſtea manumiſſus fuerit, non nocebit: Quia in tali re indulgentioris domini ſententia, qui nihil in eum fecit, melior iudicat. Et ideo ſi ab utroq; domino manumiſſus fuerit, ciuis Romanus effici poteſt. Alia.

Debitor, creditorue ſeruum pignoris uinciendo, dedititium facere non poſſunt: Alter enim ſine altero cauſam pignoris deteriorem facere non poteſt. Alia.

Seruus furioſus dn̄i uel pupilli iuſſu uinctus, de dedititiorū numero nō efficitur: quia neq; furioſus, neq; pupillus exacti cōſilij capax eſt.

Non tantū ſi ipſe dominus uinciat, nocet libertati, ſed & ſi uinciri iubeat, aut uincientis Procuratoris Actoriſue factum comprobet. Quod ſi ante quàm ſciret uinctum, ſolutionis eius cauſas approbauerit, libertati futuræ uincula non nocebunt. Interpretatio.

Si ſeruū non ſolū dominus, ſed Procurator eius, uel Actor in uincula redegerit, & dominus hoc iuſte factum adquieuerit, futuræ impedit libertati. Nam ſi eum ab actore ligatū dominus ſolui præceperit, futura libertas nō poterit impediri. Alia.

Cæco Curator dari non poteſt: quia ipſe ſibi Procuratorem inſtituere poteſt.

DE FIDEICOMMISSIS LIBERTATIBVS. TIT. XII.

EA conditione hæres inſtitutus, ſi liberos ſuos emancipauerit, omnimodis eos cogēdus eſt emancipare: Pro cōditione enim hoc loco emancipatio uidetur aſcripta. Alia.

Decedente eo à quo fideicommiſſa libertas relicta eſt, hæredes eius eam præſtare cogendi ſunt. Interpretatio.

Si teſtator fideicommiſſo ſeruū iuſſerit manumitti, & ita euenerit, ut ante quàm manumiſſio daretur, is cui fideicōmiſſa libertas eſt, moriatur, hæres eius ad manumiſſionē præſtandam, quam autor ſuus daturus erat, iure compellitur.

Si decedēs

Si decedens ſeruis ſuis libertatẽ ita dederit: Illum & illum liberos eſſe uolo, eosq́ filijs meis Tutores do, impeditur fideicõmiſſa libertas: Quia pupilli ſine Tutoris autoritate manumittere non poſſunt: Et habentibus Tutores, Tutor dari non poteſt. Sed interim uice abſentium pupilli habebuntur, ut ex decreto ampliſſimi ordinis primum libertas, ac deinde tutela competere poſſit. Interpretatio.

Si quis moriens ſeruis ſuis libertatem dandam filiorum fideicommiſerit, eosq́ filijs ſuis Tutores eſſe præceperit, hoc ordine fideicommiſſa libertas aliquatenus impeditur: Quia nec pupilli ſine Tutoris autoritate ſeruos manumittere poſſunt, & qui Tutores à patre nominatim relictos habent, alios Tutores habere non poſſunt. Sed in tali caſu ordinis conſilio & ratione proſpectum eſt, ut pupilli uelut abſentium uice, dum libertas ſeruis tribuitur, habeantur, ut data hijs à iudice ſecundũ formam teſtamenti primitus libertate, etiã Tutores eſſe præualeant.

AD LEGEM FVSIAM CANINIAM. TITVLVS XIII.

NOminatim ſerui teſtamento manumitti ſecundum legem Fuſiã poſſunt. Nominatim autem manumittere intelligitur hoc modo: Stichus liber eſto. Cum autem obſonatorem, uel qui ex ancilla naſcitur, liberum eſſe uolo, ex Orficiano ſenatuſconſulto perinde libertas competit, ac ſi nominatim data ſit. Officiorum enim & artium appellatio nihil de ſignificatione nominum mutat, niſi forte plures ſint, qui eo officio deſignentur: Tunc enim nomen adiungendum eſt, ut eluceat de quo teſtator ſenſiſſe uideatur. Alia.

Codicillis teſtamento confirmatis, datæ libertates cum hijs quæ tabulis teſtamenti datæ ſunt, concurrunt. Et ſiue antecedant, ſiue ſequãtur teſtamentum, nouiſſimo loco adhibetur: quia ex teſtamento utræque confirmantur. Interpretatio.

Quoties per teſtamẽtum & codicillos libertates dantur, qui in codicillo manumiſſi ſunt, ſiue ante teſtamentum factus ſit codicillus, ſiue poſt, & teſtamento confirmatus ſit, poſteriori loco tamen habendi ſunt, qui per codicillos fuerint manumiſſi. Et ideo computatis primũ, qui teſtamento manumiſſi ſunt, tum illis, qui in codicillis manumiſſi numerantur. Et ſi maior numerus per codicillum, quàm in lege Fuſia Caninia cõtinetur, illi libertatem perdunt, qui in codicillo ſuper legitimũ numerum manumiſſi inueniuntur. Alia.

Quoties numerus ſeruorum, propter legem Fuſiam Caniniã, incundus eſt, fugitiui quoq́, quorũ ſemper poſſeſſio animo retinetur, computandi ſunt. Alia.

Lege Fuſia Caninia cauetur, ut certus ſeruorum numerus teſtamento manumittatur. Subductis igitur à duobus uſq́ ad decem, pars dimidia: à decem uſq́ ad triginta, pars tertia: uſq́ ad centum, pars quarta: à centum uſq́ ad quingentos, pars quinta. Plures autẽ quàm centum ex maiori numero ſeruorum manumitti non licet.

IVLII PAVLI SENTENTIARVM RECEPTARVM, AD FILIVM, LIBER QVINTVS.

TITVLI LIBRI QVINTI.

De liberali cauſa.
De hijs quæ per turbam fiunt.
De effectu ſententiarũ, & fine litiũ.
De interdicto utrum ui.
De nouationibus.
De contrahenda autoritate.
De iure fiſci & populi.
De delatoribus.
De teſtibus.
De † abolitionibus.
De ſacrilegis.
De uaticinationibus, & uaticinatoribus, & Mathematicis.
Ad legẽ Pompeiã de paricidis.
Ad legẽ Corneliã teſtamentariã.
Ad legem Iuliam peculatus.
Ad legem Iuliam maieſtatis.
De pœnis militum.
De cautionibus & pœnis appellationum.
Poſt ꝓuocationẽ q̄d obſeruãdũ ſit.
De uſucapione.
De iniurijs.
De interdictis.
De obligationibus.
De ſtipulationibus.
De donationibus.
De fiſci aduocato.
De quæſtionibus habendis.
De ſeruorum quæſtionibus.
De Abactoribus.
De incendiarijs.
De ſeditioſis.
Ad legem Corneliam de ſicarijs & ueneficis.
Ad legẽ Iuliã de ui publica & priuata.
Ad legem Iuliam repetundarum.
Ad legem Iuliam ambitus.
Quando appellandum ſit.
De literis dimiſſorijs.
De reddendis cauſis appellationum.
De meritis appellationum.

† abſolutionibus.

DE LIBERALI CAVSA. TIT. I.

QVi contemplatione extremæ neceſſitatis, aut alimentorũ gratia filios ſuos uendiderint, ſtatui ingenuitatis eorum non præiudicant. Homo enim liber nullo pretio æſtimatur, id eſt, nec pignori ab hijs, aut fiduciæ dari poſſunt. Ex quo facto ſciens creditor deportatur: Operæ tamen eorum locari poſſunt. Alia.

Veritati & origini ingenuitatis manumiſſio quocunq; modo facta fuerit, non præiudicat. Interpretatio.

Quicunq; ingenuam perſonam fraudis ſtudio manumittendam eſſe crediderit, præiudicium ex hoc † ingenuitatis non incurrit. Alia.

† ingenuitas

Deſcriptio ingenuorum ex officio fiſci inter fiſcalem familiam facta, ingenuitati non præiudicat.

Qui

Qui metu aût impreſſione alicuius terroris apud acta præſidis ſeruũ ſe eſſe mentitus eſt, poſtea ſtatum ſuũ defendenti nõ præiudicat. Alia.

Poſt ſuſceptũ liberale iudicium, ſi Aſſertor cauſam deſeruerit, in aliũ aſſertorem omne iudicium transferri placuit. In priorẽ uero quod prodendæ libertatis gratia factum eſt, extra ordinẽ uindicatur: Non enim oportet ſuſceptam ſtatus cauſam, nulla cogente neceſſitate, deſtitui.

DE VSVCAPIONE. TIT. II.

POſſeſſionem acquirimus & animo & corpore. Animo utiq; noſtro: Corpore uel noſtro, uel alieno. Sed nudo animo adipiſci quidem poſſeſſionem non poſſumus, retinere tamen nudo animo poſſumus, ſicut in ſaltibus hybernis æſtiuisq; contingit. Interp.

Aliqua ſunt, quæ animo & corpore poſſidemus: Aliqua, quæ tantum animo. Corpore ea poſſidemus, quæ in præſenti tenere uidemur uel utimur. Animo uero ea poſſidemus, quæ in longinquo poſita ſunt, & in noſtro iure cõſiſtunt, & ea proprietati noſtræ poſſumus uendicare. Alia.

Per liberas perſonas, quæ in poteſtate noſtra nõ ſunt, acquiri nobis nihil poteſt. Sed per Procuratorẽ acquiri nobis poſſeſſionem poſſe, utilitatis cauſa receptum eſt. Abſente autem domino comparata, nõ aliter ei quàm ſi rata ſit quæritur. Interpretatio.

Per liberas perſonas, quæ nobis nulla conditione obligatæ ſunt, acquirere nihil poſſumus. Sed per Procuratores acquiri nobis poſſeſſiones certum eſt: Nam ſi aliquid abſente domino fuerit comparatũ, non aliter ei acquiritur, niſi hanc ipſam uenditionem ſibi acceptam dominus eſſe conſenſerit. Alia.

Longi autem temporis præſcriptio, inter præſentes continuo decennij ſpatio, inter abſentes uicennij comprehenditur. Alia.

Viginti annorum præſcriptio etiam aduerſus rem publicam prodeſſe ei, qui iuſtum initium poſſeſſionis habuit, nec medio tempore interpellatus eſt. Actio tamen, quanti eius intereſt, aduerſus eos rei publicæ datur, qui ea negocia defendere neglexerunt. Interpretatio.

Viginti annorum non † requiſita poſſeſſio, ſi tamen iuſtum poſſidendi initium interceſſiſſe probatur, poſſeſſori prodeſſe certum eſt. Iuſtum autẽ initiũ eſt emptionis, hæreditatis, donationis, legati, fideicommiſſi, & cæterarum rerum ſimiliũ, quæ per legitimas ſcripturas atq; contractus, ad uniuſcuiuſq; dominiũ tranſire noſcuntur. Huius † tamen rei præſcriptio, inter præſentes decennij eſt, inter abſentes uero uicennij computatur. Alia.

† repetita

† autem

Si poſt motam intra tempus quæſtionem, res ad nouum dominum emptione tranſierit, nec is per uiginti annos fuerit inquietatus, euelli ei poſſeſſionem non oportet.

DE HIIS QVAE PER TVRBAM FIVNT. TIT. III.

† Hæc clauſula nec erat in Morpacenſi, nec in Argēt.

IN eos, qui per turbam ſeditionemúe damnum alicui dederint, † damnumúe curauerint: ſiquidem res pecuniaria eſt, æſtimatione dupli ſarcitur. Quod ſi ex hoc corporis alicuius, uitæ, membriſúe noceatur, extra ordinem uindicatur. Interpretatio.

Si aliquis collecta multitudine, aut concitata ſeditione damnum cuicunq; intulerit, ſi pecuniæ damnum fiat, dupli redhibitione componitur. Nam ſi corpus alicuius, uel membra cæde pulſata fuerint, huiuſmodi admiſſum à iudice uindicatur.

Quicquid ex incēdio, ruina, naufragio, nauiq; expugnata raptum, ſuſceptum, ſuppreſſumúe fuerit, eo anno in quadruplum, eius rei quā quis ſuppreſſerit, celauerit, rapuerit, cōuenitur. Poſtea uero in ſimplū. Alia.

Hij, q̄ ædes aliquas alienas, uilláſue expoliauerint, effregerint, expugnauerint, ſiquidem id turba cum telis coacta fecerint, capite puniūtur. Telorum autē appellatione, omnia ex quibus ſaluti hominis noceri poſſit, accipiuntur. Alia.

Receptores aggreſſorū, itēq; latronū, eadē pœna afficiūtur, qua ipſi latrones: Sublatis enim ſuſceptoribus, graſſantiū cupido cōquieſcet.

Fures, uel raptores balnearū, plerumq; in metallum, aut in opus publicum damnantur: Nam nonnunquam, pro frequentia admiſſorum, iudicantis ſententia temperatur. Alia.

Incendiarij, qui conſulto iucendium inferunt, ſummo ſupplicio afficiuntur. Quod ſi incuria eorum ignis euaſerit, dupli compendio damnum eiuſmodi ſarciri placuit. Interpretatio.

Si aliquis malitiæ ſtudio incendiū miſerit, de hoc crimine conuictus, pœnis grauiſſimis iubetur interfici. Quod ſi per negligentiam factum incendium comprobatur, damnū quod cuicunq; illatū fuerit, res quæ incendio perierint, dupli ſatisfactione ſarcientur.

DE INIVRIIS. TIT. IIII.

INiuriam patimur, aut in corpus, aut extra corpus. In corpus, uerberibus, & illatione ſtupri. Extra corpus, cōuicijs, & famoſis libellis. Quod ex affectu uniuſcuiuſq; patientis, & facientis æſtimatur. Alia.

Furioſus, itemq; infans, affectu doli, & captu contumeliæ carent, idcirco iniuriarum agi cum hijs non poteſt. Alia.

Si liberis, qui in poteſtate ſunt, aut uxori fiat iniuria, noſtra intereſt uindicare. Ideoq; per nos actio inferri poteſt: Si modo is qui fecit, in iniuriam noſtram id feciſſe doceatur. Alia.

Corpori iniuria infertur, cum quis pulſatur, cuiq; ſtuprum infertur,

aut

aut de ſtupro interpellatur: Quæ res extra ordinem uindicatur, ita ut pulſatio pudoris pœna capitis uindicetur. Alia.

Sollicitatores alienarum nuptiarum, itemq́ matrimoniorũ interpellatores, etſi effectu ſceleris potiri non poſſunt, propter uoluntatẽ pernicioſæ libidinis extra ordinem puniuntur. Alia.

Iniuriarum actio aut lege, aut more, aut mixto iure introducta eſt. Lege, XII. tabularũ de famoſis carminibus, membris ruptis, & oſſibus fractis. Moribus, quoties factum pro qualitate ſui arbitrio iudicis æſtimatur, congruentis pœnæ ſupplicio uindicatur. Mixto iure iniuriarum actio ex lege Cornelia cõſtituitur, ut quoties quis pulſatur, uel cuius domus introitur ab hijs, qui uulgo Derectarij appellantur, in quos extra ordinem animaduertitur, ita ut prius ingruentis conſiliũ pro modo commẽtæ fraudis pœna uindicetur exilij, aut metalli, aut operis publici. Al.

Iniuriarum ciuiliter damnatus, eiusq́ æſtimationem inferre iuſſus, famoſus efficitur. Interpretatio.

Qui pro iniuria mediocri, æſtimatæ iniuriæ damna ſubire compellitur, quamuis ciuiliter uideatur addictus, tamen infamis efficitur. Alia.

Atrox iniuria æſtimatur, aut loco, aut tempore, aut perſona. Loco, quoties in publico irrogatur. Tempore, quoties interdiu. Perſona, quoties Senatori, uel Equiti Romano, Decurioni, uel aliâs ſpectatæ autoritatis uiro, etſi plebeius, uel humili loco natus, Senatori, uel Equiti Romano, Decurioni, uel Magiſtratui, uel Aedili, uel Iudici, quilibet horum, uel ſi hijs omnibus plebeius. Alia.

Qui per calumniam iniuriæ actionem inſtituit, extra ordinem punitur: Omnes enim calumniatores exilij, uel inſulæ relegatione, aut ordinis amiſſione puniri placuit. Alia.

Iniuriarum non niſi præſentes accuſare poſſunt: Crimen enim, quod uindictæ, aut calumniæ iudiciũ expectat, per alios intẽdi nõ poteſt. Al.

Fit iniuria contra bonos mores, ueluti ſi quis fimo corrupto aliquem perfuderit, cœno, luto obliniuerit, aquas ſpurcauerit, fiſtulã lacus, qdúe aliud in iniuriã publicã cõtaminarit. In quos grauiter animaduerti ſolet.

Qui puero prætextato ſtuprũ, aliudúe flagitiũ, abducto ab eo uel corrupto comite perſuaſerit, mulierẽ, puellamúe interpellauerit, quidúe corrumpendæ pudicitiæ gratia fecerit, domũ præbuerit, pretiumúe, quo id pſuadeat, dederit, perfecto flagitio, capite punitur. Imperfecto, in inſulã deportatur. Corrupti comites ſummo ſupplicio afficiuntur. Alia.

Qui carmen famoſum in iniuriã alicuius, uel alia quælibet cantica, quo agnoſci poſſit, compoſuerit, ex autoritate ampliſſimi ordinis in inſulam deportatur. Intereſt enim publicæ diſciplinæ, opinionem uniuſcuiuſque

Interpretis hæc uidentur eſſe. turpi carminis infamia uindicare. Carmen facit non tantũ qui ſatyras, & epigrammata, ſed illegitimam inſectandi alicuius cauſam, quiduè aliud alio genere componit de ratione, & de perſonarum dignitate nil cauetur: quoniã omnimodo deformanda eſt eius perſona, cõtra quem uenimus. Sed in hoc modo quidem & ratio adhibẽda eſt: æſtimatio enim etiam hoc modo læditur. Alia.

Pſalterium, quod uulgo dicitur canticum, in alterius infamiam compoſitum, & publice cantatũ, tam in eos qui hoc cantauerint, quàm in eos qui compoſuerint extra ordinem uindicatur, eò acrius, ſi perſonæ dignitas ab hac iniuria defendenda ſit. Alia.

In eos autores, qui famoſos libellos in contumeliam alterius propoſuerint, extra ordinem uſq; ad relegationem inſulæ uindicatur. Alia.

Conuicium Iudici ab appellatoribus fieri non oportet, alioqui infamia notantur. Alia.

Maledictum, itemq; cõuicium publicæ factum, ad iniuriæ uindictam reuocatur. Quo facto condemnatus infamis efficitur. Alia.

Non tantum is, qui maledictum aut conuicium ingeſſerit, iniuriarum conuictus famoſus efficitur, ſed & is, cuius ope conſilióue factum eſſe dicitur. Alia.

Conuicium contra bonos mores fieri uidetur, ſi obſcœno nomine, aut inferiore parte corporis nudatus, aliquis inſectatus ſit, quod factum contemplatione morum, & cauſa publicæ honeſtatis uindictam extraordinariæ ultionis expectat. Alia.

Seruus, qui iniuriam, aut contumeliam fecerit: ſiquidem atrocem, in metallum damnatur: ſi uero leuem, flagellis cæſus, ſub pœna uinculorum temporalium domino reſtituitur. Alia.

DE EFFECTV SENTENTIARVM, ET FINE LITIVM. TIT. V.

Res iudicatæ euidenter ab hijs, qui imperium poteſtatemq; habent, uel qui ex autoritate eorũ inter partes datur, itemq; magiſtratus municipalis uſq; ad ſummam, qua ius dicere poſſunt, itemq; ab hijs, qui ab Imperatore extra ordinem petuntur. Ex compromiſſo autem iudex ſumptus, rem iudicatã non facit. Sed ſi pœna inter eos promiſſa ſit, pœna rei in iudiciũ deductæ ex ſtipulato peti poteſt. Alia.

Confeſſi debitores pro iudicatis habentur, ideoq; ex die confeſſionis tempora ſolutionis præſtituta computantur. Alia.

Confiteri quis in iudicio, non tantum ſua uoce, ſed & literis, & quocũq; modo poteſt. Cõuinci autẽ nõ niſi ſcriptura, aut teſtibus poteſt.

Eorũ qui debita confeſſi ſunt, pignora capi, & diſtrahi poſſunt.

Ea quæ

Ea quæ altera parte abſente † decernuntur, uim rerum iudicatarum nõ obtinent. †diſcernuntur

Alia.

Trinis literis uel edictis, aut uno pro omnibus dato, aut trina denuntiatione conuentus, niſi ad iudicem, à † quo ſibi denuntiatum eſt, aut cuius literis, uel edicto conuentus eſt, uenerit, quaſi in contumacem † dicta ſententia, autoritatem rerum iudicatarum obtinet. Quinimo nec appellari poteſt ab ea. †ad quem †data

Interpretatio.

Quicunq; tribus autoritatibus iudicis conuentus, uel tribus edictis ad iudicium fuerit prouocatus, aut uno pro omnibus peremptorio, id eſt, quod cauſam extinguit, fuerit euocatus, & præſentiam ſuam apud eum iudicem, à quo ei denuntiatũ eſt, exhibere noluerit, aduerſus eũ, quaſi in contumacem iudicari poteſt. Quinimo nec retractari per appellationem negocia poſſunt.

Alia.

Quoties in contumacem fuerit iudicatum, ab ea ſentẽtia, quæ aduerſus contumaces data eſt, neque appellari, neque in duplum reuocari poteſt.

Alia.

Res olim iudicata, poſt longum ſilentium in iudicium deduci non poteſt, nec eo nomine in duplum reuocari. Longum autem tempus, exemplo longæ præſcriptionis, decennij inter præſentes, & inter abſentes uicennij.

Alia.

In cauſa capitali abſens nemo damnatur, neq; abſens per alium accuſare aut accuſari poteſt.

Alia.

Falſis inſtrumentis religio iudicis circunducta, ſi iam dicta ſententia prius de crimine admiſſo conſtiterit, eius cauſæ inſtauratio iure depoſcitur.

DE INTERDICTIS. TIT. VI.

Retinendæ poſſeſſionis gratia comparata ſunt Interdicta, per quæ eam poſſeſſionem, quam iam habemus, retinere uolumus. Quale eſt: † Vti poſſidetis: De rebus ſoli: Et utrum uidere, & de re mobili. Et in priore quidem is potior eſt, qui † rem interdicti tempore nec ui, nec clàm, nec precario ab aduerſario poſſidetur. In altero uero potior eſt, qui maiore parte anni retrorſum numerati, nec ui, nec clàm, nec precario poſſidet. † Vti poßidentes de rebus ſolidis: & utrũ ui de re mobili. † reddidit

Interpretatio.

Interdicta dicuntur, quaſi non perpetua ſententia, ſed ad tempus interim dicta, hoc eſt, à iudice momentum priori reddere poſſeſſori. Id eſt, ut ſi quis poſſidenti intra anni ſpatium, quod amiſiſſe uidetur, præſentibus litigatoribus, iudice ordinante recipiat, & poſtmodum ſi uoluerit, tam de ui, quàm de rei proprietate confligat. Nam ſi talis caſus emerſerit, & aduentitiã quolibet titulo rem nouus poſſeſſor adeat, & eam maiore parte anni, id eſt, plus quàm ſex menſibus teneat, & ab alio hæc res quam tenuit, auferatur, & ille qui abſtulit, quatuor aut quinque mẽſibus teneat. Si intra ipſum annũ de momento fuerit tactũ, priori poſſeſſori, qui †appellatum

maiore parte anni poſſedit, res à iudice, partibus præſentibus, merito reformāť, ita ut de negocij qualitate partes ſequenti actione cōfligant. Sin uero qui abſtulit maiori parte poſſedit, ante iudiciū momenti beneficio reddere nō cōpellitur. Alia.

Vt interdictum, ita & actio proponitur, ne quis uia publica aliquem prohibeat. Cuius rei ſollicitudo ad uiarum † cultores pertinet, á quarū munitione nemo exceptus eſt. Si quis tamen in ea aliquid operis fecerit, quo commeantes impediantur, demolito opere condemnatur.

†curatores

DE INTERDICTO VTRVM VI. TIT. VII.

NOn tantum ſi ipſe dominus poſſeſſione deijciatur, utile interdictum eſt, ſed etiam ſi familia eius. Familiæ autem nomine etiā duo ſerui continentur. Alia.

Vi deijcitur non tantum qui oppreſſus multitudine, aut fuſtium, aut telorum, aut armorum metu terretur, ſed & is, qui uiolentiæ opinione cō perta, poſſeſſione ceſſit: ſi tamen aduerſarius eam ingreſſus ſit. Alia.

De naui ui deiectus hoc interdicto experiri non poteſt. Sed utilis ei actio de rebus recuperandis, exemplo de ui bonorum raptorum datur. Idemq́ de eo dicendum eſt, qui à carruca aut equo deijcitur: Quibus nō abductis iniuriarum actio datur. Alia.

Vi deiectus uidetur, & qui in prædio ui retinetur, & qui in uia territus eſt, ne ad fundum ſuum accederet. Alia.

Qui ui, aut clàm, aut precario poſſidet, ab aduerſario impune deijcitur. Interpretatio.

Vi poſſidet, qui impetu † efficaciter depulſo aduerſario poſſedit. Sed clàm poſſediſſe uidetur, qui ignorante & inſcio domino poſſeſſionem occupat. Precario, qui per precem poſtulat, ut ei in poſſeſſione permiſſo, domini uel creditoris fiduciam commorari liceat. Alia.

†efficaci

Ex rebus ui poſſeſſis ſi aliquæ res arſerint, uel ſerui deceſſerint, licet id ſine dolo eius, qui deiecit, factum ſit, æſtimatione tamen condemnandus eſt: † quia ita uoluit adipiſci rem iuris alieni. Interpretatio.

†qui

Si ex rebus, quas uiolenter aliquis occupauit, quælibet quacunq; occaſione perierint, aut arſerint, uel ſerui uiolenter occupati, mortui fuerint, quamlibet fraude illius qui occupauit, id quod perit factum non uideatur, tamen ab ipſo quæcūq; perierint reddenda ſunt, qui rem iuris alieni uiolenter uiſus eſt occupaſſe. Alia.

Si inter uicinos ex communi riuo aqua ducatur, induci prius debet ex hijs uicibus, quibus à ſingulis duci conſueuit. Ducenti autem uis fieri prohibetur. Alienam autem aquā uſurpanti, nummaria pœna irrogatur. Cuius rei cura ad ſollicitudinē Præſidis expectat: Alia.

Redditur interdicti actio, quæ proponitur ex eo, ut quis quod precarium habet reſtituat. Nam & ciuilis actio huius rei, ſicut † commodati competit, eò uel maxime, quod ex beneficio ſuo unuſquiſque iniuriam

†commendati

pati

riam pati non debet. Interpretatio.

Si quando alicuius precibus exorati, aliquid cuicunq; poſſidendum ad tempus fuerit præſtitum, & ad primam admonitionem hoc ipſum reddere noluerit, datur aduerſus eum interdictum, & actio iuſta proponitur, † quæ actio ciuilis eſt, uelut ſi de cōmodato agitur, ut res † ipſa præſtita ſine aliqua difficultate reddatur: Quia pro beneficio pati quencunq; iniuriam non oportet. Alia. († quia actio utilis eſt) († ita)

Precario poſſidere uidetur, non tantum qui per epiſtolam, uel quacunq; alia ratione hoc ſibi concedi poſtulauit, ſed & is qui nullo uoluntatis indicio, patiente tamen domino poſſedit. Alia.

Hæres eius, qui precariam poſſeſſionem tenebat, ſi in ea manſerit, magis dicendū eſt clàm id uideri poſſediſſe: Nullæ enim preces eius uidentur adhibitæ. Et ideo perſecutio eius rei ſemper manebit, nec interdicto locus eſt. Interpretatio.

Si hæres eius in ea poſſeſſione, quam autor ſuus precario poſſederat, poſt mortē illius manſerit, magis æſtimandus eſt clàm, id eſt, occulte manere. Actio tamē proprietatis domino aduerſus eum, qui ita manſerit, iure competit. Alia.

Arbor, quæ in alienas ædes, uel in uicini agrum imminet, niſi à domino ſublucari non poteſt: isq; conueniendus eſt, ut eum ſublucet. Quodſi conuentus dominus id facere noluerit, à uicino luxuries ramorum compeſcatur. Idq; qualiſcunq; dominus facere non prohibetur. Alia.

Aduerſus eum, qui hominem liberum uinxerit, ſuppreſſerit, incluſerit, operamúe, ut id fieret, dederit, tam interdictum, quàm legis Fabiæ ſuper ea re actio reddetur. Et interdicto quidem id agitur, ut exhibeatur is qui detinetur. Lege autem Fabia, aut etiam pœna nummaria † cohercetur. Interpretatio. († addicetur)

Si quicunq; hominem liberum ligauerit, abſconderit, incluſerit, aut ut id fieret, ſolatium præbuerit, aduerſus eum legis Fabiæ actio datur, id eſt, ut exhibeatur is, qui in clauſura, aut in uinculis detinetur, ab eo qui feciſſe conuincitur. Aut ſecundum legem Fabiam puniendus eſt, aut ſecundum æſtimationē iudicis pœna nummaria feriendus eſt. Alia.

Bene concordans matrimonium ſeparari à patre Diuus Pius prohibuit, itemq; à patrono libertum, à parentibus filium filiamq;: Niſi forte quæratur, ubi utilius morari debeat. Alia.

Omnibus bonis, quæ habet, quæq; habiturus eſt, obligatis, nec concubina, nec filius naturalis, nec alumnus, nec ea quæ in uſu quotidiano habet, obligantur. Ideoq; de hijs nec interdictum redditur. Interp.

Si quis debitor creditori ſuo talem fecerit cautionem, ut omnia ei, quæ in bonis ſuis habet, uel habiturus eſt, oppignoraſſe uideatur, in tali conditione nec concubina, nec filius naturalis, nec alumnus, nec ea quæ in uſu quotidiano habet, obligata uideri poſſunt. Nec momentum, ſi creditor petat, de hijs rebus quas ſuperius diximus, accipere poteſt.

DE OBLIGATIONIBVS. TIT. VIII.

Stipulum. OBligationum firmandarum gratia ſtipulationes inductæ ſunt, quæ quadam uerborum ſolennitate concipiuntur. Et appellatæ, quod per eas firmitas obligationum conſtringitur. Stipulum enim ueteres firmum appellauerunt. Alia.

Verborum obligatio inter præſentes, non etiam inter abſentes contrahitur. Quod ſi ſcriptum fuerit inſtrumento, promiſiſſe aliquem, perinde habetur, atque ſi interrogatione præcedente reſponſum ſit. Int.

Verborum obligatio ideo inter præſentes conſtare uidetur, quia neceſſe eſt, ut is, qui aliquid redditurum ſe promittit, ad creditoris interrogata reſpõdeat. Vt ſi interrogatus fuerit, Iſtud dabis? Ille reſpondet: Dabo. Si interrogatus fuerit: Promittis? Ille reſpondet: Promitto. Sed ſi ſcribat aliquis, ſe quancunque ſummam redditurum, ita habetur, quaſi ad interrogata reſponderit. Ideo ad redhibitionẽ ſecundum ſcripturæ ordinem retinetur. Alia.

Fructuarius ſeruus, ſi quid ex re fructuarij, aut ex operis ſuis acquiret, ad fructuarium pertinet. Quicquid autem aliunde, uel ex re proprietaria acquiret, domino proprietatis acquiret. Alia.

Cum facto promiſſoris res in ſtipulatum deducta intercidit, perinde agi ex ſtipulato poteſt, ac ſi ea res extaret. Ideo promiſſor æſtimatione eius punitur. Maxime, ſi in dolũ quoque eius cõcepta fuerit ſtipulatio.

† ubicunque Qui aliquid ſe rei † cuicunque redditurum eſſe promiſerit, ſi eius facto res promiſſa depereat, ita eam is, cui promiſſa eſt, ab eo recipere poteſt, tanquam nõ perierit. Ideoque promiſſor, æſtimatione habita, pretium eius rei quæ perierit, reformare compellitur. Quod in eo magis obſeruandũ eſt, ſi promiſſoris fraude fuerit factũ.

DE NOVATIONIBVS. TIT. IX.

NOn ſolum per noſmetipſos nouamus quod nobis detur, ſed per eos etiam, per quos ſtipulare poſſumus, ueluti per filiumfamiliâs, uel per ſeruum, iubendo uel ratum habendo. Procurator quoque noſter ex iuſſu noſtro præceptũ eſt ut nouare poſſit. Int.

Nouatio eſt, quoties cauſa nouatur.

DE STIPVLATIONIBVS. TIT. X.

SVbſtitutus hæres, ab inſtituto, qui ſub conditione ſcriptus eſt, utiliter ſibi inſtitutũ hac ſtipulatione cauere compellitur, ne petita bonorũ poſſeſſione res hæreditarias diminuat. Hoc enim caſu, ex die interpoſitæ ſtipulationis, duplos fructus præſtare compellitur: Huius enim præiudicium à ſuperiore differt, quo quæritur, an ea res de qua agitur, maior ſit centum ſeſtertijs. Ideoque in longiorem diem concepit. Interpretatio.

Subſtitutus hæres, eum qui ſub conditione hæres inſtitutus eſt, adita hæreditate

compellere poteſt, ut ſibi hæres inſtitutus caueat, id eſt, cautione promittat, hanc ipſam hæreidtatem à ſe in nullo penitus minuendam. Quo facto, ſi quid de hæreditate fuerit imminutum, duplos fructus eius à die cautionis hæres inſtitutus redhibere compellitur. Alia.

Ex die accepti iudicij dupli fructus computãtur. Et tam dantes quàm accipientes: hæredes quoq; eorũ, procuratores, cognitorumq; perſonæ, itemq; ſponſores eadem ſtipulatione comprehenduntur, eorum quoq; quorum nomine promittitur. Interpretatio.

Ex ea die, qua de cauſa fuerit iudicatum, ſi in redhibitione mora facta fuerit, dupli fructus computantur, & tam hij qui addicti fuerint, quàm etiam hæredes eorũ, uel procuratores, aut cognitores, uel fideiuſſores eadem promiſſio comprehendit, qui etiam tenendi ſunt, quorum nomine facta fuerit promiſſio. Alia.

Quoties iudicatum ſolui ſtipulatione ſatiſdatur, omiſſa eius actio rei iudicatæ perſecutionem non excludit. Interpretatio.

Si quando cauſa per iudiciũ fuerit terminata, & iudicati ſolutio fideiuſſione interpoſita fuerit repromiſſa, ſed is cui fideiuſſio præbita eſt, huius rei actionem qualibet ratione tardauerit, perſecutio rei quæ addicta eſt non excluditur. Alia.

Emancipati liberi præteriti, ſi uelint ſe miſcere paternæ hæreditati, & cum hijs, qui in poteſtate remanſerint, communis patris diuidere hæreditatem, antequam bonorum poſſeſſionem petant, de conferẽdo cauere cum ſatisdatione debebunt. Quod ſi ſatisdare non poſſunt, ſtatim ex fide bonorũ confuſionẽ, excepto peculio caſtrenſi, facere cogẽdi ſunt.

Emancipati filij ſi patris teſtamento fuerint prætermiſſi, & ſe paternæ hæreditati cum reliquis fratribus miſcere uoluerint, de confundendis rebus, quas à patre emancipationis tẽpore præceperint, fideiuſſores dare compelluntur, qui eos omnia diuiſioni refuſuros ſua fideiuſſione promittant. Quod ſi huiuſmodi fideiuſſores non dederint, ſtatim fide media confuſionem rerum omnium, quas acceperunt, facere cõpellunt: Exceptis tamen rebus, quas de caſtrenſi peculio habere probant.

DE CONTRAHENDA AVTORITATE. TIT. XI.

OB metum impendentis damni uicinus uicino ſatisdare debet, additis ſponſoribus ſuper eo, quod damni acciderit de communi pariete. Vtilitatis cauſa hoc cœpit obſeruari, ut ædificet quidem, cui ædificare intereſt. Cogatur uero ſocius portionis ſuæ impenſas agnoſcere. Interpretatio.

Si quando aliquibus uicinus paries ruinæ metum uideatur oſtendere, inuicem ſibi datis fideiuſſoribus, promittere debent, ut ſi cui uicinus paries damnum fecerit, à ſocio ſarciatur. Sed ſi ab uno ex hijs communis paries propter metum ruinæ fuerit reparatus, impenſas fabricæ ſocius illi pro portione ſua † præſtare cogendus eſt. † reſtaurare

R DE DONA-

DE DONATIONIBVS. TIT. XII.

SPecies extra dotem à matre, in honorem nuptiarum, præſente filia genero traditæ, donationē perfeciſſe uidentur. Alia.

Probatio traditæ, uel non traditæ poſſeſſionis, non tam in iure, quàm in facto conſiſtit. Ideoq; ſufficit ad probationem, ſi rem corporaliter teneant. Interpretatio.

Si inter aliquos de tradita, aut non tradita re naſcatur intentio, huius rei probatio non in iure, aut in ſcriptura, ſed in facto conſtat. Ideo ad omnem probationē ſufficit, ſi res ab eo, qui ſibi traditam aſſerit, teneatur. Alia.

Pater ſi filiofamiliæ aliquid donauerit, & in ea uoluntate perſeuerans deceſſerit, morte patris donatio conualeſcit. Alia.

Cum unius rei in duos donatio confertur, potior eſt ille cui res tradita eſt: Nec intereſt, poſterior quis, an prior acceperit, & acceptæ nec ne perſonæ ſint. Interpretatio.

Si aliquis unam rem duobus per legitimas ſcripturas donauerit, uni prius, & alteri poſtea, non quærendum eſt in hijs donationibus, qui prior, qui poſterior, ſed qui rem tradente donatore poſſederit, is eam, cui eſt tradita, poſſidebit, nec intereſt, utrum in parentes, an in extraneos talis ſit facta donatio. Alia.

Inuitus donator de euictione rei donatæ promittere non cogetur, nec eo nomine, ſi promiſerit, oneratur: Quia lucratiuæ rei poſſeſſor ab euictionis actione ipſa iuris ratione depellitur. Interpretatio.

Si aliquis rem iuris ſui, ſcriptura interueniente, donauerit, euictionis pœnam ſibi conſtituere inuiti non compelluntur. Ad quam etiamſi uolens promiſerit, non poteſt retineri: Quia res quæ lucrum alteri facit, damnū pro munere ſuo donatori inferre non poterit. Et ſi ad hanc rem is, cui donatum eſt, donatorem uoluerit attinere, ab hac actione omnimodis †reuocetur. Alia.

† remouetur.

† donare

Ei qui aliquem à latrunculis, uel hoſtibus eripuit, in infinitū †dare nō prohibetur, ſi tamen donatio, & non merces eximij laboris appellanda eſt: quia contēplatione ſalutis certo modo æſtimari non placuit. Int.

Siquis aliquē de imminenti periculo, id eſt, de latronū aut hoſtiū perſecutione, uel manu eripuit: quicquid uel quantum, aut ſi omnia is qui liberatus eſt, pro ſalutis ſuæ mercede donauerit, nec ab ipſo donatore, nec ab hæredibus eius repeti poteſt: Quia uitæ præmium nulla poteſt æſtimatione pretij penſari.

DE IVRE FISCI ET POPVLI. TIT. XIII.

† tædio

EIus bona, qui ſibi ob aliquod admiſſum flagitium mortem cōſciuit, fiſcus uendicat. Quod ſi †id odio uitæ, aut pudore æris alieni, uel ualetudinis alicuius impatientia hoc admiſit, non inquietabuntur, ſed ordinaria ſucceſſio relinquitur. Interpretatio.

† ingratitudine

Si quis ſibi pro aliquo admiſſo crimine mortem intulerit, facultates eius fiſcus uendicat: Nam ſi †per ingrauitudinem malæ uitæ, aut propter uerecundiā contracti

enormis

enormis debiti, uel impatientia ualetudinis, mortem ſibi intulerit, bona eius ſuis, aut legitimis hæredibus nullatenus auferuntur. Alia.

Ei etiam uelut indigno aufertur hæreditas, qui affinem uel cognatũ, cui ipſe ab inteſtato ſucceſſurus erat, teſtamentum facere prohibuit, aut ne iure ſubſiſteret, operam dedit. Alia.

Si pater uel dominus id teſtamentum, quo filius eius uel ſeruus hære des inſtituti ſunt, aut legatum acceperunt, falſum redarguant, nec obti- neant, fiſco locus eſt. Alia.

Aetati eius, qui accuſat teſtamentum, ſi non obtineat, ſuccurri ſolet in id, quod ita amiſit: maxime, ſi Tutoris, aut Curatoris conſilio actio inſtituta ſit.

DE FISCI ADVOCATO. TIT. XIIII.

IN ea prouincia, ex qua quis originem ducit, officium fiſcale adminiſtrare prohibetur, ne aut gratioſus, aut calumnioſus apud ſuos eſſe uideatur. Alia.

Quoties ſine autoritate iudicati Officiales alicuius bona occupant, uel deſcribunt, uel ſub obſeruatione eſſe faciunt, † addito Procuratore, iniuria ſubmouetur, † ut rei huius autores ad Præfectos Prætorio pu- niendi mittantur. Alia. († adito) († &)

Litem in perniciem priuatorum fiſco donari non oportet, nec ab eo- dem donata ſuſcipi. Interpretatio.

Imperatorem litis cauſa hæredem inſtitui inuidioſum eſt: Nec enim calumnian di facultatem ex Principali maieſtate capi oportet. Alia.

Ex nuda pollicitatione nulla actio naſcitur. Ideoq; eius bona, qui ſe hæ redẽ Imperatorẽ facturũ eſſe iactauerat, à fiſco occupari nõ poſſunt.

Priuilegiũ fiſci eſt, inter omnes creditores primũ locũ tenere. Alia.

Quicunq; à fiſco conuenitur, non ex indice, uel exemplo alicuius ſcri- pturæ, ſed ex autentico cõueniendus eſt, etſi cõtractus fides poſſit oſten di. Cæterum calumnioſam ſcripturã uim iuſtæ petitionis in iudicio ob- tinere non conuenit. Alia.

Eius bona, qui falſam monetam percuſſiſſe dicitur, fiſco uendicantur. Quod ſi ſerui, ignorante domino, id feciſſe dicantur, ipſi quidem ſummo ſupplicio afficiuntur, domino tamen nihil aufertur: Quia peiorem domi- ni cauſam ſerui facere, niſi forte ſcierit, omnino non poſſunt.

DE DELATORIBVS. TIT. XV.

OMnes omnino deferre alterum, & cauſam pecuniariã fiſco nũn tiare prohibentur. Nec refert, mares iſtud an fœminæ faciant, ſerui an ingenui, an libertini, an ſuos, an extraneos deferant:

omni enim modo puniuntur. Alia.

Serui fiſcales, qui cauſam domino prodere, ac nuntiare contendunt, deferre non uidentur, ſubornati ſanè reũ prodere coguntur. Ne † quod per ſe non poteſt, per alium deferat. Perinde autem ſubornatores ac delatores puniuntur. Interpretatio.

[† qui]

Si ſerui fiſcales aliquid domino nuntiauerint atq; prodiderint, delatores eſſe non uidentur. Sanè ſi aliquis eos ad hanc rem immiſerit uel inſtigauerit, eũ prodere cõpelluntur. Qui cum proditus ab illis fuerit, ita puniri iubetur, quemadmodum delatores pro iuris ordine puniuntur. Alia.

Damnati ſerui, ſiue poſt ſententiam, ſiue ante ſententiam dominorum facinora confeſſi ſint, nullo modo audiuntur, niſi forte reos deferant maieſtatis.

DE QVAESTIONIBVS HABENDIS. TIT. XVI.

IN criminibus eruendis quæſtio quidem adhibetur, ſed nõ ſtatim à tormentis incipiendũ eſt. Ideoq; prius argumentis quærendum eſt, etſi ſuſpicione aliqua reus arguatur, adhibitis tormentis de ſocijs & de ſceleribus ſuis confiteri compellitur. Alia.

Vnius facinoris plurimi rei ita audiendi ſunt, ut ab eo primum incipiatur, qui timidior, & teneræ ætatis eſſe uideatur.

DE TESTIBVS. TIT. XVII.

SVſpectus gratiæ teſtis ex eis uel maxime, quos accuſator de domo produxerit, uel uitæ † uilitas infamauerit, interrogari non placuit: In teſte enim & uitæ qualitas expectari debet, & dignitas. Alia.

[† humilitas]

In affinem uel cognatum inuiti teſtes interrogari non poſſunt. Alia.

Aduerſus ſeinuicem parentes & liberi, itemq; liberti nec uolentes ad teſtimonium admittendi ſunt: Quia ueritatis teſtimonium neceſſitudo perſonarum plerunq; corrumpit. Interpretatio.

Aduerſus ſeinuicem teſtimonium parentes & filij, uel liberti dicere prohibẽtur: Quia ueritatis profeſſionem propinquitatis affectio impedire cognoſcit. Alia.

Teſtes cum de fide tabularum nihil dicitur, aduerſus ſcripturam interrogari non poſſunt. Alia.

Hij qui falſe uel uarie teſtimonia dixerunt, uel utriq; parti † prodiderunt, aut in exilium aguntur, aut in inſulam relegantur, aut Curia ſubmouentur. Alia

[† prouiderint]

In re pecuniaria tormenta, niſi cum de rebus hæreditarijs quæritur, non adhibentur. Aliâs autem iureiurando, aut teſtibus explicantur.

DE SER-

DE SERVORVM QVAESTIONIBVS. TIT. XVIII.

SEruum de facto interrogari poſſe, ratio æquitatis oſtendit: Nec enim obeſſe ei debet, qui per ſeruum aliquid ſine cautione commodatum deponit. Interpretatio.

Seruum de facto ſuo in ſe interrogari poſſe præceptum eſt, ut ſi aliquid dominus eius per eum cuicunq; ſine cautione transmiſerit, aut commodauerit, ſi ille, cui traditum eſt, negare uoluerit, reſponſione ſerui, per quem res acta eſt, poſſit rei probatio non deeſſe. Alia.

Iudex tutelaris, itemq; ciuiri, ſi aliter de rebus hæreditarijs, uel de fide generis inſtrui non poſſunt, poterunt de ſeruis hæreditarijs habere quæſtionem. Interpretatio.

Si quando rerum hæreditariarũ quantitas, Tutore agente requiritur, ut poſſit hæreditatis quantitas inueniri, de ſeruis hæreditarijs haberi quæſtionem iure præceptũ eſt. Et ſi fortaſſe de filijs aliqua dubitatio habeatur, ut ueritas inueniri non poſſit, torqueri ſerui hæreditarij iubentur. Alia.

Serui alieni in alterius caput non niſi ſinguli torqueri poſſunt. Et hoc inuito domino non eſt permittendum, niſi delator, cuius intereſt quod intendit probare, pretia eorum, quanti dominus taxauerit, inferre ſit paratus, uel certe deterioris facti ſerui ſubire taxationem. Alia.

Seruo, qui ultro aliquid de domino confitetur, fides non accommodatur: Nec enim oportet in rebus dubijs ſalutem dominorum ſeruorum arbitrio committi. Alia.

Serui in caput domini, neq; à Præſide, neq; à Procuratore, neq; in pecuniarijs, neq; in capitalibus cauſis interrogari poſſunt. Alia.

Communis ſeruus in caput alterius † ex dñis torqueri non poteſt. † domini

Qui ſeruum ideo comparauit, ne in ſe torqueretur, reſtituto pretio poterit interrogari. Alia.

Seruus in caput eius domini, à quo diſtractus eſt, cuiq; aliquando ſeruiuit, in memoriã prioris dominij interrogari non poteſt. Alia.

Si ſeruus ad hoc fuerit manumiſſus, ne torqueatur, quæſtio de eo nihilominus † haberi non poteſt. Alia. † aliàs, haberi poteſt.

Quæſtioni eius latronis, quem quis obtulit, cum de eo confiteretur, fidem accommodari non conuenit, niſi id forte uelandæ conſcientiæ ſuæ gratia, quam cum reo habuit, feciſſe doceatur. Interpretatio.

Si latro quæſtioni ſubditus, de eo qui ipſum quæſtioni obtulit, confiteatur, credulitatem confeſſioni eius non conuenit adhiberi, niſi forte ad protegendam conſcientiam ſuam eum quæſtioni obtuliſſe rebus euidentibus approbetur. Alia.

Neq; accuſator per aliũ accuſare, neq; reus per aliũ defendi poteſt, niſi ingratum libertum patronus accuſet, aut rei abſentia defendatur.

In criminalibus cauſis nec accuſator, niſi per ſe, aliquē accuſare poteſt, neq; accuſatus per Procuratorē, aut aliam perſonam ſe defenſare permittitur, niſi forte ingratum libertum patronus accuſet. Alia.

Si pecunia data iudici reus abſolutus eſſe dicatur, idq; in eum fuerit comprobatum, ea pœna damnatur, qua reus damnari potuiſſet. Alia.

In conuictum reum, ſiue torqueri poſſit, ſiue non poſſit, pro modo admiſſi ſceleris ſtatuendum eſt. Interpretatio.

In eum reum, qui obiecti criminis ueritate conuincitur, ſiue torqueri poteſt, ſiue non poſſit, iudex quod ei uiſum fuerit iudicabit. Alia.

Reis ſuis edere crimina accuſatores cogendi ſunt: Scire enim oportet, quibus ſint criminibus reſponſuri.

DE ABOLITIONIBVS. TIT. XIX.

POſt abolitionem publicam à delatore ſuo reus intra triceſimū diem repeti poteſt, poſtea non poteſt. Alia.

Summa ſupplicia ſunt, crux, crematio, decollatio. Mediocrium autem delictorum pœnæ ſunt, metallum, ludus, deportatio. Minimæ, relegatio, exilium, opus publicum, uincula. Sanè qui ad gladium dantur, intra annum conſumendi ſunt.

DE ABACTORIBVS. TIT. XX.

ABactores ſunt, qui unum equum, duas equas, totidemq; boues, uel capras decem, porcos quinq; abegerint. Quicquid uero intra hunc numerum fuerit ablatū, in pœna furti pro qualitate eius, aut in duplū, aut in triplū cōuenitur, uel fuſtibus cæſus, in opus publicū unius anni datur, aut ſub pœna uinculorū domino reſtituitur.

† *renuntiãdus eſt*

Si ea pecora, de quibus quis litigat, abegerit, ad forū †non mittendus eſt, atq; ita conuictus, in duplū, uel in triplū, furis more, damnatur.

DE SACRILEGIIS. TIT. XXI.

QVi noctu manu facta, prædandi ac depopulandi gratia, templum irrūpunt, beſtijs obijciūtur. Si uero per diē leue aliquid de templo abſtulerint, uel deportantur honeſtiores, uel humiliores in metallum damnantur. Interpretatio.

Iſta quæ de templo dicta ſunt, de eccleſia loqui intelligenda ſunt de reliquo.

DE INCENDIARIIS. TIT. XXII.

† *ſubire*

QVi noctu fructiferas arbores, manu facta, ceciderint, ad tempus plerunq; in opus publicum damnātur, aut honeſtiores damnū † ſarcire cogentur, uel Curia ſubmouētur, uel relegantur.

DE VATI-

DE VATICINATORIBVS, ET VATICINATIONIBVS, ET MATHEMATICIS. TIT. XXIII.

Vaticinatores, qui ſe deo plenos aſſimulant, idcirco à ciuitate expelli placuit, ne humana credulitate publici mores ad ſpem alicuius rei corrumperentur.: uel certe ex eo populares animi turbarentur: Ideoq; primo fuſtibus cæſi ciuitate pelluntur, perſeuerantes autem, in uincula publica conijciuntur, aut in inſulam deportantur, uel certe relegantur. Alia.

Qui nouas, & uſu, uel ratione incognitas religiones inducũt, ex qui✝bus animi hominum moueantur, honeſtiores deportantur, humiliores capite puniuntur. Alia. ✝*indicant*

Qui de ſalute Principis, uel de ſumma reipublicæ, Mathematicos, Ariolos, Aruſpices, Vaticinatores conſulit, cum eo qui reſponderit capite punitur. Alia.

Non tantum diuinatione quis, ſed ipſa ſcientia, eiusq; libris melius fecerit abſtinere. Quod ſi ſerui de ſalute dominorum conſuluerint, ſummo ſupplicio, id eſt cruce afficiuntur. Conſulti autem ſi reſponſa dederint, aut in metallum damnantur, aut in inſulam ✝deportantur. ✝*relegantur*

DE SEDITIOSIS. TIT. XXIIII.

Autores ſeditionis & tumultus, uel concitatores populi, pro qualitate dignitatis, aut in crucem tolluntur, aut beſtijs obijciuntur, aut in inſulam deportantur. Alia.

Qui terminos effodiunt, uel exarant, arboréſue terminales euertunt, ſiquidem id ſerui ſua ſponte fecerint, in metallum damnantur, humiliores in opus publicum, honeſtiores in inſulam, amiſſa tertia parte bonorum, relegantur, ✝ aut exulare coguntur. Alia.

✝*Hanc clauſulam apparet irrepſiſſe in contextum, cum fuerit à diligenti aliquo margini aſcripta.*

Ciues Romani, qui ſe Iudaico ritu, uel ſeruos ſuos circũcidi patiũtur, bonis adẽptis in inſulã perpetuo relegãtur: Medici capite puniũtur.

Iudæi ſi alienæ nationis comparatos ſeruos circunciderint, aut deportantur, aut capite puniuntur.

AD LEGEM CORNELIAM DE SICARIIS, ET VENEFICIS. TIT. XXV.

Lex Cornelia pœnam deportationis infligit eis, qui hominẽ occiderint, eiusúe rei cauſa, furtiúe faciendi cum telo fuerint. Et qui uenenum hominis necandi cauſa habuerint, uendiderint, comparauerint, falſum teſtimonium dixerint, quo quis perierit, mortisúe cauſas præſtiterint: Ob quæ omnia facinora, honeſtiores pœna

capitis

capitis uindicantur: humiliores uero in crucem tolluntur, aut beſtijs obijciuntur. Alia.

Qui aut uenenũ, aut quodcunq; ingenio uel dolo, qualiter homo occidatur, excogitauerit, capite puniatur. Alia.

Qui hominem occiderit aliquando abſoluitur. Et qui non occidit, ut homicida damnatur. Conſiliũ enim uniuſcuiuſq;, non factum puniendũ eſt. Ideoq; quicunq; uoluntarie occidere uoluit, ſi id cauſa aliqua perpetrare non potuerit, ut homicida punietur. Et is, qui caſu iactu teli hominẽ imprudenter occiderit, abſoluitur. Alia.

Qui latronẽ cædem ſibi inferentem, uel aliàs quemlibet ſtupro occiderit, puniri non placuit. Alius enim uitam, alius pudorem publico facinore defendit. Alia.

Iudex, qui in caput fortunasq; hominis pecuniam accepit, in inſulam, bonis ademptis deportetur. Alia.

Mandatores cædis perinde ut homicidæ puniuntur. Alia.

Si putator ex arbore cum ramum deciderit, & non proclamauerit, ut uitaretur, atq; ita præteriens eius ictu homo perierit, etſi in legem nõ incurrit, in metallum damnatur. Alia.

Qui hominem inuitum, libidinis aut mercedis cauſa caſtrauerit, caſtrandumúe curauerit, ſiue is ſeruus, ſiue liber ſit, capite puniatur. Honeſtiores, publicatis bonis in inſulam deportantur. Alia.

Qui abortionis & amatorium poculum dant, etſi id dolo non faciant, tamen mali exempli res eſt. Humiliores in metallum, honeſtiores in inſulam, amiſſa parte bonorum relegantur. Quod ſi ex hoc homo aut mulier perierit, ſummo ſupplicio afficiuntur. Alia.

Qui ſacra impia nocturnáue obcantare obligauerint, fecerint, faciendáue curauerint, aut cruci ſuffigũtur, aut beſtijs obijciũtur. Alia.

Qui hominem immolauerint, eiusq; ex ſanguine litauerint, phanum, templumúe polluerint, beſtijs obijciuntur. Vel ſi honeſtiores ſint, capite puniuntur. Alia.

Magicæ artis conſcios ſummo ſupplicio affici placuit, id eſt, beſtijs obijci, aut cruci ſuffigi. Ipſi autem Magi uiui exuruntur. Alia.

Libros magicæ artis apud ſe neminẽ habere licet: at penes quoſcunq; reperti ſint, bonis ademptis, ambuſtisq; hijs publice, in inſulam deportantur. Humiliores capite puniũtur. Non tantum huius artis profeſſio, ſed etiam ſcientia prohibita eſt. Alia.

Si ex eo medicamine, quod ad ſalutẽ hominis, uel ad remedium datum erat, homo perierit, is qui dederit, ſi honeſtior fuerit, in inſulam †relegetur. Humilior autem capite puniatur.

† deportatur

AD LEGEM POMPEIAM DE PARICIDIIS. TIT. XXVI.

LEge Pompeia de paricidijs tenetur, qui patrẽ, matrem, auũ, fratrem, ſororem, patronum, patronam occiderit, etſi antea inſuti culleo in mare præcipitabantur, hodie tamen uiui exuruntur, uel ad beſtias dantur.

AD LEGEM CORNELIAM TESTAMENTARIAM. TIT. XXVII.

LEge Cornelia teſtamentaria tenetur, qui teſtamentũ, quodúe aliud inſtrumentum falſum, † ſciens dolo malo ſcripſerit, recitauerit, ſubiecerit, ſuppreſſerit, amouerit, reſignauerit, deleuerit, quodúe aliud ſignum adulterinum exculpſerit, perfecerit, expreſſerit, amouerit, reſeruauerit: quiúe nummos aureos, argenteos, adulterauerit, lauerit, conflauerit, raſerit, corruperit, uitiauerit, uultúue Principum ſignatam monetam, præter adulterinam, reprobauerit: honeſtiores quidem in inſulam deportantur, humiliores autem aut in metallum damnantur, aut in crucem tolluntur. Serui autem poſt admiſſum manumiſſi capite puniuntur. Alia.

† inſciens doloſe

Qui ad falſum teſtimoniũ perhibendum, uel uerum nõ perhibendum pecuniam acceperit, dederit, iudicemúe, ut ſententiam ferret, corruperit, corrumpẽdumúe curauerit: humiliores capite puniuntur, honeſtiores publicatis bonis cum ipſo iudice in inſulam deportantur. Alia.

Iudex, qui contra ſacras Principũ conſtitutiones, contráue ius publicũ, quod apud ſe recitatũ eſt, pronuntiat, in inſulã deportatur. Int.

Quicunq; iudex oblatas ſibi in iudicio leges, uel iuris ſpecies audire noluerit, & contra eas iudicauerit, ex ea re conuictus in inſulam deportetur. Alia.

Qui rationes, acta, libellos, album propoſitum, conteſtationes, cautiones, chirographa, epiſtolas, ſciens dolo malo in fraudem alicuius † læſerit, mutauerit, ſubiecerit, ſubſcripſerit, quidúe inaurauerit, argentauerit, æs, ſtannumúe ſubiecerit, falſi pœna coherceտur. Alia.

† deleuerit

Ampliſſimus Ordo decreuit, eas tabulas, quæ publici, uel priuati cõtractus ſcripturam continent, adhibitis teſtibus ita ſignari, ut in ſummã marginis ad mediam partẽ perforatæ, triplici lino conſtringantur, atq; impoſitũ ſupra linum ceræ ſigna imprimantur, ut exteriores ſcripturæ fidẽ interiori ſeruẽt. Aliter tabulæ prolatæ nihil momenti habent. Alia.

Qui teſtamentum aperuit, recitauerit, † ſignauerit, pœna legis Corneliæ tenebitur, & plerunq; aut humiliores in metallum damnantur, aut honeſtiores in inſulam deportantur.

† reſignauerit

Si quis inſtrumenta utilitatis ſuæ à Procuratore ſuo uel Cognitore aduerſario prodita eſſe conuicerit, tam Procurator, quàm Cognitor, ſi humiliores ſunt, in metallum damnantur: ſi honeſtiores, adempta dimidia parte bonorum in perpetuum relegantur. Interpretatio.

Inſtrumenta penes ſe depoſita quicunq; alteri, altero abſente, tradiderit, uel aduerſario prodiderit, pro perſonæ eius conditione, aut in metallum damnetur, aut in inſulam relegetur. Alia.

Qui falſis inſtrumentis, actis, epiſtolis, reſcriptis, ſciens dolo malo uſus fuerit, pœna falſi cohercetur. Ideoq; humiliores in metallum damnantur, honeſtiores in inſulam deportantur. Alia.

Si quis ſibi falſum nomen impoſuerit, genus, parentesúe finxerit, quodq; alienum interceperit, poſſederit, pœna legis Corneliæ De falſis cohercetur. Alia.

† militiamq; Qui inſignibus altioris ordinis utuntur, † ſi malitia confingunt, quo quem terreant, uel concutiant, humiliores capite puniuntur, honeſtiores in inſulam deportantur. Alia.

Siqui de iudicis amicitijs, uel familiaritate mentientes, euentus ſententiarum eius uendunt, quidúe obtentu nominis eius agunt: conuicti pro modo delicti, aut relegantur, aut capite puniuntur.

AD LEGEM IVLIAM DE VI PVBLCA ET PRIVATA. TIT. XXVIII.

LEge Iulia de ui publica damnatur, qui aliqua poteſtate præditus, ciuem Romanum antea ad populum, nunc Imperatorem appellantem, necarit, necariúe iuſſerit, torſerit, uerberauerit, condemnauerit, in publica uincula duci iuſſerit. Cuius rei pœna in humiliores capite, in honeſtiores inſulæ deportatione cohercetur. Alia.

Hac lege excipiuntur, qui artem ludicram faciunt. Iudicati etiam & confeſſi, qui ideo in carcerem duci iubentur, quod ius dicenti non obtemperauerint, quidúe contra diſciplinam publicam fecerint. Tribuni etiam militum, & Præfecti claſſium, alarumúe, ut ſine aliquo impedimento legis Iuliæ per eos militare delictum cohercerí poſſit. Interpretatio.

Lege Iulia decretum eſt, ut pro uiolentia publica damnetur, quicunq; iudex appellantem, ut ad Principis præſentiam ducatur, ingenuum hominem, uel ciuem Romanũ factum torſerit, occiderit, uel occidi iuſſerit, uel in uinculis publicis aſtrinxerit, uel flagellis cæciderit, aut damnare præſumpſerit. Pro qua re humiliores perſonæ iudicio capitis puniuntur, honeſtiores in inſulã relegantur. Sed † à legis iſtius † ad pœna de aliquibus præceptum eſt, etiamſi ad Principem appellauerint, poſſe torqueri, uel damnari, ſiquos in ludicra arte offenderint, uel iudicio fuerint condemnati, aut de crimine ſuo confeſſi. Et qui propter hoc in carcerem rediguntur: quia ſecundum leges ſententiæ iudicis parére noluerint. Vel ſi contra diſciplinam publi-

eam cõmmiſiſſe aliquid conuincantur. Tribuni quoq; militum, & præpoſiti nauium, & præfecti alarum, & omnes ſine impedimento legis Iuliæ, etiam poſt appellationem poſſunt pro culpæ ſuæ qualitate aut damnari, aut uerberari. Alia.

Lege Iulia de ui publica & priuata tenentur, qui quẽ armatis hominibus poſſeſſione, domo, uilla, agróue deiecerit, expugnauerit, obſederit, clauſerit, idúe ut fieret, hoĩes cõmodauerit, locauerit, cõduxerit, quiúe cœtum, concurſum, turbam, ſeditionem, incendium fecerit, funerari, ſepeliriúe aliquem prohibuerit, funusúe eripuerit, turbauerit. Et qui eum, cui aqua & igni interdictũ eſt, receperit, celauerit, tenuerit. Quiúe cum telo in publico fueri. Ttempla, portas, aliudúe quid publicum armatis obſederit, cinxerit, clauſerit, occupauerit. Quibus omnibus conuictis, ſi honeſtiores ſint, tertia pars bonorum eripiatur, & in inſulam relegẽtur, humiliores in metallum damnentur. Alia.

Creditor chirographarius ſi ſine iuſſu Præſidis per uim debitoris ſui pignora, cum non habuerit obligata, acceperit, in legem Iuliam de ui priuata committit. Fiduciam uero & pignora apud ſe depoſita perſequi, & ſine autoritate iudicis uindicare non prohibetur.

DE LEGE IVLIA PECVLATVS. TIT. XXIX.

SI quis fiſcalem pecuniam attrectauerit, ſurripuerit, mutauerit, ſeu in ſuos uſus conuerterit, in quadruplum eius pecuniæ, quã ſuſtulit condemnetur.

AD LEGEM IVLIAM REPETVNDARVM. TIT. XXX.

IVdices Pedanei, ſi pecunia corrupti dicantur, plerunq; à Præſide aut Curia ſubmouentur, aut in exilium mittuntur, aut ad tempus relegantur. Interpretatio.

Si Pedanei Iudices, id eſt, qui ex delegatione cauſas audiunt, in audientia cauſæ corrupti, contra iuſtitiam iudicaſſe conuicti fuerint, à iudice prouinciæ aut Curia ſubmouentur, aut in exilium mittuntur, aut ad tempus relegantur.

AD LEGEM IVLIAM MAIESTATIS. TIT. XXXI.

LEge Iulia maieſtatis tenetur is, cuius ope, cõſilio, aduerſus Imperatorem, uel rempub. arma mota ſunt, exercitusúe eius in inſidias deductus eſt, quiúe iniuſſu Imperatoris bellum geſſerit, delectumúe habuerit, exercitum comparauerit, ſollicitauerit, deſeruerit Imperatorem. Hijs antea in perpetuum aqua & igni interdiceba-

tur, nunc uero humiliores beſtijs obijciuntur, uel uiui exuruntur, honeſtiores capite puniuntur. Quod crimen non ſolum facto, ſed & uerbis impijs ac maledictis maxime exacerbatur. Alia.

In reum maieſtatis inquiri prius conuenit, quibus opibus, qua factione, quibus hoc autoribus fecerit: Tanti enim criminis reus, non obtentu adulationis alicuius, ſed ipſius admiſſi cauſa puniendus eſt. Et ideo cum de eo quæritur, nulla dignitas à tormentis excipitur.

AD LEGEM IVLIAM AMBITVS. TIT. XXXII.

† uel prouinciã

PEtiturus magiſtratus, † uel prouinciæ ſacerdotium, ſi turbam ſuffragiorum cauſa conduxerit, ſeruos aduocauerit, aliamúe quam multitudinem conduxerit, cõuictus ut uis publicæ reus, in inſulam deportatur.

DE POENIS MILITVM. TIT. XXXIII.

SI pecunia accepta miles cuſtodiã dimiſerit, capite puniẽdus eſt. Et certe quæritur, cuius criminis reus dimiſſus eſſe uideatur.

Qui cuſtodiam militi proſequẽti magna manu excuſſerint, capite puniuntur.

QVANDO APPELLANDVM SIT. TIT. XXXIIII.

QVoties iuſiurandum poſtulatur, eo tempore appellandum eſt, quo defertur, non quo iuratur. Interpretatio.

Siquando, dum cauſa à iudice auditur, ſacramentum petente uno ex litigatoribus, alter obtulerit, litigator qui iudicibus appellare uoluerit, tunc appellare debet, quando ſacramentũ offertur, non poſtq̃ iuratur.

DE CAVTIONIBVS ET POENIS APPELLATIONVM. TIT. XXXV.

NE liberum quis & ſolutum haberet arbitrium retractandæ & reuocãdæ ſententiæ, & pœnæ & tẽpora appellatoribus præſtituta ſunt. Quod niſi iuſte appellauerint, tempora ad cauendum in pœna appellationis quinq; dierum præſtituta ſunt. Igitur ignorans, ſi in eo loco, tibi appellauit, cauere debet, ut ex die acceptarum literarum continui quinq; dies computẽtur. Sin uero longius, ſalua dinumeratione integri quinq; dies cum eo ipſo quo literas acceperit cõputantur. Int.

Propter ſuperfluã appellatorũ licentiam, ne in retractandis, uel reuocandis ſententijs liberum habere arbitriũ uideantur, & tempora appellationis, & pœnæ cõſtitutæ ſunt, ut quicunq; iudici, qui cauſam eius audiuit, appellare, & ad alium iudicem prouocare uoluerit, intra quinq; dies appellet, & hijs ipſis quinq; diebus ad iudicẽ, quem prouocauerit, ſine aliqua diſſimulatione perueniat. Et ipſe dies, quo accepit literas, in hijs quinq; diebus ſpecialiter cõputetur. Quod ſi longius iter ſit,

exceptis hijs quinq; diebus, ſpatiū dierum, quo iter agi poſſit, cōputetur. Alia.

Ne quis in captionem uerborum in cauendo incidat, expeditiſſimum eſt, pœnam ipſam, uel quid aliud pro ea deponere. Neceſſe enim non habet ſponſorem quis fideiuſſoreúe dare, aut præſentem eſſe, ſed ſi contra eum fuerit pronuntiatum, perdit quod depoſuit. Interpretatio.

Si quando inter litigatores de dando præſentiæ ſuæ fideiuſſore contentio eſt, ſi aliquis in cautione uerborum uel præiudicium timeat, & propter hoc fideiuſſorem dare nolit, poteſt certum aliquid de rebus ſuis pœnæ cauſa deponere. Sed ſi contra eum fuerit iudicatum, & ipſe defuerit, perdat quod depoſuit. Alia.

Quoties in pœna appellationis cauetur, tam unus, quàm plures fideiuſſores, ſi idonei ſunt, dari poſſunt. Sufficit etiam per unum idoneum † ſolennitatis pœnam conſtitui. Alia. †*indemnitatis pœna conſuli*

Si plures appellāt, una cautio ſufficit. Et ſi unus caueat, oībus uincit.

Si in una cauſa multi appellent, unā pro omnibus fieri ſufficit cautionem. Et ſi in communi cauſa unus cauerit, & uicerit, omnes, quibus una cauſa eſt, uiciſſe uidentur. Alia.

Cum à pluribus ſententijs prouocatur, ſingulæ cautiones † faciendæ ſunt, & de ſingulis pœnis ſpondendum eſt. Interpretatio. †*exigendæ*

Cum de multis cauſis à iudicum ſententijs appellatum fuerit, ſingulæ cautiones de ſingulis ſententijs faciendæ ſunt. Et in ſingulis cautionibus ſingulæ pœnæ ſpecialiter appellatoribus inſerendæ. Alia.

Modus pœnæ, in qua quis cauere debet, ſpecialiter in cautione exprimendus eſt, ut ſit in qua ſtipulatio committatur. Aliter enim recte cauiſſe non uidetur. Alia.

Aſſertor ſi prouocet, in eiuſmodi † tertia cauere debet, quanti cauſa æſtimata eſt. †*aſſertione forte legendū.*

DE DIMISSORIIS LITERIS. TIT. XXXVI.

AB eo quo appellatum, ad eū qui de appellatione cogniturus eſt, literæ dimiſſoriæ dirigantur, quæ uulgo Apoſtoli appellãtur, quorum poſtulatio & acceptio intra quintum diem ex officio facienda eſt. Interpretatio.

Iſta ſuperius ſub titulo de cautionibus & pœnis appellationum eſt. Alia.

Qui intra tēpora præſtituta dimiſſorias non poſtulauerit, uel acceperit, uel reddiderit, præſcriptione ab agendo ſubmouetur.

DE REDDENDIS CAVSIS APPELLATIONVM. TIT. XXXVII.

MEritum appellationis cauſæ capitalis, & ipſam rationē ſtatus, non niſi per noſmetipſos proſequi poſſumus. Nemo enim abſens aut duci in ſeruitutem poteſt, aut damnari.

Si quando in cauſa capitali, ſimiliter in cauſa ſtatus, id eſt, ingenuitatis uel ſeruitutis appellatum fuerit, non per Procuratores, ſed ipſis præſentibus eſt agendum: Quia nemo abſens aut capite damnari poteſt, aut ſententiā ſeruitutis excipere.

Moratorias appellationes, & eas, quæ ab executoribus & confeſſis fiunt, recipi non placuit. Interpretatio.

Quicunq; non confidentia iuſtæ cauſæ, at cauſa afferendæ moræ, ne contra eum ſententia proferatur, appellauerit, uel ſi de facto ſuo confeſſus, ne addicatur appellare uoluerit, huiuſmodi appellationes non recipiuntur. Alia.

Eum qui appellat, cum conuicio ipſius iudicis appellare non oportet. Ideoq; quod ita factum eſt, arbitrio Principis uindicatur.

POST PROVOCATIONEM QVID OBSERVANDVM SIT. TIT. XXXVIII.

Quoties poſſeſſor appellat, fructus medij temporis deponi cõuenit. Quod ſi petitor prouocet, fructus in cauſa depoſiti eſſe non poſſunt, nec recte eorum nomine ſatiſdatio poſtulatur.

Quoties poſt auditam cauſam iudici poſſeſſor appellat, fructus poſſeſſionis de qua agitur, dum ſecundæ audientiæ euentus in dubio eſt, merito ſequeſtratur: Nam ſi petitor appellauerit, hoc ab eo non poteſt poſtulari: quia non poteſt ſequeſtrare quod non habet. Alia.

Si propter prædia urbana uel mancipia appelletur, impenſiones eorum uel mercedes, uecturæ etiam, ſi de naui agatur, deponi ſolent.

DE MERITIS APPELLATIONVM. TIT. XXXIX.

Omni modo puniendum eſt, ut quoties iniuſta appellatio pronuntiatur, ſumptum, quos dum requiritur aduerſarius impendit, reddere cogatur non ſimplum, ſed quadruplum. Int.

Siquando cuiuſcunq; inſtituta appellatio iniuſta pronuntiatur, ſumptus, quos dum ſequeretur aduerſarium ſuum compulit ſuſtinere, nõ in ſimplum, ſed in quadruplum ei reformare cogetur.

IVLII PAVLI SENTENTIARVM RECEPTARVM LIBRI QVINTI ET VLTIMI FINIS.

CODICIS

CODICIS GREGORIANI LIBER PRIMVS.

DE TRANSACTIONIBVS.

Imp. Gregorianus A. ad † Licium Timotheum. † *Licinium*

Tranſactionis placitum ab eo interpoſitum, cui cauſam actionis, non deciſionis litis mandaſti, nihil petitioni tuæ derogabitur. Dat. x. Cal. Ian. Pio, & Pontiano COSS.

Interpretatio.

† Siquando per mandatũ Procurator litis fuerit inſtitutus, & de † petitione cauſæ in ipſo mandato nihil continetur adſcriptum, litigare poteſt, componere penitus non præſumat. Quod ſi compoſuerit, non ualebit. † *Siquis* † *cõpoſitione*

CODICIS GREGORIANI LIBER SECVNDVS.

TITVLI LIBRI SECVNDI.

Si aduerſus donationes ſponſis factas in integrum reſtitui uelit.
Si maior fuerit prouocatus.
De inofficioſo teſtamento.

SI ADVERSVS DONATIONES SPONSIS FACTAS IN INTEGRVM RESTITVI VELIT. TIT. I.

Impp. Valerianus, & Galienus AA. & Valerianus Cæſar, † Sabino Octauiano ſuo Salutem. † *Albino*

Precibus tuis & iuris autoritas, & æquitas aſſiſtit: Neq; enim dubium eſt, ea quæ ſponſæ affinitatis contrahendæ cauſa à minore donantur, repeti non poſſe: Quando huiuſcemodi cauſas communis uoti complendi ratio prouocet, propter quæ & in integrum reſtitutio denegatur, tametſi inter minores uerti uideatur. Nec diſcrepat ab hĳs, qui legitimæ ætatis ad huiuſcemodi contractus prodeunt. Quare quæcunq; Iulius Agrippinus, vel. filiæ tuæ animo ſponſæ donauit, repetere nullo modo poterit. Ac ſi facere tentauerit, opponit autoritatem ſuam Iulius Donatus

natus, V C. PF. V. amicus noſter, ut tam improba petitio repellatur.

† III. Dat. † pridie Id. Iun. Aemiliano & Baſſo COSS. Interpretatio.

Iure & legibus continetur, ut minoribus contra ea, quæ intra XXV. annos male geſſerint, per integri reſtitutionem debeat ſubueniri. Sed in hoc tantum caſu præſenti lege remouentur, ut ſi quid minores pro coniunctione matrimonij ſponſalitia largitate donauerint, per obtentum integri reſtitutionis nullatenus debeant reuocare. Quod ſimiliter iuxta Nouellam legem & De dote ſeruabitur.

SI MAIOR FVERIT PROVOCATVS. TIT. II.

† Hedio — Impp. Philippus A. & Philippus Cæſar, † Aelio Maximo.

Minoribus annis deceptis, non decipiētibus ſubuenitur. Et ideo ſi ad circunueniendum emptorem mentitus eſt, ætate ex aſpectu te maiorem annis probare effeciſti lubricum fruſtra pudentes. PP. pridie Id. Nouēb. Philippo A. & Titiano COSS. Int.

† cōſcripſerit — Si quis decipiendi animo maiorem ſe inſtrumentis quibuſcunq; eſſe † conſenſerit, & poſtea per ætatis ueniam contra hoc uenire tentauerit, nullatenus audiatur: quia deceptus non eſt, ſed ipſe alium uoluit fraude decipere.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO. TIT. III.

Imp. Alexander A. Valeriæ Celeſtinæ.

Dos quæ à patre nubēti filiæ data eſt, aut in obligatione conſtituta, in quarta, quā habere ex bonis patris debet, ne inofficioſum teſtamentum poſſit accuſari, non computatur: Quoniam uiuente patre, bonis eius fuit ſeparata. Imperite itaq; introducit querela cautionis à marito tuo emiſſa, quaſi nō omnia tradita ei eſſent, cum etſi uerum ſit quod ſcriptura continetur, non perimitur querela inofficioſi teſtamenti, ſi ex iudicio patris ſupremo quarta filiæ non ſuppletur, quam inteſtato patre pro portione ſua habere debuit. PP. IIII. Cal. Sept. Maximo II. & Aemiliano COSS.

† & Valerianus — Imp. Alexander A. † Valeriæ Rufinæ.

Si ex uoluntate patris, qui tres ex ſe natos relinquit hæredes, tertiæ portionis quarta ad te ſine ulla diminutione peruenire non potuit, inofficioſi teſtamēti accuſationem inſtituere non prohiberis. In † quarta tamē († qua) parte ea quæ ante à patre filiæ in dotem data ſunt, non placet computari. Quæ etiam in bonis mariti ſunt, & à patrimonio patris, uiuente eo, ſeparata fuerint. PP. III. Cal. Septemb. Maximo & Aemiliano COSS.

Si pater pro filia dotē tradiderit, aut certe genero pro ipſa dote fecerit cautionē, uel ſe promiſſionis uinculo obligauerit, & mortis tempore Falcidiam filiæ pater de hijs rebus, quas mortis tempore dereliquit, non dimiſerit, de inofficioſo patris teſta

mento

mento agere filia non prohibetur. Illud etiam, quod pro ea à patre in dotem datum eſt aut promiſſum, in Falcidia non poterit imputari. Nam ea, quæ pater uiuus in dotis conditione aut promiſerit, aut tradiderit, de bonis eius antequam moreretur, diſceſſiſſe, & aliena eſſe noſcuntur. Similis erit & de ſponſalitia donatione conditio.

CODICIS GREGORIANI LIBER TERTIVS.

TITVLI LIBRI TERTII.

De petitione hæreditatis.
De rei uindicatione.
Si ſub alterius nomine res empta fuerit.
De familia herciſcunda, & communi diuidundo.
Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negociū geſtū eſſe dicitur.

DE PETITIONE HAEREDITATIS. TIT. I.

† Conſtantinus A. † Pontio Ingenuo. †Antonius †Potentio

FRuctus ante litem conteſtatam perceptos malæ fidei poſſeſſores reſtituere placuit. PP. XII. Cal. Iul. Romæ, Duobus Aſpris COSS.

DE REI VINDICATIONE. TIT. II.

Imp. † Gordianus A. Aurelio Alexandro. †Gratianus

VIneas in alieno agro inſtitutas ſolo cedere, & ſi à malæ fidei poſſeſſore id factum ſit, ſumptus eius nomine erogatur, per retentionem ſeruari non poſſe, incognitum non eſt. PP. IIII. Id. Mar. † Tatio & Prætextato COSS. Interpretatio. †Attico

Siquis uineas in aliena terra poſuerit, ad illum ſine dubio pertinebūt, cuius terra eſſe probatur. Qui ſi ſolum neſciens alienum, dum id bona fide ſe crediderit poſſidere, ſumptus quos in ipſis uineis ponendis fecit, à domino terræ recipiat. Si uero ſciens in alieno poſuit, & uineas reſtituat, & expenſas penitus non requirat.

Imp. Philippus A. & Philippus Cæſar, Aurelio, Victorino, Marco, & Valerio.

Aedificium in alieno agro extructum, ſolo cedere, ſumptusq́ eius nomine factos, non niſi bonæ fidei emptorem per retentionem poſſe ſeruare certiſſimi iuris eſt. PP. Cal. Octob. * COSS. Interpretatio.

Pariter de ædificijs, uel de reliquis rebus in alieno ſolo poſitis, ſicut ſuperius dictum eſt, forma ſeruabitur.

Imp. Philippus A. & Philippus Cæſar, Aurelio Antonio.

Partus ancillæ matris ſequitur conditionē, nec ſtatū in hac ſpecie pa-

† XIIII. tris conſiderari, explorati iuris eſt. PP. † X. Cal. Nouemb. Philippo A. & Titiano COSS.

† & Philoxi- mæ. Impp. Diocletianus & Maximianus AA. Aureliæ † Philoxenæ.

Quotes eadem res à domino diuerſis temporibus pluribus uenunda tur, cum potiorem eſſe, cui poſſeſſio primum data eſt. PP. XIII. Cal. † Aquilino Maij. Maximo & † Aquilo COSS.

Impp. Diocletianus & Maximianus AA. Aureliæ Mammæ.

Si neq; mandato, neq; ratum habente maritus tuus poſſeſſionem iuris tui alienauit, non prohiberis rem tuam uindicare, intercedente Rectore † Id. prouinciæ. PP. VIII. † Cal. Martij, Diocletiano A. III. & Maximia- ano COSS.

SI SVB ALTERIVS NOMINE RES EMPTA FVERIT. TIT. III.

Impp. Valerianus, & Galienus AA. Aurelio Auſonio.

INſtrumentis ſcriptura non oberit, quod nomen contineat al- † Imperatoris terius † emptoris, ad cuius fidem ipſe confugeris, cum domi- nium poſſeſſionis, quod habuiſſe te ſemper, & adhuc habere † Iul. proponis, ſecurus obtineas. PP. Cal. † Iun. Aemiliano & Baſſo COSS.

Impp. Diocletianus, & Maximianus AA. Aelio Ingenuo.

Si nomine quidem uxoris tuæ emptionem feciſti, uerum pecuniam de proprio numeraſti, et ipſe inductus es in poſſeſſionē, ac negocium tibi geſtum eſt, idq; euidenter probabitur, Præſes prouinciæ uim tibi ſuper † Mart. iure tuo inferri prohibebit. PP. IIII. Id. † Maij. Maximo II. & † Aqui- † Aquilone lio COSS.

Interpretatio.

Quoties aut maritus, aut alia quæcunq; perſona, agrum, aut quancunque rem, ſua pecunia, & uxoris, aut cuiuſcunq; alterius nomine uoluerit comparare, & is qui pecuniam dat, in rem fuerit intromiſſus, & ipſe qui pecuniam dedit, rem com- paratam cognoſcitur poſſediſſe, poteſt hoc præiudicio laborare, quia alterius nomi ne res legitur comparata. Quod ſi uero cuius nomine comparatæ ſunt, ipſi traditæ ſunt, uel ab ipſo poſſeſſæ, is qui pecuniam ſuam pro hac re datam fuiſſe probaue- rit, rem quidem comparatam non poteſt uendicare, ſed pecuniam poteſt à poſſeſſo re recipere, quæ duæ res cum quo fuerint, eius dominum faciunt meliorem.

DE FAMILIA HERCISCVNDA, ET COM MVNI DIVIDVNDO. TIT. IIII.

Imp. Gordianus A. Sextio Iuuenali.

EX re certa hæredem inſtitutum ſic haberi, ac ſi eius rei comme moratione hæres inſtitutus fuiſſet, ſanè officio familiæ herciſ- cundæ iudicio conuenire non prohiberis, ut non plus emolu- menti

menti conſequatur, quàm alioqui eſſet habiturus. At ſi re certa hæres inſtitui potuiſſet, & in dubium non uenit, Falcidiam quoque in matris teſtamento renuntiaſti, ſera prece ſubueniri tibi deſideras. PP. XV. Cal. Nouemb. Arriano & Papo COSS. Interpretatio.

Siquis per teſtamentum hæredem aliquem appellauerit, & rem certam, id eſt, aut poſſeſſionem, aut mancipia, aut quamlibet aliam ſpeciem, de qua dubietas eſſe non poſſit, ſub hæredis uocabulo dimiſerit, cui hæredis nomen impoſuerit, ad eum & illa quæ non ſunt nominata peruenient.

Impp. Valerianus & Galienus AA. Antonio Potito.

Si domũ, cuius meminiſti, pater tuus, cum in poteſtate eius ageres, nomine tuo donandi animo comparauit, iure quidem non ſubſiſtere donationem ſcire debuiſti. Verum ſi in extremum fati diem pater eadẽ animi deſtinatione durauit, iudicium eius, iuxta formam conſtitutam, eſſe ſeruandum, indubitati iuris eſt. PP. XI. Cal. April. Seculari † II. & † XII. Donato COSS. Interpretatio.

In hac lege ſimilis erit & de donatione conditio, quam filiusfamiliâs à quocunque perceperit. Sed hoc amplius habet, quod ſi maior fuerit iſta donatio, quæ nomine filijfamiliâs facta eſt, ut omnis facultas patris quartam eius rei, quã filius donatã accepit, implere non poſſit, reliquis filijs de hac ipſa donatione Falcidia ſuppleatur.

QVOD CVM EO QVI IN ALIENA POTESTATE EST NEGOCIVM GESTVM ESSE DICITVR. TIT. V.

Imp. Alexander A. Septimiæ Muſæ.

MAcedoniani ſenatuſconſulti autoritas petitionem eius pecuniæ non impedit, quæ filiofamiliæ ſtudiorum cauſa † egenti, † agenti ad neceſſarios ſumptus ſuos patris pietas non recuſaret, credita eſt. Sed ex contractu filij, poſt mortem eius, de peculio actio in patrem competere ita demum poteſt, ſi anni utilis ſpatium petitionem non impedit. Sanè ſi iuſſu patris datum ei probetur, nec in quos uſus uerſa ſit pecunia exquiri neceſſe eſt. Et perpetua in patrẽ, etiam mortuo eo filio, actio eſt. PP. pridie Cal. Mart. Agricola & Clementino COSS.

Interpretatio.

Senatuſconſultum Macedonianũ præcepit, ut filiofamiliâs pecunia non credatur: Nam hæc conſtitutio iubet, ut pro ſtudio literarũ, ſi quis filiofamiliæ pecuniã dederit, hanc ei pater ſine aliqua obiectione reſtituat. Quod ſi ipſe filiusfamiliâs in peregrinis fortaſſe defecerit, intra anni ſpatium, qui pecuniam commodauit de peculio poteſt petere, ut ſibi debitum reformetur. Quod ſi pater iuſſerit ut pecunia præſtaretur, non quærendum eſt, quid de ea pecunia fecerit, ſed debitum pater ſine mora reſtituat.

CODICIS GREGORIANI LIBER QVARTVS.

TITVLI LIBRI QVARTI.

Si debito perſoluto inſtrumentum apud creditorem remanſerit.
Si amiſſis, uel debitori redditis inſtrumentis, creditum petatur.
Quibus res iudicata non noceat.

SI DEBITO PERSOLVTO INSTRVMENTVM APVD CREDITOREM REMANSERIT. TIT. I.

Impp. Seuerus & Antoninus AA. Octauio Priſco.

SI exoluta eſt pecunia, nihil obeſt ueritati quod cautio integra manet apud creditorem. PP. Pridie Id. Iun. Antonino II. & Geta COSS.

† Valentinianus

Impp. † Valerianus & Galienus AA. Metrodoro.

Si potes probare, omnem pecuniam exolutam creditori tuo, cautio tua, quæ apud hæredem eius remanſit, inanis eſt, ut tamen aut ipſa reddatur tibi, aut inciſa apud creditorem remaneat, hæredem eius conuenire potes. PP. VI. Id. † Iun. Galieno II. & † Fauſto COSS.

† Ian. † Fauſtino

SI AMISSIS, VEL DEBITORI REDDITIS INSTRVMENTIS, CREDITVM PETATVR. TIT. II.

Imp. Antoninus A. Septimiæ Martiæ.

DEbitores tuos quibuſcunq; rationibus debere tibi pecuniam ſi probaueris, ad ſolutionem compellet aditus Præſes prouinciæ. Nec oberit tibi amiſſio inſtrumentorũ, ſi manifeſtis probationibus eoſdem debitores eſſe apparuerit. PP. Id. Septemb.

Iſta interpretatione non indiget.

Imp. Gordianus A. Aurelio Priſco & Marco militi.

Sicut iniquum eſt, inſtrumentis ſuis igne extinctis debitores quantitatũ debitarum renuere ſolutionem, ita non ſtatim caſum conquerentibus facile credendum eſt. Intelligite itaq;, debitorijs non exiſtentibus inſtrumentis, uel alijs argumentis probate fidem precibus ueſtris aſſiſtere. PP. III. Cal. Iul. Sabino II. & Venuſto COSS.

Interpretatione non indiget.

QVIBVS

QVIBVS RES IVDICATA NON NOCEAT. TIT. III.

Impp. Diocletianus & Maximianus AA. Heliæ matronæ.

Sententia aduerſus abſentes & indefenſos, ac maxime minores prolata, nullas uires obtinere notiſſimi iuris eſt. PP. Cal. † Septemb. Diocletiano III. & Maximiano AA. COSS. † *Iun.*

CODICIS GREGORIANI LIBER XIII.

DE PATRIA POTESTATE.

Imp. Antoninus A. Victorinæ.

Si in poteſtate patris fuiſti, cum hæreditas Baſſæ tibi obuenit, eamq́ iuſſu patris creuiſti, iure patriæ poteſtatis ei eam quæſiſti. Ideóque quod ab eo iure alienatum eſt, nulla ratione oblato pretio tibi reſtitui deſideras. PP. IIII. Cal. Ianuarij, Romæ, ipſo Auguſto V. & Aduento COSS.

Interpretatione non indiget.

HERMOGENIANI CORPORIS LIBER.

TITVLI.

De cauta & non numerata pecunia.
Ex delictis defunctorũ quẽadmodũ conueniãtur ſucceſſores.

DE CAVTA ET NON NVMERATA PECVNIA. TIT. I.

Aurelius Alexandro.

Ex cautione non numeratæ pecuniæ, non anni, ſed quinquennij ſpatio deficere, nuper cenſuimus. Scripta VII. Id. April. Syrmio. Interpretatio.

Secundum legem ex corpore Theodoſiano, Si certum petitur de Chirographis,

quia de quinquennio habetur expoſitum, ideo hanc legem ex Hermogeniano cre †teſtari didimus adiungendã, quæ tempora, intra quæ †conſtari conuenit, de cauta & non numerata pecunia, id eſt intra quinquennium euidenter oſtendit.

EX DELICTIS DEFVNCTORVM QVEMADMODVM CONVENIANTVR SVCCESSORES. TIT. III.

†Tinco Aurelius †Tennio Saturnino.

LIcet ante litem conteſtatam defuncto, qui ex proprio delicto conueniri potuit, ſucceſſor non poterit pœnali actione conueniri, tamen hoc iam in tantũ quantum ad eos peruenit de alienis, nec ſcelere detinentur alieno certiſſimi iuris eſt, addidit etiam parti ⁎ obligationis v. c. prouinciæ Africæ in pronuntiano forum ſequitur. Scripta Cal. Octob. Syrmio. Interpretatio.

Hæc lex præcipit, ut in criminalibus cauſis, ſi quis antequam moriatur non fuerit de facti ſui ſcelere conuentus, atq; conuictus, ſi poſt eius obitum, quod ab eo cũ pœna reddendum fuerat, apud ſucceſſores eius fortaſſe repertum fuerit, hoc totum ab hærede reddendum, quod cognoſcetur perueniſſe. Cæterũ in tali re hæredes nec ad pœnam, nec aliquam ſatisfactionem tenentur obnoxij.

PAPINIANI

TITVLVS.

INter uirum & uxorem pacta non ſolum uerbis, ſed uoluntate contrahentium conſtituuntur, ut neuter coniugum locupletior fiat.

FINIS.

VOLVSII

VOLVSII METIANI

DISTRIBVTIO, ITEM VOCABVLA AC NOTAE PARTIVM IN REBVS PECVNIARIIS, PONDERE, NVMERO, MENSVRA.

SAEpenumero Cenſor animaduerti ægre ferentē te, quod Aſ-
ſis diſtributionem & in hæredum inſtitutione, & in aliis multis
neceſſariam, ignotam haberes. Quæ ne tam exigua res ingeni-
um tuum ullo modo moraretur, cum partes ipſas, tum uocabu
la & notas proponendas exiſtimaui. Et deprehendes diſtribu-
tionem quidem partium infinitam, oppido autem quàm exi-
gua uocabula ac notas. Prima diuiſio ſolidi, id eſt libræ, quod *Libra.*
As uocatur, in duas partes dimidias deducitur, pars dimidia ſemis uocatur, nota *Solidus.*
eius S Sequens diuiſio fit in tres tertias partes, pars tertia Triens uocatur, nota *As.*
eius = = Sequitur diuiſio in quatuor quartas partes, pars quarta Quadrans *Semis.*
uocatur, nota eius = — Deinceps fit diuiſio in ſex ſextas partes: Sextæ partis *Triens.*
nomen eſt Sextans, cuius nota eſt = Deinde diuiditur in octo octauas, quæ Seſ *Quadrans.*
cunciæ uocantur, quarum eſt nota Ƹ~ Item in nouem nonas: Nona pars uoca- *Sextans.*
tur unciæ duæ ſextulæ, nota — = Diuiditur item As in XII. partes duodeci- *Seſcunciæ.*
mas, uocantur ſingulæ unciæ, cui nota — Hæc uelut elementa primæ de Aſſe *Vncia.*
diſtributionis æqualitatem ſeruant. Si quid quibuſdam earum detrahas, uel confe
ras, fient diſpares: Quare ſi quadranti ſextantem, uel trienti unciam applices, faci-
es quincuncem: qui conſtat ex quinq; uncijs, hoc eſt quinque duodecimis: Nota
quincuncis = = Si ſemiſſi applices unciam, uel quincunci ſextantem, uel tri- *Quincunx.*
enti quadrantem, efficies ſeptuncem, hoc eſt ſeptem duodecimas: Nota ſeptuncis *Septunx.*
Y Si ſeptunci applicueris unciam, uel ſemiſſi ſextātem, uel quincunci quadran
tem, uel trienti tantundem, facies beſſem, id eſt, duodecimas octo: Nota beſſis *Bes.*
— S — Si beſſi applicueris unciam, uel ſeptunci ſextantem, uel ſemiſſi quadran
tem, uel quincunci trientem, dodrantem efficies, hoc eſt, nouem duodecimas: *Dodrans.*
Nota dodrantis S Z Si dodranti applicueris unciam, uel beſſi ſextantem,
uel ſeptunci quadrantem, uel ſemiſſi trientem, uel quincunci tantundem, facies
dextantem, hoc eſt, decem partes duodecimas: Nota dextantis S = = Si dex- *Dextans.*
tanti applicueris unciam, uel dodranti ſextantem, uel beſſi quadrantem, uel ſeptun
ci trientem, uel ſemiſſi quincuncem, facies deuncē, hoc eſt, undecim duodecimas:
Nota deuncis S = = Ex hijs apparet, in quas partes æqualiter, in quas diſpa
res As diuidatur. Quo tamen facilius & memoria res teneatur, ſumma diuiſionis
hæc eſt. In Aſſe ſunt unciæ decem duæ, hoc eſt, pars duodecimæ, duodecim unciæ,
& binæ ſextulæ nouem, hoc eſt, nouem nonæ, ſeſcunciæ octo, id eſt, octo octauæ,
ſextātes ſex, id eſt, ſex partes ſextæ, quadrātes quatuor, id eſt, quatuor partes quar-
tæ, triētes tres, id eſt, tres partes tertiæ, ſemiſſes duo, id eſt, duæ partes dimidiæ. Cæ-
teræ partes inæqualem faciunt diuiſionem. In deunce ſunt unciæ undecim, ſextan
tes quinque & uncia, quadrantes tres & ſextans, trientes duo & quadrans, quin-
cūces duo & uncia, ſemis & quincunx, ſextans & triens, bes & quadrans, dodrās
& ſextans, dextans & uncia: deeſt aſſi uncia. In dextante ſunt unciæ decem, ſextan
tes quinq;, quadrantes tres & uncia, trientes duo & ſextans, quincunces duo, ſe-
mis & triēs, ſeptunx & quadrans, bes & ſextans, dodrans & uncia: deeſt aſſi ſex-
tans. In dodrante ſunt unciæ nouem, ſextantes quatuor & uncia, quadrantes tres

trientes

trientes duo & uncia, quincunx & triens, ſemis & quadrans, ſeptunx & ſextans,
bes & uncia: deeſt aſſi quadrans. In beſſe ſunt unciæ octo, ſextantes quatuor, qua
drantes duo & ſextans, trientes duo, quincunx & quadrans, ſemis & ſextans, ſe-
ptunx & uncia: deeſt aſſi triens. In ſeptunce ſunt unciæ ſeptem, ſextantes tres &
uncia, quadrantes duo & uncia, triens & quadrans, quincunx & ſextans, ſemis &
uncia, deeſt aſſi quincunx. In ſemiſſe ſunt unciæ ſex, ſextãtes tres, quadrantes duo,
triens & ſextans, quincunx & uncia: deeſt aſſi alter ſemis. In quincunce ſunt un-
ciæ quinque, ſextantes duo & uncia, quadrans & ſextans, triens & uncia: deeſt aſſi
ſeptunx. In triente ſunt unciæ quatuor, ſextantes duo, quadrans & uncia: deeſt aſſi
bes. In quadrante ſunt unciæ tres, ſextans & uncia: deeſt aſſi dodrans. In ſextante
ſunt unciæ duæ: deeſt aſſi dextans. Huc uſq; diuiſio maiorũ, ut ita dictum ſit, par
tium, & celebris & nota eſt, ſed cum in ſe natura infinitam partiendi præſtet facul-
tatem, ſuccedit unciæ quoq;, quæ eſt aſſis, ut ſupra dictum eſt, pars duodecima, di-
uiſio non tam celebris quidẽ, ſed tamẽ nõ adeo ignota ut aſſis. Ita unciæ prima di-
Semunciæ. uiſio fit in duas partes dimidias, quæ uocãtur ſemunciæ: Nota ſemunciæ ϛↄ Itẽ
diuidit̃ uncia in tres partes, quæ uocant̃ binæ ſextulæ: Nota binarum ſextularum
Binæ ſextulæ. ⸜ ↄ Itẽ diuidit̃ uncia in quatuor ſicilicos, id eſt quatuor quartas: Nota ſicilici
Sicilicus. ↄ Item in ſextulas ſex, id eſt ſex ſextas: Nota ſextulæ ⸜ Item in duodeci-
Scriptulum. mas duodecim, quas ſingulas partes dimidias ſextulas uocamus: Nota dimidiæ
ſextulæ + Item in ſcriptula XXIIII. Scriptuli nota ⊐ ⊐ Eſt autem aſſis ſemun-
cia pars uiceſima & quarta, duæ ſextulæ pars triceſima ſexta, ſicilicus quadrageſi-
ma octaua, ſextula ſeptuageſima ſecũda, dimidia ſextula centeſima triceſima quar
ta, ſcriptulum ducenteſima octogeſima octaua. Semuncia habet ſicilicos duos,
ſextulas tres, dimidias ſextulas ſex, ſcriptula duodecim. Duæ ſextulæ habent ſicili-
cum, & dimidiã ſextulam, ſextulas duas, dimidias ſextulas quatuor, ſcriptula octo.
Sicilicus habet ſextulam & dimidiam, dimidias ſextulas tres, ſcriptula ſex. Sextula
habet dimidias ſextulas duas, ſcriptula quatuor. Dimidia ſextula habet ſcriptula
duo. Has quoq; partes in quantũlibet diuidere poſſis: uerum infra eas neq; no-
tas, neq; propria uocabula inuenies. Præterea dimidium ſcriptulum audio quoſdã
Simplium. ratiocinatores ſimplium uocare: quod erit totius aſſis quingenteſima ſeptuageſi-
ma ſexta, quam & ipſam partem infinitò ſeparare poſſis. Nec mirum ſi infra has
partes partitio facta & nominibus & notis caret, cũ etiã inter ſuperiores primaſq;
diuiſiones pleræq; partes & nominibus & notis careãt. Statim nanq; undecim un
decimæ aſſem efficiunt, nec aut nomen propriũ, aut notã habent, perinde decẽ deci
mæ: Nam nona aſſis facit unciam, duas ſextulas octaua, ut ſupra redditũ eſt. Seſ-
Seſcuncia. cuncia uocatur ſeptem ſeptimæ, quæ & ipſæ aſſem implent, nec nomen proprium,
nec notam habent, ſextæ ſextantes uocantur. Ne quintæ quidem, aut nomen pro-
prium, aut notam habent. Iam uero tertias trientes, quartas quadrantes, ſicut duo-
decimas uncias uocari oſtenſum eſt. Infra has cæteræ uſq; ſextamdecimam nomi
ne proprio notaq; carent. Sed ſextadecima ſemuncia Sicilicus dicetur: nam ſede-
cim ſemunciæ octo ſunt unciæ, ſedecim ſicilici, quatuor unciæ fiunt, iunctæ uncijs
octo aſſem implent. Septima decima deinde interiecta, nomine notaq; caret. Octa
uadecima uocabitur ſemuncia ſextula: nam hæ decies octies ductæ aſſem efficient.
Poſt has inferiores partes, excepta ſemũcia, duabus ſextulis, ſicilico, ſextula, dimi
dia ſextula, ſcriptulo, neq; uocabula propria neq; notas habent, centeſimaq; com-
modia, ut uſurarum nomine ad ſortem applicaretur, ſicilico, id eſt, C auerſo eo no-
† E tari. Quod cum † C centũ ſignificaret, conuertebatur ad eam ſummam, cuius cen
teſima futura erat, & ſiue una conuenerat, unus ſicilicus, ſiue plures, tot ſicilici po
nebãtur. Sicut autẽ aſſis appellatio ad rerum ſolidiorum hæreditatiſq; totius, diui-
ſio autem eius ad partium demonſtrationem pertinet, ita & ad pecuniam nume-
ratam

ratam refertur: quæ olim in ære erat, poſtea & in argento feriri cœpit, ita ut omnis
nummus argenteus ex numero æris poteſtatem haberet. Eo in numero ſunt hij ar-
gentei nummi, Denarius, cuius eſt nota ✳✳ Quinarius, cuius eſt nota V Se- *Denarius.*
ſtertius, cuius nota eſt H–S Victoriatus enim nunc tantundem ualet, quantum *Victoriatus.*
quinarius olim. At peregrinus nummus loco mercis, ut nunc tetrachmũ & drach- *Peregrinus.*
ma habebatur. Denarius primo aſſes decem ualebat, unde & nomen traxit. Quina *Quinarius.*
rius dimidium eius, id eſt, quinq; aſſes, unde & ipſe uocatur. Seſtertius duos aſ- *Seſtertius.*
ſes & ſemiſſem, quaſi ſemis tertius græca figura ἕβδομον ἡμιτάλαντον: Nam ſex talen-
ta, & ſemitalentum eo uerbo ſignificantur. Lex etiam XII. tabularum argumento
eſt, in qua duo pedes & ſemiſſis tertius pes uocatur. Nunc denarius XVI. Victori-
atus & quinarius VIII. Seſtertius quatuor aſſes ualet. Infra quam diuiſionem ſe-
quitur alia quædam ſubdiuiſio, notas æque ac propria uocabula habens. Quare ſi
ad denariam rationem conficias aſſem, hac nota ſcribas ac uoces ſemuncia ſicili-
cus ✳ƨ Semunciæ enim ſedecim, & ſicilici XVI. aſſem efficiunt. Dipondium *Dipondius.*
hac nota ſcribas, & uoces ſeſcuncia ✳ƨ Nam XVI. ſeſcunciæ dipondium effi-
ciunt. Treſſis hac nota ſcribas, ac uoces ſextans ſicilicus ✳ = Aeque eñ XVI. *Treſsis.*
ſextantes totidemq; ſicilici tres aſſes efficiunt. Quartuſſis hac nota ſcribas, uocesq; *Quartuſsis.*
quadrans ✳= Sedecim enim quadrantes quartuſſis efficiunt. Quinques hac *Quinques.*
nota ſcribas, uocesq; quadrans ſemuncia ſicilicus ✳ =ƨ Nam ſedecim qua
drantes ac totidem ſemunciæ ſiciliciq; faciunt quinques. Sexis hac nota ſcribas, no *Sexis.*
minesq; triens ſemuncia ✳ = = ƨ Aeque enim trientes & ſemunciæ ſedecies
ducti ſexis efficiunt. Septus hac nota ſcribas, ac nomines quincunx ſicilicus ✳ = *Septus.*
= – Simili enim modo quincunces ac ſicilici multiplicati ſeptus efficiunt.
Octus hac nota ſcribas, ac nomines ſemis: quibus eodẽ modo multiplicatis octus *Octus.*
reperias. Nonus hac nota ſcribas, appellesq; ſemis ſemuncia ſicilicus ✳ S ƨ Vt *Nonus.*
ſemiſſem hanc quoq; notam, quæ uocatur ſemiſſis uncia ſicilicus multiplicatum
nonus inuenies. Decus hac nota ſcribas: atq; nomines ſeptuncem ſemunciam *Decus.*
✳ S ƨ Septuncem quoq; ac ſemunciã toties ſi duxeris Decus efficies. Vndeci- *Vndecies.*
æs hac nota ſcribas, appellesq; beſſicilicus ✳ S = Nam beſſicilici toties ducti
undeciæris efficiunt. Duodeciæs hac nota, ac uoces dodrans ✳ S Dodrantes *Duodecies.*
eodem modo computati duodeciæs efficiunt. Tredecias hac nota ſcribas, uo- *Tredecies.*
cesq; dodrans ſemuncia ſicilicus ✳ S = – ƨ Dodrantibus ſemũcijs ſicilicis eadẽ
ratione multiplicatis tredecim aſſes efficies. Quatuordeciæs hac nota ſcribas, ac *Quatuordecies.*
uoces dextãs ſemũcia ✳ S = = ƨ Dextãtes ſemũcia æq; ſedecim æq; quatuor-
decimæs efficiũt ✳ S = = ƨ Quindeciæs hac nota ſcribas, ac appelles deunx ſi-
cilicus. *deeſt nota.* Deunx quoq; ac ſicilicus ſedecies ducti quindeciæs effici-
unt. Ingenioſiſſime autem cum ad denarium ratio conficeretur, excurrentis æris
nota inuenta eſt, quæ ſedecies multiplicata id efficeret: Nam cum denarij nota præ
ſcribatur, eiq; ſubiungatur æris excurrentis nota, manifeſtum eſt eam ſedecies du-
cendã ex adnotatione denarij. Ad quinariũ & uictoriatum rationem Romæ con-
fici neſcio, quemadmodum tamen ſi uelis conficias, facilius apparebit, ſi prius in-
ſpexeris ad quẽ modum ſeſtertiaria ratio conficiatur: tunc enim excurrentis æris,
licet exemplum denariariæ rationis & dimidiã duces, uel ſeſtertiaria & duplicabis.
Ad ſeſtertiũ ratio ſi cõficiatur, ſemis hac nota ſcribitur ‾ T Vocatur libella ter-
uncius. Eſt autem libella ſeſtertij decima pars, teruncius quadrageſima, quæ duæ *Libella.*
partes iunctæ octauam ſeſtertij, id eſt ſemiſſem efficiunt: Nam octo libellis, id eſt *Teruncius.*
octo decimis, teruncij octo, id eſt octo quadrageſimæ, quæ fiũt quatuor uiceſimæ,
hoc eſt duæ decimæ adiectæ complent ſeſtertium. Sunt enim in ſeſtertio libellæ X.
ſingulæ uiginti: teruncij quadraginta, infra ſemiſſem nemo rationem tenere ſe-
ſtertiariã ducit: poteſt tamen, nam quadrans, qui eſt pars ſextadecima ſeſtertij, po

Singula. terit notari ſingula, quæ eſt uiceſima ſeſtertij, & dimidio teruncio, qui eſt octogeſi ma ſeſtertij: nam utraq; hæc pars iuncta efficit ſextãdecimam. As notari debet ⩶ ꞩ Hæc ad ſeſtertium nota uocatur, duæ libellæ ſingula fiunt duodecimæ, & uiceſima, hoc eſt quarta pars ſeſtertij: nam quater binæ libellæ, octo fiunt decimæ, quatuor ſingulæ, quatuor fiunt uiceſimæ, hoc eſt duæ decimæ: quæ ſuperioribus iunctæ ſeſtertiũ cõplent. As ſemis notari debet ⊐ ⌐ꞩ T Vocatur tres libellæ, ſingula teruncius, & ſunt tres decimæ, una uiceſima, una quadrageſima, hoc eſt quarta & octaua ſeſtertij: ſupſunt octauæ quintæ, id eſt ſemiſſes quinq; ut cõpleant ſeſtertiũ. Dipondius hac nota S Vocantur quinq; libellæ, quæ ſunt quinq; decimæ. Hæ duplicatæ ſeſtertium implent. Dipondius ſemis hac nota ꞩ⌐ T Vocatur ſex libellæ teruncius. Sunt autem ſex decimæ, & quadrageſima, id eſt dimidia & octaua totius, ſuperſunt octauæ tres, id eſt ſemiſſes tres ut ſeſtertium compleãt. Treſſis hac nota S ⩶ ꞩ Vocatur ſeptem libellæ ſingula, ſunt autem pars dimidia & duæ decimæ & uiceſima, hoc eſt pars dimidia & quarta: deſunt duæ octauæ, id eſt, quarta quæ iuncta impleat ſeſtertium. Tres ſemis hac nota S ⩶ — ꞩ T Vocatur octo libellæ ſingula. Terũcius, ſunt pars dimidia, & tres decimæ & uiceſima, & quadrageſima, hoc eſt, pars dimidia, & quarta, & octaua. Supereſt octaua, quæ adiecta ſeſtertium compleat. Libella dicta creditur quaſi puſilla libra: nam cum olim *Libella unde dicta.* aſſes librileſ eſſent, & denarius decem aſſes ualeret, & decima pars denarij libram, quæ eadẽ as erat, ſingula ſelibrã, quæ eadẽ ſemis erat, teruncius quadrantem haberet, ſiue denariaria ſiue ſeſtertiaria ratio conficeretur, iiſdem notis, id eſt libellarum, & ſingularum, & terunciorum prępoſita nota denarij uel ſeſtertij, ut erat ratio, æra exprimebantur. Poſteaquã in ſedecim aſſes denarius diſtributus eſt, denaria ratio expeditius confici cœpit, ut ſupra dictum eſt: ſeſtertiaria manſit ſub iiſdem notis, aucta tamen computatione. Hæc quoq; libella exemplo maiorum in duos uelut ſemiſſes, qui ſingulæ uocantur, & quatuor uelut quadrantes, qui teruncij uocantur, diuiditur.

Ponderis eadẽ diuiſio eſt quæ æris: nam in quas partes As diuiditur, in has & libra diſpenditur: Ita As quidem ſeu de diuiſione ſolidi, ſeu de pondere, ſeu de numerata in ære pecunia agatur, libra autem in pondere, nummi uero argentei in pecunia forma publica duntaxat nomen accipiunt. Menſuræ liquoris atq; grani ex*Nummorũ nomina.* peditior & forma & appellatio eſt: nam quadrantal, quod nunc pleriq; amphorã uocant, habet urnas duas, modios tres, ſemodios ſex, congios octo, ſextarios XLVIII. Heminas LXXXXVI. Quartarios C. LXXXXII. Cyathos D. LXXVI.

Notæ menſurarum.

Quadrantalis	ꝗı.	Semodij	ꝏS.
Ad granum	ʋ.	Cyathi	Tı.
Vrnæ	ꝗS.	Congij	ꞩ.
Heminæ	⊂.	Modij	ꝏı.
Sextarij ad uinum	).	Quartarij	⁺ꝏ.

VOLVSII METIANI FINIS.

IVLIVS FRONTINVS CELSO PENESTO.

NOtum eſt omnibus, Celſe Peneſte, ſtudiorũ noſtrorũ manere ſummam, ideoq; primum ſedulitatis meæ impendiũ iudicio tuo offerre propoſui. Nam cum ſibi inter æquales quendam locum depoſcat æmulatio, neminem magis conatibus noſtris profuturum credidi, quàm qui inter eos in hac parte plurimũ poſſit. Itaq; quo cultior in quorundam notitiam ueniat, omnia tibi nota perlaturus ad te primum liber iſte feſtinat, ut apud te tyrocinij rudimenta deponat, tecum conferat, quicquid à me inter ipſas armorum exercitationes accipere potuit. Nam & ſi meretur publica conuerſatione ſufferre uniuerſorum oculos, à te potiſſimum incipiat. Quod ſi illi parum diligentem adhibitam curam eſſe credideris, & ſi in paruo, aut aliqua ceſſaſſe uideamur parte, non exiguum laboris mei conſequar fructum, quod te monente malignorum lucrifecerim exiſtimationem. Quæſo itaque, ſi nõ eſt improbum, habeat apud te quandam excuſationem, quod non potuerit eo tempore conſummari, quo genus hoc feruentibus ſtudijs noſtris diſputatum eſt: Omnium enim, ut puto, liberalium ſtudiorum Mars ampla materia eſt, cui ne quid deſit, in hac modica re ingenti animo admoueram uires, interuenit clara Sacratiſſimi Imperatoris noſtri expeditio, quæ me in ipſa ſcribendi feſtinatione præpedijt. Nam dum armorum magis exerceor curis, totum hoc negocium, uelut oblitus, intermiſeram, nec quicquam aliud quàm belli gloriam cogitabam. At poſtquam primum hoſticam terram intrauimus, ſtatim Celſe Cæſaris noſtri opera menſurarum ratione exercere cœpi. Erant dandi, interuenien te certo itineris ſpatio, duo rigores ordinati, quibus in tutelam commeandi ingens uallorum aſſurgeret moles, mox interuẽtu operis deciſa parte ferramenti uſus explicuit. Nam quod ad notitiam pontium pertinet, & fluminum latitudinem dicere, etiamſi hoſtis infeſtare uoluiſſet, ex proxima ripa poteramus: expugnandorum deinde montium altitudines ut ſcirem, hanc mihi uenerabiles Dij rationę monſtrabant, quos ego in omnibus templis adorabam. At poſtquam magnorum deorum experimenta religioſius colere cœpi, ad conſummandum hunc librum, uelut ad uota reddenda properaui. Poſtquam ergo Maximus Imperator uictoriam Dacicam proxime reſerauit, ſtatim ad ſeptentrionalem plagam tranſire permiſit. Ego ad ſtudium meum, tanquam ad ocium ſum reuerſus, & multa uelut folijs & ſparſa in artis ordinem laturus recollegi: Fœdum enim mihi uidebatur, ſi genera angulorum quaſi interrogatus reſponderem multa † . Ideoq; rerum ad profeſſionem noſtram pertinentiũ, in quantum potui occupatus, ſpecies, qualitates, conditiones, modum, & numerum excuſſi, per quæ ſatis ampla mediocritatis meæ opinio ſeruabitur, ſi illa uir tantæ autoritatis iudicaueris ſtudentibus profutura. Ergo ne quid nos præteriſſe uideamur, omnium menſurarũ appellationes conferamus: Nam menſura non tantũ iſta, de qua loquimur, appellatur, ſed & quicquid pondere aut capacitate, aut animo finitur. Quid ergo menſura ſit, de qua quæritur, tractemus.

Imperator hic Diuus Nerua fuit.

† Videntur deeſſe aliquot uerba.

Menſura eſt complurium, & inter ſe æqualium interuallorum longitudo finita. Menſura eſt ut pes per uncias, per pedem decempeda, per decempedam actus, per actum paſſus, per paſſus ſtadium, per ſtadium miliarium. Minima harum menſurarum pars digitus eſt: ſiquid enim intra digitũ metiamur, partibus reſpondemus, ut dimidiam aut tertiam partem digiti. In pede porrecto ſemipedes duo. :In pede

Digitus.

Pes.

conſtrato ſemipedes quatuor. In pede quadrato ſemipedes octo. Pes habet palmos quatuor, uncias XII. digitos ſedecim. Palmus habet digitos quatuor, uncias III. Sextans, quæ eadem dodrans appellatur, habet palmos III. uncias IX. digitos XII. Hæc omnis menſura diligenter & fideliter exquirenda eſt, ideoq; monemus, ut unuſquiſque ſuos fines teneat, non alienos laceſſat: Nam ideo limes agro poſitus eſt, ut litem diſcerneret aruis: nam ante Iouem limites non parebant, qui diuiderent agros: Vicinorum autē exempla ſumite, de quibus poſſitis inculpabiles proferre ſententias, nam ideo ager pedibus menſuratur, ut ueritas declaretur.

Palmus.

Limes unde dictus & quando poſitus.

Pedibus quare agri menſurentur.

DE FINIVM REGVNDORVM.

Imp. Conſtantin. A. ad Tertullianum P V. Comitem dioeceſeos Aſianæ.

SI quis ſuper inuaſis ſui iuris locis prior detulerit querimoniam, quæ finali cohæret cum proprietate controuerſiæ, prius ſuper poſſeſſione quæſtio finiatur, & tunc Agrimenſor ire præcipiatur ad loca, ut patefacta ueritate huiuſmodi litigium terminetur. Quod ſi altera pars locorum adepta dominiū ſubterfugiendo moras attulerit, ne poſſit controuerſia definiri, ad locorum ordines directus Agrimenſor dirigatur, ut loco, ut ſi fidelis inſpectio tenentis locum eſſe probauerit, petitor uictus abſcedat, & ſi controuerſia eius claruerit, qui primo detulerit cauſam, ut inuaſor ille pœnæ teneatur addictus, ſi tamen in ea loca eundem inuaſiſſe conſtiterit: nam ſi per errorem aut incuriam domini loca data ab alijs poſſeſſa ſunt, ipſis ſolis cedere debent. Dat. VIII. Cal. Mart. Gallicano & Symmacho coss.

Idem A. ad Baſſum P V.

Si conſtiterit eum, qui finalem retulerit quæſtionem, priuſquam aliquid ſententia terminaretur, rem ſibi alienā uſurpare uoluiſſe, non ſolum id quod male petebat, amittat, ſed † quod magis contentus ſuo, rem non expetat iuris alieni, is qui irreptor agrorum fuerit in lite ſuperatus, tantum agri modum, quantum diripere tētauit, amittat. Lecta apud † Senatum XII. Cal. Iul. Gallicano & Symmacho coss.

† ut unuſquiſque.

† Acta

Idem A. ad uniuerſos Prouinciales. Poſt alia.

Si finalis controuerſia fuerit, tunc demum arbiter non negetur, cum intra quinque pedes locum, de quo agitur apud Præſidem, eſſe conſtiterit, cum de maiore ſpatio cauſa quædam non finalis ſed proprietatis eſt, apud ipſum Præſidem debeat terminari. Et ſi ſocius quid petat à ſocio, ante Præſes iudicet, an præſtari aliquid oporteat, & tunc demum illud per arbitros reſtituatur, quod conſtiterit eſſe ſoluēdum. Dat. Cal. Aug. Baſſo & Ablauio coss.

Imppp. Valent. Theod. & Arcad. AAA. Neoterio PF. P.

Quinque pedum præſcriptione ſummota, finalis iurgij, uel locorum libera peragatur intentio, ſola ſit igitur huiuſmodi legibus una præſcriptio, quæ improbi petitoris refrenare poſſit inuidiam, ſi ueteribus finem cum ſignis limes incluſus congruum erudita arte præſtiterit. Nec uero prolixioris temporis in huiuſmodi locum habebit ulla præſcriptio, cum diuturno ocio alienū rus quiſque aſſerat ſe diligentius coluiſſe, quando omne huiuſmodi iurgium ſolo præcipimus iure diſcindi, quo artis huius peritis omnem commiſimus ſub fideli arbitratione iudicium. Dat. VII. Cal. Aug. Auguſto & Bautone coss.

Imppp.

Imppp. Theodoſius, Arcadius, Honorius AAA. Rufo PF. P.

Cunctis motionibus & machinis amputatis finalibus iurgijs, omnem modum quem præſcribimus, ac de eo tantum ſpatio, hoc eſt, pedum quinq;, qui ueteri iure præſcripti ſunt, ſine obſeruatione temporis arbitros iuſſimus iudicare. Quod ſi loca in controuerſiam ueniant, ſolenniter iudicare cognoſcas, & ſeu ciuilis, ſeu criminalis actio competit, tribuetur, ita ut cauſa cognita, & redhibitione obnoxius decernatur, nec pœnam conuictus aufugiat. Dat. pridie Non. Nouemb. Conſtantinop. Arcadio II. & Rufino COSS.

Pauli ex Sententiarum lib. V.

De pœnis, qui terminos effodiunt, uel exarant, arbores úe terminales ſubuertunt; ſiquidem ſerui ſua ſponte faciunt, in metallum damnabuntur, humiliores in opus publicum, honeſtiores in inſulam, amiſſa tertia parte bonorũ, relegabuntur.

DE SEPVLCHRIS.

Imperator Tiberius Cæſar.

DE ea lege agrorum cuſtodienda, & limitum fidem ſtare oportet, quæ ad * decumanis ante hac aſſignata eſt, cum ager diuiſus militi traderetur, ut extremis ac compaginantibus agris limitibusúe ſuis monimenta ſepulchráue ſacrarentur. Nam quidam rationem agrorum per eas recturas putant obſeruari, quo uiæ & itinera ante colonias nominata, in quibus monimenta conſtituta inueniuntur, uel conſtituuntur, putent eſſe finalia. Nam monimentum plurimis eſt conſtitutum rationibus. *Monimenta ueterum.* Eſt unum quod ad itinera publica propter teſtimonium perennitatis eſt conſtitutum, uel quod conſtituitur, quod rationem finium non recipit, niſi forte inter conuenientes ager diuiſus pactione fuerit. Eſt & aliud, quod proximis ædibus uix unus quis miles uel conſors condidit impoſitionibus ſuis, uel ad progeniem futurã, hæredibusúe ſuis teſtis loco uice inſtrumentorum tabellarumúe poſſeſſionis cauſa monſtrauerit, quod æque nullã limitũ recipit rationẽ. Eſt & aliud, quod non longe ab ædibus, uel itinere publico conſtitutum, id eſt, iuxta legem Semproniam, & Iuliam, quod cardinibus & decumanis conſtitutum eſſe monſtratur, quod rationẽ finium recipere uidetur, id eſt, cõcurrentium linearum, atq; ſecantium ſe inuicem, & ordinem in utroq; cuſtodit limitum ratione diſcernens: Nam & alia intra agrũ ſunt ſita, quæ partes militum ſeruant, & iuxta perennem rationem unam lineam mittunt: hæ autẽ iugerationis modiũ ſeruandi cauſa ſunt ſita, quibus etiã termini lapidei appoſiti certã diſtinctionẽ dant. Quos oportet non ad fidẽ, nec rationẽ eorũ limitũ, qui maiorem modum agri recipiunt, pertinere. Eorum igitur ſepulchrorum ſequenda eſt conſtitutio, quæ extremis finibus concurrentes plures curſus agrorum expectat, atque multo longiores diſcretiones linearum perennes admittit. Sunt etiam monimenta in itineribus conſtituta, quæ fidem publicam tenent. Si tamen eiuſdem uiæ curſus finitimus reperitur, finalia eſſe arbitramur: Omne enim monimentum dominorum nomina teſtatur, quæ ad iura poſſeſſionum pertinere noſcuntur. Et ideo hanc legem dedimus, rationemúe declarauimus, ut ære contineatur. Dat. Romæ, Cal. April. Tiberio Cæſare Conſule.

Impp. Theodoſius & Valentinianus AA. Numo magno magiſtro officiorum. Poſt alia.

Præcipimus itaq; Agrimenſoribus, ut pro laborum uiciſſitudine geometricæ artis, fundũ qui finire ſtatuens in trifinij ratione ſteterit, & conuenientiam trium centuriarum ibidẽ eſſe ſignauerit, tres aureos accipiat, abſq; ſua pulueratica. Quod ſi *Pulueratica.*

limitem direxerit, uolumus, ut per ſingulas poſſeſſionis uncias ſingulos aureos accipiat, pro intentione, quæ inter partes ſopietur. &c.

Iidem AA. Florentio PF. P.

Ope atq; auxilio noſtræ clementiæ de magiſterijs agrorum geometriæ, uel de finium regundorum, uel maxime de diſcipulis eorum cura magna ſancimus, ut Spectabiles ſcribantur, & uſque dum profeſſi fuerint Clariſſimi ſcribantur.

Et poſt alia.

Quoniam qui nõ fuerit profeſſus, ſuper hac lege ſancimus damnari: Si ſine profeſſione iudicauerit, capitali ſententia feriatur. Nam & uſu armorum diſcere compelluntur Agrimenſores. Dat. v. Cal. Mar. Conſtantinop. Theodoſio A. COS.

Impp. Theodoſius, & Valentinianus AA. Cyro PF. Orientaliũ.

Semper magnum aliquid reip. conferendi materia miniſtratur, quod ſemper aliquid nobis porrigitur emendandum. Quanta itaq; Magnitudinis tuæ prouincialium cura eſt, per eos quoque indubie declaratur. Alluuionum, quæ contingi ſolent in prædijs, quæ ripis quorundam fluminum terminantur, ea natura eſt, ut ſemper incerta poſſeſſio incertũ ſit eius dominũ, quod poſſeſſori per alluuionem accreſcit: Nam quod hodie poſſidemus, nonnunquam altero die uicini fundi dominio in alteram fluminis ripam translatum acquiritur. Nec tamen apud quem accreſcit remanet, ſed plerunq; redit ad priorẽ dominũ cum augmento: ſæpe nec ad poſteriorẽ manet, nec ad priorẽ redit: ſed in harenã fluminis inundatione ſoluitur. Ideoq; ſuggeſtionẽ culminis tui admittentes, ut iudicio Agrimenſoris finiatur. Non de Aegyptijs ſolis, nec de limi tantũ alluuionib. loquimur, ſed quod ſalubre eſt orbi terrarum atq; omnibus prouincijs promulgamus, & ea, quæ per alluuionem poſſeſſoribus acquirũtur, neq; ab ærario uendi, nec à quolibet peti, nec ſeparatim cenſeri, uel functiones exigi perpetua lege ualitura ſancimus, ne per alluuionũ ignorantiã, uel rem noxiã poſſeſſoribus indicere uideamur. Similiter nec quidem quæ paludibus antea, uel paſcuis uidebantur aſcripta, ſi ſumptibus ac laboribus poſſeſſorum nunc ad frugum fertilitatem translata ſunt, uel uendi, uel peti, uel quaſi fertilia ſeparatim cenſeri, uel functiones exigi concedimus, ne hij doleant diligenter operam ſuam agri dediſſe culturæ, ne diligentiam ſuam ſibi damnoſam intelligãt. Huius legis temeratorem quinquaginta librarum auri condemnatione coherceri decernimus. Inter quos habendum eſt officium quoq; tuæ ſedis excelſæ, ſi aliquid eiuſmodi ſuggeſſerit diſponẽdum, uel ſi preces inſtruxerit † petitor. Inluſtris itaq; ac magnifica autoritas tua ſuggeſtione tui culminis ac diſpoſitione non admiſſa tantum, ſed etiam collaudata hanc legem edictis propoſitis ad omnium notitiam perferri præcipiat † hæc Agrimenſorum ſemper eſſe iudicia.

† petitoris

Hæc clauſula alicunde arrepſit, cum in nõnullis codicibus non legeretur.

Paulus libro XXIII. ad Edictum. Poſt alia.

Sed ſi Menſor ab altero ſolo conductus ſit, condemnatio erit facienda ei, qui non conduxit in partem mercedis. Item poſt alia.

Si dicantur termini deiecti uel exarati, iudex qui de crimine cognoſcit, etiam de finibus cognoſcere poteſt.

DE QVA-

DE QVALITATE AGRORVM.

AGrorum qualitates ſunt tres: Vna agri diuiſi & aſſignati: altera menſura per extremitates comprehenſi: tertia arcifinij, qui nulla menſura continetur. Ager ergo diuiſus aſſignatus eſt Coloniarum: hic habet conditiones duas, unam, qua plerunque limitibus continetur: alteram, qua per proximos poſſeſſionũ rigores aſſignatus eſt, ſicut in Campania Sueſſæ, Aruncæ. Quicquid autẽ ſecundum hanc conditionem in longitudinem eſt delimatum, per ſtrigas appellatur: quicquid per altitudinẽ, per ſcamna. Ager ergo limitatus hac ſimilitudine decumani & cardinibus continetur. Ager per ſtrigas & ſcamna diuiſus & aſſignatus eſt more antiquo in hac ſimilitudine, qua in prouincijs arua publica coluntur. Ager eſt menſura comprehenſus, cuius modus uniuerſus ciuitati eſt aſſignatus, ſicut in Luſitania Salmaticenſibus, aut in Hiſpania citeriore Palatinis, & compluribus prouincijs. Tributarius ſolus per uniuerſitatẽ populis eſt definitus. Eadem ratione & priuatorum agrorum menſuræ aguntur. Hunc agrũ multis locis Menſores, quamuis menſura extremũ cõprehenderint, in formam in modum limitũ condiderunt. Ager eſt arcifinius, ſicut ait Varro, qui nulla menſura continetur, finitus ſecundum antiquã obſeruationẽ fluminibus, foſſis, montibus, uijs, arboribus antemiſſis, aquarum diuergijs, & †ſi qua loca, hoc eſt, quæ ante à poſſeſſore potuerunt obtineri. *†ſicca* Nam ager arcifinius, ut idem ait Varro, ab arcendis hoſtibus eſt appellatus, qui poſtea interuentu litium per ea loca quibus finit terminos accipere cœpit. *Arcifinius ager.* In hijs agris nullum ius ſubſeciuorum interuenit. Subſeciuum eſt, quod à ſubſecante linea nomen accepit ſubſeciuum. *Subſeciuum.* Subſeciuorum genera ſunt duo: Vnum, quod in extremis aſſignatorum finium centuria expleri non potuit: Aliud genus ſubſeciuorum, quod in medijs aſſignationibus, & integris centurijs interuenit. Quicquid enim inter quatuor limites minus quàm intracluſum eſt, fuerit aſſignatum, in hac remanet appellatione, ideo quod is modus, qui aſſignationi ſupereſt, linea claudatur & ſubſecetur. Nam & reliquarum menſurarũ actus, quicquid inter normalem lineam, & extremitatem intereſt, ſubſeciuũ appellatur. Eſt ager ſimilis ſubſeciuorũ conditioni extracluſus, & non aſſignatus, qui ſi reipub. pop. R. aut ipſius coloniæ, cuius fine circũdatur, ſiue peregrinæ urbi, aut locis ſacris, aut religioſis, atque ad pop. R. pertinentibus datus non eſt, iure ſubſeciuorum in eius, qui aſſignare potuerit, remanet poteſtate. Ager extracluſus eſt, qui intra finitimam lineam, & centurias interiacet, Ideoq; extracluſus eſt, quia ultra limites finitima linea clauditur. *Extracluſus ager.*

DE CONTROVERSIIS.

MAteriæ controuerſiarum ſunt duæ, finis, & locus. Harum conditio alterutra continetur quicquid ex agro de hijs interuenit. Sed quoniam in hijs quoque partibus ſingulæ controuerſiæ diuerſas proprias habent conditiones, propriæ ſunt nominãdæ. Vt potui ergo comprehendere, genera ſunt controuerſiarum numero XV. De poſitione terminorum. De rigore. De fine. De loco. De modo. De proprietate. De poſſeſſione. De alluuione. De iure territorij. De ſubſeciuis. De locis publicis. De locis relictis & extracluſis. De locis ſacris & religioſis. De aqua pluuia arcenda. De itineribus.

De poſitione terminorum controuerſia eſt inter duos pluresúe uicinos. Inter duos: An in rigore ſit cæterorum ſiue rationis. Inter plures, trifinium faciat an quadrifiniũ. De horũ opinione cum conſtitit Menſori, ſi ſecundum proximi temporis

poris

poris poſſeſſionē non conueniunt, diuerſas attiguis poſſeſſoribus faciunt controuerſias, ſed ab integro forte alius de loco, alius de fine litigat.

De rigore cōtrouerſia eſt finitimæ cōditionis, quoties inter duos pluréſue terminos ordinatos, ſiue quæ alia ſigna ſecūdum legē Maniliā intra quinq; pedes agit.

Lex Manilia de V. pedibus.

De fine ſimilis eſt controuerſia, nec dubiū eſt, quin ſupra de finis conditione dixerim: nam & eadem lege continetur, & de quinque pedum agitur latitudine. Sed de fine quicquid per flexus, quibus arcifinij agri continentur, ut per extrema compromontoria, aut ſumma montium, aut fluminum curſus, aut locorum natura, quam ſupercilium appellant.

De loco cōtrouerſia eſt, quicquid excedit ſupraſcriptam latitudinem, cuius modus ad patentem non proponitur. Hæc autē controuerſia frequenter in arcifinijs agris uariorum ſignorum demonſtrationibus exercetur, ut foſſis, fluminibus, arboribus antemiſſis, aut culturæ diſcrimine.

De modo controuerſia eſt in agro aſſignato: agitur enim de antiquorum nominum propria defenſione, ut ſi L. Titius dextra decumanum, tertium citra cardinē quartam acceperit, ſortis ſuæ partes tres, ſiue quod huic ſimile, quartam habeat in quacunq; proxima centuria: huic enim uniuerſitati limes finem non facit, etiamſi publico itineri ſeruiat: Nam in cæteris agris de modo fit controuerſia, quoties promiſſionis modus non quadrat.

De proprietate controuerſia eſt plerunq;, ut in Campania cultorum agrorum ſyluæ abſunt in montibus ultra quartum aut quintum forte uicinū: propterea proprietas, ad quos fundus pertinere debeat, diſcutiatur. Eſt & paſcuorum proprietas pertinens ad fundos, ſed in commune, propter quod ea compaſcua multis locis in Italia communia appellantur, quibuſdam prouincijs indiuiſa: Nam per hæreditates, aut emptiones eius generis cōtrouerſiæ fiunt, de quibus iure ordinario litigāt.

Compaſcua communia.

De poſſeſſione controuerſia eſt, de qua ad interdictum, hoc eſt, iure ordinario litigatur. De alluuione fit controuerſia, fluminum infeſtatione, hinc fundi multas habent conditiones.

De iure territorij cōtrouerſia eſt, cū ad ipſam urbē pertinens, ſiue quod intra pomeriū eius urbis erit, quod à priuatis operibus obtineri non oportebit, cōtenditur. Eum dico locū, quē nec ordo ullo iure à publico poterit amouere. Habet autē conditiones duas, unā urbani ſoli, alterā agreſtis, q; in tutela urbanæ rei fuerat aſſignatū. Vrbani, quod operibus publicis datū fuerat aut deſtinatū. Huius ſoli ius, quāuis habita ratione Diuus Auguſtus de ſtatu municipiorum tractauerit, in proximas urbes peruenire dicitur, quarum ex uoluntate conditoris maxima pars finium coloniæ eſt attributa: aliqua portio mœnium extremæ perticæ obſignationis incluſa, ſicut in Piceno fertur inter montium Prætutianorum quandam oppidi partem Aſculanorum fine circundari. Quod ſi ad hæc reuertamur, hoc conciliabulum fuiſſe fertur, & poſtea in municipij ius relatum: Nam non omnia antiqua municipia habent ſuum priuilegiū. Quicquid enim ad Coloniæ municipijúe priuilegiū pertinet, territorij iuris appellant. Sed ſi rationem appellationis huius tractemus, territorium eſt, quicquid hoſtis terrendi cauſa conſtitutum eſt.

Territorium quid ſit.

De ſubſeciuis controuerſia eſt, quoties aliqua pars centuriæ, ſiue tota non eſt aſſignata, & poſſidetur: aut quicquid de extremitate perticæ poſſeſſor proximus aliusúe detinebit, ad ſubſeciuorum controuerſiam pertinebit.

De locis publicis, ſiue populi R. ſiue coloniarum municipiorúmue controuerſia eſt, quoties ea quæ neque aſſignata, neque uendita fuerint, aliquis poſſederit, ut alueum fluminis ueterem populi Rom. † Quamuis aquæ interpoſita inſula & diuiſi proximi poſſeſſores finibus reliquerint, aut ſyluæ, quas ad populū Romanum multis locis pertinere ex ueteribus inſtrumētis cognoſcimus, ut ex proximo

† quem uis

in Sabinis

in Sabinis in monte Mutela: Nam & coloniarum, ac municipiorum ſimilis eſt conditio, quoties loca quæ Reip. data aſſignataúe fuerant, ab alijs obtinebunt, ut ſubſeciua conceſſa. De locis relictis & extracluſis controuerſia eſt in agris aſſignatis: Relicta autem loca ſunt, quæ ſiue locorũ iniquitate, ſiue arbitrio conditoris relicta limites nõ acceperũt. Hæc ſunt iuris ſubſeciuorũ. Extracluſa loca ſunt æque iuris ſubſeciuorum, quæ ultra limites, & ultra finitimam lineam erunt. Finitima autẽ linea aut menſuralis eſt, aut aliqua obſeruatione, aut terminorum ordine ſeruatur. Multis enim locis aſſignationi agrorum immunitas ſuperfuit, ſicut in Luſitania finibus Auguſtorum. De locis ſacris & religioſis controuerſiæ plurimæ iure ordinario finiuntur, ſi de locorum eorum modo agitur, ut locorum publicorũ in montibus, aut ædium, quibus ſecundum inſtrumentum fines reſtituuntur. Similiter locorum religioſorum, quibus ſecundum cautiones modus eſt reſtituendus: habent enim & Mœſilia iuris ſui hortorũ modos circuniacentes, aut præſcriptum agri finẽ. De aquæ pluuiæ tranſitu controuerſia eſt, in qua ſi collectio pluuialis aquæ trãſuerſum alterius ſecãs finẽ, flumẽ influit, & diſcõuenit, ad ius ordinariũ ptinebit. Qđ ſi per ordinationẽ finis ipſius agitur, exigit Menſoris interuẽtum. De itineribus controuerſia, quæ in arcifinijs agris iure ordinario finitur: in aſſignatis menſurarum ratione. Omnes enim limites ſecundum legem colonicam itineri publico ſeruire debent. Sed multi exigente ratione per deuia & confragoſa eunt, quà iter fieri non poteſt, & ſunt in uſu agrorũ eorum locorum, ubi proximus poſſeſſor, cuius forte ſylua limitem detinet, tranſitum inuerecunde denegat, cum itineri limitem, aut locum limiti debeat. Eſt & controuerſiæ genus, quod ad ſolum non pertinet, ſed de arborum fructibusq; earum, quæ in fine ſunt, ſiue intra, nec ullam ad radicẽ habẽt cõtrouerſiã, quoties inclinatæ in alterutrã ptẽ fructum iactauerint, inter affines mouent diſputationem. Sunt & aliæ limitum conditiones, quæ ad ſolum non pertinent, hoc eſt ad artem noſtram. Solum autẽ quodcunque coloniæ eſt aſſignatum, id uniuerſum pertica appellatur: Quicquid enim huic uniuerſitati applicitum eſt ex alterius ciuitatis fine, ſiue ſolidum, ſiue cultellatũ fuerit, Præfectura appellatur. Cultellandi ratio quæ ſit ſæpe quæritur, † cuius præmenſi ſoli ſpatium conſummamus, & illam cliuorum inæqualitatem planam eſſe cogimus, dum menſuræ lateribus inſeruimus. Cultellamus ergo agrum eminẽtiorem, & ad planiciei redigimus æqualitatem, hanc nobis ratione ipſa ſeminum natura monſtrauit: omnis enim illa ſoli inæqualitas colligi poterit, niſi quod de terra quicquid naſcitur, in erectum exit, & illam terræ obliquitatem creſcendo atterit, nec maius ſpatium occupat, quàm ſi ex plano naſcatur.

Pertica.

† *cum*

AGGENI VRBICI

IN IVLIVM FRONTINVM COMMENTARIVM.

SVſcepimus qualitates agrorum tractandas, atq; plano ſermone & lucido exponendas. Volumus autẽ ea quæ à ueteribus obſcuro ſermone conſcripta ſunt, apertius & intelligibilius exponere, ad erudiẽdam poſteritatis infantiã, & quo dulcius poſſit diſciplinã appetere quàm timere: Nam primeuæ ætati quàm ſint radices amariſſimæ literarum, ſcientes literas non ignorant. Idcoq; ita planum facimus iter, ut exeuntes à priori-

Radices ſtudiorum amaræ.

bus ſtudijs literarũ,in hijs ſecundis ac liberalibus uenientes,diſciplinam hanc uelut ſuauitatẽ quandã poſt amaritudinẽ concupiſcat.Iam nũc ergo ꝑgamus exponere.

Agrorum qualitates tres eſſe Iulius Frontinus oſtendit,dicens, unam agri diuiſi & aſſignati. Videamus quis ſit hic ager diuiſus & aſſignatus: Sine dubio uideo alicuius formã agri magnam,quæ diuiſa eſt atq; aſſignata in tempore: Et niſi eſſet quædam materialis agri forma,quomodo poterat diuidi? An totum mundum,aut prouinciam totam unius poſſumus agri,qui ſit diuiſus,qualitatẽ accipere? Et quia hoc ita intelligere mihi omnino uidetur abſurdum, eò quod ſubiungit continuo idem Frontinus. Altera menſura per extremitatem comprehenſi. Video ergo illum agrũ,qui dũ in ſe ducenta & eò amplius iugera contineret, poſtea iuſſu Principum interciſiuis limitibus diſtributus, quinquagenis iugeribus uel amplius, ut qualitas locorum inuenta eſt.Quæ interciſiones per trifinia & quadrifinia,ſiue interuenientium,uel interpoſitorum ratione ſignorum cernuntur eſſe diſpoſitæ. Alteram qualitatem dicit menſuram per eiuſdem agri extremitatem comprehẽſam. Iuxta hunc agrum de quo locuti ſumus,uidemus confinem eſſe modum menſuræ comprehenſum ſubſequi, qui frequenter in extremitatibus aſſignatorum agrorũ incidẽs,menſurali linea cernitur comprehenſus.De hoc inferius ſuo loco apertius diſputabimus.Nam quidam centuriam uolunt intelligi menſuram dictam per ex-

Centuria.

tremitatem comprehenſam,quod & ipſum poteſt accipi:quia & ſi centenis hominibus ducentena iugera data legimus,quorum propter numerum appellata ſit centuria, legimus in quibuſdam locis ab uno mille & trecentena iugera fuiſſe poſſeſſa.Tertiã arcifinij agri qualitatẽ aſſignat.Arcifinius ager,ab arcẽdis hoſtibus nuncupatur, ſicut paulo inferius ſubſequens lectio manifeſtat. Hic & occupatorius ager dicitur,eò quod in tempore occupatus eſt à uictore populo,territis exinde fugatiſq; hoſtibus:quia non ſolum tantum occupabat unuſquiſq;, quantum colere

Fines agrorũ quibus argumentis deprehendas.

præſenti tempore poterat, ſed quantum in ſpe colendi habuerat, ambiebat. Fines uero hijs ſignis inter ſe diuidebant,foſſis manufactis, arboribus antemiſſis, fluminum interuenientium curſu: iugis quoq; montium, quæ ex eo nomine accipiuntur,quod continuatione ipſa iungantur ſupercilijs, nec non itineribus uel diuerſis quæ aut loci natura,aut ſolers procurauit antiquitas.Ager ergo diuiſus aſſignatus eſt colonijs, ſiue municipijs unicuiq; poſſeſſioni modũ ſecundum terræ qualitatẽ. Hic ager habet conditiones duas,unam, qua plerunq; limitibus continetur.Alte-

Limes.

ram,qua per proximos poſſeſſionum rigores aſſignata eſt. Limes ergo eſt,quodcunq; in agro opera manuum factum eſt,ad obſeruationẽ finium.Rigor uero ſuæ rectitudinis naturalis nomen accepit. Quicquid autem ſecũdum hanc conditionẽ in longitudinem eſt delimitatum per ſtrigas appellatur:quicquid per altitudinem,

Strigatus ager. Scamnatus.

per ſcamna. Strigatus ager eſt, qui à ſeptentrione in longitudinem in meridianũ decurrit.Scamnatus autem,qui eo modo ab occidente in orientem creſcit.Et altitudinem hanc ſecundum idioma artis uoluit Frontinus in orientem intelligi: Nam dum ſuperficiales nunc qualitates tantũmodo uel menſuras exponat, quomodo nos poſſumus ſoliditatis corpus aduertere,in quo altitudo aut craſſitudo ponatur? Ager ergo limitatus hac ſimilitudine decumanis & cardinibus continet. Ergo hic ager,quem in hac ſimilitudine aſſerit cõtineri decumanis atq; cardinibus in re præ-

Decumaus limes.

ſenti conſiderare poterit? Nam decumanum limitem traxerunt, ſicut Hyginus deſcribit,ab occidente in orientem:Cardinem uero à meridiano in ſeptentrionem duxerunt.Quidã uero ex aduerſo aſſerunt eos conſtitutos, nam & alibi limites facti ſunt ab hijs,qui ſolis ortum & occaſum ſecuti ſunt,quos feſellit ratio Geometriæ. Mihi tamen,ſicut Hyginus conſtitui decreuit limites, ita rationabile uidetur,ut decumanus maximus in orientem creſcat, & cardo maximus in meridianum. Ager per ſtrigas & ſcamna diuiſus & aſſignatus eſt, more antiquo in hac ſimilitudine,

qua in

qua in prouincijs arua publica coluntur: Ager ergo ſiue per ſtrigas, ſiue per ſcam-
na diuiſus ſit, ſiue quocunq; alio ordine ſuccedenti aſſignatus eſt more antiquo,
atque arbitrio, in hac ſimilitudine, qua in diuerſis ꝓuincijs arua publica coli per-
ſpicimus. Nā quod publica arua coli dicit, ne admiremini: nā ideo publica hoc lo
co eum dixiſſe æſtimo, quod omnes etiam priuati agri tributa atq; uectigalia per-
ſoluant: Nam paulo inferius dicit: eadem ratione & priuatorum agrorum menſu-
ræ agūtur. Vt aptius oſtenderet, publicum cum priuato eſſe conſortem: quia dum
priuatus laborat in proprio, & tributum publico, & ſibi alimoniam arua excolen-
do procurat. Ager eſt menſura comprehenſus, cuius modus uniuerſus eſt ciuitati
aſſignatus. Iſtius agri menſurā in unum modum quodammodo uideo compre-
hendi. Nunc hic modus uniuerſalis ſagacius à nobis inueſtigari debet: Videmus
igitur modum per terminos territoriales, & limitum curſus, & titulos, id eſt, inſcri-
ptis lapidibus, plerunq; fluminibus, nec nō aris lapideis claudi territorium, atq; di-
uidi ab alterius territorio ciuitatis. Idcirco quicquid intra hunc modum eſt menſu
ra diuiſum, ſuæ conſtat ciuitati omnibus modis aſſignatū. Sicut in Luſitania Sal-
maticenſibus. Luſitania Prouinciæ nomen eſt: Salmaticenſes enim uicani pro-
prie nūcupātur. Ita & in Hiſpania citeriore Palatinis & compluribus Prouincijs
tributarium ſolum per uniuerſitatē populis eſt definitum. Eadem ratione & pri-
uatorum agrorum menſuræ aguntur: Hunc agrum multis locis Menſores, quam-
uis extremum menſura comprehenderint, in formam in modum limitū condide-
rūt. Formarum uero ſunt v. genera: Vnum, quod ex flexuoſa linea continetur: *Formarum*
Alterum, quod ex flexuoſa & rationabilibus: Tertium, quod ex circunferētibus: *genera.*
Quartum, quod ex circunferentibus & rectis: Quintum, quod ex rectis. Horum
ſunt ſpecies infinitæ: Hunc ergo agrum, ne in formis uideamus tantummodo con
ditum, continuo ſubiungit: in modum limitum, ut ſciamus pleniſſime non poſſe
formam cuiuslibet agri ſine limitum rectura ſubſiſtere. Sed præuidere formam di-
ligētius commonemur, ut originē cuius interfuerit limitis efficaciter prædicemus:
ſeu D M, ſeu K M. quinti quoq; aut quintarij, nec non & illos in omnibus demon
ſtrare, qui ſolis ortum & occaſum ſequuti ſunt, ut noſtra profeſſio coram artifici-
bus integra & omnē ueritatē indagans approbetur. Eſt ager arcifinius, qui nul-
la menſura continet. Hic eſt de quo ſuperius diximus, qui & arcifinius, & occu-
patorius nominatur. Finitur ergo ſecundum antiquam obſeruationem, flumini-
bus, foſſis, montibus, uijs, arboribus antemiſſis, aquarum diuergijs, & per ea
loca, quæ antiquitus à poſſeſſore potuerunt obtineri. Menſura ergo hunc agrum
minime actum eſſe conſpicimus, ſicut cæteros agros: Interuentu uero litium po-
ſtea per ea loca, quibus nunc finit, ex arbitrio terminos accepit. In hijs enim agris
nullum ius ſubſeciuorū interuenit. Recte ergo ſubſeciuū interuenire nō potuit,
qui menſura actus non eſt, de quo remanere, aut ſubſecari aliq̃d potuiſſet. Subſe-
ciuum eſt quod à ſubſecante linea nomen accepit ſubſeciuum. Horum ſubſeciuo-
rum duo ſunt genera, unum, quod in extremis aſſignatorum finium centuria ex-
pleri non potuit. Hoc inuenitur quinquaginta & ſexaginta contineri iugeribus.
Et quamuis exigua parte minore fuerit inuentum, de modo centuriæ ſubſeciuum
dicitur. Ita tamen ſi ſpatium maius fuerit, nomine centuriæ non carebit. Nam hæc
ſubſeciua & conceſſa plerūq; inueniuntur, & reddita aliqua aſſignata: nam & cen
ſum quædam pro ſuo modulo ſuſceperunt. Secūdam illam uero maiorem aſſigna-
tionem ſubſeciuum maius centum iugera dictum eſt: ſubſeciuum minus quinqua *Subſeciuum*
ginta iugera nuncupatum. In extremis uero aſſignatorum finium ut ſit aſſignatū, *minus.*
aut quæ ſit extremitas uideamus. Extremitas finitima linea eſt, quæ interuenit aut *Minus.*
per iter publicum, quod tranſcendi non poteſt, ſecundū legem Colonicam: quia

Limites ſeruiunt itineribus publicis.

† alijs.

Omnis limes itineri publico ſeruire debet: aut per limites ſiue terminos, aliaq́ ſigna quibus territoria finiuntur, aut ubi inſoluta loca remanſerunt. Hæc autem ſunt loca quæ inſoluta dicuntur, quæ aut in ſaxoſis & ſterilibus locis ſunt, aut in paludibus, ubi nulla potuit exerceri cultura: quia dum non eſſet quod excoli potuiſſet, nullis neceſſe fuit limitum regulis obligari, propterea & ſoluta loca uocata ſunt. „ Aliud genus ſubſeciuorum, quod in †medijs aſſignationibus & integris centurijs interuenit: quicquid enim inter quatuor limites minus quàm intracluſum eſt fuerit aſſignatũ, in hac remanet appellatione. Bene igitur & recte ſubſeciuum uocari debet, quicquid inter quatuor limites fuerit aſſignatum, minus quàm intra ijſdem potuit claudi limitibus, quia unuſquiſque limes centuriæ ſuæ modum claudens, adductus eſt. At ubi omnes quatuor, æquis menſuris centurias continentes, uno in loco conuenerint, ſicut in ſubſequenti libello noſtro deſignauimus, quem diazographum appellauimus, poterit agnoſci, & minus clauſerint agri ſpatium quàm quod centuriæ ſingulæ, quibus ſeruitutem præſtabant, poterant continere, „ ſubſeciuum iuſte meruit appellari. Ideoq́ is modus, qui aſſignationi ſupereſt, linea claudatur & ſubſecetur: Nam & reliquarum menſurarum actus, quicquid inter normalem lineam & extremitatem intereſt, ſubſeciuum appellatur. De hoc ſuperius diſputauimus.

Aggeni liber diazographus à nobis omiſſus.

Normalis linea menſuralis dicitur: Extremitas uero ubi centuria ut expleretur „ tranſire non potuit. Eſt ager ſimilis ſubſeciuorum conditioni extracluſus & non aſſignatus, qui ſi reipublicæ Populi Romani, aut ipſius coloniæ, cuius fine circundatur, ſiue peregrinæ urbi, aut locis ſacris & religioſis æque ad populum Romanũ pertinẽtibus, datus non eſt, iure ſubſeciuorum in eius qui aſſignare potuerit remanet poteſtate. In ambiguo uidetur hic ager, & uelut indefinite remanſiſſe: Si enim hijs omnibus ſupradictis datus non eſt, utique in aſſignantis remanet poteſtate. Hunc agrum Frontinus ita remanſiſſe teſtatus eſt. Sed uideamus ne forte poſtea iuſſu principis alicui datus ſit, qui terram metiri denuo præceperit, ſicut Cæſaris Augusti temporibus factum eſt: Nam alia ſubſeciua Veſpaſianus uendidit: alia autem quæ remanſerunt Domitianus donauit atque conceſſit. Propterea hic ager ſuccedentibus hucuſque temporibus ita, hoc eſt, in ambiguo non potuit remanere, qui ſi remanſit, in eius poteſtate profecto qui aſſignare potuerit, hoc eſt, qui acceperit a Principe aſſignandi licentiã: Nam agrimẽſor omnis doctus centurias delimitare poteſt, ac ſuis redintegrare limitibus; aſſignare autem nullo modo poteſt, niſi ſacra fuerit præceptione firmatus.

Exemplar Argentoratenſe paulo plura habuit de limitibus prorſis, & tráſuerſis, quæ tamen in Fuldenſi cod ce, quem ſumus ſecuti, non extabãt

DE CONTROVERSIIS.

Suſcepimus quoque tractandos controuerſiarum ſtatus cum diuino præſidio. Materiæ, inquit, controuerſiarum ſunt duæ: finis & locus: harum conditio alterutra continetur. Sed quoniam ſingulæ controuerſiæ diuerſis conditionibus obligantur, propriæ nominandæ ſunt. Genera autem controuerſiarum, ut ait Frontinus, ſunt numero XV. Sed quia hijs generibus ſpecies non dedit, & quia ſecundum regulam dialecticæ neque genus ſine ſpecie, neque ſine genere ſpecies dici poteſt, omnino dixit improprie. Nos tamen ſuum illi idioma relinquentes, ad intelligendas eas & exponendas, ſicut promiſimus, tranſeamus.

De poſitione terminorum controuerſia eſt, inter duos, pluréſue uicinos: Inter duos, an in rigore ſit poſitus terminus cæterorum ſiue rationis: Inter plures trifinium facit an quadrifinium. Cũ ergo poſſeſſor inuenerit terminum in poſſeſſione ſua aliter formatum, aut aliter poſitum quàm cæteri, qui in ea poſſeſſione ſunt, aut inſcriptũ ut aſſolet, agit de eo in qua ſit poſitus ratione, ſeu ipſe trifinium faciat, ſiue

ab alio

ab alio lineam procedentem excipiat; dumq́ uicinus poſſeſſor huic extiterit ambiguitati contrarius, magna inter utroſq; controuerſia agitatur. Solent enim hæ controuerſiæ de comportionalibus naſci terminis: nam ſi de eorum latere linea, quaſi ex artificis manu compoſita, uideatur exire, atq; in unius termini angulum impingere, qui in limite eſt poſitus, in iſtis, ut ait Frontinus, uelut inſtantium argumẽtorum oportunitas controuerſialis aptatur: hoc enim plerunq; poteſt in limitibus inueniri. Nam ſi Veteranus filijs ſuis unam poſſeſſionẽ diuidens, inter tres aut quatuor portiones terminos uoluit intereſſe, potuit quippiam tale cõtingere, ut ex multis quicunq; reſpiceret angulum illius termini, qui in maximo eſt limite conſtitutus: Hos ſiquidem terminos, qui intra poſſeſſionum fines inueniũtur, comportionales appellauit antiquitas. „ Qui ſi ſecundũ priſtini temporis poſſeſſionem non „ conueniunt, diuerſas attiguis poſſeſſoribus controuerſias generabunt. Sed ali„ us forte de loco, alius de fine litigat: Videndum hoc diligenti cura, & circumiri agrum diligẽter ante omnia oportet, de quo intentio uertitur, & redintegrato ſuis fundo limitibus, per maximorum limitum rationem, tum de comportionaliũ terminorum poſitione, quos uice tabularum antiqui intercidendis portiunculis inter filios ſuos defigebant, integra ab artifice ratio proferatˀ. De rigore, atq; de fine licet ſimilem poſuerit controuerſiam, unamq; eis conditionem eſſe firmauerit, tamẽ credo inter eos aliquid poſſe differre: Rigor enim naturalis eſt, qualiſcunque enim rigor interuenit, conſtituentibus limites rarioribus locis terminos poſuerunt, & ſeruari iubetur. Rigor ſi inuentus fuerit, de triginta pedum latitudine, ut ne ab utroq; poſſeſſore tangatur: quod ſi plus de triginta pedibus patuerit, iam collis eſt, qui exigit ut ſuperior poſſeſſor in planum uſq; deſcendat, & ſibi defendat omnem deuexum locum: Hoc enim lex propter malignitatem inferioris poſſeſſoris inſtituit, ne aut arando, aut fodiendo ſuperioris poſſeſſoris terras inuaderet. Termini quoq; quibuſdam locis poſiti ſunt, ut ab uno ad unum dirigantur per pedes ACCCXX. & ſupra uſq; ad CCCCLXXX. & infra hoc ſi licet: Nam Tiburtini diſtant à ſe in pedibus ACCXL. & ſupra uſq; ad DCLX. & infra: quod ſi ſpiſſiores non ſunt, riparum & rigorum curſus ſeruabũt. Harum tamen quæ ꝑ multa milia pedũ recturas, ſeparationesúe agrorum ab initio ſuo uſq; ad occaſum cuſtodiunt, & in eas ripas aut rigores ſequendos obſeruarent, quæ intra corpus agri naſcuntur, & ne ſuo latere decidunt, lex limitum eas prædamnauit. Ne id aliquando ſequamini, quod maior poteſtas limitum, recturarumúe curſus confirmat. Sed ſi conuẽtionis cauſa eas partes inter ſe conſeruãdas cenſuerunt, non recturæ imputandum, ſed concurrenti definitioni fides eſt adhibenda. De fine enim lex Manilia quinque aut ſex pedum latitudinẽ præſcribit, quoniã hanc latitudinẽ uel iter ad culturas accedens occupat, uel circumactus aratri, quod uſucapi non poteſt. Iter enim non quà ad culturas peruenitur capitur uſu, ſed id quod in uſu biennio fuit. Finis enim multis documentis ſeruabitur, terminis, & arboribus notatis, & foſſis, & uijs, & riuis, & uepribus, & ſæpe normalibus, & ut comperi aliquibus locis, interarua marginibus quibuſdam tanquam puluinis, ſæpe etiã limitibus, item petras notatas, quæ in finibus ſunt, pro terminis habebitis. Si arboribus notatis fines obſeruabũtur, uidendum quæ partes arborum notatæ ſint. Notæ enim in proprijs arboribus a foras ponuntur, ut arbores liberas in parte à nota derelinquat. Si cõmunes ſunt arbores, mediæ notantur, & ad utrunq; pertinent. Nam ſi foſſa erit finalis, uidendum utrum unius, an utriuſq; ſit partis, & ſi in extremo fine facta, itemq; utrum publica an uicinalis, ſi iugis montium, quæ ex eo nomine accipiuntur, quod continuatione ipſa iugantur. Hæc autem omnia genera finitimorum putato in uno agro poſſe ſine dubio reperiri. *Notæ arborũ.*

De loco ſi agitur, quæ res hanc habet quæſtionẽ, ut nec ad formam, nec ad ullam ſcripturæ reuertatˀ exemplũ, niſi tantũ hunc locũ hinc dico eſſe: & alter è contrario

ſimiliter quæret ex ſimilitudine feræculturæ comparationem accipit, id eſt, ſi ſylua cuius ſit ætatis pars cæſuræ, & ætas arborum ut ſolent relinqui, quas antemiſſas uocant, & ſyluarum quoq; ætates an ſint pares, ſi uineæ ſimiles erunt in comparatione, an ordines æque diſtantes, an pari conſtitutione, & an ſimile genus uitium. Cōſtabit tamen magis rem eſſe iuris, quàm noſtri operis: quoniam ferè uſucapiuntur loca quæ biennio poſſeſſa fuerint. Reſpiciēdum erit, ne quemadmodum ſolemus uidere quibuſdam regionibus particulas quaſdam in medijs aliorū agris, nunquid ſimile huic interueniat, quod in agro diuiſo accidere non poteſt: quoniā continuæ poſſeſſiones & aſſignantur, & redduntur, & hijs forte incidit, ut tale quid committeretur, ut locus pro loco & continua ſit poſſeſſio: Id ut dixi in aſſignantis fieri nō poteſt. Solent quidam complurium fundorū ſuorum domini, duos aut tres agros uni uelle contribuere, terminos qui finiebant ſingulos agros relinquere. Præterea cui contributi ſunt uicini non, contenti ſuis finibus, tollunt terminos, quibus poſſeſſio eorum finitur, & eos qui inter fundos unius domini ſunt ſibi defendunt, ita & hæc diſpicienda erunt. De modo quæſtiones ferè in agris diuiſis & aſſignatis naſcuntur: Item queſtorijs & uectigalibus ſubiectis, quoniam ſcilicet in ære ſcripturæ modus comprehenſus eſt, quod ſemper erit ad formam reſpiciendum, & hoc ſi duobus poſſeſſoribus cōueniat. Alioqui ex modo illo, qui ære ſcriptura continetur forma liquebit, etiamſi dominus aliquid uendidiſſet: Nanq; hoc comperi in Samnio, ut agri quos Diuus Veſpaſianus ueteranis aſſignauerat, eos ab ipſis, quibus aſſignati erāt, iam aliter poſſideri: Quidam enim emerunt aliqua loca, adiecerunt q; ſuis finibus, & ipſa uel uia finiente, uel flumine, uel alio quolibet genere. Sed nec uendentes ex acceptis ſuis, aut ementes adijcientes q; ad acceptas ſuas certum modum taxauerunt. Sed ut quiſq; modus aliqua ut dixi, aut uia, aut flumine, aut aliquo genere finiri potuit, ita uendiderunt emerunt q;. Ergo ad æs commodi reuocari poteſt, ſi duobus, inter quos controuerſia eſt, conuenerit. In eis autē qui uectigalibus ſubiecti ſunt, proximus quiſq; poſſeſſioni ſuæ iunxit. Nam ſoliti erant antiqui in conductiones & in emptiones modum comprehendere, atque ita cauere fundum illum, iugera tot in ſingulis iugeribus. Tantum itaq; ſi in ea regione agitur, ubi hæc erit conſuetudo, aut cautiones ſcilicet, aut emptiones intuendæ erunt, inter quos diſputabitur, acta utriuſq; menſura, ſi nihil ad cautionem conueniat, & neutrius poſſeſſio modū cautione comprehenſum impleat, magna erit rei confuſio. Quærendumq; tunc quomodo in uniuerſa regione magis opinione, q̄ menſura modum complecti ſoliti ſint. De proprietate controuerſia eſt plerunq;, ut in Campania, cultorum agrorum ſyluæ: abſunt in montibus, ultra quartū aut quintū forte uicinū. Nā ubi mons fuit proximus aſper ſeu ſterilis, ſuper quo fundi cōſtitui nequiuerūt, aut forte aquæ inopia habitatio hominibus prorſus negata eſt: Syluæ tamen dum eſſent glandiferæ, ne earum fructus periret, diuiſo mōte particulatim datæ ſunt proprietates quædam fundis in locis planis & uberibus conſtitutis, qui paruis finibus ſtringebantur. Nam & in Sueſſano culti ſunt, qui habent in monte Marico ſyluarum plagas determinatas, quarum proprietates ad quos fundos pertinere debeant, diſcutiatur: Nam & formæ antiquæ declarant ita eſſe. Reſpiciendum erit & illud, ſicut dixi ſuperius, quemadmodum ſolemus uidere quibuſdam regionibus particulas in medijs aliorum agris: hoc argumentum prudentiæ eſt: quod profeſſionis. Videndū quoq; quoniam eſt & paſcuorum proprietas pertinens ad fundos, ſed in commune: propter quod ea compaſcua multis locis communia appellantur. Quibuſdam Prouincijs pro indiuiſa hæc ferè paſcua certis perſonis data ſunt depaſcenda. Sed in communi, quæ multi per potentiam inuaſerunt, & colunt, de eorum proprietate ius ordinarium ſolet moueri, atq; interuentu † menſurarum demonſtratur, ut ſit aſſignatus ager: Nam per emptiones uel hæreditates

† Menſorum

reditates huius generis controuerſiæ ſunt. Quædam loca feruntur ad perſonas pub licas attinere: nam perſonæ publicæ etiam coloniæ appellantur, quæ habent aſſi-gnata in alienis finibus quædam loca, quæ ſolemus præfecturas appellare. Harum præfecturarũ proprietates manifeſte ad colonos pertinẽt, nõ ad eos quorũ fines ſunt diminuti. Solent & priuilegia quædam habere beneficia Principum, quod longe & ſemotis locis ſaltus quoſdam redditus cauſa acceperunt: quæ proprietas ad eos quibus data eſt indubitate pertinet. Sũt & aliæ proprietates, quæ municipijs à Prin
„ cipibus ſunt conceſſæ. De poſſeſſione fit controuerſia, quoties de totius fun
„ di ſtatu per interdictũ, hoc eſt iure ordinario litigatur. Hoc eſt, diſciplinæ noſtræ iudicium. Sed apud Præſidem prouinciæ agitur, & ex lege reſtituitur poſſeſſio, cui poterit attinere. In hijs ſecundũ locum habet diſciplina noſtra, ſicut lex ait, niſi de poſ-ſeſſionis ſtatu quæſtio fuerit terminata, non licet Menſori præire ad loca.

De alluuione obſeruatio eſt, ſi in occupatorijs agitur agris, quicquid uis aquæ abſtulerit, repetitionem nemo habet, quæ res neceſſitatem ripæ muniendæ iniun-git, ita tamẽ, ut ſine alterius damno quicquã fiat. Si uero indiuiſa & aſſignata regi-one tractabitur, nihil amittet poſſeſſor, quoniã formis per cẽturias certus cuiq; mo-dus aſcriptus eſt. Circa Padum autẽ cũ ageretur, quod flumẽ torrens, & aliquãdo tam uiolentũ decurrit, ut alueũ mutet, & multorũ late agros trans ripam, ut ita dicã, transferat, ſæpe etiam inſulas efficit. At Caſſius Longinus uir prudentiſſimus iuris autor hoc ſtatuit, ut quicquid aqua lambendo abſtulerit, id poſſeſſor amittat, quoniam ſcilicet ripã ſuam ſine alterius damno tueri debet. Si uero maiore ui decurrẽs alueum mutarit, ſuum quiſque modum agnoſcat: quia non poſſeſſoris negligentia, ſed tempeſtatis uiolentia abreptũ apparet. Si uero inſulam feciſſet, à cuius agro feciſſet, id poſſideret: ac ſi ex cõmuni quiſq; ſuã reciperet. Scio enim quibuſdã re-gionibus cum aſſignarentur agri, aſcriptũ aliquid per centurias flumini. Hoc autẽ prouidit autor diuidendorum agrorum, ut quoties tempeſtas fluuium concitaſſet, non per regionem excedens alueum uagaretur, ſed ſine iniuria cuiuſq; deflueret. Hos tamen agros, id eſt hunc omnem modum, qui flumini aſcriptus eſt, reſpub. quibuſdam uendidit. Hæ quæſtiones maxime in Gallia tota mouentur, quæ multis contecta fluminibus, immodicas alpium niues in mare tranſmittunt, & ſubita-rum regelationum repentinas inundationes patitur. Aliquibus locis impetraue-runt poſſeſſores a Præſide prouinciæ, ut aliquã latitudinem flumini darent: Nam & in Italia Piſaurum flumini latitudo eſt aſſignata, eatenus quouſq; alluebat.

De iure territorij controuerſia eſt, cũ quidã priuatorũ, aut pomeriũ eius urbis priuatis opibus inuerecũde uult puadere, aut arare de locis publicis, hoc eſt, ad ipſam urbẽ pertinẽtibus quidã priuatorũ uſurpare tẽtauerint. Pomeriũ autem urbis eſt, *Pomeria urbis* quod ante muros ſpatiũ ſub certa mẽſura dimiſſum eſt. Sed & aliqbus urbibus & intra muros ſimili modo eſt ſtatutũ, propter cuſtodiã fundamentorũ: qđ à priuatis opibus obtineri nõ oportebit. Hic locus eſt, qui à publico nullo iure poterit amo-ueri. Habet aũt conditiones duas, unã urbani ſoli, alterã agreſtis: Vrbani ſoli, quod in tutela rei urbanæ aſſignatũ eſt. Agreſtis, qđ publicis operibus datũ eſt aut deſti-natũ. In tutela rei urbanæ aſſignatæ ſunt ſyluæ, de qbus ligna in reparationẽ publi-corũ mœniũ traherent. Hoc genus agri tutelatũ dicit: Nam aliquarum urbiũ maxi *Tutelatus ager.* ma pars finiũ coloniæ eſt attributa. Coloniæ ſunt quæ ex eo nomine accipiunt, qđ Rom. in eiſdẽ ciuitatibus colonos miſerũt. Illarũ ergo urbiũ maxima finiũ pars da *Coloniæ.* ta eſt colonis, quæ in remotiora loca, & lõge à mari poſitæ uidebant, ut numerus ciuium, quẽ Diuus Auguſtus multiplicare conabat, haberet ſpatia, in quæ ſubſiſte-re potuiſſet: Nã & in Piceno fert inter montiũ Præcutianorũ quandã partẽ oppidi Aſculanorũ fine circũdari. Sed hoc cõciliabulũ fuiſſe, et poſtea fert in municipij ius relatũ: Nam omnia antiqua municipia habẽt ſuũ priuilegiũ, ut Tudertini, qui apud

Principes egerunt, ut Faneſtres incolæ ſi eſſent alienigenæ, qui intra territoriũ inco lerent, honoribus fungi in colonia nõ deberent. Sed Faneſtres hoc poſtea impetra/ uerũt, ut eis liceret fungi honoribus territorij. Aeque iuris cõtrouerſia agitatᷣ, quo/ ties propter exigẽda tributa de poſſeſſione litigatur, cũ dicat una pars in ſui eam fi ne territorij cõſtitutã, & altera è cõtrario ſimiliter quæret. Hæc autẽ cõtrouerſia ter/ ritorialibus eſt finienda terminis: Nam inuenimus ſæpe in publicis inſtrumẽtis ſi/ gnificanter inſcripta territoria, ita ut ex collegio qui appellatur Ille, ad flumẽ illud, & per flumen illud, ad riuũ illũ, aut uiam illã, & per uiam illam, ad infima montis illius, qui locus appellatᷣ Ille, & inde ꝑ iugũ montis illius, in ſummo, & per ſummũ montis, per diuergia aquæ, ad locũ qui appellatᷣ ille, & inde deorſum uerſus ad locũ illũ, & inde ad compitũ illius, & inde per monumentũ illius, ad locũ illum, unde pri mum cœpit ſcriptura eſſe. Sæpe enĩ quorũdã aut monumẽta, aut foſſæ, aut quorũ/ dam ſacellorũ aut fontiũ, unde riui fluminaq; incipiũt, obſeruantᷣ fines territoriorũ.

Territorium. Si aũt ratione appellationis huius tractemus: Territoriũ eſt quicquid hoſtis terrẽdi cauſa conſtitutũ eſt. De iure ſubſeciuorũ ſubinde quæſtiones mouentᷣ. Sub ſeciua aũt ea dicuntᷣ, quæ aſſignari nõ potuerũt, id eſt, cũ ſit ager centuriatus in loca culta diuiſus, quæ in cẽturias erãt, cũ cẽturia expleri nõ potuit, ſubſeciuũ appellãt. Hæc aliquãdo autor diuiſionis aut ſibi reſeruauit, aut aliquibus conceſſit, aut reip. aut priuatis perſonis. Quæ ſubſeciua quidã uendiderunt, quidã uectigalibus certo tẽpore locant. Inſpectis igitᷣ perſcrutatiſq; omnibus cõditionibus, inueniri poterit

Domitianus ſubſeciua do= nauit. quid ſequi debeamus. Nam Domitianus per totã Italiã ſubſeciua poſſidẽtibus do nauit, edictoq; hoc uniuerſis notũ fecit: Leges itaq; ſemper curioſe legendæ inter/ pretandæq; erunt.

„ De locis publicis, ſiue populi Rom. ſiue coloniarũ, munici „ piorũue controuerſia eſt, quoties ea loca, quæ neq; aſſignata, neq; uendita fuerint, „ ab alijs obtinebũtᷣ ut ſubſeciua cõceſſa: Multis enĩ locis cõperimus loca publica re

† operis periri, ut ex ꝓximis in Sabinis, in mõte Mutela, q̃ nũc à priuatis † opibus obtinetᷣ. Nã & regione Reatina itidem ſunt loca: Pop. R. loca autẽ, quæ ſunt publica uide amus. Sunt ſyluæ, de quibus lignorũ copia in lauacra publica miniſtrãda cæduntᷣ: Sunt & loca: quæ in paſcuis ſunt relicta, quibuſcũq; ad urbem uenientibus peregri

Culinæ. nis: Sũt in ſuburbanis loca publica inopum deſtinata funeribus, quæ loca Culinas appellãt. Sunt & loca noxiorũ pœnis deſtinata. Ex hijs locis cũ ſint ſuburbana, ſine ulla religionis reuerentia ſolent priuati aliquid uſurpare, atq; hortis ſuis applicare. Sunt aũt loca publica coloniarũ, ubi prius fuere conciliabula, & poſtea ſunt in mu/

Præfecturæ. nicipij ius relata. Sunt & alia loca publica, quæ Præfecturæ appellantᷣ. Nam & po/ meria urbiũ, de q̃bus iam ſupius ſuo loco diſputauimus, publica loca dici poſſunt. Sed dũ diuerſis cõditionibus conſtringuntᷣ, non poſſunt niſi ſua ſuis locis incidere: Nã & ubi uis aquæ alueí Tiberis populi Ro. tantũmodo inſulã fecit, locus eſt pub licus, ſyluæ etiã ſunt iuxta hũc alueũ ſuis circũdatæ terminis, quæ caſalia nõ utuntᷣ.

„ De locis relictis & extracluſis controuerſia eſt in agris aſſignatis. Relicta autẽ „ ea loca ſunt, quæ ſiue iniquitate locorum aſſignari nequiuerunt, ſiue ex uoluntate „ conditoris, hoc eſt Menſoris relicta, limites minime acceperunt. Dicuntur & ea re/ licta loca quæ uis aquæ obtinuit: Hæc loca & inſoluta uocãtur, & iuris ſubſeciuo/ rum eſſe noſcuntur. Extracluſa loca ſunt æque iuris ſubſeciuorum, quæ ultra li/

Finitima linea. mites, & ultra finitimã lineã erunt. Finitima autem linea aut menſuralis eſt, aut a/ liqua obſeruatione, aut terminorum ordine ſeruatur: Ergo fines coloniæ incluſi ſunt montibus: Propterea hæc loca, quod aſſignata non ſint, relicta appellantur & extracluſa, quod extra limitum ordinationes ſint, & tamen fine claudantur. Hæc plerunque proximi poſſeſſores inuadunt, & oportunitate loci irritati, agrum obti/ nent, cum hijs controuerſiæ à rebus publicis ſolent moueri.

„ De locis ſacris & religioſis controuerſiæ plurimæ iure ordinario finiuntur: S

enim

ẽm loca ſacra ædificabantur, quam maxime apud antiquos in confinio conſtituebantur, ubi trium uel quatuor poſſeſſionum terminatio conueniret: Et unuſquiſq; poſſeſſor donabat certum modum ſacro illi ex agro ſuo, & quantum donaſſet ſcripto † faciebat, ut per diem ſolennitatis eorum priuatorũ agri nullam moleſtiam inculcantis populi ſuſtinerent. Sed & ſi quid ſpatioſius cedebatur, ſacerdotibus templi illius proficiebat. In Italia autem multi creſcente religione ſacratiſſima Chriſtiana lucos profanos, ſiue templorum loca occupauerunt & ſerunt. Sed hoc ideo exiſtimaui dicendum, ut magiſterium ſuum ſi uult Menſor oſtendere, modũ conceſſum fano illi demonſtret. Locorum autem religioſorum ſimilis eſt conditio, & hijs namque ſecundum cautionem modus reſtituebatur antiquitus. Nam ſanctum eſt plerunq; ut incorruptum: & à ſanciendo ſanctum dicitur. Religioſum à relegãdo mentes, ne male agant homines. Sacrum autem proprie dei eſt. Religioſum enim uel à relinquendo. Profanum autem, quod dum ſanctum fuiſſet, poſtea in uſu hominum factum eſt hoc extra fanum, extra ſanctuarium prophanum dictũ eſt. Mœſilia uero habent iuris ſui hortorum modum circuniacentem uel præſcriptum agri finem. Nã lucos frequenter in trifinio & quadrifinio inuenimus, ſicut in ſuburbanis, & circa publica itinera conſtitutum eſſe perſpicimus.

Fana ueteri in confinio.

† forte ſanciebat legendum.

Sanctum unde

De aquæ pluuiæ tranſitu controuerſia eſt, in qua ſi collectus pluuialis aquæ tranſuerſum ſecãs finẽ alterius fundi dũ influit. Si aqua ex pluuia collecta riuũ fecerit per longinquitatem temporum, & ut ſolet uideri ripam ex utraq; parte mediam ſecans erexerit, & hoc intra fines alterius, dumq; riuus ille limite includit, poſſeſſor uicini agri calumnioſe ſibi uelit fines ad riuum uſq; defendere, non mediocre exinde controuerſiæ genus exoritur, ſed hoc Menſoris eſt peritia finiendum.

De itineribus controuerſia eſt, quæ in arcifinijs agris iure ordinario finitur in aſſignatis mẽſurarũ ratione. Sed multi limites exigente ratione, per deuia & confragoſa loca eunt, qua iter fieri nõ poteſt, & ſunt in uſu agrorũ in cis locis, ubi proximus poſſeſſor eſt, cuius forte ſylua limitẽ detinet, & tranſitũ inuerecũde denegat: cũ itineri limitẽ, aut locũ limiti debeat. Nã plerunq; uia dum cũ limite currit, etiã ſi uicinalis eſt, aut lignaria, aut priuata, finẽ præſtat: † Regum ante uia uel limite, dũ à ſe utriq; diſceſſerint, deſit uia finem præſtare et it controuerſia: Sed inſpectio artificis eam finiet. Satis ut puto dilucide genera controuerſiarũ, uel primum agri qualitatem expoſui: nam & ſimplicius enarrare conditiones earum exiſtimaui, quò facilius ad intellectum peruenirent. Nũc quẽadmodũ ſingula pertractãria debeant perſequendum eſt, uel quot ſint ſtatus earum, id eſt, iniectiuus, expoſitiuus, ſubiectiuus, recuperatiuus, aſſumptiuus, initialis, materialis, effectiuus: ſunt enim VIII. Ex hijs omne genus controuerſiarum exoritur. Iniectiuus ergo ſtatus eſt generalis: nam ſiue de poſſeſſione, ſiue de fine controuerſia naſcatur, per hoc repetitio iuſta, iniuſtaq; initiatur. Expoſitiuus eſt ſtatus controuerſiæ, quoties finitimorum argumentorum caret demonſtratione, & partiũ magis exigit enarrationem, per quã exponẽdum ſit, quo ſint genere terminandæ, aut perſuadendum iudici etiam, ſi loci natura finitimam exhibeat ſimilitudinem. Subiectiuus ſtatus eſt cõtrouerſiæ, cũ relinquitur ſtatus generalis, & alio quolibet ſtatu controuerſia defenditur. Recuperatiuus eſt ſtatus, quoties nõ à trifinio aut quadrifinio, ſed ex quolibet alio finis loco incipientis termini recturam dirigit, & per inceſſum definitionis loca quædã alteri fundo acquirit, aut ſolum aufert & alteri loco redditur. Aſſumptiuus primæ controuerſiæ ſtatus eſt, qui eſt de poſitione terminorum, in rigorem aut in finem tranſcendit. Initialis controuerſiæ ſtatus, de rigore pertinens ad materiam, tranſcendit in controuerſiam, quæ eſt loco tertio: de fine ſtatus materialis non conditionẽ mutat, neque materiam efficit. Materialis ſtatus eſt, ex quo omnes controuerſiæ incipiunt, de loco duntaxat: nam tranſcendentiã nõ habet de hoc effectiuus, ſed dum conſum-

Status controuerſiarum.

conſummatus fuerit, naſcitur. Nam effectiuus eſt, cum de loco litigatur, & idoneas partes ad litigium aduocatiões inſtituunt. Reſpitio etenim quantum ſit, quod Menſoris prouidentiæ iniungatur. Sed nec minus aduocatis, quorũ ars licet diuerſa ſit, prudentiam tamen & ſimplicitatem eandem habere debent, & qui iudicaturi ſunt, & qui aduocationes ſunt præſtituri: In iudicando autem Menſor bonus uir & iuſtus agere debet, nulla ambitione aut ſordibus moueri: ſeruare opinionem & arte, & moribus: omnis illi artificij ueritas cuſtodienda eſt, excluſis illis ſimilitudinibus, quæ falſæ pro ueris ſubijciuntur: quidam enim per imperitiam, quidam per impudentiam peccant. Totum autem iudicandi officium, hominem bonum, iuſtum, ſobrium, caſtum, modeſtum, & artificem egregium exigit. Hoc autem poſſeſſores æquo animo ferre non poſſunt: Nam cum hijs ueritas expoſita fuerit, aduerſus ſynceritatem artis facere cogunt. Multa ſunt enim in profeſſione, quæ generaliter pro ueris offerantur, multa quæ ſpecialiter, quædam quæ argumentaliter, quædam coniecturaliter etiam mentiri artifices coguntur.

Menſoris officium.

AGGENI VRBICI IN IVLIVM FRONTINVM COMMENTARII

FINIS.

LECTORI.

Cum iam ſupremã operi manũ eſſemus impoſituri, Hũmaniſſ. lector, commodũ ad nos eſt aliud exemplar è bibliotheca Auguſtenſi opera Siꝫ giſmundi Ilſungi allatũ, ad quod cũ priores tres terniones, quos beneficio Ioan. Cochlæi humaniſſimi uiri è bibliotheca Mogontinẽſi obtinueramus, contuliſſemus, deprehendimus quædã non indigna notatu. Ea, ne uel ulla parte nos ceſſaſſe uolentes criminari queas, adiecimus. Cætera uero emendatiora paulo ex Argentoratenſi & Morpacenſi bibliothecis mutuati ſumus. Vale.

Folio ſecundo, pagina ſecunda in lege. Quoties. Ita lege. Quoties reſcripto noſtri præiudicij uel moratoria præſcriptio emittetur, aditus ſupplicandi pandatur. Quod autem totius negotij cognitionem tollit, & uires principalis negocij exhaurit &c. Item fol. eodem leg. Vniuerſa. legitur: Manſuetudinis noſtræ pondere: lege pudore. Fol. 3. pag. 1. leg. Dubium non eſt, ſic habes. Conſultorum omnium conſona reſponſione extimatur, lege, confirmatur. Fol. eodem lege. Si quis aſſerat, habetur: Niſi quod præſcriptis: lege, ex ſcriptis. Fol. eodem pag. 2. lege: Super hijs, habetur: Vt ſi inter negocia uſquequaq; decurſu. Auguſtenſe exemplar habet: Vt ſi internis negocijs decurſis. Item lege eadem legitur dexterando: Exemplar emendatius habet: De iterando. Fol. 4. pag. 1. leg. Ceſſent, legit̃: Abſit ab inducẽdo &c. Ita legendum eſt: Abſit ab inducendo eius, qui officij princeps dicitur prædatio, nullos litigatoribus adiutores eorundem officij principum concuſſiones adhibeant, Centurionum aliorumq́; officialium parua magnaq́; poſcentium intolerandi impetus obligentur, eorũ qui iurgantibus acta reſtituunt &c. Fol. eodem pag. 2. leg. Prouincijs, habetur compulſus, legendum eſt, compulſor. Fol. 5. pag. 1. in lege: Honorati, legitur. Qninq; itaq; pondera auri. Auguſtenſe habet: Quinquaginta pondo auri. Fol. eodem in lege: Nemo, ita lege. Nemo iudex Officialem ad eam &c. Fol. 6. pag. 1. in leg. Velut caſtrenſe: legitur condonare. Rectius opinor legitur in Auguſtenſi, coadunare. Fol. 7. pag. 2. in lege: Exceptis hijs: ita legitur. Siquidem poſſint uenire ad altioris iudicis notionem, cum iudicantũ: Legendum eſt, iudicatum. Et paulo poſt: Semel faſtidio, legendum: ſe uel. Et in fine: Et in primoris &c. legat̃: Et in primores officij pœna deportationis ilico depromatur. Fol. 9. pag. 1. leg. Nulli prorſus. Ita legat̃: Nulli prorſus nõ impetratæ actiõis in maiore uel in minore iudicio agendi opponat̃ exceptio, quam tamẽ rei cauſam ex propoſito negocio competentem eſſe conſtiterit. Fol. eodem leg. Si quando minoribus uel adultis &c. Malim adoleſcentibus, pro adultis legere. Fol. eodem pag. 2. leg. Poſt celebratam, legitur: Bis exordium auſpicatur. Legatur, litis exordium.

Cætera ſunt emendatiora.

EXCVDEBAT BASILEAE HENRICVS
PETRVS MENSE MARTIO
ANNO M. D. XXVIII.